RAZRED ZA DRUŠTVENE ZNANOSTI

Urednički odbor:

ZLATKO HERKOV
IGOR KARAMAN
VLADIMIR STIPETIĆ

Glavni i odgovorni urednik

ZLATKO HERKOV

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

CODEN STNED 5 YU ISSN 0351—272 X

STARINE

KNJIGA 59

ZAGREB
1984

UDK 343. 2/7 + 347.454 (497.13) (091)

Lujo Margetić

BIZANTSKO PRAVO PRVOKUPA I OTKUPA I NJEGOV UTJECAJ NA HRVATSKO PRAVO

I. UVOD

Novele bizantskih careva iz X. stoljeća što se odnose na pravo prvokupa i otkupa, a u prvom redu poznata Novela 2 Romana Lekapena iz 922. god., izvanredno su važne za razvoj evropskog prava, na koji su utjecale izravno i neizravno. Razumljivo je da je i hrvatsko srednjovjekovno pravo bilo pod utjecajem bizantskog prava, ali je taj utjecaj vrlo nejednolik na pojedinim hrvatskim pravnim područjima. Naši znanstvenici bavili su se spomenutim novelama, osobito Novelom iz 922. god., ali njihove analize nisu bile osobito opširne.[1]

Zato smatramo da bi ponovno, opširnije razmatranje najvažnijih odredaba spomenutih novela, osobito one iz 922. god., bilo vrlo korisno za bolje razumijevanje prava prvokupa i otkupa u našim krajevima. Plan je našeg rada jednostavan: najprije ćemo analizirati novele bizantskih careva iz X. stoljeća što se odnose na pravo prvokupa i otkupa, a nakon toga ćemo prijeći na proučavanje toga prava po pojedinim hrvatskim pravnim područjima.

---

1 Tako se Novele iz 922. god. dotiču ukratko S. Novaković, Rimsko-vizantijsko pravo i narodni pravni običaji, Godišnjak Nikole Ćupića, IX, Beograd 1887, 231; K. Jireček—J. Radonić, Istorija Srba, Druga knjiga, Beograd 1952², 123; V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb 1908—1922, 563; K. Bastajić—B. Krizman, Opća historija države i prava, Zagreb 1976, 98—99 i mnogi drugi.

Nešto opširniji su Strohal, Milić i Pavković. I. Strohal, Otkupno pravo u starih Hrvata, »Rad« 189, 28—29 navodi sadržaj Novele sažeto, uglavnom po Zachariji, a N. F. Pavković, Pravo preče kupovine u običajnom pravu Srba i Hrvata, Beograd 1972, 37—38 uglavnom slijedi Ostrogorskoga. I. Milić, O porijeklu i temelju prava bližike na prvokup i otkup nekretnina, »Rad« 300, 1954, 228 i d. kaže ovo: »Po toj noveli nije prvokupno pravo pripadalo više svim sunaseljenicima, nego u prvom redu onim bližnjima otuđivača, koji su po srodstvu (ἀπὸ συγγενείας) uživali odnosne nekretnine zajednički, bilo da su još u nepodijeljenoj zajednici, bilo da su u njoj nekad bili pa se podijelili (eto i ovdje krupnog podatka za porijeklo prvokupnog i otkupnog prava iz rodovske zajednice!). U drugom redu pripada prvokupno pravo onima koji su bili u zajednici s otuđivačem ne po srodstvu i nasljedstvu, nego po kom drugom osnovu, zatim onima čija su zemljišta tvorila fizičku cijelost, a najzad međašnjim susjedima. O naumljenoj prodaji imao je otuđivač obavijestiti ovlaštenike određenim redom. Kako međašnji propisi, tako je i ova novela imala za pobudu i cilj određenje lica, koja državi suodgovaraju za dažbine, a ne interes prvokupaca.«

II. PRAVO PRVOKUPA I OTKUPA U NOVELAMA BIZANTSKIH CAREVA IZ X. STOLJEĆA

1. Novela 2 Romana Lekapena iz 922. godine

a) *Tekst Novele*

Novela[2] uvodno ističe da po nekom starom zakonu rođaci i suvlasnici ne mogu nikoga spriječiti da prodaje svoje stvari kome god žele, dok je, obratno, prema nekom drugom zakonu zabranjeno prodavati bilo kome drugome osim stanovnicima istih seoskih općina. (Παλαιὸς νόμος ἐστὶν, ἵνα μηδεὶς παρὰ συγγενῶν ἢ κοινωνῶν ἐμποδίζηται πωλεῖν οἷς ἂν ἐθελήσειεν; ἕτερος δὲ νόμος ἄντικρυς ἀπαγορεύει μὴ ἐξεῖναί τινι πιπράσκειν ἑτέρῳ ἢ μόνον τοῖς ἰδίας μητροκωμίας οἰκήτόρσιν). Car ističe da »zbog osobite brige i za svoje poreske obveznike i za državne poreze, kao i za druge vojne i civilne službe i obveze, popravlja na jasan i kratak način ovom »božanskom« Novelom proturječnosti i nedorečenosti dosadašnjih zakona«:

(I) »Naređujemo od sada za sve gradove, zemlje i provincije, ako bi neki htjeli otuđiti vlastita imanja prodajom il emfiteuzom, ili (trajnim) zakupom, i to ona stečena na temelju nasljedstva, bila ona podijeljena ili nepodijeljena, ili na temelju zajedničke kupnje ili drugog sličnog načina stjecanja, ili bi imali bilo po srodstvu, bilo naknadnim stjecanjem zajedničku kuću ili zemljište ili vinograd, ili bilo koju drugu nekretninu, ili pak na drugi način — a ne zajedničkim vlasništvom dobara — bili u određenom dijelu pomiješani, odnosno zajednički plaćali poreze, ili naprosto bili susjedima, neka ne prodaju te stvari nekom drugom ako prethodno ne obavijeste one koje po (ovome) redu pozivamo na prvokup (Θεσπίζομεν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν πάσῃ πόλει καὶ χώρᾳ καὶ ἐπαρχίᾳ, ἵνα εἴ τινες τυχὸν ὡς ἀπὸ συγγενείας διῃρημένως ἢ ἀδιαιρέτως, ἢ ὡς ἐκ κοινῆς ἀγορασίας, ἢ ἄλλης τοιουτοτρόπου κτήσεως ἢ οἱ μὲν ἐκ συγγενείας οἱ δὲ ἐξ ἐπικτήσεως, ἐπίκοινον οἰκίαν ἢ ἄγρον ἢ ἀμπελῶνα ἢ ἕτερον τὸ οἱονοῦν ἀκίνητον ἔχοντες ἢ ἄλλως καὶ οὐχ ὡς ἐξ ἐπικοίνου τοῖς ἐγγίζουσι κτήμασι κατά τι μέρος ἀναμεμιγμένοι ἢ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς ἢ ἁπλῶς πλησιάζοντες βουληθεῖεν ἐκποιῆσαι τὰ ἴδια κατὰ πρᾶσιν ἢ ἐμφύτευσιν ἢ μίσθωσιν, μὴ πρότερον ἑτέρῳ τινὶ ταῦτα ἐκποιείτωσαν, εἰ μὴ πρὸς ἐκείνους διαμαρτύρωνται, οὓς καλοῦμεν κατὰ τάξιν πρὸς τὴν προτίμησιν.): neka se prvi pozivaju rođaci čiji su posjedi pomiješani; nakon toga (isto) tako povezani suvlasnici; nakon njih oni koji su naprosto pomiješani makar bili i potpuni stranci u odnosu na otuđioca; zatim oni koji imaju imanja što graniče i koji zajedno plaćaju poreze; konačno oni koji naprosto graniče u nekoj mjeri (ἵνα πρῶτοι κληθῶσιν οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς εἶτα οἱ οὕτως συμπεπλεγμένοι κοινωνοί μεθ' οὓς οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι, εἰ καὶ ξένοι πάντη τῷ ἐκχωροῦντι τυγχάνοιεν ἔπειτα ἔν τινι μέρει συναπτῶς ἠνομένοι). Nazivamo pak zajedničkim platiocima poreza one koji su upisani u zajednički poreski odjeljak pa makar plaćali vlastite poreze u različitim mjestima (ὁμοτελεῖς δέ φαμεν πάντας τοὺς, ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὑποτεταγμένον ἀναγραφομένους, κἂν ἐν διαφόροις τόποις τὰ ἴδια τελέσματα καταβάλλωνται). Ako pak postoje imanja mnogih osoba koja graniče s imanjem što se otuđuje, neka se po tom istom redu izvrši svakome (ovlašteniku) ponuda prvokupa, kako

---

[2] K. E. Zachariä v. Lingenthal, Jus Graeco-Romanum (JGR), III, Novellae Constitutiones, Lipsiae 1857, 234—241.

bi, nakon što odbiju oni koji imaju pravo prvenstva, oni koji su pozvani idući po redu sklopili ugovor, ako bi htjeli. Ako bi pak imali svi biti jednaki u redu prvenstva, tako da se ne bi moglo utvrditi red prvenstva, neka se svi jednako pozovu, tj. tako da u roku od 30 dana bezodvlačno uplate pravičnu procjenu, odnosno onu cijenu koju bi u potpunosti dao pošteni kupac, i to utvrđenu srazmjerno dogovoru ili od nekog magistrata. Oni koji u utvrđenom roku ne bi uplatili dio (cijene) koji im je dodijeljen, neće više imati pravo prvokupa, osim ako bi neki od njih bio zarobljenik ili prognanik ili bi bio poslan u egzil, odnosno otišao neprijevarno na put zbog državnih ili privatnih poslova ili još ne bi navršio 25 godina. Skrbnici tih osoba neka se srazmjerno pridruže ostalim susjedima kupcima, doplativši im odgovarajući dio cijene uz zakonsku kamatu i nužne troškove. Strani kupci se u tom slučaju posve uklanjaju, s time da im se vraća cijena uz kamate i troškove. Ako bi skrbnici rečenih osoba sumnjali da njihovi štićenici ne će priznati ono što su oni učinili, neka odbiju ili prihvate ugovor uz pismeno rješenje nadležne vlasti. Ako bi pak što zanemarili, neka im predaju čitav dobitak i svu korist koju bi oni (tj. štićenici) imali da su ovi (tj. skrbnici) vodili dovoljno brige u vezi s ugovorom.

To neka važi u odnosu na rođake i suvlasnike i one koji zajedno plaćaju porez te druge stjecatelje, a još i više u odnosu na suseljane takozvanih seoskih poreskih općina ili zaselaka, kako bi i njihovi stanovnici imali međusobno pravo prvokupa.

Ako bi pak svi ovlaštenici na prvokup odbili ili bi se dokazalo da su krivi za novčanu štetu ili napad na tijelo, ili tešku sramotu otuđivaoca ili njegove obitelji — ne samo slučajno, nego namjerno — i to bilo oni sami, bilo oni koji se nalaze pod njima, želimo da ti ni na koji način ne dođu u posjed njegova imanja protiv njegove volje.

Međutim, i domaći i stranci smiju otuđivati ako je razlog miraz ili darovanje u povodu braka ili jednostavno (darovanje), ili darovanje u slučaju smrti ili iz oporuke ili razmjene ili nagodbe, jedino neka nitko pod tom izlikom da potajno prodaje ili daje u zakup onima koji nemaju pravo prvokupa, javno ne simulira darovanje ili zapis ili (drugo) što rečeno. Zbog toga oni koji imaju privilegij prvokupa mogu tražiti (čak) i zakletvu onoga koji daje i onoga koji prima. Ako bi se pak otuđivaoci radi izbjegavanja našeg zakonika usudili učiniti nešto drugo i simulirati javno što drugo, ako im je to dokazano nakon zakletve, oni sami, kao i oni koji s njima tako prijevarno ugovaraju, podliježu kaznama krivokletstva, te jedan gubi imanje, a drugi potajno isplaćenu cijenu, te oboje ulazi u državnu blaganju da bi se (nakon toga) iz državne imovine prodalo susjedima. Ako bi se pak tako nešto učinjeno otkrilo prije zakletve, pravni posao je nevaljan pa ga se sili da imanje što ga je upravo pokušao zlonamjerno otuđiti proda i protiv volje onima koji imaju pravo prvokupa.

(II) Zabranjujemo moćnim osobama (τοῖς δυνατοῖς) ubuduće preuzeti što od siromašnijih (παρὰ τῶν εὐτελεστέρων) putem adopcije ili jednostavnog darovanja, ili u povodu smrti ili iz oporuke, ili obične porabe, ili kao neke zaštite ili koncesije, osim ako te osobe nisu njihovi srodnici, a također s njihovim vlasnicima sklopiti nove kupnje ili (dugoročne) zakupe ili razmjene u pojedinim (širim) poreskim općinama ili zaseocima u kojima nemaju vlasti-

tih imanja. (Τοῖς δὲ δυνατοῖς ἀπαγορεύομεν τοῦ λοιποῦ υἱοθεσίας τρόπῳ ἢ δωρεᾶς ἁπλῆς ἢ θανάτου αἰτίᾳ ἢ ἐκ διαθήκης ἢ κατὰ μόνην χρῆσιν ἢ ὡς ἐπί τινι προστασίᾳ καὶ συνδρομῇ λαμβάνειν τι παρὰ τῶν εὐτελεστέρων, εἰ μὴ ἄρα συγγενεῖς αὐτῶν εἶεν, ἀλλὰ μηδὲ νέας ἀγορασίας ποιεῖσθαι ἢ μισθώσεις ἢ ἀνταλλαγὰς ἔν τισι χωρίοις ἢ ἀγρίδιοις, ἐν οἷς οὐκ ἐχουσιν ἴδια κτήματα, ἐκ τῶν κτητόρων αὐτῶν.)
Ako pak imanja nisu njihova, nego se radi o imanjima drugih osoba koja se prodaju ili se pak otuđuju državni, takozvani »odlomci«, odnosno druga dobra koja su joj (tj. državi) pripala — također i u tom slučaju (tamošnji) stanovnici imaju pravo prvokupa. Ako bi pak oni svojevoljno odustali, tada se može ugovarati i s moćnim osobama. Neka imaju na umu one moćne osobe koje su u stanju ne (samo) vlastitom (snagom), nego i snagom drugih, nad kojima imaju vlast i s njima stanuju, zastrašiti otuđivaoce ili im obećanjima dobročinstva omogućiti siguran život, da će, ako bi tko od (tih) moćnih osoba pokušao učiniti nešto slično, biti lišen imanja i da će država istjerati (uz to) procijenjenu vrijednost tog (imanja).

Nakon što prođe deset godina bez (uloženog) prigovora protiv onih koji su sklopili ugovore na bilo koji način ili primili darovanja, ili što stekli na osnovi oporuke neka nema više nikakva zahtjeva ni od koga ovdje (spomenutog s pravom) prvokupa, a ni od države.

(III) Zapovijedamo osim toga da se sva vojnička imanja koja su otuđena na bilo koji način unutar trideset godina ili koja bi se ubuduće namjeravala otuđiti natrag vrate bez povrata novca u vlastitu vojničku ili mornarsku imovinu, osim ako i nakon otuđenja vojniku ostaje onoliko koliko dostaje onome koji se sprema za novu vojnu. Koliko pak nedostaje, za toliko se otuđivanje ukida«.

b) *Dosadašnje znanstvene analize*

O toj noveli mnogo se u znanosti pisalo i diskutiralo,[3] ali nema sumnje

[3] Iz takoreći već pomalo nepregledne literature navodimo ovdje samo važnije radove: V. G. Vasil'evski, Materialy k vnutrennej istorii vizantijskogo gosudarstva, »Žurnal Ministrastva Narodnogo Prosveščenija«, Petrograd 1879, 202, 160—232 = Trudy V. G. Vasilevskogo, Leningrad 1930, t. IV, 250—331; G. Tamassia, Il diritto di prelazione e l'espropriazione forzata negli statuti dei comuni italiani, »Archivio giuridico« 35, 1885, 3—39, osobito 35—39, 251—294; F. Schupfer, Romano Lacapeno e Federico II a proposito della προτίμησις »Memorie dell'Accademia dei Lincei«, vol. VIII, classe di scienze morali, ecc., 1891, 249—279; K. E. Zachariä v. Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, Berlin 1892³, 238—248; G. Platon, Observations sur le droit de προτίμησις en Droit byzantin, »Revue générale du Droit« XXVII, 1903, 432—445, 511—528; XXVIII, 1904, 5—25 143—152, 300—317, 423—435; XXIX, 1905, 33—46, 153—166, 247—262, 425—436, 503—512; L. Siciliano Villanueva, Diritto bizantino, Milano 1906, 97—100; G. Ostrogorski, Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X Jahrhundert, »Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte« 20, 1927, 1—108 = Sabrana dela, Privreda i društvo u vizantijskom carstvu, Beograd 1969, 261—350; E. Bussi, Ricerche intorno alle relazioni fra retratto bizantino e musulmano, Milano 1933, 31—45; G. Ostrogorski, The Peasant's Pre-emption Right, »Journal of Roman Studies«, 37, 1947, 117—126 = Sabrana dela, Privreda i društvo u vizantijskom carstvu, Beograd 1969, 157—174; A. P. Každan, Krest'janskije dviženija v Vizantii v X v. i agrarna politika imperatorov Makedonskoj dinastii, »Vizantijskij vremennik«, V, 1952, 73—98; M. L. Abramson, Krest'janstvo v vizantijskih oblastjah Južnoj Italii (IX—XI vv.),

da je temelje analiza postavio genijalni Zachariä.[4] To je i razlog zašto ćemo njegovim postavkama posvetiti osobitu pažnju. Evo njegovih najvažnijih teza:

1. Zachariä tvrdi da »novela izričito kaže da je ona nastala iz brige za poreske obveznike i državne poreze, drugim riječima da je ona povezana s poreskim sustavom«[5], pa se time odvaja i od kasnijih bizantskih komentatora novele, kao i od novovjekih pisaca, prethodnika Zacharije osobito Cujacija, J. Gothofreda i Reitza.[6]

2. Po Zachariji, novela možda nije do nas došla u autentičnom obliku, već je možda sastavljena od različitih zakona čiji je tekst ujedno skraćen.[7]

3. U Noveli, po Zachariji, postoji pet kategorija ovlaštenika, podijeljenih u dvije glavne grupe:

A a) οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς — tj. oni koji kao rođaci (kraft Verwandtschaft) drže imanje *pro diviso* ili *pro indiviso*. Zachariä uviđa poteškoću koja se sastoji u tome da se podijeljeno zemljište više ne može pravno smatrati jednom cjelinom i tu poteškoću rješava tako što tvrdi da novela fingira u tom slučaju »nastavak zajedništva«.[8]

b) οἱ οὕτως συμεπλεγμένοι κοινωνοί — tj. oni koji zajednički posjeduju neko imanje, ali ne kao rođaci, nego iz nekog drugog pravnog razloga, npr. zajedničke kupnje.

c) οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι — tj. oni koji nemaju uopće nikakve veze s prodavaocem, već su mu posve strani, ali koji imaju posjede unutar šireg kompleksa prodavanih zemalja.

B d) οἱ ὁμοτελεῖς — tj. oni koji zajedno s prodavaocem zajednički plaćaju poreze. Zachariä se ovdje poziva na anonimnog bizantskog komentatora po kojem je ovdje riječ o plaćanju poreza *istom* veleposjedniku.[9]

e) οἱ ἁπλῶς πλησιάζοντες — tj. oni koji imaju posjede koji graniče s prodanim zemljištem.

4. Po Zachariji u noveli pod III riječ je o roku od 10 godina unutar kojeg se može pobijati kupnja zemljišta koju su učinile moćne osobe. Taj je rok pogrešno (irrthümlich) kasnije u bizantskom pravu primjenjivan i u vezi s prvokupom u užem smislu riječi.[10]

»Vizantijski vremennik« VII, 1953, 161—193; J. de Malafosse, Le droit agraire au Bas-Empire et dans l'Empire d'Orient, »Rivista di Diritto agrario« 34, 1955, 35—73, osobito 61—64; P. Lemerle, Esquisse pour une histoire agraire de Byzance: Les sources et les problèmes, »Revue historique«, T.219, 1958, 32—74, 254—284, T.220, 1959, 43—94.

[4] V. bilj. 3. Napominjemo da je prvo izdanje njegova djela Geschichte... izašlo još 1864, a drugo 1877. god.

[5] Zachariä, Geschichte ..., 238—9.

[6] Zachariä, Geschichte ..., 239.

[7] JGR III, 234: Zachariä kaže da nonnunquam dubitavi, da li je ta novela vjerodostojna ili potius variis legibus in unum collatis et oratione in brevius contracta.

[8] Zachariä, Geschichte ..., 240: Die Novelle fingirt aber im diesem Falle für das Näherrecht eine Fortdauer der Gemeinschaft.

[9] Zachariä, JGR III, 236: τελοῦσιν ὑπὸ ἕνα δεσπότην(...) οἷον ὑπὸ μίαν ἀρχιεπισκοπήν.

[10] Zachariä, Geschichte..., 247.

Što se tiče točke 1), već 1896. Monnier je u kratkom saopćenju o protimezi u običajnom pravu i zakonima Sicilije[11] među ostalim izrazio na oprezan način svoje sumnje u tezu da su bizantske poreske institucije uzrokovale donošenje Novele Romana Lekapena i upozorio na to da nestanak fiskalnih tereta, koji su navodno bili uzrokovali protimezis kao neku vrstu kompenzacije, nije imao za posljedicu i njezin nestanak. Naprotiv, Schupfer koji je nešto ranije, tj. 1891,[12] povrgao oštroj kritici Zacharijine teze prihvatio je njegovo mišljenje o povezanosti bizantskog poreskog sistema s pravom otkupa, koji je i po njemu neka vrsta kompenzacije za kolektivnu poresku obvezu.[13] Premda su se i kasnije pojavljivale određene sumnje i rezerviranost prema toj tezi,[14] ona je ipak ostala u neku ruku vladajućom naukom.[15]

U ostalim točkama Schupfer je došao do bitno drukčijih rezultata od Zacharije:

Schupfer ne vjeruje da je odjeljak II interpoliran jer se u drugoj noveli Romana Lekapena iz 947. govori o odredbama u korist siromašnih ljudi koje su »nedavno« donesene.[16] Iz tog Schupfer s pravom zaključuje da je »bar vrlo vjerojatno« (c'è per lo meno molta probabilità) da Roman aludira upravo na odjeljak II svoje novele iz 922. god. Schupfer dodaje da odredbe odjeljka III »nemaju nikakve veze s pravom prvokupa i otkupa«.[17]

Umjesto Zacharijinih pet Schupfer predlaže šest kategorija ovlaštenika. Prvih pet Schupfer tumači na isti način kao i Zachariä, te preuzima njegove definicije i argumente. Schupfer međutim nadodaje šestu kategoriju:

f) οἰκήτορες u ὁμάδες τῶν καλουμένων χωρίων ἢ ἀγριδίων, tj. seljaci posjednici seoskih općina i zemalja (le comunità dei villaggi e dei campi).

Konačno, Schupfer smatra da se rok od 10 godina u odjeljku II odnosi i na otkup iz odjeljka I, te da su bizantski pisci bolje shvatili novelu od Zacharije. Schupferovi argumenti čine nam se uvjerljivijim pa smo zato i mi to u našem prijevodu odvojili u novi redak.[18]

Proučavajući seosku poresku općinu u Bizantu, Ostrogorski[19] se morao pozabaviti i Novelom Romana Lekapena. Čini se da Ostrogorski nije znao za rezultate Schupferovih istraživanja jer ih ne spominje i ne zauzima stav prema njima. Zato on zadržava podjelu ovlaštenika na pet kategorija, koju je predložio još Zachariä. Doduše, Ostrogorski tih pet kategorija objašnjava na ponešto drukčiji način od Zacharije. Evo sheme Ostrogorskoga o redoslijedu ovlaštenika na prvokup:

A a) oni koji imaju posjede ispremiješane s posjedom koji se nudi na prodaju i koji ih zajednički posjeduju s prodavaocem na osnovi srodstva,

b) oni koji imaju ispremiješane posjede i posjeduju ih zajednički s prodavaocem, ali nisu s njime u srodstvu,

---

[11] H. Monnier, La protimesis dans les coutumes et les lois siciliennes, »Nouvelle revue historique de droit français et étranger«, XX, 1896, 650.
[12] Schupfer, Romano ..., cit.
[13] Schupfer, Romano ..., 250.
[14] Platon, Observations..., 1903, 432 d.; Lemerle, Esquisse..., 1958, 270.
[15] Ostrogorski, Die ländliche ..., 32—33 = 287.
[16] Schupfer, Romano..., 256.
[17] Schupfer, Romano ..., 258.
[18] Schupfer, Romano..., 258.
[26] Ostrogorski, Die ländliche ..., 35 = 289.

c) oni koji imaju ispremiješane posjede, ali ih ne posjeduju zajednički s prodavaocem i nisu s njime u srodstvu,

B d) oni koji imaju posjede koji graniče s imanjem koje se nudi na prodaju i zajednički plaćaju poreze,

e) oni koji naprosto graniče s prodavanim imanjem.[20]

Novelu Romana Lekapena proučavao je i Lemerle i svoje rezultate objavio 1958. god.[21] Njegovo je shvaćanje kategorija ovlaštenika na prvokup ukratko ovo:

A a) suvlasnici rođaci,

b) ostali suvlasnici,

B c) oni koji imaju posjede unutar prodavanog zemljišta,

d) osobe koje zajedno plaćaju poreze,

e) »susjedi« (voisins),

f) članovi iste općine koji po Lemerleu, ako smo ga dobro shvatili, imaju čak jače pravo od »običnih« susjeda.

Zachariä, a i većina drugih znanstvenika vjeruju uvodnim riječima Novele, po kojima je ona donesena u vezi s bizantskim poreskim sustavom. Osim toga još se i u najnovije vrijeme (Lemerle) ističe da je Novela donesena da bi se otklonile proturječnosti i nejasnoće prethodnog zakonodavstva.[21]

Smisao je uvodnih riječi Novele približno ovaj: postoji proturječnost između dva stara zakona, pa tu proturječnost — i nejasnoće — treba ukloniti, što će biti na korist carevih poreskih obveznika i raznih vrsta poreza. Međutim, čini nam se da proturječnost među zakonima koje Novela navodi uopće ne postoji. Znamo na koje zakone car misli. Prvospomenuti zakon je konstitucija careva Gracijana, Valentinijana i Teodozija iz 391. god. koja prema dopunjenom tekstu u Justinijanovom Codexu, među ostalim, određuje da

> unusquisqe suo arbitratu quaerere vel probare possit emptorem, nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuit.[22]

Drugonavedeni zakon poznata je konstitucija careva Lava i Antemija iz 468. god., po kojoj u metrokomijama, tj. u seoskim općinama

> nulli extraneo (...) quoquo modo possidendi licentia tribuatur, sed si quis ex isdem vicanis loca sui iuris alienare voluerit, non licere ei nisi ad habitatorem adscriptum eidem metrocomiae per qualemcumque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre.[23]

Prvi je zakon *lex generalis*, drugi *lex specialis*, pa među njima, prema tome, čak i ne može biti suprotnosti jer je *lex specialis* svakako jača u odnosu na činjenično stanje na koje se odnosi, dok s druge strane *lex generalis* važi u svim ostalim slučajevima. Proturječnosti i nejasnoće dakle nema. Nju je sastavljač Novele uvodno naglasio iz retoričkih razloga, što je i inače bila vrlo česta pojava u bizantskim zakonima.

Ostaje isticanje brige za poreske obveznike i poreze. U znanosti se obično pomišlja na kompenzaciju za neku vrstu kolektivne odgovornosti članova

---

[20] Ostrogorski, Die ländliche..., 288.

[21] Lemerle, Esquisse ..., 269.

[22] Codex Iustinianus (=C), 4, 38, 14 (V. Corpus iuris civilis, vol. secundum, Codex Iustinianus, rec. P. Krüger, Berolini 1929[10], 177).

[23] C. 11, 56.

seoske općine za plaćanje poreza.[24] Ta misao nije uvjerljiva. Pravo ostalih članova općine smanjuje slobodu raspolaganja člana općine koji želi svoju zemlju prodati, pa je za njega protimezis dodatno neugodno opterećenje, a nikako kompenzacija. Ovlaštenici pak na protimezis nesumnjivo njome stječu korisno ovlaštenje prvokupa, ali ne izgleda da je pravo na prvokup uvedeno upravo zbog njih jer bi u tom slučaju ono dolazilo u obzir ne samo u naplatnim, nego i u besplatnim pravnim poslovima. Dakle, sve upućuje na to da je Novela donesena doduše zbog carevih poreskih platiša i raznih vrsta državnih poreza, ali ne radi njihove koristi, već iz nekog drugog razloga. Po našem mišljenju odlučujuće su riječi *carevi* platiše i *državni* porezi: Novela je donesena zato da se zaštite carevi i državni interesi, koji bi mogli biti ugroženi, ako bi zemlje unutar seoske općine prelazile u većem opsegu u vlasništvo osoba izvan tih seoskih općina. Dakako da Novela nema na umu male posjednike koji kupuju u drugoj seoskoj općini omanje parcele, jer to doista ne može oštetiti ni cara ni državne poreze već je ona uperena protiv veleposjednika koji su kupovanjem općinskih zemljišta u većem opsegu mogli malo-pomalo preuzeti kontrolu i vlast nad pojedinim selima, pa i cijelim područjima i istisnuti tako *via facti* utjecaj centralne vlasti. Ostrogorski, koji s vladajućom naukom povezuje bizantski porezni sustav s pravom prvokupa,[25] ipak konačno s pravom ističe da je cilj Novele da spriječi prelaz seljačkog posjeda u ruke vlastele.[26] Dakle, pravo prvokupa uvedeno je kao sredstvo borbe protiv veleposjedničke aristokracije.

Da je tome tako vidi se i po odjeljku II. i III. Novele, koji također imaju isti cilj. Odjeljkom II. Novela uopće zabranjuje veleposjednicima stjecanje seljačkih posjeda naplatnim i besplatnim pravnim poslovima, osim ako ih stječu od svojih rođaka. Ako je riječ o zemljama unutar područja seoske općine koje ne pripadaju članovima te općine, tj. o majurima i državnim »odlomcima«, članovi općina imaju pravo prvokupa, a veleposjednici ih mogu kupiti ako članovi općine ne iskoriste svoje pravo. Konačno, po odjeljku III. vojnik uopće ne smije svoja imanja prodavati, ako bi time umanjio svoje posjede ispod propisanog minimuma, a ako ih je prodao, zemlja mu se vraća, a kupac gubi novac. Time je posebno snažno zaštićena veza između cara i države, s jedne strane, i vojnika i njihovih imanja, s druge strane.

Novela Romana Lekapena doima se tako kao logični kompleks norma koje štite carske i državne interese protiv zemljoposjedničke aristokracije. Sistem izgleda ovako:

1. članovi seoskih općina moraju svoje posjede koje namjeravaju otuđiti ponuditi određenim redom članovima seoskih općina,

2. članovi seoskih općina mogu svoje posjede slobodno otuđivati besplatnim pravnim poslovima,

3. članovi seoskih općina ne mogu ipak prenijeti na veleposjednika svoje posjede ni naplatnim ni besplatnim pravnim poslovima, osim veleposjednicima, rođacima otuđivaoca,

4. vlasnici posjeda unutar područja seoskih općina koji nisu članovi seoskih općina moraju te svoje posjede ponuditi prethodno članovima seoskih općina,

[24] Schupfer, Romano ..., 252; Monnier, La protimesis ..., 650.
[25] Ostrogorski, Die ländliche ..., 33 = 287.
[26] Ostrogorski, Die ländliche..., 35 = 289.

5. vojnici ne smiju prodavati svoje posjede tako da se prodajom njihov posjed smanji ispod propisanog minimuma.

Iz navedenog slijedi da zemljišnoj aristokraciji nije onemogućeno stjecanje novih posjeda. Veleposjednici mogu stjecati zemljišta članova seoskih općina od svojih rođaka, nadalje zemljišta koja ne pripadaju članovima seoskih općina, ali koja leže unutar područja općine, dakako tek nakon što seljaci nisu iskoristili svoje pravo prvokupa — i, konačno, oni mogu kupovati i zemljišta imućnijih vojnika. Uostalom, Novela s tako razmjerno skromnim ciljevima imala je sigurno više nade u uspjeh od novele koja bi pretjerano revolucionarnim sadržajem ujedinila u odlučan otpor protivnike centralne vlasti. Nije li upravo umjerenost Novele tajna njezina uspjeha? Nju nalazimo takoreći nepromijenjenu još u Harmenopulosevu Hexabiblosu[27] iz 1349. god., koji je važio u Grčkoj sve do 1940. god. (!), pa u Južnoj Italiji, gdje je bila poznata kao navodna konstitucija Fridriha II.[28]

Obratimo sada pažnju na kategorije ovlaštenika. Smatramo da su dosadašnje analize ukazale na mnoge važne okolnosti, ali da se još nije došlo do konačno zadovoljavajućeg rezultata.

Zachariä je bez ikakve sumnje imao pravo kad je ustvrdio da se prve tri kategorije ovlaštenika odnose na razmjerno veći kompleks zemljišta koji čini ekonomsku cjelinu i koji se zbog toga i nadalje smatra pravnom cjelinom, bez obzira na to da li su se vlasnici (možda već odavno) podijelili ili nisu. Sa Zacharijom se jedino ne slažemo u tome što on misli da je riječ o pravnoj fikciji, dok se nama čini da je riječ o cjelini koja je u životu, osobito u bizantskom poreskom sustavu imala velik značaj. O tome ćemo kasnije više reći. Ako se prodaje jedna parcela takvog ovećeg kompleksa, onda pravo na prvokup imaju najprije oni koji su vlasnici drugih parcela toga kompleksa i koji su ujedno i srodnici prodavaoca (συγγενεῖς), zatim oni koji imaju zemlje u tom kompleksu i koji, doduše, nisu srodnici prodavaoca, ali su povezani nekom vrstom ortakluka (κοινωνοί) i konačno oni koji imaju parcele u kompleksu, ali s prodavaocem nisu ni u rodbinskoj ni u ugovornoj vezi.

Daljnje dvije kategorije (četvrta i peta) obuhvaćaju osobe koje zajedno plaćaju porez istoj nadređenoj vlasti,[29] te susjede kojih posjedi samo graniče s otuđivanim posjedom.

Preostaje još šesta kategorija. Nju Zachariä, i po njemu mnogi drugi,[30] uopće ne spominje i ne priznaje. Schupfer je na nju prvi upozorio i ustvrdio da se radi naprosto o članovima seoskih općina, tj. o članovima metrokomija, koji su u Novelu Romana Lekapena ušli po uzoru na stare odredbe iz 468. god.[31] Lemerle[32] je ustvrdio da se doista radi o članovima općine (la commune), te uzevši u obzir riječi Novele: πολλῷ μᾶλλον, tj. tim više, došao do neuvjerljivog tumačenja da pripadnost općini daje čak veće pravo nego obično susjedstvo (voisinage).

---

[27] Konstantin Harmenopulos, Manuale legum sive Hexabiblos (= Hexabiblos), ed. G. E. Heimbach, Leipzig 1851 (Neudruck Aalen 1969).

[28] V. v. Brüneck, »Constitutio de jure protimiseos anni incerti«, »Zeitschrift der Savigny-Stiftung« (= ZS), Germanistische Abteilung (= GA), I, 1880, 124—131.

[29] Usp. objašnjenje vrlo važnog bizantskog komentara (= Commentariolus), tiskanog u Zachariä JGR, III, 234—237 v. bilj. 9.

[30] Usp. K. A. Triantafyllopoulos, Članak Byzantion (δίκαιον), Μεγάλη ἑλληνικὴ ἐγκυκλοπαιδεία V, Athenai 1929.

[31] Tako i Bussi, Ricerche ..., 43.

[32] Lemerle, Esquisse ..., 270.

Čini nam se nedvojbenim da se šesta kategorija ne smije zanemariti, premda je ona u Noveli spomenuta tek na mjestu udaljenom od ostalih pet kategorija. Ipak, Schupferov prijevod ὁμάδες τῶν καλουμένων χωρίων ἢ ἀγριδίων kao le comunità dei villaggi e dei campi ne izgleda nam nikako točnim.[33] Naime, Traktatu o oporezivanju[34], tom izvanredno važnom izvoru za poznavanje bizantskog sela i poreskog sustava u X. st.,[35] χωρίον je seoska poreska općina,[36] a ἀγρίδιον je dio zemlje koji je izdvojen iz sela i leži kao relativno samostalna cjelina po strani od sela, ali se ipak još uvijek ubraja u seosku poresku općinu. Po Traktatu ἀγρίδιον, što je po našem mišljenju najbolje prevodivo sa »zaselak«,[37] nastaje na razne načine, npr. tako »što neki od seljaka nisu htjeli da ostanu u zajedničkom naselju sela ili nisu imali isti udio kao ostali u takozvanim unutrašnjim parcelama, pa su zato prenijeli svoja kućišta nešto po strani od samog sela«.[38] Kako je ὁμάς — άδος zapravo universitas, zajednica,[39] ὁμάδες τῶν καλουμένων χωρίων ἢ ἀγριδίων bit će najtočnije prevesti kao »zajednice takozvanih seoskih poreskih općina odnosno zaselaka«. Dakle nije riječ naprosto o »općinama«, kako to objašnjava Lemerle, jer ἀγρίδιον i osobe koje žive na njemu uvijek pripadaju nekoj široj seoskoj poreskoj općini. Uostalom, u zaseoku, ἀγρίδιον, ne može biti riječ o nekom većem broju osoba jer zaselak će normalno imati dvije-tri kuće.

Svakako je očito da Lemerle nema pravo kad kaže da »općinari« imaju veće pravo od »običnih« susjeda. To je očito već i po tome što su obični susjedi navedeni na petom mjestu, a tek nakon njih »općinari«. Riječi πολλῷ μᾶλλον treba svakako uzeti u obzir, ali ih treba drukčije objasniti od Lemerlea. Upada u oči da riječi πολλῷ μᾶλλον nekako vise u zraku i da ih se posve zadovoljavajući ne može nikako objasniti — a da navodni početak iduće rečenice isto tako ne zadovoljava. U prijevodu iduća rečenica izgleda ovako: Ako su pak odbili (korištenje prava prvokupa) svi oni koji imaju pravo na protimezis (εἰ δὲ πάντες παραιτήσονται οἷς δίδοται ἡ προτίμησις) ili se utvrde krivcima za novčanu štetu itd., želimo da ti ni na koji način ne dođu u posjed njegova imanja protiv njegove volje. Doista nema smisla odredba po kojoj ne smiju doći u posjed otuđenog imanja oni koji su odbili svoje pravo prvokupa. Naprotiv, bez tog navodnog početka čitava rečenica dobiva svoj dobar i logičan smisao. Ako je to tako, onda se upravo nameće zaključak da taj navodni početak nije ništa drugo nego — svršetak prethodne rečeeice i da se prema tome točka stavlja na pogrešno mjesto. Ako dakle popunimo prethodnu rečenicu na taj način, dobivamo ovo: »To neka vrijedi u odnosu na rođake (itd.), još i više u odnosu na suseljane takozvanih seoskih poreskih općina ili zaselaka, kako bi i njihovi stanovnici imali međusobno pravo prvokupa, ako su svi drugi odbili kojima je dano pravo prvokupa«. I ovome na-

[33] Schupfer, Romano ..., 253.

[34] Editio princeps: W. Ashburner, A. Byzantine treatise of Taxation, »Journal of Hellenic Studies«, XXXV, 1915, 76—84; F. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung des 10. und 11. Jahrhunderts, »Byzantinisches Archiv«, Heft 9, 1927, 113—123.

[35] Ostrogorski, Die ländliche ..., 4 = 246: između 912. i 970. god.

[36] Ostrogorski, Die ländliche ..., 108=350: selo, seoska poreska općina; Lemerle, Esquisse ..., 43: la commune libre, vicus.

[37] Ostrogorski, Die ländliche ..., 103 = 346 prevodi: maloposjed.

[38] Prijevod po Ostrogorskome, Die ländliche ..., 93—94 = 336—337.

[39] L. Rocci, Vocabolario greco-italiano, Città di Castello, 1976[26], 1328.

šemu prijedlogu moglo bi se ponešto prigovoriti,[40] ali on je neusporedivo bolji, jednostavniji i logičniji od dosadašnjeg tumačenja. Πολλῷ μᾶλλον dobiva dakle u ovome kontekstu značenje »čak« u tom smislu što zakonodavac podvlači da pravo na prvokup imaju ne samo ovlaštenici prvih pet kategorija, koje su očito povezane uz užu zajednicu vlasnika parcela koje s prodavanom parcelom čine neku cjelinu, po Zachariji fiktivnu, zatim osobe koje plaćaju porez istoj nadređenoj vlasti i susjedi koji graniče s prodavanim posjedom — nego i ovlaštenici šire zajednice seoske poreske općine ili zaseoka.

Ostaje prema tome samo još da se ispita pravi smisao te uže zajednice. Čini se da nam i tu može pomoći Traktat o oporezivanju koji smo ovlašteni iskoristiti to više što je približno iz istog vremena kao i Novela Romana Lekapena i što obrađuje ista pitanja identičnom terminologijom. Naime, u § 13 Traktata govori se o oslobođenjima od poreza seoskoj poreskoj općini kao cjelini (ὅλῳ τῷ χωρίῳ), zaseoku (ἀγριδίῳ), majuru (προαστείῳ), zemljištu (τόπῳ) cijeloj poreskoj rubrici (ἐν ὅλῳ τῷ στίχῳ) ili kojem njezinu dijelu. Zaselak je, kako kaže § 3 Traktata »izdvojeni komad seoske poreske općine« koji s njom ipak čini jednu poresku cjelinu, majur je po § 4 također izdvojeni komad seoske poreske općine na kojem stanuju samo »podređene osobe, robovi, zakupci i slično«, dok je zemljište (τόπος) opći pojam za razne vrsti parcela. Izlazi dakle da osnovna podjela šire seoske poreske općine obuhvaća veći broj poreskih rubrika (οἱ στίχοι), koje svaka za sebe predstavljaju neku vrstu poreske zajednice unutar koje postoji zajednička odgovornost za plaćanje poreza, ili, drugim riječima »velika« — da se tako izrazimo — seoska poreska općina sastoji se od većeg broja rubrika, tj. »malih« seoskih poreskih općina. Da je tome tako vidi se i po § 13 Traktata, koji među ostalim predviđa ove dvije mogućnosti:

— ako su poreske rubrike samo djelomično oslobođene od poreza, poreski teret oslobođenja pada »na same platioce tih rubrika«,

— ako su pak poreske rubrike potpuno oslobođene od poreza, poreski teret pada »na seosku poresku općinu«.

Dakle, poreske rubrike su doista »male« seoske poreske općine, pripadnici kojih su međusobno povezani zajedničkom odgovornošću za cjelokupni iznos poreskog opterećenja, slično kao što su i svi pripadnici »velike« seoske poreske općine također međusobno povezani u vezi s poreskom odgovornošću. Ako je tome tako, onda nam se čini da smo s uspjehom dokazali da se prvih pet kategorija ovlaštenika odnosi na ovaj ili onaj način na poresku rubriku,[41] tj. na užu seosku poresku općinu, dok šesta kategorija ovlaštenika nije ništa drugo nego *universitas*, zajednica članova šire seoske poreske općine (odnosno njezina izdvojenog zaseoka).

Χωρίον, »velika« seoska poreska općina, odgovara dakle metrokomiji konstitucije iz 468. god., a novost se Novele Romana Lekapena sastoji u tome

---

[40] Naime, nova rečenica morala bi počinjati s εἰ δέ, a ne s ἤ. Ali to se može zadovoljavajući objasniti time što pisar, pogrešno povezujući kraj prve i početak druge rečenice, malo »ispravio« tekst i time dobio gramatički pravilnu rečenicu, koja je ipak ostala pravnom besmislicom, kao što smo to pokušali dokazati u tekstu.

[41] Prve tri kategorije odnose se na članove »male« seoske općine, tj. poreske rubrike, dok se preostale dvije odnose na susjede koji neposredno graniče s »malom« općinom.

da je »spustila« pravo prvokupa u sastavne dijelove te šire poreske općine i generalizirala svoje odredbe na sve nekretnine u carstvu, a ne samo na seoska imanja unutar metrokomija.

2. Ostale novele bizantskih careva iz X. stoljeća

Carevi Makedonske dinastije bavili su se pitanjima prava prvokupa i nakon Novele iz 922. god.

a) *Novela iz 934. godine*

Tako je već 934. god. car Roman Lekapen donio Novelu[42] u kojoj je najprije ponovio osnovnu odredbu prvokupa iz 922. god.

τοῖς τῶν αὐτῶν ἢ καί τῶν ὁμορούντων ἀγρῶν ἢ χωρίων οἰκήτορσιν ἡ ἐξώνησις προκείσθω,

a nakon toga utvrdio vrlo podrobno krug »moćnih osoba«, tako da u taj krug računa zapravo svaku osobu koja vrši važniju funkciju u državnoj i crkvenoj hijerarhiji,[43] zabranivši ne samo izravno, nego i neizravno stjecanje:

ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ παρενθέτου προσώπου,

i to bilo kojim naplatnim ili besplatnim pravni poslom:

ἢ ἀγορᾶς ἢ δωρεᾶς ἢ κληροδοσίας ἢ ἄλλης οἱασοῦν προφάσεως αἰτίᾳ.

Ako je nakon 927/928. god. neka moćna osoba ipak stekla imanje od neke slabije,[44] siromašnije osobe, to stjecanje je nevaljano pa se imanje vraća dosadašnjem vlasniku ili, ako je taj u međuvremenu umro, njegovim rođacima, a ako ni njih nema, stanovnicima poreske općine ili zaseoka (πρὸς τους τῶν χωρίων ἢ ἄγρων οἰκήτορας). Ipak, ako se radilo o kupnji, novce je trebao vratiti vlasnik, ili, ako njega nema, nasljednici odnosno rođaci ili ostali suobveznici poreza (παρὰ τῶν ἄλλως συντελούντων), ili, konačno, zajednica osoba koje su pristale da izruče cijenu (παρὰ τῆς ὁμάδος τῆς τοῦ τιμήματος ἐπιδόσεως προβαινούσης).

Pod suobveznicima poreza treba u prvom redu smatrati osobe upisane u istoj rubrici (στίχος), a tek nakon toga osobe iste šire poreske općine. Uostalom, posljednja kategorija osoba koje mogu vratiti novac vrlo je interesantna. Zakonodavac očito misli na slučaj, vjerojatno vrlo čest u praksi, da su neki

---

[42] Zachariä, JGR III, 242—252.

[43] Popis moćnih osoba vrlo je instruktivan jer izvanredno jasno pokazuje podjelu bizantskog društva na dva sloja, niže i više vlastodršce kojima se zbog njihova povlaštena položaja pruža ujedno razmjerno laka mogućnost obogaćivanja, s jedne strane, i podređeno pučanstvo, sa druge strane. Evo tog popisa: (...) τῶν περιφανῶν μαγιστρῶν ἢ πατρικίων μήτε τῶν ἀρχαῖς ἢ στρατηγίαις ἢ πολιτικοῖς ἢ στρατιωτικοῖς ἀξιώμασι τετιμημένων, μήτε μὴν ὅλως τῶν εἰς συγκλήτου βουλὴν ἀπηριθμημένων, μήτε τῶν θεματικῶν ἀρχόντων ἢ ἀπαρχόντων, μήτε τῶν θεοφιλεστάτων μητροπολιτῶν ἢ ἀρχόντων ἢ τῶν τήν προστασίαν καί ἐπικράτειαν τῶν εὐαγῶν ἢ βασιλικῶν οἴκων ἢ τῆς ἐκκλησίας:
(neka se ne usudi) nitko od uzvišenih magistra ili patricija, niti od onih koji su počašćeni civilnom vlašću ili rukovođenjem vojskom ili civilnim ili vojnim funkcijama, kao niti od onih koji su članovi senata odnosno sadašnji ili bivši namjesnici provincija, a niti od boguugodnih metropolita ili crkvenih vlasti ili predstojnika i upravitelja svetih carskih kuća ili crkve (steći kupnjom itd.).

[44] Πένητες se u literaturi prevodilo sa »siromašni«; ali je Lemerle, Esquisse..., 272 uspješno dokazao da je riječ zapravo o »slabijima« (faibles), tj. o osobama koje nisu državni ili crkveni funkcionari, tj. nisu »moćnici«.

pripadnici »male (στίχος) ili »velike« (χωρίον) općine bili spremni preuzeti na sebe vraćanje novca kako bi na taj način postale vlasnicima prodane nekretnine uz isključenje ostalih općinara.

Novela iz 934. god. sadrži još jednu, za nas zanimljivu odredbu: ako netko ulazi u samostan i predaje mu istodobno svoju imovinu, darovane nekretnine neće pripasti samostanu, već samo njihova vrijednost:

τὸ τὴν δικαίαν τιμὴν τοῦ κτήματος ἀπολαμβάνειν.

Odredba je višestruko značajna jer predstavlja pokušaj, doduše prilično bezuspješan, sprečavanja gomilanja zemlje u crkvenim ustanovama.

b) *Novela iz 947. godine*

Novela 6 Konstatintina Porfirogeneta iz 947. god.[45] bavi se također pravom prvokupa. Naime, moćnici su unatoč opetovanim zabranama ipak i dalje stjecali na ovaj ili onaj način imanja slabijih, odnosno siromašnijih. Iz te Novele navodimo samo to da ona pokušava olakšati vraćanje novca moćniku koji je nevaljano kupio neku nekretninu. Novela razlikuje siromašne osobe s imovinom do 50 zlatnika od onih iznad te svote pa određuje da prvonavedeni uopće ne moraju vratiti novac, dok drugonavedeni imaju rok od 3 godine. Ako je pak neka »zajednica« (ὁμάς, universitas) siromašnijih prodala neku zemlju, njoj se daje »primjeren« rok za vraćanje novca.

Siromašniji mogu iz opravdanih većih razloga prodati nekretnine ne samo članovima seoske poreske općine, nego čak i šire upravne zajednice:

μόνον μέντοι πρὸς τοὺς συγχωρίτας ἢ ἐξ ἀναγκῆς πρὸς τὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν μητροκωμίαν χωρία ἤτοι ὑπὸ τὴν αὐτὴν κωμητοῦραν.

Naprotiv, u takvim slučajevima moćnici moraju ponuditi nekretnine najprije članovima seoskih poreskih općina s kojima se nalaze u seoskom zajedništvu:

προτιμᾶσθαι τοὺς χωρίτας, ἐν οἷς εἰσιν ἀνακεκοινωμένοι.

Konačno, ako se otuđuje neko imanje zajedno s drugim imanjem koje nije upisano u seoske poreske općine, već predstavlja samo za sebe posebnu poresku jedinicu (ἰδιοσύστατον, inače češće nalazimo i ἰδιόστατον), ovlaštenici na prvokup moraju kupiti sve ili odustati od svoga ovlaštenja.

c) *Odgovor magistra Teodora Dekapolita*

Među sačuvanim novelama nalazi se i odgovor magistra Teodora Dekapolita,[46] koji se odnosi na prodaju nekretnina slabijih i siromašnijih moćnim osobama. Prema tom odgovoru, ako je slabija i siromašnija osoba uspjela u skladu s odredbama carskih novela povratiti svoje imanje, ali nije u stanju vratiti novac, sudac ima na raspolaganju dvije mogućnosti: on će ili izdvojiti zemljište iz seoske poreske općine (τόπον ἀπὸ τῆς ὁμάδος τοῦ χωρίου ἀποτεμεῖν), čime oslobađa ostale članove općine sudjelovanja u vraćanju novca ili odobriti moćnom kupcu, koji je izgubio i zemljište i uplaćen novac, da određeno vrijeme, ali najdulje deset godina, uživa to zemljište, s time da vlasništvo ostaje unutar seoske poreske općine.

---

[45] Zachariä, JGR III, 252—256 (Nov. 5).
[46] Zachariä, JGR III, 281—284 (Nov. 15).

d) *Novela Nicefora Foke iz 967. godine*

Od novela Nicefora Foke za nas je ovdje najvažnija ona iz god. 967.[47] po kojoj car zabranjuje moćnicima da kupuju nekretnine slabijih i obratno:

τοὺς μὲν δυνατοὺς ἐκ δυνατῶν μόνον ποιεῖσθαι τὰς ἐξωνήσεις βουλύμεθα,
τοὺς δὲ στρατιώτας καί πενητας ἐκ τῶν τὴν ὁμοίαν τάξιν λαχόντων αὐτοῖς,

ukinuvši ujedno pravo prvokupa koje su određenim slučajevima imali slabiji prilikom prodaje nekretnina moćnih osoba:

μὴ προτιμᾶσθαι τοὺς πένητας εἰς τὸ διαπωλούμενον κτῆμα τοῦ δυνατοῦ,
μήτε ἐξ ὁμοτελείας μήτε ἐξ ἀνακοινώσεως.

e) *Novela Bazilija II. iz 996. godine*

Kako se nismo osvrnuli na odredbe Nicefora Foke o četrdesetogodišnjoj dosjelosti koja je trebala štititi moćne osobe od vraćanja imanja stečenih od slabijih osoba, tako u vezi s time nećemo podrobnije analizirati ni Novelu Bazilija II. iz 996. god.[48] koja je, među ostalim, ukinula spomenutu odredbu Nicefora Foke. Ipak Novela iz 996. godine zanimljiva je za nas s razloga što navodi jedan vrlo karakterističan primjer diferencijacije na bizantskom selu, koji sigurno nije bio usamljen i koji nas treba odvratiti od pojednostavljenog gledanja na bizantsko selo kao nediferencirani skup izrabljivane sirotinje. Bazilije II. kaže: »Utvrdili smo da je neki Filokale bio najprije siromah i seljak, a da se kasnije ubrojio među ugledne i bogataše; dok je bio među onima dolje, plaćao je porez zajedno s ostalim suseljanima i ni po čemu se nije od njih razlikovao. Međutim, otkako ga je bog uzvisio na čast hebdomadarija, pa kitonita i nakon toga protovestijara,[49] dokopao se cijele poreske općine i učinio je vlastitim majurom, promijenivši čak i sam naziv te općine (...) Mi smo proputovali kroz to mjesto i saznavši o stanju stvari iz žalba sirotinje, naredili smo da se njegov prekrasni dvorac sruši do temelja, a sirotinji smo vratili njihove zemlje, ostavivši mu samo ono što je otprije imao od državne zemlje i učinivši ga ponovo članom poreske općine«.

3. Prvokup u bizantskoj praksi

Primjer za primjenu prava prvokupa u praksi u Bizantu u X. st. je poznata isprava suca Samona, koja je sačuvana u arhivu samostana Lavra.[50] Neki svećenik David prodao je ciglanu za tri zlatnika Stefanu, igumanu samostana u Peristeri, a zemljište i zgradu poklonio. Bivši drungarij Ivan podigo je tužbu i tražio da se igumana Stefana izbaci iz posjeda, a kao razlog naveo pomalo zagonetno τὸ σπουδάξειν βασιλικὸν ἀποκαταστῆσαι. Sudac donosi presudu:

---

[47] Zachariä, JGR III, 296—298 (Nov. 20).
[48] Zachariä, JGR III, 306—318 (Nov. 29).
[49] U vezi s tim funkcijama na carskom dvoru v. Ch. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Lugduni 1688, I, 193—194 (πρωτοβεστιαρίτης), 339 i d. (ἑβδομάριοι: selecti nobiles adolescentes, qui per vices, singulis hebdomadibus cubiculum principis observabant), 680 (κοιτωνῖται: cubicularii principis). Usp. i L. Bréhier, Les institutions de l'empire byzantin, Paris 1970², 110—111, 113.
[50] G. Rouillard—P. Collomp, Actes de Lavra (= Lavra) I (897—1178), Paris 1937, br. 2, 4—7.

ἐπεὶ οὖν ἐν τριῶν πλευρῶν τινες ἐδείκνυντο τῶν δυνατῶν προσκαθήμενοι, δίκαιον δὲ προτιμήσεως οὐδέτερος πένης εὗρισκεν πρὸς τὸ δηλωθὲν κεραμεῖον μόνον ἐξαγοράσαι, μετὰ τῆς τῶν ἄλλων τῶν ἀναγραφομένων δωρεᾶς ἐκρίθη νομίμως καὶ τὴν τούτων ἐξώνησιν τὸν μόναχὸν πυιήσασθαι Στέφανον.[51]

U znanosti je taj vrlo važan dokument različito objašnjavan. Osobito je, u znanosti sporno:

a) datiranje isprave
b) temelj tužiočeva zahtjeva
c) pravni sadržaj i pravni temelj dispozitiva.

ad a) Isprava sadrži nedostatne podatke o datumu njezina izdavanja: studeni 11. indikcije. Prema izdavačima riječ je o studenom 922. god.[52] Dölger[53] je dokazivao da se kao *terminus post quem* uzme god. 952. jer da je sastavljač isprave bio upoznat s novelama iz 922. i 947. god. Ostrogorski je prihvatio neke od Dölgerovih postavki, ali je podvukao da zbog indikcije nakon 947. god. dolazi u obzir upravo 952. god., budući da samostan 967/968. već nije postojao. S time se složio i Lemerle.[54] Naše je mišljenje da je točan datum ipak 922. god., i to zato što ne vjerujemo da sudac ne bi uzeo u obzir izričitu odredbu Novele 5 Romana Lekapena iz 934. god., po kojoj su samostani smjeli primiti na dar samo novčanu protuvrijednost nekretnina, a ne i samu nekretninu. I Ostrogorski ističe da je presuda »u očitoj kontradikciji« s Novelom 5, ali ne izvlači iz toga potrebne zaključke. Kako prije 934. god. za indikciju 11 dolazi u obzir samo 922. god., to nam se čini da treba prihvatiti prijedlog izdavača isprave.[55]

ad b) Po Dölgeru je tužitelj htio vratiti otuđena dobra fisku.[56] Po Ostrogorskom tužitelj navodi kao osnovu tužbi da on »nastoji sačuvati carske zakone«,[57] Lemerle pak smatra da je riječ o tužiteljevoj želji da carskim dobrima vrati njihov status.[58]

Najbliži nam se čini prijedlog Ostrogorskog, ali kako tekst nije najbolje izdan, bilo bi vjerojatno najbolje pažljivo ponovno čitati original.

ad c) Ostrogorski prevodi dispozitiv ovako: »Kako su sa tri strane susedi bili kmetovi moćnih ljudi i nijedan siromah nije mogao da na osnovu svog prava prvenstvene kupovine kupi samo pomenutu ciglanu, presuđeno je da je monah Stefan kupio ciglanu u skladu sa zakonskim propisima, a ostalo ovde opisano imanje primio na poklon«. Mi bismo sa svoje strane predložili ponešto drukčiji prijevod: »Kako su s tri strane susjedi neki od moćnih ljudi,[59] a nijedan slabiji nije imao[60] pravo prvokupa da bi kupio samo ciglanu,

---

[51] Prijevod i objašnjenje v. dalje u tekstu.
[52] Lavra XXVII.
[53] F. Dölger, Zur Textgestaltung der Lavra-Urkunden und zu ihrer geschichtlichen Auswertung, »Byzantinische Zeitschrift« XXXIX, 1939, 31—33.
[54] Ostrogorski, The Peasant's Pre-emption Right, »Journal of Roman Studies«, 37, 1947, 119 = Pravo prvenstva seljaka pri kupovini zemljišnih poseda, Privreda i društvo u Vizantijskom carstvu, Beograd 1969, 162. Lemerle, Esquisse..., 71.
[55] Ostrogorski, The Peasant's..., 122 = 166.
[56] Dölger, Zur Textgestaltung ..., 33.
[57] Ostrogorski, The Peasant's... 120 = 163.
[58] Lemerle, Esquisse..., 72.
[59] τίνες τῶν δυνατῶν
[60] εὕρισκεν

utvrđeno je da je uz darovanje ostalog navedenog monah Stefan kupio to (tj. ciglanu) na zakonski način«. Sve dakle ukazuje na to da je ciglana bila unesena u posebnu poresku rubriku[61] i da zato seljaci nisu bili ovlašteni na prvokup. Međutim, po noveli iz 922. god. moćne osobe nisu mogle stjecati nekretnine od slabijih osoba, pa tako i tužba drungarija Johanesa nije imala zakonske podloge.

4. Zajednica ovlaštenika (ὁμάς)

Ὁμάς je zajednica, universitas, koja se svojim značajkama posve približuje ortakluku, socijetetnom odnosu. Novele poznaju četiri vrste tih zajednica:

— zajednica manjeg broja seljaka, koji su se udružili da bi npr. zajednički kupili ili obrađivali zemlju, koja se prema tome nalazi u njihovu suvlasništvu. Ovamo pripada i zajednica osoba iz Novele 5 iz 934. god., koje su se udružile da bi zajednički vratile novac moćnoj osobi koja je zemljište kupila nakon velike gladi u 927/928 god.

— zajednica poreskih obveznika jedne poreske rubrike (στίχος), jedne »male« poreske općine. Članovi te zajednice odgovaraju zajednički za porez kojim je zadužena »mala« poreska općina (V. npr. Novelu 5 iz 934. god.: οἱ ἄλλως συντελούντες; Traktat o oporezivanju: § 5 itd). Osim toga članovi te zajednice imaju najjače pravo prvokupa, jer se na njih odnose prve tri kategorije ovlaštenika po Noveli 2 iz 922. god. Prema tome, nije posve točno mišljenje Zachariје,[62] po kojem je u prve tri kategorije riječ o nekoj vrsti pravne fikcije, a ne bismo se mogli složiti ni s mišljenjem Platona, koji ἀναμιγή prvih triju kategorija ovako objašnjava: L'anamighe c'est la propriété qu'ont certains immeubles en quelques mains qu'ils se trouvent, de former au point de vue juridique un tout d'une certaine espèce, de se comporter, au moment où ils vont changer de mains, come les parties d'un tout dont *l'unité primitive* réapparaît en quelque sorte sous le morcellement ultérieur et entraîne certains effets juridiques. Voilà l' ἀναμίγη. Po Platonu radi se o le concept d'universitas facti.[63] Po nama, nije riječ ni o pravnoj fikciji ni o nekadašnjoj cjelini, već naprosto o zajednici *ex lege* poreskih obveznika,

— zajednica poreskih obveznika »velike« poreske općine (χωρίον). I to je zajednica *ex lege, čiji članovi zajednički odgovaraju poreze i imaju pravo na* prvokup — ali oboje supsidijarno, naime ako zajednica »male« općine nije stupila u akciju, npr. kod odgovornosti za plaćanje poreza ako je uopće nema, jer su njeni članovi nestali (v. Traktat o oporezivanju, § 13) ili npr. zato što nisu htjeli iskoristiti svoje pravo prvokupa,

— zajednica poreskih obveznika šireg seoskog područja, koje obuhvaća više »velikih« poreskih općina. Ta zajednica spomenuta je u Noveli 6 iz 947. god., kojom je dozvoljeno da seljaci mogu zbog nekih većih i važnijih razloga prodavati nekretnine čak i izvan svoje »velike« poreske općine, ali još uvijek samo u okviru tzv. μητροκωμία, odnosno κωμητοῦρα.

---

[61] Usp. Traktat o oporezivanju, § 5.
[62] Zachariä, Geschichte..., 240.
[63] Platon, Observations..., 518.

III. UTJECAJ BIZANTSKOG PRAVA PRVOKUPA NA HRVATSKO PRAVO

Regije hrvatskog prava

Hrvatsko pravno područje dijelilo se u prošlosti približno na ove regije:

1) dalmatinska pravna regija, kojoj posebnu značajku daju razmjerno opširni statuti gradskih općina od Krka do Dubrovnika, a u kojoj se autonomno pravo razvijalo, među ostalim, pod snažnim utjecajem staroga hrvatskog prava,[64]

2) istarska pravna regija, u kojoj se križaju na još nedovoljno proučen način utjecaji rimskog, bizantskog, langobardskog, franačkog, mletačkog i slavenskog prava,[65]

3) slavonska pravna regija, u kojoj je prevladalo hrvatsko-ugarsko pravo Tripartita uz izvjesne specifičnosti,[66]

4) kvarnersko pravo područje, u kojem osobito mjesto zauzima Vinodolski zakon,[67]

5) pravno područje uže Hrvatske, s centrom u Lici i Dalmatinskom zagorju, u kojem se staro hrvatsko pravoo razvijalo na autonoman način u okviru hrvatsko-ugarske državne zajednice.[68]

1. Dalmatinska pravna regija

Izaziva čuđenje što u dalmatinskoj pravnoj regiji ne nalazimo nikakva utjecaja bizantskog prava prvokupa iz Novele Romana Lekapena. Dapače, u ranijem razdoblju pravo prvokupa jedva je zamjetljivo, ali i ti početni, slabo vidljivi tragovi prava prvokupa, kao i sadržaj kasnije uvedenog prvokupa u pojedinim gradskim općinama pokazuju značajke koje nesumnjivo potječu

---

[64] O odlučujućem utjecaju staroga hrvatskog prava na pravo dalmatinskih gradova v. u vezi s nasljednim pravom u L. Margetić, Nasljedno pravo descendenata po srednjovjekovnim statutima Šibenika, Paga, Brača i Hvara, »Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu« XXII, br. 3, 1972, 339—366, osobito 360 i d.; isti, Preferiranje djeteta po krčkom, rapskom i drugim primorskim statutima, »Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu« XVIII, 1973, 215—247, osobito 240 i d.; u vezi s bračnim pravom isti, Bizantsko bračno imovinsko pravo u svjetlu Novele XX Lava Mudroga (s osobitim obzirom na razvoj bračnog imovinskoga prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, »Zbornik radova Vizantološkog instituta« XVII, 1978, 19—50, osobito 32 i d., u vezi s djelatnošću tribuna u funkciji pristava isti, Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim općinama, »Zbornik radova Vizantološkog instituta« XVI, 1975, 25—53, osobito 44 i d.

[65] Usp. L. Margetić, Brak na istarski način, »Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu«, XV, 1970, 279—309; isti, Pravo prvokupa i otkupa u srednjovjekovnoj Istri, »Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, XVI, 1971, 169—212; isti, Il matrimonio all'usanza dell'Istria, kao i L'origine della prelazione e del retratto nel diritto delle città istriane nel Medio Evo, oboje u knjizi Histrica et Adriatica, Trieste, 1983.

[66] V. S. Huszty, Jurispridentiae practicae libri tres, Agriae 1758; E. Kelemen, Institutiones juris hungarici privati I—III, Budae 1818; M. Lanović, Privatno pravo Tripartita, Zagreb 1929; I. Zaytay, Introduction a l'étude du droit hongrois, Paris 1953.

[67] Od novije literature v. L. Margetić, Iz vinodolske prošlosti, Rijeka 1980, s navođenjem ostale literature.

[68] V. L. Margetić, Neki pravni problemi u vezi s dopisom podbana Mihajla Živkovića od 5. XI 1459. i radovi navedeni u bilješci 64.

iz drugog, a ne bizantskog izvora. Pa ipak, Dalmacija je u X. i u prvoj polovici XI. st. bila nesumnjivo pod bizantskim vrhovništvom. Naše čuđenje postaje još većim ako uzmemo u obzir da je Novela Romana Lekapena iz 922. god. prihvaćena u Južnoj Italiji, ponegdje kao više-manje doslovni prijevod, koji se izdavao kao navodna konstitucija cara Fridrika, a ponegdje su iz Novele preuzete samo osnovne ideje i neke specifične norme čija se bizantska provenijencija dade lako uočiti.[69] Pa čak i mletačko pravo ima elemenata prava prvokupa koji najvjerojatnije potječu iz bizantskog prava, unatoč tome što je realna bizantska vlast prestala u Mlecima već 828. god., nakon čega se može još govoriti samo o savezništvu Bizant-Mleci i u određenim razdobljima o nekom vrlo slabo izraženom platonskom priznanju bizantskog vrhovništva nad Mlecima, koje je imalo, zapravo, za cilj da podvuče mletačku nezavisnost u odnosu na opasne njemačke pretenzije. Premda Bizant nije imao već u X. i XI. st. realnu vlast u Mlecima,[70] mletačko pravo prvokupa obuhvaća ne samo rođake, nego i susjede, što je jedna od bitnih značajka bizantskoga sustava prava prvokupa, a osim toga, u Mlecima još u XII. st. ovlaštenici na pravo prvokupa podvlače u svojim zahtjevima da im to pravo pripada i *per lateranciam* i *per propinquitatem*,[71] a povezivanje tih dviju osnova je najvjerojatnije bizantske provenijencije. U Dalmaciji naprotiv od bizantskog utjecaja u jednom tako važnom pravnom pitanju ni traga! Jedino zadovoljavajuće obrazloženje toj nadasve čudnoj pojavi jeste u tome da je Bizant u X. i XI. st. imao doduše neprijeporni suverenitet nad Dalmacijom,[72] poduprt čak i vojnom prisutnošću Bizanta, bar u Zadru, ali da su inače dalmatinski gradovi u to doba uživali takoreći potpunu autonomiju i razvijali svoje pravne sustave na samostalan način.

Tako je u Kotoru pravo prvokupa uvedeno tek 1334.,[73] u Trogiru tek 1425. god.[74] Što se pak tiče Zadra,[75] Šibenika[76] i Paga[77] njihovi su statuti međusobno vrlo slični i po sadržaju i po redoslijedu odredaba, pa, ipak, upravo u pogledu prava prvokupa oni se duboko razlikuju. U Zadarskom statutu pravo prvokupa nije bilo prihvaćeno, u Šibenskom statutu je ono odobreno samo rođacima do trećeg stupnja, a u Paškom statutu, najmlađem među tim trima srodnim statutima, uz pravo prvokupa rođaka postoji i pravo susjeda. Razlog tome može biti samo jedan: u »uzorku«, po kojem su ta tri statuta rađena, očito u Zadarskom statutu iz XIII. st., koji do nas nije došao, pravo prvokupa

---

[69] V. Schupfer, Romano...; T. Massa, Le consuetudini della città di Bari, Bari 1903; E. Besta, Il diritto consuetudinario di Bari e la sua genesi, »Rivista italiana per le scienze giuridiche«, 36, 1903, 3—113; R. Trifone, Il diritto consuetudinario di Napoli e la sua genesi, Napoli 1910.

[70] O prestanku bizantske vlasti nad Mlecima v. L. Margetić, Le cause della spedizione veneziana in Dalmazia nel 1000 u knjizi Histrica et Adriatica, Trieste, 1983. Tamo i ostala literatura o tom pitanju.

[71] E. Besta, Il diritto e le leggi civili di Venezia fino al dogado di Enrico Dandolo, Venezia 1900, 109.

[72] Od novije literature v. J. Ferluga, L'amministrazione bizantina in Dalmazia, Venezia 1978, 165 i d. Tamo i ostala literatura.

[73] Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis, 1616, gl. 261.

[74] Statutum et reformationes civitatis Tragurii, ed. I. Strohal, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium (= MHJSM), vol. X, 1915, Ref. II, gl. 6.

[75] Statuta jadertina (= Zadarski statut), Venetiis 1564, knj. III, gl. 27.

[76] Volumen statutorum, legum et reformationum civitatis Sibenici (= Šibenski statut), Venetiis 1608, knj. IV, gl. 44. .

[77] Statuta communitatis Pagi, Venetiis 1637, knj. III, gl. 41.

nije postojalo, pa su zato i Pag i Šibenik krenuli svojim posebnim razvojnim putem.

Zadržat ćemo se nešto podrobnije na prvu prvokupu u Splitu i njegovoj okolici.

Premda Poljica nisu pripadala u splitski distrikt, ipak su ona bila toliko usko povezana sa Splitom da nam se čini dozvoljenim da ovdje upozorimo na darovanje samostanu sv. Petra, izvršeno u drugoj polovici XI. st., a koje je učinio Rusinus Morsticus. Kartular samostana sv. Petra nastavlja:

> Denique post mortem prefati Marstizi venit uxor eius et affirmavit prefatas terras (...) Postea venit Slaviz rex et corroboravit prenominatas terras (...): sicut partem fratris sui affi(r)mavit, sic suam partem que ibi habebat in eadem ecclesia pro remedio animę sue nec non sui fratris perpetualiter contulit.[78]

Dakle, u neposrednoj blizini Splita bilo je u drugoj polovici XI. st. dozvoljeno darovanje obiteljske imovine, s time da se najbliži rođak očito mogao suprotstaviti tom darovanju čak i poslije smrti darovaoca. Drukčije se ne može tumačiti riječi o potvrdi bratova darovanja. Riječ je o poznatom pravnom institutu *laudatio parentum*. Ako nema laudacije, ako nema suglasnosti rođaka, dane makar i naknadno, čak i nakon smrti darovaoca, darovanje nema puni pravni učinak.

Pogotovo je zanimljiv slučaj otkup prodane zemlje koji je učinio osnivač samostana Petar Crni, poznati splitski bogataš iz druge polovice XI. st. On je kupio

> terram a Prasizo, que fuit avio meo Michaza, quam vendidit uxor eius et ego *redemi* eam ab illorum nepotibus, qui eam comparaverant,

te nakon toga darovao tu zemlju samostanu sv. Petra. Očito je baka prodala obiteljsku zemlju, na koju su imali pravo i unuci, pa jedan od njih, Petar Crni, ostvaruje svoje pravo otkupljujući je od kupaca. Da li je Petar Crni otkupio zemlju u skladu sa splitskim pravom ili prema poljičkim propisima? Skloniji smo prvoj tezi.[79] Bilo kako bilo, u XII. st. svećenik Črnota u svojoj oporuci naglašava da su njegovi preci darovali zemljište Pod Chilco (zapadno od Splita):

> ipsi pro animabus suis (...) in monasterium sancti Benedicti perpetualiter condonaverunt,[80]

---

[78] Supetarski kartular, ed. V. Novak, Zagreb 1952, 223.

[79] Razlog ovoj našoj tvrdnji nalazi se u ispravi od 22. ožujka 1198. (T. Smičiklas, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = CD, II, 1904, 292—293). U toj ispravi koja je na žalost sačuvana samo u talijanskom prijevodu, ali kojoj inače nema zamjerke, stoji da prodavalac mora jamčiti protiv nekog splitskog građanina samo dvije godine, a protiv »Slavena« trajno (se alcuno Spalatino s'opponerà o moverà lite contro essa, sia tenuto solo per due anni alla difesa et non più, ma dal Schiavone sia tenuto a defenderla in perpetuo). Vijest je izvanredno važna i valjalo bi je podrobnije proučiti. Iz nje svakako proizlazi da se u ranosrednjovjekovnom Splitu vodilo računa i o osobnim značajkama ovlaštenika.

[80] CD II 58, br. 17.

pa nastavlja:

> Ego autem ex parte mea prelibatum territorium in supranominato monasterio confirmo et contestor,

i to tako

> quod in ipso territorio nullum meum heredum aut aliquam extraneam personam abet in eum partem aut societatem.

Doduše po našem mišljenju oporuka Črnote je krivotvorina s kraja XII. st., ali to za pravnog povjesničara ni najmanje ne umanjuje vrijednost sačuvane isprave, koja nam pokazuje kakva su bila pravna shvaćanja u Splitu u XII. st. Dakako, da u Črnotinoj oporuci još ne nalazimo pravo prvokupa u njegovoj razvijenoj formi, već tek nagoviješteno u *laudatio parentum.* Ipak je očito da je Črnota mogao pobijati darovanja svojih predaka, jer se inače ne vidi razlog zašto bi ih naknadno potvrđivao. A ako je mogao pobijati darovanje, onda doista nismo daleko od prava prvokupa i otkupa, premda, kao što je to posve jasno vidljivo iz navedenih primjera, ne u njegovu bizantskom obliku.

Daljnje važne zaključke u vezi s evolucijom prvokupa u Splitu dat će nam analiza Splitskog statuta iz 1312. god.[81] Prethodno je nužno upozoriti na neke okolnosti i činjenice što se odnose na taj statut. Naime, najstariji je sačuvani tekst Splitskog statuta, kao što je poznato, talijanski prijevod iz 1395.[82] Naprotiv, sačuvani latinski rukopisi potječu iz XV. st. Kratka analiza razlika u odnosu na pravo prvokupa između talijanskog prijevoda i redakcije na latinskom jeziku vrlo je poučna. Naime, talijanski prijevod sadrži odredbe o pravu na prvokup u dvije glave, tj. u knjizi III, gl. 104. i u tzv. Statuta nova, glava 6. Usporedba tih dviju glava pokazuje da se zapravo radi o istom tekstu, samo s tom razlikom što tekst u Stat. nuova, gl. 6. sadrži protokol i eshatokol zaključka Velikog vijeća iz 1305. o pravu prvokupa i što ima na nekim mjestima ponešto drukčiji tekst, i to upravo u najvažnijim i bitnim odredbama. Naime, tekst Stat. nuova, gl. 6. izričito odobrava pravo prvokupa čak i u vezi s podijeljenom obiteljskom imovinom, kao i u vezi sa stečenom imovinom, čega u tekstu knj. III, gl. 104. nema. Naprotiv, latinska redakcija iz XV. st. nema uopće gl. 104. u III. knjizi, tako da treća knjiga u latinskoj redakciji ima ukupno samo 129, a talijanski prijevod 130 glava. Naše je mišljenje da se te razlike mogu objasniti na jednostavan i uvjerljiv način. Naime, poznato je da je god. 1333. splitski knez Jacopo Gradenico izvršio reviziju Splitskog statuta zajedno s »mudrim ljudima delegiranim radi izmjene statuta« (viri sapientes deputati super facti statutorum), i to tako što je dao sastaviti tzv. Statuta nova. On je tom prilikom uveo neke važne novosti u pogledu prvokupa, te je pri tom postupio prilično nespretno i samovoljno, na način koji je i inače bio vrlo čest u srednjovjekovnoj »zakonodavnoj« praksi: naime, on je naprosto preuzeo čitav tekst zaključka iz 1305. god., izvršio u

---

[81] Statuta et leges civitatis Spalati (= Splitski statut), ed. J. Hanel, MHJSM, vol. II, 1878.

[82] A. Cvitanić, Pravno uređenje splitske komune po statutu iz 1312. godine, Split 1964, 32.

njemu nekoliko bitnih izmjena i dopuna, i čitav taj tekst ubacio u svoja Statuta nova, ne brinući se za to da je prvobitni tekst ostao u statutu nepromijenjen u II. knjizi, gl. 104. Marginalna glosa talijanskog prijevoda uz taj član kaže: »Apresso ad questo cap. stare bene il cap. VI de noui statuti posti dopo il sexto libro, perche tracta de questa maniera et in alguna parte plu plenamente che questo e plu clare«. Glosatora kao praktičara ni najmanje nije zanimao razlog dvostruke redakcije. Kada je u XV. st. došlo do ponovnog redigiranja, zapravo više-manje prepisivanja teksta cijelog Splitskog statuta, redaktor je uočio da se u statutu nalaze dva takoreći identična teksta i jednostavno ispustio onaj nešto kraći u knj. III, gl. 104, jer je taj zbog postojanja novog potpunijeg teksta u Stat. nova, gl. 6. bio doista suvišan.

Analiza koju smo proveli ima dvostruku korist. Prije svega ona nam pomaže da utvrdimo odnos talijanskog prijevoda prema latinskim redakcijama iz XV. st., s jedne strane, i prema originalnom tekstu statuta iz 1312. god. s druge strane. Međutim, analiza nam pokazuje i to kako su pojedine odredbe Splitskog statuta — slično uostalom kao i u mnogim drugim statutima — često nastajale postepeno u vremenu i pomalo mehanički dodavane starom tekstu, zbog čega je i dolazilo do raznih manjih ili većih suprotnosti između pojedinih normi. Sastavljač nove odredbe obično se nije pobrinuo da uskladi tekst već postojećih glava s novom normom, već se zadovoljavao time što je sastavio novu glavu i dodao je na najpogodnijem mjestu u statutu. Upravo glave što se odnose na prvo prvokupa, tj. glave 103, 104. i 105. u III. knjizi Splitskog statuta vrlo lijepo se uklapaju u ova naša razlaganja i omogućavaju nam ujedno da bolje shvatimo evoluciju splitskog prava prvokupa.

Glava 103. u III. knjizi Splitskog statuta vjerojatno odslikava vrlo staru, premda ne i najstariju fazu splitskog prava prvokupa. Prema toj glavi, ako

> fratres (...) abiarij (...) haberent aliquam possessionem inter se, partem de possessionibus indivisis non possint vendere alicui nec donare nec obligare nec aliquo modo alienare nisi pro anima sua conferre.
>
> De lucro vero possit omnimodo facere suam voluntatem.

Dakle, otuđivanje u okviru obiteljske imovine tzv. *fraterna compagnia* bilo je zabranjeno do diobe, čak i u korist drugih članova bratske zajednice. Dakako, zabranu se moglo izbjeći bez osobitih poteškoća, i to tako da bi se članovi zajednice složili s otuđenjem. Dakle, vidimo da je po tom članu još uvijek vladala u Splitu *laudatio parentum*. Pa ipak, da se ne radi o najstarijem pravu vidi se po tome što je dozvoljeno darovanje *pro anima* bez suglasnosti ovlaštenika članova obiteljske zajednice, što je svakako korak naprijed prema situaciji iz XII. st., koju smo mogli utvrditi po Črnotinoj oporuci, gdje je i darovanje *pro anima* trebalo bar naknadno osnažiti suglasnošću ovlaštenika.

Značajno je da u Splitu po glavi 103. stečena imovina nije ulazila u bratsku zajednicu, za razliku od mnogih drugih pravnih sustava.

Glave 104. i 105. treće knjige Splitskog statuta donose neke važne novine, pa se može naslućivati da su nastale nešto kasnije od glave 103.

Po glavi 104. čak i nepodijeljeni suvlasnik može prodati svoj dio, ali pod uvjetom da pravo prvokupa ima ortak, socius:

quicumque habuerit possessiones vel merces indivisas in societate, et quilibat eorum, qui eas habere et emere voluerit, pro quanto alijs vendi possunt, nequeant aliis vendere, nisi suo socio, si eas habere voluerit.

U glavi 104. nije više riječ o *fraterna compagnia,* nego o *societas,* drugim riječima glava 103. odnosi se na obiteljsko pravo, a glava 104. na obvezno pravo. Prva ima još uvijek razmjerno »arhaični« karakter: članovi bratske zajednice ne mogu prodati svoj nepodijeljeni dio. Druga je već »modernija« te odaje napredak u razvoju proizvodnih snaga i trgovine: ortak može prodati i nepodijeljene zemlje i robu (!), ali uz pravo prvokupa drugih ortaka. Iz glave 104. nazrijeva se tendencija slobodnijeg prometa dobrima, tendencija koja će doći još više do izražaja 1305. god. Ako je točno da glave 103. i 104. nisu nastale u isto vrijeme jer su njihov sadržaj i duh dijametralno oprečni, onda bi se s izvjesnim stupnjem vjerojatnosti mogla postaviti teza da je glava 103. nastala još prilikom izrade prvoga splitskog statuta 1240. god., a da je glava 104. nastala između 1240. i 1305. god.

Glavom 105. splitski zakonodavac zaključuje svoje odredbe što se odnose na prvokup. Ta se glava odnosi na vjerojatno vrlo čest slučaj u praksi, naime

si fratres vel sorores habeant vineam pastinatam inter se,

pa jedan od njih ima namjeru prodati svoj dio vinograda. Braća i sestre imaju prvenstveno pravo prvokupa, nakon njih dolazi kao ovlaštenik vlasnik terena na kojem se nalazi vinograd (dominus terrae), a ako ni on ne želi iskoristiti svoje pravo, prodavalac može prodati

cuicumque voluerit.

Stroga i logična interpretacija (a contrario) ove glave dovodi nas do rezultata da u odnosu na ostale rođake, osim braće i sestara i uopće na sve druge suvlasnike vinograda nije postojalo ovlaštenje prava prvokupa. Ali nije nemoguće da zakonodavac nije to želio i da nije uopće mislio tom normom isključiti bilo koga iz prava prvokupa, već da je naprosto normirao daleko najčešći slučaj u praksi.

Kao što smo već imali prilike napomenuti, 1305. god. dolazi do bitne promjene u pravu prvokupa u Splitu. Te je godine odlučeno da nepodijeljeni suvlasnici rođaci (a ne samo osobe koje nisu u srodstvu) mogu prodavati svoje nekretnine, ali samo ostalim suvlasnicima. Ako je netko ipak prodao svoj dio nekom drugom, ovlašteni rođak mogao je otkupiti zemljište u roku od godine dana od dana prodaje uz polaganje zakletve da kupuje za sebe, a ne za druge. Osim toga, ovlašteni rođak koji je otkupio zemljište ne može ga ponovno prodati u roku od tri godine.

Ubrzo, već 1333. god., pravo prvokupa je prošireno i na stečena dobra. Mletački način oglašavanja uveden je 1423. god.,[83] a 1564. god. je odlučeno da zastara zahtjeva za pravom prvokupa počinje teći tek od izvršenog trećeg javnog oglašavanja.[84]

---

[83] Splitski statut, Ref. 110 = Additamenta 3.
[84] Splitski statut, Additamenta 4.

Spomenimo još i to da se pravo susjeda na prvokup pojavljuje prvi put u Splitskom statutu tek upravo navedenom reformacijom iz 1423. god.

Splitsko pravo prvokupa bez ikakve sumnje nema bizantsku provenijenciju. Prema bizantskom pravu pravu prvokupa nema mjesta kod darovanja i drugih sličnih besplatnih otuđivanja, po splitskom pravu,[85] naprotiv, ne pravi se ta razlika, već se pravo prvokupa daje u svakom slučaju otuđivanja, premda se najčešće doista govori samo o prodaji kao najobičnijem i tipičnom obliku otuđivanja. Bizantsko pravo daje pravo prvokupa u načelu susjedima, a među njima u prvom redu susjedima rođacima, naprotiv po splitskom pravu pravo prvokupa imaju rođaci, bez obzira na to da li su susjedi ili nisu, a pravo susjeda uvodi se tek 1423. god., dakle tek nakon što je Split priznao mletačko vrhovništvo. U Šibeniku je pravo susjeda priznato tek 1438. god.,[86] u Kotoru tek 1627. god.[87] itd.

Bizantsko pravo prvokupa ušlo je u pravne sustave dalmatinskih gradskih općina na neizravan način, naime kao sastavni element mletačkog prava prvokupa koje je, osobito nakon 1420. god., jako utjecalo na daljnji razvoj prvokupa u Dalmaciji. Kao što je poznato pravo prvokupa i otkupa bilo je regulirano Tiepolovim statutom iz 1242. god.[88] na različite načine, već prema tome da li se prodaja vršila na »stari« ili »novi« način. Ako se upotrijebilo »usus vetus«, tj. prodaju preko isprave, ovlaštenik na prvokup mogao je nakon tri javne objave u roku od 30 dana nakon investicije *ad proprium* uložiti prigovor (clamor) i položiti primjeren zalog (pignus congruum), a prodavalac i kupac trebali su se zakleti na istinitost cijene navedene u ispravi. Ako se pak upotrijebilo »usus novus«,[89] prodavalac je, morao doći pred dužda i suce egzaminatore, koji procjenjuju nekretninu, nakon čega dolazi do četiri javne objave (od nedjelje do srijede) pred crkvom sv. Marka i na Rialtu, pa se svaka osoba zainteresirana za kupnju nekretnina morala prijaviti sucima egzaminatorima unutar 30 dana od prve javne objave i položiti zalog u visini od 10% od procijenjene vrijednosti. Rođaci po muškoj liniji imali su pravo prvokupa uz istodobno pravo na sniženje cijene od 8%, 6% ili 4% — već prema blizini srodstva, nakon njih dolazili su suvlasnici, a susjedi su imali pravo prvokupa tek nakon rođaka i suvlasnika uz sniženje cijene od 4%. Godine 1346. dužd Andrija Dandolo uveo je zakletvu ovlaštenika na prvokup i ujedno ukinuo sniženje cijene. Konačno, 1413. god. je propisano da petogodišnji mirni posjed štiti kupca od realizacije prava prvokupa rođaka i susjeda, osim njegove dokazane zle namjere.

Vidimo da su mnoge odredbe bizantskog i mletačkog prava prvokupa doista vrlo slične. Osobito ističemo da je i po mletačkom pravu priznat prvokup ne samo rođacima, nego i suvlasnicima i susjedima. Pa ipak, očito je da je bizantsko pravo prvokupa tek jedan od utjecaja koji su formirali mletačko pravo, jer se inače ne bi moglo objasniti bitnu i veliku razliku između oba sustava, koja se sastoji u tome što po mletačkom pravu na prvokup imaju

---

[85] Splitski statut (tal. prijevod) knj. III, gl. 104: de possessione venduta o alienata.

[86] Šibenski statut, Ref. 240.

[87] Usp. Strohal, Otkupno pravo, 74.

[88] Za pravnu situaciju prije Tiepolova statuta v. Margetić, L'origine della prelazione.

[89] Usp. npr. G. Tamassia, Il diritto di prelazione e l'espropriazione forzata negli statuti dei comuni italiani, »Archivio giuridico« 35, 1885, 203 i d.

pravo svi bliži rođaci prodavaoca, bez obzira na to da li imaju zemljišta zajednička s prodavaocem, dok je po bizantskom pravu, kao što smo vidjeli, obratno.

Možda je najljepši primjer neizravnog utjecaja bizantskog prava preko mletačkog prava na dalmatinske gradske općine sustav prava prvokupa koji je važio na Cresu, gdje je, kao što je poznato, mletačka vlast bila snažno izražena još krajem X. i početkom XI. st.[90] Prema Creskom statutu prodavalac neke nekretnine morao je svoju namjeru prodaje objaviti dvjema javnim objavama u dvije uzastopne nedjelje, ako se prodavalo nekretninu unutar gradskih zidina. U protivnome su bile potrebne tri objave.[91] Pravo prvokupa imali su rođaci i susjedi (propinqui e visini). U slučaju darovanja i zamjene pravo prvokupa nije postojalo.[92] Pravo prvokupa davalo se po ovom redu prvenstva: sin — kćerka — otac — majka — brat — ostali srodnici — susjedi, a među njima onaj koji ima dužu granicu.[93]

Ovlaštenik ima rok od 15 dana da se pojavi s novcima koji odgovaraju cijeni nekretnine.[94]

Ako se prodavalo nekretninu u suvlasništvu posebnog tipa — possesion sotto un tetto partida o no partida[95] — prednost ima rođak, nakon njega dolazi suvlasnik sudionik (partecipevol), pa tek onda susjedi (laterani).

U svakom slučaju, nema sumnje da je mletačka sve jača prisutnost na istočnoj obali Jadrana snažno utjecala dijelom na uvođenje prava prvokupa ondje gdje ga prije uopće nije bilo, a dijelom na jačanje i proširenje toga prava (npr. na susjede) ondje gdje je ono i prije postojalo. Ne možemo ipak da se ne zapitamo za razlog tom naoko čudnom fenomenu. Naime, izgleda nerazumljivim da su Mlečani dozvoljavali pravo prvokupa domaćem dalmatinskom stanovništvu i time uvelike otežavali mletačku ekonomsku penetraciju na zemljišta dalmatinskih gradova. Ne može se govoriti o slučajnosti, jer istoj pojavi prisustvujemo u Istri i Friulima: nakon što Mleci uspiju ostvariti svoju supremaciju, dolazi do nastanka ili bar znatnog jačanja prava prvokupa.

Čini nam se da je odgovor na postavljeno pitanje u tome što Mleci zapravo nisu s osobitom naklonošću posmatrali prelijevanje ne baš beznačajnih iznosa novaca u zemljišta dalmatinskih gradova jer su se na taj način smanjivala ukupna raspoloživa financijska sredstva za međunarodnu trgovinu, koja je predstavljala osnovnu mletačku snagu i temelj njezine vlasti. Ne smijemo zaboraviti da je i mala trgovina među jadranskim gradićima bila više-manje prepuštena talijanskim, istarskim i dalmatinskim gradićima kako

---

[90] Pojedinosti v. u Margetić, Le cause ...; isti, Vjerodostojnost vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XI st., »Zbornik radova Vizantološkog instituta« XIX, 1980, 117—146. Otkupno pravo Rapskog statuta (v. U. Inchiostri—A. G. Galzignana, Gli statuti di Arbe, AT N. S. vol. XXIII, 1899—1900, 67—100, 355—417) također je pod mletačkim utjecajem. U 1. III cap. 16 propisuje se javna objava in (tribus?) diebus dominicis, a rođak ili susjed (propinquas ili confinator), v. 1. III, cap. 17) može ostvariti svoje pravo u roku od 45 dana.

[91] Statuto di Cherso et Ossero (=Creski statut), Venetiis 1640, knj. II, gl. 78.

[92] Creski statut, knj. II, gl. 79.

[93] Creski statut, knj. II, gl. 80.

[94] Creski statut, knj. II, gl. 81.

[95] Creski statut, knj. II, gl. 82. Usp. Umaški statut (B. Benussi, Lo statuto di Umago, Atti e memorie della Società istriana di storia e di archeologia = AMSI, vol. VIII, 1892) knj. III, gl. 4. U analizu te zanimljive odredbe ne možemo ulaziti, jer bi nas to predaleko odvelo.

bi mletački građani mogli koncentrirati svoja financijska sredstva na međunarodnu veletrgovinu. Mleci su na taj način provodili neku vrstu »podjele rada« koja im je bila u interesu, a koja je nailazila na razumijevanje lokalne vladajuće klase u dalmatinskim gradićima. Prema tome, dalmatinski su gradovi »branili« svoje zemlje od nadiranja mletačke financijske oligarhije, a ta obrana nije nailazila ni na kakav otpor u Mlecima.

Postoji jedan veliki izuzetak: Zadar. U Zadru je po svemu se čini, postojalo pravo prvokupa, ali je ono dolaskom Mlečana izrijekom ukinuto.[96] Ali ta iznimka potvrđuje načelo koje smo upravo iznijeli: Mleci su bili izvanredno osjetljivi na svoje posjedovanje Zadra, jer Zadar nije bio za njih tek jedan od dalmatinskih gradova, nego upravo temelj njihove vlasti na istočnoj obali Jadrana i jedno od glavnih uporišta njihove vlasti na Sredozemlju. Pravo prvokupa ometalo bi u Zadru punu mletačku vlast i mogućnost nesmetane penetracije i zato ga Mleci nisu mogli tolerirati u tom gradu.

2. Uže hrvatsko pravno područje

Utvrdili smo da dalmatinsko pravo prvokupa nije poteklo iz bizantskog prava prvokupa i da ne predstavlja njegovu daljnju evoluciju na tlu dalmatinskih gradskih općina. Dakako da se postavlja pitanje odakle su dalmatinski gradovi preuzeli to pravo. Odgovor se nadaje sam po sebi. Govoreći o splitskom pravu prvokupa, imali smo prilike upozoriti na najranije primjere laudacije rođaka, u kojoj se nesumnjivo krije jedan od oblika prvokupa, doduše izraženog na najjednostavniji način. Tom prilikom smo istakli da Poljica nisu dio splitskog pravnog područja, ali da se pojava laudacije rođaka u Poljicima može povezati sa splitskim pravom zato što se navedeni slučajevi odnose na splitske građane i na samostan sv. Petra, koji je sa Splitom bio u vrlo tijesnim pravnim i gospodarskim vezama. Na staro hrvatsko pravno područje odnose se svakako slučajevi navedeni u Polikorionu samostana sv. Ivana Rogovskog. Tamo nalazimo prije svega dva primjera laudacije otuđivanja:

volente ac collaudante suo fratre Nosdra[97]

i

volente et consentiente et colaudante fratre meo Drasello.[98]

U jednom slučaju, koji se odnosi na isti samostan, vjerojatno imamo pred sobom primjer velike, još nepodijeljene obitelji. Naime, kada Lampredije, brat opata Petra, daruje

post obitum terciam partem totius sue possessionis,

---

[96] Zadarski statut, knj. III, gl. 27: concedimus liberam potestatem vendendi domum suam, vineam, possessionem (...) *non obstante aliqua consuetudine* quocumque tempore in contrariam obtenta.

[97] CD I, 148.

[98] CD I, 169.

on podvlači da je to darovanje učinjeno

> abqsue ulla contrarietate seu fratrum sive parentum aut consobrinum vel cognatorum vel avorum vel proavorum vel uxoris vel nurus vel socri vel socrus vel noverce seu matertere sive quorumlibet ex suo genere.[99]

Laudatio parentum, koja se vršila u XI. st. u blizini Biograda, usporediva je u potpunosti s istim institutom franačkog prava, koji se pojavljuje u franačkim dokumentima od 820. god. na dalje.[100] Ali paralelizam se ne zaustavlja na tome. U blizini Biograda nalazimo i pravni termin *allodium,* koji nalazimo svagdje ondje gdje je došlo do jače penetracije franačkog prava.[101] Nadalje, kada opat kupuje od hrvatskog kralja Krešimira

> alodium cuiusdam Barbare vidue pro quadraginta romanatis,[102]

dodaje se

> parentibus vero eiusdem Barbare dedit XV similiter romanatos.

Nema sumnje da je opat platio 15 romanata Barbarinim rođacima kao cijenu kojom je postigao njihovu suglasnost — postupak koji je čest u franačkom pravu.[103]

I u idućim stoljećima nalazimo na užem hrvatskom području (u koji ovdje računamo i Poljica) također rođačko pravo prvokupa i otkupa.

Tako isprave iz XV. st., koje je objavio Šurmin[104] spominju kao ovlaštenike »bližnje i daljnje i one kojima pristoji«,[105] odnosno samo »bližnje«,[106] ili pak »braću«.[107]

Poljički statut također određuje da se obiteljska imovina (»plemenšćina«) prodaje tako da se ima »ponuditi prvo bližega svoga«.[108]

Novigradski zbornik (1551. i 1553. god.) spominje pravo prvokupa u slučaju prodaje vinograda (prednost ima vlasnik zemlje pa rođak) i zemljišta (prednost ima rođak i dužnik, a javna objava vrši se tri puta u 30 dana).[109]

---

[99] CD I, 154.

[100] E. Chénon, Histoire générale du droit français public et privé des origines a 1815, II, Paris 1929, 273.

[101] V. npr. W. Goetz, Allodium u Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte I. Berlin 1971, 119—120.

[102] CD I, 152.

[103] L. Falletti, Le retrait lignager en droit coutumier français, Paris 1923, 41.

[104] Đ. Šurmin, Hrvatski spomenici (Acta croatica) = AC, I, MHJSM vol. VI, 1898

[105] AC 170, 294, 340, 388, 417.

[106] AC 150, 183, 351.

[107] AC 175.

[108] Poljički statut (ed. V. Jagić, MHJSM, vol. IV, Zagreb 1890), čl. 51a.

[109] M. Barada, Starohrvatska seoska zajednica, Zagreb 1957, 169 i d., Novigradski zbornik čl. 21 i 22. Spomenimo ovdje »Tako zvani zakon cara Konstantina i Justinijana«, što ga je objavio R. Strohal u Mjesečniku 37 iz 1911. god., str. 229—241. Evo odredbe koja se odnosi na pravo prvokupa: »Ako hoće tko u selo aliti u miesto prodati koju stvar namjestnu, to est' kuću ali baščinu, da e ne može prodat nadvornjemu čoiku nego od' sela seljaninu (...). Ovo se razumie, kako pridje ne aviza bližike, kad prodae aliti nivu ali vnograd' ali mlin' i do deset' godišća se gnati ga može; ako li pak' ne budu volni seljani kupiti, tader' može bit' voljan' prodat'« (čl. 4). Postoje još

Pravo otkupa i prvokupa na području uže Hrvatske duboko se razlikuje od bizantskog prava. Premda je tema ovog rada u prvom redu utjecaj bizantskog prava na pravo prvokupa na hrvatskim pravnim područjima, ipak bi naše analize ispale u neku ruku okrnjene ako ne bismo makar i u najkraćim crtama iznijeli naš stav o srodnosti staroga hrvatskog prava prvokupa s drugim evropskim pravima.

Rođačko pravo otkupa i prvokupa u znanosti se često naziva »germanskim«, premda su protiv germanskog porijekla tog instituta već odavno izneseni vrlo ozbiljni i odlučujući prigovori. Upada u oči da je rođačko pravo otkupa počelo da se širi na njemačkim pravnim područjima tek vrlo kasno.[110] Barbarski zakonici ranoga srednjega vijeka ne spominju rođačko pravo otkupa ni s jednom riječju, izuzev Lex Saxorum, koja međutim potječe tek iz 802. god. i koja odražava specifičnu situaciju u Saksoniji nakon osvajanja Karla Velikog u vrijeme provođenja pacifikacije.[111] Analize koje smo proveli na drugom mjestu pokazale su da su tragovi prava prvokupa što ih nalazimo u Lex Saxorum najvjerojatnije karolinška inovacija s jasno izraženim značenjem jedne *lex specialis* što se odnosi na saksonske plemiće poslane u progonstvo.

Pravi rođački otkup pojavljuje se tek u XI. st. u sjevernoj[112] i jugozapadnoj Francuskoj,[113] u Wormsu[114] i, kao što smo upravo vidjeli, u Hrvatskoj. Zemljopisna rasprostranjenost vrlo je poučna. Iz nje izlazi da smo prinuđeni odbaciti i teorije po kojima je srednjovjekovno rođačko pravo otkupa poteklo iz rimskoga postklasičnog prava. To je tim uočljivije ako uzmemo u obzir da se pravo prvokupa pojavljuje u srednjovjekovnoj Italiji tek u XII. st. u tzv. Consuetudines feudorum,[115] kao i da ono nije nikad postojalo u Langedocu, dok je u Provençeu uvedeno tek u sredini XV. st. Kako ni teorije o predromanskom porijeklu instituta ne mogu zadovoljiti, preostaje kao jedino zadovoljavajuće rješenje da se rođačko pravo otkupa objasni kao pravna ustanova nastala u XI. st. na određenim područjima sa specifičnom pravnom situacijom.

Naime, u drugoj polovici XI. st. dolazi do jasnog ekonomskog napretka Evrope. Ekonomski napredak uzrokuje s jedne strane evropsku ekspanziju prema istoku (križarski ratovi), a s druge strane potiče pravnu znanost na nove napore radi prilagođavanja pravnih instituta novim zahtjevima gospodarskog života. Premda još ne možemo govoriti o punom oživljavanju proučavanja rimskog prava, ipak značajni pravni radovi — Brachylogus[116] na

---

dvije redakcije. V. o tome Strohal, Otkupno pravo, 30—31. Ako se ti tekstovi odnose i na hrvatsko pravno područje, onda se može raditi samo o krajnjem jugozapadu, tj. Hercegovini, što je i mišljenje izdavača R. Strohala (str. 230).

[110] Karakteristične su riječi A. Heuslera, Institutionen des deutschen Privatrecht II, Leipzig 1886, 62: In sehr alte Zeit reichen alle diese Retractrechte nicht hinauf, doch kann keine Rede davon sein, dass sie erst dem 15 und 16 Jahrhundert ihre Entstehung verdanken.

[111] Podrobnije v. Margetić, L'origine della prelazione.

[112] V. Falletti, Le retrait lignager.

[113] V. P. Ourliac, Le retrait lignager dans le Sud-ouest de la France, »Revue historique de droit français et étranger«, XXIX, 1952, 328—355.

[114] Monumenta Germaniae historica (= MGH), Const. I br. 498, Lex familiae S. Petri biskupa Burcharda oko 1023—1025.

[115] K. Lehman, Constitutiones feudorum, Aalen 1971², VIII, 5.

[116] Corpus legum sive Brachylogus iuris civilis, ed. Böcking, Berolini 1829.

području rimskog prava, a Liber papiensis[117] na području langobardskog prava — dokazuju golemi napredak pravnih studija i novi moderniji duh.

Karolinško je doba unijelo u mnoge dijelove Evrope bitne promjene u mnogim pravnim institutima, a naročito je značajna snažna afirmacija ideje obiteljske imovine. Spomenimo samo rezultate do kojih je došao Chevrier. Tako u Burgundiji tek s dolaskom karolinških vojnika u drugoj polovici VIII. st. dolazi do prekida s kasnorimskim koncepcijama: nestaje oporuka, rođaci sudjeluju pri otuđivanju itd. *Laudatio parentum* logična je posljedica jačanja i širenja obiteljske imovine,[118] ali ona ostaje u praksi prilično nesigurna zbog raznih razloga, u prvom redu zbog različitog, često posve divergentnog shvaćanja pojma obiteljske imovine. Postepenim slabljenjem pojma obiteljske imovine i jačanjem individualističkih koncepcija laudatio parentum u Francuskoj naglo nestaje pri kraju XII. st.

Rođačko pak pravo otkupa predstavlja pokušaj kompromisa između »staroga« (obiteljska imovina karolinškog i postkarolinškog razdoblja) i »novoga« (individualno vlasništvo u smislu rimskog prava). U onim pravnim područjima Evrope u kojima se počinju probijati individualistička shvaćanja, ali u kojima je obiteljska imovina još uvijek živa ustanova, veže se vlasnika neke nekretnine bar toliko uz obitelj što se određenom krugu rođaka dozvoljava da nekretninu otkupi. Jugozapadna i sjeverna Francuska, Worms, Hrvatska u XI. st. nisu dakle ništa drugo nego pravna područja na koja je nova individualistička koncepcija vlasništva počela prodirati. Rođačko pravo otkupa nastalo u područjima prožimanja dviju koncepcija širilo se kasnije i u Italiju i tamo se ponegdje (Južna Italija, Venecija) spojilo s bizantskim pravom prvokupa i otkupa u nove pravne oblike, koji su onda dalje evoluirali i sa svoje strane plodno utjecali među ostalim, i na dalmatinske i istarske gradove.

3. Slavonska pravna regija

Obratimo sada pažnju na hrvatsko-ugarsko pravo, koje je važilo u današnjoj Slovačkoj, Ugarskoj, sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, a koje je početkom XVI. st. bilo popisano u Tripartitu, poznatom djelu suca Stjepana Verbőczyja.[119]

Pravo prvokupa i otkupa pripadalo je po Tripartitu u prvom redu onim muškim rođacima prodavaoca koji su imali pravo da ga naslijede, tj. ponajprije sinovima i braći. Ako muški rođaci ne bi htjeli iskoristiti svoje pravo, na prvokup su nakon toga imali pravo rođaci ženskog roda i konačno susjedi i osobe čiji posjedi graniče s posjedom koji se prodaje. Prodavalac je morao svoju namjeru prodavanja nekretnine javiti svima ovlaštenicima.

Postoje neke vrlo važne razlike između prava rođaka i ostalih ovlaštenika. Rođak koji iskorištava svoje pravo prvokupa plaća posebno pogodnu cijenu, tzv. *communis aestimatio,* tj. cijenu po općoj procjeni. Osim toga, ako rođak i nije iskoristio svoje pravo prvokupa, on će moći naknadno otkupiti prodanu nekretninu od kupca, plaćajući u tom slučaju cijenu utvrđenu

---

[117] Liber Legis Langobardorum Papiensis dictis, MGH, Legum Tomus IV, Hannoverae 1868, 290 i d.

[118] Podrobnije u Margetić, L'origine della prelazione.

[119] U Corpus iuris hungarici, Tyrnaviae 1751.

ugovorom o prodaji, osim ako prodavalac nije uopće obavijestio rođaka o namjeravanoj prodaji, jer onda ovlaštenik plaća i pri otkupu cijenu po općoj procjeni. Naprotiv, susjedi i osobe čiji posjedi graniče s prodavanom nekretninom plaćaju i pri prvokupu i pri otkupu cijenu utvrđenu u ispravi o prodaji trećoj osobi.

Pravo otkupa smatralo se nekom vrsti stvarnog prava i nije zastarijevalo.

Pravo prvokupa i otkupa pripadalo je ovlašteniku samo u slučaju prodaje nekretnina. Pod prodajom, međutim, smatralo se ne samo prodaju u pravom smislu riječi, tzv. *venditio perennalis*, nego i zalaganje, tzv. *venditio hypothecaria*. Obratno, pravu prvokupa i otkupa nije bilo mjesta pri razmjeni i sl.[120]

Pravu prvokupa nije bilo uopće mjesta kod prodaje stečenih dobara.

Hrvatsko-ugarsko pravo prvokupa i otkupa razlikuje se u nekim bitnim elementima od bizantskog prava, osobito u odnosu na pravo rođaka, bez obzira na to da li imaju zajednička zemljišta s prodavaocem ili ne, te u odnosu na razlikovanje stečenih i nasljednih dobara. Ipak je njihova međusobna sličnost nedvojbena, osobito u odnosu na pravo susjeda. Sličnost je čak još i veća ako uzmemo u obzir neke najranije nama poznate primjere prvokupa i otkupa. Tako npr. 1219. god. neka udovica Margerita

> terram hereditariam ex donatione patris eius et fratrum suorum donavit inconsultis fratribus,[121]

a na to braća podižu prigovor sa zanimljivim i značajnim obrazloženjem:

> non licere ei quoque modo alienare terram illam aliis, *cum ipsi sunt commetanei et ipsa terra eis sit haereditaria.*

Značajno je da braća podvlače tri okolnosti koje im po njihovom pravnom shvaćanju daju pravo na otkup darovane zemlje, naime ne samo srodstvo i nasljednji značaj darovanog zemljišta (terra haereditaria), nego i okolnost što oni imaju zemlje koje graniče s darivanim zemljištem (commetanei), a to doista jako podsjeća na bizantsko pravo po Noveli Romana Lekapena.

Kralj se priklonio tom shvaćanju:

> rex praecepit terram illam venundari praedictis fratribus,

pa time poništava darovanje.

Dodajmo tome da prema ispravi iz 1254. god., izdanoj u Zagrebu, neki Farcassius prodaje

> totam teram partis sue hereditarie in Schebnicha, secundum quod sub uno communi giro metarum terris generacionis eius est *intermixta.*[122]

---

[120] Tripartitum (=Trip.), 1, 60.
[121] Fejér, VII, 1, 200.
[122] CD IV, 578.

»Pomiješanost« zemalja, koja u bizantskom pravu daje rođacima odlučujuću prednost pri prvokopu, ovdje se pojavljuje na iznenađujuće sličan način. Upravo zbog te »pomiješanosti«

> omnes sui consanguinei (...) vendicionem unanimter asserentes et sine contradictione qualibet admittentes.

Tome treba dodati još nešto. U Bizantu se, kao što je poznato,[123] osobito od početka XIII. st., pravo prvokupa počelo sve više shvaćati kao pravo rođaka, bez obzira na to da li rođaci imaju zajedničke ili bar susjedne zemlje s nekretninom koja se prodaje. Time srodnost hrvatsko-ugarskog prava prvokupa s bizantskim pravom još više postaje uočljiva. S druge strane, kao što je to naglasio već Heusler, u Njemačkoj se pravo prvokupa i otkupa počinje značajnije širiti tek u XIV. i XV. st., pa zato nije vjerojatno da je »germansko« pravo bilo odlučujućim čimbenikom pri formiranju hrvatsko-ugarskog prava. Ipak, s obzirom na obiteljsku imovinu kao jedinu podložnu pravu prvokupa i otkupa, koja je u hrvatsko-ugarskom pravu imala nesumnjivo središnje i, možemo mirno reći, odlučujuće mjesto u izgradnji pravnih instituta, vjerojatno će biti najbliže istini da je hrvatsko-ugarsko pravo prvokupa i otkupa nastalo ne samo pod utjecajem bizantskoga, nego također i franačkog prava, drugim riječima utjecaji su vrlo slični, mutatis mutandis, onima koje smo već imali prilike zamijetiti u Mlecima.

4. Istarska pravna regija

Ovlašteni na otkup bili su po statutima Pirana (prvi iz 1307. god)[124], Milja,[125] Ižule,[126] Buzeta [127] i Buje[128] samo rođaci. Prema Tršćanskom statutu iz 1315. god.,[129], kao i prema onom iz 1350.[130] ovlašteni su bili samo rođaci, a tek prema statutu iz 1420. god. proširuje se pravo prvokupa i otkupa također i na susjede i osobe čije zemlje međaše s prodavanom nekretninom. U Motovunu je također do 1391. god. samo rođak bio ovlašten na otkup,[131] a tek od te godine to pravo bilo je priznato i susjedima. Analiza odredaba Pulskog sta-

---

[123] Zachariä, Geschichte, 248.

[124] Piranski statut iz 1307. god., knj. VII, gl. 4 = Stat. iz 1332., knj. VII, gl. 3 = Stat. iz 1358., knj. 7, gl. 4 (Gli statuti del Comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358 a c. di C. de Franceschi, Venezia 1960).

[125] Miljski statut, knj. III, gl. 35—37 (F. Colombo, Statuti di Muggia del 1420, Trieste 1970).

[126] Ižulski statut, knj. 2, gl. 35 (L. Morteani, Isola ed i suoi statuti, AMSI vol. III, 1887, 353—421 i vol. IV, 1888, 153—193).

[127] Buzetski statut, gl. 104 (M. Zjačić, Statut Buzetske općine, VHAR, vol. VIII—IX, 1964, 105—137 i X, 1965, 121—146).

[128] Bujski statut, gl. 95 (P. Kandler, Statuti municipali di Buie, l'»Istria« V, 1850, 265—285).

[129] Tršćanski statut iz 1315. god. knj. III, rubr. 31 (P. Kandler, Statuti municipali che portano in fronte l'anno 1150, Trieste 1849).

[130] Tršćanski statut iz 1350. god. knj. III, gl. 23 (Statuti di Trieste del 1350 a c. di M. de Szombathely, Trieste 1930).

[131] Motovunski statut, gl. 171 (L. Morteani, Storia di Montona, Archeografo triestino = AT, vol. XIX, 1894, 447—482 i XX, 1894, 5—120.

tuta[132] također je pokazala da je i u Puli početno morala vladati norma o isključivom pravu rođaka na otkup. Sve to navodi na zaključak da je najstarije istarsko pravo poznavalo samo rođačko pravo otkupa, koje se kasnije proširilo i na susjede. U najstarijem je istarskom pravu otkup bio vezan isključivo uz prodaju i tek je kasnije bio proširen na druge vrste otuđivanja. Spomenimo ovdje samo tršćansko pravo po odredbama statuta iz 1315, 1350. i 1421, po kojima su prvokup i otkup priznavani samo za slučaj prodaje, a tek se statutom iz 1550. propisuje da

> omnia quae supra diximus, statuimus habere locum non tantum in venditionibus, sed et in datione in solutum, in livello siue emphiteusi, in locatione ad longum tempus annorum decem et aliis similibus contractibus onerosis.[133]

Prodaja se vršila uz javno objavljivanje, i to u četiri uzastopne nedjelje u Trstu[134] i Rijeci,[135] u Vodnjanu[136] dostajale su tri objave, u Umagu[137] dvije, u Piranu,[138] Miljama,[139] Ižuli,[140] Dvigradu,[141] Buzetu,[142] Oprtlju,[143] Puli[144] i Rovinju[145] jedna. U Kopru[146] se bilješka o prodaji izlagala u katedrali tijekom mjesec dana.

I bez objave prodaja je bila valjana, ali je ovlaštenik mogao ostvariti svoje pravo otkupa u roku od jedne godine u Trstu[147] i Rijeci,[148] odnosno u

---

[132] V. Margetić, L'origine della prelazione,

[133] Tršćanski statut iz 1550. god., knj. 2, gl. 12 (Statuta inclytae civitatis Tergesti, Utini 1727).

[134] Tršćanski statut iz 1315. god., knj. III, gl. 31 i 33; od 1350. god., knj. III, gl. 23; od 1421. god., knj. II, gl. 33 (Statuti di Trieste del 1421 e c. di M. Szombathely, AT, vol. XX della III serie, XLVIII della Raccolta, Trieste 1935); iz 1550. god., knj. II, gl. 12.

[135] Riječki statut, knj. II, gl. 30 (Z. Herkov, Statut grada Rijeke iz 1530, Zagreb 1948. Usp. S. Gigante, Statuti concessi al comune di Fiume di Ferdinando I nel MDXXX, Fiume 1910).

[136] Vodnjanski statut, knj. III, gl. 1 (G. Radossi, Statuto di Dignano, Atti Centra za povijesna istraživanja, Rovinj = Atti, vol. I, 1970, 53—151).

[137] Umaški statut, knj. III, gl. 1.

[138] Piranski statut iz 1307. god., knj. VI, gl. 4.

[139] Miljski statut, knj. III, gl. 34.

[140] Ižulski statut, knj. II, gl. 73.

[141] Divgradski statut, gl. 92 (M. Zjačić, Dvigradski statut, VHAR VI—VII, 1961—1962, 239—293).

[142] Buzetski statut, gl. 92.

[143] Oprtaljski statut, najvjerojatnije gl. 109 (G. Vesnaver, Statuto municipale di Portole, AT, vol. XI, 1884, 133—180). Stranica na kojoj se nalazi glava 109 nedostaje, ali se dade pouzdano rekonstruirati, zbog identičnosti većine odredaba Oprtaljskog statuta s nekim drugim istarskim statutima, npr. Dvigradskim itd.

[144] Pulski statut, knj. III, gl. 34. (B. Benussi, Statuto del Comune di Pola, AMSI, vol. XXVII, 1911, 129—310; usp. Statuto di Pola, Tergeste 1843, tekst na talijanskom jeziku).

[145] Rovinjski statut, knj. II, gl. 81 (P. Kandler, Statuti municipali di Rovigno. Trieste 1851).

[146] Koparski statut, knj. II, gl. 37 (Statuta Justinopolis, Venetiis 1668).

[147] Tršćanski statut iz 1315. god., knj. III, gl. 31; iz 1350. god., knj. III, gl. 23; iz 1421. god., knj. II, gl. 37; iz 1550. god., knj. II, gl. 12.

[148] Riječki statut, knj. II, gl. 30.

roku od deset godina u Puli.[149] U Vodnjanu[150] uopće nije postojao rok. Obratno, u Rovinju[151] prodaja bez objave nije bila valjana.

Istarski statuti poznavali su dvije vrsti zakletvi: zakletvu prodavaoca i kupca o istinitosti ugovorene cijene i zakletvu ovlaštenika na otkup da otkupljuje za sebe a ne za druge. Prva je postojala u Miljama,[152] Kopru,[153] Trstu,[154] Rijeci,[155] Poreču,[156] Motovunu,[157] Ižuli,[158] druga u Trstu[159] (od 1550. god.), Rijeci,[160] Kopru,[161] Miljama,[162] Umagu,[163] Dvigradu,[164] Buzetu[165] i, vrlo vjerojatno, u Oprtlju. Zakletve ne nalazimo u Piranu, Vodnjanu, Puli, Rovinju i Grožnjanu.

Kako zakletve ne nalazimo u Piranskom statutu iz 1307. god. — tj. u najstarijem sačuvanom statutu — nije nemoguće da je zakletva uvedena postepeno tek tijekom prve polovice XIV. st.

Neki statuti propisuju neotuđivost otkupljenog zemljišta kroz neko vrijeme: Trst[166] kroz dvije, Umag,[167] Ižula,[168] Milje,[169] Grožnjan,[170] Kopar[171] kroz tri, a Pula[172] kroz 5 godina.

Porijeklo istarskog prava otkupa predstavljalo je oduvijek izvjesnu zagonetku za znanstvenike. Premda postoji velik broj nesumnjivih sličnosti s mletačkim pravom prvokupa i otkupa, ipak važni razlozi ne dozvoljavaju tvrdnju da su istarski gradovi naprosto recipirali mletačko pravo. Mletačko pravo priznavalo je oduvijek pravo prvokupa i otkupa ne samo rođacima, nego i susjedima i suvlasnicima, dok je u Istri, kao što smo to upravo istakli, početno postojalo samo pravo rođaka, a ta je pojava u Istri osobito istaknuta u sjeverozapadnom dijelu poluotoka. U Mlecima se priznavalo pravo prvokupa i otkupa na svim nekretninama, u Istri samo na nasljednim, a ne i na stečenim. Konačno, u Mlecima je još prije Henrika Dandola pravo prvokupa i otkupa priznavano ne samo prilikom prodaje, nego i kod emfiteuze, višegodišnjih za-

---

[149] Pulski statut, knj. III, gl. 34.
[150] Vodnjanski statut, knj. III, gl. 34.
[151] Rovinjski statut, knj. II, gl. 81.
[152] Miljski statut, knj. III, gl. 37.
[153] Koparski statut, knj. II, gl. 37.
[154] Tršćanski statut iz 1315. god., knj. III, gl. 31; iz 1350. god., knj. III, gl. 23; iz 1421. god., knj. II, gl. 37 i iz 1550. god., knj. II, gl. 12.
[155] Riječki statut, knj. II, gl. 30.
[156] Porečki statut, knj. II, gl. 27 (M. Zjačić, Statut grada Poreča — Statutum comunis Parentii — iz 1363. godine, MHJSM, vol. XIII, 1979, 13—203).
[157] Motuvunski statut, gl. 107.
[158] Ižulski statut, knj. II, gl. 35.
[159] Tršćanski statut iz 1550. god., knj. II, gl. 12.
[160] Riječki statut, knj. II, gl. 30.
[161] Koparski statut, knj. II, gl. 37.
[162] Miljski statut, knj. III, gl. 36.
[163] Umaški statut, knj. III, gl. 5.
[164] Dvigradski statut, gl. 92.
[165] Buzetski statut, gl. 104.
[166] Tršćanski statut iz 1315. god., knj. III, gl. 36; iz 1350. god., knj. III, gl. 23; iz 1421. god., knj. II, gl. 37; iz 1550. god., knj. I, gl. 12.
[167] Umaški statut, knj. III, gl. 9.
[168] Ižulski statut, knj. III, gl. 37.
[169] Miljski statut, knj. III, gl. 36.
[170] Grožnjanski statut, cap. 31.
[171] Koparski statut, knj. II, gl. 37.
[172] Pulski statut, knj. III, gl. 34.

kupa i fiducije,[173] dok je u Istri početno priznavano samo u slučaju prodaje. To je razlog zašto je Leicht pomišljao na samostalni razvoj istarskog prava otkupa, dugom evolucijom običajnog kasnorimskog prava. Pa ipak, Leichtova teza nije prihvatljiva.[174] Ne samo da srednjovjekovno pravo prvokupa i otkupa ne možemo povezati uspješno s kasnorimskim pravom, nego je i sam Leicht oslabio svoju argumentaciju time što je za laudaciju sjevernotalijanskih pravnih područja priznavao germansko porijeklo. Ako su po Leichtu »agnatsko pravo« i »ograničenje prava otkupa na nasljedna dobra« značajke koje ga uvjeravaju u germanski izvor toga pravnog instituta u Sjevernoj Italiji, onda ne vidimo pravog razloga zašto bi se porijeklo istarskog prava koje ima identične značajke tražilo u kasnorimskom pravu, a ne u »germanskom«.

Međutim, ni »germanska teorija« nije prihvatljiva ne samo iz načelnih razloga koji općenito vrijede za nastanak i razvoj prava otkupa u srednjovjekovnoj Evropi, nego još i iz posebnog jakog razloga koji se odnosi upravo na Istru. Naime, na akvilejskim furlanskim posjedima nalazimo tek iznimno jedva izraženu laudaciju rođaka,[175] pa Furlanija ni u tom slučaju ne može biti područje s kojeg se pravni institut otkupa uspio presaditi u Istru. To je uostalom naglašavao i sam Leicht.[176]

Odakle je dakle došlo pravo otkupa u Istru?

Na prvi pogled izgleda kao da smo odbacili sve moguće alternative (samostalni običajnopravni razvoj kasnorimskog prava; »germanska« teorija), to više što ni bizantsko pravo, dakako, ne dolazi u obzir zato što je Istra bila za Bizant definitivno izgubljena već u drugoj polovici VIII. st., a Novela Romana Lekapena pripada tek X. stoljeću.

Razrješavanju problema pomoći će okolnost da su gradovi sjeverozapadne Istre od Trsta do Pirana očito »prava zemlja« istarskog prava otkupa. Dovoljno je baciti pogled na razliku između reguliranja otkupa u Miljama, Kopru, Piranu i Ižuli s jedne, a Puli, Rovinju i Poreču s druge strane. U prvonavedenim gradovima otkup je reguliran ne samo razmjerno obilatim brojem odredaba i razmjerno prilično podrobno, nego se iz tih odredaba može dijelom dokazati, a dijelom naslutiti buran razvoj prava otkupa. Naprotiv, u drugonavedenim gradovima nalazimo otkup spomenut uzgred, tek s nekoliko odredaba, a i razvojni put je slabo uočljiv.[177]

Tu okolnost treba povezati s jednom drugom, naime da se upravo u Ižuli, Kopru i Trstu spominju slavenski seljaci koji se naseljavaju na općinskim zemljama tih gradova i žive djelomično po posebnim pravnim institutima, a koji su inače potpuno integrirani u komunalni život. Tako npr. u Ižulskom statutu nailazimo na ovu odredbu: »De Sclavis Frulanis (!) et montanarijs qui laboraverint de territorio comunis, quod nullus possit ipsum dimittere nisi heredibus suis, qui in terra Insule habitaverint.

Item statuimus quod quicumque Sclavus vel Frulanus rusticus et montanarius qui in hanc terram venerit habitare, qui de territorio comunis laboraverit, quod illud territorium nulli preter heredibus suis dimittere vel ven-

[173] Besta, Il diritto e le leggi ..., 109.

[174] Podrobnije u Margetić, L'origine della prelazione.

[175] Usp. P. S. Leicht, Diritto romano e diritto germanico in alcuni documenti friulani dei secoli XI, XII, XIII, Atti dell'Accademia di Udine, ser. II, IV, 1897 = = Scritti vari II, Milano 1949, 5—73.

[176] Leicht, op. cit. = Scritti vari II, 8.

[177] Podrobnije u Margetić, L'origine della prelazione.

dere aut donare seu pro anima iudicare debeat. Et illud nominatim illis heredibus vel successoribus suis qui in hac terra Insule debeant per cives perpetuo permanere. Et si contrafactum fuerit, totum illud territorium in comune debeat pervenire.[178]

Slavenski naseljenici[179] dolazili su dakle na općinske zemlje sjeverozapadnih istarskih gradova s obvezom »cives perpetuo permanere«. Oni nisu dobivali zemlju u puno vlasništvo, nego u trajan zakup, tj. zemlja je dana ne samo prvom stjecaocu, nego ujedno i njegovim potomcima. Ipak, ne bi smjelo biti sumnje da su već nakon dvije ili tri generacije potomci prvog stjecatelja osjećali dodijeljene im zemlje kao svoje te ih u slučaju nužde i prodavali. Ako je pak prodavana zemlja došla u posjed jednog od potomaka, prodaja nije mogla postati valjanom bez suglasnosti drugih ovlaštenika, tj. drugih potomaka prvog ovlaštenika. Za slavenske naseljenike je to pogotovu moralo izgledati razumljivim i neizbježnim što je i u unutrašnjosti, odakle su došli, vladalo pravo po kojem su na otuđivanje zemlje davali rođaci suglasnost. Ostali građani Ižule nisu se ni najmanje protivili takvu davanju općinskih zemalja u trajan zakup, jer je to povećavalo općinske prihode. Dapače, novi naseljenici morali su se obvezati da će »cives perpetuo permanere«, a punoj simbiozi starih i novih građana pripomogle su i trgovačke i ženidbene veze. Uostalom, općinsku zemlju dobivali su bez sumnje i domaći ljudi pod istim uvjetima. Tako se neprimjetno stvorio krug osoba koji je u odnosu na određene zemlje, tj. u odnosu na općinske zemlje koje su bile dodijeljene novim naseljenicima — priznavao suglasnost rođaka i u biti također i otkup, ako suglasnost nije bila dana.

Ipak, taj rođački otkup nije bio drugo nego tek prvi slabo vidljiv i ekonomski manje važan početak razvoja toga pravnog instituta. Pravo otkupa doživljava svoj pravi zamah tek nakon što Mleci jačaju svoju prisutnost ovdje

---

[178] Ižulski statut, knj. II, gl. 33.

[179] U Tršćanskom i Koparskom statutu nailazimo na izvanredno zanimljive i važne vijesti o Slavenima.

Tako Tršćanski statut iz 1421. god., knj. II, gl. 55 ima ovu odredbu:

Si vero aliquod matrimonium factum fuerit supra in Carsis de quo aliqua questio moveretur coram regimine Tergesti, si dicatur factum ad antiquam consuetudinem illorum de Charsis, tunc probari debeat per testes forenses, qui dictam consuetudinem plene noverint et sciverint; et si dicta consuetudo antiqua probabitur, scilicet quod bona acquisita sint comunia inter eos et similiter debita, tunc eo casu dicta Carsorum consuetudo habeatur (...) esse una et eadem consuetudo cum antiqua consuetudo civitatis Tergesti.

Koparski pak statut, knj. II, gl. 68 određuje:

In matrimonio Sclavorum villarum vetus consuetudo ipsorum in eorum matrimonio observeretur.

Vrijedi usporediti tršćansku i koparsku odredbu: prema Tršćanskom statutu u slavenskim selima postojala je zajednica stečene imovine među bračnim drugovima, pa kako je isto pravo važilo i za tršćanske građane, to Tršćanski statut izjednačuje pravni režim slavenskih seljaka i tršćanskih građana. Obratno, u Kopru je vladala neka vrsta univerzalne zajednice i zato Koparski statut ne izjednačava pravo koparskih građana i slavenskih seljaka, nego naprosto priznaje slavenske običaje, što drugim riječima bez sumnje znači da su slavenski seljaci iz okolice Kopra imali jednaki režim bračne zajednice kao i tršćanski Slaveni. Kako isto takvo pravo nalazimo, među ostalim, i u Veprincu i na Rijeci, znači da je time dobivena dosta široka podloga za donošenje zaključaka o nekim važnijim značajkama bračnog prava istarskih Slavena. V. Podrobnije o tome u našem radu Il matrimonio all'usanza dell'Istria (Histrica et Adriatica, Trieste, 1983.)

pri kraju XIII. st. Upravo zato mnoge značajke istarskog otkupa preuzete su iz mletačkog prava, premda je još i kasnije dosta jasno vidljiv »nemletački« izvor istarskog prava otkupa. Što se pak tiče pitanja zašto su Mleci tolerirali jačanje uvođenja prava otkupa, upućujemo na naše analize koje smo o tome proveli u ovome radu u vezi s razvojem dalmatinskog otkupnog prava.

5. Kvarnerska pravna regija

Dok je unutar do sada spomenutih hrvatskih pravnih područja (dalmatinsko, uže hrvatsko, slavonsko, istarsko) pravo prvokupa i otkupa regulirano na prilično ujednačen način, bar što se tiče osnovnih načela, na kvarnerskom pravnom području vlada doista veliko šarenilo načela i odredaba, tako da se jedva i može govoriti o jedinstvenom pravnom području.

Rijeka je recipirala mnogo odredaba iz tršćanskog pravnog sustava, što joj je bilo utoliko lakše što je, najvjerojatnije, i prije recepcije na Rijeci vladalo slično pravo prvokupa i otkupa. Sličnost prava na Rijeci i u Trstu, osobito počevši od sredine XV. st., može se objasniti djelomično i time što su se oba grada našla pod vlašću Habsburgovaca: Rijeka od 1466. god. nakon izumrća Walseovaca, a Trst već od 1366. god. To je i razlog zašto smo riječko pravo prvokupa i otkupa obradili zajedno s tršćanskim pravom u sklopu istarskog pravnog područja.

Labinsko pravo prvokupa poznajemo tek nakon što je taj grad potpao pod Mletke. Prema glavi 16. knj. III. Labinskog statuta,[180] donesenoj poslije 1420., a vjerojatno čak i poslije 1438. god., prodaju treba objaviti jedamput, pa unutar roka od 15 dana imaju rođak i susjed pravo prvokupa.

Slično je i u Senju prema statutu iz 1388. god.,[181] osim što se prodaja mora objaviti četiri puta.

Nisu mnogo različiti ni cresko i rapsko pravo prvokupa, što smo ga već obradili među dalmatinskim statutima, ali koje ovdje valja zabilježiti zbog nevelike udaljenosti Labina, Cresa, Raba i Senja i zbog nesumnjive okolnosti da su ta četiri grada prihvatila osnovna načela mletačkog prava prvokupa.

Kastav, Veprinac i Mošćenice dijelili su stoljećima istu sudbinu,[182] pa bi se moglo očekivati da će njihovo pravo prvokupa i otkupa biti regulirano na uglavnom istim načelima. Ipak, dok se Kastavski statut jedva dotiče našeg problema spominjući samo javnu objavu (»kanat«),[183] u Mošćenicama je donesena 1538. god. odredba:

---

[180] Labinski statut, knj. III, gl. 16 (C. de Franceschi, Statuta communis Albonae, AT, vol. IV della III Serie, XXXII della Raccolta, 1908, 155—212).

[181] Senjski statut, gl. 24, 26 (M. Zjačić Statut grada Senja iz 1388. godine, Rad 369, 1975, 59—115. Usp. I. Mažuranić, Statut grada Senja od godine 1388, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku III, 1854, 141—170).

[182] Usp. J. Žontar, Kastavščina in njeni statuti do konca 16 stoletja, »Zbornik znanstvenih razprav«, XXI letnik, 1945—1946, Ljubljana 1946, 153—161; L. Margetić, Neka pitanja razvitka srednjovjekovnih liburnijskih općina, »Dometi«, god. 7, br. 6/1974, 5—24 = Liburnijske teme 1, Opatija 1974, 97—115; isti, Kada je i kako Hrvatskoj oteto područje od Rijeke do Brseča, Znanstveni skup »Noviji rezultati u proučavanju povijesti i kulture Istre«, 9—12 studeni 1977, Histria historica, u tisku.

[183] Kastavski statut, gl. 36 (F. Rački, Statut kastavski, MHJSM, Pars I, vol. IV, Statuta lingua croatica conscripta, 1890, 181—207).

Budući da se je našlo va staren zakone, gospodin Jerolim Serafin, vicekapitan, (sc.: odredio je) da mozi svaki od parentadi otkupit blago prodano i ki ne bi na pajeze, da ima termena za otkupit jedno leto i jedan dan,[184]

dakle pravo otkupa priznaje se samo rođacima, dok naprotiv prema Veprinačkom zakonu

Sako blago lexechie, ko bi se van gnallo ili neslo, da more vsaki parent coverat, za gnim blixgni sused,[185]

a to isto pravno načelo nalazimo i u veprinačkoj praksi u 1598. god. Te godine prilikom kupovine neke zemlje kupac ističe da ju je pravovaljano kupio

zač nijedan od parentadi ni od sused bližnji, ki bi odkupil rečenih.[186]

Mošćeničko je pravo otkupa nesumnjivo vrlo staro, ne samo zato što to tvrdi sama statutarna odredba (našlo se »va staren zakone«), već i zato što odobrava otkup samo rođacima i što spominje rok od jedne godine i jednog dana. Sve to približuje mošćeničko pravo franačkom i starohrvatskom pravu. Nije nemoguće da je pravo otkupa što ga nalazimo u Mošćenicama važilo na cijelom području od Brseča do Rijeke i da su Veprinac i Kastav izmijenili svoje staro pravo otkupa i modernizirali ga ugledajući se pri tome na druga susjedna prava, koja su priznavala i susjedima pravo otkupa. Na žalost, to mora ostati samo hipotezom koju ne možemo dovoljno čvrsto dokazati.

Problematika prava prvokupa i otkupa na kvarnerskom području uvelike komplicira još i činjenica da Vinodolski zakon iz 1288. god. u svom razmjerno opširnom tekstu ne spominje nijednom riječju ni prvokup ni otkup ni bilo koji element tih pravnih ustanova, npr. »kanat« iz kojeg bi se moglo zaključiti da su te pravne ustanove bile poznate u doba sastavljanja Vinodolskog zakona. Doduše, mogla bi se postaviti tvrdnja da je Vinodolski zakon mimoišao prvokup i otkup slično kao što je mimoišao i neke druge pravne institute, ali protiv postojanja prvokupa i otkupa u Vinodolu krajem XIII. st. govore još i neke druge okolnosti. Naime, Vinodolski statut ne spominje uopće prodaju nekretnina, pa treba zaključiti da nije bila dozvoljna u to doba, a ako nije bilo prodaje nekretnina, ni pravo prvokupa i otkupa nije, dakako, dolazilo u obzir. Prema našim analizama, koje smo podrobno izvršili na drugom mjestu, proizlazi da su hrvatsko-ugarski kraljevi priznavali krčkim knezovima vlasništvo nad svim zemljama Modruša i Vinodola,[187] te da su prema tome kmetovi (pučani) imali na zemljama koju su iskorištavali samo stvarnopravno nasljedno zakupno pravo, doduše vrlo jako pravo, koje se tijekom sto-

[184] A. Šepić, Zakon Kaštela Mošćenic, »Rad« 315, 1957, 250.

[185] Veprinački statut 43 (O. Mandić, Osnove pravnog uređenja veprinačke općine u XVIII. stoljeću, »Rad« 306, 1955, tekst statuta 108—114).

[186] R. Strohal, Odluke veprinačkog suda iz god. 1598. i 1599, Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. Zem. arkiva, XIX, 1917, 85.

[187] V. L. Margetić, Hreljinski urbar iz 1700. godine, VHAR XXI, 1977, 202—204; isti, Ugovori Petra Zrinjskog s Grobničanima i Bakranima od 1642. godine i njihova dopuna iz 1686. godine, VHAR XXII, 1978, 127—128; isti, Iz vinodolske prošlosti, Rijeka 1980, 164.

ljeća još više učvršćivalo i počelo sve više približavati nekoj vrsti vlasništva — ali koje ipak nije bilo pravo vlasništvo. Da su krčki knezovi bili smatrani vlasnicima zemalja kmetova (pučana) vidi se i po njihovu pravu preuzimanja imanja osobe koja je umrla bez nasljednika ili koja je na bilo koji drugi način izgubila svoja prava.[188] Vrlo usko priznavano nasljedno pravo, koje se tijekom stoljeća tek postepeno donekle proširilo, nasljedni zakup kmetova (pučana), kneževo pravo na njihova ošasna dobra, šutnja Vinodolskog zakona o prodaji nekretnina i o pravu prvokupa i otkupa — sve se to uklapa u skladnu cjelinu. Još 1642. god., dakle u vrijeme kada je već nasljedni zakup kmetova (pučana) odavno poprimio mnoge oznake vlasništva i kada im je već odavno nedvojbeno odobrena prodaja njihovih nekretnina, ugovor Petra Zrinskog s Grobničanima spominje to pravo tek posve pri koncu teksta kao nešto što je odobreno tek naknadno kao posebna koncesija:

> Nostris popularibus seu subditis liceat invicem venditiones terrarum arabilium, vinearum, domorum et id genus instituere, vendere et emere erga debitam praestandorum praestationem exceptis lignaminibus.[189]

Pravo prvokupa uvedeno je u Vinodol najvjerojatnije tijekom XIV. st. Naime, 1403. god., prodaje na Hreljinu Andrija Ševalić sjenokošu »redovnikom hrilinskim«,[190] i to »s volju četirimi sini«, drugim riječima, riječ je o obiteljskoj imovini, koju Andrija doduše već smije prodati — za razliku od vremena Vinodolskog zakona, ali ipak uz suglasnost ostalih ovlaštenika, tj. svojih sinova. Međutim, uz laudaciju najbližih srodnika[191] postojalo je bez sumnje početkom XV. st. i pravo prvokupa šireg kruga ovlaštenika, jer se u spomenutoj hreljinskoj ispravi iz 1403. god. navodi

> da sudac Andrij kanta tu senokoš po zakonu vinodolskom.[192]

---

[188] E. Laszowski, Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinjskih, VZA XVII, 1915. 84.

[189] Margetić, Ugovori . . , 138. Usp. i odgovarajuću odredbu u ugovoru s Bakranima: Nostri cives liberi sunt plantare terrena aratilia, plantaturas, domos et omnia quae similia sunt, inter se vendere et emere, dando quod nobis cedit et cedi deberet, excepto sale et lignaminibus, Margetić, Ugovori . . ., 147. I u ugovoru s Bakranima odredba se nalazi na koncu teksta. Značajno je da upravo navedeni tekst ugovora s Bakranima, premda je i on sastavljen 1642. god., zapravo ne odobrava prodaju zemalja, već samo odobrava 1) plantare terrena i 2) vendere plantaturas, domos et omnia quae similia sunt. Iz toga teksta se vidi da su Zrinski još u XVII. st. pokušavali pravo kmetova (pučana) svesti na neku vrstu emfiteuze ili nasljednog zakupa.

[190] AC, 104—105.

[191] Usp. I. Kukuljević-Sakcinski, Acta croatica — Listine hrvatske, Zagreb 1863, 292. br. 308, Bribir. isprava iz god. 1590.

[192] V. i R. Lopašić. Hrvatski urbari I, MHJSM, vol. V, 1894, 148 navodi izvještaj Kargačina s kraja XVIII. st.. u kojem se ističe da na prvokup u Novome ima pravo samo »jedan od postojeće rodbine«. Ipak treba upozoriti i na Trsatski statut (F. Rački, Statut trsatski, MHJSM, Pars I, vol. IV, Statuta lingua croatica conscripta, 1890, 29—277) t. 51: »Za kupit blaga i na kanteh odkupit, svagda je prvi domorodac.« Po tome bi izgledalo kao da postoji samo pravo prvokupa članova trsatske općine u odnosu na »strance«, a ne i pravo prvokupa rodbine. Tekst na talijanskom jeziku (v. J. Janković, Nekoliko crtica u sadašnjosti i prošlosti Trsata, Program C. kr. Velike gimnazije u Rijeci. sk. god. 1885/6, str. 78—84) glasi: »Per comprar o ricuperar sull'incanti sempre è primo et anziano il Paesano.« Ipak nam se čini da se navedena odredba Trsatskog statuta može i drukčije tuma-

Ovlaštenici na prvokup u Vinodolu bili su samo rođaci, a ne i susjedi. Pravo susjeda na prvokup nije zabilježeno ni u jednoj sačuvanoj ispravi s vinodolskog područja pa treba predmnijevati da je nije ni bilo. Naprotiv, o rođačkom pravu prvokupa postoje jasne vijesti. Tako je 1582. god. obavljen »kanat« u Grižanama:

> I za t račun kanta se i javi se na to Mikula Barbarić po patriji i da više rečene pinez i skanta se i zapelja po zakonu grada Griškoga.[193]

»Patrija« znači srodstvo po ocu. U jednoj još neobjavljenoj ispravi iz Bakra iz 1585. god.[194] riječ je o sporu između sinova nekog Bašića

> za njih otačastvo aleti patriju

koja se nalazila u Kostreni. Slično je i prema neobjavljenoj ispravi iz Bribira iz 1587. god.,[195] koja sadrži vijest o diobi Šimuna Lončarića i njegove obitelji s nekom Jelenom:

> š nje obitelju za otačastvo.

Kao što smo već naglasili, u Vinodolu je nasljedno pravo postepeno proširivano, što je i razumljivo s obzirom na to da je pravo kmetova (pučana) na zemlju početno imalo nesumnjivo značaj nasljednog zakupa koji se postepeno pretvarao u sve jače stvarno pravo.[196] Zato se rođačko pravo prvokupa u Vinodolu ne smije shvatiti kao neku vrstu »oslabljenog nasljednog prava«, već kao ustanovu koja je u Vinodol recipirana iz užeg područja hrvatskog prava, gdje je također postojalo samo rođačko pravo prvokupa. Forma pak vinodolskog prava prvokupa »kantanje«, tj. javna objava tri ili četiri nedje-

---

čiti, naime da se ona odnosi samo na pitanje prednosti općinara te da se uopće ne tiče pitanja da li je rodbina imala pravo prvokupa ili ne. Izgleda nam nevjerojatno da jedino na Trsatu ne bi postojalo pravo rodbine na prvokup u vrijeme kad je ono nesumnjivo postojalo od Labina preko Rijeke do Senja, te na Cresu i Krku.

[193] R. Strohal, Nekoliko neštampanih glagolskih listina, VZA, XII, 1910, 71.

[194] U zbirci glagoljskih isprava Arhiva Jugoslavenske akademije.

[195] U zbirci glagoljskih isprava Arhiva Jugoslavenske akademije.

[196] Nasljedno pravo nasljednika zakupaca koje je usporedivo s nasljednim pravom prema Vinodolskom statutu nalazimo npr. u Hvarskom statutu (S. Ljubić, Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae, MHJSM, III, 1882—3, 187), knj. II, gl. 24 De ordinatione laboratoris ad mortem:

> Quilibet laborator (...) possit ordinare in morte sua partem sui laborerii uni suorum haeredum vel uni suorum fratrum vel uxori suae et non alicui aliae personae (...) et si dictus laborator decederet intestatus, deveniat in unum suorum haeredum masculum; et si non haberet masculum, deveniat in foemininum; et si non haberet haeredes, deveniat in patronum.

Na Hvaru je dakle zakup bio ne samo nasljediv, nego čak i nedjeljiv. Zakonsko nasljedno pravo imali su samo muški i ženski potomci, a oporučno pravo bilo je već ponešto prošireno na braću i ženu. Vinodolski pak zakon još ne priznaje na bezuvjetni način zakonsko nasljedno pravo ni kćeri ni sestara, već ga čini ovisnim od kneževe volje, ali s druge strane priznaje već zakonsko nasljedno pravo braće. Usp. L. Margetić, O starom hrvatskom nasljednom pravu descendenata, »Historijski zbornik« XXV—XXVI, 1972—3, 273—279; isti, Iz vinodolske prošlosti, 164—165. Tamo i ostala literatura.

lje pred crkvom, potječe, dakako, iz mletačkog prava. To se osobito jasno vidi po Trsatskom statutu iz 1640. god. koji određuje

zemlja, ka se ne kanta, svagda se more odkupiti,[197]

što znači da prodaja bez obavljene javne objave nije ništava, već samo pobojna. Zanimljivo je da je po Mošćeničkom zakonu određen rok otkupa od jedne godine i jednog dana, dok po Trsatskom statutu pravo otkupa uopće ne zastarijeva. Takvo različito normiranje nalazimo i na drugim pravnim područjima, npr. u Istri,[198] a i inače u Evropi. Rok od jedne godine i jednog dana potječe iz staroga (slavensko)-germanskog prava, čime provenijencija pojedinih odredaba prava prvokupa i otkupa postaje još zamršenijom.

Dodajmo ovdje još jedno zapažanje što se odnosi na krčko pravo. Naime, u krčkom pravu prvokupa nalazimo, među ostalim, odredbama i propisano nuđenje rođaka. Odakle je ono došlo na Krk? Na kvarnerskom pravnom području nuđenje nalazimo samo u Rijeci, ali nije baš vjerojatno da je ono na Krk recipirano iz Rijeke. Da li je riječ o izravnom »prežitku« odredbe bizantskog prava prvokupa? Ta teza ne izgleda uvjerljivom. Dakle u obzir bi dolazilo staro hrvatsko pravo užeg hrvatskog područja, gdje se također nudilo »bliže i daljnje«. Ali tome opet smeta okolnost što nuđenje ne postoji ni u Vinodolu ni u Senju. Rješenje tog problema dat će tek šira analiza staroga krčkog prava koju na ovom mjestu ne možemo provesti jer traži monografsku obradu. To staro krčko pravo srećom je prilično podrobno sačuvano u Krčkome statutu iz početka XVI. st. Naime, Mlečani su, preuzevši 1480. god. izravnu vlast nad Krkom, pristupili izradi novog statuta, ali je sastavljač toga statuta primijenio neobičan način redigiranja mnogih glava statuta: on početno donosi staro pravo, a nakon toga nastavlja s tekstom na taj način što to staro pravo stavlja izvan snage novim odredbama. Time nam je redaktor Krčkog statuta omogućio da upoznamo prastaro krčko pravo koje još uvijek čeka na svestranu analizu.[199]

---

[197] Trsatski statut, t. 50.

[198] Npr. u Vodnjanu nema roka, a u Trstu i Rijeci je rok jedna godina.

[199] Usp. L. Margetić, Bračno imovinsko pravo prema Krčkom statutu na latinskom jeziku, »Krčki zbornik« 2, Krk 1971, 145—177.

Lujo Margetić

DAS BYZANTINISCHE VORKAUFS- UND RÜCKKAUFRECHT UND DESSEN EINFLUSS AUF DAS KROATISCHE RECHT

Zusammenfassung

1. Der Verfasser analysiert die Zweite Novelle des byzantinischen Kaisers Romanos Lekapenos von 922 und vertritt dabei einen Standpunkt, der den von Zachariä von Lingenthal, Schupfer, Lemerle usw. vorgeschlagenen Auffassungen und Thesen entgegengesetzt ist. Um die Kategorien der zum Vorkauf Berechtigten verständlicher zu machen, schlägt der Verfasser u.a. folgende Kategorien vor; die ersten drei beziehen sich auf die Grundbesitzer gemeinschaftlicher Grundstücke (ohne Rücksicht auf die eventuell eingetretene Teilung); die vierte umfasst die gemeinsamen Steuerzahler; die fünfte die Nachbarn (des Verpflichtigten); und die sechste (die Schupfer falsch ausgelegt hat und von vielen Autoren, die sich auf Zachariä von Lingenthal berufen, überhaupt nicht berücksichtigt wird) die Einwohner der breiteren Gemeinschaft des Steuergebietes eines Dorfes.

Auch andere Novellen der Kaiser der makedonischen Dynastien im X. Jahrhundert, und zwar diejenigen von 934, 947, 967 und 996, sowie die Antwort des Magisters Teodorus Dekapolitea werden kurz analysiert.

Da die Novellen als eine Art sog. »Papierrechte« betrachtet werden könnten, geht der Verfasser auf das Vorkaufsrecht in der Gerichtspraxis der byzantinischen Gerichte ein, insbesondere auf das Urteil des Richters Samone von 922, das Gegenstand lebhafter Diskussionen in der Literatur gewesen ist (Dölger, Ostrogorski).

Zunächst werden vier Arten der zum Vorkauf berechtigten Gemeinschaften bestimmt, von denen drei Steuergebiete verschiedener Grösse darstellen.

2. Im zweiten Teil erfolgt eine Auseninandersetzung mit dem Vorkaufs- und Rückkaufrecht in den mittelalterlichen Gebieten Kroatiens (Dalmatien, Istrien, Slavonien, Kvarner und Kroatien im engeren Sinne).

Was Dalmatien betrifft, ist dort merkwürdigerweise keine Spur des byzantinischen Vorkaufsrechtes vorzufinden. Nach dem Verfasser lässt sich der Grund dafür einzig darin erklären, dass die Suveränität der Byzanz über Dalmatien im X. Jahrhundert zwar herrschte, dass die dalmatinischen Städte jedoch völlig autonom waren und ihre Rechtssysteme deswegen selbständig entwickeln konnten. Beispielsweise kannte das ältere dalmatinische Recht nur das Vorkaufsrecht der Miterben, das auch das Rechtgebiet des engeren Kroatiens dominierte, wo es schon im XI Jahrhundert vorhanden war, also gerade zu der Zeit, als diese Institution auch in Nord- und Südwestfrank-

reich und in Worms bekant war. Es handelte sich um keine »germanische« Institution, vielmehr um ein Kompromiss der zwei Eigentumsauffassungen: des Familieneigentums und des individuellen Eigentums.

Da das Rückkaufrecht in Istrien weder von dem venezianischen noch von dem germanischen Recht hergeleitet werden kann, ist seine Herkunft in einem gewissen Sinne noch ein Rätsel geblieben. Es ist allerdings nicht auszuschliessen, dass die ersten Ansätze ohne Einfluss von aussen entstanden sind und dass das venezianische Recht erst später darauf einwirkte.

Zuletzt wird noch erwähnt, dass das Rückkaufrecht auf dem Gebiet des Kvarners eine gewisse »Buntheit« besass. Das Gesetz von Vinodol (1288) kannte es noch nicht; in Vinodol entstand es nämlich erst im XIV. Jahrhundert.

UDK 949.713 »13/15« : 262.2 (497.13—16)

Josip Buturac

POPIS ŽUPA ZAGREBAČKE BISKUPIJE 1334. i 1501. GODINE

Za srednjovjekovnu topografiju sjeverozapadne Hrvatske osobito je važan popis župa zagrebačke biskupije od g. 1334. To je najstariji srednjovjekovni popis župā ove najveće hrvatske dijeceze. Sastavio ga je gorički arhiđakon Ivan g. 1334. i uvrstio u statut Zagrebačkoga kaptola. Drugi popis župā zagrebačke biskupije po vremenu i važnosti potječe iz g. 1501.

Rukopis statuta Zagrebačkoga kaptola zajedno s popisom župā od g. 1334. nalazi se u Kaptolskom arhivu (Protocolla br. 821). Popis župā od g. 1501. čuva se u dva primjerka: izvornik u Kaptolskom arhivu (Acta Capituli antiqua fasc. 67, br. 6), a kasniji prijepis u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (Acta Ecclesiastica-Statistica br. 1).

Prvi je objelodanio popis župā od g. 1334. zagrebački kanonik Adam Baltazar Krčelić. Nije bio vješt paleograf, pa zato kod njega ima dosta krivih čitanja. Drugi je objavio isti popis, zajedno s popisom od g. 1501, dr. Franjo Rački u Starinama JAZU, a treći Ivan Tkalčić. Rački ima nekoliko tiskarskih pogrešaka i krivih čitanja, iako se služio Tkalčićevim, svakako boljim, rukopisom prije negoli je ovaj rukopis bio tiskan.

G. 1944. objavio sam u »Zborniku zagrebačke biskupije 1094—1944.« popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334. i popratio ga bilješkama. Glavna mi je zadaća bila da ubiciram pojedinu župu, tj. da istražim i odredim kojoj župi ili kojemu mjestu odgovara pojedina župa iz popisa od g. 1334.[1]

Nije to bio lak i jednostavan posao. Većina naših župa u doba turskih ratova i vladanja nestala je bez traga i glasa. Crkve su porušene, svećenstvo se razbježalo, narod se djelomično preselio u sigurnije krajeve, a djelomično je odveden u tursko ropstvo. Propale župe ležale su u istočnim krajevima zagrebačke biskupije, i to s obje strane nekadašnje hrvatsko-turske granice (Đurđevac-Čazma-Sisak-Karlovac). Kako su ti krajevi bili dulje vremena posve pusti, bez stanovnika, obrasli šumom i šikarom, stara su mjesna imena skoro posve zaboravljena. Novo stanovništvo, Hrvati i Srbi, naseljeno ponešto u XVI. i XVII. st. a najviše u XVIII. st. donijelo je iz starog kraja mjesne nazive koji nisu imali ništa zajedničko sa srednjovjekovnom topografijom spomenutih krajeva. Zato istraživanje srednjovjekovne topografije uopće, a

[1] Balthasaris Adami Kerscelich de Corbavia, Historiarum cathedr. ecclesiae Zagrabiensis I, 1, Zagrabiae 1770. — Rački dr Franjo, Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine, Starine JAZU, knj. IV, Zagreb 1872, str. 201—229. — Tkalčić Ivan, Monumenta hist. episcopatus Zagrabiensis II, Zagreb 1874. — Buturac dr Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334, Zbornik zagrebačke biskupije 1094—1944, Zagreb 1944, str. 409—454.

posebno ubiciranje župā od g. 1334. zadaje svakom istraživaču ozbiljnih teškoća.

U spomenutoj publikaciji rezultat je moga rada bio ovaj: od 412 župa uspio sam ubicirati 282, a 130 župa ostalo je neubicirano.

S tim i takvim rezultatom nisam mogao biti zadovoljan. Zato sam se i poslije g. 1944. osobno bavio istraživanjem naše nejasne srednjovjekovne topografije. U tom važnom i zamršenom poslu pomagali su me brojni prijatelji: jedni savjetom, a drugi objavljivanjem svoga povijesno-topografskog istraživanja. Njihova su imena: Adamček-Kampuš, G. Blažević, G. Heller. A. Horvat, M. Hrg, D. Kušec, Z. Lovrenčević, S. Pavičić, I. Škafar. Zahvaljujući njihovoj pomoći odvažio sam se na ponovno objavljivanje popisa župā zagrebačke biskupije od g. 1334.

U ovom mojem novom radu sadržana su i bilješkama proviđena oba popisa župā zagrebačke biskupije: 1334. i 1501. g. Kod pojedinog arhiđakonata najprije su nabrojene župe koje su zapisane u oba popisa, a zatim one, nešto mlađe, zapisane samo 1501. Broj neubiciranih župā sada je znatno smanjen.

Želim ovim svojim radom potaknuti druge na povijesno-topografsko izučavanje sjeverozapadne Hrvatske. Pojedini istraživači treba da se ograniče na manje regije gdje treba istraživati mjesna imena izvorâ, potokâ, dolova i brežuljaka, zatim sve pristupačne dokumente koji se odnose na neki kraj. Domaći arhivi moraju biti bolje sređeni, arhivska pomagala (kartoteka i dr.) sastavljana, dokumenti barem srednjega vijeka objavljeni, a isto tako i regesti svih važnijih dokumenata. Treba obići i strane arhive, svakako one u Beču, Gracu i Budimpešti. Važni popisi srednjovjekovne papine desetine samo su djelomično objavljeni, a ostali su nepristupačni odnosno u nesređenom stanju.

Izučavanje naše povijesne topografije svakako je važan i mukotrpan posao. Naše bi znanstvene ustanove morale za taj posao pronaći i sposobne osobe i novčana sredstva. Uspješno obavljeni posao dokazao bi važnu povijesnu činjenicu da su naši krajevi bili u srednjem vijeku veoma gusto naseljeni i kulturno razvijeni.

Arhiđakonat Gora[2]

A. Župe 1334. i neke župe 1501.

1. 1334. Primo ecclesia sancte crucis de Zitech. — 1501. Georgius de Zythecz.

Odgovara župskoj crkvi u Sisku. Ovdje je gospoštija Zagrebačkoga kaptola od 1215.

2. 1334. Item ecclesia beati Martini ex ista parte Zaue, existens in possessione filiorum Chopor. — 1501. Johannes sancti Martini de Marthonfalwa.

---

[2] Rački, Starine JAZU, IV, 203—205. — Lopašić Radoslav, Bihać i bihaćka krajina, (priložena karta), Zagreb 1943. — Glavač Stjepan DI, Zemljovid Hrvatske iz god. 1673, Sarajevo 1937. — Barlé Janko, Gorski arciđakonat prije turskih provala, Katolički list 1913, br. 23—26.

Ovo je Martinska Ves. Nalazi se na Savi. Pripadala je nekoć moslavačkoj gospoštiji Čuporā, a kasnije Erdödy-a. Župa Martinzkawez spominje se u AK Popisi 1553. (155), 1588. (345), itd.

3. 1334. Item ecclesia beate virginis in Colpatw.

Lokalitet nije utvrđen. Nije vjerojatno kako tvrdi Janko Barlé da bi to bilo Pokupsko, a ni grobljanska crkva sv. Marije u Sisku kao što misli dr. Lelja Dobronić.[3]

4. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Blina. — 1501. Vrbanus sancti Georgii de Blynya.

Danas Blinja kod Petrinje. Tu se nalazi pravoslavna parohija.

5. 1334. Item ecclesia in Gradiza, que est in Grangia abbatis Toplicensis. — 1501. Paulus beate virginis de Gradyza.

Odgovara Gradusi kod Sunje. U Velikoj Gradusi je pravosl. parohija.

6. 1334. Item ecclesia sancte crucis circa Zawam. — 1501. Magister Nicolaus sancte crucis de Hwthyna.

Ovo se naselje vjerojatno nalazi u okolici Hrastovice.

7. 1334. Item ecclesia in Gorgon.

Do sada nije istraženo.

8. 1334. Item ecclesia beate virginis de Gurgeuich.

Ne zna se gdje je bio Đurđević.

9. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Stena.

Nalazi se istočno od Cazina. Zove se u narodu Stina, u dokumentima Bila Stina. 1514. spominje se tu franjevački samostan. Turci su osvojili ovo naselje 1575. Danas u njemu žive muslimani.

10. 1334. Item ecclesia sancti Michaelis de Koztannicha. — 1501. Nicolaus sancti Michaelis de Kozthannycza.

Župa se ovdje spominje i 1384. (M. H. H. XXXVI, 106). Odgovara Kostajnici.

11. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Komogoy. — 1501. Martinus sancte crucis de Komogowyna.

Spominje se 1312. (C. D. VIII, 362). Odgovara Komogovini kod Kostajnice. U Komogovini je sad pravoslavna parohija.

12. 1334. Item ecclesia beate virginis de Zrin. — 1501. Jacobus beate virginis de Zrynyo.

To je Zrin koji su Turci osvojili 1577.

---

[3] Dobronić dr Lelja, Topografija zemljišnih posjeda Zagrebačkog kaptola prema izvorima XIII i XIV stoljeća, Rad JAZU, knj. 286, Zagreb 1952, karta br. 7.

13. 1334. Item ecclesia sancti Stephani pape de Pownya. — 1501. Martinus sancti Stephani de Zenthistwan.

To su vjerojatno Unčani u današnjoj župi Divuši.

14. 1334. Item ecclesia beate virginis de Gora. — 1501. Valentinus beate virginis de Gora.

Danas Gore kod Petrinje, nekada centralna župa u arhiđakonatu Gora, te samostan i gospoštija templarā.

15. 1334. Item ecclesia de Sirounicha. — 1501. Mathias beate virginis de Syrownycza.

Ovo se naselje spominje već 1265. i 1266. To je danas Žirovac u kojem se nalazi pravoslavna parohija.

16. 1334. Item ecclesia de Stebencha. — 1501. Petrus sancti Martini de Ztabancha.

Odgovara selu Stabandža kod Bužima. Ondje je u blizini i selo Crkvina koje možda podsjeća na nekadašnju crkvu sv. Martina.

17. 1334. Item ecclesia sancti Clementis de Chaua. — 1501. Mathias de Chawa.

To je Čava kod Bužima u Bosni.

18. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Koztannicha Elie. — 1501. Georgius sancti Martini de Kozthannycza.

Ovo je druga Kostajnica, danas u Bosni kod Bužima, a zove se Varoška Rijeka.

19. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Chaglich. — 1501. Gregorius sancte crucis de Chaglych.

Nekoć Čaglić, a danas Čaglica kod Vrnograča u Bosni.

20. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum de Boyna. — 1501. Martinus omnium sanctorum de Boyna.

Danas Bojna u okolici Vrnograča na hrvatsko-bosanskoj granici.

21. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Creschich. — 1501. Andreas sancti Martini de Kreschych.

Župa se ovdje spominje i 1348. (C. D. XI, 487), 1389, 1525. To je danas Podzvizd kod Velike Kladuše u Bosni.

22. 1334. Item ibidem prope ecclesia in Grangya, abbatis Thoplicensis.

Ova se župa nalazi u marofu ili salašu topuske cistercitske opatije kod Podzvizda i Kladuše u Bosni.

23. 1334. Item de Brochina.

Ova župa nije zapisana u popisu 1501. Posjed Bručina spominje se u dokumentima 1287, 1302, 1322. Na Glavačevoj karti označen je potok Brutsina istočno od Maje.

24. 1334. Item ecclesia sancti regis Stephani de Petrina. — 1501. Laurencius sancti Stephani regis de Petrowyna.

To je stara Petrinja, kod Jabukovca, južno od današnje Petrinje, koja je 1240. postala slobodna općina i vodila dugu parnicu s topuskom opatijom.

25. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Brumen. — 1501. Demetrius sancti Nicolai de Brwman.

Danas Brubno kod Klasnića. Pravoslavna je parohija u Brezovu Polju i obuhvaća Brubno.

26. 1334. Item ecclesia beate Virginis de Zrachicha. — 1501. Vrbanus beate virginis in Zrachicza.

To je župa Svračica koja se spominje 1327. (C. D. IX, 325), 1361. (C. D. XIII, 122, 125, 151), 1544, a danas se nalazi u Maji.

27. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Brochian.

Vidi gore br. 23! Ne zna se da li se radi o jednoj ili dvije različite župe. Pravoslavna crkva u Dragotinji ima gotičke ulomke.

28. 1334. Item ecclesia sancti Clementis de Gora. — 1501. Mathias sancti Clementis de Gora, exemptus est.

To je druga župa i crkva u Gorama.

29. 1334. Item ecclesia sancti Petri, que est plebania, que in loco illius de Gora. Ipsa enim ecclesia sancti Clementis primo fuit plebania.

Župa sv. Petra treća je župa u Gorama. Ne spominje se 1501, što valjda treba shvatiti da su ovdje u doba templara bile tri, a kasnije dvije župe, ili možda četiri, a kasnije tri. Vidi br. 40!

30. 1334. Item ecclesia sancti Quirini de Hraztovicha. — 1501. Johannes de Hrazthowycza.

To je Hrastovica kod Petrinje. Ovdje se u XVI. i XVII. st. nalazi franjevački samostan.

31. 1334. Item ecclesia sancti Michaelis cruciferorum.

Odgovara župi Farkašić. 1507 i 1509. spominje se Myholya (posjed) prioris Aurane (AK Popisi 20, 46). Župa postoji za sinode 1574. U Acta Capituli antiqua 68, 8 iz g. 1662. napisano je: Miholja seu Farkassich. Na mjestu nekadašnje župske crkve 1734. nalazi se capella s. Michaelis u župi Žažina.

32. 1334. Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani de Berkis. — 1501. Paulus sanctorum Cosme et Damiani de Berkwsewyna.

Župa se spominje i 1430, 1471, 1534, 1574. Odgovara selu Brkiševina u župi Šišinec, na utoku Gline u Kupu.

33. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Bernowcz. — 1501. Marcus sancte crucis de Bernyewcz.

1508. spominje se Bernyewz (ACA 105, 8). Možda odgovara selima: Brnjeuška kod Gline ili Brnjevac kod Vrginmosta.

34. 1334. Item ecclesia sancti Michaelis de Grangya, abbatis predicti. — 1501. Lucas sancti Michaelis de Grangya.

Glavač stavlja ovu župu uz Unu jugozapadno od Divuše.

35. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Dolgo.

Nepoznato.

36. 1334. Item ecclesia sancti Martini Bogdazlai.

Neistraženo.

37. 1334. Item ecclesia sancti Nikolai de Thoplica. — 1501. Lucas sancti Nicolai de Thopozka.

Ova župa postoji 1534—1544. Na staru župsku crkvu sjeća Nikolino brdo kod Topuskoga. Ruševine te crkve zabilježene su na staroj katastarskoj karti u Arhivu Hrvatske. Oltar sv. Nikole spominje se 1313. (C. D. VIII, 335). Samonstanska crkva B. D. Marije, koja je pripadala cistercitskoj opatiji, spominje se već 1192. (C. D. II, 258). Njezin je portal do danas sačuvan.

38. 1334. Item ecclesia sancti Quirini de Bouich. — 1501. Vrbanus sancti Quirini in Bowych.

Ova se župa spominje također 1534, 1550, 1574. Na nju sjećaju sela Bović i Kirin kod Vrginmosta. Ovdje su sada pravoslavne parohije.

39. 1334. Item ecclesia sancte Trinitatis de Ztreseuo. — 1501. Stephanus sancte Trinitatis de Zthresewo.

1642. nalazi se uz Kupu kod Pokupskoga stara crkva sv. Trojstva, a sada kapela sv. Trojstva u Gladovcu kod Pokupskoga. Možda je tu nekada bila župa Streževo.

40. 1334. Item ecclesia cruciferorum de Gora.

Ovo je četvrta župa u Gorama, ovisna o tamošnjim templarima, a kasnije ivanovcima koji su ovdje imali samostan i gospoštiju.

41. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Pech.

Odgovara selu Pecki u župi Čuntić.

42. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Sirounicha.

Ovo je druga župa u Žirovcu.

B. *Ostale župe 1501.*

43. 1501. Martinus sancti Benedicti de Prewlaka.

Neistraženo.

44. 1501. Petrus sancti Andree de Grangya.

Župa se spominje 1444, a nalazila se uz Unu u okolici Divuše, kako je to predočeno na Glavačevoj karti.

45. 1501. N. sancte crucis de Prezeka.

Župa se spominje i 1534, a nalazi se kod Vrnograča u Bosni.

46. 1501. Philipus sancti Luce de Bwdemerych.
I ova je župa bila kod Vrnograča.

47. 1501. Vitus sancti Martini de castello Haythych.
Selo je Hajtić kod Maje. Ima pravoslavnu parohiju.

48. 1501. Ecclesia in Petrowlyan, vacat.
Neistraženo.

49. 1501. Gregorius sancti Georgii in Rowysno.
Danas selo Roviška kod Majske Poljane gdje se nalazi pravoslavna parohija.

50. 1501. Nicolaus beate virginis de Veteri Gradecz.
Danas Mali Gradac kod Maje. Ima pravoslavnu parohiju.

51. 1501. Vitus sancti Martini de inferiori Gradecz.
Danas Veliki Gradec kod Maje. Ima pravoslavnu parohiju.

52. 1501. Emericus de Gwozna.
Odgovara današnjoj župi Gvozdansko.

53. 1501. Ambrosius omnium sanctorum de Knese.
Danas Kneževljani kod Petrinje. Pravoslavna je parohija u Mečenčanima.

54. 1501. Laurencius sancti Michaelis de Pedal.
Pedalj je istočno od Gvozdanskoga. Pravoslavna je parohija u Rujevcu.

55. 1501. Benedictus sancti Quirini de Dobronya.
Danas Dobretin kod Dvora na Uni. Pravoslavna je parohija u Ljubini.

56. 1501. Emericus omnium sanctorum de Zthergalnyk.
Neistraženo.

57. 1501. Laurencius sanctorum Cosme et Damiani de Paztwsa.
Pastuša je kod Jabukovca, pripada pravoslavnoj parohiji Komogovina.

58. 1501. Andreas sancte Magdalene de Zwynnycza.
Svinica je kod Graduse gdje se nalazi pravoslavna parohija.

59. 1501. Andreas sancti Martini de Vinodol.
Vinodol je bio biskupska tvrđa kod Hrastovice.

60. 1501. Ambrosius sancti Petri de Nowa civitate.
To je Todorovo, grad-tvrđa između Kladuše i Peći u Bosni.

61. 1501. Martinus beate virginis de Drawzka.
Neistraženo.

C. Župe 1574.

62. 1574. Plebanus in Dobraua pokupzki.
Neistraženo.

63. 1574. Župnik župe Ostrožin nazočan na biskupskoj sinodi.
Ostrožin kod Vrginmosta, a pravoslavne parohije Kirin i Stipan.

64. 1574. Ecclesia sancti Nicolai intra Letovanić et Žažina.
Odgovara župi Žažina. Ovdje se župa spominje i 1669.[2]

Arhiđakonat Zagorje[4]

A. Župe 1334. i župe 1501.

65. 1334. Primo beate Virginis de Pregrada. — 1501. Cristophorus plebanus de Pregrada.
Spominje se i 1373—1375. (Mon. Vat. I. 1, 503); 1598. (AK Popisi, 479).

66. 1334. Item ecclesia sancti Emerici de Kostel. — 1501. Johannes plebanus de Koztel.
Odgovara župi Kostel. Ime dolazi od latinske riječi castellum jer je crkva bila okružena zidom za obranu od neprijatelja. Česi zovu svaku crkvu kostel.

67. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Conoba. — 1501. Michael plebanus de Konoba.
Danas župa Petrovsko kod Krapine. Spominje se 1598. (AK Popisi, 497).

68. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Krapina. — 1501. Michael plebanus de Crappina.
Župa u Krapini spominje se 1507, 1513, 1543, 1600. (AK Popisi, 38, 69, 139, 578).

69. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Thoplica. — 1501. Paulus plebanus in Toplica.
Odgovara župi u Krapinskim Toplicama.

70. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Radboa. — 1501. Fabianus plebanus sancte Trinitatis.
Odgovara župi Radoboj gdje se župa spominje Radoboya 1598. (AK Popisi, 497).

71. 1334. Item ecclesia sancte crucis Petri filii Nuzlini. — 1501. Georgius plebanus sancte crucis.

---

[4] Stahuljak dr Milan, Neke crkve i kapele u Hrvatskom zagorju, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941. — Noršić Vjekoslav, Povijest župe Bedekovščina; Povijest župe Zlatar (Katolički list 1942); Crkvica sv. Martina pod Oštrcem u Zagorju (Katolički list 1913, br. 21). — Heller Georg, Comitatus Varasdiensis, München 1977.

To je župa sv. Križa u Začretju. Ovdje se nalazila 1507. župa Sancte Crucis Insula (AK Popisi, 38), 1669.

72. 1334. Item ecclesia sancti Mychaelis prope Komor. — 1501. Georgius plebanus sub Komor.

Ovo je danas župa Mihovljan. Spominje se 1507, 1598. (AK Popisi, 38, 499), 1669.

73. 1334. Item ecclesia de Lobor. — 1501. Benedictus plebanus de Lobor.

Župa je u Loboru 1507, 1517 (AK Popisi, 37, 107, 110), 1669.

74. 1334. Item ecclesia sancti Petri ibidem.

Odgovara mjestu Petrova Gora u župi Lobor.

75. 1334. Item ecclesia sancte crucis, sancti Ladislai, sancti Laurencii ibidem.

Sv. Križ je u župi Zajezda, Lovrečan u župi Zlatar. Crkva sv. Ladislava bila je u Ladislavcu.

76. 1334. Item ecclesia de Tracustian. — 1501. Stephanus plebanus in Bednya.

Odgovara župi Bednja koja se spominje 1507, 1598. (AK Popisi, 37, 561), 1669.

77. 1334. Item ecclesia de Kamennicha. — 1501. Simon plebanus de Kamennycza.

Odnosi se na Kamenicu. Župa je ovdje 1598. (AK Popisi, 561), 1669.

78. 1334. Item ecclesia sancti Martini de sub Ozturch. — 1501. Georgius plebanus sub Oztercz.

Oštrec ili Martinšćina (danas u župi Lobor), odakle je župa 1699. prenesena u Zlatar. Župa se u Oštrcu spominje 1440, 1475, 1574, 1669, a kapela B. D. Marije u Zlataru 1463.

79. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Belch. — 1501. Benedictus plebanus sub Belecz.

Juranšćina u župi Belec koja se spominje 1258 (C.D.V, 109); 1507, 1600. (AK Popisi, 37, 580), 1669, 1683. (ZHS, I, 439).

80. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Zelnicha. — 1501. Simon plebanus de sancto Dominico.

Odgovara župi u Donjoj Konjštini. Kamena crkva sv. Dominika spominje se ovdje već 1348. (C. D. XI, 493).

81. 1334. Item ecclesia beate virginis de Zaiezda. — 1501. Johannes plebanus de Zayezda

Odgovara župi u Zajezdi koja se često spominje tijekom XVI. st. (AK Popisi, 69, 107, 111, 139, 159, 170, 195, 203, 219, 236, 291, 323, 351, 359),.

B. *Ostale starije župe*

82. 1650. Mače. Croatia Sacra sv. 15—16 str. 95 Župa se također spominje na sinodi 1669. i na Glavačevoj karti 1673.

83. 1669. Zabok spominje se na sinodi i 1673. na Glavačevoj karti.

84. 1673. Veliko Trgovišće zapisano je kao župa na Glavačevoj karti.[3] Vidi br. 595.

Arhiđakonat Svetačje (Zinche)[5]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

85. 1334. Ecclesia sancti Mychaelis prope castrum nepotum Thyboldi. — 1501. Georgius sancti Michaelis in Zynchesew.

Castrum ili tvrđava-grad Tibolda (Tiboldovića) jest Bijela Stijena, pa je prema tome župska crkva sv. Mihajla bila u blizini toga grada, valjda u današnjem selu Bijeloj Stijeni. Crkva se sv. Mihajla spominje i 1410. (Arhiv JAZU D—VII b—84) i 1482. »pod Bijelom Stijenom«, a 1489. u Zencheffew kod Fejerkö, što znači da se crkva nalazi u kraju Svetačju kod Bijele Stijene. Svetačje obuhvaća sve područje od Bijele Stijene do Novske.

Nije točno što tvrdi Stjepan Pavičić (Hrvatska enciklopedija, II, 531), da je u predgrađu Bijele Stijene stajala crkva Sv. Barbare, nego je vjerojatno da se ona nalazila kod sela Bobare, u gospoštiji Raša ili Rašaška, istočno od Bijele Stijene preko rijeke Sloboštine. U kanonskoj vizitaciji Arhiđakonata Svetačje 1733. kaže se da se četvrt sata od sela Bijele Stijene nalaze »rudera muratae ecclesiae sanctae Barbarae«; crkva se mogla obnoviti tada za svotu od 3500 forinti.

Ime sela Bobare podsjeća na crkvu sv. Barbare i možda na plemkinju Barbaru (1503—1504) kojoj je prvi muž bio despot Vuk Branković, a drugi muž Franjo Berislavić, vlasnici grada i gospoštije Bijele Stijene. G. 1507. (AK Popisi, 32) spominje se u ovom kraju župa »Rassa«, različna od župe sv. Mihajla, pa je vrlo vjerojatno da upravo toj župi pripada crkva sv. Barbare. Vidi br. 129.

86. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Putnich. — 1501. Gaspar sancti Georgii in Abbacia.

1495. spominje se u ovom kraju Zent Gerg ad Belam, a 1507. Zenthgerg plebani (AK Popisi, 10, 30). Po svemu se čini da se radi o župskoj crkvi sv. Đurđa u Čagliću. Ondje se kraj Pakre nalazi brežuljak Đurđevac gdje su se na početku XVIII. st. nalazile ruševine stare crkve sv. Đurđa. Nekadašnja žu-

[5] Klaić Vjekoslav, Plemići Svetački ili nobiles de Zempche, Rad JAZU, 199, str. 17—18. — Szabo Đuro, Liješnica, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva X, Zagreb 1909, 40—46. — Szabo Đuro, Prilozi za povijesnu topografiju požeške županije, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva XI, Zagreb 1911, 40—60. — Buturac Josip, Župe arhiđakonata Since u 18. i 19. vijeku, Croatia sacra 2, Zagreb 1931. — Bösendorfer Josip, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910, 262—265. — Smičiklas Tade, 200-godišnjica oslobođenja Slavonije, Zagreb 1891, II dio. — Heller Georg, Comitatus Poseganensis, München 1975.

pa sv. Đurđa pripadala je gospoštiji benediktinske opatije u Bijeloj kod Siraca, kao i još neke druge župe ovoga kraja.

87. 1334. Item ecclesia beate Katherine prope metas Leznik. — 1501. Thomas sancte Katherine. Nicolaus prebendarius ibidem.

1482. spominje se parochialis ecclesia s. Catherine in Tiboltho (Mon. Vat. I/V, 6), a 1489. Sv. Katarina u »Thibolthovini« i 1494. oltar sv. Katarine u Tiboltovini. 1504. dva su posjeda ovdje: Sv. Katarina i Polesnyschye. Ova se župa spominje posljednji put 1514. i 1526. (Mon. hist. Hung. I/36, 259; Mon. Hist. spec XLII, 95).

Lesnyk je 1343. castrum i libera vila (C. D. XI, 82), a 1361. kaže se za njega da mu je drugo ime Zabadfalu. »Leznik« može značiti današnje selo Lještane kod Bijele Stijene i Rogolja i nekadašnju rijeku Lješnicu, danas Sloboštinu, koja teče od Rogolja prema Okučanima i Savi. Tiboldovina je gospoštija roda Tibolda, koja se proteže od Bijele Stijene prema Savi i Novksoj. Prema tome župa se sv. Katarine nalazila u kraju južno od Bijele Stijene prema Okučanima.

88. 1334. Item ecclesia noua sancti Ladislai prope ibidem. — 1501. Stephanus sancti Ladislai in Schwkaucz.

1448. spominje se castrum s. Ladislai kome pripada posjed Zahulyancz. 1495. dva su posjeda Schwkancz. 1507. ovdje se nalazi i župnik s jednim dimom prihoda (AK Popisi, 30). Prema tome župa se sv. Ladislava također nalazila u dolini Sloboštine između Bijele Stijene i Okučana.

89. 1334. Item sancte Marie de Cirkuenicha. — 1501. Blasius plebanus de Grobya.

Na ovu se župu odnose podaci: 1504. Czyrquennicza (Mon. H. Hung. I/36, 259) i 1526. Zenth Marya Czerkwennycza (Mon. spec. XLII, 95). Župa je ležala na području gospoštije Tibolda odnosno Bijele Stijene kod današnjih Okučana.

90. 1334. Item sancti Thome de Dragalnia. — 1501. Petrus plebanus de Dragalin. Jacobus glagolita, capellanus ibidem.

Posjed Dragalyn 1495, a Dragalyna 1517. pripada gospoštiji benediktinske opatije u Bijeloj kod Sirača (AK Popisi, 10, 98). Ovdje se 1537. nalazi plemićki posjed castrum Brythwychewyna (Rad JAZU 199, 55). Posve je sigurno da ova župa po svom mjesnom položaju odgovara Jazavici koja leži između Rođdanika i Voćarice — Svih svetih. Značajno je da je u XVIII. st. župa u Jazavici posvećena sv. Tomi, odakle je kasnije prenesena u Gornje Rajiće. U kapeli sv. Roka u Jazavici služi kao podij srednjovjekovni grobni spomenik s nejasnim napisom: Hic requiem Ladislaus qui cognomine Zezil... Sigurno je da ova stara župa sv. Tome nema veze sa selom Dragalići koje je nastalo u XVIII. st.

91. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum de Terztennicha.

Začudo, ova župa nije zapisana u popisu 1501, a sigurno je postojala 1507. i 1517. pod imenima Therzthenycze (Trestenice) i Myndzenth (Svi sveti). Tu je bio i posjed plemića Borothwa Nikole i Ladislava (AK Popisi, 10, 30, 98).

U XVIII. st. nalaze se ovdje ruševine stare crkve Sviju svetih, a brdo iznad Voćarice zove se do danas Sisvete (na vojničkim kartama).

92. 1334. Item sancti Demetrii de Belina. — 1501. Johannes sancti Demetrii. Capellani.

Župa Zenth Demether in Zemche spominje se ovdje 1495, 1507. i 1517. zajedno sa župnikom i prebendarom. Ovdašnji posjed nalazi se na području Svetačja i pripada gospoštiji Bijela Stijena. Naselje je ucrtano u geografskim kartama 1528. i 1567. Još u XVIII. st. nalaze se ruševine srednjovjekovne crkve kod današnje crkve u Novskoj, a brdo iznad Novske zove se do danas Bjelavina. Prema tome, župa sv. Dimitrija odgovara današnjoj župi Novska.

93. 1334. Item sancti Martini de Dicenoua. — 1501. Petrus sancti Martini in Zynche.

1375. spominje se u ovom kraju kapela sv. Martina (C. D. XV, 129), a 1494. Petar, župnik sv. Martina, in Since (Starine XV, 172). Po Klaićevu mišljenju, 1508. župa i crkva sv. Martina nalazi se u okolici Bijele Stijene. Svakako je značajno da se u XVIII. st. u selu Borovcu kod Rajića nalaze goleme ruševine srednjovjekovne crkve sv. Martina, što se može uzeti kao okolica Bijele Stijene. Prema tome, ova je stara župa bila u današnjem Borovcu.

94. 1334. Item beate virginis de eodem.

Ova je župa također bila u Borovcu ili negdje u blizini. O njoj potanje ništa ne znamo.

95. 1334. Item beate virginis de Boyauch. — 1501. Georgius plebanus de Bwiawch. Capellani.

Župa se ovdje spominje također: Bwyanowcz 1495, 1507, 1517, te se o njoj kaže da pripada gospoštiji benediktinske opatije u Bijeloj kod Sirača (AK Popisi, 10, 30, 98). To je župa Bujavica, danas selo u pravoslavnoj parohiji Lovska. Bujavica je 1500. trgovište (oppidum) i veći feudalni posjed. Još u XVIII. st. nalazile su se ovdje ruševine srednjovjekovne crkve.

96. 1334. Item sancti Mychaelis de Velika.

To je Kraljeva Velika, danas selo u župi Lipovljani. Ne spominje se u popisu župa 1501, pa ni kao župa u dokumentima onoga vremena, iako se zna da se tu već 1363. nalazi »Velyka castrum regium inter Pukur (Pakra) et Soploncha (Ilova) (C. D. XIII, 300). Od 1495—1517. Kraljeva Velika je oppidum novum et antiquum, arx i provincia, tj. gospoštija s velikim brojem selišta. U XVIII. st. postoji u staroj tvrđavi kapela sv. Antuna, a podalje u polju župska crkva. sv. Ilije, obnovljena poslije oslobođenja ovoga kraja od Turaka.

97. 1334. Item sancti Nicolai de Ruenicha. — 1501. Thomas plebanus in Herweucze.

Ovdje se spominje župa Erwencze 1507. (AK Popisi, 29). To je dosta veliko naselje i gospoštija koja se u dokumentima često bilježi: 1364, 1372, 1373, 1403, 1404, 1412, 1483, 1495, 1507, 1517, 1519, 1528. Tu se nalazilo i trgovište. Ta je župa i gospoštija ležala između rijeke Pakre i Subocke, u kraju Krivaj-Jamarica.

98. 1334. Item sancti Georgii de Megurechya. — 1501. Nicolaus plebanus in Vasmegywrechye. Stephanus rector hospitalis, ibidem.

Ova župa i hospital (ubožnica) spominje se također 1495, 1507. i 1517. (AK Popisi, 9, 29, 97). Odgovara današnjoj župi sv. Nikole u Međuriću, koji se nekada zvao i Željezni Međurić, valjda zbog željezne rudače u blizini. Kad je ovdje u Željeznom Međuriću 1573. uhvaćen Kurt-aga, crkva je već bila porušena (ACA, 84, 10) i ostala je u ruševnom stanju na početku XVIII. st. Megeriwch je 1228. feudalni posjed (C. D. III, 294), a od 1495—1540. trgovište i prostrana gospoštija (provincia). Za 150-godišnjega turskoga vladanja ovdje nije bilo katolika, pa je zato titular crkve izmijenjen, odnosno slučajno preuzet od nestale župe Ervence.

99. 1334. Item beate virginis prope fluuium Saploncha.

Župa se ne spominje 1501. ni slijedećih godina. Mjesto »Saploncha« je Stupčanica, a rijeka »Saploncha« je Ilova. Spomenuta crkva B. D. Marije nije u Stupčanici nego uz rijeku Ilovu u blizini Međurića, negdje kod današnjeg Marina Sela u župi Gaj. Današnje Marino Selo zove se u XVIII st. »Johovača«, u njemu se preko 200 godina nalazi kapela sv. Ivana Krstitelja, pa je zato nedopustivo vezati ime Marino Selo sa spomenutom srednjovjekovnom crkvom »beate virginis« i srednjovjekovnim naseljem »Maryasoucz«. (G. Heller, Com. Pos., 133.)

100. 1334. Item sancti Mychaelis de Dewecher (Dowech?). — 1501. Martinus plebanus de Myholcz.

1517. župa Myholcz (Miholec) nalazi se kod Petrovine (AK Popisi, 98). Ova se župa vjerojatno nalazila kod današnje Brekinske (župa Gaj) gdje su u XVIII. st. ležale ruševine stare crkve i podignuta kapela sv. Mihajla.

101. 1334. Item sancti Spiritus de Clechkouichi. — 1501. Emericus plebanus de Zenthlelek.

1533. spominje se ovdje prebendar, ali ne župnik (AK Popisi, 133). Crkva sv. Duha in Novoforo 1402. odnosi se možda na ovu župu. Zenthlelek (Sveti Duh) je prostrana gospoštija obitelji Castellanfyw (Kaštelanovići) u XV. i na početku XVI. st. Ta je obitelj kasnije pobjegla pred Turcima i nastanila se u zapadnoj Hrvatskoj. Zenthlelek odgovara današnjem Dežanovcu koji se u XVIII. st. zove Kaštel po ostacima kaštela i rodu Kaštelanovića.

102. 1334. Item sancte crucis de Boykouichi. — 1501. Johannes sancte crucis in Woykowcz.

Ova crkva sv. Križa nalazi se ovdje i 1404: Woykouch ad Sanctam Crucem (G. Heller, Com. Pos., 244). Woykowcz je castrum i feudalni posjed obitelji Čavlović (AK Popisi, 31, 99) u kraju Uljanik-Krestelovac i nema veze s lokalitetom: Woys 1333. monasterium super fl. Pukruch (C. D. IX, 54).

103. 1334. Item sanctorum Cosme et Damiani in possessione Christophori. — 1501. Nicolaus plebanus in Crysthalowcz.

Ovdje je 1353. kapela sv. Kuzme i Damjana (C. D. XII, 180), a 1495. i 1507. župa pod istim naslovom (AK Popisi, 10, 31). To je danas selo Krešte-

lovac kod Dežanovca. Ovdje se na početku XVI. st. nalazila prostrana gospoštija s trgovištem (oppidum) i tvrđom (castrum), a uz rijeku Toplicu koja je dala naselju drugo ime (1348. Cristolfeulde alio nomine Thopolcha, C. D. XI, 490).

104. 1334. Item omnium sanctorum in possessione Fabiani.

U XIV. st. nalazi se ovdje naselje Fabijanovci (Bösendorfer, Crtice, 264), danas u okolici Kreštelovca.

105. 1334. Item sancti Mychaelis.

Možda je to župa sv. Mihajla koja se spominje 1355, a nalazila se negdje kod Dežanovca »iuxta possessionem magistri Petri dicti Castellan« (Arhiv JAZU D—V—9).

106. 1334. Item sancti Georgii de generatione Tolineg. — 1501. Andreas sancti Georgii in Thopolcza.

1495. spominje se posjed Zenth Gergh kod Toplica (AK Popisi, 11), a 1337. i 1441. ecclesia sancti Georgii prope odnosno in Ilova (C. D. X, 306; L. K. VII, 290), slično i 1512. (Starine 36, 61), pa se po svemu čini da se spomenuta župa sv. Đurđa nalazila između rijeke Toplice i Ilove kod Daruvarskog Brestovca u šumi Đurđička, gdje su 1702. ležale ruševine stare crkve.

107. 1334. Item beate virginis in possessione filiorum Ysau.

Ysau je žena koja potječe od roda Tiboltovića. 1441. nalazi se župa u Breznici (L. K. 1929, 290), a 1517. u Brezthowcz. Vjerojatno se radi o župi u današnjem Daruvarskom Brestovcu gdje sad postoji pravoslavna parohija.

108. 1334. Item sancti Mychaelis ibidem.

I ova se župa nekada nalazila kod Daruvarskog Brestovca.

109. 1334. Item beate Margarethe de Crayetina. — 1501. Franciscus sancte Margarethe de Dobrakwcha.

Ova se župa spominje 1443. (Lukcsics, II, 738), 1483. (L. K. VII, 304), 1507, 1517. (AK Popisi, 30, 98). Za nju se kaže da se nalazi u Dobroj Kući kod Daruvara, a zapravo je bila u današnjem selu Korjeničani kod Bastaja.

110. 1334. Item beate virginis de Soploncha. — 1501. Dominus plebanus de inferiori Soploncza. Habet I capellanum. Stephanus capellanus de eadem.

Ova se župa spominje 1441, 1446. (L. K. 1929, 308), 1495. (AK Popisi, 7). 1439. patron župe Ladislav de Gara imenovao je ovdje Stjepana Ivanova za župnika, što generalni vikar Ivan iz Koprivnice nije htio potvrditi, pa je zato svećenik Stjepan molio potvrdu od Svete Stolice (Lukcsics, II, br. 643). 1438. crkva je opljačkana (Ondje, br. 599). Ovo je župa u Donjoj Stupčanici iznad Bastaja gdje postoji pravoslavna parohija.

111. 1334. Item sancti Mychaelis de eadem. — 1501. Simon alter capellanus de superiori Soploncza. Dominicus plebanus de superiori Soploncza.

Ovo je župa u Gornjoj Stupčanici koja se spominje 1367. (C. D. XIV. 14). 1491. (Starine XXXVII, 317), 1495, 1507, 1513, 1517. (AK Popisi, 7, 32, 64, 101). Župa je imala župnika i prebendara ili kapelana. Ovdje se nalazila veća gospoštija s tvrđom (castrum) i trgovištem (oppidum).

112. 1334. Item beate virginis de Thoplica. — 1501. Gallus plebanus in Chetherthekhel. Capellanos II habet.

Ovo je župa u današnjem Daruvaru koji se u srednjem vijeku zove Toplica i Četvrtkovac, a kasnije Podborje (Chethertekhel ili Četvrtkovac jer su se ovdje četvrtkom držali sajmovi). Ime Hewiz za ovo naselje dolazi od riječi Hitze što znači toplinu ili toplice. Župa se ovdje spominje 1468. i 1496. (L. K. VII, 295, 306), 1495. (AK Popisi, 11).

113. 1334. Item beate virginis de Bela. — 1501. Fabianus plebanus de Bela. Capellani ibidem II.

Župa se ovdje spominje 1466. (L. K. 1934. 151). 1507. i 1517. (AK Popisi, 30, 98). To je Bijela kod Sirača gdje se nekada nalazila benediktinska opatija. Ona je posjedovala osrednju gospoštiju s trgovištem. Goleme nekoć ruševine krasne benediktinske crkve još nisu posve iščezle.

114. 1334. Item beate virginis de Zirch. — 1501. Michael plebanus beate virginis in Zyrch. Habet I capellanum.

To je Sirač kod današnjeg Daruvara. Ovdje se 1341—1533. nalazila prostrana gospoštija, podijeljena između više vlasnika, i utvrđeni grad koji se održao i za turskoga vladanja i na početku XVIII. st. pretvoren u goleme ruševine. Danas je tu opet katolička župa.

115. 1334. Item beate virginis de Pukur. — 1501. Thomas plebanus de Pekerzerdahel. Capellanus ibidem.

Ovdje se župa spominje 1495. i 1517. (AK Popisi, 9, 97), a 1517. i samostan augustinaca. To su danas Pakrački Sređani gdje je u kasnom srednjem vijeku bilo trgovište sa sajmovima u srijedu i osrednja gospoštija (provincia). Župa B. D. Marije nalazi se tu 1378. (C. D. XV, 397) i 1402. (Mon. Vat. Hung. I/IV, 463)

116. 1334. Item sancte crucis de Bagen. — 1501. Jacobus sancte crucis in Bagenowcz. Capellanus ibidem.

Župa se ovdje spominje 1375. (C. D. XV, 126), 1507. i 1517. (AK Popisi, 30, 98). To je danas Badljevina gdje je na početku našega stoljeća obnovljena katolička župa. Tu je u kasnom srednjem vijeku bio manji feudalni posjed.

117. 1334. Item beate virginis de Scencheula.

Ne zna se gdje je stajala ova župa.

118. 1334. Item ecclesia sancti Ladislai de Podbor. — 1501. Demetrius rector capelle de Subkw, exemptus per dom. R(everendum).

Kapela sv. Ladislava u Podborju kao filijala župske crkve B. D. Marije u Toplici ili Četvrtkovcu spominje se 1378. (C. D. XV, 398), 1378. (L. K. VII, 287), 1440. (Ondje, IX, 80). Uz tu kapelu postojao je i franjevački samostan 1468—1510. (Ondje, VII, 196, 311). U Podborju se nalazi manja tvrđa (arx).

B. *Ostale župe 1501.*

119. 1501. Stephanus rector capelle sancti Petri de monte Wsathecz.

Ne zna se gdje je bila ta kapela. Možda Pogana — zenthpeter kod Daruvara.

120. 1501. Georgius plebanus in Krawaryna.

Tu se spominje župa 1495, 1517. (AK Popisi, 10, 98). Nalazila se jugoistočno od Badljevine gdje do danas teče potok Kravarina. Tu je bio nekada i manji feudalni posjed s više vlasnika.

121. 1501. Michael sancti Petri in Petrowyna.

Župa se ovdje nalazila 1495, 1507, 1517. (AK Popisi, 10, 30, 98). Ovdje je u ovo doba srednji feudalni posjed s više posjednika. Naselje je ucrtano u najstarijim geografskim kartama, a ležalo je u okolici Sređana i Kreštelovca.

122. 1501. Michael plebanus in Zombathel. Capellanus.

Ovje je župa također 1495, 1507, 1517. (AK Popisi, 10, 30, 98), a prostirala se kod Stare Subocke u okolici Lipovljana. Tu je stajala tvrđa od koje i danas leže ruševine i feudalni posjed.

123. 1501. Barnabas plebanus in Powelychye.

Položaj ove župe nije istražen. Hellerovo je tumačenje neprihvatljivo (Brekinska, Com. Pos. 26).

124. 1501. Marcus plebanus de Treschan.

Župa s crkvom sv. Andrije spominje se ovdje već 1257 (C. D. V, 81), zatim 1407, 1487. (Heller, Com. Pos., 226). 1495, 1507. i 1517. Therschan je feudalni posjed najprije vranskog priorata (sa sjedištem u Pakracu), a zatim Franje Berislavića Grabarskoga, gospodara Bijele Stijene i Svetačja. U isto vrijeme spominje se župa u susjednom naselju-posjedu Maykowcz koji također pripada gore rečenim feudalnim gospodarima. Prema tome, Trešćan i Majkovec jesu dva imena za jednu župu koja je ležala u kraju Novska-Voćarica.

125. 1501. Fabianus plebanus de Nowa ecclesia.

Ista je župa zabilježena u dokumentima 1456, 1482, 1498. kao Ujeghaz, Nova Cyirkva, Luska Czirkva, a nalazila se kod Kreštelovca.

126. 1501. Georgius plebanus in Dimchkofeld.

Ovdje se župa nalazi 1387. (C. D. XV, 397), 1487. (Starine 36, 45). To je i feudalni posjed južno od rijeke Toplice kod Dežanovca, zapisivan često u dokumentima (1306—1517), kao Michkouina, Dimichkouina itd. Spomen na tu župu i posjed sačuvan je u šumi Mičkovina.

C. *Ostale župe i crkve*

127. 1378. Dobrakucha, ecclesia beate Marie.

Podatak o ovoj crkvi objavljen je u LK VII, 279. Drugačije zna se da je u Dobroj Kući kod Daruvara bila župa sv. Margarete (vidi br. 109), i da se u Dobroj Kući nalazio pavlinski samostan sa crkvom sv. Ane koja je do danas sačuvana, a u posjedu pravoslavnih vjernika (AK Popisi, 99). Ovdje je bio i veći feudalni posjed, trgovište (oppidum) i tvrđa (castrum).

128. 1507. Pekrecz plebani.

To je župa u srednjovjekovnom Pakracu (AK Popisi, 32) koja se u srednjovjekovnim dokumentima ne spominje jer je Pakrac bio centar i gospoštija vranskog priorata, u vlasti viteškoga reda ivanovca i zato izuzet od vlasti zagrebačkoga biskupa. Pakrac (Pukruch, Pekercz) spominje se 1401, 1413, 1495, itd. U njemu se nalazi castrum i oppidum, a njegova gospoštija (provincia) dijeli se u Waywodatus inferior et superior (AK Popisi, 10, 31, 32).[6]

129. 1507. Rassa plebani.

I ovdje se župa samo jedanput spominje (AK Popisi, 31) jer se i tu nalazio posjed vranskog priorata sa sjedištem u Pakracu, i na tom posjedu trgovište (oppidum). Ime je sačuvano u šumi na podnožju Psunja — Rašaška kod sela Rogolja gdje se danas nalazi pravoslavna parohija. (Vidi br. 85!)

130. 1507. Zenth Marco, plebani.

Ova se župa samo jedanput spominje istočno od Novske (AK Popisi, 30).

Arhiđakonat Gušće (Guescha)[7]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

131. 1334. Primo ecclesia beate virginis de Zdench inferiori.

Župa s crkvom B. D. Marije spominje se ovdje 1507. (AK Popisi, 31). To su Donji Zdenci, danas Veliki Zdenci kod Grubišnog Polja.

132. 1334. Item ecclesia beate virginis de Zdench superiori. — 1501. Stephanus plebanus de Felssew Zdencz. Benedictus rector capelle castri Zdencz. Georgius prebendarius de Zdencz. Antonius altarista de Zdencz.

Ovo su Gornji, danas Mali Zdenci. Župa i crkva nalazi se ovdje 1275. (C. D. VI, 136), 1517. (AK Popisi, 100).

1501. Blasius omnium sanctorum de Zdencz.

Ne kaže se o kojim se Zdencima radi, pa držimo da su to Donji Zdenci koji su tokom vremena izmijenili naslov crkve. I jedni i drugi Zdenci zapisa-

---

[6] G. 1750. stari grad-tvrđa Pakrac u ruševnom je stanju, bez krova i vrata, ali se u njemu još nalaze ostaci nekadašnje crkve. Kempf Julije, Iz prošlosti Požege i Požeške županije, Požega 1925—1926, str. 144.

[7] Ćuk Juraj, Podravina od Bednje do Voćinke, Vjesnik Zemaljskog arhiva XVIII, Zagreb, 213—214. — Bösendorfer, Crtice, 265—268. — Heller, Comitatus Veroecensis, München 1976; Isti, Comitatus Crisiensis, München 1978.

ni su u dokumentima već 1244, 1255. i kasnije tijekom XIII, XIV, XV. i XVI. st. Tu je bila tvrđa (castrum), trgovište (oppidum) i osrednja gospoštija (provincia).

133. 1334. Item ecclesia sancti regis Stephani ibidem prope. — 1501. Stephanus plebanus sancti regis.

Župa se nalazila u okolici Zdenaca, ali se ne zna na kojem mjestu.

134. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai simillіter.

Župa također u blizini Zdenaca.

135. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Ilowa. — 1501. Thomas plebanus de Ilowa.

Ova se župa spominje 1337. (C. D. X, 306), 1441. (LK VII, 290), 1512. (Starine XXXVI, 61) i nema veze sa župom Sv. Đurđa Tolineg, kako to drži Heller (Com. Pos. 223). Ležala je oko gornje Ilove.

136. 1334. Item ecclesia sancti Bartholomei. — 1501. Augustinus plebanus sancti Bartholomei. Thomas, Valentinus et Barnabas, prebendarii ibidem.

Župa se spominje 1507—1520. (AK Popisi, 36, 38, 43, 68, 71, 105, 108, 113, 131,). To je Felse Bakwa odnosno Gornja Bukovica, danas Spišić-Bukovica kod Virovitice. Tu se nekada nalazio pavlinski samostan s crkvom sv. Benedikta (1349, 1411), tvrđa i manja feudalna gospoštija.

137. 1334. Item ecclesia sancti Emerici.

Položaj ove župe nije istražen.

138. 1334. Item ecclesia sancti Andree apostoli. — 1501. Franciscus plebanus de Zenth Endrey.

Ova se župa spominje 1257. (C. D. V, 81), 1385, 1410, 1415, 1518. Čini se da je ležala podalje od Virovitice na posjedu istoga imena.

139. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Brezounicha. — 1501. Plebania sancti Georgii de Brezewycza vacat.

Župa se ovdje spominje 1495—1517. (AK Popisi, 7, 32, 66, 103). U to doba nalazi se u Brezovici veća feudalna gospoštija, povlašteno kraljevsko trgovište ili grad i tvrđa (castrum). Naselje leži u »insula Zenth Iwan«. Danas je to selo u župi Gradina kod Virovitice.

140. 1334. Item ecclesia sancti Johannis. — 1501. Stephanus plebanus de insula Zenth Iwan.

Župa je tu bila i 1517. (AK Popisi, 103), u blizini Brezovice, među dravskim rukavima. Danas to područje pripada župi Gradina.

141. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai. — 1501. Michael plebanus sancti Nicolai de paludibus Drawe.

I ova je župa ležala među dravskim močvarama u okolici Virovitice.

142. 1334. Item sanctorum Cosme et Damiani de Verouche. — 1501. Anthonius plebanus de Werewcze. Gallus et Egidius prebendarii ibidem. Emericus et Georgius capellani. Anthonius et Georgius graciani ibidem.

Župa se ovdje u Virovitici više puta spominje u kasnom srednjem vijeku, zatim 1520. (AK Popisi, 132). Tu su stajala dva samostana: franjevački i dominikanski (Ondje 43, 132) i treći ženski. Crkva sv. Marije 1548. možda je bila dominikanska (M. c. Z. XIII, 23). Virovitica je sjedište županije i veće feudalne gospoštije, slobodno trgovište i tvrđa.

143. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum. — 1501. Michael plebanus omnium sanctorum.

Ova se župa spominje više puta u kasnom srednjem vijeku i 1507. (AK Popisi, 32). Ležala je južno od Virovitice.

144. 1334. Item ecclesia beate Elyzabeth de Tholilouch. — 1501. Michael plebanus de Tollocz.

To je župa Talovec na području srednjovjekovne gospoštije Talovec. Odgovara danas selu Cremušini ili Cremušnici kod Velikoga Grđevca.[8]

145. 1334. Item ecclesia sancti Francisci de Lypoua. — 1501. Thomas plebanus de Lyppowa.

Župa se često spominje u srednjem vijeku i 1513. (AK Popisi, 71). Obuhvaćala je feudalnu gospoštiju Lipa ili Lipova koja se nalazila južno od Virovitice, u susjedstvu župa i posjedâ Talovec i Sesvete.

146. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Becoa. — 1501. Plebania de Zenth Peter vacat.

Ovo je župa u srednjovjekovnoj Donjoj Bukovici (Also Bakwa). Spominje se više puta u srednjem vijeku, zatim 1513—1520. (AK opisi, 71, 113, 131). I tu se nalazio manji feudalni posjed. Danas je to dio Spišić-Bukovice. (Vidi br. 136!)

147. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Twuiski. — 1501. Stephanus plebanus in Spinis.

Položaj ove župe nije istražen.

148. 1334. Item ecclesia sancti Ambrosii.

Župa se kasnije ne spominje nego posjed Zenthambros koji pripada gospoštiji Virovitici (1417, 1437, 1439). Na tom se posjedu vjerojatno nalazila rečena župa sv. Ambrozija.

149. 1334. Item capella beate virginis de Grech. — 1501. Mathias plebanus in Gerecz. Gregorius prebendarius ibidem.

Ova župa postoji u kasnom srednjem vijeku (1379, 1421, 1439) i u novom vijeku 1507—1517. (AK Popisi, 34, 35, 66, 103), a odgovara danas župi Stari Gradac kod Virovitice.

---

[8] Kolarević Antun, Talovec — posjed i grad, Istorijski glasnik Beograd 1—2/ /1975, str. 201—213.

150. 1334. Item ecclesia sancti Bartholomei. — 1501. Augustinus plebanus sancti Bartholomei. Thomas, Valentinus et Barnabas, prebendarii ibidem.

Ova je župa ležala između Kloštra i Staroga Graca, ali se ne zna na kojem mjestu.

151. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Cheresnou. — 1501. Benedictus plebanus de Chresno.

Ta se župa spominje u kasnom srednjem vijeku (1231, 1347, 1479) i u novom vijeku 1513. (AK Popisi, 66). Odgovara današnjoj Črešnjevici, južno od Kloštra, u župi Kozarevac.

152. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai filiorum de Porog. — 1501. Dominicus plebanus in Progowcz.

Župa je zabilježena u dokumentima 1334. (C. D. X, 187), 1471, 1481, zatim 1495, 1517. (AK Popisi, 8, 104). Odgovara danas selu Prugovac u župi Podravski Kloštar.

153. 1334. Item ecclesia sancti Adriani de Grabounok. — 1501. Plebania sancti Adriani vacat.

Ovdje se nalazi franjevački samostan već 1295. (C. D. VII, 204, 418) po kojem je naselje dobilo ime Kloštar. Župa je prvotno bila u Oderjanu kod Kloštra. Kao župa Zenth Adrian zapisana je 1495. (AK Popisi, 8).

154. 1334. Item ecclesia beate virginis de Megurech. — 1501. Magister Blasius de Mogywrechye. Gregorius prebendarius ibidem. Petrus alter capellanus de eadem.

Ovo se mjesto često puta spominje 1245—1544, a kao župa 1433, 1495, 1507, 1513. (Lukcsics, II, 197; AK Popisi, 9, 29, 67). To je posjed srednje veličine, podijeljen između nekoliko vlasnika. Odgovara selu Međurača u župi Nevinac južno od Bjelovara.

155. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Radcha. — 1501. Johannes plebanus in Rachchya. Mathias et Andreas ibidem.

Mjesto se spominje 1265, 1267, 1372, 1407, a kao župa 1513. (AK Popisi, 62). Tu se nalazila veća feudalna gospoštija i trgovište. Danas je ovdje župa Nova Rača kod Bjelovara.

156. 1334. Item ecclesia beate virginis de Gordowa. — 1501. Thomas plebanus in Gordowa.

Župa se ovdje nalazi 1495, 1507, 1517. (AK Popisi, 7, 31, 100). Ovdje je nekada bio centar upravne župe i veće gospoštije s gradom-tvrđom (castrum). Danas je župa u Velikom Grđevcu.

157. 1334. Item ecclesia sancti Michaelis de Hochko. — 1501. Nicolaus plebanus de Hothko.

Ovdje se spominje župa također 1437, 1479. (Lukcsics, II, 488; LK III, 111), zatim 1495, 1507, 1517. (AK Popisi, 7, 32, 35, 62, 101). Hothko ili Hathko bio je mali plemićki posjed u okolici Velikoga Grđevca.

158. 1334. Item ecclesia sancti Stephani protomartyris de Radchicha. — 1501. Stephanus plebanus in Rachchycza. Johannes prebendarius ibidem.

Ova se župa spominje još 1335. (C. D. X, 199), 1423. (Lukcsics I, 569), zatim 1495. Racchycza Zent Istwan, 1507. (AK Popisi, 9, 34). I tu je bio mali plemićki posjed, vjerojatno u okolici Velikoga Grđevca.

159. 1334. Item ecclesia sancti Benedicti. — 1501. Benedictus plebanus sancti Benedicti.

Župa se spominje posebno 1334. uz Raču, pa se kaže, »magna via, qua itur de Rachcka ad ecclesiam sancti Benedicti« (C. D. X, 175. 447). Zenth Benedyk je bio u kasnom srednjem vijeku mali feudalni posjed. Župa i posjed odgovaraju danas selu Benedik-Babinac, gdje se nalazi pravoslavna parohija, sjevero-istočno od Nove Rače.

160. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum. — 1501. Georgius plebanus omnium sanctorum.

1517. Myndzenth plebani ad Racham. Ove su Sesvete posjed koji pripada župniku u Rači, pa je prema tome župa Sesvete ležala negdje u blizini Nove Rače (AK Popisi, 100). Ta se župa Sesvete spominje još 1507. (Ondje, 32).

161. 1334. Item capella beate virginis.

U popisu župa 1501. nema župe ni kapele za koju bi se moglo ustanoviti da odgovara ovoj kapeli.

162. 1334. Item ecclesia sancte crucis de generatione Gatal. — 1501. Plebania in Gathalowcz.

Tu se župa nalazi 1328. (C. D. IX, 407), 1433. (Lukcsics II, br. 283. 312), 1479. (LK III, 110). Odavle potječe zagrebački kanonik i kraljevski protonotar Mathias Gregorii de Gathalouch (1413—1437) (Ivančan, Zagrebački kanonici, 264). Gatalovac je župa i manji feudalni posjed u okolici Grđevca.

B. *Ostale župe 1501.*

163. 1501. Johannes plebanus capelle in Obramelch.

Kapela sv. Mihajla i manji feudalni posjed nalazio se možda kod Grubišnog Polja.

164. 1501. Bartholomeus sancti Pauli in Radowan.

Župa je ovdje spominje 1517. (AK Popisi, 100). Tu se nalazi i manje trgovište; u okolici je Zdenaca i zove se Zenthpal.

165. 1501. Ecclesia de Grebenna vacat.

Kapela sv. Ivana in Grebenna nalazi se 1433. (Lukcsics II, 179). 1507. tu je mali feudalni posjed između Rače i Grđevca (AK Popisi, 62).

166. 1501. Petrus plebanus de Kopachewcz.

Kopachowcz je manji feudalni posjed, a odgovara Donjoj i Gornjoj Kovačici kod Velikoga Grđevca.

167. 1501. Mathias plebanus de Zelanahraztye.

Župa se ovdje spominje također 1495. i 1517. (AK Popisi, 7, 101; LK III, 117) sa crkvom B. D. Marije. I tu je bio mali feudalni posjed, a nalazio se u okolici Grubišnoga Polja.

168. 1501. Emericus plebanus de Bwsowcz. Blasius capellanus eiusdem.

Župa se ovdje spominje i 1520. (AK Popisi, 132). Tu je gospoštija obitelji Banfy. Odgovara lokalitetu Bušetina kod Virovitice.

169. 1501. Petrus plebanus de Ebres.

1513. Ebres plebani in Berzewcze (AK Popisi, 66) znači da Ebres kao posjed pripada župniku u Brezovici, pa se prema tome i Ebres kao župa nalazi blizu Brezovice odnosno Virovitice.

170. 1501. Petrus plebanus de Joboyno.

Nalazi se vjerojatno u okolici Virovitice.

171. 1501. Demetrius plebanus de Jantholowcz.

1520. Antholocz je posjed zagrebačkoga biskupa istočno od Virovitice, pa tako i položaj rečene župe. (AK Popisi, 130).

172. 1501. Jacobus plebanus de Bothowcz.

Ova se župa spominje 1520. (AK Popisi, 130). Nalazila se kod Pivnice, istočno od Virovitice.

173. 1501. Petrus plebanus de Orehowcz.

Orehowcz je mali plemićki posjed, podijeljen na više dijelova, u okolici Virovitice 1520. (AK Popisi, 131).

174. 1501. Plebania sancte Elene, vacat.

Župa možda negdje kod Virovitice.

175. 1501. Blasius plebanus sancti Egidii.

Spominje se kao posjed u okolici Virovitice 1427, 1481, 1489. (Bösendorfer, Crtice, 268).

176. 1501. Stephanus plebanus sancti regis.

Ima župa i posjed Zenthkyral kod današnjega Grubišnog Polja 1495, 1507, 1513, 1517. (AK Popisi, 7, 31, 32, 64, 101). Ovo se naselje spominje i 1416. (LK VII, 286; ondje 1929, 300).

177. 1501. Michael plebanus de Klethy.

Župa se spominje i 1479. Cleti villa, ecclesiae Sancti Nicolai (LK III, 111). Nalazila se u okolici Virovitice.

178. 1501. Michael plebanus de Grobosyncz.

Grobosincz kao župa sa župnikom i prebendarom spominje se 1495. (AK Popisi, 12), nalazi se kod Zdenaca i odgovara današnjem Grubišnom Polju.

Arhiđakonat katedralni (Zagreb)[9]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

179. 1334. Primo videlicet ecclesia beati Emerici Zagrabie ante ecclesiam maiorem. — 1501. Thomas plebanus s. Emerici in area capitulari.

Spominje se prvi put 1328. (C. D. IX, 405). To je bila kaptolska župska crkva u Zagrebu, a nalazila se pred stolnom crkvom uz dominikanski vrt gdje je na početku XVI. st. podignut zid ili kula za obranu stolne crkve od Turaka. Zato je u to doba srušena crkva sv. Mirka, a kaptolskom župskom crkvom postala je kasnije crkva sv. Marije, nekoć cistercitska. Ova se spominje 1259. (C. D. V, 126), 1321, 1322, 1328. (Ondje IX, 41, 84, 377) itd.

180. 1334. Item ecclesia sancti Anthonii in vico Latinorum Zagrabie. — 1501. Franciscus plebanus s. Anthonii de vico Latinorum.

Ovo je župska crkva Vlaške ulice koja je kao posebna feudalna općina spadala pod pokroviteljstvo zagrebačkoga biskupa. Kad je osnovana župa i sagrađena crkva sv. Antuna, ne zna se. Crkva se spominje i 1344. (C. D. XI, 128). Na mjestu stare crkve sv. Antuna podignuta je i 1622. posvećena nova crkva sv. Petra. Na području ove župe postojao je nekada dominikanski samostan s crkvom sv. Nikole. Spominje se prvi puta 1242, zatim 1328. (C. D. IX, 405).

181. 1334. Item ecclesia sancti Marci in castro Grecensi et ecclesia sancte Margarethe de suburbio. — 1501. Dominus Martinus plebanus de monte Grecensi cum tribus capellanis suis. Petrus plebanus sancte Margarethe.

Crkva je i župa sv. Marka do 1261. pod biskupskim patronatom, zatim pod gradskim — grada Gradeca kod Zagreba. Župska crkva sv. Margarete nalazila se na mjestu gdje je danas pravoslavna crkva u Zagrebu. Kad je postala župska crkva, ne zna se, a prestala je to biti u XVII. st., a na koncu XVIII. st. prodana je pravoslavnima. Sjeverno od današnjega Trga Republike stajala je u XIV. i XV. st. župska crkva sv. Martina.

182. 1334. Item ecclesia beate virginis in Reznek. — 1501. Martinus plebanus in Reznyk.

Odgovara župi u Resniku kod Zagreba, na nekadašnjem posjedu Zagrebačkoga kaptola.

183. 1334. Item ecclesia beate virginis de Oprouch. — 1501. Laurencius plebanus in Opporrowcz.

To je posjed Zagrebačkoga kaptola koji se spominje već 1313. (C. D. VIII, 344); danas Granešina koja se pod tim imenom javlja 1266.

---

[9] Barlé Janko, Povijest župâ i crkava zagrebačkih: Župa sv. Marka, Zagreb 1896; Župa sv. Ivana u Novoj Vesi, Zagreb 1899. — Isti, Zagrebački arciđakonat, Zagreb 1903. — Isti, Povijest turopoljskih župa, Zagreb 1911. — Hrg Metod, Ubikacija nekih župa zagrebačke biskupije iz XIV. stoljeća, Croatica Christiana Periodica 1, Zagreb 1977, str. 47—61. — Buturac Josip, Povijest župe sv. Petra u Zagrebu (rukopis).

184. 1334. Item ecclesia sanctorum Simonis et Jude apostolorum de submontibus. — 1501. Plebanus ss Simonis et Jude apostolorum.

Ova se župa nekoć zvala Bidraš, a danas Markuševec ili Sv. Šimun. Crkvena se građevina odlikuje velikom starinom.

185. 1334. Item ecclesia beate virginis in Chucherya. — 1501. Georgius plebanus in Chucherye.

To je Čučerje koje se spominje već 1201.[10]

186. 1334. Item ecclesia sanctorum omnium circa magnam viam. — 1501. Paulus plebanus omnium sanctorum.

To su Sesvete kod Zagreba.

187. 1334. Item ecclesia beatissimi Martini in possessione cruciferorum. — 1501. Sanctorum Bricii et Martini in Bosyako.

Župska crkva sv. Martina u Prozorju, sjeverno od Dugoga Sela, spominje se prvi put 1209, zatim 1268, 1270, 1320, 1340. (C. D. V, 463, 557; VIII, 557—558; X, 556). Ona se nalazila na području gospoštije Božjakovina kojoj su bili vlasnici templari, kasnije ivanovci. Istoj gospoštiji pripadala je i župska crkva sv. Brcka u Brckovljanima. 1507. župa sv. Martina i župa sv. Brcka, dvije su različite župe, obje u Božjakovini (gospoštiji) (AK Popisi, 18). U gospoštijskom dvoru Božjakovini 1358. nalazila se kapela sv. Grgura (C. D. XII, 448).

188. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Glauinicha. — 1501. Anthonius plebanus sancte Trinitatis in Glawnycza.

Ova se župa spominje 1436, 1438. kad su župljani imali u njoj prava i dužnosti patronata (parochiani de Morawcha; Lukcsics II, br. 433, 574). To je danas župa Moravče, sjeverno od Sesveta, na području nekadašnje gospoštije Glavnica i upravne župe (plemićke) Moravče.

189. 1334. Item ecclesia beati Petri de Biztricha. — 1501. Gaspar plebanus in Byztrycza.

To je danas Marija Bistrica. 1600. parochiae Sancti Petri in Biztrycza pripadaju 3 kuće kmetova. Istom kasnije posvećena je crkva B. D. Mariji i postala proštenište (AK Popisi, 572).

190. 1334. Item ecclesia sancti Matthie, sancti Georgii et sancte trinitatis de Stubicha. — 1501. Georgius plebanus de Zthwbycza superiori. Dominus Stephanus de eadem. Petrus plebanus de Zthwbycza inferiori.

Crkva sv. Matije u Matijancu spominje se prvi put 1279, a bila je u Stubičkom Mateju. Crkva sv. Đurđa sagrađena je u Gornjoj Stubici prije 1209. (C. D. III, 92). Spominje se i 1342. (C. D. XI, 4). Crkva presv. Trojstva nalazi se u Donjoj Stubici.

191. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Lubenik. — 1501. Valentinus plebanus in Jablanowcz.

---

[10] U Popisu župa Franje Račkoga pomutnjom su ispuštene župe br. 183, 184, 185.

1578. župa je u Jablanowczu (AK Popisi, 304), a 1520. zove se ta župa Zenthmyklos (Ondje, 115). O župskoj se crkvi kaže 1209. da ju je gradio župan Vratislav. Spominje se i 1342. (C. D. III, 92; XI, 5). To je danas župa Bistranska Poljanica, nekada jednostavno zvana Bistra, kao i manji feudalni posjed.

192. 1334. Item ecclesia sancti Viti de Crapina. — 1501. Matheus plebanus sancti Viti in Berdowcz.

Župa Berdonocz, Berdocz spominje se 1520, 1600. (AK Popisi, 115, 568). To je danas župa Brdovec. Zove se »Krapina«, jer se nalazi uz rijeku Krapinu. Isto vrijedi i za slijedeću župu.

193. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Crapina.

Odgovara danas selu Zaprešiću gdje je valjda župa trajala kratko vrijeme jer to selo dolazi u povijesnim spomenicima uvijek kao podružnica župe Brdovec.

194. 1334. Item ecclesia sancte Anastasie et sancte Helene et sancte Anne de Zamobor. — 1501. Plebanus de Zamobor. Paulus Zlawych prebendarius ibidem.

Crkva sv. Anastazije i danas je župska crkva u Samoboru. Crkvu sv. Helene poklonio je 1277. zajedno s okolišnjom zemljom plemić Ivan Okić cistercitima na otoku Sv. Jakoba kod Save (Opatovina kod Stenjevca). Spominje se i 1283. (C. D. VI, 194, 403, 451). Kapela sv. Ane nalazila se u samoborskom feudalnom gradu (dvorac, utvrda).

195. 1334. Item ecclesia beate virginis et sancti Martini de Okich. — 1501. Paulus plebanus beate virginis sub Okich. Emericus plebanus sancti Martini sub Okych.

To su dvije župe: prva je u Okićkoj Sv. Mariji (Kljuka), a druga u Sv. Martinu pod Okićem.

196. 1334. Item ecclesia beati Martini in monte ad fluvium Culpe respiciens. — 1501. Plebanus in Jamnycza, vacat.

Spominje se ta župa i 1461, 1463. (M. C. Z, X, 210, 216), 1553. (AK Popisi, 156), itd. Odgovara župi Pisarovinska Jamnica.

197. 1334. Item ecclesie de campo Turouo et de Odra sancti Georgii. — 1501. Petrus plebanus in Thwropoly. Mathias plebanus in Odra.

To su dvije župe: prva se nalazi u Stupniku, a druga u Odri. Ova druga spominje se već 1331. (C. D. IX, 566).

198. 1334. Item ecclesie Sancte Katherine et sancte crucis de Krauarzka. — 1501. Andreas plebanus sancte Katherine, glagolita. Martinus plebanus sancte Crucis in Krawarzka. Capellanus vacat.

I ovo su dvije župe: prva se nalazi u Vrhovlju kod Dubranca, a druga u Kravarskom. U Kravarskom se župa spominje 1553, 1588. (AK Popisi, 155, 345).

199. 1334. Item ecclesie sancti Marci et beate virginis in campo. — 1501. Ladislaus plebanus sancti Marci in Spinis. Bartholomeus plebanus in Gorycza.

Prva župa odgovara danas župi u Jakuševcu koja se spominje 1520. (AK Popisi, 118), a druga župi u Velikoj Gorici gdje se župa nalazi 1588. (Ondje, 344).

200. 1334. Item ecclesia beate virginis de Pezchenicha. — 1501. Valentinus plebanus de Peschenycza.

To je danas Peščenica gdje župa postoji i 1588. (AK Popisi, 345).

201. 1334. Item ecclesia beati Georgii in Chicham et ecclesia beatissimi Martini de Chicharia. — 1501. Valentinus plebanus de veteri Chycha. Petrus plebanus in Schytario.

Prva je župa bila u današnjim Starim Čičama, a druga u Šćitarjevu. Ova se druga spominje i 1347. (C. D. XI, 352—353).

202. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Zelna. — 1501. Sancti Nicolai in Zelyna vacat. Capellanum habet.

Ovo je župa u Donjoj Zelini. Spominje se 1371. (C. D. XIV, 326) i 1598. (AK Popisi, 429).

203. 1334. Item ecclesia sancti Johannis baptiste de Selin. — 1501. Johannes plebanus in nova Chycha.

Ovo je župa u Novim Čičama. Spominje se 1588. (AK Popisi, 345).

204. 1334. Item ecclesia beate virginis de campo filiorum vel heredum Arlandi. — 1501. Mathias plebanus in Zthennowcz.

Odnosi se na župu i crkvu u Stenjevcu. Crkva je u ono doba stajala na brežuljku iznad Stenjevca na mjestu Crkvište. Spominje se i 1343, 1346. (C. D. XI, 4, 280).

205. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Rabuch. — 1501. Plebanus sancte crucis in Wrabcha.

To je danas župa u Vrapču.

206. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Casna. — 1501. Bartholomeus plebanus in Cassyna. Capellanus eiusdem.

Ovo je Kašina.

207. 1334. Item ecclesia beati Petri de Petrouina. — 1501. Plebanus in Petrowyna, vacat. Quidam Gregorius glagolitha ibidem.

Petrovina kod Jastrebarskog.

208. 1334. Item ecclesia beate virginis in Crisech, filiorum Iwan in campo.

Ovo je župa Brezovica kod Zagreba. Ne spominje se 1501, već tek 1574. Feudalni posjed Brezovica često je puta zapisivan 1507—1600. (AK Popisi).

B. *Ostale župe 1501.*

209. 1501. Mathias pleban in Vgra, est exemptus.

Župa sv. Mihajla spominje se ovdje 1343. To je feudalni posjed zagrebačkoga biskupa.

210. 1501. Magister Gregorius plebanus s. Johannis in nova willa, est exemptus.

To je župa Nova Ves u Zagrebu, osnovana 1369. i stavljena pod patronat Zagrebačkoga kaptola koji je ovdje bio feudalni gospodar.

211. 1501. Blasius plebanus de Cerye.

To je župa Cerje kod Sesveta.

212. 1501. Jacobus plebanus in Oborowo.

Župa na Savi zapadno od Ivanić-Grada.

213. 1501. S. Georgii in Pwschya, pertinet ad s. Vitum in Berdowcz.

To je Pušća, valjda privremeno bez župnika, pa je upravljana iz župe Brdovec.

214. 1501. Sancte Clare in campo, vacat. Capellanus est ibidem.

Drugo je ime za tu župu Zapruđe. Utemeljena je 1366.

215. 1501. Martinus plebanus sancte Trinitatis in Nedelcz.

To je Sveta Nedjelja kod Samobora. Korisno je napomenuti da se kod nas crkve i župe sv. Trojstva zovu »Nedjelja« ili »Sveta Nedjelja«; tako Radoboj, Krapinske Toplice, Nedelišće kod Čakovca.

C. *Ostale starije župe*

216. Sveti Križ kod Brdovca »in promontoriis Berdovcensibus« smatrao se još 1622. kao posebna župa, dok je župa u Mariji Gorici, kojoj sada pripada Sveti Križ, osnovana istom 1789, poslije ukinuća tamošnjega franjevačkoga samostana.

217. Planina s crkvom sv. Đurđa pripadala je nekada kašinskoj župi, ali je nastojanjem nekoga glogovničkoga prepošta postala samostalna župa. Kad su isusovci naslijedili ivanovačke posjede u Glogovnici i Planini, uzdržavali su ovdje posebnoga kapelana da upravlja tom župom. (Barlé, Zagrebački arhiđakonat, 41)

218. Donja Kupčina spominje se kao župa za vrijeme zagrebačke sinode 1574.

219. Kupinec je istom zgodom 1574. zapisan kao župa.

220. Šestine su također tada 1574. zapisane kao župa.

Arhiđakonat Dubica[11]

A. *Župe 1334. i 1501.*

Primo (in districtu dubicensi):

221. 1334. Primo ecclesia omnium sanctorum de Foro.

Danas je ovo Bosanska Dubica, nekadašnja Gornja Dubica, gdje je bilo trgovište (forum). Spominje se i 1384. (M. H. H. XXXVI, 106). Tamošnja dominikanska crkva bila je posvećena sv. Nikoli.

222. 1334. Item ibidem ecclesia sancti Petri (Tkalčić čita: Iriney).

Odnosi se možda na Donju Dubicu u kojoj je bila crkva sv. Ireneja. Ova se crkva spominje 1351. (C. D. XII, 40) i 1384. (M. H. H. XXXVI, 102). Ovdašnja pavlinska crkva podignuta je u čast B. D. Marije.

223. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Greda. — 1501. Plebanus de Greda.

Ovdje je stanovalo pleme Greda.

224. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Kasucha.

Spominje se i 1384. (M. H. H. XXXVI, 106). Nalazi se kod potoka Košuće gdje je nekada živjelo pleme Košućani.

225. 1334. Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani de Porci.

Ovdje je boravilo pleme Perci.

226. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Ozirauchi.

Nekoć Ožiravci, danas Elezovača kod Gornjih Međuvođa. To je posjed plemena Konjuh.

227. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Tolstowich.

Pleme Tolstovci živi istočno od Kostajnice.

228. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Zuabina.

To je danas Slabinja, zapadno od Dubice prema Kostajnici, nekoć posjed plemena Greda.

229. 1334. Item ecclesia beate virginis de Brochina. — 1501. Plebanus de Bachyn.

Možda je isto s mjestom Jaxagoucha koje ima 1384. crkvu B. D. Marije. Odgovara Bačinu, zapadno od Dubice, na desnoj obali Une. To je nekadašnji posjed plemena Bročin.

---

[11] Šerić Hašim, Katoličke crkve i samostani u Dubici i njezinoj okolici u srednjem vijeku. Croatia sacra 22—23, Zagreb 1944. — Grga Blažević iz Ključa dao je više podataka o ubikaciji srednjovjekovnih crkava u kraju oko rijeke Sane piscu ovih redaka koji mu i ovom prilikom toplo zahvaljuje.

230. 1334. Item ecclesia sancti Jacobi de Ztregomba.
Zove se i Zturgomlya 1384. (M. H. H. XXXVI, 102). To je ona bosanska Strigova, po mišljenju pok. dra Antuna Sovića, vjerojatno rodno mjesto sv. Jeronima.

231. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Optez.
Možda je ova crkva istovjetna s crkvom sv. Đurđa u Otoku kod Dubice koja se spominje 1354. (C. D. XII, 258). Ovdje je imalo posjed pleme Poljana.

b) In districtu de Zana

232. 1334. Primo ecclesia sancti Stephani regis de Pluharia.
Možda je to Puharska kod Prijedora.

233. 1334. Item ecclesia sancti Johannis baptiste de Zmalan.

234. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Cozara.
Kozarac u gori Kozari.

235. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Sumechicha.
To su Šumećani kod Prhova.

236. 1334. Item ecclesia de Cramen.
To je danas Kremen desno od Kamička preko Sane.

237. a. 1334. Item ecclesia beate virginis de Zemelna.
To su danas Zamile kod Kamička ili Sanskog Mosta — Prijedora.
b. 1334. Item capella Vulk dicti Srebech.

238. 1334. Item ecclesia de Pobresia.
To je danas Podbrežje kod Sanskog Mosta.

239. 1334. Item capella omnium sanctorum de antiquo foro.

240. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Herbachan.
To su danas Hambarine kod Prijedora.

241. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Podcrisie.

242. 1334. Item ecclesia beate virginis de Oztra loka.
Oštra Luka južno od Prijedora.

243. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Cesich.
To su Velegići kod Ključa.

244. 1334. Item ecclesia sancti Johannis baptiste de Wersusya.
To je danas Vrščić kod Ključa odnosno Prhova.

245. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Mren.
Danas Mren ili Mrin između Sanskog Mosta i Ključa.

246. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Blagay. — 1501. Plebanus de Blagay.
Blagaj na Sani kod Bos. Novog.

247. 1334. Item ecclesia beate virginis de Vodicha.
Vodičevo uz Unu između Bos. Novog i Bos. Kostajnice. Spominje se i 1357. (C. D. XII, 430).

248. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Podcrisye.
Item ecclesia beate virginis de eadem.
Item ecclesia sancti Petri de eodem.
Prve dvije župe greškom su ponovljene kako je to očito iz gornjih brojeva 241. i 242. Župa sv. Petra bila je u istom kraju, dakle južno od Prijedora.

249. 1334. Item ecclesia beati Marci evangeliste et beati Martini de Japra, que de decimatione cultelli de Zana existunt.
Japra je zapadno od Sanskog Mosta.

c) In districtu de Vrbaz

250. 1334. Ecclesia sancti Mychaelis de Voyzka.
Vojskova je između Kozarca i Dubice.

251. 1334. Item ecclesia sancti Luce.

252. 1334. Item ecclesia sancti Martini sub castro.

253. 1334. Item ecclesia sancti Mychaelis de Turya.
To je Turjak u župi Šimići kod Ivanjske.

254. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Gradech.
Možda Podgraci pod Kozarom.

255. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Vidusy.

256. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Biscupci.

257. 1334. Item ecclesia sancti Johannis baptiste.
Možda Ivanjska.

258. 1334. Item ecclesia sancti Elye de campo.

259. 1334. Item ecclesia beate Elyzabeth de foro.

260. 1334. Item ecclesia de Raschich.

261. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Ozek. — 1501. Paulus plebanus de Ozek.

262. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Galaas in metis Wzore.
Odgovara mjestu Glaž oko izvora rijeke Usore.

263. 1501. Thomas plebanus de Welyka. Capellani.

264. 1501. Dyonisius rektor capelle sancte crucis.

265. 1501. Martinus plebanus de Zlobochyna.

266. 1501. Plebanus in Lyppya.

267. 1501. Plebanus in Clethua.

268. 1501. Plebanus in Jezdanicza.

269. 1501. Mathias plebanus in Zlobochina.

270. 1501. Dyonisius de Verbaschy.

271. 1501. Martinus plebanus in Veznycza.

272. 1501. Plebanus de Albancza.

273. 1501. Plebanus de Zwethal.

274. 1501. Plebanus de Mostenycze.

Kako je za turskih ratova nestalo na ovom području staroga hrvatskoga katoličkog stanovništva, izgubila se i uspomena na nekadašnje župe i crkve prostranoga i gusto naseljenoga dubičkog arhiđakonata. Jedino po ruševinama starih srednjovjekovnih crkava moglo se ustanoviti gdje su nekoć bile katoličke crkve i župe. Koje ruševine odgovaraju pojedinoj crkvi iz popisa od g. 1334, to se ne da uvijek sa sigurnošću zaključiti. No ipak je vrlo koristan istraživalački rad na licu mjesta ili »na terenu« Grge Blaževića iz Ključa i H. Šerića. Blažević je istraživao područje Sane, a Šerić okolicu Dubice. Hvalevrijednim radom Blaževića poslužili smo se gore, a ovdje posebno iznosimo crkvišta u okolici Dubice prema Šeriću:

1. Košući kod sela Gornje Međuvođe. Šerić drži da je tu bila crkva sv. Križa, a dr. Bilogrivić — kapela sv. Martina.
2. Elezovača kod Gornjih Međuvođa.
3. Vojskava na posjedu obitelji Čađe.
4. Skljućani. Crkvina, bila na mjestu gdje je prije rata stajala kuća trgovca Milana Marića, na lijevoj strani ceste Kozarac—Bos. Dubica.
5. Draksenić, nekoć u srednjem vijeku naselje Poljana.
6. Demirovac, u srednjem vijeku župa nepoznatog imena, u XVII. st. župa Prosara.
7. Gornjoševci, 1501. župa Moštanica, nekoć ivanovački samostan.
8. Kadin Jelovac ima crkvište u voćnjaku Šimuna Vukosa.
9. Dvorište s crkvištem na zemljištu Ivana Ećima.
10. Suhaja, 1501. Baćin, ima crkvište 150 m sjeverno od ceste Bos. Dubica—Bos. Kostajnica.

Arhiđakonat Komarnica[12]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

275. 1334. Primo ecclesia beatissimi regis Ladizlai, predicta (i. e. de Kamarcha) que tamen est plebania. — 1501. Jacobus plebanus in Zredysche. Ladislaus capellanus eiusdem.

Ova župa odgovara Vlaislavu kod Novigrada u Podravini. Staru su crkvu srušili martolozi 1643. i ovaj kraj strahovito opustošili.

276. 1334. Item ecclesia beati Nicolai de Kopronchа. — 1501. Gregorius plebanus in Kapronchza. Capellani duo eiusdem. Blasius rector altaris sancti Michaelis. Gregorius rector altaris sancte crucis. Nicolaus (rector) hospitalis. Johannes gracianus. Stephanus gracianus et alter Johannes. Anthonius et Johannes mansionarii.

To je današnji Miklenovac, predgrađe grada Koprivnice, kilometar daleko od središta grada. Spominje se 1341, 1352, 1355. (C. D. X, 630; XII, 127, 292), 1405. (V. Z. A. II, 181), 1423, 1429. (Lukcsics, 697, 1127), 1467, 1504. (V. D. A. IV, 81). Crkva sv. Ane s hospitalom spominje se 1345. (C. D. XI, 240).

277. 1334. Item ecclesia sancti Clementis in archidiaconatu varazdiensi. — 1501. D. Johannes plebanus ecclesie sancti Clementis in Zwynusa.

Odgovara selu Kelemen u župi Jalžabet. Spominje se 1374. (C. D. XV, 91), 1507, 1513. (AK Popisi, 37, 68).

278. 1334. Item ecclesia sancte Elyzabeth, filiorum Egidii. — 1501. D. Jacobus plebanus ecclesie sancte Elizabeth in Zwhodol.

Spominje se 1629. (ACA 100, 39). To je župska crkva u nekadašnjem Suhodolu, a današnjem Jalžabetu. 1501. nalazi se u Varaždinskom arhiđakonatu.

279. 1334. Item ecclesia beate virginis. — 1501. D. Johannes plebanus ecclesie beate virginis in Polyana.

To je Poljana, danas selo jalžabetske župe. Župa Poljana spominje se 1374. (C. D. XV, 91), 1507, 1513, 1517. (AK Popisi, 37, 68, 105, 108).

280. 1334. Item ecclesia sancti Martini. — 1501. D. Andreas plebanus in Marthynyancz.

To je župa Martijanec, 1501. u Varaždinskom arhiđakonatu. Spominje se 1259. (C. D. V, 133), 1507. (AK Popisi, 36).

281. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Zlaulna.
1501. nema ove župe. Odgovara danas selu Slanje u župi Martijanec.

---

[12] Brdarić Franjo, Arhiđakonat komarnički (1334—1934), Katolički list 1934, br. 39—48. — Horvat dr Rudolf, Župe u Hrvatskoj Podravini, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941. — Dočkal Kamilo, Srednjovjekovna naselja oko Streze, Starine JAZU, knj. 46, Zagreb 1956, str. 145—202. — Lovrenčić Zvonimir, Karta plemenskih župa i ubiciranih srednjovjekovnih lokaliteta u okolici Bjelovara, 1972. — Heller, Comitatus Crisiensis, München 1978. — Buturac dr Josip, Povijest Rimokatoličke župe Bjelovar, Bjelovar-Slav. Požega 1970. — Isti, Povijest Rovišća, Rovišće-Kutina 1975.

282. 1334. Item ecclesia sancti Georgii. — 1501. D. Albertus plebanus ecclesie Georgii in Spinis.

Danas je to Ludbreški sv. Đurđ. Spominje se 1495, 1507. (AK Popisi, 12, 27). 1501. nalazi se u varaždinskom arhiđakonatu.

283. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Ludbregh. — 1501. D. Michael, plebanus in Lwdbregh, vicearchidiaconus. Prebendarii in Lwdbregh: D. Stephanus senior. D. Andreas de Razynya. D. Blasius de Rachcha.

Župa Ludbreg 1501. pripada varaždinskom arhiđakonatu. Ovdje je 1512. započelo prošteništе koje se temelji na događaju s presv. Krvi iz g. 1411.

284. 1334. Item ecclesia beate virginis, cruciferorum. — 1501. D. Georgius plebanus in Crysowlyan.

Župa Križovljan spominje se 1495, 1513. (AK Popisi, 12, 59); u to doba nalazi se u varaždinskom arhiđakonatu. Danas je to selo u župi Martijanec.

285. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Beegna. — 1501. Paulus plebanus in Bednya szenth Peter. Petrus capellanus eiusdem. Fabianus capellanus dominorum Fronohther.

Odgovara danas selu Sv. Petar u župi Veliki Bukovec kojom protječe rijeka Bednja. Područje župe sv. Petra pokriva se s područjem današnje župe Vel. Bukovec koja pod tim imenom dolazi 1598. (AK Popisi, 444). Ova se župa spominje i 1408. (V. Z. A. II, 216).

286. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Razina. — 1501. Ladislaus plebanus in Razynya. Stephanus capellanus eiusdem. Clemens rector capelle beate virginis ibidem, Mathias socius eiusdem, Martinus similiter eiusdem, capellani Bochkay. Georgius rector altaris sancte Katherine. Gallus capellanus Nicolai Bochkay.

Ovo je župa Rasinja koja se spominje i 1346. (C. D. XI, 269, 332).

287. 1334. Item ecclesia sancti Johannis de Hergorchia. — 1501. Dominicus plebanus in Herborthya. Martinus capellanus eiusdem.

Spominje se 1495. (AK Popisi 12). Danas selo Gorica kod Kuzminca.

288. 1334. Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani. — 1501. Stephanus plebanus ss. Cosme et Damiani. Michael capellanus eiusdem.

Danas je to župa Kuzminec. Spominje se 1408. (V. Z. A. II, 216).

289. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Kopina.

Ova župa odgovara kapeli sv. Martina u Zablatju, danas u župi Imbriovcu. Ovdje nije bilo župe 1334. nego tek 1501: Paulus plebanus in Emryhowcz. Brdarić misli da je u Imbriovcu crkva bila posvećena najprije sv. Ivanu, a tek kasnije sv. Mirku.

290. 1334. Item ecclesia sancti Stephani regis circa Drauam. — 1501. N. plebanus in Spinis.

To je župa u današnjem selu Torčecu koje je dobilo ime po peteranskoj feudalnoj obitelji Thar ili Thor. Odavle je župa prije 1501. prenesena u Trnje ili Drnje.

291. 1334. Item ecclesia beate virginis de Gelekoucz. — 1501. Stephanus plebanus in Gelekowcz.
Odgovara župi Đelekovcu.

292. 1334. Item ecclesia sancti Petri circa portum Draue. — 1501. Petrus plebanus sancti Petri in portu Drawe.
To je danas župa Peteranec.

293. 1334. Item ecclesia beate virginis de Struga. — 1501. Matheus plebanus iz Zthrwga. Matheus capellanus eiusdem.
Župa se ovdje spominje 1507—1520. (AK Popisi, 28, 60, 95, 128). Crkva se nekoć nalazila uz Dravu na mjestu Svetinjski brijeg. Ovdje je župa i crkva propala, pa je naslov crkve prešao u Drnje, a župa je tek 1789. obnovljena u Hlebinama.

294. 1334. Item ecclesia beati Johannis de Cerouicha.
Župa se ne spominje 1501, nego tek 1650. i 1674. Od 1513. do 1576. zapisivan je često feudalni posjed Czerowycza Zenth Iwan (AK Popisi, 60, 95, 129, 257, 287) što podsjeća na srednjovjekovnu župu toga imena. Ovdašnju župsku crkvu razorili su Tatari 1603, pa je nova, današnja sagrađena 1742. Zbog čestih sporova između Banske i Vojne Hrvatske 1770. zagrebački je biskup svoj posjed Ivanić-Grad predao Vojnoj krajini, a u zamjenu dobio je posjed Koprivnički Ivanec. Tako se zove ova župa.

295. 1334. Item ecclesia beate Margarethe de Sabaria. — 1501. N. plebanus de Sabaria.
To je danas selo Subotica. Župa je ovdje propala za turskih provala, pa je selo pripojeno najprije župi Kuzminec, a 1789. župi Rasinja.

296. 1334. Item ecclesia sancti Mychaelis de Kopronchа.
Ova je crkva u Koprivnici stajala uz stare gradske zidove, pa je zajedno s njima porušena.

297. 1334. a) Item ecclesia beate virginis de Kamarcha.
b) Item ecclesia beati Georgii ibidem.
c) Item ecclesia sancti Mychaelis.
1501. Andreas plebanus beate virginis in Kamarcza. Petrus capellanus eiusdem. Stephanus ibidem.
Župa B. D. Marije nalazi se u srednjovjekovnoj Komarnici, sjedištu plemenske župe. Ovo je naselje promijenilo ime u Novigrad (Podravski) jer je u njemu sagrađena tvrđa ili kaštel za obranu od Turaka. Župa se ovdje spominje: 1316, 1317. (C. D. VIII, 425, 461), 1337. (C. D. X, 354). Župa sv. Đurđa u Komarnici spominje se 1316. (C. D. VIII, 425). Župa sv. Mihajla odnosi se na današnju župu Miholjanec koja se spominje 1513, 1517. (AK Popisi, 65, 102) i pripada prepoštu u Glogovnici. Možda je ova župa istovjetna sa župom sv. Mihajla u Temerju, posjedu s više vlasnika (V. Z. A. VI, 51).

298. 1334. Item ecclesia sancti Georgii. — 1501. Andreas plebanus sancti Georgii. Nicolaus et Georgius capellani. Georgius altarista ibidem.

Villa sancti Georgii spominje se 1270. (C. D. V, 565). To je župa Đurđevac. Nekoć je ovdje bio posjed templarâ, kasnije ivanovaca.

299. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Prodauiz. — 1501. Petrus plebanus in Prodawyz. Matheus et Anthonius capellani eiusdem. Michael rector altaris sancti Michaelis. Emericus rector capelle. Johannes altarista assumptionis beate virginis. Thomas sancti Laurencii. Martinus sancte Katherine. Elias Corporis Christi. Georgius sancti Nicolai. Valentinus capelle.

To je župa u današnjem Virju. Zove se Prodavić po nekadašnjem feudalnom gospodaru Prodanu.

300. 1334. Item ecclesia sancti Johannis de Susicha. — 1501. Thomas plebanus in Zwsycza.

Župa Zwzicha ili Sušica spominje se 1513—1520. (AK Popisi, 60, 95, 128), a nalazila se u okolici Virja i Đurđevca.

301. 1334. Item ecclesia sancti Martini.

Neistraženo.

302. 1334. Item due capelle eiusdem sancte Katherine.

To su danas Suha i Sirova Katalena.

303. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum de Grabounok. — 1501. Martinus plebanus omnium sanctorum.

Ovo je vjerojatno župa Gorbonokffew koja se spominje 1507—1520. (AK Popisi, 28, 60, 95, 128), a nalazila se između Đurđevca i Kloštra. Gorbonok je područje veće feudalne gospoštije s trgovištem, na kojem su mogle postojati dvije župe: jedna sv. Adrijana u današnjem Kloštru (vidi br. 153), a druga Sviju svetih, na zapadu, možda u današnjim Podravskim Sesvetama. Spominje se i 1658. (Kat. list 1902, 411).

304. 1334. Item ecclesia sancti Pauli de Desicha. — 1501. Petrus plebanus sancti Pauli in paludibus.

Župa sv. Pavla spominje se 1507—1517. (AK Popisi, 28, 95), a nalazila se u kraju od Đurđevca prema Dravi, vjerojatno u današnjem Ferdinandovcu.

305. 1334. Item ecclesia beate Virginis de Mosina. — 1501. Petrus plebanus de Mosynya. Blasius capellanus eiusdem. Johannes gracianus novus presbiter.

Župa Mosyna spominje se 1495, 1513, 1517. (AK Popisi, 8, 67, 104). 1334. crkva sv. Benedikta stoji »circa fluvium Mosyna« (C. D. X, 174—175). Odgovara danas župi Šandrovac.

306. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai. — 1501. Ambrosius plebanus in Bwthkafeld szent Myclos.

Ova se župa možda nalazila na feudalnom posjedu Bothcafeld uz posjed Palychna Zenth Pether. (AK Popisi, 9, 34, 35, 67, 104). Odgovara Patkovcu kod Trojstva.

307. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Palichna. — 1501. N. plebanus in Palychna.

Župa se nalazila na feudalnom posjedu Palychna Zenth Pether. (AK Popisi, 9, 35, 67, 104, 105). Danas Severin.

308. 1334. Item ecclesia sancti Pauli. — 1501. Mathias plebanus sancti Pauli in Othna. Gregorius et Johannes graciani ibidem.

Župa Othnya Zenth Pal spominje se 1507, 1517. (AK Popisi, 28, 96). Odgovara danas selu Stari Pavljani, južno od Bjelovara. Župnik župe Othnya Matej napisao je znameniti misal za topuskoga opata Jurja na koncu XV. st. (Kniewald, Rad Akademije knj. 268, str. 49. — Šimčik, Hrvatska revija 1940, 549.)

309. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Soboch. — 1501. Gregorius plebanus in Zobochchyna.

Ova se župa nalazi južno od Bjelovara uz rijeku Česmicu.

310. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis. — 1501. Valentinus plebanus in Meglech.

1479. spominje se crkva sv. Trojstva u mjestu Myglecz (Bösendorfer, Crtice, 257). Odgovara selu Maglenča u župi Veliko Trojstvo kod Bjelovara.

311. 1334. Item ecclesia beate virginis de Chesuricha. — 1501. Gallus plebanus de inferiori Chesmycze.

Župa se spominje kao Also Chezmycze 1495. (AK Popisi, 13). Odgovara selu Novoseljani kod Bjelovara.

312. 1334. Item ecclesia sancte virginis.

Neistraženo.

313. a) 1334. Item ecclesia beati Martini.

Možda se na ovu župu odnosi podatak: 1501. Briccius plebanus in Nowa szent Marthon. Sigurno je to da je u današnjim Novim Plavnicama bila u srednjem vijeku župa sv. Martina, i da se ovdje 1495. i 1517. nalazio feudalni posjed Nowa Zenth Marthon, Plawnycza Zenth Marthon. (AK Popisi, 13, 96).

b) Item capella sancti Martini.

Neistraženo.

314. 1334. Item ecclesia beati Petri.

Neistraženo.

315. 1334. Item capella beate virginis de Ztreza. — 1501. Anthonius plebanus in Ztresa.

Župa B. D. Marije u Strezi spominje se 1421. (Vat. arhiv, Reg. suppl. 135, 96), 1507. (AK Popisi 28). To je danas Pavlin-Kloštar kod Bjelovara. Ondje je nekoć stajao pavlinski samostan s crkvom Sviju svetih.

316. 1334. Item ecclesia sancte crucis. — 1501. Georgius plebanus sancte crucis in Velyka. Nicolaus capellanus eiusdem. Stephanus gracianus ibidem.

Ova se župa spominje 1341. (C. D. X, 631), 1492. (Mon. Vat. II, 5, 15). To je danas selo Križ u župi Zrinski Topolovac.

317. 1334. Item ecclesia beati Benedicti. — 1501. Martinus plebanus s. Benedicti in Plawnycza.

Župa se ovdje spominje 1262. (C. D. V, 230), 1422, 1488. (L. K. 1929, 116, 163). To su danas Stare Plavnice gdje su pavlini iz Streze imali svoje zemlje (V. Z. A. V, 213).

318. 1334. Item ecclesia sancte trinitatis de Ruuicha. — 1501. Thomas plebanus in Roycha. Petrus et Georgius prebendarii ibidem.

Župa se ovdje spominje 1346, 1428, 1437, 1451, 1479. Za turskih je provala nestala, a obnovljena je tek 1789. To je danas župa Rovišće na cesti Bjelovar-Križevci.

319. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai. — 1501. Andreas plebanus sancti Nicolai in Klokos. Stephanus capellanus eiusdem.

To je danas Klokočevac, sjeverozapadno od Bjelovara. Župa se ovdje spominje 1507—1517. (AK Popisi, 29, 61, 96). Tu se u kasnom srednjem vijeku nalazio veći feudalni posjed.

320. 1334. Item ecclesia sancti Petri. — 1501. Andreas plebanus in Gwdowcz. Stephanus capellanus eiusdem.

To je Gudovac kod Bjelovara. Tu se 1505. nalazi župska crkva sv. Petra nad kojom vrše patronatsko pravo plemići iz Gudovca i Miketinca (Arhiv JAZU D-XXII-10).

321. 1334. Item ecclesia beate virginis de Koren. — 1501. Emericus plebanus beate virginis in Koren. Johannes mansionarius ibidem.

Tu je župa i 1507. (AK Popisi, 28). Odgovara Korenovu, južno od Bjelovara.

322. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Zerdahel. — 1501. Georgius plebanus in Jakozerdahel. Mathias capellanus eiusdem.

To su Jakobove Sredice ili Velike Sredice, danas jugozapadni dio Bjelovara, nekada trgovište s tjednim sajmom u srijedu. Župa se ovdje spominje 1421, 1429, 1479, 1510.

B. *Neke župe 1501.*

323. 1501. Martinus plebanus in Koppyna.

Neistraženo.

324. 1501. Petrus plebanus sancti Petri in portu Drawe.

Možda na posjedu Zenthpeter kod Koprivnice (AK Popisi, 95).

325. 1501. Nicolaus rector capelle in Owar. Marcus capellanus eiusdem.
Spominje se kao župa 1513, 1517. u okolici Koprivnice (AK Popisi, 60, 95).

326. 1501. Jacobus plebanus in Zredysche. Ladislaus capellanus eiusdem.
Župa se spominje 1507—1520. (AK Popisi, 28, 60, 95, 129), a nalazila se kod Novigrada u Podravini.

327. 1501. Laurencius rector capelle beate Marie in Molina. Petrus Johannes et Andreas de Supancz, mansionarii.
To su danas Molve. Spominju se kao feudalni posjed 1366. (C. D. XIII, 553, 1507, 1513, 1517, 1528. (AK Popisi, 28, 60, 95, 128).

328. 1501. Elias plebanus sancte Margarethe. Valentinus capellanus eiusdem.
Župa u Podravini; mjesto nije ustanovljeno.

329. 1501. Michael plebanus de sancto Dominico.
Župa se spominje i 1488. (Starine JAZU, knj. 46, 154). Odgovara danas selu Domankuš u župi Zrinski Topolovac.

330. 1501. Georgius plebanus in Capella. Stephanus presbiter ibidem.
To je župa Kapela kod Bjelovara. Spominje se 1434, 1468. (Starine JAZU, knj. 46, 151). 1673. na Glavačevoj karti ta je župa zabilježena pod imenom Sveta Magdalena po naslovu crkve.

331. 1501. N. plebanus in Morawcz.
Ova je župa 1468. zapisana kao »Marowcz Zenthpeter«, nalazila se kod Novih Plavnica, možda odgovara župi sv. Petra iz 1334. br. 314 (Starine JAZU, knj. 46, 178—179).

332. 1501. Nicolaus plebanus in Filethyncz.
Feudalni posjed toga imena nalazio se između Pavlin-Kloštra i Sredica (Heller, Com. Cris., 181).

333. 1501. Nicolaus plebanus in Werthlyn.
Ova se župa spominje 1468. u okolici Pavlin-Kloštra i Kapele i ne smije se zamijeniti ni poistovjetiti sa župom Vrtlinska kod Čazme (Starine JAZU, knj. 46, 197).

334. 1501. Martinus plebanus sancte Margarethe.
Možda u okolici župe Šandrovac.

335. 1501. Paulus plebanus in Verbowa. Georgius gracianus, novus presbiter.
To je danas selo Obrovnica u župi Nevinac.

336. 1501. Matheus plebanus in Mylethyncz.
1417. spominje se »ecclesia beate Virginis Mariae de Mylethyncz«, pa možda ova župa B. D. Marije odgovara onoj župi iz 1334, br. 312. Miletinec se nalazio između Gudovca i Klokočevca.

Arhiđakonat Gorica[13]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

a) In prima parte

337. 1334. Ecclesia beate virginis de Stennichnak. — 1501. Petrus plebanus ecclesie beate virginis in Ztennychnyak. Anthonius capellanus eiusdem. Simon altarista ibidem.

Nekoć Steničnjak, danas Sjeničak, južno od Kupe kod Lasinje. Župa se spominje 1328. (C. D. IX, 398), 1386. (M. C. Z. IX, 26).

338. 1334. Item ecclesia sancti Georgii de Hutina. — 1501. Lucas plebanus ecclesie sancti Georgii in Hwthyna. Paulus socius eiusdem.

Danas Utinja između Skakavca i Vrginmosta. Spominje se 1456, 1460, 1395. (M. C. Z. VII, 106; X, 192, 204).

339. 1334. Item ecclesia beate virginis de Gradech. — 1501. Jacobus plebanus ecclesie beate virginis in Gradecz.

Gradac kod Lipe (Lopašić, Oko Kupe ... 28).

340. 1334. Item beati Stephani de Oztrosin.

Stipan kod Ostrožina.

341. 1334. Item sancte trinitatis de Fuca. — 1501. Ambrosius plebanus ecclesie sancte Trinitatis in Fwka.

Danas Vukmanić.

342. 1334. Item sancti Thome de Strelchan. — 1501. Bernardus plebanus ecclesie sancti Thome in Ztrelcze. Georgius capellanus eiusdem.

Strelče, sjedište plemenite općine, i Strelča sela nalaze se uz Kupu kod Kamenskoga.

343. 1334. Item omnium sanctorum de Zlata. — 1501. Anthonius plebanus ecclesie omnium sanctorum in Zlat. Martinus capellanus eiusdem.

Nekoć Zlat, danas Slavsko Polje. Ovdje je stajao pavlinski samostan sv. Petra, uništen za turskih provala u okolicu Vojnića. Samostan se spominje 1328, 1364. (C. D. IX, 397; 398; XIII, 337), 1463. (L. K. 1930, 84).

344. 1334. Item beate virginis de Penna. — 1501. Andreas plebanus ecclesie beate virginis de Pernya.

To je Perna između Topuskog i Cetina.

345. 1334. Item omnium sanctorum de Creztina.

Danas Krstinja između Vojnića i Cetina.

---

[13] Nežić dr Dragutin, Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata, Zagreb 1939. — Lopašić R., Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895, str. 27—29.

346. 1334. Item sancte crucis de Gay.

Možda između Klokoča i Kladuše. Isporedi br. 399: 1501. Crkva sv. Križa u Donjoj Kladuši.

347. 1334. Item sancte crucis de Jablanouicha. — 1501. Georgius plebanus ecclesie sancte crucis in Jablanowycza, vacat.

Danas Jablanovići, južno od Krstinje.

348. 1334. Item omnium sanctorum de Cetin. — 1501. Nicolaus plebanus ecclesie sancti Nicolai in Czethyn. Thomas, Franciscus et Johannes capellani eiusdem. Stephanus gracianus ibidem. Vitus gracianus ibidem.

Danas Cetingrad.

349. 1334. Item sancti Emerici de sub Cetin. — 1501. Andreas plebanus ecclesie sancti Emerici in Werkowych. Petrus socius eiusdem.

Možda na brdu sjeverno od Cetingrada gdje se nalazi crkvište.

350. 1334. Item beate virginis de Klokoch. — 1501. Georgius plebanus ecclesie beate virginis in Glokoch. Iwan capellanus eiusdem. Bernardus gracianus ibidem.

Danas Klokoč, južno od Vojnića. Spominje se 1396—1397, 1438—1439. (M. C. Z. VI, 293, 302; IX, 87, 92).

351. 1334. Item sancti Georgii de Hozouichi. — 1501. Paulus plebanus ecclesie sancti Georgii in Hwzycz.

Danas Husići ili Husje u župi Karlovac — Kamensko.

352. 1334. Item sancti Joannis de Hrezthno.

Danas Hresno između Krstinje i Velike Kladuše.

353. 1334. Item beate virginis de Gnoynicha. — 1501. Anthonius plebanus ecclesie beate virginis in Gnoynycza. Lucas capellanus eiusdem.

Danas Gnojnica na Korani, istočno od Slunja.

354. 1334. Item sancti Viti de metis Clokoch.

Župa u okolici Krnjaka, danas selo Crkvina.

355. 1334. Item sancti Nicolai de Lodihouich. — 1501. Johannes plebanus ecclesie sancti Nicolai in Ladyhowych. Ambrosius capellanus eiusdem.

Ladihović odgovara mjestu Cvitović, sjeverno od Slunja.

356. 1334. Item sancti Jacobi de Stoymerich. — 1501. Johannes plebanus ecclesie sancti Jacobi in Ztoymerych.

Stojmerić između Klokoča i Hrvatskog Blagaja, između Cvijanović-brda i Gojkovca uz rijeku Glinu.

357. 1334. Item sancti Quirini de Smerchkoich. — 1501. Johannes plebanus ecclesie sancti Quirini in Zmerkowych.

U okolici Vojnića.

358. 1334. Item sancti Georgii de Guerche.

Gorica, danas u župi Velemirić-Ladvenjak. Možda 1463. župa Velemericz. (L. K. 1929, 200—201).

359. 1334. Item sancti Georgii de Hrapauchi.

Hrapavci, zapadno od Hrvatskog Blagaja.

360. 1334. Item sancti Viti de Zcrade. — 1501. Simon plebanus ecclesie sancti Viti in sub Zcrad. Iwan socius eiusdem.

Danas Gornji Skrad, južno od Krnjaka.

361. 1334. Item sancte crucis de Coranicha. — 1501. Johannes plebanus ecclesie sancte crucis in Koranycza. Michael capellanus eiusdem.

Zapadno od rijeke Korane, selo Ponorac-Rebrović.

362. 1334. Item sancti Joannis de Trebna. — 1501. Petrus plebanus sancti Johannis in Trebina. Simon gracianus ibidem.

Danas Trebinje u župi Kamensko. Župa Zenthiwan spominje se 1460, 1463. (L. K. 1929, 200; 1930, 70, 86).

363. 1334. Item sancte crucis de Guerche.

Neistraženo.

364. 1334. Item sancti Martini de eadem Guercha. — 1501. Martinus plebanus ecclesie sancti Martini in Gorycza. Thomas capellanus eiusdem.

Na brežuljku Martinšćaku kod Ladvenjaka.

365. 1334. Item sancti Georgii de Colechane. — 1501. Anthonius plebanus ecclesie sancti Georgii in Colechan. Alter Anthonius socius eiusdem.

Kolečani su na Mrežnici, danas Matešić-Selo, južno od Generalskog Stola. 1588. u Kolećanima je crkva Sv. Petra, a Sv. Đurđa kod Perjasice (Lopašić, 262).

366. 1334. Item sancti Nicolai de Lonka. — 1501. Simon plebanus ecclesie sancti Nicolai in Lwka. Benedictus et Petrus capellani eiusdem.

Pokupska Luka kod Rečice.

367. 1334. Item sancti Jacobi de Otok. — 1501. Johannes plebanus sancti Jacobi in Ztoymerych.

Ovo je Otok u Pokuplju kod Šišljavića. Nekada župa Mekušje.

368. 1334. Item sancti Martini de Cladusa. — 1501. Paulus plebanus ecclesie sancti Martini in superiori Cladwsa. Martinus capellanus eiusdem.

Valjda Kladuša kod Cazina.

369. 1334. Item sancti Georgii, filiorum Heymin de Graberya.

Ova je župa ležala kod Zvečaja. U XV. st. osnovana je ovdje nova župa Sv. Ivana (Lopašić, 320).

b) In secunda parte

370. 1334. Primo ecclesia sancti Nicolai de Jaztrebarzka. — 1501. Paulus plebanus ecclesie sancti Nicolai in Jaztrebarzka. Mathias et Georgius capellani eiusdem.

Odgovara Jastrebarskom. Župa se ovdje spominje 1598. (AK Popisi, 428), 1610. (ACA, 115, 8). Samostan su ovdje imali najprije dominikanci, a kasnije franjevci (V. D. A. I, 115).

371. 1333. Item capella sancti Joannis de Gouriena.

Ovdje se župa spominje i 1345, 1349. (C. D. XI, 257, 353). Kojemu mjestu odgovara, nije istraženo.

372. 1334. Item capella sancti Pauli (de) Broconowa.

Možda Pavlovčan gdje se spominje kapela 1423. (V. D. A. II, 160).

373. 1334. Item eclesia sancti Georgii de Prelepi. — 1501. Bencze plebanus ecclesie sancti Georgii in Prelypye.

To je župa u Plešivici gdje ima selo Prilipje. 1598. zove se župa Jwryowchany (AK Popisi, 426).

374. 1334. Item sancte Marie de Volaula. — 1501. Petrus plebanus ecclesie sancte Anne in Podgorya. Simon capellanus eiusdem.

Ovo je danas župa Sveta Jana koja se spominje 1596. (V. D. A. III, 196). Crkva B. D. Marije u Podgorju i Volavlju spominje se 1261, 1349. sa crkvom sv. Jakoba u blizini (C. D. V, 204—209, 260; XI, 253).

375. 1334. Item sancti Petri de Biskupech. — 1501. Johannes plebanus ecclesie sancti Petri in Petrowyna. Petrus capellanus eiusdem.

To je župa Petrovina koja se spominje 1596. (V. D. A. III, 196), 1610, 1659—1660. (ACA 48, 27; 115, 8). — 1334. kaže se za crkvu sv. Petra da se nalazi in Volaula (Tkalčić, M. E. Z. II, 44).

376. 1334. Item sancti Syxi de Pribichi. — 1501. Anthonius plebanus ecclesie sancti Sixti in Prybych.

Danas Crkveni Pribić.

377. 1334. Item sancte Trinitatis de Kraysichi. — 1501. Quirinus plebanus ecclesie sancte Trinitatis in Craschychy.

Odgovara Krašiću. Spominje se 1596. (V. D. A. II, 196).

378. 1334. Item sanctorum Cosme et Damiani de Jeschko. — 1501. Mathias plebanus ecclesie sanctorum Cosme et Damiani in Werhowcz.

Danas župa Vrhovac kod Ozlja.

379. 1334. Item omnium sanctorum de Foro. — 1501. Benko plebanus ecclesie omnium sanctorum in Ozel. Johannes capellanus eiusdem et Michael gracianus ibidem.

Ovo je Trg kod Ozlja. Župa se spominje 1349—1350. (C. D. XI, 252—253, 588) i djeluje do XVIII. st.

380. 1334. Item sancti Viti circa castrum. — 1501. Georgius plebanus ecclesie sancti Viti sub castro Ozal. Mathko et Petrus capellani eiusdem. Simon capellanus in castro.

Ovo je župa Ozalj. Spominje se 1349—1350. (C. D. XI, 252—253, 588).

381. 1334. Item sancti Elye de Ribnik. — 1501. Andreas plebanus ecclesie sancti Laurencii im Rybnyk.

Danas župa Lipnik. Spominje se 1489. (ACA 5, 37), 1596. (V. D. A. III, 196).

382. 1334. Item sancte crucis de Zauerha. — 1501. Matko plebanus ecclesie sancte crucis in Zawersye.

Odgovara Netretićkom Završju. Župa se spominje 1469. (ACA 2, 26), 1596. (V. D. A. III, 196).

383. 1334. Item beate virginis de Dobra. — 1501. Gregorius plebanus ecclesie beate virginis in Dobra.

Danas Novigrad na Dobri.

384. 1334. Item sancti Mauri de Bozilo. — 1501. Laurencius plebanus ecclesie sancti Mawri in Bozylewo. Elias capellanus eiusdem.

Bosiljevo. Župa se spominje 1596. (V. D. A. III, 196).

385. 1334. Item beate virginis de Gradech.

U ovom su kraju tri gradišća: jedno kod Bosiljeva, drugo kod Lešća, a treće kod Lipe. Kojemu Gradišću odgovara ova župa, ne znamo.

386. 1334. Item sancti Johannis de Tholici.

Možda župa 1501: Thomas plebanus ecclesie sancti (? in) Iwanecz.

Vjerojatno Tounj gdje je danas kapela Sv. Ivana.

387. 1334. Item sancti Petri de Mlacha. — 1501. Mathias plebanus ecclesie sancti Petri in Mlacha.

Odgovara Svetom Petru Mrežnici.

388. 1334. Item sancti Martini de Brodari. — 1501. Lucas plebanus ecclesie sancti Martini in Hernetych.

Odgovara župi Karlovac-Hrnetić. Spominje se 1598. (AK Popisi, 414).

389. 1334. Item beate virginis de Jeskovo. — 1501. Georgius plebanus ecclesie beate virginis de Mahichno. Georgius capellanus eiusdem.

To je Mahično. Župa se spominje 1598. (AK Popisi, 412).

390. 1333. Item sancti Georgii de Sipek. — 1501. Simon plebanus ecclesie sancti Georgii in Sypek.

To je župa Šipak ili Draganički Budrovci.

c) Item in tercia parte

391. 1334. Ecclesia beati Georgii de Vyvodina matrix, cuius rector Lypoldus nomine, nunc non obedit Johanni moderno archidiacono de Guerche, antea, super hoc tamen et similibus provisum obediebat tamen Petro archidiacono de Guerche antea, super hoc tamen et similibus provisum est, prout in forma litterarum, quarum tenores sunt positi supra, ubi de decimis de Guerche descriptum est. Filie huius: una in honore beate virginis, alia in honore beate Marie Magdalene.

Ovo je župa Vivodina koja je do početka XIX st. pripadala goričkoj biskupiji i patronatu opata u Kostanjevici. Spominje se 1349—1350. (C. D. XI, 252, 588; V. D. A. VI, 127). Gdje su bile filijalne kapele, ne znamo. 1860. ruševine crkve Sv. Jurja u Dojutrovici.

392. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Sihemberg.

To je Žumberak. Župa se spominje i 1339, a 1349. kaže se da se u okolici Žumberka nalaze crkve sv. Martina i sv. Nikole. Danas je crkva sv. Nikole u samom Žumberku, a gdje su zapravo bile druge dvije, nije do sada istraženo. Druga je župa u Radovici.

393. 1334. Item in Methlika ecclesia beate virginis circa castellum, matrix. Huius filie: sancti Nicolai de foro, item Marie Magdalene, sancti Jacobi, sancti Viti et sancte trinitatis.

Danas Metlika. Ovdje se spominje župa 1349—1350. (C. D. XI, 252, 588, 611). Druga je župa u Radovici.

394. 1334. Item sancti Martini, matrix. Huius filie: capella sancte Margarethe, sancti Nicolai in provincia Methlice.

Danas župa Podzemelj.

395. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Chernomel, matrix. Huius filie: sancti Johannis baptiste de Doblich et sancti Irinei.

Danas Črnomelj i Dragatuš.

396. 1334. Item ecclesia sancti regis Stephani matrix de Senich, de fundatione regis Bele, ut creditur. Huius filie: capella sancte Marie Magdalene, item sancti Primi et sancti Johannis.

Šemič kod Črnomelja. Spominje se 1339, 1349—1350. (C. D. X, 503; XI, 252, 588). Druga župa danas Sinji Vrh.

397. 1334. Item in Vinnicha, et similiter de provinicia Methlice, ecclesia sancte crucis, matrix. Huius filie: capella sancte trinitatis.

Vinica na Kupi, južno od Črnomelja. Crkva sv. Križa spominje se 1349—1350. (C. D. XI, 252, 588).

398. 1334. Retulit eciam magister Demetrius, archidiaconus de Bekchin, quod eo tempore, quando fuerat cancellarius Stephani bani, existens laycus, fuerat informatus, quod districtus Grachan erat de archidiaconatu de Guerche et sit dioecesis zagrabiensis.

Crkva u mjestu Grachan spominje se 1339. (C. D. X, 503). Iste godine i istom prilikom spominje se i crkva koja je ležala nablizu, u mjestu Syhenatain.

B. *Ostale župe 1501.*

399. 1501. Johannes plebanus ecclesie sancte crucis in inferiori Cladwsa. Andreas capellanus ibidem.

Župa kod Kladuše. Obje Kladuše, Gornja i Donja, zapisane su na Glavačevoj karti 1673, kad ovdje župa više nije bilo.

400. 1501. Damianus plebanus ecclesie beate virginis in Dragozlawyth.

401. 1501. Johannes plebanus ecclesie sancti spiritus in Novo Foro. Michael capellanus eiusdem.

402. 1501. Georgius plebanus ecclesie sanctorum Cosme et Damiani in Hrapawcz. Martinus socius eiusdem.

Vidi br. 359: dvije župe istoga imena, a raznoga naslova.

403. 1501. Fabianus plebanus ecclesie sancti Georgii in Radonya. Georgius socius eiusdem. Johannes gracianus ibidem.

404. 1501. Mathko plebanus ecclesie sancti Elye in Gorycza.

405. 1501. Mathias electus ecclesie sancti Laurencii in Zcrad.

406. 1501. Jacobus plebanus ecclesie sancte Trinitatis in Chewizy. Georgius eiusdem ecclesie.

407. 1501. Mathias plebanus ecclesie beate virginis in Velemerych.

408. 1501. Matko plebanus ecclesie sancti Leonardi in Lypye.

Selo Lipje u župi Skakavac.

409. 1501. Georgius plebanus ecclesie sancti Nicolai in Lippa.

Dana župa u Riječko-Senjskoj nadbiskupiji.

Arhiđakonat Kalnik[14]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

410. 1334. Primo ecclesia beati Johannis baptiste de Marocha. — 1501. Benedictus plebanus in Marocha. Paulus capellanus eiusdem. Laurencius altarista.

Ovo je župa Sv. Ivana Zelina, na području plemenske općine Moravče. Spominje se 1507. (ACA 110. 1), 1598. Marocha Zenth Iwan (AK Popisi, 431).

---

[14] Kušec Dragutin, Povijest nekih župa arhiđakonata Kalničkog, Katolički list 1936, br. 17, 19, 20, 22. — Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, 253—255. — Buturac dr Josip, Povijest Gornje Rijeke i okolice, Čakovec 1979. — Lovrenčić, Karta.

411. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum de eadem Marocha. — 1501. Sebastianus plebanus omnium sanctorum.

Ovo je župa u Bedenici s crkvom Sviju svetih. Spominje se 1445. (M. C. Z. VI, 423), 1566, 1600. (AK Popisi, 188, 571), 1602. (ACA 114, 17).

412. 1334. Item ecclesia beate virginis de Hraschina. — 1501. Stephanus plebanus in Hraschyna.

Ovo je župa Hraščina. Spominje se 1573—1598. (AK Popisi, 250, 269, 283, 303, 314, 342, 364, 571). 1598. zapisana je kao župa Sv. Nikola, promijenila je dakle titul. Rački čita ovu župu: Artechina jer su slova nejasna.

413. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Lona. — 1501. Fabianus plebanus sancti Martini in Lonyza. Petrus capellanus eiusdem.

Odgovara župi Breznički Hum u gornjem toku Lonje. Hwm Zenthmarthon 1507—1517. (AK Popisi, 32, 36, 64, 101).

414. 1334. Item ecclesia beati Stephani de Greben. — 1501. Paulus plepanus sancti Viti in Margelac.

To je župa Madžarevo, gdje se nalazi Greben kao castrum i feudalna gospoštija.

415. 1334. Item ecclesia beate virginis de minori Kemluk. — 1501. Paulus plebanus sub minori Kemlek. Blasius capellanus eiusdem.

To je župa Mali Kalnik ili Gornja Rijeka. Spominje se 1248, 1318, 1322, 1368. (C. D. XIV, 126), 1435. (V. Z. A. VII, 9), 1475. (ACA 2, 16; 14, 35).

416. 1334. Item ecclesia sancti Martini de maiori Kemluk. — 1501. Mathias plebanus sancti Martini sub maiori Kemlek. Bricctius eiusdem.

To je Veliki Kalnik. Stara je crkva uz tvrđu-grad (castrum) napuštena, a nova crkva sv. Brcka sagrađena je u trgovištu (varošu) Brezovici koja se danas zove Kalnik.

417. 1334. Item ecclesia beati Petri de possessione Georgii, filii Pauli. — 1501. Nicolaus plebanus sancti Petri in Orehowcz.

Danas župa sv. Petra u Orehovcu.

418. 1334. Item ecclesia beate Margarethe de Dobowch. — 1501. Johannes plebanus sancte Margarethe in Dobowcz. Gallus capellanus eiusdem.

Danas župa Gornji Dubovec, a dolazi i pod imenom Popovec. Župa se spominje 1500—1520. (AK Popisi, 16, 25, 121).

419. 1334. Item ecclesia sancte crucis de Crisio. — 1501. Johannes plebanus sancte crucis in Crisio. Petrus capellanus eiusdem. Johannes prebendarius. Lucas prebendarius. Paulus prebendarius. Stephanus gracianus. Georgius in capella sancte Elene. Petrus gracianus.

Ova je župa i crkva dala ime Križevcima. Spominje se 1326. (C. D. IX, 311; Hrvatska prošlost II, 87). Od 1786. bivša pavlinska crkva služi kao župska, a nekadašnja crkva augustinaca, zatim franjevaca pretvorena je u grkokatoličku katedralu.

420. 1334. Item ecclesia beati Georgii de Glogounicha.

To je župa sv. Đurđa u Glogovnici. Župa se ovdje spominje 1277. (C. D. VI, 185), 1439. (Lukcsics, II, br. 618). Ovdje se nalazio samostan poljskih vitezova svetoga Groba s crkvom B. D. Marije, na mjestu Petkovcz koje su zauzeli graničari de Ozeek. Samostan se spominje 1252, 1308, 1371. (C. D. IV, 491; VIII, 151; XIV, 385). Kad je viteški red izginuo u turskim ratovima, posjedovali su glogovničku feudalnu gospoštiju prepošti zagrebačkoga kaptola, zatim zagrebački isusovci i konačno grkokatolička biskupija u Križevcima.

421. 1334. Item ecclesia beati Nicolai de Gragena. — 1501. Gregorius plebanus sancti Nicolai in Gragena. Gregorius capellanus eiusdem.

Ova se župa spominje 1377. (C. D. XV, 293), 1476, 1491, 1495—1520. (AK Popisi, 15, 26, 52, 57, 92, 121), a nalazila se sjevero-istočno od Križevaca: lokalitet Gradina je u selu Bošnjani župe Carevdar.

422. 1334. Item ecclesia beate virginis de Bradna. — 1501. Anthonius plebanus de superiori Bradna. — Anthonius plebanus de inferiori Bradna.

Obje župe Bradna ležale su na srednjem feudalnom posjedu sjeveroistočno od Križevaca. Vidi sl. br. 423!

423. 1334. Item ecclesia beati Ladislai de eadem Bradna.

Ova župa odgovara selu Sokolovački Ladislav u župi Zrinski Topolovac.

424. 1334. Item ecclesia beati Petri de Chrostuecz. — 1501. Paulus plebanus sancti Petri in Cherzthwecz. Andreas capellanus eiusdem.

To je župa Sveti Petar Čvrstec.

425. 1334. Item ecclesia beate virginis de possessione filiorum Hegen. — 1501. Nicolaus plebanus ecclesie beate virginis in Hegen.

Ova se župa spominje 1512—1520. (AK Popisi, 52, 58, 93, 123), a odgovara selu Haganj u župi Sveti Ivan Žabno. Crkva je ovdje 1326.

426. 1334. Item ecclesia beati Johannis de Sabnicza. — 1501. Stephanus plebanus sancti Johannis in Sabnycza. Mathias prebendarius ibidem.

Župa Sveti Ivan Žabno spominje se 1349. (C. D. XI, 528). Žabnica je danas selo u toj župi.

427. 1334. Item ecclesia sancti Laurencii de Vrbouch. — 1501. Fabianus plebanus sancti Laurencii. Lucas prebendarius ibidem.

Ovo je danas župa Lovrečka Varoš ili Lovrečina, sjeverno od Vrbovca, koji je prvotno pripadao ovoj župi. Ona se spominje 1315. i 1317. sa crkvom na feudalnom posjedu Goztouich (Gostović), zatim 1351, 1366. kad se za crkvu kaže da je lapidea basilica (C. D. VIII, 396, 459, 460; XII, 20; XIII, 545—546).

428. 1334. Item ecclesia beati Petri de Preseka. — 1501. Valentinus plebanus sancti Petri de Prezeka.

I danas se tako zove: Preseka.

429. 1334. Item ecclesia beati Georgii de Rakounok. — 1501. Petrus in Rakonok. Petrus prebendarius ibidem. Stephanus capellanus. Johannes capellanus.

Danas župa Vrbovečki Rakovec. Spominje se 1402, 1433—1434. (M. C. Z. VI, 199, 412; IX, 124). Nekada je ovdje bilo trgovište, grad-tvrđa i prostrana feudalna gospoštija (Karlovići, Zrinski, Erdödy i dr.).

B. *Ostale župe 1501.*

430. 1501. Lucas plebanus de Novo loco. Simon capellanus eiusdem.

431. 1501. Petrus plebanus in Byzagh. Gregorius presbiter ibidem.

432. 1501. Martinus plebanus in Wyzoka.

Župa Visoko spominje se 1343, 1372, 1375. (C. D. XI, 47; XIV, 445; XV, 131).

433. 1501. Mathias plebanus omnium sanctorum in capellis ultra montes.

434. 1501. Barnabas plebanus sancti Michaelis. Mathias et Petrus capellani eiusdem.

Miholec sa crkvom sv. Mihajla, »sancto Michaele«, spominje se već 1244. (C. D. IV, 242); bio je to stoljećima posjed zagrebačkoga biskupa. Župa je ovdje 1598. (AK Popisi, 456).

435. 1501. Stephanus plebanus sancti Irenei in Kwscherowcz.

Crkva sv. Ireneja u Guščerovcu spominje se 1343. (C. D. XI, 86), a kao župska crkva sv. Antuna 1598. (AK Popisi, 454). Župa je ukinuta u XVIII st.

436. 1501. Nicolaus plebanus ecclesie sancti Nicolai (in) Palatha.

1385. kaže se za »Palatahel« da je to posjed »in districtu Kemluk penes ecclesiam sancti Petri«, a to znači kod Sv. Petra Orehovca koji se nalazi u kalničkom distriktu. Župa se ovdje spominje 1507, 1529. (AK Popisi, 26; VZA, VII, 197).

437. 1501. Gregorius plebanus omnium sanctorum in Blyznasye.

To je danas selo Velike Sesvete u župi Carevdar. Kao Bliznamendzenth, dakle Sesvete, spominje se 1413. (VZA VI, 264).

438. 1501. Ecclesia sancti Michaelis in Zdench, vacat.

Neistraženo.

439. 1501. Blasius plebanus sancte Marie in Cirquena. Petrus prebendarius ibidem.

Župa se u Cirkveni spominje 1386. Tu je sjedište većega feudalnoga posjeda, castrum (tvrđa) i slobodno trgovište.

440. 1501. Magister Gabriel plebanus ecclesie sancti Georgii in Lemes. Ambrosius capellanus eiusdem.

Lemeš je selo u župi Đurđic gdje je danas sjedište župe sv. Đurđa. Župa se ovdje spominje 1495. (MHZ II, 519).

441. 1501. Ecclesia sancti Martini in Mykethyncz, vacat.

To je danas selo Martinec u župi Križevci. Župa se ovdje spominje 1376. »ecclesia parochialis sancti Martini filiorum Myke de Ebres (C. D. XV, 260). Drugo ime za ovo selo — Šerbakovec.

442. 1501. Jacobus plebanus sancti Ladislai in Raven.

Župa Raven spominje se 1512, 1520. (AK Popisi, 52, 123), a Raven kao feudalni posjed 1238, 1249, 1306, 1330. (Heller, Com. Cris., 203).

443. 1501. Magister Laurencius plebanus in Vrbowcz. Locumtenens chasmensis. Clemens vicegerens eiusdem. Nicolaus capellanus ibidem. Stephanus presbiter novus ibidem. Petrus presbiter novus ibidem. Paulus ecclesie sancti Dionisii.

Župa Vrbovec spominje se 1428. (MHH I/36, 164), 1481, 1506, 1507—1517. (AK Popisi, 23, 51, 54, 89; Arhiv JAZU, D-XVI-51). Župa u Dijanešu 1520.

C. *Ostale stare župe i crkve*

444. 1512. Kalez plebani.

Danas Tkalec, nekada selo u župi G. Dobovec, a sada u župi Mali Raven. Župa se ovdje spominje 1512—1520. (AK Popisi, 26, 52, 57, 92, 121).

445. 1503. Poysahegh, plebani Zenth Marton.

Župa sv. Martina u kraju Sesvete-Većeslavec, u župi Sv. Petar Čvrstec. (MCZ III, 22; AK Popisi, 14, 52, 57—58). Župa Posaheg spominje se više puta u razdoblju 1495—1513.

446. 1500. Ecclesia sancte Elene de Koruska.

To je Helena, nekada Sv. Helena Koruška, u župi Glogovnica. Tu se nalazila slobodna plemićka općina i trgovište. (MCZ III, 4).

Arhiđakonat Vaška[15]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

447. 1334. Primo ecclesia omnium sanctorum de Zalathnuk, plebania. — 1501. Ladislaus plebanus de Zalathnok. Domini prebendarii et altariste ibidem: Prebendarii: Gregorius are beate virginis, Dyonisius sancti Georgii, Andreas similiter sancti Georgii, Ambrosius capelle beate virginis, Clemens sancte Katherine, Petrus capelle sancte Elene, Michael sancte Katherine, Bene-

[15] Ćuk Juraj, Podravina od Bednje do Voćinke. — Bösendorfer, Crtice, 268—270.

dictus are confraternitatis. Dominicus, Paulus, Petrus, capellani ibidem, plebanie. Graciani in Zalathnok: Philipus, Stephanus, Benedictus, Martinus, Andreas.

To je danas Podravska Slatina. Spominje se kao naselje 1297, kao župa 1305. (C. D. VII, 280; VIII, 104), 1466. (LK 1934, 146), 1499. (MCZ II, 520).

448. 1334. Item beatorum apostolorum Philippi et Jacobi de Vaska, plebania. — 1501. Ambrosius plebanus de Waska.

Danas Vaška, selo u župi Sopje. 1297. nalazi se ovdje župnik Adrijan i prepošt samostana sv. Augustina (C. D. VII, 285—286). Vaška se spominje 1465. (LK 1944, 145—146). Samostan je stajao u Donjoj Vaški, a župa valjda u Gornjoj Vaški.

449. 1334. Item ecclesia beate virginis de Dornouch. — 1501. Johannes plebanus de Darnowcz. Benedictus prebendarius pauper de eadem Darnowcz.

Danas Slatinski Drenovac. Župa se ovdje spominje 1507—1517. (AK Popisi, 33, 64, 102).

450. 1334. Item ecclesia sancte crucis. — 1501. Nicolaus plebanus sancte crucis.

1267. spominje se terra Sancte Crucis, a 1507. Zenthkerezth plebani ad Achynam. Župa sv. Križa nalazila se vjerojatno u kraju Vaška-Novak. (AK Popisi, 33).

451. 1334. Item ecclesia beati Martini. — 1501. Petrus plebanus de szenth Marthon.

To je župa sv. Martina kod Vaške (prope Waska) koja se spominje 1254, 1259, 1277, 1305. (C. D. IV, 570; V, 135; VI, 228; VIII, 104), 1476. (LK 1934, 151).

452. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai filiorum Gurecha.

1507—1513. Zenth Myklos. (AK Popisi, 33, 64). Danas Mikleuš u župi Nova Bukovica.

453. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de sub castro Othina. 1501. Elias plebanus de Achyna. Stephanus capellanus, Albertus capellanus, Petrus capellanus, Laurencius prebendarius, Nicolaus prebendarius, Demetrius prebendarius. Georgius infirmus. Thomas gracianus.

Župa se spominje u Voćinu 1495—1517. (AK Popisi, 8, 32, 64, 101).

454. 1334. Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani. — 1501. Martinus plebanus de sancto Cosma et Damiano.

Danas Kuzma, selo zapadno od Voćina. Župa se ovdje spominje 1495. (AK Popisi, 8).

455. 1334. Item capella sancte Marie de Bresnicha. — 1501. Georgius plebanus de Bresnycza. Blasius prebendarius ibidem.

Župa Bresnica nalazila se u kraju Voćin-Virovitica.

456. 1334. Item ecclesia sancti Martini de Zogocha.
Danas Čađavica.

457. 1334. Item ecclesia sancte Elyzabeth. — 1501. Petrus plebanus de sancta Elysabeth. Philipus prebendarius ibidem. Nicolaus prebendarius, novicius, nondum donatus.
Župa u Podravini na području veće feudalne gospoštije.

458. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Noak. — 1501. Thomas plebanus de Nowak.
Danas selo Novaki u župi Sopje. Župa se ovdje spominje 1439. (LK VII, 288), 1513. (AK Popisi, 66). 1255. nalazi se ovdje samostan templara — terra fratrum sancti sepulcri (C. D. IV, 594). Njihova je crkva posvećena B. D. Mariji.

459. 1334. Item ecclesia sancti Mychaelis, cruciferorum. — 1501. Benedictus plebanus de Miholancz.
Danas Gornji Miholjac, sjevernozapadno od Podr. Slatine. Ovdje se 1231. spominje domus sancti sepulcri sancti Michaelis villa (C. D. III, 349), što znači templarski feudalni posjed.

460. 1334. Item ecclesia sancte Anne de Turbina.
Neistraženo. Kod Vaške i »Tubina« nalazila se 1297. crkva sv. Đurđa koja valjda nije bila župska (C. D. VIII, 286).

461. 1334. Item ecclesia sancte Marie de Zopia.
Odgovara župi Sopje.

462. 1334. Item ecclesia sancti Viti. — 1501. Dyonisius plebanus de Wydowcz.
Neistraženo.

463. 1334. Item ecclesia sanctorum Cosme et Damiani de Bocoucha. — 1501. Blasius plebanus de Bakocza. Paulus terciarius ibidem. Jacobus, Gregorius prebendarii. Alter Gregorius prebendarius, et capellanus pauper.
Odgovara danas župi Nova Bukovica.

464. 1334. Item capella sancte Marie de Dragouen. — 1501. Johannes plebanus de Dragowa. Blasius prebendarius de eadem.
Neispitano.

465. 1334. Item ecclesia sancte Marie de Marton potoka. — 1501. Andreas plebanus de Marthonpathaka. Paulus capellanus ibidem.
Danas selo Martin-Potok, sjeveroistočno od Voćina. 1507. postoji župa Sancte Katherine de Marthonpathaca (AK Popisi, 33).

B. *Ostale župe 1501.*

466. 1501. Emericus plebanus de Hum. Paulus prebendarius ibidem.
Odgovara selu Hum-Varoš kod Voćina.

Arhiđakonat Čazma[16]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

467. 1334. Primo ecclesia beate virginis de Chasma.

Za ovu se župu i crkvu kaže da je »in campo«, dakle izvan Čazme. To je danas Draganec. 1347. spominje se ova župa kod Čazme i zemlje condam Dragani (C. D. XI, 426), zatim 1444. (VZA IX, 9), 1499. (MCZ II, 519); 1512, 1513, 1520. (AK Popisi, 50, 55, 125). — U samoj Čazmi nalazi se 1232. crkva sv. Duha koja pripada čazmanskom zbornom kaptolu, »Nouo Chasma, ecclesia in honore spiritus sancti« (C. D. III, 270). 1473—1520. crkva Svetoga Duha ujedno je i župska crkva u Čazmi. (LK 1935, 238—239; AK Popisi, 24, 56, 91, 125). 1309. ovdje je dominikanski samostan sa crkvom Marije Magdalene, »ordo Predicatorum de Chasma« (C. D. VIII, 247). 1407. u Nova Villa Chasmensi nalazi se kapela sv. Ivana Evanđelista (Heller, Com. Cris., 32).

468. 1334. Item ecclesia sancti Stephani de eodem. — 1501. Michael plebanus de Rakythnycza.

Odgovara današnjoj župi u Štefanju koja se često u dokumentima zove Rakytnycza. Spominje se 1302, 1334/47, 1369. (C. D. VIII, 33; X, 175; XIV, 201); 1401. ecclesia sancti Stephani prothomartyris (Vat. I/4, 375); 1507, 1512, 1520. (AK Popisi, 24, 50, 125).

469. 1334. Item ecclesia beati Johannis baptiste. — 1501. Bartholomeus plebanus de veteri Chasma.

To je župa Ivanska, koja se prvotno zvala Čazma, a kasnije se prozvala Stara Čazma za razliku od Nove Čazme, tj. današnje Čazme. Ta Stara Čazma ili Ivanska spominje se 1232, 1307. (C. D. III, 370; VIII, 136), 1473. (LK 1935, 237), 1507. (AK Popisi, 24).

470. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum de Nard, plebania.

To je danas župa Narta. Spominje se 1401. ecclesia Omnium sanctorum de Naarth (Vat. I/4, 364), 1507, 1512. (AK Popisi, 24, 50). Nije sigurno da bi ova župa promijenila titular u »Sveti Nikola«. Danas selo Narta pripada župi Štefanje. U Narti je pravoslavna parohija.

471. 1334. Item ecclesia beate Elyzabeth, plebania.

Ova se župa spominje 1232, 1357/58. kao ecclesia sancte Elizabeth de Zerdahel (C. D. III, 371; XII, 416, 459, 462). Možda se nalazila u mjestu Laminac između Štefanja i Ivanske.

472. 1334. Item ecclesia beati Georgii. — 1501. Valentinus plebanus de Hemovcz.

Danas selo Đurđic u župi Ivanska. U selu Hemovec-Đurđić spominje se župa 1400. (Vat. I/1, 222), 1499. (MHZ II, 519), 1512—1520. (AK Popisi, 55, 125).

---

[16] Ćuk Juraj, Oko stare i nove Čazme, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941. — Hrvatska enciklopedija IV, 211. — Šustek Lj., Dubrava u povijesti, Zagreb 1929. — Pavičić Stjepan, Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine, Kutina 1968, str. 9—165. — Čazma 1226—1976, zbornik, Čazma-Bjelovar 1979.

473. 1334. Item ecclesia sancti Martini.

Odgovara selu Martinec u župi Gornji Miklouš. Spominje se 1232, 1277. (C. D. III, 372; VI, 181).

474. 1334. a) Item ecclesia beati Petri apostoli de Dubnicha. b) Item capella sancti Francisci de eadem. c) Item capella sancte Katherine de eadem.

To je danas selo Petrička Donja i Gornja u župi Samarica.

475. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai confessoris preter ecclesias de Chasma noua.

Odgovara župi u Gornjem Miklošu.

476. 1334. a) Item in Dombro ecclesia beate Margarethe virginis, plebania. b) Item ibidem ecclesia beati Martini, usurpata plebania.

To je danas župa Dubrava: prva je crkva župska, a druga grobljanska. Crkva sv. Martina spominje se 1315, 1317, 1319. (C. D. VIII, 389, 456, 522), a župska 1512. (AK Popisi, 50).

477. 1334. Item ecclesia sancti Petri de Goricha. — 1501. Paulus plebanus de Gerecz.

To je župa Gradec koja je u novije vrijeme promijenila titular župske crkve. Kapela sv. Petra spominje se ovdje već 1325, a župa 1343, 1376. (C. D. IX, 263; XI, 87; XV, 226).

478. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Lubena, et due capelle insuper noue. — 1501. Blasius plebanus sancti Nicolai Twchany.

Odgovara Lubeni-Tučeniku u župi Gradec. Župa se ovdje spominje 1438, 1458, 1467. (LK V, 153, 174; VI, 138); 1499. (MZH II, 519); 1507, 1512, 1520. (AK Popisi, 25, 50, 126). Spomenute su kapele stajale možda u Cugovcu i Pokasinu.

479. 1334. a) Item in Iuanch ecclesia beate virginis, plebania. b) Item sua filia capella sancti Nicolai de Lupoglau.

Crkva B. D. Marije nalazi se u Kloštru Ivaniću, a spominje se 1377. (C. D. XV, 264). Samostansku crkvu B. D. Marije sagradio je za benediktinke zagrebački biskup Stjepan II. (1225—1247). Ona se spominje 1246 (C. D. IV, 308). Spomenuta kapela odgovara crkvi sv. Nikole u Lupoglavu koja postoji već 1320. (C. D. VIII, 558). Ona je u novije vrijeme promijenila titular.

480. 1334. Item ecclesia sancte crucis et ecclesia omnium sanctorum. — 1501. Magister Matheus plebanus in Obed. Georgius capellanus eiusdem. Johannes gracianus ibidem. Dominicus cantor, plebanus omnium sanctorum.

Prva se župa i crkva nalazi u današnjem Križu, a spominje se 1438. (Lukcsics, II, 566). Druga je župa i crkva u Marči kod Kloštra Ivanića. Ovdje se župa spominje 1373—1375. (Mon. Vat. I/1, 505); 1437, 1439. (Lukcsics, II, 496, 642); 1499. (MCZ II, 520). U XVII stolj. sve do 1736. u Marči su rezidirali grkokatolički vladike.

481. 1334. Item ecclesia beati Jacobi apostoli de Polosnicha. — 1501. Georgius plebanus de sancto Jacobo. Matheus capellanus eiusdem.

Odgovara župi Stara Plošćica koja se spominje 1264, 1349. (C. D. V, 319; XI, 529), 1516. (LK 1935, 264).

482. 1334. Item ecclesia beate virginis de Garig.

Nekoć Garić, danas Gornja Garešnica u župi Samarica. Imenom Garić zove se i pavlinski samostan sa crkvom B. D. Marije koji se nalazio u župi Gornja Jelenska na mjestu — crkvištu koje je zabilježeno na vojničkim kartama imenom »Bela Crkva«. Ovaj se samostan spominje 1273, 1295, 1325, 1381. (C. D. VI, 55; VII, 204; IX, 258; XVI, 149).

483. 1334. Item ecclesia sancti Andree. — 1501. Georgius plebanus de sancto Andrea.

Ova se župa nalazila u distriktu Garić.

484. 1334. Item capella beate virginis. — 1501. Stephanus plebanus de Palychna. Petrus capellanus eiusdem.

Možda Palešnik u župi Tomašica.

485. 1334. Item ecclesia sancti regis Stephani in Cherna reka. — 1501. Ecclesia sancti regis, vacat.

Možda današnji Hercegovac sa crkvom sv. Stjepana. Crkva toga naslova spominje se 1306. između Crne Rijeke i Zdenaca (C. D. VIII, 117).

486. 1334. Item ecclesia beati Nicolai i Vyoduer. — 1501. Johannes plebanus de nowa curia. Anthonius et Demetrius capellani eiusdem.

Ovo je Pašijan, nekada u distriktu Garić, a danas u župi Tomašica. U Pašijanu se nalazi pravoslavna parohija.

487. 1334. Item ecclesia beati Johannis euangeliste. — 1501. Simon plebanus de Zenth Iwan.

Možda kod Palešnika.

488. 1334. Item ecclesia beati Martini. — 1501. Gregorius plebanus in Berschyanowcz.

Možda Bršljanica gdje se 1329, 1333. nalazi crkva sv. Martina (C. D. IX, 347; X, 117).

489. 1334. Item ecclesia beati Johannis baptiste.

Možda u okolici Garešnice.

490. 1334. Item ecclesia beate virginis in possessione heredum Roh.

Odgovara Dišniku gdje je obitelj Roh imala feudalni posjed.

491. 1334. Item ecclesia beate virginis de Mechchenicha.

Ova se župa nalazila kod Kreštelovca.

492. 1334. Item ecclesia beate virginis de Goyl.

Danas selo Gojlo, prije u kutinskoj župi, a sada u župi Kaniška Iva.

493. 1334. Item ecclesia sancti Thome apostoli.

Ova se župa spominje 1363—1364. (C. D. XIII, 296, 364; VZA, VII, 225—226), 1492. (LK XIII, 255), nalazila se u okolici današnje župe Tomašica, ali se lokalitet ne da potanje odrediti.

494. 1334. Item ecclesia beati Johannis de Zobochchina. — 1501. Plebanus de Glathkowyna.

To je župa sv. Ivana evanđelista pod imenom Zabathina, Lathovichyna, Wlathkowyna, 1364. (C. D. XIII, 364), a nalazila se kod Bršljanice.

495. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum. — 1501. Jacobus plebanus de Kothennya. Capellanus eiusdem, Gallus altarista, Nicolaus altarista.

1364. spominje se u Kutini crkva Sviju svetih, iuxta fluuium Kotonya (C. D. XIII, 364). Odgovara današnjoj župi i crkvi u Kutini.

496. 1334. Item ecclesia beati Martini.

Ova se župa i crkva nalazila u okolici Kutine.

497. 1334. Item capella in Kotena.

To je vjerojatno crkva sv. Katarine koja se spominje u Kutini 1488, a nalazila se u njezinu sjevernom dijelu.

498. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Gersencha. — 1501. Ladislaus plebanus de Gerzencze. Michael et Anthonius capellani eiusdem. Martinus gracianus ibidem.

Danas selo Gračenica u voloderskoj župi, između Kutine i Popovače. Spominje se 1295, 1309, 1331, 1352. (C. D. VII, 204; VIII, 352; IX, 546; XII, 114, 115, 117), 1407, 1442, 1465. (LK 1932, 97; 1933, 84; 1934, 141—142). Crkva je vjerojatno bila u Gornjoj Gračenici gdje je danas selo Mikleuška i pravoslavna parohija. Ime Mikleuška podsjeća na nekadašnju crkvu sv. Nikole.

499. 1334. Item ecclesia beate Margarethe.

Župa i crkva na području Kutina-Popovača.

500. 1334. Item ecclesia omnium sanctorum.

Župa u okolici Popovače, možda u Struščcu, gdje su se nalazile ruševine srednjovjekovne crkve Sviju svetih.

501. 1334. Item ecclesia sancti Thome apostoli de Monozlou. — 1501. Georgius plebanus de Monozlo. Martinus capellanus eiusdem. Blasius gracianus ibidem, magister hospitalis ibidem.

Ovo je Moslavina kod Popovače.

502. 1334. Item ecclesia sancti Martini.

Župa u okolici Moslavine-Popovače.

503. 1334. Item capella sub castro Cosuchak.

Kapela pod Košutgradom u Moslavačkoj gori.

504. 1334. Item ecclesia sancti Michaelis de Byenik, prepositure chasmensis. — 1501. Michael plebanus sancti Michaelis.

Kao župa Byenyk spominje se 1495, 1507, 1520. (AK Popisi, 14, 24, 124).

B. *Ostale župe 1501.*

505. 1501. Petrus plebanus de Delch. Andreas capellanus eiusdem. Petrus altarista.

Delch i Decha odgovara Dišniku, pa bi ova župa možda mogla biti istovjetna s onom pod br. 490.

506. 1501. Christophorus plebanus de Guzygdnycza. Capellanus eiusdem. Martinus altarista ibidem.

To je Garyghnycza, Garešnica. Tu se spominje župa 1517. (AK Popisi, 100).

507. 1501. Ecclesia sancti Petri in Polosycza.

1431. spominje se Palychnazenthpeter (LK 1933, 67). Možda je to druga župa u Palešniku. Vidi br. 487!

508. 1501. Thomas plebanus in Kamaria. Paulus capellanus eiusdem.

1412. spominje se Kamaryazenthmarton, a nalazi se u okolici Garešnice (LK VIII, 90), 1533. (AK Popisi, 134). Možda je ova župa istovjetna sa župom sv. Martina kod Brščljanice (vidi br. 488!).

509. 1501. Ecclesia sancti Ladislai de Drauffeld, vacat. Paulus capellanus ibidem.

1495. župa Zenthlaczlo Dyanfeldi (AK Popisi, 11). Odnosi se na župu Ladislav kod Grubišnog Polja.

510. 1501. Gregorius plebanus in Desnycza.

Danas selo Dišnik u župi Garešnica.

511. 1501 Michael plebanus in Corylo.

Neistraženo.

512. 1501. Matheus plebanus de Therchech.

1507. posjed Thorchecz (AK Popisi, 31, 99) kod Tomašice (Heller, Com. Cris ... 238).

513. 1501. Georgius plebanus de Ceknowo.

Spominje se kao feudalni posjed kod Brščljanice i Kutine.

514. 1501. Martinus plebanus de Kaptholomcz.

To je župa na području sela Repušnice, zapadno od Kutine gdje je nekada Čazmanski kaptol imao svoj feudalni posjed. Možda je istovjetna sa župom sv. Margarete (vidi br. 499!).

515. 1501. Paulus plebanus de Zloboda.

Ova se župa nalazila u trgovištu Moslavini gdje je imala crkvu B. D. Marije. Spominje se 1507, 1513. (AK Popisi, 24, 55... »Zloboda plebani in Monozlo... Plebani Beate Virginis in Zloboda«).

516. 1501. Georgius plebanus in pertinenciis Monozlo.

Ovo je župa na području feudalne gospoštije Moslavine.

517. 1501. Magister Matheus plebanus in Waralya. Stanislaus capellanus eiusdem.

To je Podgrađe južno od Vrtlinske kod Kompatora među zapadnim ograncima Moslavačke gore. Tu se spominje župa 1491, 1513. (AK Popisi, 55), a franjevački samostan sa crkvom B. D. Marije 1458, 1491, 1492. (LK 1934, 113; 1935, 252—253).

518. 1501. Georgius plebanus in Werthlyn.

Danas Vrtlinska. Župa se ovdje spominje 1491. (LK 1935, 252), 1513. 1517. (AK Popisi, 55, 90).

519. 1501. Georgius plebanus in Bonthwsewz.

Župa se sv. Đurđa spominje ovdje 1450, 1499, 1512. (Heller, Com. Cris., 9). Danas je ovdje selo Bolč i pravoslavna parohija.

520. 1501. N. plebanus de longo monte.

Neistraženo.

521. 1501. Dominicus plebanus de Podgorya.

Župa i maleni feudalni posjed istočno od Čazme 1517. (AK Popisi, 100).

522. 1501. Ladislaus plebanus de Desnycza.

Ovo je druga župa u Dišniku (Vidi br. 510!).

523. 1501. Clemens plebanus sancte Katherine.

Možda druga župa u Kutini (Vidi br. 497!).

524. 1501. Gregorius plebanus de Punigrachewych.

Možda kod Dišnika (Heller, Com. Cris., 197).

525. Georgius plebanus sancti Nicolai.

Neistraženo.

526. 1501. Barnabas plebanus in Poped.

Možda kod Bršljanice (Heller, Com. Cris., 189).

Č. Ostale stare župe i crkve

527. Otok, Athak kod Dubrave (Starine JAZU, XXXVI, 47) g. 1495.

528. Kapelna (Starine, ondje) g. 1495.

529. 1478. župa sv. Petra in Lownyk (LK 1935, 245).

530. 1473. župa sv. Vida kod Čazme (Ondje, 238—239).

Arhiđakonat Bekšin[17]

A. Župe 1334. i neke župe 1501.

531. 1334. Primo ecclesia beate virginis de Beych. — 1501. Andreas plebanus de Beycz. Capellani duo, unus propter debilitatem occulorum amisit visum.

To je selo Bec odakle je župa 1781. u Letenye prenesena.

532. 1334. Item sancti Nicolai. — 1501. Andreas plebanus sancti Nicolai. In Zenth Miklos duo capellani.

Danas župa Szent-Mikloss.

533. 1334. Item sancte Marie de Lyndua. — 1501. D. Martinus plebanus de Lyndwa. In Lyndwa II capellani et serviunt duabus ecclesiis.

Danas Donja Lendava.

534. 1334. Item sancte Marie de Churnuch. — 1501. Michael vicearchidiaconus de Bexin, plebanus in Turnyschya. Capellani duo.

Danas župa Turnišće.

535. 1334. Item sancti Georgii de Nepti. — 1501. Petrus plebanus ad sanctum Georgium. In Zenthgergh unus capellanus, et servit duabus ecclesiis.

Možda danas selo Nemesnép u župi Györgyvölgye.

536. 1334. Item sancti Nicolai de Gunchurfeldi. — 1501. Plebanus de Gwtorfelde, vacat.

Danas župa Guturfölde.

537. 1334. Item sancti Johannis de Bekchin. — 1501. Stephanus plebanus in Gereche.

To je župa Becsehely.

---

[17] Nadb. arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije bekšinskog arhiđakonata u XVII i XVIII stlj., osobito g. 1691, 1698. — Schematismus dioecesis Sabariensis a. 1940. — Šematizam lavantinske knezškofije 1932. — Holub Joszef, A bekcsényi főesperesseg, Šišićev zbornik, Zagreb 1929. — Horvat Anđela, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb 1956. — Ivan Škafar, Prekmurski del Beksinskega arhidiakonata v XIV. stoletju (rukopis dobrotom autora stavljen na upotrebu piscu ovih redaka). — Barlè Janko, Imena svećenika prigodom zagrebačke sinode god. 1669, Katolički list 1913, str. 67.

538. 1334. Item omnium sanctorum de Pulach. — 1501. Plebanus omnium sanctorum in Polya.

Danas Pola Letenya u lokalnoj kapelaniji Becsehely. U XVII. i XVIII. st. bila je ovdje kapela Sviju svetih.

539. 1334. Item sancti Georgii circa fluvium Paka. — 1501. Barnabas plebanus in Zenthgergh.

To je župa Bánokszentgyörgy, uz rijeku Paku.

540. 1334. Item sancti Wencezlai. — 1501. Plebanus sancti Stanislai (dodatak) vel Venzezlai.

Odnosi se na selo Szentliszló u župi Pusztamagyaród.

541. 1334. Item sancti Martini. — 1501. Gregorius plebanus sancti Martini prope Gereche.

Danas Tót Sz. Márton.

542. 1334. Item sancti Georgii de Oltarch. — 1501. Petrus plebanus de Altarcz. Capellanus unus.

Danas Oltárcz, selo u župi Banok Szt. György.

543. 1334. Item sancte crucis de Or. — 1501. Georgius plebanus de sancta cruce prope Reznek.

Odgovara mjestu Lekfa blizu Rezneka.

544. 1334. Item sancti Georgii circa Or. — 1501. Demetrius plebanus sancti Georgii in Zenthgergh.

Na koncu XVII. st. u kanonskoj vizitaciji tvrdi se da je ova župa bila kod Csesztrega u »dolini sv. Đurđa«. To je danas Sz. György völgye.

545. 1334. Item sancti Mauricii de Cestregh. — 1501. Blasius plebanus in Chezthregh. Capellanus unus.

I danas župa Csesztreg na Krki.

546. 1334. Item sancti Marci.

Kanonska vizitacija 1698. spominje da se ova župa nalazila kod Szecsy-Szigeta.

547. 1334. Item sancte Marie.

Odnosi se na franjevačku Marijinu crkvu u mjestu Szemenye.

548. 1334. Item ecclesia de Goscola. — 1501. Nicolaus plebanus in Goztholya.

Danas selo Gosztola u župi Letni. Prema izvještaju kanonske vizitacije 1698. ovdašnja je crkva bila posvećena sv. Mirku.

549. 1334. Item sancti Laurencii. — 1501. Blasius plebanus sancti Laurencii prope Paka.

Selo Sv. Lovro nalazilo se nekada na feudalnom posjedu Nempty ili Lenti.

550. 1334. Item sancti Jacobi. — 1501. Laurencius plebanus in Dobronok. Capellanus unus.

Danas župa Dobrovnik u Prekomurju.

551. 1334. Item sancti Vencezlai. — 1501. Georgius plebanus ad sanctum Ladislaum (?).

Lokalitet se ne da sa sigurnošću utvrditi.

552. 1334. Item sancti Martini. — 1501. Michael plebanus de Kebele.

Odgovara župi Kobilje kod Lendave.

553. 1334. Item sancti Michaelis. — 1501. Valentinus plebanus sancti Michaelis in Bwna.

Prema izvještaju kan. vizitacije 1698. ova se župa nalazila u pustinji Sv. Mihajla, sjeverno od Bánokszentgyörgya.

Item inter Dravam et Muram:

554. 1334. Ecclesia sancte Trinitatis. — 1501. Benedictus plebanus in Nedelcz. Benedictus prebendarius ibidem, Gregorius prebendarius, Matheus prebendarius ibidem.

Odgovara župi Nedelišće.

555. 1334. Item sancte Marie Magdalene de Strigo. — 1501. Mathias plebanus in Strigo. Leonardus capellanus eiusdem. Gaspar, Martinus et Mathias prebendarii ibidem.

Župa Štrigova.

556. 1334. Item sancti Martini. — 1501. Elias plebanus sancti Martini superioris.

To je župa Sv. Martin na Muri.

557. 1334. Item sancti Marci. — 1501. Martinus plebanus sancti Marci. Leonardus presbiter ibidem.

Danas župa Selnica.

558. 1334. Item sancti Michaelis. — 1501. Thomas plebanus sancti Michaelis sub Chakthornya. Capellanus suus Michael.

To je danas selo Mihovljan odakle je 1789. prenesena župa u Čakovec.

559. 1334. Item sancta Maria de Sabaria. — 1501. Valentinus plebanus de Sabbaria.

To je župa Mala Subotica.

560. 1334. Item sancti Laurencii de Perlok. — 1501. Martinus plebanus in Prylak.

Župska crkva u Prelogu predala je svoj titular kapeli u Cirkovljanu, a odanle je preuzela titular sv. Jakoba.

561. Item due ecclesie sancti Martini. — 1501. Ambrosius plebanus sancti Martini in Zredysche. Georgius capellanus eiusdem. — Ambrosius plebanus sancti Martini in Thurren. Vrbanus capellanus suus. Habet duos capellanos.

Prva župa sv. Martina nalazi se u Murskom Središću, a druga je župa Podturen.

562. Item sancti Georgii. — 1501. Georgius plebanus in Lopathycz. Thomas prebendarius ibidem.

Ovo je vjerojatno župa Sveti Juraj na Bregu ili Lopatinec.

563. 1334. Item sancti Martini.

Neistraženo.

B. *Ostale župe 1501.*

564. 1501. Stephanus plebanus beate virginis in Belycz.

Danas župa Belica.

565. 1501. Johannes plebanus in Byztercz. Abel altarista ibidem. Michael capellanus eiusdem. Jacobus presbiter ibidem.

Ovdje se spominje crkva sv. Vida, Zenthwyd, 1478. (A. Horvat, Spomenici, 133). Danas župa Donji Vidovec.

566. 1501. Ecclesia sancti Stephani in Brezth.

Možda župa uz Dravu južno od Čakovca.

567. 1501. Demetrius plebanus in Thótfalw.

To je župa južno od Máhomfa u dolini Krke.

568. 1501. Gregorius plebanus in Zombathel.

Danas selo u župi Lenti na lijevoj strani rijeke Krke.

569. 1501. Plebanus in Bagonya.

Danas župa Bogojina.

570. 1501. Stephanus plebanus in Thormafelde.

Ovdje bila nekada crkva sv. Ivana, 1698. u ruševnom stanju.

571. 1501. Petrus plebanus in Zygath, sancte Elene.

572. 1501. Plebanus sancti Nicolai in Zygath.

573. 1501. Thomas plebanus in Zerdahel.

574. 1501. Plebanus in Berzencze.

575. 1501. Mathias plebanus in Tholmath.

576. 1501. Petrus plebanus in Paka.

Arhiđakonat Varaždin[18]

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

577. 1334. Primo ecclesia sancti Vencezlai et ecclesia beatissimi Bartholomei apostoli de Varasdino. — 1501. D. Blasius plebanus sancti Bartholomey. D. Stephanus plebanus in Warasd. Prebendarii et altariste in Warasd: D. Georgius, pro nunc plebanus in Thoplicza. D. Mathias. D. Clemens Czweth. D. Clemens sancti Michaelis. D. Clemens antiquus Corporis Christi, D. Martinus prebendarius ad sanctum Vitum.

Jedna je župa i crkva u Varaždinu, a druga u Bartolovcu kod Varaždina, obje se zajedno spominju jer im je zajednički kolator, tj. grad Varaždin. Župska crkva u Varaždinu, posvećena sv. Nikoli, spominje se 1454. i ostaje tako do danas.

578. 1334. Item sancti Martini de Toplica nostra. — 1501. Georgius plebanus ecclesie sancti Martini in Thoplicza, novellus est.

Ovo je župa u Varaždinskim Toplicama. Ističe se »Toplica nostra«, jer je Zagrebački kaptol bio vlasnik Toplica. Župa se spominje 1507, 1513. (AK Popisi, 37, 68).

579. 1334. Item ecclesia sancti Jacobi, prope ibidem. — 1501. D. Benedictus plebanus in Jacopelcz, habet capellanum Laurencium de Warasd.

Jakopovec, danas selo u topličkoj župi. Župa se ovdje nalazi 1513. (AK Popisi, 68).

580. 1334. Item ecclesia sancti Elye. — 1501. D. Michael plebanus ecclesie sancti Elie in Obres.

Župa Sv. Ilija ili Obrež.

581. 1334. Item sancti Georgii de Mareaseuch. — 1501. D. Gregorius plebanus sancti Georgii in Maryasowcz. Valentinus presbiter ibidem.

Odnosi se na župu Maruševec koja se spominje 1517—1600. (AK Popisi, 110, 581). Možda je to i Sv. Đurađ 1269, 1354. (C. D. V, 487; XII, 252).

582. 1334. Item sancti Marci de Vinnicha. — 1501. D. Bartholomeus plebanus ecclesie sancti Marci in inferiori Wynnycza, habet capellanos duos.

Župa Vinica; spominje se 1507. (AK Popisi, 37).

583. 1334. Item sancti Martini apud Voycha.

To je župa Donja Voća.

584. 1334. Item ecclesia sancte crucis. — 1501. D. Hermanus ecclesie sancte crucis in superiori Wynnycza.

Župa Križovljan (Radovečki).

585. 1334. Item ecclesia sancti Nicolai de Borlin.

Odgovara župi Završ, danas u mariborskoj biskupiji, uz slovensko-hrvatsku granicu.

---

[18] Stahuljak dr Milan, Naše crkve i kapele, Hrvatska prošlost III, Zagreb 1942.

586. 1334. Item sancti Petri in Bruchina.
Odgovara župi Petrijanec.

587. 1334. Item sancti Urrici de Zamlacha. — 1501. D. Blasius plebanus ecclesie sancti Viti in Zamlacha.
To je župa Vidovec. Spominje se 1513. Zenth Wyd (AK Popisi, 69).
Zabilježba: Alie ecclesie non sunt hic descripte infra metas regni Hungarie existentes, quia sicut sunt occupate mete ita et ecclesie, quamvis de hoc archidiaconatu existant.

B. *Ostale župe 1501.*

588. 1501. D. Andreas plebanus ecclesie omnium sanctorum in Korusa.
Neistraženo.

589. 1501. D. Gregorius plebanus ecclesie beate virginis in Byskwpecz.
Biškupec kod Varaždina. Ovdje je bio feudalni posjed zagrebačkoga biskupa.

590. 1501. D. Briccius plebanus ecclesie omnium sanctorum in Belethyncz.
Ovo je danas selo Beletinec u župi Sv. Ilija Obrež.

591. 1501. D. Johannes plebanus ecclesie beate virginis in Polyana.
Selo Biskupečka Poljana u župi Sv. Ilija Obrež.

Arhiđakonat Vrbovec

A. *Župe 1334. i neke župe 1501.*

592. 1334. Primio ecclesia sancti Georgii de Zothla.
Možda župa Desinić koja se spominje 1590, 1673. (Heller, Com. Var., 34).

593. 1334. Item sancte Katherine in metis. — 1501. Briccius sancte Katherine.
Župa Zagorska Sela.

594. 1334. Item sancti Viti sub castro Vrbouch.
Ta se župa sada zove Taborsko, a nekada je zapisivana u dokumentima kao Kysthabor.
Zabilježba: Plures de nouo poterunt fabricari.

B. *Ostale župe 1501.*

595. 1501. Fabianus plebanus in Jezero. Capellanus unus Georgius et Nicolaus, eiusdem.
To je danas župa Veliko Trgovišće; spominje se 1669. Vidi br. 84.

596. 1501. Blasius virginis Marie in Thwhel. Vrbanus capellanus eiusdem.
Odgovara župi Tuhelj.

IZVORI I LITERATURA

A. *Izvori*

Adamček Josip — Kampuš Ivan, Porezi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1976, Kratica: AK Popisi.

Glavač Stjepan, Zemljovid Hrvatske iz god. 1673. Izdanje uredništva zbornika »Vrela i prinosi«. Sarajevo 1937.

Lukcsics Paulus, Diplomata pontificum saec. XV, tomus I—II, Budimpešta 1931, 1938, Kratica: Lukcsics.

Rački dr. Franjo, Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine. Starine, knj. IV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1872.

Tkalčić Ivan, Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis II, Zagreb 1874.

Codex diplomaticus JAZU, Zagreb. Kratica: C. D.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium JAZU, Zagreb.

Monumenta civitatis Zagrabiae (priredili Tkalčić I., Laszowski Emil), Zagreb Kratica: MCZ.

Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, Budimpešta 1889.

Monumenta Hungariae historica. Diplomataria vol. XXXVI. (Thaloczy-Horvath, Codex diplomaticus comitatuum Dubicza, Orbasz et Szana, Budimpešta 1912). Kratica: MHH XXXVI.

Levéltári Közlemények (Mályusz dr Elemér, A. szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban). (Madžarski arhivski časopis od g. 1924—1935.), kratica: LK.

Vjesnik Zemaljskog arhiva Zagreb. Kratica: VZA.

Vjesnik Državnog arhiva Zagreb. Kratica: VDA.

Kaptolski arhiv Zagreb, Acta Capituli antiqua. Kratica: ACA.

Zaključci Hrvatskog sabora, Arhiv Hrvatske Zagreb. Kratica: ZHS.

B. *Literatura*

Barlé Janko, Povijest župa i crkava zagrebačkih: Župa sv. Marka, Zagreb 1896; Župa sv. Ivana u Novoj Vesi, Zagreb 1899.

Barlé J., Zagrebački arciđakonat, Zagreb 1903. (Pretiskano iz Katoličkog lista).

Barlé J., Imena svećenika prigodom zagrebačke sinode god. 1669. Katolički list 1913, br. 6.

Barlé J., Gorski arciđakonat prije turskih provala. Katolički list Zagreb 1913, br. 23—26.

Barlé J.,Povijest turopoljskih župa, Zagreb 1911.

Bösendorfer dr Josip, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910.

Buturac Josip, Župe Arhiđakonata Since u XVIII vijeku. Croatia sacra 2, Zagreb 1931.

Buturac J., Popis župa Zagrebačke biskupije 1650. Croatia sacra 15—16, Zagreb 1938.

Buturac J., Karta Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1938.

Buturac J., Iz povijesti župa sisačkoga kraja, Sisak 1967.

Buturac J., Povijest Rimokatoličke župe Bjelovar, Bjelovar 1970.

Buturac J., Povijest Rovišća, Kutina 1975.

Buturac J., Kutina, uz 200. obljetnicu župe, Kutina-Zagreb 1977.

Buturac J., Povijest Gornje Rijeke i okolice, Čakovec 1979.

Čuk Juraj, Podravina od Bednje do Voćinke, Vjesnik Zemaljskog arhiva XVIII, Zagreb.

Čuk J., Oko stare i nove Čazme, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941.

Dočkal Kamilo, Srednjovjekovna naselja oko Streze, Starine JAZU, knj. 46, Zagreb 1956.

Heller Georg, Comitatus Poseganensis, Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität, München 1975.

Heller G., Comitatus Veroecensis, München 1976.

Heller G., Comitatus Varasdiensis, München 1977.

Heller G., Comitatus Crisiensis, München 1978.

Horvat Anđela, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju, Zagreb 1956.

Horvat Rudolf, Župe u Hrvatskoj Podravini, Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941.

Horvat Rudolf, Gradec kod Križevaca, Hrvatska prošlost III, Zagreb 1942.

Hrg Metod, Ubikacija nekih župa zagrebačke biskupije iz XIV. stoljeća, Croatica Christiana Periodica 1, Zagreb 1977.

Kercselich Balt. Adami de Corbavia, Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis, partis I, tomus 1, Zagrabiae 1770.

Klaić Vjekoslav, Plemići Svetački ili nobiles de Zempche, Rad JAZU 199, Zagreb.

Lopašić Radoslav, Bihać i bihaćka krajina,[2] Zagreb 1943.

Lopašić R., Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895.

Lovrenčić Zvonimir, Karta plemenskih župa i ubiciranih srednjovjekovnih lokaliteta u okolici Bjelovara, 1972.

Nežić Dragutin, Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata, Zagreb 1939.

Noršić Vjekoslav, Povijest župe Sv. Barbare u Bedekovćini. (1726—1926), Samobor 1926.

Noršić V., Povijest župe Zlatar, Katolički list 1942.

Noršić V., Povijest zagorskih župa, rukopis kod Zavičajnoga muzeja u Samoboru.

Pavičić Stjepan, Moslavina i okolina, Zbornik Moslavine, Kutina 1968.

Stahuljak Milan, Naše crkve i kapele, Hrvatska prošlost III, Zagreb 1942.

Škafar Ivan, Prekmurski del Beksinskega arhidiakonata v XIV stoletju (rukopis).

Čazma 1226—1976, zbornik, Čazma-Bjelovar 1979.

Josip Buturac

VOLKSZÄHLUNGEN DER PFARREN DES BISTUMS ZAGREB 1334 UND 1501

Zusammenfassung

Das Bistum Zagreb (seit 1852 Erzbistum) umfaßt Nordwestkroatien. Sowohl nach der Fläche als auch nach der Anzahl der Gläubigen ist es die größte katholische Diözese in Kroatien. Während der Türkenkriege (1500—1600) wurden seine östlichen Teile sehr in Mitleidenschaft gezogen: die Bevölkerung gelangte zum Teil in türkische Gefangenschaft, zum Teil übersiedelte sie in sicherere Landstriche. Viele Ansiedlungen waren daher über längere Zeiträume hinweg menschenleer, und ihre mittelalterlichen Namen gerieten in Vergessenheit. Nach den Türkenkriegen gab die neuangesiedelte Bevölkerung ihren Dörfen neue Namen.

Aus dem Zagreber Bistum sind zwei vollständige Volkszählungen der Pfarren erhalten geblieben: aus den Jahren 1334 und 1501. Sie wurden von Franjo Rački im Band *Starine IV* im Rahmen der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste veröffentlicht, doch ohne Kommentar. Josip Buturac veröffentlichte in der Publikation *Zbornik Zagrebačke biskupije 1094—1944 (Sammelband über das Bistum Zagreb 1094—1954;* Zagreb 1943) die beiden erwähnten Volkszählungen und führte an, welche mittelalterlichen Namen der Pfarren den Namen der heutigen Pfarren und Siedlungen entsprachen. Von 412 Pfarren ubizierte Buturac damals 282.

Von 1945 bis 1980, also 35 Jahre lang, beschäftigte sich Buturac auch weiterhin mit der Erforschung der unklaren Topographie Nordkroatiens, insbesondere des Zagreber Bistums. Große Hilfe boten ihm dabei neuveröffentlichte Unterlagen, Ratschläge befreundeter Wissenschaftler sowie ein besserer Einblick in das Archivmaterial, das ihm als Archivar zur Verfügung stand. Die Ergebnisse der langjährigen Forschungstätigkeit des Autors sind in dieser Publikation enthalten, in der nunmehr nur noch etwa 50 Pfarren nicht ubiziert sind. Die Erforschung der alten Topographie ist eine langwierige und mühselige Aufgabe, die jüngere Wissenschaftler bei besserer Einsichtnahme in ausländische Archive (Istanbul, Wien, Venedig) und durch Untersuchung der örtlichen Toponyme (Bäche, Quellen, Täler, Hügel) im Gelände fortsetzen müssen.

Die Erforschung der alten Topographie zeigt, daß Kroatien früher dicht besiedelt war; während der Türkenkriege erlebte es schwerwiegende Verluste, von denen es sich lange nicht erholen konnte.

Aus dem Kroatischen von Heide Zimmermann

UDK 33 : 949.713 »1523« : 339.565 : 613.15

Miroslav Bertoša

MLETAČKI ŽITNI TRANZIT I ZAPADNOISTARSKE LUKE: IZVJEŠTAJ IZ GODINE 1528.

Venecija — trgovačka metropola na Rialtu — po broju je žiteljstva u prvim decenijama XVI. stoljeća bila peti grad tadašnjega svijeta. Poput velikih prijestolnica — Carigrada, Pariza, Londona i Napulja — i Mleci su se suočavali s problemom opskrbe svojega pučanstva, privremeno nastanjenih trgovaca, putnika, prolaznika, mornarâ, vojnih posada itd.

Osjetljiv problem prehrane stanovništva (prosječna godišnja potrošnja žitarica iznosila je oko 500.000 stara) bio je u Veneciji, više negoli u ijednoj drugoj državi, najuže povezan s njezinim pomorstvom i vanjskopolitičkim odnosima.

U prva dva desetljeća *Cinquecenta* mletačko pomorstvo i njezina vanjska politika proživljavali su razdoblje teške krize.

Dvojica talijanskih povjesničara — Alberto Tenenti i Corrado Vivanti — objavili su 1961. u francuskom časopisu *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* značajnu raspravu pod naslovom »Film velikoga pomorskog sustava: mletačke galije XIV—XVI. stoljeća«.[1] Tu su — »kao u kinematografskoj sekvenciji« *(come dans une séquence cinématographique)*[2] — prikazali velike mediteranske i atlanske pomorske putove kojima su se kretale mletačke »galere da mercato« i obavljale »trafego« od vitalne važnosti za Republiku sv. Marka. Na preglednoj grafičkoj slici iznijeli su 187 crteža »filma« i pokušali kvantificirati na grafikonu veličinu te trgovine.[3]

Signoria je u XV. stoljeću izgubila nekoliko veoma važnih istočnih uporišta: Solun (1430), Carigrad (1453)[4], Negropont [Eubeju] (1470), zatim Tanu na Azovskome moru (1475), iz kojih su prema Veneciji plovile galije i drugi brodovi puni robe. Posljednje tri grafičke sekvencije Tenentijeva i Vivantijeva »filma« pokazuju »trend« opadanja broja trgovačkih konvoja: dok je 1482. još bila veoma razvijena pomorska trgovina s Flandrijom, francuskom pokrajinom Aigues-Mortes, afričkom Berberijom i Aleksandrijom, maloazijskim Bej-

---

[1] Alberto Tenenti - Corrado Vivanti, Le film d'un grand système de navigation: les galères marchandes vénitiennes XIVe—XVIe siècles, *Annales: Économies — Sociétés — Civilisations* XVI, 1, Paris 1961, 83—86.

[2] Isto, 83.

[3] Usp. kartu: Les grands trafics d'Etat a Venise: Les galères »da mercato« 1332—1534, n. dj. (prilog).

[4] Koliki je dotad bio utjecaj mletačkih trgovaca u Carigradu svjedoči neki izvještaj mletačkoga funkcionara koji za taj velegrad kaže da je »realmente città nostra«! Usp. Fernand Braudel, Civiltà e imperi del Mediterraneo nell'età di Filippo II, vol. I—II [talijanski prijevod], Torino 1976, 415.

rutom i, dakako, već spomenutom prijestolnicom Osmanskoga Carstva..., godine 1521. preostalo je još samo nekoliko veza s mjestima na Levantu.[5]

Treba, međutim, napomenuti da je propadanje staroga sustava konvoja donekle ublaženo unapređivanjem slobodne plovidbe, tako da su mletačke trgovačke galije, unatoč slabljenju utjecaja Venecije i sve jačoj konkurenciji turskih, levantinskih i nekih evropskih trgovaca, bile i nadalje nazočne u Istambulu, u Crnome moru, te u Siriji i Egiptu — vratima trgovine s Levantom.[6] »Povoljna se konjunktura tu zadržala najmanje do god. 1530«, ističe Fernand Braudel[7], veliki istraživač mediteranskog i mletačkog pomorstva.

U ovome se prilogu govori samo o jednome detalju te žitne trgovine, odnosno o opskrbi metropole žitaricama s Levanta preko istarskih luka. Iznesene tvrdnje o dekadenciji mletačke levantinske trgovine odnose se i na trgovinu žitaricama s toga područja. Već početkom XVI. stoljeća opskrba grada na lagunama postajala je sve teža. U trećem desetljeću *Cinquecenta* Republika sv. Marka doživjela je nekoliko većih političkih i gospodarskih brodoloma, ratnih neuspjeha i strepnja od konačnog ishoda dugih diplomatskih i vojnih sukoba u tijeku takozvanoga rata Cambraiske lige, proživjela je i preživjela nekoliko godina gladi i kužnih epidemija.[8] Unatoč nevoljama žiteljstvo je grada raslo i u prvim decenijima XVI. stoljeća dostiglo, po procjeni Frederica C. Lanea, oko 190.000 stanovnika.[9] Takva naseljenost otežavala je opskrbu živežom, u prvome redu žitima (od kojih je, po nekim proračunima, potjecalo 65—72% kalorija u ondašnjoj prehrani) [9a]. To tim više što su Mlečani, od svoje prve pojave u gotovo potpuno agrarnoj ranosrednjovjekovnoj Evropi, bili neobičan izuzetak: niti su sijali, niti želi, već su hranu dobavljali na osnovi svojih trgovačkih posredničkih usluga. I u kasnijim razdobljima — u XV. i XVI. stoljeću — kada se u većoj mjeri razvila evropska trgovina i manufakturna proizvodnja, žiteljstvo je Lagune moralo kupovati namirnice u inozemstvu, ali se tada susretalo s rastućom konkurencijom mnogih snažnih urbanih središta.

Žitarice su bile osnova prehrane mletačkoga žiteljstva, ali se metropola mogla samo u rijetkim plodnim godinama opskrbljivati s polja u svojoj neposrednoj *terrafermi*. Taj se dragocjeni proizvod dovozio iz Apulije (Puglie)

---

[5] A. Tenenti - C. Vivanti, Le film, n. dj., 84—86.

[6] F. Braudel, Civiltà e imperi, n. dj., 415—417.

[7] Na i. mj. (»la congiuntura si mantiene buona, almeno fino al 1530«). — Pregledan rad o mletačkoj trgovini i izmijenjenoj ulozi njezinih grčkih središta napisala je Vera Hrochová, Le commerce vénitien et le changements dans l'importance des centres de commerce en Grece du 13e au 15e siècles, *Studi Veneziani. A cura dell'Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano e dell'Istituto »Venezia e l'Oriente«, già Bollettino dell'Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano* IX, Firenze 1968, 3—34.

[8] Roberto Cessi, Storia della Repubblica di Venezia II, Milano-Messina 1968, 95; Federico Chabod, Venezia nella politica italiana ed europea del Cinquecento. U: *Storia della civiltà veneziana II: Autuno del Medioevo e Rinascimento*, Firenze 1979, 238—239.

[9] Frederic C. Lane, Storia di Venezia, Torino 1978, 352. — U idućim desetljećima žiteljstvo mletačke metropole počelo je opadati, pa je grad god. 1563., na primjer, imao 168.627 stanovnika, god. 1581. 134.871, god. 1624. 141.625, god. 1633. 102.243 stanovnika itd. Usp. Daniele Beltrami, Lineamenti di storia della popolazione di Venezia dal Cinquecento al Seicento. U: *Storia dell'economia italiana a cura di Carlo M. Cipolla. Vol. I*, Torino 1959, 507.

[9a] Frank C. Spooner, Régimes alimentaires d'autrefois: proportions et calculs en calories, *Annales: E. S. C.* XVI, Paris 1961, 568—574.

i Sicilije ili ukrcavao u albanskim, grčkim kontinentalnim i morskim lukama (ponajviše na Kreti i Cipru), premda su galije i konvoji *Serenissime* još u XIV. i XV. stoljeću dovozile žito i s udaljenih obala Crnoga i Azovskoga mora i egipatskih obala.

Kolika se važnost pridavala dobroj opskrbi grada svjedoči podatak da su članovi posebne komisije svako jutro izvještavali dužda o zalihama zrna i brašna u najvećim spremištima (onome na Rialtu i pokraj *Zecche*). *Camera del frumento* vodila je strogu evidenciju svih žitarica koje su se unosile u grad, ne samo onih za prodaju na tržnicama ili u fonticima, već i onih koje su privatni posjednici ubirali na svojim poljima i vozili u palače za vlastitu uporabu.[10]

Jačanje turske vojne sile početkom XVI. stoljeća, teritorijalnim širenjem Carstva i brojčanim povećavanjem žiteljstva gradskih središta, u prvome redu velike prijestolnice na Bosporu, dovelo je do povećane potrošnje žitarica. Žito iz ruskih i rumunjskih crnomorskih luka, kojima se nekad opskrbljivala Venecija i neki drugi gradovi Apeninskoga poluotoka, sada se slijeva u turska središta. Štoviše, prodiranje turske vojske prema dunavskim i perzijskim ratištima prisililo je Portu da nabavlja žitarice i u grčkim lukama na koje se dotad oslanjala Venecija. Međutim, lokalni grčki i albanski feudalci i dalje su, unatoč zabranama turskih vlasti i patroliranju turskih brodova, prodavali žitarice (po povoljnijim cijenama) mletačkim kupcima. Ratni brodovi *Serenissime* pratili su galje s dragocjenim tovarima žitarica i štitili ih od pomorskih napadača.[11] Zbog dugoga puta brodovi su se zaustavljali u lukama Jonskog i Jadranskog mora da bi na zapadnoistarskoj obali, najčešće u Rovinju i Poreču, posljednjoj etapi putovanja, sačekali posebno obučene peljare (*piloti, pedoti*) koji su brodove pilotirali do Venecije.

Prilike u drugome deceniju XVI. stoljeća, između 1520. i 1530, bile su osobito nepovoljne. Gusarske zasjede oko Peloponeza i Krete, divljanje berberskih i valonskih gusara oko Rhodosa i napadi turskih ratnih brodova na kršćanske galije pretvarali su se veoma često, u burnome razdoblju od ljeta 1526. do jeseni 1537, u prave pomorske ratove.[12] Dalja obilježja tog perioda ogledala su se u pojavi oštrije, hladnije klime (1526—1533),[13] haranju epidemija kuge na Levantu i Jadranu (jedna od najjačih pogodila je primorsko područje 1526—1527)[14], čestim godinama gladi i opće oskudice na čitavome sredozemnom prostoru (1509—1529, osobito 1526—1527)[15], u porastu cijena žitarica (1528—1529. skočila je na tržištu za 10%)[16], a također i u povećavanju postotne stope pomorskog osiguranja tereta.[17]

---

[10] F. C. Lane, n. dj., 352—353.

[11] Isto, 353—354.

[12] Bogumil Hrabak, Izvoz žitarica iz Osmanlijskog Carstva u XIV, XV i XVI stoljeću, Priština 1971, 119.

[13] Isto, 120. Usp. također i Hrabakov rad Prethodna procena klimatskih perioda na Balkanu i okolnim morima i oblastima 1450—1600, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini* IV B, 1967.

[14] B. Hrabak, Izvoz žitarica, n. dj., 121.

[15] Isto, 120, 166.

[16] Isto, 157—158.

[17] Branislava Tenenti, Note sui tassi d'assicurazione nella prima metà del Cinquecento, *Studi Veneziani. N. s.* III, Venezia—Pisa 1980, 187—201. Podaci se temelje na građi Historijskog arhiva u Dubrovniku (serija izvora *Diversa Notariae* i *Diversa Cancellariae*). Autorica navodi da se 1528—1530. za osiguranje brodskih

Nepovoljne okolnosti prisilile su mletačku vladu da poduzme nove diplomatske poteze kako bi na Levantu osigurala dovoljne količine žitarica za veliki grad na lagunama, njegovu *terrafermu* i, bar djelomično, njegove prekomorske posjede, u prvome redu Pokrajinu Istru. Prema vijestima iz *Dnevnika* Marina Sanuda mletački je *bailo* već 1. listopada 1527. uspio dobiti od Porte pismeno dopuštenje da s grčkoga područja (zapadno od rta Matapana) može kupiti i izvesti veliku količinu od 60.000 stara žitarica. Poslije toga veliki je vezir zabranio prodaju »turskoga žita« strancima jer je, zbog slabe ljetine, oskudica zaprijetila i samome Carigradu i okolici. U kolovozu 1528. carigradski *bailo* javio je svojoj vladi u Mletke da u »sultanovoj državi« nema mnogo žitarica za izvoz i da se one mogu nabaviti jedino u području Nauplije i Soluna. Cijena žita počela je odmah rasti i dostigla je 15 libara za star.[18] Mletačke su galije krenule po žitarice u luke grčkoga dijela Levanta i prema dalekim stovarištima egipatske Aleksandrije i crnomorskoga Sinopa.

Godina 1528. bila je, dakle, krizna godina u kojoj je i samoj mletačkoj metropoli zaprijetila oskudica, a njezin negativni učinak povećavala je spomenuta činjenica da su joj prethodile godine oštrije klime, epidemija gladi i općih poremećaja tržišta. Vlada je pojačala nadzor nad životno važnim tovarima koji su plovili prema Istri i iz nje prema Veneciji.

Ljetopisac Sanudo spominje da su u ožujku 1528. dvije nave nakrcane žitom plovile prema Istri, u čijim je fonticima na zapadnoj obali već bilo smješteno 18.000 stara pšenice spremne za prijevoz u metropolu.[19] Dopremanje žitarica preko istarskih luka nastavljalo se i idućih mjeseci. Dvije *buste* s građom fonda Vijeća desetorice Državnog arhiva u Veneciji[20] sadrže kraću, ali veoma zanimljivu, indikativnu i dokumentiranu izvornu materiju o žitaricama, mjestu ukrcavanja, o nadzoru prekrcavanja tereta i strogim propisima o zabrani prodaje žitarica. U *città-Dominante* tovari su morali stići neokrnjeni. Prema tim vrelima u studenome 1528. na zapadnoj obali Istre bilo je usidreno četrdeset različitih jedrenjaka nakrcanih žitaricama: u Poreču 17, u Umagu 20 i u Piranu tri. Bili su to karakteristični tipovi brodova XV. i XVI. stoljeća — *nave*[21], *karavela*[22], *karaka*[23], *marsilijana*[24], *skirac*[25], manji tipovi,

---

tereta na plovidbenome putu od Dubrovnika do Venecije plaćalo 2% od njihovih vrijednosti (samo je u jednom slučaju osiguranje iznosilo 4%), (str. 187—189). Međutim, u južnijim područjima, u Jonskome moru, osiguranje je bilo znatno skuplje i kretalo se između 10—11%. God. 1533, primjerice, za prijevoz robe od Levanta do Istre plaćeno je osiguranje po stopi od 10% (iznimku čini teret za koji je od Soluna do Poreča plaćeno samo 6%), (str. 193). U zaključku B. Tenenti navodi da su napadi gusara, s uporištem u Jonskome moru, uzrokovali veliku napetost i dugotrajno poremećenje osiguranja tereta uz istočnu obalu Jadrana kojom je, po tradiciji, tekao glavni jadranski promet prema Dubrovniku, Anconi i Veneciji (str. 200—201).

[18] Navedeno prema Hrabakovoj knjizi Izvoz žitarica, n. dj., 166—167.

[19] Isto, 167.

[20] Archivio di Stato di Venezia. Consiglio dei Dieci. Lettere dei Rettori ai Capi. Buste 265—266 (dalje: ASV. CD. Lettere).

[21] Nave (ili *nava*), jedrenjak najveće nosivosti s tri ili četiri jarbola i četvrtastim jedrima. Usp. Josip Luetić, 1000 godina dubrovačkog brodarstva, Zagreb 1969, 49; B. Hrabak, Izvoz žitarica, n. dj., 11.

[22] Karavela (*caravella*), tip lagana i brza broda španjolske provenijencije iz Columbova doba; mogla je ponijeti između 850 i 1.100 stara žitarica. Usp. Pomorska enciklopedija (dalje: PE), sv. 4, Zagreb 1957, 254—255; J. Luetić, n. dj., 49.

kao na primjer *grip*[26] *i poeta*[27], te ostale vrste.[28] U istarskim su lukama čekali da ih peljari — vješti pomorci, stručno osposobljeni za upravljanje brodovima u tom dijelu Jadrana — preko pličina i opasnih morskih zona uspješno dovedu do Malamocca i mletačke Giudecche. Na *Rivi od Hrvatov* istarske su barke i jedrenjaci imali unaprijed osigurano i posebno označeno pristanište (upravo na dijelu obale koja je po tome i dobila spomenuti hrvatski, odnosno talijanski naziv: *Riva degli Schiavoni).* Po tradiciji peljari su se u ljetnim mjesecima zadržavali u Rovinju, a u zimskim u Poreču.[29]

Vratimo se godini 1528. koja je, kako je već spomenuto, bila osobito teška, kako za sâm grad na lagunama, tako i za Republiku sv. Marka uopće. Već su se gotovo dva desetljeća vodili spomenuti ratovi Cambraiske lige, opadala je levantinska trgovina, jačali suparnici, a sekvencija »filma« o putovanjima mletačkih galija »da mercato« spala na najmanji broj konvoja u dugome slijedu od puna dva stoljeća (vidi sl. 1). Između 1525. i 1527. hara kuga u Istri[30], a serija kužnih epidemija još od početka XVI. stoljeća neprekidno, iz godine u godinu, pogađa pojedine apeninske gradove i njihova područja (1528. teško je stradala i sama Venecija i njezino zaleđe)[31], štoviše, kuga se tih godina pojavljuje i u lukama jugoistočnog Levanta, primjerice u Bosporu, na Rhodosu, Kreti, Peloponezu, Krfu, Zakintu..., u trgovačkim emporijima, te u Dubrovniku, Splitu i Šibeniku[32] — dakle na najvažnijim zastancima i op-

---

[23] Karaka *(caracca, carachia),* dugi brod oblih oblika, namijenjen trgovačkome prometu; spadala je u red najvećih trgovačkih jedrenjaka XIV—XVIII. stoljeća. Usp. PE 4, 251—52; J. Luetić, n. dj., 30.

[24] Marsilijana *(marciliana),* teretno-putnički trojarbolni jedrenjak nosivosti 60—80 tona. Po starome mletačkom pomorskome zakoniku marsilijane nisu smjele ploviti dalje od otoka Zakinta (grč. *Zakynthos,* tal. *Zante*), jer je njihov brodski trup bio neprikladan za otvoreno more, bile su premalene za posadu i topničko oružje. Zbog čestih napada gusara, a kasnije i uskoka, marsilijane su morale imati dobru pratnju. No, budući da je, zbog čestih havarija, gusarskih i uskočkih pljački, gubitaka uloženog kapitala, bilo nemoguće uvesti u trgovačku flotu velike plovne jedinice, mletački je senat 1602. opozvao tu odluku. Propadanje mletačke trgovačke uloge u Sredozemlju otada teče sve brže. Usp. Alberto Tenenti, Venezia e i corsari 1580—1615, Bari 1961, 137—138. — O marcilijanama vidi također PE 5, 1958, 157—158; J. Luetić, n. dj., 32, 64.

[25] Skirac *(schirazo),* trgovački brod s četvrtastim jedrima. Rabili su ga najviše Turci, ali i Mlečani. Usp. B. Hrabak, Izvoz žitarica, n. dj., 11.

[26] Grip *(gripo),* teretno-putnički jedrenjak na vesla s jednim jarbolom, brz i pokretan. Upotrebljavali su ga i gradili naši pomorci od Istre i Hrvatskog primorja do Dalmacije, Dubrovnika i Boke. Nastao u Istri, grip je bio »specifičan hrvatski tip našeg broda« (J. Luetić, n. dj., 30).

[27] *Peota,* omanji brod na vesla (Giuseppe Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1856, 491).

[28] Za tipove brodova pod nazivom *caradria* nisam našao spomena u stručnoj literaturi.

[29] Aldo Parenzo, Gli esami dei »pedotti« d'Istria, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSI*) XII, 1—2, 1897, 37—56; Radojica F. Barbalić, Pomorstvo Istre, *Pomorski zbornik. Povodom 20. godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942—1962,* Zagreb 1962, str. 1522—1523.

[30] Bernardo Schiavuzzi, Epidemie di peste bubbonica in Istria. Notizie storiche, *AMSI* IV, f. 3—4, 1888, 436—37.

[31] Jean-Noël Biraben, Les hommes et la peste en France et dans les pays européen et méditerranéens. Tome I: La peste dans l'histoire, Paris — La Haye 1975, 397.

[32] Isto, 442.

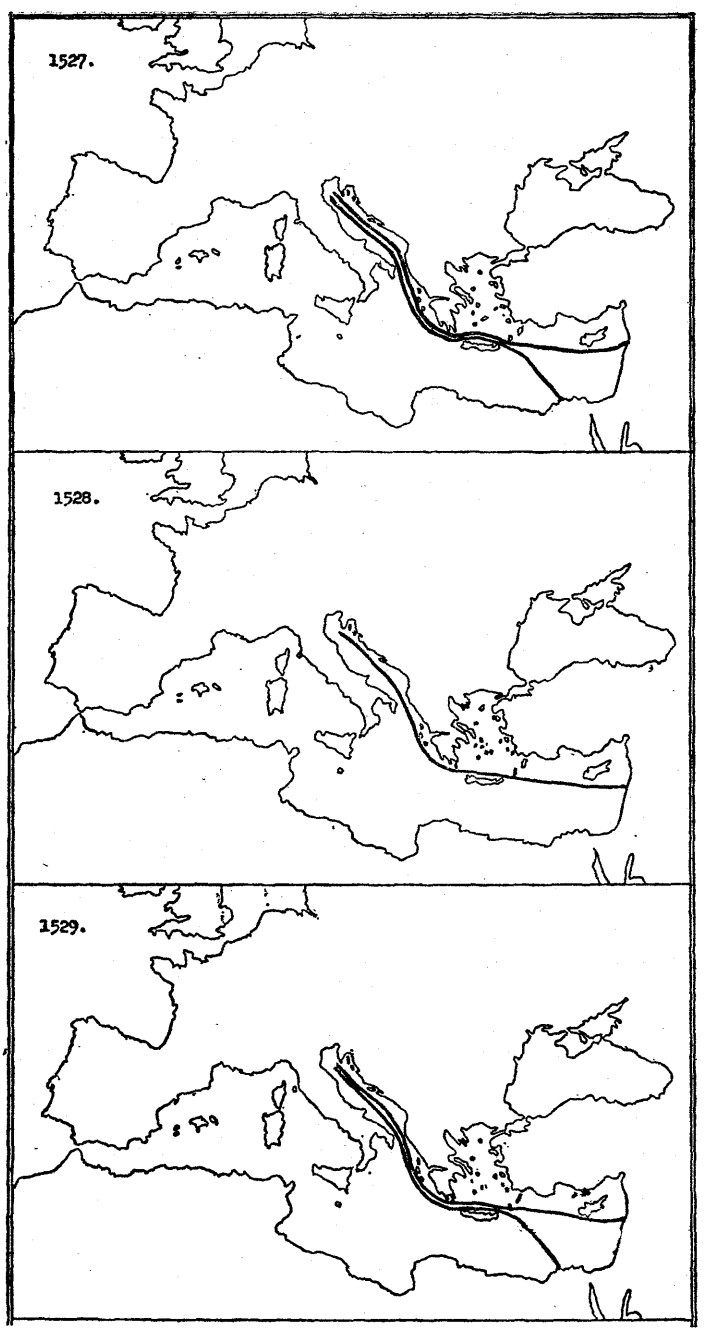

Sl. 1. Tri »sekvence filma« velikoga pomorskog sustava mletačkih galija za god. 1527, 1528. i 1529. Očit je trend opadanja trgovačkih konvoja, a godina 1528, o kojoj govori građa ovoga priloga, nalazi se upravo u središtu krize. (A. Tenenti — C. Vivanti, Le film, n. dj.)

skrbnim punktovima dugog i opasnog puta od dalekih crnomorskih i mediteranskih maloazijskih i afričkih luka, preko grčkih jonskih otokâ, Dalmacije i Istre do Venecije.

Iz tih se podataka, kao i ostalih vijesti, može zaključiti da su se pojavile poteškoće u opskrbi metropole i da su na scenu stupili spomenuti zaštitni propisi kako bi se spriječilo izbijanje prehrambene krize većih razmjera. U listopadu stigao je u Poreč *Zan Francesco da Molin provveditor delle biave In parbitus Hystriae*[33] da pregleda i popiše tovare žitarica na brodovima usidrenim u zapadnoistarskim lukama. Upućivanjem »providura za žitarice« senat je htio spriječiti prodaju traženoga zrnja istarskim fonticima, privatnim osobama ili prekupcima iz Pazinske knežije (svi su bili spremni platiti veću cijenu od one koja se mogla dobiti u Veneciji). Upravo su tada i istarski fontici bili ispražnjeni, pa je žiteljstvu zaprijetila glad. Središnja je vlast strogo pazila da se sve žitarice sliju u skladišta glavnoga grada i tek je onda, ali i to samo iznimno, dopuštala istarskim općinama da ih kupe — u Veneciji! Stoviše, i žitarice proizvedene u Istri morale su se za kritičnih godina slati u metropolu, a zatim, uz posebno dopuštenje, otkupiti i — vratiti u Istru!

U fondu mletačkoga Državnog arhiva *Consiglio dei Dieci* (serija *Comuni*) nalazi se više takvih odluka i »ustupaka« za razdoblje 1527—1530. U svibnju 1527. odobreno je koparskoj općini da za potrebe gradskoga žiteljstva nabavi u Veneciji 500 stara pšenice[34], a četiri mjeseca kasnije naređeno je puljskome knezu i rektorima Poreča, Rovinja, Pirana, Kopra, Cresa i Osora da pšenicu koja tu uspijeva ne upotrebljavaju za prehranu tamošnjega pučanstva, već neka je odmah, pod prijetnjom kazne, prevezu u Mletke.[35] Početkom siječnja 1528. općini Milje dopuštena je slobodna prodaja vina, ali samo onima od kojih će kupiti žitarice.[36] U srpnju je u Istru poslan Antono Venier, predstavnik ureda za žitarice[37], da nadzire provođenje naredbe Vijeća desetorice, a 19. listopada zamijenio ga je spomenuti Gian Francesco da Molin.[38] Potonji je trebao spriječiti pokušaje da se žito s brodova u istarskim lukama, namijenjeno gradu na Rialtu, prodaje *sotto vento*.[39]

Da Molin je u prvoj polovici studenoga 1528. u porečkoj luci popisao brodove, patrune, matične luke iz koje potječu, vrste žitarica, mjesta ukrcavanja i datum prispijeća. Providurov se popis, donekle pojednostavljen, donosi u tabelarnome pogledu.[40] (Vidi tabelu 1.)

Na *navima* u Poreču nalazilo se, dakle, 24.200 stara pšenice, 6.900 stara boba (*fava*) i 550 stara ječma. Toj količini treba dodati žitarice koje su neki mornari kupili za sebe, odnosno na svoj trošak prevozili u Veneciju, i to: 500 stara pšenice na brodu mletačkih patruna *Bortholomio de Stephano,* 200

[33] ASV. CD. Lettere. Da parentij die 15 nouembris 1528.

[34] Sergio Cella, Documenti veneziani della prima metà del '500, *AMSI* n. s. XXIV, 1976, 132.

[35] Na i. mj. 132—133.

[36] Na i. mj.

[37] Na i. mj.

[38] Na i. mj.

[39] Na i. mj. (»che i frumenti non vadano sotto vento ma si conducano a Venezia«). *Sottovento,* hrvatski doslovce »pod vjetrom« — naziv za smjer plovidbe zapadnom polovicom Jadrana prema Apeninskom poluotoka.

[40] ASV. CD. Busta 266. Lettere. In Parenzo 1528. adi 9. nouembrio. Podaci u tabelarnome pregledu doneseni su u prijevodu, zemljopisna imena u današnjem obliku (originalna se ortografija i staro mletačko nazivlje spominju u daljem tekstu), a jedino se imena vlasnika jedrenjaka donose izvorno.

Tabela 1

BRODOVI U POREČU

Tip broda	Vlasnik	Porijeklo	Vrsta žitarica	Količina (stara)	Mjesto ukrcavanja	Datum prispijeća
nave	*Bonagratia de Bortolomio*	Venecija	pšenica	2.200	Zaljev Patras	9. XI. 1528.
			ječam	500		
nave	*Francesco Virzilio*	Korčula	pšenica	2.700	Solunski zaljev	
nave	*Bortholomio de Stephano*	Venecija	pšenica	6.000	Solunski zaljev	
nave	*Augustin Pelizer*	Venecija	pšenica	3.500		
nave	*Francesco Vragine*	Kotor	pšenica	3.600		
			ječam	50		
nave	*Zaneto Padoan*	Venecija	pšenica	1.300	u Kulfu	
nave	*Nicolo Drago*	—	pšenica	5.000	Solun	
nave	*Francho de Marco*	—	bob (fava)	2.500	Aleksandrija	
			pšenica	350		
nave	*Zaneto Bruneto*	—	bob	4.400	Aleksandrija	12. XI. 1528.
			pšenica	300		
			pšenica	250		

stara pšenice na jedrenjaku *Augustina Pelizera* i 200 stara ječma na *navu Zaneta Padoana.* Tabelarni pregled plovnih jedinica i količine žitarica u porečkoj luci treba dopuniti da Molinovim podacima o pšenici pretovarenoj s brodova koji nisu mogli nastaviti plovidbu prema Veneciji, bilo da su se morali vratiti natrag na Levant, ili se, zbog popravka, dulje zadržati u istarskim lukama. Budući da se najviše nedopušteno trgovalo upravo žitaricama koje su se prekrcavale na druge brodove providur je izdao posebna naređenja i pojačao nadzor nad tim radovima. (Pretovarivanje se vršilo samo iznimno i u manjim količinama, pa to ne mijenja tvrdnju o tranzitnome obilježju mletačkoga prometa preko luka zapadne Istre. Taj je promet najčešće tekao neprekidno, uz kraće zastoje, od mjesta utovara do mjesta istovara, od Levanta do Venecije.)

Pretovarivanje je obavljeno u dva navrata — 9. i 12. studenoga — na *peote* petorice Porečana, jednoga Čozota (patruna iz Chioggie) i dvojice patruna čije prebivalište nije navedeno. (Vidi tabelu 2.)

Ukupno je pretovareno 1.500 stara pšenice, a patrunima *peota* naređeno je da odmah krenu u Mletke.

Preračunato u metrički sustav ukupno je u porečku luku početkom studenoga dopremljeno oko 2.200 tona pšenice, 575 tona boba i 62,5 tona ječma. Ti su tovari ukrcani u dalekoj crnomorskoj luci Sinopio na obalama Male

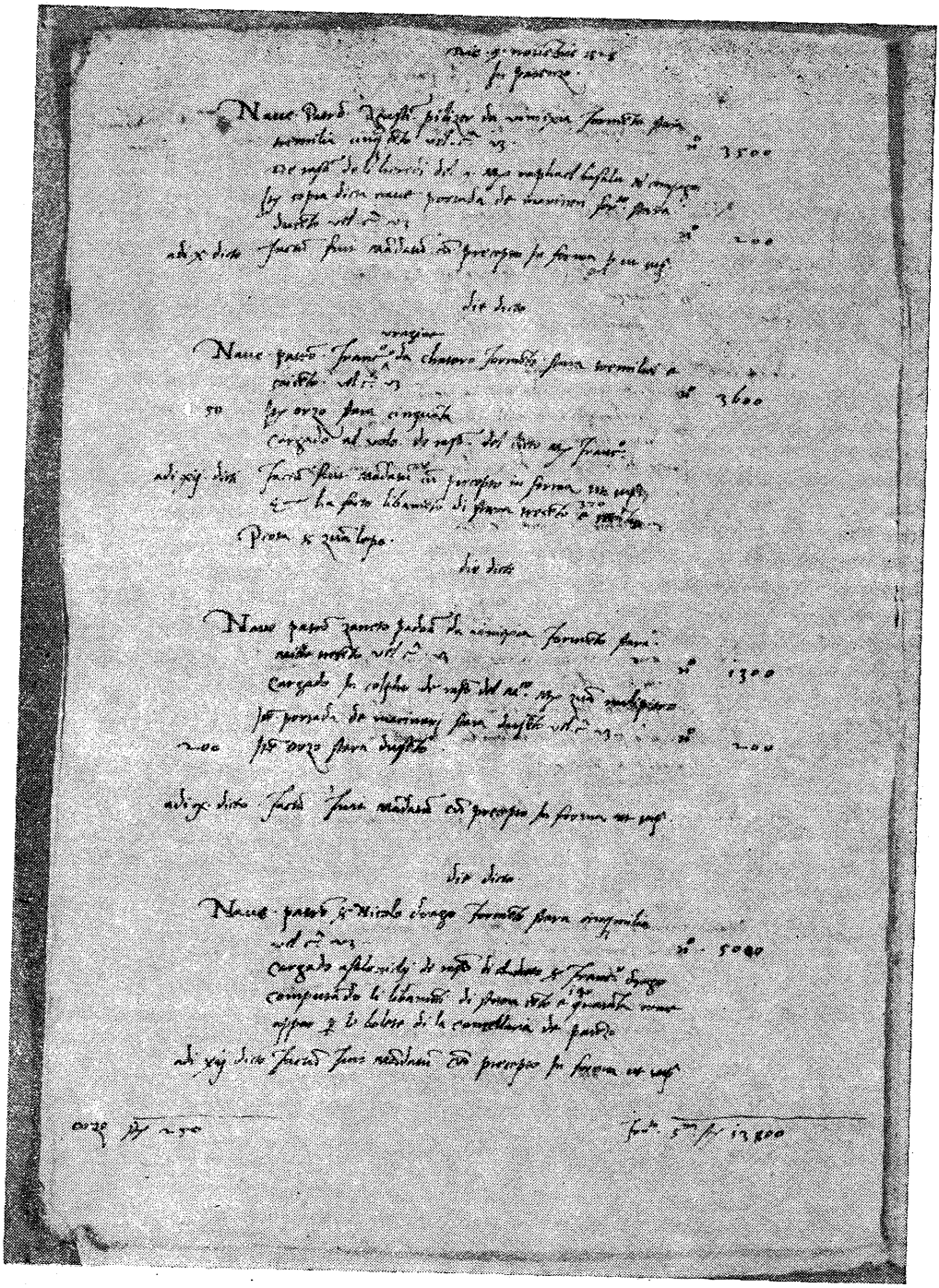

Sl. 2. Archivio di Stato di Venezia. Consiglio dei X: Busta 266. Popis brodova s tovarom žitarica u Poreču u studenom 1528.

Tabela 2

PREKRCAVANJE TERETA U POREČU

Brod koji je dopremio žito	Pretovareno na brod	Vlasnik	Prebivalište	Količina pšenice (u starima)
Galijun Constantina iz Sinopija; prevezeno za račun *Martina de Antonio* iz Venecije	peota	*Zuane Smergo*	Poreč	160
	peota	*Zuane Frezin*	Poreč	150
	peota	*Pasqualin Smergo*	Poreč	280
	peota	*Marco Camuso*	Poreč	40
Nave patruna *Francesca Vragovina* iz Kotora	peota	*Andrea de Lutia*		250
	peota	*Piero Smergo*	Poreč	120
Nave patruna *Zaneta Bruneta;* tovar je dopremljen iz Aleksandrije u Egiptu	peota	*Bernardin de Sdregna*		200
	peota	*Zanpiero Grasso*	Chioggia	300

Azije,[41] te u mletačkim emporijima širom Levanta: u Patrasu (Patrai) na sjeverozapadnome Peloponezu,[42] u Solunu[43] i lukama istoimena zaljeva, u egipatskoj Aleksandriji[44] i u nekim poimenično nespomenutim lukama Jadranskoga mora i grčkog dijela Levanta, u mletačkim izvorima nazvanim »Culpho« (ili »Golfo«).[45]

Istodobno su i u umaškoj luci bili usidreni brodovi sa žitaricama namijenjenim mletačkoj metropoli. Tijekom studenoga tu je prispjelo i više jedrenjaka negoli u Poreč, ali je njihova nosivost, a s njom u vezi i količina žitarica, bila manja. (Vidi prikaz u tabeli 3.)[46]

Sedam marsilijana, četiri skirca *(schirazo),* dvije *charadrie,* četiri gripa i po jedna karavela, galijun i *peota* prevezli su u umašku luku 1.287 tona pšenice, 168 tona ječma i 25 tona prosa. Vjerojatno su ti jedrenjaci usidreni u Umagu zato jer porečka luka, u kojoj su se u studenome nalazili peljari, nije mogla primiti sve brodove i osigurati im brzo peljarenje do Venecije.

[41] Antonio Carile, Partitio terrarum Imperii Romanie, *Studi Veneziani* VII, Firenze 1966, 237.

[42] F. Thiriet, Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie II, Paris — La Haye 1971, passim (vidi Index général, 245). — Hrabak donosi podatak da je Patras u prvim desetljećima XVI. st. bio središnja luka u dubrovačkoj izvoznoj trgovini na Istoku (n. dj., 143).

[43] Solun je dvadesetih godina XVI. st. bio važna izvozna luka za pšenicu i ječam. U jesen 1520, primjerice, neka istarska *nave* prevezla je iz Soluna 7.000 stara pšenice (B. Hrabak, Izvoz žitarica, n. dj., 164).

[44] Egipatska luka Aleksandrija bila je značajno ukrcavalište za izvoz žita u Veneciju (isto, 167). U doba gladnih godina 1528—1531. i dubrovački su trgovci plovili do daleke Aleksandrije i tu kupovali žito, a zatim ga preprodavali na Apeninskome poluotoku (pa i u samoj Mletačkoj Republici). No, u redovitim su prilikama izbjegavali tako duga i pogibeljna putovanja (isto, 188—189). Usp. i B. Tenenti, Note sui tassi, n. dj., 191, 195, 199 i 200.

[45] Usp. Natko Katičić, More i vlast obalne države. Historijski razvoj, JAZU, Zagreb 1953, 82—131 (passim).

[46] ASV. CD. Busta 266. Lettere. In Parenzo 1528. adi 9. nouembrio.

Tabela 3

BRODOVI U UMAGU

Tip broda	Vlasnik	Porijeklo	Vrsta žitarica	Količina (stara)	Mjesto ukrcavanja	Datum prispijeća
charadria	*Andrea da Vegia*	Krk	pšenica	100	Arkadija	
karavela	*Nicolò Vlacho*	Venecija	pšenica ječam	600 500		9. XI. 1528.
charadria	*Antonio de Marin*	Korčula	pšenica	600	Steri (u zaljevu Patras)	14. XI. 1528.
marsilijana	*Zorzi de Zeta detto Sarapia*		pšenica	700	Livadostro (u zaljevu Patras)	5. XI. 1528.
marsilijana	*Guielmo de Viniexia*	Venecija	pšenica	400	Arkadija	6. XI. 1528.
marsilijana	*Pollo Teribile*	Venecija	pšenica	1.400	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
marsilijana	*Domenego Pastrouich*		pšenica	1.000	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
marsilijana	*Francesco Zenaro*	Chioggia	pšenica	100	Lepanto	10. XI. 1528.
marsilijana	*Lorenzo de Antonio*	Bergamo	ječam	300		10. XI. 1528.
marsilijana	*Zanetto Grasso*	Chioggia	pšenica	1.000	Livadostro	10. XI. 1528.
galijun	*Costantin da →*	Sinopio	pšenica	3.000	Vollos	9. XI. 1528.
grip	*Piero de Simon*	Krf	pšenica ječam	1.300 200	Arkadija	9. XI. 1528.
grip	*Zorzi Lovo*	Lepanto	pšenica	500	Arkadija	9. XI. 1528.
grip	*Nicolo da →*	Lepanto	proso	300	Arkadija	9. XI. 1528.
grip	*Andrea de Dulcigno*	Ulcinj	pšenica	40	Arkadija	12. XI. 1528.
schirazo	*Batista da Liesena*	Hvar	pšenica ječam	1.000 250	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
schirazo	*Piero Condoglinoti*	Cordon	pšenica	1.800	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
schirazo	*Bastian Sevo*		pšenica ječam	1.000 1.000	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
schirazo	*Nicolò de Beristlavo*	Hvar	pšenica ječam	700 300	»u Kulfu«	9. XI. 1528.
peota	*Daniel de Christoforo*	Pavia	pšenica	200	Albanija	

Žitarice, ukrcane u Arkadiji,[47] Lepantu,[48] Volosu,[49] u albanskome priobalju i na obalama Jadrana (»u Kulfu«, »in Golpho«), prevozili su patruni stalno nastanjeni u Krku, Chioggi, Veneciji, Bergamu, Paviji, Korčuli, Ulcinju, Krfu, Lepantu i Sinopu. No, veoma je vjerojatno da je, primjerice, patrun karavele *Nicolò Vlacho* (Nikola Vlaho) bio Dubrovčanin s domicilom u Veneciji, a ne Mlečanin. Na to upućuje i oznaka pokraj njegova imena: »habita a Viniexia«. S istočne jadranske obale potječu, nesumnjivo, i *Andrea da Vegia* (Andrija Krčanin), *Antonio de Marin, Zorzi de Zeta, Domenego Pastrouich, Batista da Liesena, Nicolò de Beristlavo* (Hvaranin Nikola od Berislava, tj. Berislavić) i dr.

Treći dio flote koja je prevozila žitarice u Mletke sastojao se samo od tri broda usidrena u Piranu.[50] (Vidi tabelu 4.)

Tabela 4

BRODOVI U PIRANU

Tip broda	Vlasnik	Porijeklo	Vrsta žitarica	Količina (stara)	Mjesto ukrcavanja	Datum prispjeća
karavela	Marchio de Tomaso	Dubrovnik	pšenica	835	Patras	5. XI. 1528.
karaka	Michiel Franchaso	Hvar	pšenica	1.000		5. XI. 1528.
peota	Beneto di Humago	Poreč	pšenica	250		5. XI. 1528.

Količine pšenice smještene u jedrenjacima dubrovačkoga, hvarskog i porečkog patruna iznosila je 2.085 stara (ili oko 174 tone), a potjecala je iz Patrasa. Vjerojatno su dubrovačka karavela i hvarska karaka dovezle žito izravno iz te grčke luke, dok je na peotu *Bene(de)ta de Humago* (Umažanina nastanjena u Poreču)[51] teret pretovaren u Istri.

Preko istarskih luka prebačeno je u studenome 1528. u skladišta *Serenissime* 54.425 stara žitarica (oko 4.535 tona). Najviše je žitarica prevezeno preko Poreča, u izvorima nazvanog »lukom Venecije«, koji je bio i sjedište spomenutih peljara u zimskim mjesecima. Providur Francesco da Molin popisao je sve žitarice koje je zatekao u Poreču i o tome obavijestio Vijeće desetorice:

[47] To se zacijelo odnosi na klasičnu Arkadiju, pokrajinu u srednjem dijelu Peloponeza, koja je imala izlaz na more u Argolidskome zaljevu.

[48] Lepanto *(Návpaktos)*, luka na sjevernoj obali ulaza u Korintski zaljev. Bio je glavno uporište mletačke trgovačke politike u zapadnom dijelu srednje Grčke. Usp. V. Hrochová, Le commerce, n. dj., 18: »L'appui principal de la politique commerciale vénitienne dans la parti occidentale de la Grèce centrale était le port de Naupact (Lepanto).«

[49] Volos, luka u istoimenom zaljevu; krajnja točka mletačkoga gospodarskog utjecaja u Tesaliji (vidi V. Hrochová, Le commerce, n. dj., 8—9). F. Braudel (Civiltá e imperi, n. dj., I, 624) svrstava Volos među najveća mediteranska središta prodaje žita trgovcima sa Zapada. Volos je velika žitnica u koju se slijevao urod s ravnica plodne Tesalije.

[50] ASV. CD. Busta 266. Lettere. In Parenzo 1528. adi 9. nouembrio.

[51] Isto (»Beneto di Humago habita in Parenzo«).

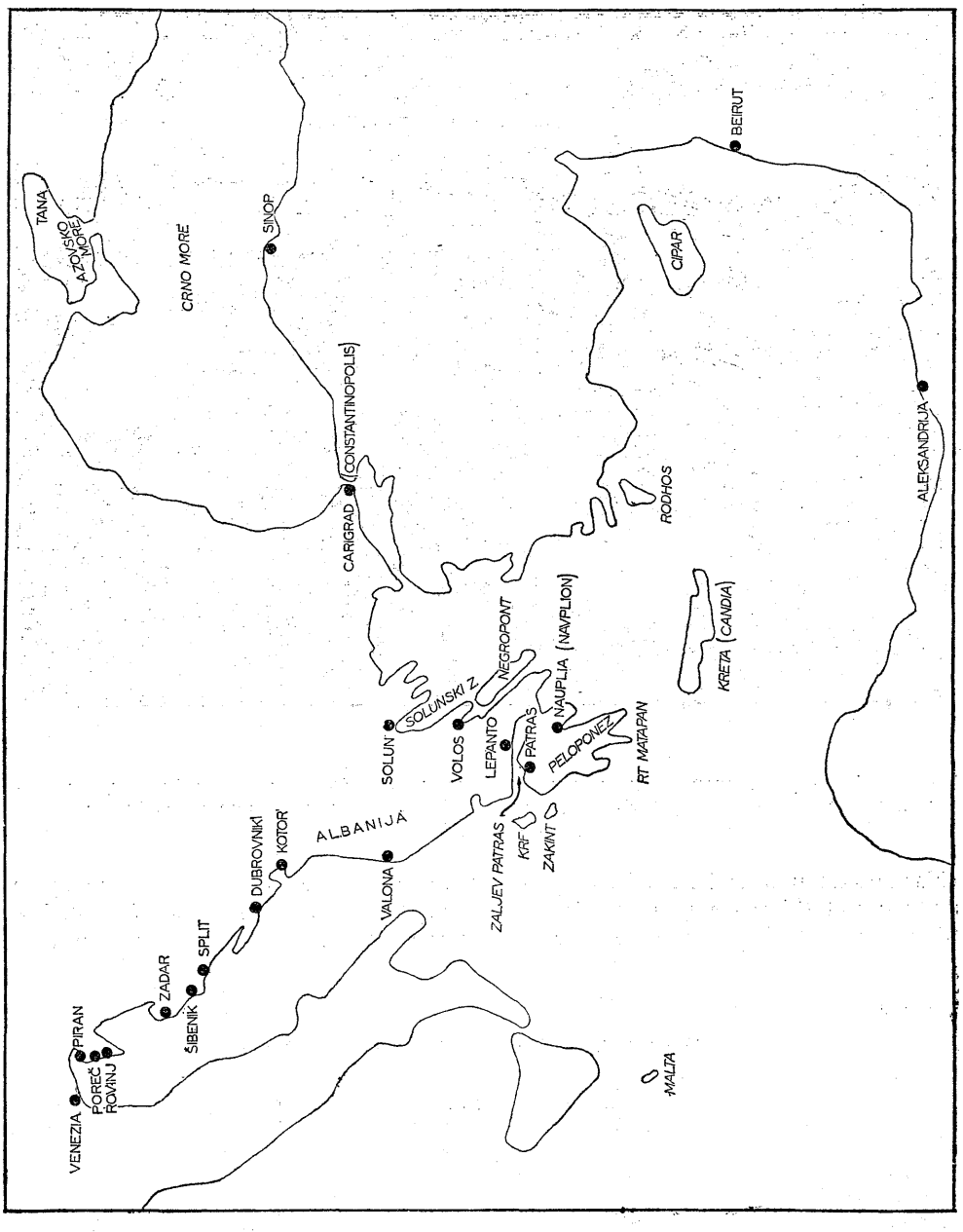

Sl. 3. Grčka i levantinska središta u kojima se krcalo žito koje se preko istarskih luka prevozilo u Veneciju.

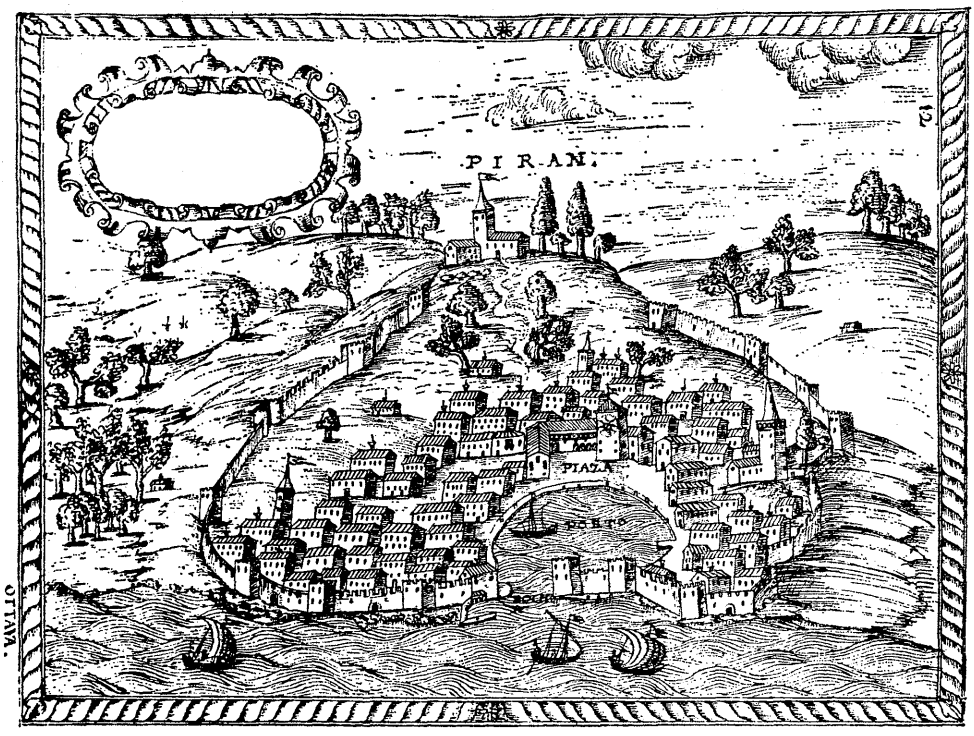

Sl. 4. PIRAN. Archivio Arcivescovile, Udine. Fondo Arcivescovile. Codice 109. Angelo degli Oddi, Viaggio de le Provincie di Mare della Signoria di Venetia [...], In Venetia MDLXXXIIII.

»Našao sam u ovoj luci, od broda do broda, da ima 37.235 stara. Tome treba pribrojiti 4.910 stara prebačenih brodovima u Veneciju, tako da ukupna količina iznosi 42.145 stara.«[52] Međutim, zbrajanje količine žitarica, popisanih po

Tabela 5

UKUPNA KOLIČINA I VRSTA ŽITARICA

Luka	pšenica (stara)	bob (stara)	ječam (stara)	proso (stara)
Poreč	26.400	6.900	750	—
Umag	15.440	—	2,550	300
Piran	2,085	—	—	—
Ukupno	43,925	6.900	3.300	300

[52] ASV. CD. Busta 265. Lettere. Da Parentij die 15 nouembris 1528 (»Io ho trouato in questo porto: a nauiglio per nauiglio che furno stara 37235. In oltra stara 4910 che andorno con li bastimenti a Venetia; che saria in tutto stara 42145«).

pojedinom brodu, daje nešto manji konačni iznos, vjerojatno zbog toga jer je u međuvremenu još neki jedrenjak otplovio prema Veneciji sa svojim tovarom.

Prema da Molinovu popisu brodovi usidreni u tri istarske luke bili su natovareni raznim vrstama žitarica. (Vidi Tabelu 5).

•

Dokumentirani faktografski prikaz tranzita žitarica preko porečke luke u studenome 1528, promatran u cjelini odnosa »Prejasne kraljice mora« prema istarskome posjedu, dobiva još širu gospodarsku i političku dimenziju.

Već je istaknuto da su tijekom višestoljetne vladavine Mletačke Republike mnoge luke na zapadnoj obali Istre služile kao etapne stanice na pomorskome putu koji je vodio iz Venecije prema dalmatinskim i levantinskim trgovačkim središtima i obratno. Republika sv. Marka najveći je dio svoje političke, vojne, ekonomske i diplomatske aktivnosti usmjerila na zaposjedanje, održavanje i nadziranje toga pomorskog puta koji je za nju bio od vitalna značenja. Mnogi dokumenti u širokom vremenskom rasponu od IX. do XVIII. stoljeća svjedoče o dugotrajnoj borbi za prevlast nad Jadranskim morem, o mletačkim uspjesima i neuspjesima u borbi protiv suparničkih sila i oporbeno raspoloženih gradskih komuna koje, štiteći svoje interese, vode veoma elastičnu politiku: katkada traže pomoć Republike i priznaju njezino vrhovništvo, a katkada se odmeću od nje. Istodobno je mletačka vlada, kada su to dopuštale gospodarske i političke prilike, nastojala obnoviti i dograditi istarske luke, organizirati peljarenje radi sigurnosti plovidbe i patroliranje naoružanih barka *(barche armate)* pomorske milicije.

Na plovidbenom putu od Istre prema Veneciji Poreč je, uz Rovinj, bio najznačajnija točka. Iako je providur Capello u izvještaju senatu 1596. čitavu zapadnoistarsku obalu nazvao »istinskim i neophodnim predziđem plovidbe prema gradu Veneciji«,[53] a koparski joj podestat i kapetan Agostino Barbarigo 1669. pridao epitet »zlatnik *Dominante*«[54] — Poreč i Rovinj imali su među lukama zapadne obale poluotoka najistaknutije mjesto.

Pred Porečom, na sjeverozapadnom dijelu otočića Sv. Nikole, još je 1403. odlukom senata izgrađen poznati pomorski svjetionik,[55] za koji je Marin Sanudo u svojem *Itinerario* 1483. ustvrdio da je »zvonik na kojemu su se palile vatre, a odgovarao je onome na Lidu«.[56] Prema R. F. Barbaliću, piscu pregleda povijesti istarskoga pomorstva, »položaj porečkog pomorskog svjetionika bio je na poziciji na kojoj se nakon putovanja jedrenjaka uz istočnu jadransku i istarsku obalu mijenjao kurs prema Veneciji s obzirom na vjetrove i s obzirom na pomorske struje«.[57] Barbalić ističe da svjetionik na otoku Sv. Nikole »možda i nije ulazio u sektor dometa pomorskog svjetionika na Lidu«, ali je,

---

[53] Navedeno prema monografiji Bernarda Benussija, Storia documentata di Rovigno, Trieste 1888 [pretisci: 1962. i 1977.], 146 (»il vero et necessario antimurale della navigatione a questa città di Venezia«).

[54] Na i. mj. (lo scudo della Dominante«).

[55] Francesco Babudri, Le antiche chiese di Parenzo, *AMSI* XXIX, 1913, 205.

[56] Pietro Kandler, Itinerario di Marin Sanuto dell'anno 1483, *L'Istria* 66—67, Trieste, 22. XII 1848 (»et è un campaniel che già si facea fuogi, et respondes a quello è a Lio«).

[57] R. F. Barbalić, n. dj., str. 1520.

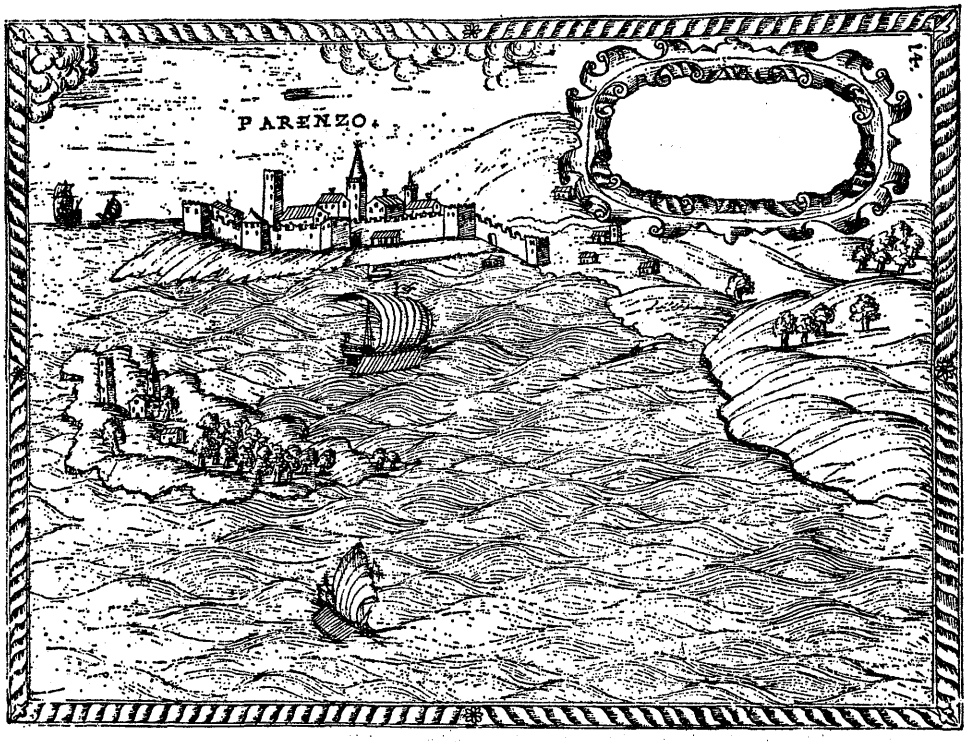

Sl. 5. POREČ. Archivio Arcivescovile, Udine. Fondo Arcivescovile. Codice 109. Angelo degli Oddi, Viaggio de le Provincie di Mare della Signoria di Venetia [...], In Venetia MDLXXXIIII.

nesumnjivo, »na tom plovidbenom putu bio već tada značajna točka navigacije«.[58]

U francuskom kodeksu *Voyage fait par moy Pierre Lescalopier l'an 1574 de Venise à Constantinople,* koji se čuva u biblioteci *L'Ecole de Médecine* u Montpellieru, udaljenost od Poreča do Venecije naziva se *parenzana* (»porečanka«) i tvrdi se da iznosi oko stotinu milja.[59] Zbog vjetrova, čestih magla, te grebena i pličina plovidba »porečankom« nije bila jednostavna i zahtijevala je vješte obalne peljare.

Poreč je, dakle, s pravom nazvan lukom *Serenissime* i njegova je uloga u povijesti mletačkoga pomorstva neosporna. Prirodno dobro zaštićena i prilično prostrana[60] porečka je luka bila puna jedrenjaka različite veličine, nosivosti i provenijencije, pa je Poreč na površnoga putnika ili namjernika ostavljao dojam »velikog i lijepoga grada s veoma razvijenom trgovinom«![61] Stvar-

[58] Na i. mj.

[59] Midhat Šamić, Opis putovanja Pjera Leskalopjea kroz naše zemlje 1574, *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine* III, Sarajevo 1963, 332. (Riječ je, dakako, o mletačkim miljama.)

[60] Prospero Petronio, Memorie sacre e profane dell'Istria, Trieste 1968, 321. Za Poreč kaže da ima »ottimo Porto fattoli dalla Natura«.

[61] M. Šamić, Opis putovanja, n. dj., 333. Lescalopierove su riječi navedene prema Šamićevim bilješkama, jer autor nije bio »u mogućnosti objaviti dvije-tri prve stranice putopisa, budući da su one znatno oštećene« (str. 332).

nost je bila sasvim drukčija. Od god. 1554, kada potječu prvi podaci, do konca XVII. stoljeća, dakle punih stotinu i pedeset godina, porečko je žiteljstvo neprestano opadalo: dok je god. 1554. grad imao 780 stanovnika, god. 1696. njegovo žiteljstvo nije prelazilo 300 ljudi (u međuvremenu, za kužnih epidemija 30-ih godina XVII stoljeća spalo je na samo stotinu!).[62]

U ovome prilogu — ograničenom na opis jednoga sačuvanog izvještaja o količini žitarica i plovnim jedinicama u Poreču i susjednim tranzitnim lukama u studenome 1528 — nije moguće objašnjavati komplicirane mehanizme tlačenja podaničkih gradova koja je provodila *Dominante*, no dovoljno je slijediti nit ovoga izlaganja da bi se osvijetlio bar jedan oblik toga tlačenja.

Već je spomenuto da je god. 1528. harala glad u Istri i da su *fontici* — spremišta žitarica i brašna — u mnogim mjestima bili potpuno prazni. Providur Francesco da Molin trebao je spriječiti da se žitarice s brodova u porečkoj, umaškoj i piranskoj luci, namijenjene metropoli, prodaju istarskim općinama. Zato je on popisao sve žitarice i strogo pazio da tovari neokrnjeni otplove u Veneciju. Poreč nije bio tržište žitaricama, stjecište trgovaca i kupaca, prometno središte, već samo zemljopisno pogodna točka za zastanak jedrenjaka i konvoja koji su plovili prema Veneciji ili, obratno, prema Dalmaciji i Levantu, prema zapadnome Sredozemlju i Atlantiku. Žitarice su ostajale u brodskim skladištima i spremištima i nisu, bar ne legalno, unošene kroz vrata na gradskim zidinama. Čak su se i zapovjednici brodova, mornari i putnici hranili brašnom — iz gradskog fontika! S istinskom je rezignacijom i protestom to posvjedočio porečki podestat Giovanni Pirano u pismu Vijeću desetorice potkraj 1560.[63] Podestat ističe da je Poreč grad s mnogobrojnim kućama, ali s malo žiteljstva i da je njegov teritorij toliko prostran i plodan da bi se na njemu, kada bi se obrađivao, mogla proizvoditi hrana dovoljna za prehranu stanovništva u tijeku čitave godine. Što se tiče hrane, nastavlja podestat obraćajući se duždu i članovima Vijeća desetorice, Poreč bi »sklapao kraj s krajem poput drugih vaših mjesta da stanovnici Venecije ne dolaze ovdje jesti kruh [...]«.[64] Za prehranu siromašnih Porečana, tvrdi Pirano, dovoljno je izdvojiti iz fontika 25 stara žitarica mjesečno, no kada zimi u luci pristaju mnogi brodovi, pogođeni nevoljama i iznemogli od duge plovidbe, ni 300 stara nije dovoljno da se podmire njihove potrebe.[65] »Odakle ću, Prejasni kneže«, pita se podestat, »pronaći živež za vaše vjerne podanike [...] ako ne mogu i ne smijem dirnuti žitarice«[66] [na usidrenim brodovima]?

Istarske su općine morale tražiti od senata odobrenje za kupnju žitarica, na primjer Kopar u veljači 1529, Pula i Vodnjan u ožujku iste godine, Piran u svibnju, Novigrad, Cres, Osor, Piran, Kopar, Umag i Pula u siječnju 1530.[67] ..., a podestatu Poreča naređeno je 13. listopada 1533. da nezakonito kupljenu pšenicu, potajno iskrcanu u Vrsaru, odmah uputi u Mletke.[68] Metropola nije smjela oskudijevati, a podanički su gradovi dobivali pravo na uvoz

---

[62] Miroslav Bertoša, Istarsko vrijeme prošlo, Pula 1978, 212.

[63] ASV. CD. Busta 266. Lettere. Da Parenzo il 23. nouvembre 1560.

[64] Isto (»et passarebe quanto altro luoco suo, se gli habitanti di Venetia non uenisseno a mangiar il pane a quei«).

[65] Isto.

[66] Isto (»doue poi, Serenissimo principe, posso escoder al uiuer di questi suj fidelissimi [...] se non posso ne debo tocar formenti«).

[67] S. Cella, Documenti, n. dj., 133—134.

[68] Na i. mj., 139.

žitarica iz Venecije ili mletačkog dijela Furlanije tek onda kada je *Dominante* bila podmirena i kada su dospijevali do ruba smrti od gladi. Time se općinska blagajna (preopterećena mnogim dugovima) izlagala velikim izdacima, jer su žitarice na tržištu Rialta bile daleko skuplje od onih koje su se nalazile na brodovima usidrenim u istarskim lukama.

Nestašica žitarica potrajala je sve do konca kolovoza 1534. Tada je okončana gotovo osmogodišnja lančana serija kriza i gladnih godina, a *provveditore alle biave* Alvise Bembo pozvan je da se vrati u Mletke.[69] Idućih nekoliko ljetina bile su i u Istri veoma dobre i urod s istarskih polja, u prvome redu iz Puljštine, izvozio se čak izvan njezinih granica.[70]

Na žalost, krize slične onima iz 1527—1534, ili još teže, ponavljat će se u čitavom dugom razdoblju mletačke vladavine. Politika metropole nije postala popustljivija i istarski su gradovi životarili s poluprazним fonticima i sve većim brojem napuštenih i srušenih kuća, jer je odlazak iz urbanih središta poprimao sve više maha.

Unatoč ulozi koju su imali u mletačkoj pomorskoj trgovini s Jadranom, Levantom i ostalim Sredozemljem, istarska gradska središta na zapadnoj obali sve su se više pretvarala u »umiruća tijela kojima je ponestalo životna daha«, kako se slikovito, ali s gorčinom, izrazio neki mletački providur početkom XVII. stoljeća.[71]

Miroslav Bertoša

VENETIAN GRAIN TRANSIT AND WEST ISTRIAN HARBOURS: A REPORT FROM THE YEAR 1528

Summary

The decline of the old system of convoys of Venetian trading galleys, the loss of the important factories in the Levant, and the food supply crisis that took hold of nearly the whole territory of the Republic of St. Mark in the late 1520's have been the subject of numerous articles, papers and monographs. This contribution offers new information about one detail of the transportation of cereals from the Levant for the needs of the city on the lagoons via certain harbors in western Istria in 1528.

Two *buste* (n. 256 and 266) in the collection *Consiglio dei X: Lettere dei Rettori ai Capi* in the *Archivio di Stato di Venezia* contain the material that served as the basis for this documented report. These documents show that in October 1528 the Venetian *provveditor delle biave in parbitus Hystriae* arrived in Poreč to inspect and inventory the shipments of cereals on ships

[69] Na i. mj., 140.
[70] Na i. mj., 143.
[71] M. Bertoša, Istarsko vrijeme, n. dj., 102.

anchored along the Istrian coast. On account of the great economic crisis brought about by the decline in Venetian commerce with the East and West, hostilities during the conflict with the League of Cambrai, a worsening climatic cycle, the plague, and ever-higher grain prices, hunger and poverty struck not only some peripheral districts of the Venetian Republic but the capital itself, especially from 1526 to 1529. Therefore the *Senato* tightened its supervision over ships that carried cereals to Venice via Istrian harbors and instructed its functionaries there to prevent the sale of the valuable grain to the town warehouses *(fondaci).*

In 1528 on ships in the harbor of Poreč there were about 2,200 tons of wheat, 575 tons of beans and 62,5 tons of barley, in Umag 1,287 tons of wheat, 168 tons of barley and 25 tons of millet, and in Piran 2,085 tons of wheat. There cereals had been loaded in Greek harbors (Patras, Volos, Salonika, Arcadia), in Egyptian Alexandria, in the Black Sea port of Sinope on the shores of Asia Minor, and in unnamed harbors on the Adriatic Sea and in the Greek part of the Levant. They were carried to the Istrian transit ports on sailing ships of the types *nave, marciliana, galeone, peota, schirazo, caradria, caravella* and *grippo,* whose owners *(patroni)* were from Ulcinj, Dubrovnik (Ragusa), Korčula, Hvar, Krk, Venice, Chioggia, Bergamo, Lepanto, Sinope and Poreč.

Although Istria in 1528 was ravaged by famine, and the town warehouses were empty, the sale of cereals from the anchored ships was strictly forbidden. The metropolis was not to be deprived, and the hungry subject towns got temporary permission to buy cereals in Venice and Friuli. Through such a policy the Venetian government further impoverished the Istrian towns, since it forced them to buy cereals on the market of the Rialto at far higher prices than they would have paid the *patroni* of the ships while they were in their harbors.

With these examples the author has tried to show not only the breadth of the geographic area in which Venice bought cereals and the transit role of harbors on the west coast of Istria, but also Venice's oppressive relationship to the ever poorer urban centers of Istria.

UDK 929 Križanić: 929 : 262.13 Alexander VII

Ivan Golub

JURAJ KRIŽANIĆ U DNEVNIKU PAPE ALEKSANDRA VII.

I. Rasprava

Prava je rijetkost da jedan papa vodi dnevnik. Još veća je rijetkost da u dnevnik unosi jednog rimskog kapelana. Aleksandar VII. upravo je jedan od papa koji je vodio dnevnik i u nj je unio kapelana Jurja Križanića.[1]

Juraj je Križanić 1658. poklonio papi Aleksandru VII. »jednu knjigu koju je sastavio o glazbenim proporcijama«.[2] Do pape je doprla Križanićeva misao kako bi bilo podesno da se otpravi u Moskvu poslanik kojemu bi on, Križanić, bio tumač.[3] Kada i preko koga je Križanić to papu pitao nije se saznalo. Potaknut svim tim pažljivo sam prelistao jedva prohodni dnevnik pape Aleksandra VII.

Dnevnik se nalazi u Vatikanskoj apostolskoj biblioteci u fondu Chigi (Fabio Chigi zvao se Aleksandar VII. prije nego što je 7. travnja 1655. izišao iz konklave kao papa), pod signaturom O. IV. 58. Dimenzije su mu 21 × ×28×11. Obuhvaća svih dvanaest godina plodnoga pontifikata. Počinje s kolovozom 1655, a završava sa svibnjem 1667, svega par dana prije papine smrti. Pisan je sitno, s puno kratica i natukničkі. Dnevnik je u isto vrijeme i agenda i acta, i plan i kronika. Iako je pretežno poslovan, dnevnik pape pjesnika sadrži i lirskih opisa zalaza sunca viđenih s Quirinala, snijegom taknutih brda u daljini i maglama presvučenih nizina.

»Vraća se sunce u šest sati i potraje do večeri
no u daljini se naziru magle«.
(Dnevnički zapis pape Aleksandra VII, 26. svibnja 1658)

Pažljivo i s malo nade prolazio sam preko nabijenih sitno pisanih redaka papinih. Sumnjao sam da ću išta naći o Križaniću. Ta Jurko je — tako

[1] Dva stoljeća pisanja o Jurju Križaniću 1772—1972. obuhvatili su bibliografijom A. L. Gol'dberg i I. Golub (T. Eekman — A. Kadić, Juraj Križanić, 1618—1683, Russophile and Ecumenic Visionary, The Hague — Paris 1976, Slavistic Printings and Reprintings edited by C. H. Schooneveld, Indiana University, sv. 292, str. 329—352). U svojoj selektivnoj bibliografiji koju su dopunili J. Šidak i I. Golub, A. L. Gol'dberg obuhvaća i 1973. (Bibliografija o Jurju Križaniću, Zbornik Život i djelo Jurja Križanića, urednik Radovan Pavić, Biblioteka Politička misao, sv. 7, Zagreb 1974, str. 259—277). Godine 1974—1979. obuhvaća I. Golub (Bibliografija o Jurju Križaniću od 1974. do 1979, Historijski zbornik 31—32 (Zagreb 1978—1979, str. 325—329).

[2] V[atroslav] J[agić], Zur Biographie G. Križanić's, Archiv für slavische Philologie, sv. VI, Berlin 1882, str. 121.

[3] S. A. Belokurov, Iz duhovnoj žizni moskovskago obščestva XVII v., Moskva 1902, Priloženija, str. 278—279.

se Križanić sam nazivao — tada mali čovjek u velikom Rimu, neznatan kapelan u Vječnome Gradu.

Na veliko iznenađenje pod nadnevkom 8. ožujka 1657. našao sam sitnim slovima Aleksadrove ruke zapisano:

> »Otac Virgilo Spada = o svećeniku Hrvatu koji se nalazio kod Sv. Jeronima od milosrđa, i koji bi išao u Moskoviju, a Propaganda ga zapostavlja itd, i o tome što nam je rekao rezident od Parme«.

Križanić nije spomenut poimence, no očito je da se radi o njemu. Križanić je u drugim zapisima tada u Rimu (u zapisnicima sjednica Zbora za širenje vjere) zapisan kao »svećenik Hrvat — prete Croatta«.[4] Nalazio se kod Sv. Jeronima od milosrđa 1653—1657. Nije se saznalo kada je i preko koga izrazio papi želju da bi išao u Moskoviju.[5] Križanića je zapostavljao tajnik Zbora za širenje vjere [Propagande], Dionisio Massari,[6] a štitio ga je i preporučivao Virgilio Spada, npr. 4. lipnja iste 1657. zauzimao se za nj kod Luke Holsteniusa.[7]

U papinu zapisu teže je čitljiva riječ »sprezza« u značenju »zapostavlja«. Ovo mi se čitanje čini na temelju usporedbe svakog slova sa slovima dnevnika najvjerojatnijim. Poteškoću da li se radi o »tt« ili »zz«, da li o »spetta« ili »sprezza« razrješava, čini se, usporedba s dosta čestim imenom dnevnika »Vizzani«. Sporna se slova pokazuju istovjetnim sa »zz« u »Vizzani«. To se potvrđuje i položajem u kojem se Križanić tada nalazio. Ako se prihvaća čitanje »zapostavlja — sprezza«, to bi značilo da Zbor za širenje vjere zapostavlja odnosno omalovažuje ili samoga Križanića, jer »lo« se može odnositi na njegovu osobu: »njega — lo«; ili zapostavlja odnosno omalovažuje to što bi on išao u Moskoviju, jer »lo« se može odnositi na to: »to — lo«. U to je vrijeme tajnik Propagande, dakle prvi Križanićev pretpostavljeni poglavar, Dionisio Massari, koji će reći za Križanića: »smušena i čudna glava — cervello torbido e stravagante«.[8]

Bit će dakle da se Križanić preko svog zagovornika a papina savjetnika, suradnika i prijatelja Virgilija Spade[9] potužio na Kongregaciju za širenje vjere da zapostavlja njega odnosno njegov naum da ide u Rusiju.

Riječi o poslaniku-rezidentu Parme što dolaze u papinu zapisu uz Križanića ne moraju, ali i mogu biti u vezi s Križanićevim predmetom. Možda je parmski poslanik govorio papi o ruskom poslanstvu Čemodanova i Postnikova koje je boravilo u Firenci i u Mlecima od 24. prosinca 1656. do 1. ožujka

---

[4] Jagić, Zur Biographie Križanić's, str. 120—121.

[5] Belokurov, Iz duhovnoj žizni moskovskago obščestva, str. 278—279.

[6] Jagić, Zur Biographie Križanić's, str. 120.

[7] Ivan Golub, Nova građa o Jurju Križaniću iz rimskih arhiva (1653—1657), Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 57, Zagreb 1978, str. 192—193.

[8] Jagić, Zur Biographie Križanić's, str. 120.

[9] Virgilio Spada (1595—1662), prepošt i knjižničar Oratorija sv. Filipa Nerija u Rimu, milostinjar Inocencija X, prijatelj, savjetnik i suradnik u graditeljstvu Aleksandra VII.(Ivan Golub, Juraj Križanić i njegovi suvremenici: A. Kircher, I. Caramuel Lobkovitz, N. Panajotis, L. Holstenius, V. Spada, Historijski zbornik 27—28, Zagreb 1974—1975, str. 304—316; Ivan Golub, Contribution à l'histoire des relations de Križanić avec ses contemporains, 1651—1658; Eekman — Kadić, Juraj Križanić, 1618—1683, Rusophile and Ecumenic Visionary, str. 129—137).

1657, a koje je papa Aleksandar VII. htio privoljeti da posjete i Rim.[10] Spomenimo da je Križanić tada stanovao svega par koraka od rezidencije parmskog poslanika.

Papa nije zapisao što je odgovorio Virgiliju Spadi u vezi s Križanićevom željom da bi išao u Moskoviju. No, Križanić je to zapisao. Istina ne tada, nego točno nakon dvadeset i pet godina kasnije, 1682: »Dao sam sugerirati papi da je to vrijeme prikladno da se pošalje onamo [u Rusiju] poslanik (kojemu sam se ja nudio za tumača) [...] No Njegova Svetost je odgovorila: treba čekati mirnija vremena«.[11]

Križanić nije čekao mirnija vremena, ili ih je neko vrijeme čekao, no onda se protiv papine volje i bez znanja glavara pokupio 1658. put Rusije, slušajući radije svoje osvjedočenje nego papu.[12]

Čitavo hirovito Križanićevo ponašanje kao i obrati u stanovištima Zbora za širenje vjere prema Križaniću, koje je Jagiću zadalo muke kako da ga istumači i razmrsi[13] — a u potankosti kojeg sada ne ulazimo — možda ima ključ za razrješenje upravo u dnevničkom zapisu Aleksandra VII. o Križaniću. Križanić je zacijelo, intimno odlučio unatoč papinom drugačijem mišljenju otići u Rusiju. Dakako, više, nakon izričite drugačije papine volje, nije mogao otvoreno ni kazati ni tražiti. Zato je to činio neizravno. Sve je pretvarao u izliku da ode iz Rima što je značilo prvi korak za odlazak iz Rima u Moskvu počevši od potištenosti o kojoj piše Virgilio Spada Holsteniusu tri mjeseca nakon što je s papom razgovarao o Križaniću, kad se Križanić nije dao urazumiti od Spade da mora biti strpljiv, te da ne odbija dati tajniku Propagande svoje rukopise, izgovarajući se da nisu u čistopisu,[14] pa do govora o odlasku k primasu Ugarske Lippayu o kojem Križanić piše Propagandi.[15] Otišao je 1658, ali ne u knjižnicu Lippayevu već u Rusiju.

Na istoj stranici dnevnika pape Aleksandra VII. istog dana dolaze Gian Lorenzo Bernini i Juraj Križanić. Križanić na stupcu 75 r, a Bernini ponovno na stupcu 76 v u vezi s gradnjom kolonada pred bazilikom Sv. Petra. Virgilio Spada dolazi i u jednom i drugom zapisu, u prvom kao Križanićev posrednik pred papom, a u drugom kao papin pred Berninijem. Tako su se na istim stranicama dnevnika našli Aleksandar VII, papa rimskog baroka, Virgilio

---

[10] Križaniću je to poslanstvo bilo znano. Kasnije on spominje kako je mletački i firentinski tisak pisao o poslanstvu (Peter Bezsonov, Katoličeskij svjaščennik Serb (Horvat) Jurij Križanič, Nebljušskij, Javkanica, revnitel' vozsoedinenija cerkvej i vsego Slavjanstva v XVII veke, Pravoslavnoe obozrenie, Moskva 1870, vtoroe polugodie, str. 649—650).

[11] Belokurov, Iz duhovnoj žizni moskovskago obščestva XVII v., Priloženija, str. 279. Ostaje da se ispita kronologija dokumenata iz 1657—1658. i Križanićeva sjećanja o tim godinama iz 1682, te da se razmrsi nesklad među njima. Nije isključeno da je Križanić nakon dvadeset i pet godina pobrkao koji »prije« i koji »poslije«. Jagićev napor da to razmrsi ostao je bezuspješan. »Sve su to čudnovata proturječja, koja će se istom razjasniti, ako se nađu novi akti« — zaključuje Jagić (Život i rad Jurja Križanića, Zagreb 1917, str. 99). Možda upravo otkriveni dnevnički zapis pape Aleksandra VII. predstavlja ključ za rješavanje te poteškoće.

[12] Belokurov, Iz duhovnoj žizni moskovskago obščestva XVII v., str. 279.

[13] Vatroslav Jagić, Život i rad Jurja Križanića, Zagreb 1917, str. 96—103.

[14] Ivan Golub, Nova građa o Juriu Križaniću iz rimskih arhiva (1653—1657), Starine JAZU, knj. 57, Zagreb 1978, str. 192—1939.

[15] S, A. Belokurov, Jurij Križanič v Rossii, Vyp. III, Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostez rossijskih pri Moskovskom universitete, Moskva 1909, str. 22—24.

Spada,[16] vjerojatno začetnik misli da se podignu barokne kolonade, Gian Lorenzo Bernini, knez građevnog i kiparskog baroka i Juraj Križanić vidjelac slavenskog baroka. Povijest je to koja nije bez simbolike.

II. Vrela

Dnevnički zapisi pape Aleksandra VII. o Jurju Križaniću

Vatikanska apostolska biblioteka
Chigi O. IV. 58.
stupac 75 r

1657.

8. Marzo — *Cardinale* Barberini ha hauuto ordine da noi di far la Congregatione della fabrica per la Cathedra di San Pietro a salario pel Bernino.

Padre Virgilio Spada = del Prete Croatto che staua a San Girolamo della Carità, e che andarebbe in Moscuia, e la Propagatione lo sprezza,[a)] etc e del dettoci dal Residente di Parma

Jedan dnevnički zapis pape Aleksandra VII. o Gian Lorenzu Berniniju

Vatikanska Apostolska Biblioteka
Chigi O. IV. 58.
stupac 76 v

[16] U izgradnji baroknog Rima pape Aleksandra VII. »Roma Alexandrina« Spada je imao velik udio i kao građevni poduzetnik i kao graditelj. Radio je s Gianom Lorenzom Berninijem, Francescom Borrominijem, Girolamom Rainaldijem, Carlom Fontanom, P. Grassijem, saobraćao s Giulijem Burrattijem i prijateljevao s Alessandrom Algardijem. Rad mu nije bio lagan zbog nadmetanja i neslaganja pojedinih umjetnika međusobno, zbog teške naravi ovog ili onog od njih. Spada je ipak svojim taktom uspijevao npr. jednako dobro biti sa sračunatim Berninijem i s oporim Borrominijem. Spada se bavio i glazbom i to je jedno od dodirišta između njega i Križanića (Ivan Golub, Juraj Križanić glazbeni teoretik 17. stoljeća, Zagreb 1980, str. 76—79).

Virgilio Spada je dao ideju da se pred bazilikom sv. Petra zakrčenom malim kućama otvori veličanstven trg, a izgleda da je namisao da se podigne kolonade oko trga potekla od Spade. Minna Heimbürger-Ravalli, pošto je ispitala golem arhiv Spadin, zaključuje o osobi Virgilija Spade: »Dužnost je smjesta dodati da nam ovaj golemi materijal otkriva jednog od najsimpatičnijih ljudi epohe baroka, kojeg možemo danas poznavati. S etičkog stanovišta teško će biti ukazati na samo jedan moment života Virgilija Spade u kojem bi bio morao raditi drugačije od od onoga kako je uradio. Sve odluke što ih je donio — privatno za sebe i za svoje, službeno za Kongregaciju Oratorija, za pape, ili u drugom javnom kontekstu — bilo koji savjet što ga je dao, ili čin što ga je napravio, nikad nisu bili nadahnuti željom da postigne osobne koristi, prestiž ili glasovitost, ili da kuje političke spletke, već su bili uvijek prožeti skromnošću i osjećajem pravednosti, pregalaštvom i nesebičnošću.« (Architettura, Scultura e arti minori nel barocco italiano, Ricerche nell'Archivio Spada, Firenze 1977, str. 24). Taj i takav Virgilio Spada bio je prijateljski raspoložen prema Jurju Križaniću. Sušta protivnost od Križanićeva višegodišnjeg neposrednog rimskog glavara Dionizija Massarija. Križanić je u Spadi imao moćnog, utjecajnog, čestitog zagovornika. Spada je bio zacijelo najsvjetlija točka na Križanićevu rimskom nebu.

1657.

12. Marzo — Padre Virgilio Spada sia da noi domani circa il denaro, e l'intraprese della fabrica di San Pietro, e si dica al Bernino che si parelà de' portici ancora

Dnevnički zapis pape Aleksandra VII. o jednom predvečerju
Vatikanska apostolska biblioteka
Chigi O. IV. 58.
stupac 165 r

1658.

26. Maggio [...] *torna il sole* alle 18 ore, e dura fino a sera, mà da lontano si uedono nebbie

a) Grafija pape Aleksandra VII. i od druguda poznat položaj u kojem se Križanić tada nalazio ide u prilog čitanja: »sprezza«. Drugo moguće manje vjerojatno čitanje bilo bi »spetta«. »Spettare« dolazi namjesto »Aspettare« (N. Tommaseo —, B. Bellini, Dizionario della Lingua italiana, sv. IV, Rim — Torino — Napulj s. a., str. 1098). Ako bi stajalo čitanje »očekuje, čeka — spetta« onda bi zapis glasio: »Otac Virgilio Spada = o svećeniku Hrvatu koji se nalazio kod Sv. Jeronima od milosrđa, i koji bi išao u Moskoviju, a [i] Propaganda to očekuje«. Tome u prilog bi govorila odluka Kongregacije de propaganda fide od 1. listopada iste 1657. o Križaniću: »Neka ga se odredi misionarom u Moskoviju« (Jagić, Zur Biographie Križanić's, str. 121). Značilo bi da je Propaganda bila i u vrijeme kad Spada govori s papom o Križaniću, u ožujku 1657, i kad na svojoj sjednici raspravlja o Križaniću, u listopadu 1657, za to da se Križanić odredi misionarom u Moskoviju, ali da je osobni papin intervent na sjednici Propagande 26. siječnja 1658. izmijenio odluku Kongregacije de propaganda fide. Aleksandar VII, u čijem se prisustvu održavala sjednica, govorio je u vezi s Križanićem što je zapisničar ovako napisao: »Presveti je rekao da je već nešto o njemu čuo i da se njemu čini prikladnijim da se kakvom nagradom priteče u pomoć njegovu siromaštvu kako bi mogao ovdje u Rimu već započete radove protiv raskolnika dovršiti.« (Jagić, Zur Biographie Križanić's, str. 121). Ne bi tada bio isključen ni smisao, premda sintaktički zamršen: »lo spetta«, odnosno možda »lo spetti« u značenju »neka to čeka«, tj. neka Križanićev put u Moskoviju čeka, odnosno neka Propaganda s time čeka. U tom slučaju bi u dnevničkom zapisu Aleksandra VII. bio sadržan i njegov odgovor na Križanićevo traženje da ide u Rusiju. To bi odgovaralo onome što je Križanić o tome nakon dvadeset i pet godina pisao, da je naime sugerirao papi da se pošalje poslanik u Moskoviju kojemu bi on, Križanić bio tumač, i da je papa na to odgovorio da treba *čekati* mirnija vremena: »No njegova Svetost odgovori: Treba se čekati mirnija vremena — Mà sua Santità rispose: Doversi aspettar tempi più tranquilli« (Belokurov, Iz duhovnoj žizni moskovskago obščestva XVII v., str. 279).

Ivan Golub

JURAJ KRIŽANIĆ IN THE DIARY OF POPE ALEXANDER VII

Summary

Pope Alexander VII was one of the rare Popes to keep a diary. The diary is now in the Vatican Apostolic Library (call number, Chigi O. IV. 58). Entries begin with August 1655 and end with 16 May 1667, thus covering all the years of the author's pontificate. The entry for 8 March 1657 is a record of what Virgilio Spada came to talk to the Pope about and what the two of them discussed: »Padre Virgilio Spada = re. Croatian priest at San Girolamo della Carità, who would go to Muscovy, but Propaganda despises [?] him e u., and re what the Resident of Parma has told us — Padre Virgilio Spada = del Prete Croatto che staua a S. Girolamo della Carità e che anderebbe in Moscowia, e la Propagatione lo sprezza [?], etc., e del dettoci dal Residente di Parma.« Virgilio Spada was Alexander VII's friend and advoser, but he was also Križanić's protector. While in Rome, Križanić was known as the »Croatian Priest« and was in fact the confessor and chaplain at San Girolamo della carità. It was through Spada that Križanić informed the Pope about his wish to go to Muscovy. The »Propaganda« mentioned in the Pope's entry in his diary was the Congregation of Propaganda (Congregatio de Propaganda fide), to which Križanić was directly responsible. The word »sprezza« is very hard to read. If the word in question is indeed »sprezza«, then it would mean that the Congregation de Propaganda ignored, or turned down, Križanić's idea of a visit to Muscovy or ignored Križanić himself. It the word in question is not »sprezza« but »spetta«, the meaning would be that the Congregation of Propaganda — in Spada's words- »expects« Križanić to go to Muscovy. The part of the entry referring to the Resident-Legate of Parma may or may not be connected with Križanić's request. On the same page of Pope Alexander VII's diary which Križanić is mentioned, there is a mention of Gian Lorenzo Bernini, in connection with the building of colonades in front of St. Peter's basilica. Thus one finds in one place the baroque Pope Alexander VII, the leading baroque architect and sculptor Gian Lorenzo Bernini, and the Slav baroque visionary Juraj Križanić.

UDK 949.713 »1693/1703«:347.962 (497.13 Požega)

Ive Mažuran

ORGANIZACIJA I DJELOVANJE GRADSKOG MAGISTRATA U POŽEGI OD 1698. DO 1703. GODINE

Strahovit poraz osmanske vojske 18. kolovoza 1691. godine kod Slankamena toliko je zaplašio slavonske Turke da su se oni odmah počeli sami povlačiti iz Požeške kotline prema Savi i okupljati u Brodu, Gradiški i Pakracu. U općem metežu koji je tada zavladao na tom prostoru našao se tih dana narodni vojvoda Marin Hunalić sa svojom obitelji u Požegi, gdje ga Turci iznenada u noći napadnu i opljačkaju a obitelj mu zarobe. Izvještavajući pukovnika Ivana Makara u Virovitici o tom događaju, on 24. rujna iz Požege piše:

»... dajem na znanje vašemu prisvitlomu gospodstvu, Turci otidoše i podigoše noćas svikoliki. Neima u gradu nikoga, doli mene još dva tri čovika. Zato, moj gospodine, skočite friško z dobri konici i po dnevu i po noći, jeda biste dospili, dok se nisu Turci povratili i ovo ovuda oko Požege karstjanske siromaši pojagmili. Dohode Vlasi na vrata, ali ih ja nepuščam u grad, nikoga do vašega prisvitloga gospodstva, zato potežite se koliko pri morete; a mene u noći pritisnuše i svega porobiše i čeljad mi svu odvedoše a u mraku utekoh i na varhu grada se uspeo sam, i svuda me iskaše i nemogaše me najti«.[1]

Koji dan kasnije, kad je Makar doznao što se dogodilo u Požegi, pohita s vojskom i zaposjedne napušteni grad. Takav posve neočekivan razvoj događaja ubrza odluku Bečkog dvora da nastavi s vođenjem rata u Slavoniji. Vojvodi Du Croyu bilo je naređeno da napadne i osvoji Brod, a banu Nikoli Erdödyju i karlovačkim graničarima da krenu pored Save prema Gradiški. Nastupajući ubrzano s vojskom od Osijeka, Du Croy stigne do Broda 11. listopada i slijedeći dan na juriš ga osvoji.[2] Dio vojske na čelu s grofom Hofkirchenom zatim pošalje na Gradišku, koju Turci 15. listopada napuste.[3] Dva dana kasnije topovskom paljbom i jurišem ta vojska prisili tursku posadu i u Pakracu na predaju.[4]

Osvajanjem Broda, Gradiške i Pakraca bili su Turci zauvijek potisnuti iz Slavonije, a Požega i njezina okolica konačno su dočekale svoje dugo priželjkivano oslobođenje. Odmah po ulasku carske vojske u grad stavljena je

---

[1] Radoslav Lopašić, *Slavonski spomenici za XVII. viek,* Starine JAZU, 30, Zagreb 1902, str. 104.

[2] *Kriegsarchiv,* Wien, Türkenkrieg 1691, Fasc. 10, No 4,5.

[3] Ibidem, Fasc. 10, No 5.

[4] Theatrum aeuropaeum oder ausführliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnemblich aller in Europa und Teutschland, so wol im Religion — oder Prophan —Wesen, Franckfurt a/M, MDCCII, XIV, p. 19—21; G. Contarini, *Storia dalla guerra di Leopoldo I,* Venetia 1710, T. II, str. 297, 298.

Požega pod vojnu upravu i zavedeni su novi društveni odnosi s kojima ujedno započinje i novo razdoblje njezina života.

S prestankom turske vlasti otišao je u nepovrat čitav jedan svijet, a uspomene i sjećanja na nj dugo su još pekli kao žive rane. Sve ono što je preostalo iza strašna osvajača, ili je samo podsjećalo na njega, nastojalo se u ime života i budućeg življenja što prije zaboraviti i uništiti. Činilo se to svjesno i nesvjesno i bježalo od prokletstva vlastite prošlosti. Rušio se u prah i pepeo drveni čardak za čardakom, nestajao nišan za nišanom, čupali se usahli korijeni nepostojećeg života. Od nekadašnjeg upravnog i političkog središta Slavonije i cvatućeg grada na granici Osmanskog Carstva, Požega je u vihoru rata pretvorena u ruševine, a njezino stanovništvo smanjeno je gotovo za devet desetina. Opće siromaštvo i nestašica hrane silno je pritiskivala njezine malobrojne građane, a još teže ih je pogađala samovolja vojnih zapovjednika.

U takvim prilikama nije se nakon oslobođenja ispod turske vlasti ni pomišljalo na uvođenje gradske uprave, iako je za komorskog nadzornika bio imenovan Martin Zemljak još 1690. godine.[5] Naime, ponovni prodor Turaka u Požešku kotlinu u jesen iste godine onemogućio je njegovo djelovanje, kao i dolazak Tullio Miglijeve komisije koja je radila na uvođenju novog uređenja u Slavoniji. S obzirom na to, nije Požega u to doba ni dobila magistratsku instrukciju poput Osijeka i Virovitice, pa 1691. nisu postojali ni osnovni preduvjeti za uspostavu gradske uprave. Usporedo s tim nije također u to vrijeme u Požegi postojao ni organ komorske uprave o kojem je više ili manje ovisilo uređenje gradskog magistrata, i pod čijim bi neposrednim nadzorom on djelovao. Ali da je takav organ čak i postojao, on nije imao nikakvo pravo na uspostavu gradske uprave ako za nju nije bila izdana odgovarajuća magistratska instrukcija odnosno statut. Nasuprot tome, historiograf Požege Julije Kempf kaže:

»Već prvih dana poslije oslobođenja od Turaka bila je uređena gradska uprava pod pokroviteljstvom — dakako carske komore, koju je obično zastupao provisor 'Caesareus provisor'.«[6]

S obzirom na spomenute činjenice nema sumnje da je navedena tvrdnja posve proizvoljna i da se ne temelji na historijskim izvorima, pa je zbog toga valja u cijelosti odbaciti. Pogotovo ako se ima na umu da je ponovna uspostava komorskog provizorata u Požegi uslijedila tek u ožujku 1695. godine, kad je umjesto umrlog komorskog inspektora Ladislava Nagya bio postavljen Martin Zemljak.[7]

Prema vlastitoj obavijesti Zemljak je u Požegu stigao sredinom studenoga 1695, odakle je 3. prosinca zamolio grofa Davida Ivanovića da mu pošalje koliko god može pšenice i raži da bi osnovao manje gospodarstvo.[8] Desetak dana

[5] Radoslav Lopašić, o.c., str. 95, 96.

[6] Julije Kempf, *Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije*, Požega 1910, str. 333.

[7] Radoslav Lopašić, o.c., str. 117.

[8] »... Ego adhuc per 15 dies hic Posegae morabor, et primo tandem Valpovam, et inde in Croatiam ascendam, quod meas fenestras Posegam transmiserit sive omni fractura, et maiales meas accomodaverit, bene fecit, audio, quod leviter magistri lignarii circa domus meae erectionem laboret, interim sicuti et prius ita et modo totidem curam domus meae domini vestrae recommando et rogo curet pro parte mea quam maximam poterit quantitatem tritici et siliginis seminare, id ad minus sponsae meae aliquam oeconomiam monstrare possim ...« *Finanz-und Hofkammerarchiv*, Wien, Gräflich Caraffische Hauptrelation v. 2. Dezember 1698 über die Einrichtung des Königreiches Slavonien, Handschriften 502, Fasc. 392, Beilag 162.

kasnije piše on 13. prosinca iz Požege komorskom provizoru Jakobu Hoslaueru kako je naredio sucu i šapnu da mu za njegovu obitelj pošalju 8 do 10 kila[9] brašna, kao i 4 kile pšenice bez obzira na to da li je samljevena ili ne, pa i njega moli za pomoć jer je u takvoj neimaštini da uoči nove godine ni on ni njegova obitelj nemaju ni komadića kruha.[10]

U odnosu na tako teške životne prilike bio je Zemljak uskoro prisiljen nastaniti se izvan Požege, iako mu je zbog toga Dvorska komora uložila prigovor. Izvještavajući 18. rujna 1696. Dvorsku komoru o stanju komorske uprave u Hrvatskoj i Slavoniji Zemljak između ostalog kaže da bi on rado stanovao u Požegi, ali je ona vrlo zabačeno i udaljeno mjesto od poštanskih putova, a uz to je u njezinoj okolici i sva sila hajduka. Iz tog razloga moli da mu se sigurnosti radi odobri pratnja od 8 konjanika s godišnjom plaćom od 300 forinti. Što se tiče požeške tridesetnice napominje da njezin tridesetničar Tomo Maretić nema gotovo nikakvog dohotka za život zato što već tri godine sav prihod uzima general Guido Starhemberg. U istom položaju su i ostali komorski provizori i tridesetničari jer su ih vojne vlasti suspendirale, pa umjesto njih javne prihode ubiru generali i komesari, ali na tako surov način da je za posljednje tri godine iz Slavonije pobjeglo više od 500 obitelji.[11]

Međutim, unatoč takvim i sličnim izvještajima komorskih službenika Dvorska komora nije poduzimala nikakve mjere da se stanje u Slavoniji makar donekle sredi. Razlozi tome bili su višestruki, a jedan od osnovnih je taj što se rat s Turcima i dalje vodio s promjenljivom srećom. Ali kada je princ Eugen Savojski 11. rujna 1697. ametice porazio osmansku vojsku kod Sente, bilo je napokon jasno da se dugi i iscrpljujući rat bliži kraju, i da Turci više nemaju snage da vrate izgubljeni prostor između Save i Drave. A da je doista tako ubrzo je Turke uvjerila također i vojna princa Eugena do Sarajeva od 11. listopada do 5. studenog iste godine.[12]

Zahvaljujući upravo spomenutim uspjesima na bojnom polju Bečki dvor konačno donosi odluku da u novoosvojene krajeve od Turaka pošalje komisiju koja će provesti novu organizaciju vlasti i odijeliti vojnu od civilne uprave u Slavoniji. Carskim ukazom od 18. listopada i 7. prosinca 1697. na čelo te komisije postavljen je Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stigliano. Osim grofa Caraffe, preostali njezini članovi bili su tajnih Dvorske komore Rudiger Gossyin v. Fürstenbursch, dvorski savjetnik Andre Theobald v. Mayren i perovođa Johann Georg Strobel v. Adelheim.[13]

Poslije kraćeg uredovanja u Budimu i Pečuhu (Pécs) ta je komisiia 14. siječnja 1698. stigla u Osijek, gdje je s generalom topništva i vrhovnim zapovjednikom u Slavoniji grofom Guidom v. Starhemberg odmah otpočela ra-

[9] Slavonska žitna mjera od 100 oka odnosno 128 kilograma.

[10] Posegae, 13. XII 1695.
Domini Jacobi Hoslauer de Hoslau
Sicuti ordinaveram judici et spano, ut mihi mittantur 8 vel 10 killas de farina pro familia, et 4 killas puri tritici, sive esset comolitum sive non, ita et dominatio Vestra id ad meam necessitatem huc Posegam exmittat, quia nec bolum panis ad novum annum nec ego, multo minus familia mea habebit. His permaneo amicus obligatus Martinus Zemliak m. p. *Finanz-und Hofkammerarchiv*, Wien, Gräflich Caraffische Hauptrelation, Fasc. 392, Beilag 162.

[11] Radoslav Lopašić, o.c., str. 124, 125.

[12] Diarium ueber die Kriegs Operationen der Kay. Armee gegen die Türken vom Jahr 1697, *Kriegsarchiv*, Wien, Türkenkrieg 1697, Fasc. 13, No 7, Fol. 33—44.

[13] *Finanz-und Hofkammerarchiv*, Wien, Gräflich Caraffische Hauptrelation, Fol. 1—3.

spravu o vojnim potrebama i civilnom uređenju Slavonije. Zahtjevi generala Starhemberga i ostalih vojnih zapovjednika za izgradnjom tvrđava i utvrđenja, oružana, vojarni, barutana, stanova za generale i oficire, dapače i nasipa umjesto Sulejmanova mosta od Osijeka do Darde, bili su više nego pretjerani, pa je komisija ulagala mnogo truda i umješnosti u pronalaženju odgovarajućih rješenja koja su istodobno zadovoljavala interese Dvorske komore i Ratnog savjeta. Usporedo s tim naredila je ona komorskim nadzornicima i drugim javnim službenicima da popišu sva sela, naselja i pustoseline po okružjima, tj. sve vlasnike kuća u tim mjestima i njihovu pokretnu i nepokretnu imovinu.[14] Još uoči početka rada ovlaštenih popisivača izdala je komisija 3. ožujka 1698. novi municipalni odnosno gradski statut komorskom gradu i tvrđavi Osijek.[15] Pri izradi tog statuta nisu građani Osijeka imali nikakvog udjela, već je on stupio na snagu odlukom same komisije. Po uzoru na taj statut, vjerojatno sredinom travnja, izdala je komisija i novi gradski statut Virovitici[16] koji je isto kao i u Osijeku zamijenio magistratsku instrukciju Tullio Miglijeve komisije iz 1690. godine.

Kraće vrijeme zatim stigli su članovi komisije u Požeško polje, koje se tada dijelilo na osam vojnih vojvodaluka. Po svom izgledu taj se kraj činio Caraffi i njegovim suradnicima najljepšim i najplodnijim dijelom Slavonije. Njihov prvotni dojam bio je međutim ubrzo pomućen kad su saznali za brojna nasilja i zloupotrebe vojnih vlasti. U prvom redu bivšeg kapetana pukovnije Starhemberg Christopha Samniza (Szamics), za kojim nimalo nije zaostajao ni tadašnji kapetan pukovnije kneza Liechtenstein Johann Adam Langer. Naime, ti su vojni zapovjednici, osobito Samniz, i za najmanje prekršaje globili pojedine stanovnike u naravi i novcu, ovisno o njihovoj imovini. Od takvih pojedinaca oni su uzimali jednog ili dva vola, dvije, tri ili više ovaca, 20 ili 30 kablova pšenice, zobi i raži, odnosno 30 ili 40 rajnskih forinti, a za vlastite potrebe veću količinu zobi, kukuruza, maslaca, peradi i jaja. Protiv takvih nasilja i zloupotreba Požežani su se žalili generalu Starhembergu, ali nikad nisu ništa postigli, iako su i njemu osobno darovali mnogo kunećih i lisičjih koža i volova.

U tom pogledu prava pijavica bio je pobirač živeža (porcije) za vojsku kapetan Johann Georg Schlintenbuch, kojeg je u Požegi postavio vrhovni vojni komesar Johann Ernst Kestler. Radeći uvijek sa znanjem i uz punu podršku svojih pretpostavljenih, on je uvijek više primao novca nego što je to u namirama iskazivao, pa je pored redovnih nameta svaki vojvodaluk morao još dati stotinu i više forinti za generalsku kuhinju i pivnicu (Kuchel- oder Keller-regal). Isto tako morale su vojvode besplatno hraniti i timariti volove koje im je Schlintenbuch dao na čuvanje. Osim toga, on je prisilio svako vojvodstvo da i njegovom poglavaru, odnosno komesaru Kestleru, dade po jednoga vola. Na isti način utjerao je od vojvodstva oko 100 forinti da bi namirio svoje i Kestlerove troškove za stanovanje. Zapravo sva davanja cijele zemlje služila su samo zadovoljavanju njihovih privatnih potreba, a za svoje postupke dobili su ovlaštenje od generala Starhemberga koji je svim silama nastojao da iz Požege i okolice istisne komorske službenike. Koliko je od pojedinih sela i vojvodstva Kestler stvarno primio novca za posljednje tri godine i od toga

[14] Radoslav Lopašić, o.c., str. 161.

[15] *Finanz-und Hofkammerarchiv,* Wien, Gräflich Caraffische Hauptrelation, Fasc. 392, Beilag 45.

[16] Ibidem, Fasc. 392, Beilag 175.

predao carskoj blaganji, utvrdit će tek vojno knjigovodstvo (Kriegsbuchhalterei) kada usporedi novčane primke s istražnim spisima u prilogu izvještaja o radu komisije. Takvim postupkom vojni zapovjednici su pričinili goleme štete carskoj blagajni, a Požega i njezina okolica bile su potpuno u rukama vojnih vlasti.[17]

Poslije tako teških optužbi protiv vojnih zapovjednika i saznanja o njihovim zloupotrebama komisija je bila prisiljena na obazriviji i popustljiviji odnos prema stanovništvu Požege i okolice koje nipošto nije pristajalo na davanja još i carskoj komori. Iznoseći svoje tegobe to je stanovništvo u obrani svojih stavova stalno isticalo da je Požega nekad bila metropola Slavonije (metropolis Sclavoniae) i veliki trgovački i kraljevski grad (civitas regia), i da joj po svim pravima pripadaju odgovarajuće slobode. Uvažavajući mnoge od tih stavova i obrazloženja, Caraffa i njegovi suradnici dadu Požegi gradski statut i uspostave gradski magistrat. Sadržaj tog statuta je gotovo dorječno isti sa statutom datim Osijeku i Virovitici, osim što je osječki pisan njemačkim, a virovitički latinskim jezikom. U spisima uz izvještaj o radu komisije primjerak tog statuta nije priložen ni u prijepisu, nego se ona poziva na tekst virovitičkog statuta (wir auch, gleich wie zu Verovitiza mit einer ausführlich gegebenen Statt — Instruction oben N° 175 ordentlich versehen haben). Drugim riječima; to znači da je virovitički statut poslužio komisiji kao predložak u kojem su zamijenjena samo imena mjesta. Uostalom, da je tako dokazuje podatak da je u njemu na jednom mjestu ime Virovitice naknadno upisano. Na istom predlošku nisu međutim označeni mjesto i datum izdavanja, i za sada ostaje nepoznato kojeg dana i mjeseca je navedeni statut stupio na snagu u Virovitici, a samim tim i u Požegi.

Po svom duhu i odredbama taj je statut sastavljen na apsolutističko-policijskim načelima i sastoji se od 25 točaka, od kojih prvih pet čine njegov uvodni dio. Svrha mu je uvođenje dobrog reda i uprave u novoosvojenim krajevima Ugarske, Hrvatske i Slavonije, i da služi gradskom sucu i senatu (vijeću) grada Požege kao naputak u njihovu budućem radu. Jer, kako njegovi izdavači kažu, dobro je poznato i svakodnevno uči iskustvu »da se sve države i pokrajine, gradovi i trgovišta najbolje razvijaju u kojima je uveden dobar policijski red i u kojima se vladavina zasniva na strahu božjem«, pa se u skladu s tim određuje:

1. Gradski sudac i senat dužni su raditi na unapređivanju slave božje, a svoju gorljivost tome cilju najbolje će iskazati ako prisustvuju nedjeljnom bogoslužju i ostalim crkvenim i javnim svečanostima. Također oni su dužni kreposno živjeti, kako bi njima podložnom građanstvu služili kao dobar i primjeran uzor kojeg valja slijediti, uvećavajući i na taj način slavu božju.

2. Isto tako dužni su sudac i senat strogo paziti na bogohuljenje, zabranjene i tajne sastanke, bludničenje, preljubništvo, krivokletništvo, lihvarenje, razne i za javnost sablazne zločine, zabranjeni monopol i štetno trgovanje, a uhvaćene počinioce i zločince oštro kažnjavati.

3. U duhu učenja rimokatoličke crkve te općeg dobra, jedinstva, sloge i čistoće vjere ne smiju se u grad naseljavati »nevjernici bili oni pogani, Židovi i Turci, kao i šizmatici Grci i Raci, Cigani i svi ostali krivovjerci i nekatolici«, niti se oni mogu u gradu dalje zadržavati.

---

[17] Ibidem, Fol. 108—110, Fasc. 392, Beilag 264—266; Ive Mažuran, *Stanovništvo Osijeka 1693—1703*, Osijek 1974, p. 122, 170, 175, 181, 203.

4. Iz grada se moraju protjerati i svi besposličari i skitnice, kako muškog tako i ženskog spola. A da se možda oni ipak ne bi potajno u gradu zadržavali, potrebno je više puta na godinu od kuće do kuće izvršiti pretres. Svim građanima pod prijetnjom oštre kazne zabranjuje se da takvima, bez obzira na spol, daju posla i drže ih u kućama, osim ako je to valjana čeljad koja kod njih služi i zajedno s njima stanuje.

5. Za redovno održavanje i dobro vođenje sjednica vijeća gradskom sucu i senatu se propisuje:

1. Gradski sudac i senat sastaju se redovno na sjednicama dva do tri puta tjedno i to ponedjeljkom, srijedom i petkom, a prema potrebi i kojim drugim danom. Sjednice se u pravilu održavaju u gradskoj vijećnici, ali ako je sudac bolestan ili postoje neki drugi opravdani razlozi u stanu suca od 9 do 11, a mogu i do 12 sati zahtijeva li to predmet rasprave. Prije početka sjednice ne smije ni jedan senator zauzeti svoje mjesto i sjesti ako prethodno nije sudac zauzeo svoje i sjeo.
2. Raspravu o predmetu suđenja započinje sudac posredstvom notara ili nekog drugog koga on odredi, a senatori samo dozvolom suca.
3. Kada je rasprava o predmetu suđenja dovršena, odluka se odnosi glasovanjem. Glasovanje počinje od najstarijeg senatora. Tom prilikom svaki senator ima pravo da govori o predmetu, a za vrijeme njegova govora ne smiju ga ometati ni sudac ni ostali senatori.
4. Nakon provedana glasovanja sudac proglašava sudsko rješenje većinom glasova senatora, bez obzira na njegovo vlastito mišljenje i glasovanje, a sastavljeni otpravak uredno se unosi »pro rei memoria« u zapisnik.
5. Po završetku sjednice ne smiju senatori iz poštovanja prema sucu prije njega ustati ili napustiti svoja mjesta. Prilikom izlaska iz zgrade vijećnice treba poštivati princip »iuxta senium«. O zaključcima i toku sjednice zabranjeno je senatorima davati bilo kakve izjave.

6. Stranka nezadovoljna presudom gradskog suca i senata u građanskim sporovima ima pravo uložiti žalbu nadležnom komorskom provizoru. Ako je nezadovoljna i njegovom presudom, tada ulaže žalbu Slavonskoj komorskoj inspekciji čiji je pravorijek konačan. U svim kaznenim predmetima presudu donosi isključivo Slavonska komorska inspekcija. Izrekne li smrtnu presudu, ona mora prije izvršenja kazne zatražiti potvrdu presude od Dvorske komore.

7. Gradski sudac i senat dužni su se u svako doba pokoravati komorskom provizoru, a u složenijim pitanjima zatražiti mišljenje Slavonske komorske inspekcije i njezinu odluku izvršiti, jer je ona u svim pitanjima nadređena. Isto tako izdaju li sudac i senat kakve odredbe, moraju o tome prethodno izvijestiti provizora i Slavonsku komorsku inspekciju.

8. Za potrebe i opremu gradske pisarnice dozvoljava se sucu i senatu da uvedu odgovarajuću pisarničku taksu kao i ostali gradovi i trgovišta.

9. U cilju sprečavanja požara dužni su gradski sudac i senat stalno voditi nadzor da se uklone drveni i sagrade dimnjaci od opeka. Iz tog razloga moraju oni obavijestiti sve građane da će postaviti povjerenike koji će zajedno s dimnjačarom od kuće do kuće pregledavati sva ognjišta i dimnjake, a prestupnike za primjer drugim oštro kazniti.

10. Svi stanovnici i građani Požege obavezni su da u svojoj kući imaju dobre ljestve, žarač, kabao ili kakvu drugu podesnu posudu za nošenje vode, ili pak koju drugu prikladnu napravu za gašenje vatre. Na glas zvona ili neki drugi znak svaki od njih treba s jednim takvim predmetom smjesta poći na mjesto izbijanja vatre i ondje sačekati da ga na gašenju požara rasporedi sudac ili neki od senatora, jer će u protivnom biti oštro kažnjen. Ne gubeći također ni časa na mjestu požara moraju se odmah naći sudac i senator i ondje održavati red.

11. Ne manje moraju sudac i senat paziti na čistoću svih cesta i ulica, i da kućevlasnici ispred svojih kuća postave i održavaju dovoljno širok nogostup od šljunka, opeka ili drveta.

12. Također, trebaju sudac i senat postaviti nekoliko dobrih noćobdija, koji će ne samo noću na određenom mjestu izvikivati sate i od kuće do kuće ići i paziti ima li gdje vatre nego će to činiti i danju i opominjati građane da paze na vatru ako naiđe oluja.

13. Na temelju dobivenog prava sudbenosti i ostalih ovlaštenja koja se protežu i na pravo ubiranja poreza (jus collectandi), gradski sudac i senat će u dogovorenom iznosu ubirati sve gradske i javne poreze dok se u roku od tri godine ne uspostavi novi katastar. Porez se plaća na kuće i zemljište, odnosno vrtove, voćnjake, oranice, livade, pašnjake, polja, šume, sjenokoše, vinograde, ribnjake, mlinove i sve ostale nekretnine, a plaćaju ga svi stanovnici Požege bez obzira na položaj, časti, zvanje i zanimanje. Od te obaveze nisu izuzeti ni plemići dok u spomenutom roku pred provizorom ne dokažu svoja prava na temelju darovnica i drugih vjerodostojnih isprava. U slučaju da neki od građana ne bi izvršavali svoje obaveze treba umjesto njih naseliti druge, koji će plaćati sva tražena davanja. Od svih gradskih i javnih poreza oslobođeni su:

1. Zemljište i kuće reda braće sv. Franje u kojima oni ne smiju voditi bilo kakav obrt ili se baviti trgovanjem.
2. Zgrada komorskog provizorata, komesarijata i prehrambenog skladišta s pripadajućim zemljištem.
3. Stanovi vojnog zapovjednika i drugih oficira s pripadajućim zemljištem.
4. Javne zgrade (aedificia publica) kao što su crkve, groblja, sirotišta i bolnice, gradska vijećnica i druge koje su izuzete od plaćanja svih dažbina.

14. Zbog jednakosti u plaćanju poreza prema materijalnim mogućnostima, odnosno zaštite siromašnijih od bogatih, mora se razrez gradskog poreza svaki put izvršiti u prisustvu i pod predsjedanjem provizora ili ovlaštenog komorskog činovnika. Ništa manje prilikom izbora novog suca i blagajnika po isteku njihova mandata od godinu dana treba senat pomoću svojih povjerenika pregledati gradske račune i dostaviti ih na reviziju komorskom provizoru, a potom na odobrenje Slavonskoj komorskoj inspekciji.

15. Svi porezni i upravni spisi, kao što su razne instrukcije, zapisnici (prothocolla), izvorna i druga vrlo važna dokumenta, zatim gotovina i gradski pečat moraju se čuvati u željeznoj škrinji s dvije različite brave, od kojih jedan ključ ima gradski sudac a drugi blagajnik. Sudac i blagajnik zajedno škri-

nju otvaraju i zatvaraju. Iz gradske blagajne isplaćuje blagajnik sve redovne gradske izdatke i o tome vodi poseban račun. Od gradskog novca ne smije blagajnik isplatiti ni najmanju svotu bez odobrenja senata i potpisa gradskog suca i najstarijeg senatora. O svim izdacima mora blagajnik raspolagati s izvornim namirama koje prilaže uz račun o stanju gradske blagajne.

16. Radi općeg dobra i koristi može se magistrat i zadužiti, ali o tome moraju prethodno zajednički raspraviti malo i veliko vijeće i zatražiti suglasnost komorskog provizora, a nakon toga odobrenje Slavonske komorske inspekcije. Nikakav dug, odnosno zaduženje ne priznaje se, bio on malen ili velik, ako ga nije odobrio i potpisao gradski sudac i tri najstarija senatora, a uz to i ovjerio gradskim pečatom.

17. Da se zaštite kupci i prodavaoci od prevara i visokih cijena, ne samo za vrijeme tjednih nego i svakodnevnih sajmova, senat će postaviti svoje povjerenike koji će nadzirati ispravnost mjera i utega, a prestupnike primjereno kažnjavati. Na to će naročito paziti prilikom prodaje žita, vina, stoke, kruha i ostalih jestvina. Svoj kruh i pecivo trebaju zato pekari posebno označiti da ih se lakše prepozna i kazni ako su kruh i pecivo premaleni odnosno manje težine. Radi boljeg uspjeha u svom radu povjerenici će obavljati pregled mjera i utega dosta često i posve iznenada.

18. Nalaže se gradskom sucu i senatu da napose vode brigu o udovicama i siročadi. Radi njihove zaštite ima se u prvom redu sastaviti popis imovine štićenika i maloljetnika i odrediti im staratelje koji će u njihovo ime upravljati imovinom, a gotovinu predati uz povoljne i posve sigurne uvjete na ukamaćivanje. Isto tako dužni su staratelji voditi brigu o dobrom odgoju svojih štićenika i da izuče neki zanat. Nakon prestanka starateljstva trebaju staratelji predočiti magistratu obračun i štićenicima uručiti njihovu imovinu.

19. Pod prijetnjom vrlo teške kazne nitko ne može biti primljen za građanina, a još manje smije biti pripušten polaganju zakletve, ako ga prije toga nije ispitao i za valjanog proglasio komorski provizor. Isto tako, nitko ne može bez znanja komorskog provizora biti lišen građanstva ili oslobođen polaganja zakletve.

20. Nitko od senatora ne smije otputovati i izbivati dva ili najviše tri tjedna iz grada, ako to nije unaprijed najavio gradskom sucu.

21. Na sjednice senata koje se održavaju dva do tri puta tjedno mora gradski sudac uredno pozvati svakog senatora i nikoga ne smije izostaviti. Ali ako bi za to postojao važan razlog, kao što je oduzimanje prava glasa senatoru ili njegovo isključivanje s vijećanja, sudac treba o tome odmah obavijestiti komorskog provizora i čekati dalju odredbu.

22. Svaki senator dužan je pridržavati se ovog statuta (instrukcije) i pamtiti njegov cjelokupan sadržaj. Iz tog razloga potrebno je svakog mjeseca na sjednici senata glasno pročitati statut na latinskom ili kojem drugom poznatom jeziku u vjerodostojnom prijevodu.

23. Veliko vijeće (exterior senatus) mora uvijek razmatrati sve predmete koji su od općeg interesa za građanstvo, osobito prilikom razrezivanja poreza kako u tom pogledu ne bi među građanima došlo do nejednakosti. Također ono mora biti sazvano i svaki put kad se vode rasprave o novčanim pitanjima općine ili kada se godišnje polažu gradski računi.

24. Kako nije moguće pismeno sve predvidjeti što je potrebno za razvitak dobre uprave i otklanjanje raznih poteškoća, moraju se gradski sudac i senatori pobrinuti da poduzmu sve što je korisno i probitačno za opće dobro grada i građana te spas svojih duša, jer će za to odgovarati pred Bogom i carem. U prvom redu gradski sudac mora prednjačiti dobrim primjerom i pravednošću, ne podavati se strastima i još manje se dati potkupiti darovima i uslugama. Isto tako u svim prilikama i neprilikama treba on građane štititi i s njima razborito postupati, nikoga prekomjerno porezima teretiti i na taj način vršiti svoju sudačku vlast kao onaj koji iskreno ljubi Boga i pravednost.

25. Konačno, po isteku godine dana, računajući od sada kao i u buduće iz godine u godinu, dužni su gradski sudac, blagajnik i senatori da se 31. prosinca (pridie festi Circumcisionis Domini) zahvale komorskom provizoru na svojoj službi i položaju, te da ga zamole za provedbu novog izobra. Komorski provizor će na to dozvoliti malom vijeću da izabere tri kandidata i predloži ih njemu na potvrdu. Nakon toga u prisustvu provizora ili komorskog službenika, koji treba prebrojiti glasove, građani će u gradskoj vijećnici izabrati glasovanjem novog suca. Po završetku prebrojavanja glasova i proglašenja rezultata glasovanja, novoizabrani sudac mora zatražiti potvrdu od Slavonske komorske inspekcije i potom položiti prisegu pred komorskim provizorom.[18]

Prema iznesenom sadržaju, statut je manje ili više nejasan i nepregledan, bez sustava i vrlo manjkav. U odnosu na njegova apsolutističko-policijska načela o gradskoj autonomiji Požege gotovo da i ne može biti riječi jer o svim pitanjima javne uprave i prihoda, te izbora suca, blagajnika i senatora isključivo odlučuju komorski provizor i Slavonska komorska inspekcija.

Na čelu gradske uprave bili su dakle sudac, blagajnik i notar, te malo (interior senatus) i veliko vijeće (exterior senatus). Za razliku od malog vijeća o kojem u statutu ništa nije određeno rečeno, veliko se vijeće sastojalo od 8 senatora. Mandat gradskog suca, blagajnika i senatora trajao je godinu dana i početkom svake nove kalendarske godine provođen je novi izbor. Uoči tog izbora malo vijeće je izabralo tri kandidata i predložilo ih komorskom provizoru da potvrdi njihovu kandidaturu. Nakon dobivene suglasnosti obavljen je u prisustvu provizora ili komorskog službenika izbor u gradskoj vijećnici. Za predložene kandidate glasovali su svi bivši senatori i stanovnici Požege s pravom građanstva (tota communitas), a za gradskog suca bio je izabran onaj kandidat koji je dobio najviše glasova. Prije nastupa sudačke dužnosti morao je novoizabrani sudac zatražiti potvrdu svoga izbora od Slavonske komorske inspekcije i zatim položiti prisegu pred komorskim provizorom. O načinu biranja i kandidiranja senatora i gradskog blagajnika nisu u statutu date nikakve odredbe i uputstva. Vjerojatno su prilikom izbora suca birani i novi senatori za malo i veliko vijeće. Kakve su bile dužnosti i koja je ovlaštenja imalo malo vijeće u statutu nema također ni riječi. Isto tako, u statutu nema ni spomena kako je izgledao gradski pečat kojim je sudac potvrđivao pravnu valjanost ugovora, računa, zapisnika, dopisa, poreznih popisa, popisa imovine i svih ostalih javnih isprava.

Dobivanjem statuta i uspostavom gradskog magistrata Požežani nisu bili zadovoljni, već su tražili da im se dadu i druge povlastice. Osim prije spomenutog pozivanja na ulogu i važnost Požege u prošlosti, istakli su oni tada i

[18] Ibidem, Fol. 111, Fasc. 392, Beilag 175, prilog 1.

svoje velike zasluge i stradanja u ratu s Turcima[19] i predočili komisiji zaštitno pismo cara Leopolda od 6. rujna 1687. godine, u kojem se jamče njihova davno stečena prava, povlastice, imovina, vjeroispovijed i sve druge slobode uključivo i plaćanje poreza.[20] Pod pritiskom iznesenih činjenica i uporne obrane nekadašnjega društvenog položaja stanovništva Požege, komisija je djelomično udovoljila tim zahtjevima i izdala dopune gradskom statutu u pet točaka.

Prvo, u tim se dopunama pojašnjava pravo sudbenosti gradskog magistrata. Naime, gradski magistrat ima pravo izreći presudu samo u građanskim sporovima, a protiv takve presude nezadovoljna stranka može uložiti žalbu nadležnim komorskim ustanovama. Za sva krivična djela koja podliježu izricanju smrtne kazne (jus gladii) nadležna je na području Slavonije isključivo carska vlast, odnosno Slavonska komorska inspekcija kao prvostepeni sud i Dvorska komora kao drugostepeni i najviši pravosudni organ.

Drugo, oslobađaju se građani Požege plaćanja tridesetnice (tricesima), maltarine (tellonium) i drugih davanja ako kupuju ili prodaju robu unutar granica Slavonije za vlastite ili opće potrebe. U protivnom, ako uvoze ili izvoze robu trgovanja radi, dužni su plaćati tridesetnicu, maltarinu i sva druga zakonom utvrđena davanja.

Treće, gradskom magistratu daje se u godišnji zakup od 200 forinti prihod od tržne trošarine (accis), krčama (educillum) i mesnica (macellum), ali po isteku tekuće godine valja o tome iznosu ponovno raspraviti i dogovoriti s komorskim službenikom.

Također, odobravaju se i tri sajma godišnje i to u nedjelju uoči Uskrsa (Dominica palmarum), na dan Sv. Filipa i Jakova (1. svibnja) i Duhove (Pentecostes).

Četvrto, radi lakšeg plaćanja poreznih obaveza daju se gradskom magistratu na uživanje prihodi obližnjih sela Arslanovci, Komušina, Vidovci, Drškovci i Emovci.

Peto, od sve trgovačke robe koja se dogoni u Požegu na tovarnim životinjama i konjima, ili vozi natovarena u kolima, gradski magistrat ima pravo ubirati najviše jedan groš odnosno tri krajcara maltarine. Međutim, stjecanjem *tog prava magistrat mora o* vlastitom trošku popravljati putove i mostove na području svoga djelovanja.

Što se tiče neriješenih pitanja i zahtjeva kao što su zaposjednute kuće na prostoru zvanom Šanac, zatim neraspoređeno zemljište i sjenokoše, moraju se o tome građani dogovoriti s komorskim službenikom koji će ih pravedno između njih raspodijeliti.

Konačno, obavezuju se građani i cijela požeška općina da osim 200 forinti za tržnu trošarinu, krčme i mesnice plaćaju godišnje još 2300 forinti u ime vojnice (portio militaris), tlake (labores gratuitos), besplatnog podvoza (vecturae) i ukonačivanja (inquartisatio), što ukupno čini 2500 forinti, a taj će iznos plaćati carskoj blagajni u četiri jednaka obroka godišnje počevši od 1. travnja 1698. godine.[21]

---

[19] *Finanz-und Hofkammerarchiv,* Wien, Anhang vermischte ungarische Gegenstände, Konskriptionen, Fasc. 40, T. IV, Conscriptio civitatis Posegiensis et decem pagorum labores gratuitos ad arcem et annonam Posegae exhibentium, Fol. 25. prilog 2.

[20] Ibidem, Fol. 27, prilog 3.

[21] Ibidem, Fol. 30, 31, prilog 4.

U skladu s dobivenim povlasticama gradski magistrat se 1. prosinca 1698. u Pečuhu i pismeno obvezao da će carskoj blagajni redovno plaćati dogovoreni iznos od 2500 forinti godišnje.[22]

Zahvaljujući spomenutim dopunama statutu, Požežani su uspjeli ipak ostvariti makar i privremeno vrlo ograničenu gradsku autonomiju.

Za razliku od turske vladavine Požega je u to vrijeme bila vrlo malo naselje sa 170 kuća iznad kojeg se uzdizao trošan stari grad u kojem se nalazila vojna posada. Prema komorskom popisu, koji su sastavili zmajevački tridesetničar Andrija Labos i plemićki sudac baranjske županije Franjo Pavić, stanovnici i posjednici kuća u Požegi 1698. bili su:

Marian Hunalich, Miho Guardian, Luka Simonicsevich, Stipan Paulovich, Thomo Stukich, Luka Pinotich, Mattko Wilich, Thomo Burnazovich, Bernyo, Marcso Szaracsevich, Ivo Vercsevich, Gergo Radielovich, Nicola Moznicza, Mihaly Odborcsanin, Mihaly Vidovcsanin, Martin Kerznar, Micola Kuttyevacz, Jacob Kercsich, Mihaly Dardali, Miho Dorich, Martin Kovacs, Mihailo Csurcsibasich, Martin Csurcsibasich, Matho Koz, Miho Buczak, Marin Haromzadich, Stipan Gombar, Miho Barcsalich, Matho Gyakovich, Damian Wrebacz, Matho Szialiso, Marin Ninkovich, Pavo Isakovich, Marin Petkovich, Jacob Katanich, Ivan Czurich, Miko Jajanich, Gyuro Szarailia, Janko Meszar, Andria Kanisanacz, Ivo Kanislich, Ivan Angelich, Frano Martinich, Andria Korutich, Joseph Plassikuthya, Marco Szedlar, Mattko Kulunsia, Nicola Kentra, Nicola Szabo, Bartol Begteslia, Jacob Szkenderlio, Joseph Plizavich, Petar Korov, Marin Milanovich, Antun Serich, Gergo Nagybaltich, Ivan Ermenlia, Thomo Mutavcsich, Ivan Kovacs, Petar Perviz, Mihat Dokzanovich, Franyo Kanislich, Stipo Szircsetlich, Matho Marcsacsevich, Jacob Abrahamgikovich, Mattyas Horvath, Marcso Kanislich, Josep Szreberenar, Pavo Kuiungibassa, Franyo Lizicsich, Pavo Garich, Mihok Lisich, Mara Petkovich, Antun Verncsevich, Mikola Meschich, Ninko Kerznar, Marin Otupaga, Mikola Masich, Juro Lucsich, Ivicza Demich, Milivoj Wlach, Luko Karakatich, Miko Strako, Thomo Meszar, Stipan Golub, udovica Lucae Szarach, udovica Sepkinya, udovica Szamergich, Gergo Csenich, Mathia Bilich, Gergo Dobocsanacz, Petro Dobocsanacz, Nico Dolacz, Petro Kezo, Manda Ogramicsa, Vidak Ostrokapa, Ivo Brodcsich, udovica Delinicza, Ivo Bobo, udovica Mizecsevich, udovica Lizicsich, udovica Pavinicza, udovica Badich, Miho Frenko, Nico Klyav, udovica Gyekeszeva, Gyura Matanovicza, Martina Bartholovich, Antun Marakovich, udovica Derlukinicza, udovica Gyedinicza, Petro Gyidich, Miko Skertich, udovica Popovich, udovica Kirinicza, Petro Poposevich, udovica Gyricza, Matho Roro, Marko Kovacs, udovica Czocsanovicza, udovica Dadianovicza, udovica Buzagi, Gergo Berbo, Damian Kovacs, udovica Borcsinicza, udovica Dercskovka, Miho Bosnak, Franyo Meszar, Vuk Rosanacz, Vid csoravi nosar, Puzo Petlyar, Stipan Dulger, Gyuro Palia, Petar Bicsakcsia, Pejo Daro, Simo Josipovich, Simo Bosnak, Franyo Beslia, Mikola Seklich Gergo Kolezar, Guro Szlipe, Stipo Rakovich, udovica Gradiscsanevicza, Simo Szrimcsevich, Gyuro Biloberk, Radovan Lucsinacz, Gyuro Wlach, Kovacz Pripuz, Ivan Dujanovich, Ivan Bosnak, Nicola Bosnyak, Matho Mutavcsia, Ivan Bosnyak, Ivan Grabanta, udovica Mara Behara, udovica Illich, Illia Mutavcsia, udovica Rogosinicza, udovica Luczia Duboska, Martin Bosnak, udovica Illigyikovicza, Ivan Margitich, Matho

[22] Ibidem, Fol. 31, prilog 5.

Guoudarich, udovica Hampich, Marco Burnazevich, udovica Bartholovicza, Ivanicza Katicsevicza, Bartol Kernich, Nicola Dorich, Ivan Strasemanacz.

Osim kuća, ti su stanovnici imali i gajili ukupno 104 konja, 127 goveda, 161 kravu, 202 juneta i teleta, 90 ovaca i koza, 36 svinja i 49 košnica pčela, obrađivali 289 3/4 motike vinograda, sijali 296 1/4 jutra pšenice, 15 jutara raži, 19 jutara zobi, 12 jutara prosa i 52 jutra kukuruza i kosili 96 vozova sijena. Zajedno s njima u domaćinstvima je živjelo 152-oje muške i 116-ero ženske djece, kao i 4 želira ili stanara. Kuće su im bile od drveta koje su uglavnom podigli još Turci, ili su građene po uzoru na tursko graditeljstvo.[23]

Većinu stanovnika činili su doseljenici iz okolnih mjesta i Bosne, a među njima se isticala velika skupina ratnih udovica koje su 1697. godine došle iz Sarajeva s vojskom princa Eugena Savojskog.[24] S obzirom na to, gradski magistrat je sastavio poseban popis udovica i siromaha i utvrdio, da su u Požegi 34 udovice i 4 Ciganina koji osim kuće ništa drugo ne posjeduju, kao i 6 siromaha koji imaju samo kuću i žive isključivo od milostinje.[25]

U odnosu na ukupan broj kuća i domaćinstava siromaštvo je očito bilo opća značajka Požege tog vremena. Pogotovo ako se ima na umu da je u Požegi tada bilo ukupno 580 stanovnika i da se u kućama siromašnih udovica nalazilo nezbrinuto još i 16-ero muške i 18-ero ženske djece.

Prezimena i nadimci, često i vrlo podrugljivi, dokazuju da se odraslo stanovništvo Požege uglavnom bavilo raznim zanatima i obrtima, pa je među njima bilo kolara, tesara, mesara, kovača, nožara, kujundžija, sedlara, izrađivača konjske opreme (mutafci), krznara, ćurčija, gumbara, srebrenara i drugih. Unatoč bavljenju zanatima, glavni izvor prihoda za život tog stanovništva bilo je međutim stočarstvo i zemljoradnja. Pažnju svakako privlači velik broj vinograda i gajenje kukuruza, dok su ostale žitarske kulture dosta slabo zastupljene.

Uspostavom magistrata i primjenom odredaba tek dobivenog statuta za prvog gradskog suca u Požegi bio je 1698. godine postavljen Marijan Hunalić, istaknuti narodni vojvoda i borac protiv Turaka. Na isti način bili su postavljeni i senatori Miho Gvardijan, Luka Šimunčević, Stipan Pavlović, Tomo Štukić, Luka Pinotić, Matko Vilić, Tomo Burnazović, Bernjo, Marčo Saračević, Ivo Vrnčević i Grgo Radijelović.[26] Broj postavljenih senatora istodobno pojašnjava neke nedorečenosti u statutu i na njih daje odgovor. Naime, kako je u statutu određeno da se veliko vijeće (exterior senatus) sastoji od 8 senatora, a postavljeno ih je ukupno 11, po logici same stvari znači da se malo vijeće (interior senatus) sastojalo od 3 senatora.

Sudovanje Marijana Hunalića nije trajalo dugo jer je uskoro umro, a na njegovo mjesto bio je 1. lipnja 1698. izabran krojač Miho Gvardijan. O radu i djelovanju magistrata za to vrijeme, kao i prvih godina njegova postojanja, nije ništa poznato, pa u pregledu historije Požege Julije Kempf o tom razdoblju ne kaže ni riječi. Glavni i osnovni razlog tome je svakako nedostatak izvorne građe, a uz to i vrlo slab interes za istraživanje prošlosti Slavonije po-

[23] Ibidem, Fol. 2—10.

[24] *Finanz-und Hofkammerarchiv,* Wien, Gräflich Caraffische Hauptrelation, Fol. 110; Diarium ueber die Kriegs Operationen der Kays. Armee gegen die Türken vom Jahr 1697, *Kriegsarchiv,* Wien, Türkenekrieg 1697, Fasc. 13, No 7, Fol. 40, 41.

[25] *Finanz-und Hofkammerarchiv,* Wien, Konskriptionen, Fasc. 40, T. IV, Conscriptio civitatis Posegiensis..., Fol. 33, prilog 6.

[26] Ibidem, Fol. 2.

slije turske okupacije, posebno u arhivima izvan naše zemlje. Bez tih i takvih istraživanja, razumije se, nemoguće je utvrditi stvarno činjenično stanje i riješiti brojne nepoznanice u historiji pojedinih mjesta i gradova, a samim tim i Slavonije u cjelini. Budući da je riječ o Požegi, odgovore na ta i mnoga druga pitanja daju međutim do sada nepoznati obračuni prihoda i rashoda požeških sudaca u Državnom arhivu Mađarske, koji svojim sadržajem pružaju gotovo potpun uvid u rad i djelovanje gradskog magistrata krajem 17. i prvih godina 18. stoljeća, i uvelike pridonose proširenju znanja o prošlosti Požege.[27]

Kao što je već rečeno, sudačku dužnost započetu 1. lipnja 1698. obavljao je Miho Gvardijan do 30. lipnja 1699. godine. Tokom svog uredovanja sve javne poslove vodio je manje ili više sam jer gradski magistrat nije imao notara. U prvoj polovici njegova sudačkog mandata gradski blagajnik bio je Pavao Garić, a u drugoj polovici Grgo Radijelović. U prikupljanju prihoda od trošarine i maltarine pomagali su mu gradski prisjednici (assessores) Nikola Đanić, Ivan Hermenlija, Mihajlo Lisičić, Matija Aničić, Mihajlo Čurčibašić, Martin Gnjidić, Mihajlo Doksanović, Matija Burnazović, Matija Čurčibašić, Jakob Abramdžiković, Ivo Kanižlić i Marko Saračević, mada se o njihovoj funkciji u statutu uopće ne govori. Drugim riječima, to znači da je gradski magistrat osim malog i velikog vijeća imao i vijeće prisjednika ili zastupnika koji su tumačili i zastupali interese svih građana.

Kako obračun suca Gvardijana pokazuje, godišnji prihodi magistrata iznosili su ukupno 3357 forinti i 2 novčića (denara), a rashodi 2968 forinti i 54 novčića, pa je višak prihoda nad rashodima bio 388 forinti i 38 novčića. Najveću stavku u prihodima činili su neposredni porezi (portio, contributio) građana u iznosu od 2497 forinti, zatim od pet sela koja su pripadala Požegi 360 forinti i od trošarine i maltarine u iznosu od 477 forinti i 2 novčića. U razmjeru s izvorima prihoda kretali su se i rashodi, pa je posredstvom požeškog provizora u ime poreza i drugih javnih davanja carskoj blagajni isplaćeno 2378 forinti.

Svi ostali izdaci, iskazani pojedinačno u obračunu, govore o vrlo razgranatoj djelatnosti magistrata, osobito u njegovu nastojanju da od Caraffine komisije ishodi što povoljnije uvjete svoga rada i postojanja. S tim u vezi poslao je magistrat o svome trošku od 12 forinti i 71 novčić senatora Grgu Radijelovića u Viroviticu i Osijek da s komisijom raspravi neka pitanja od važnosti za cijeli grad i ubrza njezin dolazak u Požegu. Kad je komisija napokon stigla u Požegu isplaćeno je iz gradske blagajne 139 forinti i 65 novčića za troškove njezina boravka i uredovanja. Te su troškove u prvom redu činili izdaci za smještaj, zatim birana jela i pića članova komisije i njihove pratnje, kao i nagradu tajniku i perovođi za njihov trud oko izrade isprava. Isto tako platio je magistrat i 32 forinta i 60 novčića putnih troškova senatoru Luki Pinotiću i Stjepanu Pavloviću za odlazak u Pečuh gdje su 1. prosinca 1698. s grofom Caraffom konačno utvrdili gradske povalstice i koji će iznos za njih Požega plaćati carskoj blagajni.[28]

Kako je iz obračuna vidljivo, gradski sudac i senatori nisu imali plaću. već im je za obavljene poslove isplaćena nagrada od 75 forinti i 50 novčića. Također ni prisjednici nisu dobivali plaću, pa je i njima data simbolična na-

[27] *Magyar országos levéltár*, Budapest, Miscellanea slavonica, Szlavóniai és szerémsegi varosok és kőszégek, E 718, Cs. 1.

[28] Vidi bilješku 21, prilog 4.

grada od ukupno 6 forinti i 56 novčića. Jedina iznimka u tom pogledu bio je poslužitelj magistrata koji je dobio 15 forinti i 34 novčića plaće.

Iako magistrat nije imao notara, iz gradske je blagajne utrošeno za nagradu pisara, papir i pečatni vosak 19 forinti i 23 novčića. U odnosu na druge izdatke taj iznos rječito govori da je djelovanje magistrata postajalo u javnosti sve prisutnije, i da je on u vrlo kratkom vremenskom razdoblju izdao veći broj javnih isprava.

Usporedo s javnim djelovanjem magistrat se brinuo i za gradnju vlastite zgrade, tako da je za nabavu vapna i dasaka utrošio 16 forinti i 24 novčića. Istina, bio je to vrlo skroman iznos kojim se nisu mogli izvoditi veći građevinski radovi ako u tome nije bilo izdašnije pomoći samih građana, ili se možda radilo samo o postavljanju temelja buduće zgrade magistrata. Gdje i u kakvoj je zgradi magistrat tada uredovao, nije poznato, mada nema nikakvog razloga sumnji da je to bila neka građevina još iz doba turske vladavine koja veličinom i kvalitetom gradnje nije odgovarala potrebama magistrata.

Osim spomenutih iz gradske su blagajne isplaćeni i manji iznosi za popravak mostova na rijeci Orljavi, pomoć franjevačkom samostanu u Velikoj i uredovanje vojske prilikom utjerivanja poreza i održavanja prvog godišnjeg sajma u Požegi.

Ocjenjujući godišnji obračun prihoda i rashoda u cjelini, nameće se zaključak da su gradski sudac Gvardijan i njegovi suradnici prve godine postojanja magistrata u Požegi uspješno obavili povjerene im dužnosti i postavili dobre temelje za njegov još svestraniji razvoj i utjecaj u javnosti. Ti bi uspjesi vjerojatno bili i veći da su u tom poslu imali više iskustva, i da magistrat nije u svom radu bio potpuno ovisan u komorskom provizoratu u Požegi i Slavonskoj komorskoj inspekciji u Osijeku.

Po isteku Gvardijanova mandata izabran je 1. srpnja 1699. treći po redu požeški sudac Luka Šimunčević, po zanimanju krznar i trgovac. Gradski blagajnik ostao je i dalje Grgo Radijelović, a isti su bili i gradski prisjednici. Da li je u redovima senatora bilo kakvih promjena, nije poznato. Izdavanje isprava i sastavljanje uredovnih zabilježaka magistrata odvijalo se bez zastoja postavljanjem gradskog notara s godišnjom plaćom i troškovima za papir od 32 forinta. Važnijih promjena u radu magistrata nije bilo, osim što je korišten zatvor u gradskoj tvrđavi. Već po ustaljenom redu održavane su sjednice malog i velikog vijeća i izricane presude i kazne za manje prekršaje. Izgradnja nove zgrade magistrata nastavljena je, pa je u tu svrhu iz gradske blaganje utrošeno ukupno 23 forinta i 32 novčića. Popravak mostova na rijeci Orljavi bio je dovršen isplatom 5 forinti i 87 novčića za grede, daske, čavle i plaće tesara. Ustaljeni ritam života grada mijenjao se jedino iznenadnim dolascima viših komorskih službenika, kraćim boravcima putnika i namjernika, kao i promjenama tvrđavske posade i njezinih vojnih zapovjednika.

Umjesto plaće za rad u magistratu dobivali su gradski sudac, senatori i prisjednici i nadalje simboličnu nagradu, ali u još manjem iznosu nego u vrijeme Gvardijanova sudovanja. U stavci rashoda iskazan je ponovno poslužitelj magistrata s 10 forinti i 80 novčića plaće i 8 forinti i 12 novčića za nabavu odjeće, kao i novopostavljeni poslužitelj s 3 forinta plaće.

Veliki teret gradu i magistratu bio je dolazak nove komorske i vojne komisije početkom 1700. godine koju je predvodio knez Lugi Marsigli. Boravak tih komisija u Požegi značio je kraj privremenom uređenju javne uprave u

Slavoniji i postavljanju nove, a samim tim i određivanju novog položaja magistrata u toj organizaciji i ograničavanju, pa čak i ukidanju nekih njegovih prava i povlastica dobivenih od grofa Caraffe. Neizrecive patnje i stradanja, gubici života i prolijevanje krvi građana Požege u borbi za oslobođenje od Turaka i svečana carska obećanja o zaštiti njihovih prava i slobode bili su pritom, dakako, zauvijek zaboravljeni. Kruta zbilja sabljom zadobivenog prostora i ciljevi carskog dvora tražili su od tog stanovništva nove žrtve i odricanja, nametali nova pravila života i način življenja, bez obzira na svu njegovu vjeru i nadanja u oslobođenje od turske vladavine i slobodu koju će sama po sebi donijeti toliko priželjkivana carska vlast. Vođena svaka svojim zadacima, komorska komisija je izvršila pregled zemljišnih površina, njihovih međa i vlasnika i upisala ih u katastar, dok se vojna komisija bavila odvajanjem civilnog od vojno-graničarskog područja i njegovim uređenjem uz rijeku Savu. Troškovi prijevoza, smještaja i birane prehrane članova tih komisija i njihove pratnje stajali su magistrat 108 forinti i 61 novčić. Između ostalog od tog iznosa utrošeno je samo za nabavu raznih vrsta peradi 19 forinti i 70 novčića.

Još veći teret bila je visina poreza dogovorena s grofom Caraffom 1698. godine jer se ubrzo pokazalo da je znatno veća od stvarnih mogućnosti Požege i njezinih građana. Naime, poslije vrlo uspješne godine rada financijsko poslovanje magistrata se osjetno pogoršava, a godišnji obračun suca Šimunčevića pokazuje višak rashoda nad prihodima u iznosu od 63 forinta i 84 novčića. Tako nagao pad prihoda i porast rashoda vodio je magistrat u ozbiljna iskušenja, stavljajući ujedno njegov dalji opstanak pod znak pitanja.

Pojavom manika u gradskoj blagajni našao se sudac Šimunčević u teškom položaju, to više što od senatora nitko nije htio od njega tada preuzeti sudačku dužnost. Neposredni uzrok tome bio je što su tokom njegova sudovanja istodobno djelovala dva različita sistema javne uprave, od kojih se prvi temeljio na dogovornom odnosu o visini poreznih zaduženja, a drugi postavljanjem čvrste porezne osnovice po katastru i određivanjem autonomnih izvora prihoda magistratu za njegovu osnovnu djelatnost. Raskorak između tih sistema očitovao se na taj način što je uspostavom katastra i postavljanjem izvorišta poreza na sesiji od 24 jutra obradivog zemljišta porezna osnovica postala znatno manja, nasuprot dvostruko većem poreznom zaduženju magistrata. Izlaz iz tih neprilika bio je u smanjenju poreznog zaduženja s jedne strane, i odvajanjem komorske od gradske blagajne s druge strane, pri čemu je ovisnost magistrata o komorskom provizoratu u Požegi i Slavonskoj komorskoj inspekciji u Osijeku postajala još izrazitija. Da se to stanje ipak nekako prevlada, produžen je tada sucu Šimunčeviću mandat za dva mjeseca. U tom roku on je sredio svoje poslovanje prema novoj organizaciji uprave, izradio odvojeni obračun gradske blagajne i 31. kolovoza 1700. iskazao višak prihoda nad rashodima od 29 forinti i 79 novčića.

Nakon uspješno svladanih poteškoća suca Šimunčevića, preuzeo je 2. rujna 1700. godine sudačku dužnost Grgo Radijelović, zadržavajući i dalje vođenje gradske blagajne. Poput svoga prethodnika ni on u tim poslovima nije bio bolje sreće, iako će pod njegovim vodstvom magistrat preboljeti dječju bolest i čvršće stati na vlastite noge.

Čime se Radijelović bavio u privatnom životu, nije moguće određeno reći, mada nema sumnje da je bio sposoban i okretan čovjek. Svoju sposobnost u

javnim poslovima dokazao je uostalom kao gradski blagajnik i senator. Nasuprot ostalim članovima malog i velikog vijeća isticao se također pismenošću i odgovarajućim znanjem latinskog jezika. Zahvaljujući spomenutim prednostima, znanju i iskustvu u tim poslovima ostao je Radijelović na čelu magistrata sve do kraja ožujka 1703. godine.

U istom razdoblju bili su Radijeloviću najbliži suradnici i gradski senatori Ivan Vrnčević, krojač, Toma Štukić, krznar, Luka Šimunčević, krznar i trgovac, Filip Bartolović, kožar, Luka Pinotić, krznar, Bernardin Ivančević, krojač, Mato Burnazović, krznar, Mihajlo Ćurčibašić, krznar i trgovac, Pavao Garić, krojač, Matija Lončarić i Toma Lucić zvani Šajin, krznar. Nitko od spomenutih senatora nije znao čitati ni pisati.[29]

Gradske daće, trošarinu i razne globe ubirali su senatori Mato Burnazović, Mihajlo Ćurčibašić i Pavao Garić, zatim Mihajlo Janić, krznar, Ivan Hermenlija, mesar, Miho Lisetić, Marko Kanižlić, Andrija, Jakob i Marko Abramdžiković, Šimun Osiklić, remenar, Stjepan Vrnčević, krznar, Ivan Bobo, krojač, Marin Mlinarević, remenar i Mato Parola, koji su vjerojatno poput Mihe Gvardijana bili gradski prisjednici (assessores).

Gradske račune vodio je sudac Radijelović uredno i pregledno. Do kraja 1700. primio je u gradsku blagajnu 134 forinta i 35 novčića, u 1701. 239 forinti i 73 novčića, a 1702. godine 155 forinti, što ukupno iznosi 529 forinti i 8 novčića. Bio je to više nego skroman dvogodišnji prihod gradske blagajne s kojim magistrat nikako nije mogao pokrivati svoje osnovne potrebe i rashode. Takav materijalni položaj magistrata kočio je njegov razvoj i jačanje gradske samouprave, a dokazuje ujedno svemoć organa komorske uprave. Uvođenje nove organizacije vlasti stavilo je magistrat između čekića i nakovnja i raspršilo iluzije o njegovom mjestu i ulozi u postojećoj društvenoj stvarnosti. To više što je očekivana korist od sudjelovanja u gradskoj upravi bila još veća zabluda. Prema svemu sudeći, Radijelović je dobro shvaćao i procjenjivao opće uvjete svoga rada i djelovanja, pa je u skladu s tim uvodio manje promjene u načinu poslovanja magistrata, stvarajući tako osnovne preduvjete za njegov veći utjecaj u životu grada i bližoj okolici. Činio je to postupno i promišljeno, znajući unaprijed da mu zbog toga komorska uprava neće moći staviti razložan prigovor. Polazeći od te pretpostavke, bio je to za njega ujedno i put dokazivanja neodrživosti postojećeg stanja koje po logici stvari nužno vodi postavljanju svrsishodnije organizacije magistrata i njegove čvršće materijalne osnovice. U provođenju tih mjera nije zato ni uzmicao pred vlastitim rizikom, dovodeći neke pojave i stanja u radu magistrata gotovo do apsurda.

O tim prilikama i pravcima njihova daljeg razvoja svjedoči obračun prihoda i rashoda suca Radijelovića, iskazan po stavkama sumarno i pojedinačno. Sve stavke zajedno i svaka za sebe nepobitan su dokaz ukupnosti široko zasnovane djelatnosti magistrata, njegove nedovoljne organiziranosti i pomanjkanja financijskih sredstava, nevolja i tereta, nužnih i nepotrebnih izdataka i života same Požege.

Pažljivijim pregledom sadržaja tih stavki upada u oči da senatori i gradski notar nisu imali nikakvu plaću, niti su dobili makar i simboličnu nagradu. Što se tiče senatora, razlog tome posve je razumljiv, pogotovo ako se ima na umu da je njihova dužnost u stvari bila samo počasna. Ali kada je riječ o

[29] Julije Kempf, o.c., str. 334.

plaći notara, pitanje je očito složenije, a sama pretpostavka o slučajnoj grešci u obračunu još je manje uvjerljiva. Takav previd naprosto nije bio moguć, već je iznos notareve plaće očito namjerno prešućen. Izdatak od 3 forinta i 52 novčića za papir i pečatni vosak uvjerljivo dokazuje da je notar obavio vrlo opsežan posao u magistratu, koji nipošto nije besplatno radio. Po svemu sudeći ključ rješenja za to pitanje krije se u stavci od 60 forinti isplaćenih komorskom provizoru Gabrijelu Hapszu bez ikakve oznake zašto je taj iznos utrošen. Drugim riječima, nameće se zaključak da je provizor Hapsz istodobno obavljao i poslove gradskog notara, pa je u odnosu na njegov nadređeni položaj magistratu bilo nezgodno iskazivati još i plaću koju je za to dobivao.

Novost u radu magistrata bila je isplata manjih iznosa od 1,5 do 4 forinta plaće onim njegovim članovima koji su ubirali gradske daće i poreze, kao i postavljanje gradskih pandura s ukupno 9 forinti plaće. Koliko je bilo pandura, iz obračuna nije vidljivo, ali se čini prihvatljiva pretpostavka da ih je moglo biti najviše tri. Osim pandura, postojala je i gradska straža sastavljena od istaknutijih građana, a na njezinu čelu nalazio se gradski kapetan Nikola Dardalija.[30] Stalno uposlen u magistratu bio je i dalje samo poslužitelj s godišnjom plaćom i drugim primanjima od 24 forinta i 48 novčića.

Za vlastite potrebe magistrat je nabavio jednu škrinju od senatora Pavla Garića, zatim torbu za novac i neku knjigu od bivšeg suca Mihe Gvardijana. Škrinja je bila potrebna notaru i blagajniku za odlaganje važnijih spisa, čuvanje gradskog pečata i novca, a stajala je 1 forint i 90 novčića.

Održavanje mostova na rijeci Orljavi i Veličanki bila je stalna briga magistrata, a za njihov popravak utrošeno je 7 forinti i 95 novčića. Manji popravci izvedeni su također na gradskim česmama ili izvorima, od kojih se jedna zvala »Begluk«.

Najveći graditeljski zahvati magistrata bili su dovršenje gradske vijećnice i zatvora, te podizanje neke manje crkvice odnosno kapelice. Troškovi tih gradnji iznosili su ukupno 117 forinti i 57 novčića, od kojih 62 forinta i 50 novčića za kapelicu i 12 forinti i 15 novčića za gradski zatvor. U obračunu rashoda vijećnica se, istina, izričito ne spominje, ali utrošak za vapno i rad tesara od 32 forinta i 92 novčića navodi na zaključak da je doista riječ o vijećnici. Po načinu gradnje ta je vijećnica bila drvena zgrada sagrađena poput turskog čardaka, a stajala je na gradskom trgu nedaleko od franjevačke crkve i samostana. Od tog vremena služila je svojoj svrsi sve do 1779. godine, dok je nije progutao požar.[31]

Premda magistrat nije imao nikakvu vlast nad tvrđavom iznad grada, isplaćeno je iz gradske blagajne 10 forinti i 30 novčića za popravak kasarne, krova, peći i postavljanja postelja za tvrđavsku posadu. Takvi izdaci znatno su opterećivali gradsku blagajnu, izazivajući ujedno i stalno napete odnose magistrata i građana s mjesnom posadom u tvrđavi. Nabusito ponašanje tvrđavskog zapovjednika i zatvaranje gradskih pandura nametnulo je sucu Radijeloviću izdatak od 10 forinti, a traženje pravde i zadovoljštine od viših vojnih vlasti u Osijeku, Pakracu i Virovitici daljnjih 30 forinti.

Uspostava nove organizacije komorske uprave i odvajanje civilnog od graničarskog područja u Slavoniji uvelike su i nadalje praznili gradsku blagajnu. Krajem 1700. godine stigla je u Požegu nova komorska komisija koju

[30] Idem, o.c., str. 334.
[31] Idem, o.c., str. 333.

je predvodio potpredsjednik mađarske komore Otto Christoph grof Volckra. Boravak te komisije i utrošak za smještaj, hranu, piće, prijevoz i darove njezinim članovima stajali su magistrat ukupno 88 forinti i 18 novčića.

Kraće vrijeme zatim na temelju naloga od 25. rujna 1701. godine[32] došla je ponovno i carska komisija s grofom Caraffom na čelu, da bi napokon riješila pitanje uređenja Vojne krajine i civilnog dijela Slavonije pod upravom Dvorske komore. Osim Caraffe tu su komisiju činili pukovnik i vojskovođa knez Filip v. Liechtenstein, dvorski savjetnik grof Franjo Nadasdy, vojni sudac (audditor) Alexandar Johann v. Kallaneg, inspektor Slavonske komorske inspekcije Maximilian Heinrich Gerold v. Ley i mnogi drugi vojni i komorski stručnjaci i službenici. Tokom kraćeg zadržavanja i uredovanja u Požegi 1701. godine utrošio je magistrat za njihov boravak gotovo 60 forinti. Od svih izdataka učinjenih tom prilikom osobitu pozornost privlači kupnja kave za 6 forinti, jer nepobitno dokazuje da je u to vrijeme potrošnja kave u Požegi bila uobičajena pojava.

Uoči dolaska Caraffine komisije u Požegi se našao i grof Franjo Ivanović, kojeg je car Leoplod imenovao velikim županom požeške i virovitičke županije još 1688. godine. Njegov boravak u gradu opteretio je blagajnu magistrata s 36 forinti i 40 novčića, iako nije imao nikakve svrhe. Naime, obnova županija u Slavoniji nije tada uopće ni bila predmet raspravljanja jer je u svom prethodnom izvještaju iz 1698. grof Caraffa iznio mišljenje da još nije vrijeme za njihovu obnovu, a s tim se u cijelosti složio i carski dvor.[33]

---

[32] *Finanz- und Hofkammerarchiv,* Wien, Relation über die Cammeral Einrichtungs-Commission in Sclavonien von Titl Herrn Grafen von Caraffa de Stigliano ddo 11. I 1702, Schlavonische Gränitz Einrichtungs-Relation, S. 2, Handschriften 503; *Magyar országos levéltár,* Budapest, Miscellanea slavonica, Udvari bizottságok, E 712, Cs. 1.

[33] »... Die von denen croatischen Herren Ständen, durch ihre mit Num. 72. uns übergebenen Credentionalibus bey diser kayserlicher Commission, zu Essegg ahngelangte zweye Herren Abgeordnete, benantlichen Herrn Grafen Peter Keglevich von Busin Ihro Mayestät Cammerern und Graniz-Obristen zu Costaniza, wie auch den creuzerischen Vicegespan Herrn Peter Gothal (deren pro servitio Suae maiestatis, scilicet, uns zugebrauchen habender Assistenz, und guter verständnushalber, die Löbliche Hofcamer uns sub Num. 73. auch zugeschriben hat) anfangs zwahrn güetlich praetendirte Introductionem Jurisdictionis seu Gubernii Commitatensis zu difficultiren, und da wir selbige mit sothanigem Gesuech per retro signaturam quidem politis, sed tamen negativis in terminis verbescheidtermassen, nebens dem sub Num. 74. beyschlüssigen Andworthscreiben höfflich abgefertiget, haben sye croatische Herren Stände ihr ahngesuechte Introducirung der Jurisdiction- und Gespannschafften mit Num. 75. bey der Commission nachgehents durch ehebenant-ihre Abgeordnete zwahrn noch fehrner urgirt, aber auch zugleich mit aigenmächtiger Installation des Herrn Grafen Ivanovich als Obergespahn zu Verovitiza und Possega gleichsamb via facti et authoritate propria bewerckhstellen wollen. Dahero wir dan bemüssiget worden, mit denen Militaribus ut Num. 76. correspondenter, und für Ihro Mayestät unsers allergnedisten Herrendienst, so für gut gefunden- und vereinigtermassen, diese Aigenmächtigkeit zuverhintern, und so gestalter Gespannschafft- Introduction uns zuwidersezen, darüber zwahrn auf Ihro der croatischen Herren Ständen, gethanes Ahnlangen, die Löbliche Hungarische Hofcanzley bey diser Hochlöbliche Hofcamer sich wider uns abgeordnete Commission hoch beschwehret, und das hoc in passu uns zuegekommene Rescriptum sub Num. 77. ausgewürckhet haben, als man aber von seithen diser Commission darauf, ut Copia sub Num. 78. (legatur) replicirt, und der croatischen Herren Ständen wider Ihro Mayestät Dienst und Interesse lauffenden Unfueg, wie auch ein- und anders ihr unrechtes Ahngeben, der Hochlöbliche Hofcamer umbständlich remonstrirt. Sodan unter äinstem auf die über unsere vorhin bereiths in Sachen erstattete Relationes in terminis formalibus *und erachten gahr recht beschehen zu seyn, dass die atten-*

U sklopu rada i uredovanja Caraffine komisije izvršen je 1702. godine i novi popis stanovništva Požege. Pored prije spomenutih članova i suradnika magistrata u tom su popisu zabilježeni još i ovi građani:

Mato Koc, krznar, Matija Belić, kovač, Mihajlo Bačak, kovač, Juraj Marčin, remenar, Mihajlo Dolac, remenar, Ilija Barčalić, krojač, Grgur Sarajlija, krojač, Vidak Oštrokapa, nadničar, Marin Tucić, remenar, Stjepan Biškupić, gumbar, Ivan Brodlija, nadničar, Ivan Bobo, krojač, Ilija Tica, remenar, Ivan Sarajlija, tesar, Marko Barčalić, krojač, Mihajlo Tonić, zlatar, Nikola Tonić, zlatar, Juraj Matanović, težak, Antun Mraković, trgovac, Marko Martinović, Damjan Vrebac, Vuk Kobašlija, Mato Zuafilo, krojač, Mihajlo Matković, zlatar, Pavao Izaković, krojač, Augustin Bartolović, remenar, Mato Dešković, krznar, Nikola Bošnjak, tesar, Marin Petković, Petar Gnjidić, Nikola Škrtić, krznar, Đuro Karasinović, krznar, Petar Popčević, Jakob Katanić, Matušina Cura, udovica, Mato Reso, Marko Čorapa, trgovac, Marko Kobašlija, Manda Buzanić, udovica, Grgo Berber brijač i kirurg, Mihajlo Bošnjak, kopač, Franjo Mesar, mesar, Juraj Sarajlija, težak, Bartol Bektežlić, Martin Kazas, Vid Nosar, nosač, Ilija Mutavdžija, Janko Čižmešija, čizmar, Stjepan Dulger, tesar, Juraj Culinović, krznar, Petar Kovač, Ivan Bošnjak, mesar, Andrija Kazianić, Ivan Kanižlić, krznar, Ivan Anđelić, krznar, Franjo Martinić, Andrija Košutić, mesar, Šimo Dervenčanin, Kovač iz Zakorenja, Marko Sedlar, sedlar, Mihajlo Viličanin, nadničar, Marko Aničić, zlatar, Franjo Pribenić, kopač, Nikola Kendro, Ivan Ivandoljanin, Nikola Ungarčanin, koval, Ilija Bošnjak, Miho Kalajdžić, Petar Skenderlija, nadničar, Jakob Skenderlija, trgovac, Josip Fališevac, Gergo Nasamet, Petar Korov, nadničar, Antun Šerić, Šimo Franekić, Josip Mesar, mesar, Martin Tarakčija, češljar, Mihajlo Taskaranović, nadničar, Marijan Bošnjak, remenar, Petar Kreso, remenar, Franjo Tarakčija, češljar, Stjepan Vuković, Petar Perviz, kovač, Ivan Špoljar, Toma Mutavdžić, nadničar, Stjepan Horvat, Ivan Mutavdžić, nadničar, Ivan Kovač, Ivan Dujanović, Ivan Zoran, Ivan Bošnjak, Mato Horvat, Andrija Vitrovčić, nadničar, Martin Pinotić, krznar, Petar Rudonić, nadničar, Nikola Kajić, nadničar, Stjepan Sirčetlić, krojač, Franjo Kanižlić, krznar, Franjo Batina, Bartol Maronić, krojač, Grgo Kenđelović, Franjo Budimlija, krznar, Mihajlo Doksanić, krznar, Filip Dabar, krznar, Juraj Bilobrk, Šimo Srimčević, zlatar, Grgo Nalbantić, potkivač, Mato Ilić, zlatar, Franjo Lisičić, krznar, Šimun Štukić, krznar, Pavao Kujundžibašić, Marko Saračević, remenar, Martin Ćurčibašić, krznar, Mara Burnazović, udovica, Mato Mutavdžija, Đuro Malkanić, Đuro Šokac, Juraj Hunalić, zlatar, Andrija Abramdžiković, Mara Petković, udovica, Antun Filipčević, krojač, Mara, udovica, Juraj Mečić, nadničar, Matija Orljavić, krznar, Mihajlo Ćurčibašić, krznar, Andrija Horvat, čizmar, Stjepan Laković, Petar Misen, pekar, Martin Kovač, kovač, Nikola Musa, nadničar, Mara Đuretinica, udovica, Martin Čizmešija, čizmar, Šimun Pek, pekar, Marin Zrako, zlatar, Marin Baić, nadničar, Juraj Karakatić, Mihajlo Legianović, Jakob Grčić, nad-

---

tirte Actus Comitatenses in Regno Sclavoniae zuexerciren, als in pure noviter Acquisto noch derzeit nicht admittiret worden, ut Original Beylaag superius Num. 16. ahn uns erfolgte Billich- und Genehmhaltung sich bezogen, hat die Löbliche Hofcamer. auch weither in Sachen nichts gemeldet, sondern bey deme, was hirinfahls wir sambt denen Herren Militaribus mit Abhaltung der dismahl nicht zuegelasenen Gespannschafft Jurisdiction, wider obgedachte Herren croatische Ständen wohl meinend vorgenohmen haben, es allerdings so beruehen lassen...« Gräflich Caraffische Hauptrelation, Fol. 31, 32, *Finanz- und Hofkammerarchiv*, Wien.

ničar, Martin Legianović, Lovro Dugački, kopač, Ivan Persin, Nikola Masnica, nadničar, Martin Bekteţlija, nadničar, Petar Marković, Marko Kalajdţić, Ivica Demić, Mihajlo Odvorčanin, Mihajlo Vidovčanin, Golub Bošnjak, kopač, Đuro Sarajlija i Đuro Hajduk.

Kao što je iz nabrajanja imena i zanimanja vidljivo, ti su građani uglavnom bili sitni obrtnici i zanatlije, od kojih 24 krznara, 12 krojača, 8 remenara, 8 zlatara i kujundţija, 6 trgovaca, 6 kovača, 4 mesara, 3 tesara, 3 čizmara, 2 češljara, 2 pekara, 1 sedlar, 1 potkivač, 1 gumbar i 1 brijač s ukupno 38 radionica i trgovačkih radnji. Toliko se građana bavilo i obradom polja i vinograda, ili su uz to još radili kao nadničari i kopači vinograda. Ukupno su imali 140 konja, 83-oje goveda, 191 kravu, 124-oro junadi i teladi, 55 ovaca i koza, 4 svinje, 7 košnica pčela, 313 1/2 motike vinograda, 184 jutra oranica zasijanih pšenicom, ječmom, zobi i kukuruzom i 261 kosca livada.

Preostali dio stanovnika činila je gradska sirotinja koja nije posjedovala ništa drugo nego 42 kućice i kolibice i uzdržavala se od milostinje i povremenog rada.[34]

Prema istom izvoru Požega je imala 1702. godine 213 kuća i kućica i približno 700 stanovnika. Od svih obrtnika i zanatlija najbrojniji su bili krznari, krojači i remenari. Što se tiče zlatara i kujundţija, njihov broj upravo iznenađuje, pa se gotovo sa sigurnošću može tvrditi da im je zlatarski obrt bio sporedna a ne osnovna djelatnost.

Od prvog popisa iz 1698. godine promijenila je Požega svoj izgled, povećao se broj kuća i stanovnika. Za to vrijeme osjetljivije se povećala i gradska sirotinja, koja je činila više od trećine ukupnog stanovništva. U razmjeru s tim povećanjem nije se, međutim, povećavala i poljoprivredna proizvodnja, već su oranične površine bile prepolovljene. Jedan od osnovnih uzroka tome bio je svakako u novom načinu plaćanja poreza i pretvaranju oranica u livade i pašnjake.

Svaki dolazak carskih komisija i vrlo istaknutih ljudi svoga doba u malu Požegu bio je uzbudljiv događaj koji se duboko urezivao u pamćenje njezina stanovništva. Viđeno i doţivljeno tom prilikom poslužilo je kasnije za raspredanje mnogih priča u kojima je uloga pojedinca neprestano dobivala na važnosti. Dugo vremena zatim ti su događaji bili predmet brojnih razgovora od kojih je svaki pomalo potiskivao u zaborav silna stradanja u ratu s Turcima i u razdoblju njihove vladavine. U tako maloj sredini izazivali su uzbuđenja i drugi manje važni događaji kao što je bilo javno oglašavanje uvođenja novih poreza, obavijest o zaraznim bolestima ili hvatanje i okivanje razbojnika zvanog Mato Čobanbaša. Na isti način djelovalo je i uredovanje vojske prilikom utjerivanja poreza i desetine, te održavanje mira i reda na godišnjim sajmovima. U takvim i sličnim događajima bila je također utkana djelatnost magistrata, koji je isplaćivao u tu svrhu manje ili veće iznose iz gradske blagajne.

Najveća stavka u obračunu suca Radijelovića iznosila je 1 100 forinti isplaćenih komorskom provizoratu u Požegi. Navedeni iznos potjecao je od ubranog poreza u 1699. godini kada Radijelović nije ni bio sudac nego gradski blagajnik, pa se iz tog razloga i ne odnosi na razdoblje njegova sudovanja.

[34] Tade Smičiklas, Dvijestogodišnica oslobođenja Slavonije, Zagreb 1891, II, str. 134, 135.

Zapravo, taj je iznos bio samo računski iskazan u sklopu općeg obračuna, bez obzira na stvarno stanje gradske blagajne.

Na kraju pomno sastavljenog obračuna rashoda stavio je sudac Radijelović za tri godine rada i svoju plaću u iznosu od 300 forinti. Zajedno s iznosom plaće završio je svoje sudovanje potraživanjem 336 forinti i 37 novčića od gradske blagajne. Tako visok iznos potraživanja, razumije se, magistrat nije bio u stanju isplatiti, čega je uostalom bio svjestan i Radijelović. Od tog iznosa mogao je Radijelović naplatiti vjerojatno samo onaj dio nepokrivenih rashoda od 36 forinti i 37 novčića, u kojem se on javlja kao kreditor magistrata. Pitanje nagrade sucu za njega osobno izgleda i nije bilo toliko bitno, koliko sama činjenica da je postojeći nesklad između prihoda i rashoda magistrata posve neodrživ. U prvom redu već i zbog toga što je visina njegovih rashoda ovisila o nizu vanjskih činilaca, a ne od vlastitog rada i djelovanja samog magistrata.

Naime, načinom svoga rada i poslovanja Radijelović je nepobitno dokazao da bi magistrat imao dovoljno novčanih sredstava za sve svoje osnovne potrebe kada ne bi istodobno plaćao i one troškove koji nisu bili neposredno vezani za njegovu redovnu djelatnost. Oslobađanjem samo tih i takvih rashoda mogao je magistrat bez teškoća osigurati makar i simboličnu plaću sucu kao svojevrsnu naknadu za izgubljeno vrijeme u odnosu na njegovo privatno zanimanje. Još manje teškoće imao bi magistrat u razvijanju svojih službi i plaćanju službenika o čijem je radu konačno i ovisila ukupna djelotvornost gradske uprave.

Na isti način dokazao je Radijelović da magistrat doista mora imati plaćenog notara i blagajnika, jednog ili dva poreznika, dva ili tri stražara i poslužitelja. U protivnom, bez stalnog i plaćenog osoblja svodilo se njegovo djelovanje na puko postojanje. Prema tome, po prirodi same gradske uprave okosnicu toga rada činili su notar, blagajnik i poreznici, dok bi postojanje gradskog zatvora bez stražara bilo više nego besmisleno.

Postavljanjem takve organizacijske sheme Radijelović je zapravo postavio i osnovne okvire izrade godišnjeg proračuna prihoda i rashoda magistrata, na kojem je on morao temeljiti svoj cjelokupan rad. Jedino takvim načinom poslovanja u kojem bi unaprijed bili poznati prihodi i u skladu s njima planirani rashodi, mogao je magistrat vršiti svoje funkcije prema odredbama gradskog statuta. Svaki drugi način rada vodio je magistrat u potpunu neizvjesnost i još veću ovisnost od komorske uprave.

Promatrajući u cjelini trogodišnje Radijelovićevo sudovanje, može se reći da je ono u svakom pogledu bilo uspješno i da je značilo prekretnicu u radu požeškog magistrata. Svojim promišljenim radom i djelovanjem uspio je Radijelović za to vrijeme ojačati ulogu magistrata u svakodnevnom životu Požege, a samim tim i osigurati uvjete za njegov brži i svestraniji razvoj u narednom razdoblju.

Iznoseći najbitnije podatke o počecima rada i djelovanja magistrata u Požegi nisu ujedno iscrpljene i sve mogućnosti korištenja arhivske građe koju sam u ovom radu upotrijebio. S obzirom na to, donosim tu građu u prilogu izvorno, na latinskom i njemačkom, a za mjesta i osobe koje se u njoj spominju dajem objašnjenja u bilješkama.

PRILOZI

1

Magistratska instrukcija odnosno statut grada Virovitice i Požege iz 1698. godine

Sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis ad Hungariae, Croatiae, Sclavoniaeque partes noviter acquisitas, visitandas et meliorem in ordinem redigendas delegatae commissionis nomine, nobilibus, prudentibus, item ac circumspectis N. N. judici, totique senatui communitatis olim praesidii Viroviticzensis (Posegiensis) pro eorundem futura directione, bonoque ordine observando praesentibus intimandum.

Siquidem notorietas et quotidiana docet experientia, quod illae regiones et provinciae, civitatesque, oppida et quaevis communitates in quibus introductus bonus ordo politicus et timor Domini (qui totius regiminis firmissima basis, et fundamentum est, potissimum viget) plurimum augeantur, ac floreant, vel casibus adversis in exitium redacta, multo citius restaurentur, et ad bonum primaevae prosperitatis suae statum denuo facilius exsurgant.

1º Eapropter judex et senatus antelatae communitatis antiquitus praesidis Verovitizensis (Posegiensis) ante omnia singularem, atque indefessam in cultu servitioque Divino consimul promovendo curam adhibebit, eamque novabit operam, et specialem in templis praesertim dominicis et festivis diebus, pariter frequetandis officiisque Divinis, et publicis festivitatibus omni cum decore et pietate concelebrandis zelum ac fervorem demonstrando, tam exemplarem christianae vitae normam exprimet, quam et bono eiusdem exemplo ducta communitas quoque, piis superiorem suorum vestigiis insistendo, constanter sectari, adeoque viribus et animis counitis Dei ter optimi maximi summum honorem, et gloriam continuo adaugere valeat.

2do In quem finem ipse judex et senatus circa blasphemias, vetitaque clandestina conventicula, fornicationes, adulteria, fraterni sanguinis proditiones, usuras pravas, aliaque huiuscemodi reipublicae damnosa et scandalosa crimina, vel maxime autem prohibita monopolia, communique bono perquam nocivas praeemptiones sedulo, serioque invigilant, et attendanti in iisque deliquentes, et depraehensos malefactores, aliorum in terrorem gravi, sed et condigna factis poena, vel suppliciis officiant, atque puniri faciant.

3io Et ut publicum huius communitatis bonum per unanimem orthodoxae Romano-catholicae ecclesiae doctrinam, in bona concordia et unione solum salvificae fidei tanto magis introducatur, et amplifice consevetur, omnes et singulos infideles, et incredulos, scilicet gentiles, Hebraeos, paganos, atque Turcas, nec minus schismaticos, et ritus graeci Rascianos, item Zingaros alios, et consequentes omnes coeteros quocunque nomine vocitatos haereticos, et a

sancto Romano-catholica ecclesia alienos, vel exclusos ab hocce communitatis loco, et plaga statis abigere, nulloque sub praetextu amplius admittere, seu tolerare debeant.

4to Nullius frugi plebecula, prouti sunt vacantes, otiosi et vagabundi, tam masculini, quam foeminei sexus homines quoque non sufferantur, sed amadentur a communitate quantocius, et ne quodam in angulo forsan ipsi latitare, et clanculo detineri queant, medio certorum ad id specialiter deputandorum virorum, tales publica singularum domuum, quot vicibus annuatim instituenda visitatione pervestigari, et exquiri facere satagant, omnibus et singulis loci eiusdem inhabitatoribus rigorose, et quidem poenaliter inhibendo, ne quis ullam seu virilis, seu tandem muliebris sexus personam (quae actuali conditione, aut servitio careret, vel eiusdem, aut convicinorum suorum in laboribus non existeret, vel de cuius honestate, morumque, et vitae prohibite sufficienter non constaret) diversorio suo, et hospitio excipere, minus autem detinere praesumat, quin potius similem advenam, statim et ipso facto judici manifestum, domoque suo exclusum faciat, quae puncta cuiusvis ad notitiam, et praemonitionem palam fienda proclamatione patentum, literarum, et affixione mediante, publicentur.

5to Et prouti necessitas exigit certum modum et ordinem (qualiternam circa senatus conventum eiusdemque tempore durante sese invicem gerere debeant) judici atque senatui praescribendum, huic

1° Judex et senatus loci hebdomatim binis aut ternis vicibus signanter autem diebus lunae, mercurii et veneris ad ordinarias, sed et pro necessitate, et rerum exigentia (dum, et quando actualis judex id consultum existimaverit) allis quoque diebus ad extra ordinarias sessiones, semper tamen in consueta domo senatoria, vel si iudex infirmatus, vel aliud quoddam obstaculum, aut causa relevans impedimento foret, in ipsa domo judicis convenire, sicque ab hora nona usque ad undecimam, vel iuxta causarum atque rerum propositarum constitutionem atque processum etiam ad horam duodecimam permanentes concilium celebrare teneantur, ubi nullus senatorum loco alias sibi competere prius assidere praesumat, antequam ipse judex primum locum suum actu sedendo iam occupaverit.

2do Judex emergentem senatoriae deliberationis materiam medio communitatensis notarii, vel alterius (cuiuscunque hoc ipsum committere voluerit) proponi faciat, nec senatorum ullus sine debita requisitione, et expresse habita judicis licentia praeviis quidquam in senatu proponere ausit.

3^{tio} Dum vero senatoriae deliberationis materia relata fuerit, omnium et singulorum vota à primo senatore incipiendo, usque ad ultimum inclusive, matura cum discretione excipiantur. Eiusmodi votationis tempore durante, nec per ipsum judicem, multo minus senatorum quempiam interrumpenda, verum quilibet suum votandi ordinem, et loquendi tempus moderabo, patientique animum praestoletur, sicque prolatis et auditis singulorum votis.

4to Judex non ex voto suo, et iuxta propriam opinionem, ast secundum maiora, id est pluralitatem votorum concludere, sententiamque judicialiter ferre teneatur, statim consona expeditione concipienda extradendam, et pro futura rei memoria prothocollo mox inserendam.

5to Determinatis autem causis ac senatoriae deliberationis materiis demum absolutis, atque finitis sessionibus, nullus senatorum loco suo moveat, aut prius exeat, sed judicem (cui senatus respectum congruum reverentiam exhibere, communitas vero debitam obedientiam, et adaequatam paritionem praestare tenetur, adeoque praecedentia in omnibus competit) prius egressum deinde senatores ordine iuxta senium observato, paulatim subsequantur, praecipue vero senatoriae deliberationis materias, et conclusa maximo in secreto, summoque silentio recondita fervent.

6to Eiusdem communitatis judici pariter ac senatui causarum duntaxat civilium cognitio, atque decisio, tali sub conditione tamen concreditur, ut (si quae factae ab iisdem decisioni, et judicialiter latae sententiae fors acquiescere nollet, sed in toto, vel in parte se gravatum sentiret) ex tunc eiusmodi pars aut partes litigantes, aut quomodocunque gravatae in termino, et ordine debitis, immediate ad inibi constitutum caesareo regium provisorem, ab eoque determinato judicio, si necdum contentae forent, ulterius ad caesareo regiam Inspectionem cameralem Sclavonicam appellare, superque ventilatis actis decisionem abinde praestolari queant. Causarum vero criminalium judicia cognitione solum penes antelatam Cameralem inspectionem Sclavonicam permanente, quae tamen omnium et singulorum huiusmodi causarum lites, ac processus, una cum superinde pronunciatis sententiis (antequam executioni demandetur ad Sacratissimae caesareae regieque maiestatis excelsam Cameram Aulicam) pro superinde consequenda ratificatione, singulis vicibus remittere tenebitur.

7mo Et siquidem toties fatus judex et senatus Veroviticzensis (Posegiensis) immediate cum sua dependentia, submissoque praeprimis caesareo-regio loci istius provisori, ac deinde crebrius mentionatae caesareae regiaeque Camerali inspectioni Sclavonicae, quo ad omnia plane subordinatus esset, ita iisdem superioribus omni tempore debitam submissionem, atque paritionem mancipere, neque minus in rebus dubiis abinde resolutionem expetere, eandemque prout, emanaverit, statim executioni demandare, ac praeter (si quaedam senatoriarum decisionum, atque ordinum publicatio habenda foret) easdem praerecensitas camerales instantias superinde toties quoties condecenter praevie requirere obligatus est.

8vo Interea etiam eidem judici et senatui communitatis olim praesidii Veroviticzensis (Posegiensis) a privatarum causarum expeditionibus proportionatam et tolerabilem, aliisque regulatis in civitatibus atque oppidis, ordine praescripto, solvi consuetam taxam aliquam pro sublevandis cancellariae communitatensis necessitatibus et requisitis comparandis, tamen praescito cum moderamine exigendi facultas conceditur.

9no Saepedictus judex et senatus continua solertia invigilent, et speciali cura, totisque viribus in hoc contendant, quin etiam per solitas indictiones

(et sui opus fuerit) publicas proclamationes efficaciter procurent, ut ibidem non absque praesentissimo incendii periculo: in domibus existentes lignis, aut sepibus, limo tantum illinitis exstructi camini seu fumi infallibiliter, et sub gravi poena mox destruantur, eorundemque loco, alii ex lapidibus vel lateribus errigantur. In quem finem indictione consueta, vel pro rei exigentia promulgatione publica mediante, toti communitati palam facere, necesse est, quod certi ad hoc specialiter deputandi commissarii una cum adjugendis commissariis, de domo in domum singulis mensibus pergendo, focosi caminos, atque fumos quam exactissime visitaturi sint. Et si quam incuriam ignis, et negligentiam incendii periculum aliquod post se trahentem depraehenderint, illud quidem ex officii sui incumbentia statim avertere et sopire, sed et in eo deliquentes sine ulla differentia, atque exemptione statim annotare, et aliorum in terrorem et exemplum severe puniri facere non praetermittant.

10mo Sic quoque omnibus et singulis inhabitationibus et incolis Viroviticzensibus (Posegiensibus) per publicas patentes intimandum, serioque iniungendum est, ut eorum quilibet in sua domo bonam scalam, harpagines, scaphium unum, vel aliquid aquae, incendii tempore asportandae, aptum manuale instrumentum in promptu habeat, quibus uno vel altero pro incendio et igne sopiendo, et extinguendo deservientibus, atque necessariis instrumentis, ac requisitis tempore emergentis incendii (quod Deus ter optimus maximus quam benigmissime avertere dignetur) statim audito campanae, vel alio publico in hunc finem dato signo, sub gravi substituenda poena ad incendii locum accurrere, et ibidem exspectare debeat, quonam a judice et coeteris senatoribus (qui pariformiter eo confluentes omni hinc remora, simulque praesentes esse, et bonum ordinem instituere tenebitur) ad celerrime compescendas, penitusque delendas incendii flammasi, et pericula avertenda quilibet destinandus constituetur.

11mo Non minus judex et senatus omnimodo possibilem navabunt operam, ut in omnibus vicis, atque plateis mundities servetur, in quem finem quivis pater familias proprietarius domi suae atrium, et quousque spatium appertinens afforis extenditur silicibus, aut lateribus seu denique lignis conficiendo durabili pavimento, seu tabulato firmo insterni, atque communiri facere, idemque his expensis in bono statu conservare debebit.

12mo Similiter idem judex et senatus certos excubutores nocturnos ordinet, qui non solum nocturno tempore, certis in locis horas decantare, et de domo in domum (an forte quoddam ignis et incendii periculum subrepat, quod averti posset) circumeundo frequenter et sedulo pervestigare, sed etiam de die (dum exorti turbines, ventique potentiores dominati fuerint) sedulam ignis custodiam et atentionem cunctis indicare, et palam exclamare tenebuntur.

13^{tio} Ut autem judex et senatus praeter eorundem in punctis nuperrime resolutis, et extradatis protentosam jurisdictionem atque authoritatem uberiorem, etiam (quousque eorundem jus collectandi se se extendat) in futurum noverit, quod omnes et singuli, cuiuscunque status, artis, conditionis, praerogativae, aut dignitatis fuerint, in eodem Verovitczensis (Posegiensis) communitatis olim praesidii fundo, qualibuscunque bonis, scilicet domibus, hortis,

pomariis, agris, pratis, pascuis, campis, sylvis aut foenilibus, vineis, atque vinetis, item piscinis, aut aguarum ductibus, molendinis, aut eorundem locis, coeterique rebus immobilibus quovis nomine vocitatis (super quibus in futurum pro formando regio catastro, seu aestimo alias fundi libro dicto, post elapsum initae cum ipsis trium annorum accordae terminum a caesareo-regio loci istius provisoratu, literas donationales, seu collatoria accipiant) possessionati existentes, eorundem bonorum intultu (quamvis etiam quo ad personas suas nobilitati vel exempti ad alium forum spectantes ab iisdem judice ac senatu hoc in passu respective dependere, et ab huiusmodi suis facultatibus proportionatum concurrere, cum coeteris onera communia portare, et ad instar aliorum civium ad Sacratissimae caesareae regiaeque majestatis aerarium et publicas necessitates pariter contribuere) sicque omnia praestanda aequaliter praestare obligati, secus vero similibus inpossessionibus neutiquam tolerandi, sed iidem privandi, et horum loco alii, qui publicis oneribus ferendis sese libenter accomodare voluerint, introducendi sint. A similibus impositionibus, atque praestationibus publicis tamen exempti habeantur:

1mo Aedes, fundique parochiales et ecclesiastici, deinde Reverendi P. P. ordinis Sancti Francisci strictioris obsevantiae, quibus econtra vel minimam soecularem quaesturam, aut negotiationem civicam in iisdem exercere, aut quovis modo, seu titulo commercari, sibique praescriptos limites transgredi non licet.

2do Caesareo-regiae cameralis, commissionalis, annonaria domus una cum fundis eo spectantibus.

3tio Etiam censetur immunis illa militaris personae, loci istius commendantis residentia cum suis appertinentiis.

4to Aedificia publica, quae sunt templa Deo dicata, coemiteria, xenodochia, senatoria domus etc., quibus exceptis nullus omnino, quicunque fuerit eiusdem loci inhabitans exemptione, libertate, aut immunitate audere poterit.

14to Ut autem aequalitas in contribuendo à proportione facultatum uniuscunque tandem rite obsevetur, et pauper a divite non opprimatur, ob inde ad omnem doli mali collusionem magis evitandam communitatensium impositionum, et huiusmodi praestationum repartitio qualibet vice in praesentia, ac sub praesidio ibidem constituti caesareo-regii provisoris, aut eiusdem loco forsan deputati officialis cameratici, ordinate instituetur exequenda. Neque minus (ad videndum, quomodo similium contributionum publicarum perceptio cum erogatione correspondeat) singulis annis fiendae judicis et camerarii officiorum resignationis tempore, communitatenses rationes et computus (posteaquam a senatu, ab eodemque deputandis rationum commissariis accurate lustrat, sedulo ruminati, et bene examinati fuerint) eiusdem loci constituto caesareo-regio provisori quoque ad revidendum, ac per eum caesareo regiae itidem Camerali inspectioni Sclavonicae ad ratificandum ulterius exhibeantur.

15to Sed inprimis pensiones, atque contributiones publicae, non minus quam coeteri communitatenses proventus pro meliori communitatis bono exigantur, et collectentur, quam accuratissime, locisque securis, prout etiam pa-

rata pecunia, et communitatis sigillum, non minus quam instructiones, prothocolla, coeteraque importantiora literalia instrumenta, et documenta originalia, cuidam binis et quidem diversis seris obfirmatae cistae, vel sic dictae cassae communitatensi (cuius unam clavim judex, alium vero camerarius communitatenses praemanibus habeant, quibus eandem ubi necessum fuerit, simul aperiant et reoccludant) bona custodia asserventur, ex quibus antelatus camerarius communes erogationes faciat, superindeque specialem computum, ac rationes conficiat. Sed tamen sine expressa in publico senatu praevie semper applacidato, et judicis et primis senatoris subscriptione, corroborata assignantione (quae simul una cum erogationum quietantiis originalibus, ordine debito, rationibus apponenda, talique modo facta erogatio tanquam vista, et liquida, secus autem in computu non ecceptanda erit) nec obolum expendere praesummat.

16to Et quia saepius evenit, communitates per inordinatam oeconomiam, nimiamque superiorem prodigalitatem maximis et insolubilibus quidem debitis involvi, quod malum, ut avertatur, hisce cautum est, ut prorsus nullum capitale pro communitate mutuo accipiatur, nisi prius clare demonstratum fuerit. In quem finem et proficuum communitatis usum necessario applicandum hoc anticipari debeat, prae omnibus autem simili anticipatione sperandum communitatis emolumentum, sive lucrum a toto in-et exteriore senatu collegialiter, et quidem matura cum deliberatione praeponderari (et antequam simile debitum contrahatur consensus ibidem constituti caesareo-regis provisoris, et approbatio, cum itidem caesareo-regiae Cameralis inspectionis Sclavonicae efflagitandi ratificatione, praevie haberi, nec ulla similis anticipatio pecuniaria exigui sit, an majoris momenti) valida, atque in rationibus acceptanda erit, quae judicis et trium seniorum assessorum propria subscriptione, et sigillorum appressione non fuerit communita.

17mo Deinde ne circa mensuram et pondera in emendo et vendendo tam nundinarum et forensi, quam alio tepmore fraus quaedam, et dolus malus, vel usura pravitatis, aut foenera, praesertim in rebus victualibus perpetrari (verum et pretia rerum magis alleviari queant), a senatu certi constituantur commissarii, qui libras atque mensuras saepius et improviso quidem visitare. Sed praecipue iuxta frumenti, vini et sit venia pecorum valorem, quoque panis et coeterorum esculentorum, atque potulentorum, pro temporum ac rerum varietate, moderatum ex aequitate statuere debeant, et quatenus huiuscemodi transgressores eo facilius deprehendi, et condigne puniri possint, unusquisque pistorum suis panibus atque similaginibus certum signum, ex quo dignoscatur super imprimere tenebitur.

18vo Praeterea judici, totique senatui protectio, cura et tutela viduarum atque pupillorum singulariter atque serio commendatur, quibus debitum levamen, omnemque assistentiam praebere adnitantur, et quidem praeprimis ad eosdem minnorenes, atque pupillos iure spectantes haereditates, coeterasque facultates mobiles, seu immobiles, accurata iustaque earundem conscriptione, et inventarisatione praevia, bene custodiri et administrari faciant. Superindeque iustos ac conscientiosos tutores sive curatores (quorum auxiliis bene educari, suoque pro statu atque genio liberalibus vel mechanicis artibus perdiscendis applicari possint) quantocijus constituant, qui sibi concreditorum pupillorum causas, atque facultates tanquam proprias curare, paratam

ipsorum (quae fors habetur) pecuniam capitalem securis tamen locis ad usuras licitas elocare. Post consecutam vero majore ennitatem ipsis competentes omnes et singulas facultates cum superinde praestandis, atque deponendis, iustis et liquidis, gestae tutelae rationibus ex integro consignare et extradare teneantur.

19no Sub gravi poena imposterum nullus in civem adscisci, multo minus ad iuramentum admitti poterit, nisi praevie caesareo-regio loci eiusdem provisori praesentatus, ab eodem rite examinatus, et ad hoc aptus esse comprobatus fuerit, a quo postea iuramenti vel homagii deponendi gratia ad senatum remittetur, ita quoque sine praescitu et expressa eiusdem cameratici provisoris licentia nullus civium dimittendus, aut ab homagiali suo obligamine absolvendus erit.

20mo Nullus senatorum, atque praevie suo judici civitatensi eatenus data notitia, debitaque, honoris gratia facta, insinuatione, ultra duas vel ad summum tres septimanas a communitate alio proficisci et abesse praesumat.

21° Econtra etiam ipse judex omnes et singulas hebdomatim ad minus bis vel ter instituendas sessiones senatorias, unicuique senatori, modo suo, et ordine per expressum indicet, nec aliquem hoc in passu praetereat, nam casu quo relevans causa (propter quam unus aut alter senator suspensionem a voto, seu exclusionem a consilio mereretur) et ratio sufficiens adesset, haec ipsa statim inibi constituto provisori caesareo regio demonstranda, superindeque ulterior dispositio ad expectanda foret.

22do Aut senatorum quilibet hanc instructionem communitatensem recenti, semperque viva memoria recolat, eiusdem tenorem in omnibus punctis et clausulis mordicus teneat, et ad unguem exequatur, necessarium est eandem in hacce latina, vel alia ibidem vigente lingua vernacula authentice transumptam, singulis mensibus, una saltem vice cunctis senatoribus atque assessoribus presentibus sessione durante publice, attenteque praelegi, quatenus eiusdem continentias, reus quisque comprehendat eo facilius, exindeque futuris emergentiis pro necessitate rerum, vi suae homagialis incumbentiae congruis remediis occurendo, modum ponere, cui et in omnibus sese debitis modis conformare noverit.

23^{tio} Exterior senatus in personis octo constituendus, etiam omnes et singulas communitatem istam praecise tangentes causas, et negotia tali quidem solertia concomitanter peragat ac curabit, ut circa publicorum onerum impositiones vel minima inaequalitas non comittatur, qui praeterea (dum et quando de rebus pecuniariis commitatensibus agitur, et huiusmodi repartitiones tractantur, sive communitatis rationes et computus annuatim reddendi ad examen, aut trutinam veniunt) singulis vicibus ad hoc citandus, et superinde coram audiendus erit.

24to Siquidem omnia et singula alias ad rei communitatensis statum, bene gubernandum necessaria, suae prolixitatis, temporumque varietatis ergo, simul et semel praevideri, et huic compendio expressis verbis inseri nequiret, quae communi bono, publicoque emolumento promovendo, et econtra vergen-

tibus horum obstaculis plane tollendis, opportune conducere viderentur. Ea propter in judice, totoque senatu confisum est, fore, ut simul et singulatim sumpti, praeprimis aequitatem et justitiam. Deinde condecentem morum gravitatem, animi prudentiam et discretionem, bono cum exemplo, iuxta officiorum et functionum suarum exigentiam, constanter praeseferant, supradictas ordinationes singulari cum diligentia semper observunt, ac denique haec omnia peragant, et exequanter, quae pro boni huius publici communitatensis augmento pro summe titulatae Suae sacratissimae caesareaeque maiestatis servitio et interesse, proque animarum suarum propria salute promovendis utilia pariter, ac proficua fore iudicaverint, prout haec omnia coram suprema divina non minus, quam caesareo-regia maiestate futuris temporibus securi sustinere, ac tueri poterunt. Ita comprimis ipse judex praeclaro exemplo suo reliquis praeire, iustitiam et aequitatem semper administrare, passionibus animi nunquam indulgere, donis et muneribus non flecti, minus autem corrumpi, verum sibi concreditam communitatem in omnibus occurentiis, et adversitatibus protegere, ac fovere, cum eadem non ita rigorose et praecipitanter, sed potius discrete et moderate procedere, neminem citra jus et aequum aggravare, sed denique suum judicis officium ita gerere sciverit, velut hoc ipsum quemvis Dei ter optimi maximi, eiusdemque justitiae amantem, et honoratum virum condecet.

25to Et postremo saepedictus senatus et quidem in specie ipse communitatis judex et camerarius post unius anni ab hodierna datum computandi decursum (et hic deinceps quilibet de anno in annum) sua, quae praeter functionem senatoriam, gesserint munera, et officia, pridie festi Circumsicionis Domini in domo et ad manus caesareo regii provisoris cameratici debito cum respectu resignare, eundemque pro novae electionis institutione condecenter requirere teneantur, qui hisce peractis e senatorum interiorum numero tres candidatos seligendos, et ab eodem denominandos, proponit, ex quibus praecensitus senatus et tota communitas per singulorum vota in domo senatoria successive deponenda, et ab antelato provisore seu officiali cameratico rite colligenda, novum judicem habitis majoribus, eligere queant, demmissa requisitione praevia quoque ab ipsa Camerali inspectione Sclavonica ratihabendum, suoque in officio confirmandum, qui ratione sui judicatus, officii consultum juramentum attunc coram totiesfato provisore camerali statim deponat, et hic modus et ordo, quo ad reliqua scilicet camerarii, et alia publica communitatis officia eodem tempore institutendus, semper observetur.

Quae toties repetitio senatui, totique communitati Veroviticzensi (Posegiesi) pro directione, suaque uberiore notitia praesentium vigore intimanda erant.

2

Požega, 28. VII 1698. **Stanovnici Požege ističu svoje zasluge u ratu s Turcima i mole komisiju Dvorske komore da ima to u vidu prilikom svoga uredovanja**

Hochlöbliche Kayserliche Hoffcammer Commission

Gnädig undt hochgebiettendte Herrn, Herrn etc. Demnach wür der Statt Possegga burgerliche Inwohner, und aus dem Joch des Türkhens durch eügene gemachte grosse Unkosten (so uns in Armeueth gestirzet) in die Protection

unsers Allergnädigsten Herrn undt Kaysers freywilling geworffer, undt dessent weegen von gedachter Kayserliche Mayestät mit einigen Schuzbrieff (wie beyligendte Copia zeüget), begnadet worden, uns auch fehrerhin in selbiger zusterben verlangen.

Als gelangt an eine Hochlöbliche Kayserliche Hoffcammer Commission unser underthönigst gehorsambstes Anlang undt Bitten, sye geruehen in Ansehung unserer Ihro Mayestät sowohl mit Waffen, als wo es die Noth erfordert threy gelaisten Diensten führohin fehrers in dero grädigen Protection an- undt aufzunehmen, mit Gnaden gewogen, undt was zu unsern besten Gedeyen möchten, verhilfflich sein, wohingegen wür nit allein alle threy schwören, sondern auch alles was zu Ihro Mayestät Diensten nuzlich contribuiren werden. Wie wier und dann zu dero Hohen Sulden undt Gnaden undterthönig gehorsamb ist empfehlen undt verharrn.

Einer Hochlöbliche Kayserliche Commission

Undterthönig gehorsambste versambte
burgerliche Inwohner der Statt Possegga

3

Beč, 6. IX 1687. **Car Leopold uzima u zaštitu građane Požege i jamči njihova davno stečena prava i povlastice**

Nos Leopoldus divina favente clementia electus imperator etc., etc. Generosis, egregiis sincere nobis dilectis universis Bosniae! (Posegae) statibus et ordinibus gratiam nostram caesaream regiamque et omne bonum. Saepius nobis â pluribus relatum est, vos non modo liberationem vestram ab othomanico jugo, verum et protectionem nostram longo abhinc tempore ad dietum finem assequendam detrectandumqe naturalis christianii nominis hostis Turcae imperium desiderasse, ut qui hactenus â turcica tyranide ad extremum usque gradum unacum familiis vestris depressi fuistis avitae restitueremini libertati. Quibus ita perceptis peculiarii et christiana vostra erga nos devotione innataque animis vostris generositate moti, vos universos et singulos cuiuscunque status, gradus, dignitatis, ordinis et conditionis existentes, cum omnibus familiis et subditis haeredibusque et posteritatibus vestris utriusque sexus in sinum gratiae nostrae caesareae regiaeque perpetuum recepimus, protegendos, hortamurque, ut affulgente optata recuperandae pristinae libertatis occasione, quam ipse summus rerum omnium moderator Deus evidenter offert. Dum tot insignes sub auspiciis nostris societatis armis christianis contra Turcas victorias imperitus est, et tot cruentis vicissim cladibus (quorum nupera strages prope pontes Essekinos non inter inferiorem numeranda est) et damnis hos afficis eorumque vires talem in modum debilitaris ac deprimis permisit, ut si inquam modo vel maxime vobis pandi viam conspiciamus, quo assumptis alacriter armis communi hoste ex patria vestra (Deo qui justo bello favet augiliante) expulso ad patrios laresreverti et in prisca tranquilitate recuperataque veteris nationis vestrae gloria, volo et rebus vostris perpetuo potiri valeatis. Qui ubi paternum consilium nostrum amplexi Turcas in dulcis patriae vestrae libertationem strenue aggressi fueritis, non est, quod de potenti auxilis nostro dubitetis, vicinosque christianos principes, votis et necessitatibus vostris in tam sancta et commendabili operatione celerem validamque opem praestare literis nostris subito seduloque requiremus. Policemur

vobis praeterea ubi ad partes nostras accesseritis, vobis privilegia, jura, religionem et libertatis salvas semper et integras fore, quas solicite tuebimur, vosque paterna semper complectemur gratia, potenti protectione et pro pensione. Quare sepositis inter vos invicem (si quae forte sunt) odiis et dissidiis, iisque in capitalem vostrum et totius Christianitatis deique nostri hostem conversis communem unanimes amplectimini patriae captivitatem gladio iniectam gladio ascindere pro libertate vostro conaturis, caeterum gratia nostra caesarea regiaque vobis perpetuo propensi manemus. Datum in civitate nostra Viennae, die sexta mensis septembris, anno milesimo sexcentesimo octuagesimo septimo, regnorum nostrorum romani tricesimo, hungarici trigesimo tertio, bohaemici vero trigesimo primo.

Ad mandatum Sarce caesareae regiaeque majestatis proprium

Leopoldus m. p.

Stephanus Andreas de Wertemburg m. p.
Comes de Stratman m. p.

4

Pécs, 1. XII 1698? **Komisija Dvorske komore daje gradskom magistratu u Požegi povlastice uz obavezu plaćanja 2 500 forinti godišnje**

Sacratissimae caesareae regiquae maiestatis ad Hungariae, Croatiae, Slavoniae, Dalmatiae regnorum partes delegatae commissionis nomine communitati Possegensi super porrectis, ab ejusdem loci civibus, et inhabitationibus punctis significandum.

Quoad primum eorundem punctum. Si ipsi cives Possegenses deinceps apud aulam aliquid sollicitaverit, suam ipsis opitulationem et assistentiam caesareo regia haec commissio praestare conabitur, iustitiae autem administratio in causis civilibus minoris momenti, salva tamen appelatione ad sibi praepositas instantias camerales, ipsis conceditur, respectu vero juris gladii, illud pro hic et nunc in toto Sclavoniae regno noviter acquisito Suae maiestati sacratissimae, usque ad ulteriorem ipsius resolutionem reservatur.

Ad secundum. Ipsis praedictis civibus Possegensibus emendi et vendendi, tum cuilibet pro sua propria, tum communitatis nesessitate, aliasque intra regni hujus limites exercendi quaesturas, sine praestatione tricesimae, salvis tamen aliis debite pendendis omnino conceditur facultas. Quod si tamen quocunque modo merces, aut aliud quidpiam e regno evexerint, aut induxerint, tricesimam, telonia et alia de lege regni debita praestabant, in que his, omnibus aliis aequiparandi sint.

Ad tertium. Quantum dein ipsis educillium, macellum et accisae erga ducentorum florenorum summam annuatim excelsae camerae aulicae pendendum, hoc pacto et modo inarendam concenduntur, ut elapso quolibet anno super eadem arenda sese apud cameraticum officialem insinuare, et cum eodem de summae praedictae ratificatione tractare teneantur.

Non minus quoad nundinarum celebrationem attinet, ea ipsis ter in anno, scilicet in festo Philippi et Jacobi, deinde in festis Pentecostalibus et ultimo in Dominica Palmarum conceditur.

Quarto. Etiam ipsis pro sua consolatione et majore debiti contributionis annuae quanti pecuniarii suppeditandi facilitatione quinque prope Possegam

situati pagi premissi sunt, Komuschina[35] videlicet, Vidoffzy[36], Arslanoffzi[37], Terskoffzy[38] et Hemoffzi.[39]

Quinto. Quolibet rebus mercantibus onerato animali, vel equo, sive currui injunctus nènè fuerit hic penes transeunte, comine loco sici telonii civitatensis, unum grossum, tres nempe crucigeros, sed nihil amplius exigendi specialiter huic Possegensi communitati concessa est facultas, cum hoc adjuncto onere, ut vias et pontes hujus communitatis territorium pertingentes propriis suis expensis reparare, semperque bono in statu conservare teneatur.

Caeterum quoad alia eorundem petita et factas instantias, quatenus circa illorum domos in Schanz ab aliis occupatas, nec non de repartitione fundorum, et reliqua nondum distributa foenilia, et alia necdum complanata juvarentur, ipsi apud secuturum cameraticum officialem sese insinuare noverint, et ab ipso omnem aequitatis administrationem, debitamque complanationem exspectabunt.

Ubi econtra crebro mentionati cives, totaque communitas Possegensis sese coram obligarunt, quod absque supra recensitis, macello, educillo et accisis duo millia et trecentos florenos rhenensis, incipiendo â prima aprilis modo currentis anni millesimi sexcentesimi nonagesimi octavi, aerario Suae maiestatis sacratissime annuatim quartalibus cum ratis portionum et inquartirisationem loco solvere. Pro dictis autem accisis, macello et educilo ducentos florenos. Universim vero duo millia quingentos florenos rhenenses, praeter decimas annonae vecturas, labores gratuitos, aliasque de lege regni debitas praestationes, libere contribuere veluit, ac teneantur.

Quod ipsis ad interim pro eorundem directione et notitia ad ulteriora mox secutura privilegia praemanibus relinquitur.

5

Pécs, 1. XII 1698. **Za dobivene povlastice gradski magistrat u Požegi se obvezuje plaćati Dvorskoj komori 2 500 forinti godišnje**

REVERSALES

Quandoquidem Excelsa caesareo regia commissio supra nostris punctatim appositis, perquam demissis petitis annexam resolutionem nobis ubique servandam, plane ad omnimodam consolationem nostram benigne declaraverint.

---

[35] Selo Komušina jugoistočno od Požege.

[36] Selo Vidovci pokraj Požege.

[37] Selo Arslanovci, nekad zasebno naselje, već odavno uraslo u gradsko tkivo Požege. Svojim imenom podsjeća na prvog sandžakbega Požeškog sandžaka, Arslan-bega Jahjaoğlua, pa je vjerojatno po njemu kao osnivaču i dobilo ime.

[38] Droskowcz, Dreskoucz, Drezkolcz, Derskoizy, Dreskovchi, Derkofzi, Terskovczy u požeškoj županiji (Desző Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak koraban*, Budapest 1894, II. kötet, str. 407; Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, Osijek 1910, str. 135; T. Smičiklas, o.c., II, str. 69, 70, 136, 137, 210). Selo Drškovci jugozapadno od Pežege.

[39] Haymocz, Hewmocz, Hemowcz, Hemovczi, Emofczy u požeškoj županiji (D. Csánki, o.c., II, str. 410; J. Bösendorfer, o.c., str. 138; T. Smičiklas, o.c., II, str. 69, 139, 228, 230). Selo Donji Emovci kod Požege.

Nos N. N. infrascripti iudex, senatus et tota communitas Possegensis simul et semel promittimus et harum vigore sub omnium bonorum nostrorum amissione pariter nos obligamus, quod robotharum, inquartirisationem et portionum militarium loco et nomine solum in parata pecunia bis mille et trecentos florenos rhenenses singulis annis â prima nuper elapsi mensis aprilis incipiendo, sicque posthac continuando, quartalibus cum ratis semper anticipatio Suae sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis aerario camerali rite persolvere. Praetereaque separatim pro nobis in arendam concesso, huius loci educillio et macello adhuc alios ducentos florenos, modo et conditione puncto tertio appositis, annuatim deponere, pro rei exigentia et nobis a constituto Caesareo regio provisore, facta intimatione praestare velimus ac teneamur.

In cuius rei fidem ac mapis hasce reversales propriis manuum nostrarum subscriptionibus aut appositis signis atque sigilli civitatensis appressione communitas extradedimus. Quinqueecclesiis die 1. decembris anno domini millesimo sexcentesimo nonagesimo octavo.

6

Požega, 1698. **Popis udovica i siromaha koji imaju kuće u gradu Požegi**

CONSCRIPTIO VIDUARUM ET MENDICORUM
qui domos habent in civitate Posseggiensi

Sequuntus mendici qui nihil absolute habent:

Miho Frenko mendicus, Damian Kovach mendicus, Topan Sztoych mendicus cuius medietas est sicca, Mikula Knaio mendicus sine manu, Marko Pazo cecus etiam medietas est sicca, Gergo Czena mendicus.

Isti omnes domus habent et mendicando se allunt.

Sequuntur viduae quae domos habent de reliquo nihil:

Martinovicza, Tadijanovicza, Jakessynicza, Pavinicza, Maro Sevkinia, Cato Dirloakinia, Manda Ogranicza, Cato Rogosinicza, Cato Gyanich, Mando Delinycza, Mara Lukinicza, Marina Szamarchycza, Franicza Miszechkovicza, Luczia Dukoczka, Cato Gnydenicza, Anka Popova, Cato Kirinicza, Anicza Trumich, Anicza Kutyevich, Cato Czoczanovich, Anicza Begovchevicza, Maro Dayna, Cato Mirinovicza, Anicza Badich, Orsola Borchinicza, Mando Buchaievicza, Petrussa Bozanka, Maro Gradislianchevicza, Cato Mutavchevicza, Ubava Milinovicza, Anicza Iligikovicza, Franycza Lukinicza, post conscriptionem obiit maritus, Maro Burnazovich, etiam post conscriptionem obiit maritus, Cato Seklich, etiam obiit post conscriptionem maritus.

Qui abiverunt post conscriptionem:

Capitaneus Dardalia Brodium statim abit, Marko Broslia, Ivo Broslia, isti duo ad confinium, Gyro Matkov, Mato Wkovich, Bartol Bektesich, Pavo Garich statim discesit Essekinum.

Sequuntur Zigani qui domos habent:

Petar Czigan, Mihat Czigan, Ivan Czigan, Marko Czigan.

Michael Guardian judex libere regie civitatis Posegiensis
Luchas Pinotich, Tomas Stukich, Gregorius Radielovich, Luchas Simunovich

7

Obračuni prihoda i rashoda požeških sudaca Mihe Gvardijana, Luke Šimunčevića i Grge Radijelovića od 1. VI 1698. do 31. III 1703. godine

RATIONES

meae Michaelis Guardian judicis civitatis Posegensis a die 1. junii anni 1698. usquae ultimam ejusdem mensis junii anni 1699. modo introserto concinatione et factae sunt.

PERCEPTIO PECUNIAE

		Fl.	Den.
1	Pro anno 1698. impositi civitati pro exolvendo portionali quanto, et aliis expensis civitatis et repartiti super cives erant	2 386	—
2	Super pagos civitatis repartiti erant	360	—
3	Item accepi per manus circumspecti Nicolai Gyanich ex contributione civitatis	111	—
4	Per manus circumspectorum Michaelis Lisichich et Joannis Hermenlya	53	—
5	Per manus circumspectorum Nicolai Gyanich et Mathyae Anichich	25	—
6	Item per manus circumspectorum Michaelis Csurchibassich et Martini Gnidich	50	—
7	Item per manus circumspectorum Michaelis Doksanovich et Johannis Kanislych	51	25
8	Per manus circumspectorum Pauli Kojungybassich et Jacobi Abrangykovich	56	35
9	Per manus circumspectorum Matthyae Burnasovich et Matthiae Csurchibassich	53	40
10	Per manus circumspectorum Nicolai Gyanich et Matthiae Anichich	38	—
11	Per manus circumspectorum Michaelis Lissichich et Joannis Hermenlya	36	36
12	Per manus circumspectorum Michaelis Csurchibassich et Martini Gnidich	16	16
13	Per manus circumspectorum Michaelis Doksanovich et Joannis Kanislych	65	—
	Item per manus circumspecti Marci Sarachevich	25	50
14	Ex diversis revisionibus causarum percepi	30	—

Summa perceptionis facit rhenensis florenos ter mille trecentos quinquaginta septem et denarios duos.
Id est florenos 3 357, denarios 2.

ERROGATIO PECUNIAE

	Fl.	Den.
In exolutionem portionalis quanti solvi	2 350	—
Impositi fuerunt defuncto Mechich fl. 30 quos relicta consors sua solvere non potuit, quare exrepartione facta defalcantur	15	—
Dum Excelsa Commissio Cameralis et Bellica in meliorem ordinem redigendae patriae hic Posegae commorata fuisset, super officiales ad eandem concurrentes et militer consumpti et exposui	71	40
Tum et prius immunitatem ac libertatem civitatis, privilegia pariter solicitando extradedi	60	30
Pro descriptione contractus et instructionis	6	25
Postae a literis solvi	1	70
Civitas nullum notarium habuit cujus in locum scribae toto tempore oficii mei et pro caera dedi	19	23
Ablegavit civitas Virovitizam ad Excelsam Commissionem Caraffianam dominum Gregorium Radielovich cui pro expensis dedi	7	61
Item eidem Essekinum exmisso pro expensis dedi	5	10
Item ad dictam Excelsam Commissionem Caraffianam Quinqueecclesias exmissis dominis Lucae Pinotich et Stephano Pavlovich pro expensis dedi	32	60
Famulo civitatis salarium suum dedi	12	50
Binis vicibus super Germanos milites qui portionalem pecuniam executi sunt exposui	2	36
Pro lignis et asseribus ad pontes requisitis dedi	3	8
Pro clavis ad eosdem pontes necessariis et magistris lignariis pro victu dedi	6	3
Dominis assessoribus qui curram accisae et telonii habuerunt dedi	6	56
Pro primis nundinis introductis et ne aliquis tumultus contigisset super assistentiam militarem exposui	7	98
Pro gratuitis laboribus Suae maiestatis exposui	28	—
Item famulo civitatis dedi	2	84
Pro erigenda domo civica curravi fieri calcinam et exposui	10	68
Emi asseres pariter pro errigenda domo civica	5	56
Diversis vicibus exmissis cum literis pro expensis dedi	1	96

Antecessor meus judex defunctus Hunalich super hospitum equos consumpsit avenae okas 305 quam solvi	6	—
Item super transeuntes milites saepius exposui	1	—
Pro ecclesia monasterii Velika dedi	5	80
Cum domini judex et senatores nullum a civitate deputatum salarium haberent eisdem pro servitiis et fatigiis suis dedi	75	50
Tempore resignationis officii mei manserunt in cassa	163	60

SUMMA

Summa erogationis facit rhenenses florenos bis mille nongentos octo, denarios sexaginta quatuor.

Id est florenos 2 908, denarios 64.

Resto florenos 448, denarios 38.

Notandum, quod ex hac restantia 448 florenos 38 denarios debeam in exolutionem portionalis quanti solvendorum florenos 60 et hic manebit

Rest 388 florenos 38 denarios.

Praeterea quod circumspectus Paulus Garich constitutus percaeptor erat medii quanti civitati impositi rhenenses florenos 1 193 eidem dedi ex mea perceptio ne binis vicibus pro exolvendo portionali quanto florenos 135. Quae summa defalcatis florenos 15 quos vidua Mechich solvere non potuit facit florenos 1 315 et cum non nisi florenos 1 003 solverit restar florenos 310.

Alterius ratae medietatis perceptor erat dominus Gregorius Radelovich impositae civitati in florenos 1 193 et pagis 180 florenos, in simul florenos 1 373 qui cum non plus quam florenos 1 100 solvendo restar florenos 273.

Ex hac restantia dominorum perceptorum 583 florenos mihi cum restantia (exolvendorum portionalis quanti florenos 60) obveniunt solvendi rhenenses florenos centum nonaginta quatour, denarios sexaginta duo.

Id est florenos 194, denarios 62.

Et in cassam deponendi sunt florenos 388, denarios 38.

Posegae die ultima junii 1699.

Michael Guardian

RATIONES

meae Lucae Simunchevich judicis Posegensis anni 1699. ordine subsequenti confectae

PERCEPTIO PECUNIAE

		Fl.	Den.
	Tempore adepti officii judicatus in cassa civitatis per antecessorem meum circumspectum Michaelem Guardian quod ex rationibus suis videre erit praesentati sunt mihi	163	60
1	Ex contributione portionalis quanti hujus civitatis quod videre est ex repartionis et simul perceptionis regesto percepi	1 621	59
2	Item ex contributione portionalis quanti a pagis 5 hujus civitatis percepi	378	28
3	Ex proventibus accisae et telonii per manus assessorum quod ex tabella et atestatione illorum videre est percepi	346	43
4	Ex diversis revisionibus causarum percepi	45	—
	Perceptionis latus et summa facit florenos 2 554, denarios 90.		

EROGATIO

	Fl.	Den.
In conputum portionalis quanti 2 500 florenos a die prima aprilis anni 1699. usquae pariter primam aprilis anni 1700. cedentis provisoratui Posegensi solvi	2 250	—
Pecunia non accepta ad patriae cursum adjustavi	4	—
Egregio Paulo Kojungibassich certum debitum per civitatem hanc Posegensem tempore judicatus circumspecti Michaelis Guardian contractum solvi	27	50
Tempore inspectionis cameralis anno 1700 his Posegae constitutae exposui	43	46
Pro diversis necessitatibus et bono communitatis, item et tempore revisionis moetarum et terrarum ac pratorum expendi et solvi	31	15
Item gratuitos laboratores Suae maiestatis sacratissimae debentes nec non pro curribus tempore comissionis Marsilianae ad confinia Savana stabilienda delegato	34	—
Pro compescendis diversis excessibus militum Germanorum egi apud dominos officialis eorum in eadem actione exposui	5	88
		171

Pro asseribus domus civitatis errigendae incolis pagi Ferklevchi[40] solvi	10	—
Pro unius calcinae calce Petro magistro et suis hominibus solvi	13	32
Pro clavis ad pontes fluvii Orliava consumptis solvi	4	97
Trabes pro iisdem pontibus emi	—	50
Magistri lignariis solvi	—	40
Item iisdem tempore expeditionis malefactorum pro lignis extruendis solvi	2	98
In permutatione militum Germanorum super officiales eorum consumpsi	4	26
Item iisdem a curru subministro solvi	—	54
Ratione portionalis quanti per civitatem non soluti in tempore, executio militaris in domum meam missa consumpsit	11	86
Item ratione ejusdem ab aresto in arce solvi	2	8
Essekinum cum literis exmissis semel Stephano Sirchetlych 3 fl., et secunda vice Josepho Maimulovich et Matthiae Stukich pariter 3 fl. in simul solvi	6	—
Scribae civitatis et simul pro cartha pro toto anno solvi	32	—
Famulo civitatis	21	92
Pro servitio meo et senatorum defalcati sunt	45	—
Dedi Gregorio Radelovich judici	28	93
Diversis vicibus etiam prioribus annis concessi civitati pro ipsorum necessitatibus, ut in specificatione	39	99

Summa erogationis facit florenos 2 618, denarios 74. Sub tractu summa perceptionis ab erogationis deberet mihi solvi florenos 63, denarios 84.

Lucas Simunchevich judex pro illo anno 1699.

L. S.

Posegae die 18. martii 1703.

RATIONES

meae Lucae Simunchevich judicis civitatis Posegensis à die

PERCEPTIO PECUNIAE

	Fl.	Den.
1699: Tempore adepti et suscepti officii judicis in cassa inveni	163	60

[40] Ferklewcz, Ferklyewcz, Ferklefczy, Verklievczy u požeškoj županiji (D. Csánki, o.c., II, str. 408, 440; J. Bösendorfer, o.c., str. 136; T. Smičiklas, o.c., II, str. 70, 198). Selo Frkljevci kod Pleternice.

	Per manus circumspecti Pauli Kojungybassich mense julio et anno currenti 1699. percepi	56	20
	Item per manus circumspecti Matthyae Anichich	34	80
	Item per manus circumspecti Michaelis Burnaczovich percepi	29	12
	Item per manus circumspecti Michaelis Czurchibassich	29	—
	Item per manus Joannis Hermenlya	30	68
	Item per manus circumspecti Michaelis Doksanovich	29	17
1700:	Mense januario per manus circumspecti Jacobi Abrangykovich	27	86
	Item per manus circumspecti Matthyae Csurchibassich	16	—
	Item per manus circumspecti Nicolai Gyanich	17	—
	Item per manus circumspecti Joannis Hermenlya	20	—
	Item per manus circumspecti Michaelis Lisichich	15	50
	Item per manus circumspecti Michaelis Doksanovich	28	—
	Item per manus circumspecti Jacobi Abragikovich	13	10
	Ex diversis revisionibus causarum et birsagiis per totum decursum anni percepi	45	—

Summa facit florenos 555, denarios 3.

ERROGATIO PECUNIAE

	Fl.	Den.
Circumspecto Paulo Kojungibassich pro expensis super officiales factis dum in patria hac separatio rusticorum a militaribus incolarum erat solvi	27	50
In portionalis quanti exolvendam contributionem pro anno 1699 aedente solvi	260	—
Pro asseribus domus civitatis errigenda incolis pagi Ferklevczi solvi	10	—
Pro calcina una Petro Maistor solvi	10	—
Hominibus penes aut circa calcinam laborantibus pro victu solvi	3	32
Emi ferrum ex quo clavos curravi cudi pro pontibus ad gotio civitatis Essekinum ambulanti solvi	4	97
Emi trabes pro pontibus errigendis	—	50
Item iisdem magistris lignariis pro reparatione pontium	—	40
Pro curru Nicolao Mussa quem ob gratuitorum laboratorum in servitio Suae meiestatis sacratissimae Essekinum praestitit solvi	18	—
Item pro gratuitis laboratoribus Suam maiestatem sacratissimam concernentium solvi Essekinum	16	—

Item pro curru in quo milites Germanos de loco ad locum ducere debui curram solvi	—	24
Item pro curru in quo pariter domini Germani vehebantur	—	30
Pro expensis circumspecto Stephano Sirchetlyich in negotio civitatis Essekinum ambulanti solvi	3	—
Circumspecti Josepho Maimulovich et Matthyae Stukich pariter in negotio civitatis Essekinum exmissis	3	—
Propter diversos excessus dominorum militarium his Posegae degentium complanandos domino comendanti, eo tum et defuncto Schlinpenpoh[41] in rebus diversis exposui et exhibui	5	88
Item circumspectis Jacobo Ogramich et Nicolao Jelsechich pro diversis literis transcriptis	1	72
Exposui diversis vicibus super hospites advenas praesertim officiales	2	26
Dum jura super malefactores hic Posegae celebrabantur pro diversis laboribus expensisque solvi	2	98
Pro aelemozina ad monasterium Velika	2	84
Dedi famulo civitatis in salarium	10	80
Item eidem famulo pro vestitu	8	12
Emi aves per manus circumspectorum Joannis Vernchevich, Pauli Ganich et aliorum quas exhibui dominos patronis hujus civitatis	19	70
Quando in mense januario et februario anno 1700. modo currenti inclyta Inspectio his Posegae fuisset super eandem et alios officiales advenientes et concurrentes ad eandem Inspectionem exposui	43	46
Item diversis vicibus ad pertranseuntes dominos officiales et hospites, nec non tempore revisionis moetarum terrarum et pratorum pro expensis solvi	11	45
Quando propter portionalis quanti contributionem à civitatem aedente executio apud me erat exposui	8	80
Moderno famulo civitatis Stephano in salarium dedi	3	—
Item diversis vicibus pro necessitatibus civitatis	2	—
Postea quam domini judex et senatores ac assessores a civitate nullum salarium haberent deputatum pro hoc tempore dedi illis ex revisionibus et birsagiis obventos	45	—

[41] Johann Georg Schlintenbuch (Schlintenpuech, Schlimttenbuch, Schlintenpuch, Schlintin), vojni komesar i komandant opskrbe u Požegi. (I. Mažuran, o.c., str. 165, 183, 191, 199, 258).

Summa errogationis facit florenos 525, denarios 24.
Rest in cassa florenos 29, denarios 79.

Posegae die ultima augusti 1700.

Lucas Simunichevich m. p.

PERCEPTIO

Mei Gregory Radjelovich ab anno 1699. usque ad praesens tempus, tanquam perceptor et judex inclytae civitatis Posegensis

Nº		Fl.	Den.
1	In anno 1699. collegi in civitate	1034	26
2	A quinque pagis ad civitatem spectantibus anno 1699.	180	—
3	Anno 1700. die 2. septembris tanquam judex novus percepi die 26. septembris â Michaele Janich	32	46
4	Anno 1700. in mense octobri percepi â Matthia Burnasovich	17	—
5	Anno 1700. in mense novembri percepi â Michaele Schorchibassich et Joanne Hermenie	31	50
6	Anno 1700. in mense decembri percepi â Miho Lisetich	24	46
7	Anno 1701. in mense januario percepi â Marco Kaneslich et Jacobo Abramsikovich	22	80
8	In mense februario iterum â Marco (Kaneslich) et Jacob Abramsikovich	7	50
9	In mense martio percepi iterum â supradictis	18	—
10	In mense aprili percepi â Simoni Osiklich et Joanne Boban	14	—
11	In mense mayo percepi ab Andrea Abramsichkovich et Marin Linarovich	28	—
12	In mense junio percepi â Simoni Osiklich et Joanne Boban	18	75
13	In mense julio percepi ab Andrea Abramsichovich et Joanne Boban	7	8
14	Â Paulo Garich percepi	55	—
15	Â domino Luca Simonovichevich praeterito jcdice ex cassa civitatis percepi	28	93
16	In anno 1701. remansit mihi ex portionali summa	63	—
17	Â pago Orsannlovich[42] remansit mihi ex portionali quanto	40	—
18	Â Paulo Kungipasich â molendino	10	—

[42] Selo Arslanovci, v. bilješku 37.

19	Â Stephano Virnitschovich ex prisagiis[43]	8	—
20	Â Matthias Parola ex prisagiis	2	60
	Summa totalis perceptionis	1643	34

ERROGATIO ET EXPENSIO

21	Anno 1700. 21. septembris domino secretario generalis cum famulis in vino, carne et pane	1	86
22	Pro tribus libris carthae et cerae	—	84
23	Pro reparatione fontis	—	20
24	Pro dono exibendo froenum unum	45	—
25	22. octobris Matthiae Illich pro emenda avena	6	—
26	Bernardo Ivanovich pro vino emendo	10	—
27	Eidem Bernardus ea die in paratis accepit et exposuit	3	—
28	Pro gratuitis laboratoribus Suae maiestati sacratissimae obvenientibus expositi sunt	16	—
29	Famulo civitatis	4	80
30	Matthiae Illich pro froeno deaurando	8	50
31	Eidem Matthiae pro argento	6	—
32	Famulo civitatis pro integro anno	17	60
33	Mathaeo Laurentich pro duobus fouririis dedi	1	—
34	Famulis domini Inspectoris	1	7
35	Pro domino Labosch	—	44
36	4. novembri eundo Brodium ad commissionem domini comitis ab Flocker	1	60
37	Quando dominus comes â Folcker hic erat, ad culinam domini comitis Neudasti[44]	3	—
38	Ad dominum colonellum Kiba[45] in quartirio	1	20
39	Item pro domino colonello	—	40
40	Petro Pervis pro portandis literis Esseckinum	1	12
41	Nicola Musich ad commissonem cum literis ad Orlavez[46]	—	24
42	Pro vectura ducendi famulos et milites Brodio	2	26
43	Pro piscibus Marino Petkovich in commissione	—	36

[43] Birsagium, byrsagium prema mađ. bírság = novčana kazna, globa.
[44] Nadasdy.
[45] Johann Ferdinand Kyba Freiherr v. Kinsfeld, pukovnik, zapovjednik tvrđavske posade u Brodu i posjednik našičkog vlastelinstva 1693—1703. godine.
[46] Oryawa, Orlievatz u požeškoj županiji (D. Csánki, o.c., II, str. 419; J. Bösendorfer, o.c., str. 145; T. Smičiklas, o.c., II, str. 70, 219, 238). Selo Orljavac zapadno od Pežege.

44	Antonio Mrackovich pro equo Brodium	—	24
45	Joanni Demich propter promulgationem tempore pestis	—	12
46	Vidi fabro propter clavos ad pontem Orlava	2	—
47	Pro coera hispana	—	12
48	Joanni Brodischich et Antonio Philipschevich pro itinere cum pecunia caesarea Esseckino	3	—
49	Jurcko Sockas et Miho Klisetich pro itinere cum pecunia Esseckino	1	12
50	Pro sacko vel Reidtasch ad imponendam pecuniam	—	75
51	Unam pellem martorinam domino secretario Folcker	2	50
52	Pro uno curru ad Velikam domino comiti Folcker	—	75
53	Ad commissionem Veroveticensem pro me, domino capitaneo et aliis consumpsi	19	—
54	Pro equo ad istam commissionem	2	—
55	Coquae in domo caesarea poenes commissionem	—	85
56	Joanni Demich pro accis in platea promulganda	—	12
57	Super dominum comitem Ivanovich[47] consumptum est hic	35	20
58	Coquae apud comitem Ivanovich	1	20
59	Michaeli Jurschibassich et Joanni Armenlia pro salaria in colligedna accisa	3	—
60	Michaeli Lischetich et Martino Knidich pro salario	3	—
61	Marcko Kaneselich et Jacobo Abramsickovich pro salario	4	—
62	Domino notario pro charta	—	24
63	Jacobo Abramsickovich et Marcko Kaniselich pro salario	4	—
64	Marino ex pago Emoffczy propter pontem in Orlava	—	28
65	Propter reparationem pontis pro ferro Jacobo Kenderlia	4	25
66	Poenes pontem pro cremato	—	42
67	Pro uno libro emendo ad civitatem Michaeli Guardian solvi	1	40
68	Iterum domino notario pro charta	—	24
69	Domino commendanti de Barnier[48] propter eliberationum quartiriorum	8	—
70	Jacobo Abramschovich pro salario	3	—
71	Alia vice Abramschovich et Marcko Kaniselich	3	—

[47] Franjo grof Ivanović de Schitar (Šćitarjevo), istaknuti ratnik protiv Turaka, podžupan križevačke županije. Dne 23. siječnja 1688. postavio ga car Leopold za župana požeške i virovitičke županije s godišnjom plaćom od 600 forinti.

[48] Bernyer, Wernia zapravo De Vernié, kapetan i zapovjednik kompanije u Pukovniji Liechtenstein (I. Mažuran, o.c., str. 173, 175, 177).

72	Ad arcem propter lecta facienda pro asseribus et ferro	4	50
73	Stephano, Petro, Joanne et Nicolao fabris lignariis	3	12
74	Pro vectura danda ad capiendos equos in campo militaribus dedi	—	28
75	Militibus pro executione civitatis	2	88
76	Thomae Stuckich pro vino domino auditori Esseckiensi	—	64
77	Simoni Oseklich et Joanne Bobo	4	—
78	Iterum militibus pro executione civitatis	1	90
79	Petro calcinatori pro calce	6	—
80	Marino Seraillia quod literas celsissimo principi Lichtenstein[49] porta	—	56
81	Celsissimi principis fouririis pro consumptione	1	40
82	Domino notario	—	28
83	Heidonibus civitatis	9	—
84	Andreae Abramsichovich et Marino Malignaovich pro salario	4	—
85	Militibus Germanis propter decimam ad domum annonariam in executio	2	12
86	Domino lieutenantio de principe Lichtenstein unum nuntium ad Schernik[50]	—	50
87	In consumptione principis hic in civitate	4	90
88	Pro una pelle martorina secretario principis	2	52
89	Ad commissionem eundo Brodium et Kouaczinum[51] consumpsi	2	50
90	Domino notario pro una cista Paulo Garich	1	90
91	Joanni Demich pro promulgatione in platea	—	12
92	Pro executione avertenda quando cives 11. augusti anno 1701. erant dedi commendanti et militibus	8	88
93	Pro charta civitatis impendit dominus notarius	—	36
94	Perceptores in colligendis portionibus Matthias Illich et Bartholomeus Moranich consumpserunt	1	72
95	Propter fontem Begluck	1	—
96	Francisco Sembliak pro salario	—	24
97	Nicolao Moschich pro vectuta unius vexilliferi	—	22

[49] Philipp Fürst v. Liechtenstein, pukovnik i vojskovođa, zapovjednik istoimene Pukovnije i osječke tvrđave 1698—1702. godine.

[50] Selo Cernik kod Nove Gradiške. Za turske vladavine sjedište istoimenog sandžaka.

[51] Kopas, Kobas, Covasch, Cobasch u požeškoj županiji (D. Csánki, o.c., II, str. 414; J. Bösendorfer, o.c., str. 141; T. Smičiklas, o.c., II, str. 177). Selo Kobaš na Savi, jugozapadno od Slavonskog Broda.

98	Secretario principis Lichtenstein propter vas et butyrum	3	4
99	Famulo civitatis restantiam de praeterito judice solvi	2	8
100	Dominis senatoribus pro consumptione in numeranda pecunia	—	48
101	Corporali tanquam fabri lignario propter casarmas pro salario	4	—
102	Propter fornacem in arce	—	80
103	Ad reparandam tectum propter clavos	1	—
104	Fabris lignariis diversis vicibus pro diurnale	15	—
105	Quadraginta septem dies impendi in procurandis asseribus et aliis necessariis	18	80
106	Marcko Seratschevich pro caffe domino comiti Neudasti	6	—
107	Propter votum â civitate factam ad erigendam capellam	62	50
108	Ad dominum comitem Caraffam eundo Brodium consumpsi	1	50
109	Iterum ad dominum comitem Caraffam cum domino capitaneo et sociis	2	12
110	Pro memoriale exposui	2	—
111	Diversis vicibus pro charta	—	60
112	Pro conscriptione iterum pro charta	—	24
113	Juro Magliza et Mattho Krisan pro salario	—	86
114	Matthias Orlavich cum fregit seram civitatis, 15 homines Esseckini	15	—
115	Commendanti vexillifero propter Matthiam Orlavich, quod arrestaverit haidones civitatis, dedi et debui dare	10	—
116	Marcko Kaniselich et Marco Haidoni pro portandis literis Essecki	6	—
117	Eundo ad Backaraz[52] accusandi dominus vexilliferum	2	—
118	Eundo cum domino Caraffa Zernickium	—	84
119	Obviam eundo commissioni in Naschiz[53] consumpsi	1	20
120	Ultimario eundo Brodium ad commissionem Caraffinam	1	10
121	Nicolao Musich propter aquam vehendam Brodio domino Caraffa	3	—
122	Hic consumpserunt domini commendantes ex Gradiska[54], Kouacz[55], dominus Strobel et reliqui pro aveno, foeno, candelis aliisque rebus	4	—

[52] Pakrac.
[53] Našice.
[54] Gradisca, Kradisca (T. Smičiklas, o.c., II, str. 16, 17, 34, 36, 254, 265, 267—269). Stara Gradiška na desnoj obali Save.
[55] Kobaš, v. bilješku 51.

123	Pro ferro faciendo et aplicando ad latronem Matho Schobanbassa	1	40
124	Propter pontem in Vellischanka	1	—
125	Pro carcere civitatis	11	70
126	Marco Kovacz pro ferro et labore in carcere faciendo	—	45
127	Dominio lieutenantio priori commendanti pro pastura dedi	2	20
128	Propter accusationem dominum lieutenantium in Veronetza[56]	3	—
129	Paulo Garich et Luca Pinotich eundo ad commissionem Backovarinum[57]	12	—
130	Propter dominum Gallenick[58] consumpsi hic	1	50
131	Quando anno 1699. collegi pecuniam pro anno 1698. propter milites dedi domino commendanti Koschland[59]	4	—
132	Pro executione militibus Germanis	4	17
133	Pro charta civitatis	—	60
134	Supra septem crucigeros, quos â 12 denarios percepi, domino Thomae supra addere debui die 14. decembris anno 1699.	11	65
135	Supra viginti unum aureum debui addere	1	5
136	Domino Thomae Maretich substituto provisore domini perillustris provisoris Habs ex perceptione civitatis et pagorum	1100	—
137	Domino perillustri provisori Habs	60	—
138	Annuatim pro meo salario centum florenos, facit	300	—
	Summa errogationis	1979	71

Computando summam perceptionis cum summa errogationis, restaret mihi inclyta civitas 336 florenos, 37 denarios.

Salvo errore calculi.

Praesentatae sunt die 12. martii 1703. mihi

Gabrieli Hapsz provisori m. p.

Coram me Wenceslao Francisco Hostinsky
provisore dominii Bresztovacziensi m. p.

[56] Virovitica.
[57] Vukovar.
[58] Alexandar Johann v. Kallanegg, vojni sudac, od 1701. inspektor Slavonske komorske inspekcije, a od 1723. godine direktor Slavonske komorske direkcije u Osijeku (Kammeral Oberdirektion).
[59] Ferdinand Cusland (Gusland), kapetan i zapovjednik kompanije u Pukovniji Liechtenstein (I. Mažuran, o.c., str. 162, 174).

PERCEPTIO

Mei Gregorii Radjelovich ab anno 1699. usque ad praesens tempus, tanquam perceptor et judex inclytae civitatis Possegensis

	Fl.	Den.
Anno 1699. collegi in civitate secundum listam pro medietate anni 1698. â dominis senatoribus revisam	1034	26
Eodem anno collegi â quinque pagis ad civitatem spectantibus vigore extradatae quietantiae	180	—
Eodem anno percepi a Paulo Garich vigore quietantiae	55	—
Summa perceptionis pro anno 1699.	1269	26
Anno 1700. in mense septembri percepi â Michaele Janich vigore quietantiae	32	46
Eodem anno et mense percepi restantiam in cassa civitatis â domino Luca Simonovitschoviz vigore quietantiae	28	93
Eodem anno in mense octobri percepi â Matthia Buranschovich	17	—
Eodem anno in mense novembri percepi â Michaele Schorichibassa et Joanne Hermenie vigore quietantiae	31	50
Eodem anno in mense decembri percepi â Miho Lisetich vigore quietantiae	24	46
Summa perceptionis pro anno 1700.	134	35
Anno 1701. in mense januario percepi â Marco Kaneslich et Jacob Abramsickovich vigore quietantiae	22	80
Eodem anno in februario percepi â supradictis vigore quietantiae	7	50
Eodem anno in martio percepi â supradictis iterum vigore quietantiae	18	—
Eodem anno in aprili percepi â Simoni Osseklich et Joanne Boban vigore quietantiae	14	—
Eodem anno in mayo percepi ab Andrea Abramsickovich et Marin Linarovich vigore quietantiae	28	—
Anno 1701. in mense junio percepi â Simone Osicklich et Joanne Boban vigore quietantiae	18	75
Eodem anno in julio percepi ab Andrea Abramsickovich et Joanne Boban	7	8
Eodem anno in augusto remansit mihi ex portionali summa secundum extradatas rationes civitati	63	—
Eodem anno et mense remansit mihi â pago Orsanalovich[60] ex portionibus vigore datarum rationum	40	—

[60] Arslanovci, v. bilješku 37.

	Eodem anno in septembri propter molendinum â Paulo Kunibassich	10	—
	Eodem anno et mense â Stephano Virnitschovik ex prysagiis	8	—
	Eodem anno et mense â Matthia Parola ex prysagiis	2	60
	Summa perceptionis pro anno 1701.	239	73
Anno	1702. in mense decembri â dominis senatoribus cum consensu totius civitatis, applicando ad bonum publicum civitatis	155	—
	Summa totalis perceptionis	1798	34

ERROGATIO ET EXPENSIO

Anno	1699. 14. decembris ex perceptione civitatis et pagorum dedi domino Thomae Maretich substituto provisore	1100	—
	Eodem anno et die supra septem crucigeros, quos per denarios 12 percepi domino Thomae superaddere debui	11	65
	Eodem anno, mense et die supra viginti unum aureum domino Thomae propter pondus supperaddere debui	1	5
	Eodem anno et mense propter colligendam praeattactam summam domino commendanti et militibus pro executione	8	77
Anno	1700. â 21. septembri usque ad annum 1701. 6. januarii secundum specificationem extradatam senatui pro bono civitatis errogavi	165	6
Anno	1701. â 6. januarii usque ad annum 1702. vigore extradatae specificationi pro bono publico	249	47
Anno	1702. usque ad annum 1703. exposui pro bono civitatis secundum extradatam specificationem	70	21
	Eodem anno istos 155 florenos quos domini senatores in mense decembri mihi dederunt, cum consensu illorum Brodio erogavi	155	—
	Eodem anno domino perillustri provisori Habs dedi	60	—
Anno	1703. in mense februario 3. pro bono civitatis	13	50
	Annuatim centum florenos pro salario, facit per tres annos	300	—
	Summa totalis errogationis	2134	71

Computando summam perceptionis cum summam errogationis, restaret mihi inclyta civitas 336 florenos, 37 denarios.

Salvo errore calculi.

Datum Posegae die 17. martii 1703.

L. S. Gregorius Radielovich
perceptor et judex
civitatis Posegiensis m. p.

Ive Mažuran

THE ORGANIZATION AND ACTIONS OF THE TOWN MAGISTRACY IN POŽEGA FROM 1698 TO 1703

Summary

At the end of September 1691 Požega was finally freed from Turkish rule, and after the Austrian imperial army had entered the town, it has placed under military administration. In the course of the war Požega, which had once been an administrative and political center of Slavonia and a flourishing city on the border of the Ottoman Empire, had been turned into ruins, and its population had been reduced by almost nine tenths.

Since the war against the Turks continued to be waged with varying success, in the first years after the liberation from Turkish rule no thought was given to introducing civilian or municipal administration. But when Prince Eugene of Savoy totally defeated the Ottoman army at Zenta on September 11, 1697, it at last became clear that the long and exhausting war was near an end and that the Turks no longer had the force to take back their lost territory between the Sava and the Drava. In view of this the imperial court in Vienna decided to send a commission to the lands taken over from the Turks which would introduce new administrative authorities and separate military from civilian administration in Slavonia. By decrees of October 18 and December 7, 1697, Don Ferdinand Carl Count Caraffa di Stigliano was appointed to head the commission.

On the model of Osijek (Esseg) and Virovitica the commission issued Požega a magisterial instruction or town statute in 1698. In its spirit and provisions this statute was based on absolutist or police-state principles presented in 25 articles. In view of these principles, Požega did not gain municipal autonomy at the same time, but rather the organs of the Court Chamber decided all questions of public administration and income.

According to the provisions of the statute, at the head of the magistracy there were a municipal judge, a treasurer and a notary, as well as a small (interior senatus) and large council (exterior senatus). Unlike the small council, about which nothing specific was said in the statute, the large council consisted of eight senators. The term of office of the municipal judge, treasurer and senators lasted one year, and at the beginning of each new calendar year there were new elections. Before these elections the small council selected three candidates and proposed their candidacy to the chamber admi-

nistrator in Požega for confirmation. After getting his consent, the election was out in the presence of the administrator or a chamber functionary in the town hall. All former senators and inhabitants of Požega with the right of citizenship (tota communitas) voted for the proposed candidates, and the candidate who got the most votes was elected municipal judge. Before assuming his judicial duties the newly elected judge had to seek confirmation of his election from the Slavonian chamber inspectorate in Osijek and then take an oath before the chamber administrator.

Obtaining a statute and re-establishing the municipal magistracy did not satisfy the inhabitants of Požega. Recalling their meritorious service in the war with the Turks and the former importance of the town, they sought other privileges. Under the pressure of the evidence presented, the commission met these demands in part, and on December 1, 1698, issued a supplement to the town statute in five articles. In keeping with the privileges thus gained, on the same day the magistracy accepted the obligation of regularly paying the imperial treasury 2 500 florins annually.

Unlike at the time of Turkish rule, Požega was at this time a very small settlement with 170 houses and 580 inhabitants; over it stood a crumbling old fortress in which there was a military garrison. The majority of the inhabitants were immigrants from surrounding towns and Bosnia, and among them was a large number of war widows who had come from Sarajevo in 1697 with the army of Prince Eugene of Savoy.

In accord with the provisions of the statute, Marijan Hunalić, an outstanding folk vojvoda and fighter against the Turks, was made the first municipal judge in 1698. His judgeship did not last long, for he soon died, and on June 1, 1698, the tailor Miho Gvardijan was chosen judge; he remained in that position until June 30, 1699. On the basis of the annual account statement of income and expenditures of the magistracy, Gvardijan succeeded in carrying out the duty entrusted to him and laid good foundations for the greater influence of the magistracy on the whole life of the town. At the end of his term, on July 1, 1699, Luka Šimunčević, by trade a furrier and shopkeeper, was chosen judge of Požega.

Šimunčević's judgeship proceeded with many difficulties, for unlike during the preceeding one, the financial position of the magistracy suddenly got worse. The immediate cause of this was that during his term of public office there were two systems of public administration in effect in Slavonia simultaneously, the first of which was based on a negotiated level of tax commitments, and the second on the establishment of a firm tax based on the land-survey and on fixing autonomous sources of income for the basic activities of the magistracy. Another great burden on the town and the magistracy were the arrivals of new chamber and military commissions, for the magistracy paid the costs of their transportation, lodgings and daily expenses out of its modest means. In order to overcome this situation somehow, Šimunčević's term of office was extended by two months. In this period he put his dealings with the new administrative organization in order and on August 31, 1700, announced a slight excess of income over expenditures in the municipal treasury.

After this, on September 2, 1700, Grgo Radijelović took over the duties of judge. What his occupation had been in private life is not known, but let there be no doubt that he was an able and adroit man. Thanks to his abilities, know-

ledge and experience in public affairs, Radijelović remained at the head of the magistracy to the end of March 1703. His three-year long judgeship was in every respect successful and marked a turning point in the work of the Požega magistracy. Through his skillful and effective work, Radijelović managed to strengthen the role of the magistracy in the everyday life of Požega and by the same token to insure the conditions for its swift development in the following period.

To obtain information about the beginnings of the work, organization and effectiveness of the magistracy in Požega, the author used hitherto unknown archival material from the State and National Archives of Hungary in Budapest and the Court Archives in Vienna. In view of the historical value of this material the author presents it in the appendix in the original Latin and German, and gives, explanations about the places and persons mentioned in it in notes.

UDK 949-713 »1672/1857«:314.8.061.2 (497,13 Brdovec)

Ante Gabričević

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA NA PODRUČJU ŽUPE SV. VIDA U BRDOVCU IZMEĐU 1672. I 1981. GODINE

UVOD

Zadatak je ove studije razrada nekih vidova gibanja-»pretakanja« dijela najsuptilnije i najdragocjenije materije na ovoj Zemlji, a možda i u čitavome svemiru. Predmet je izučavanja fenomen kontinuiteta trajanja čovjeka, i hoda njegovih populacija ovom »dolinom suza«. Radi se o proučavanju prirodnog kretanja našega svijeta na manjemu ograničenom prostoru (crkvene župe sv. Vida u Brdovcu) u izuzetnome vremenu teških dana naše prošlosti (1672—1857)[1]. Na moguće pitanje kako ovu temu povezujem s prostranstvima kozmosa, odgovor je u činjenici da je opstanak čovjekove jedinke, manjih ili većih ljudskih zajednica, pa i čitavih naroda (i sveg čovječanstva) uz jedinstvene prirodne zakonitosti njihova opstanka, podložan uvelike i odrazima uvjeta i prilika vremena i sredine življenja.

Posvuda u svemiru kao i na ovoj našoj planeti traje neprekidan hod, gibanje i previranje materije »bez početka i kraja«. Obično govorimo da je to uvjet i zakon opstanka kozmosa, jednako tako i ljudskoga roda kao sastavnog dijela u njemu. U tome sklopu do sada najinteligentnije biće (izuzev tajne kreatora univerzuma?!), čovjek, i sam djelić svemirske materije inicijator je, pokretač i realizator svih subjektivnih događanja na Zemlji. Njegov rod kao veće ili manje skupine ljudskih jedinki raznovrsnih — drugačijih obilježja, i pri tome različitih — svakojakih interesa, začetnik je sveukupnih međuljudskih zbivanja neovisno o vremenu i prostoru. Sve što je sagrađeno na Zemlji, plod je čovječjih ruku, jednako kao i sva (ratna) pustošenja i nepravde.

Utjecaji zakonitosti prirode kod prednjega su (bile) dane objektivne okolnosti kojima se treba prilagoditi i kao uvjet opstanka koristiti njihove pogodnosti. U tome sklopu čovjek je kao jedinka »pion« u igri vanjskih sila i ljudskih snaga svoga vremena, iako si utvara da je u životu »sam kovač svoje sreće«.

Čovjekov intelekt koji ga izdiže među svim bićima na Zemlji nastoji proniknuti u srž pojava što ga okružuju (pri čemu podosta i uspijeva) da bi njima zagospodario i podveo ih svojoj volji na vlastitu korist, ili na tuđu štetu. Kod toga čovjek je redovno okrenut događanjima van sebe i svog miljea. Njegovi pogledi i stremljenja usmjereni su prema vani, prema »nadmetanju« u viteštvu,

[1] Ovo se uklapa u naučnu disciplinu tzv. »vitalne statistike«, iako su tu sadržani i elementi materijalne demografije — iznalaženje zakonitosti kretanja stanovništva užeg područja u sklopu društveno-ekonomskog razvitka.
Prema: Dr. Alica Wertheimer-Baletić: Demografija, Zagreb 1973, str. 40.

namicanju materijalnih i kulturnih dobara, i prema uništenju drugih. Gledano dugoročno, na pitanje dokle će tako ići i gdje će stati, odgovora nema. Ostaje jedino spomen na dokazane (prirodne) kataklizme što ih je čovječanstvo na svome razvojnom putu već proživljavalo.[2]

Ipak treba imati vjere u čovjeka, u ljudski rod da će se kao i do sada pokazati doraslim svakoj nastaloj situaciji!

O sebi, najdragocjenijem »materijalu« prirode i pravilima svoga hoda ovom »dolinom suza«, čovjek je do novijega vremena jedva uspijevao da razmišlja. Najmanje aktivnosti i pažnje ljudi su obraćali fundamentalnoj osobitosti svoje vrste, otkrivanju zakonitosti prirodnog kretanja stanovništva iz čije mase svaka čovjekova jedinka izvire, u zavisnosti od uvjeta življenja.

»Ne može se razumjeti život naroda ako se ne istraži prošlost radnih masa i ako se ta prošlost ne poveže sa suvremenim razvojnim oblicima . . .«[3] i odrazom faktora što uvjetuju prirodno gibanje pučanstva.

Pojedinačna naučna istraživanja zadnjih par stoljeća (kao Malthusovo u Engleskoj i još nekih drugih) potvrđuju da se čovjek dosta kasno sjetio sebe.

Najraniji »materijali« o čovjekovu postojanju jesu povremena prebrojavanja stanovništva što su ih vršili razni vlastodršci radi podmirenja potreba za »kruhom«, ili za utaživanjem svojih ratničkih ambicija.

Popis sveukupnog stanovništva (Hrvatske i Slovenije) znanstveno temeljen sačinjen je tek 1857. godine. Za prilike našega naroda prije toga vremena postoje neki uglavnom regionalni-gradski podaci o broju stanovnika iz bliže ili daljnje prošlosti što su ih povremeno sakupljali carevi, kraljevi (za potrebe vojske, ishrane i poreza) i crkva. Uz to katolička crkva u brizi za »dušama« uvela je (na Tridentskom koncilu) 1563. g. obavezno vođenje knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih u svojim župama. Tamo gdje su sačuvane, ove knjige predstavljaju dragocjen izvor podataka o kretanjima našega življa. One su omogućile nastanak i ovoga rada.

Do novijeg vremena ne postoje brojčani podaci šireg obuhvata prirodnog gibanja žitelja (rođenja, vjenčanja, smrti) kao potvrde vitalnosti našega bića u odrazu utjecaja dušmanskih pustošenja (Tatari, Mlečani, Turci — druge da ne spominjemo), epidemija, gladi i drugih nevolja kojima je bio izložen hrvatski narod živeći na ovoj balkanskoj vjetrometini unatrag tisuću i više godina. Sporadičnim pokušajima da se bar djelomično osvijetli ova strana prošlosti u hodu našega svijeta skroman bi doprinos trebala da postane i slijedeća studija.[4]

---

[2] Ljudska osobina gledanja »prema vani« dovela je — po Asimovu — do »nadmetanja« kao uzroka čovjekove inteligencije. U knjizi Život u svemiru o tome navodi: »Možemo zaključiti da nijedna vrsta ne može biti inteligentna ako ne uvidi značenje nadmetanja, predviđanja opasnosti koje proizlaze iz gubljenja u nadmetanju, bez stvaranja neograničenog broja materijalnih dobara i nematerijalnih apstrakcija oko kojih počinju nadmetanja, kao i bez usavršenja sve moćnijih oružja koja pomažu u nadmetanju«.

U nastavku govori da će čovjeka njegova inteligencija, kojom se izdiže među svim bićima u svemiru, stajati i glave. Dajući crnu prognozu ljudskog rada, Asimov nastavlja: »Homo sapiens je, kako se čini, došao do svršetka razvojnog procesa svog arsenala i sada se suočava sa situacijom u kojoj globalni termonuklearni rat može satrti civilizaciju — po svoj prilici zauvijek«.

Prema: Odabrani ulomci iz knjige Isaaca Asimova, Život u svemiru, Vjesnik od 25. III 1981. g.

[3] Mijo Mirković: Ekonomska historija Jugoslavije, Zagreb 1958, str. 20.

[4] O znatnom broju dosada objavljenih regionalnih istraživanja o prirodnom kretanju našega stanovništva navedeni su podaci na idućim stranicama ove studije.

Ovom obradom pridružujem se određenom broju pionira istraživanja zakonitosti proteklih kretanja stanovništva u pojedinim užim regijama naše zemlje.[5]

Namjera u pristupu bila mi je da izučim prirodno gibanje pučanstva[6] jednoga užeg teritorija centralne Hrvatske u sklopu 13 naselja današnje općine Zaprešić objedinjenih pred više stoljeća u crkvenu župu sv. Vida u Brdovcu[7], da analizom podataka o prirodnom talasanju stanovništva što ga omogućuju dostupni izvori iz mraka prošlosti izvučem i osvijetlim jedan novi prostorno-vremenski segment trajanja našega kontinuiteta, da istražim neke vitalne odnose unutar žive mase brojnih već davno nestalih generacija, te da osvijetlim neke od neznanih stepenica minulog hoda i uzroka teškog življenja sutlansko-posavskih kmetova, i gdje to bude moguće povežem s današnjom stvarnosti. Potreba za takvim postupanjem izvire iz činjenice da su današnje generacije samo višestruki produžetak i »brdovečkih« župljana.

To su mi omogućili podaci o prirodnom kretanju žitelja (rođenja, vjenčanja, ukopi) što su vođeni u crkvenoj župi Brdovec od 1672 g.[8]

Pri ostvarivanju postavljenih ciljeva ne ide se na iznošenje podataka za svako pojedino čeljade, za što danas više ne postoji interes. Radi se o istraživanju, brojčanom grupiranju i objavljivanju vremenskih serija podataka odraženih obilježja svih župljana (natalitet, nupcijalitet, mortalitet) nazvanih po kriterijima demografsko-statističke nauke prirodnim kretanjem stanovništva. Nakon usporedbe sa statističkim praćenjima odgovarajućih manifestacija današnjih generacija dobiveni podaci će nam pružiti odgovore na mnoge nepoznanice iz života i rada naših predaka.

Obradom podataka »specifičnog skupa u kojemu svaka individua sudjeluje sa svojim posebnim obilježjima«[9] dobivaju se osobine stanovništva nekog teritorija kao jedinstvenog organizma. Kod te obrade nestaju posebnosti čovjeka, jedinke kao subjekta (nosioca) življenja, dok su dobivene osobine skupa sinteza svih pojedinačnih obilježja. U istraživanju manifestacija kretanja stanovništva

---

[5] Iscrpan pregled istraživača i dosada objavljenih radova s područja izučavanja demografskih kretanja našega stanovništva dao je dr. Vladimir Stipetić u predgovoru knjigama:

a) Dr. Mirko Korenčić i suradnici: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971, izašla kao 54. knjiga Djela JAZU, Zagreb 1980.

b) Stjepan Krivošić: Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, izdana kao 19. knjiga JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Zagreb 1981.

[6] Prirodno kretanje stanovništva, prema Serdaru, obuhvaća: rođenja, smrti, vjenčanja i rastave brakova. U: Dr. Vladimir Serdar: Uvod u demografsku statistiku, Zagreb 1950, str. 15.

[7] U vezi s toponimom Brdovec pronašao sam u prikazu Vjek. Oršića (brdovečkog župnika): Genealoški podaci o plemićkim porodicama iz matica župe Brdovec — na 158. str. slijedeću zabilješku: »Godine 1716. kupio je karlovački general Josip Rabata od Adama Ilijašića posjed zavan Gračec ili Brdovec za 13000 for. Po tom posjedu dobilo je današnje mjesto Brdovec svoje ime«.
Izvor: Vjesnik hrv. državnog arhiva u Zagrebu, god. VIII, 1939.

[8] U pristupu ovome radu bilo je potrebno da se iz »matičnih knjiga« župe sv. Vida u Brdovcu (koje su pohranjene u Arhivu Hrvatske u Zagrebu pod br. 81—87) povadi mnoštvo osnovnih podataka za svakoga krštenog, vjenčanog i umrlog žitelja. Obradom tih pokazatelja došlo se do odgovarajućih prosjeka tendencija kretanja. Objavljivanje detaljnih podataka prelazi opsegom i potrebom okvire ovoga rada.

[9] Definicija za »stanovništvo« prema: Dr. Alica Wertheimer-Baletić, Demografija, str. 28.

fundamentalni je podatak doživljena dob. U njoj se ogledaju sveukupne prilike življenja ljudi. U tome podatku zgusnute su ekonomske, socijalne, zdravstvene, kulturno-prosvjetne (o većini kojih se jedva može govoriti kod proučavanog stanovništva) i radne prilike svakoga pojedinca.

O značenju stanovništva pred više od jednoga stoljeća pisao je akademik Petar Matković: »Pučanstvo je najvažniji element narodnog gospodarstva, ono bo je duša države, njena snaga, bogatstvo i slava.«[10] Dodajmo tomu da je stanovništvo *živa, gibiva masa* koju sačinjava veći ili manji broj čovjekovih jedinki različitih i ujedno jednakih koje se reproduciraju i obnavljaju »u hodu«, trajnim »odlaskom« jednih i »nadolaskom« drugih. Kao sadržaj ljudskih zajednica ono je kreator i nosilac svih aktivnosti društva u svakome vremenu i prostoru od svog postanka pa do danas.

»Ljudi su materijal od kojega se sastoje narodi i društva, a interes za broj ljudi i njihove promjene u jednomu društvu je prisutan kroz cijelu povijest«.[11] U navedenome kontekstu stanovništvo kao živi organizam demografskih istraživanja, posebno u novije vrijeme, pobuđuje svestrana izučavanja.

O brojčanosti stanovništva kao proizvođača sredstava za život i obrambenom elementu (jednako često i oruđu za napad i agresiju) vladajuće su strukture vodile trajnu brigu. Dokazi o tome postoje unatrag više hiljada godina (Kina, stari Egipat, Rim) preko srednjevjekovnih popisa žitelja u znatnome broju gradova i zemalja pa do suvremenih popisa stanovništva. U našim krajevima u prošlosti o tome su se starali tadašnji vlastodršci; u priobalnome pojasu i na otocima Venecija i crkva, a u Dalmatinskoj zagori[12] i preostalom dijelu Hrvatske i Slavonije Bečki dvor.

Akcijom carskog Beča sredinom 18. stoljeća otpočelo je utvrđivanje brojčanih podataka i o stanovništvu u unutrašnjosti Hrvatske. Stariji popisi žitelja Austrije i pojedinih njenih dijelova — vojni »terezijanski« u Gornjoj krajini iz 1746, zatim popis u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji iz 1754, zbog manjkavosti nisu bili uporabivi. Tek na osnovi tzv. »jozefinskog popisa« iz 1785—87. (i još kasnijih — 1805, 1815) — prema Stipetiću — akademik Fran Vrbanić uspio je: »stvoriti vremensku seriju koja je prikazivala dinamiku razvoja stanovništva Hrvatske i Slavonije.[13] U vezi s navedenim popisima nije mi uspjelo doći do

---

[10] Dr Petar Matković: O potrebi statističkog odbora, Rad JAZU, knj. III, Zagreb 1868, str. 207.

[11] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 43.

[12] O naporima oko sagledavanja broja stanovništva (i drugih prilika) u Dalmaciji doznajemo iz slijedećih radova istaživača:

a) Dinko Foretić pod naslovom Tabella enciclopedica del regno di Dalmazia (objavljeno u: Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. X, Zadar 1963) govori o rezultatima 15-mjesečnog boravka u Dalmaciji dvorskog savjetnika austrijskog cara Franje II. Franceska Marie di Carneo Steffaneo krajem osamnaestog stoljeća. U navedenoj tabeli pisac je obradio političke (broj stanovnika), crkvene, geografsko-poljoprivredno-trgovačko-ekonomske prilike Dalmacije.

b) Ivan Erceg: Stanovništvo Dalmacije na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, objavljeno u Acta historico-oeconomica Jugoslaviae, Vol. II, Zagreb 1975. Autor iznosi prikaz utvrđenih rezultata generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju Coldulmera (1771), Boldua (1781), splitskog nadbiskupa Trogiranina Garanjina (1796) i savjetnika cara Franje II. Steffanea (1798) o broju okružja (kotara), sela, kuća i stanovnika Dalmacije.

c) Andre Jutronić: Razvoj naselja i stanovništva Brača, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knj. 34, 1950.

[13] Vladimir Stipetić, idem, str. XI.

podataka o broju stanovništva istraživanog područja. To je bio razlog zbog kojega sam morao krenuti drugim izvorima.

Gotovo sva dosadašnja izučavanja historijskih pojava o kretanju stanovništva užih regija jesu pojedinačni radovi raznih istraživača s ličnim afinitetom pristupa bez uže strukturalne (metodološke) povezanosti, na što su prvenstveno utjecale i raznolikosti dostupnih izvora. Obrada materijala u ovoj studiji izvedena je po metodološkim smjernicama akademika Vladimira Stipetića, da bi se kao djelić »mozaika stanovništva« kod daljnjih istraživanja u okviru JAZU mogao koristiti i za izučavanje kretanja ljudske mase širih teritorija. Podloga je takvu stavu u postojanju istovrsnih izvora na kojima se temelji ovo istraživanje za mnoga naša područja.[14]

Do suvremenih demografskih proučavanja o životu naroda, prethodnika naših današnjih pokoljenja malo se zna. Posebno se to odnosi na pojave vezane s prirodnim kretanjem stanovništva: na rađanja, njihov broj, muško-žensko, bračno, vanbračno; na umiranja; doživljenu dob; vjenčanja-brojnost brakova, vrijeme ulaska u brak, ledični udovci, udovice; pomor djece, posebno dojenčadi; odnos među spolovima i dr.

Zna se jedino da su postojali kao most, karike u neprekinutom lancu između suvremenika i proteklih generacija, da su »stizali« tiho i nečujno (tek kod rađanja kraljevske djece zvonila su crkvena zvona i gruvali topovi), da su na vlastitim leđima prenijeli teret življenja svoga vremena, te da su nakon mukotrpnoga života »odlazili«. Zaostali dokumenti (regionalni popisi žitelja, anagrafi) što govore o njihovu broju jedini su izvori informacija o tim dalekim precima.

Postoje i mnoge druge, donedavno »zaboravljene« knjige o rađanju, vjenčanjima i ukopima župljana. Na tim knjigama temelje se ova istraživanja.[15]

---

[14] »Istraživanja s područja demografske povijesti bit će stoga sve više upućena na ispitivanje stanovništva SR Hrvatske prije 1857. godine, i analitičkim interpretacijama postignutih rezultata«, stoji u već navedenom Stipetićevu predgovoru knjizi dr. Mirka Korenčića, str. XV.

[15] A — Prikraz utvrđivanja stanovništva užih regija (gradova) uz korištenje crkvenih knjiga istraživali su:

a) Roman Jelić: Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI i početkom XVII st., gledano kroz matice vjenčanih, (objavljeno u Starinama, knj. 49, JAZU, Zagreb 1959, str. 349—509). Pisac navodi da je brojno stanje zadarskog stanovništva prema Anonimu još 1291. iznosilo 8698 osoba. Za četiristoljetne mletačke vladavine (1409—1797) nije prešlo taj broj (1619. brojilo je 2073 duše). Prvi poimenični popis po domaćinstvima sačinio je gradski kapitan Zakarije Valares 1527. g. Iz tog popisa se vidi »da je većina zadarskog stanovništva bila hrvatska« (str. 349—350).

b) Nevenka Božanić-Bezić: Popisi i struktura stanovništva krajem XVIII i početkom XIX stoljeća u Visu (objavljeno u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 46, JAZU, str. 475—504). Autorica navodi da su uščuvana »dva starija popisa stanovništva i to jedan iz 1798. godine, koji je obuhvatio sav živalj u mjestu, i drugi iz 1810. godine u kojemu su popisani samo stanovnici muškog spola«. Popise je sačinio viški župnik Jakov Borković i oni se nalaze u župnom uredu u Visu.

c) Ive Mažuran: Stanovništvo Osijeka 1693—1703, Građa za historiju Osijeka i Slavonije, izdanje Historijskog arhiva Osijek, 1974.

Na osnovi knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih i prigodnih nepotpunih popisa analizira stanovništvo Osijeka (nakon što su ga Turci zauvijek napustili 30. IX 1687) između 1693. i 1703. godine dajući uz to kazalo osoba, kazalo vojnih ustanova i kazalo mjesta.

B — Problemima regionalnog aspekta življenja i kretanja stanovništva bave se i slijedeći radovi:

Vođenje matičnih knjiga u crkvenim župama nakon Tridentskog koncila (1563) postepeno je zalazilo i u naše krajeve. U Brdovcu matične se knjige vode od 1672. godine. Mnoge od matičnih knjiga što ih je vodila svaka župa nestale su u ratnim vihorima koji su trajno harali ovim podnebljem. Značajan broj matica uščuvan je i nalazi se u raznim historijskim arhivima ili u domicilnim župnim uredima. Najviše ih je pohranjeno u Arhivu Hrvatske u Zagreba gdje se nalaze i matične knjige iz Brdovca pod reg. brojem 81—87.

Razdoblje što ga pokrivaju te knjige jest period kojim u našoj zemlji prestaje jedna u svjetskim razmjerima poznatih društveno-ekonomskih formacija (feudalizam) a s njime hiljadu i višegodišnja etapa svojevrsne potlačenosti i eksploatacije našega naroda.

Korištenje matičnih knjiga crkvene župe Brdovec u ovome istraživanju ima za cilj utvrđivanje životnih odraza bitisanja pučanstva ograničenog područja u osebujnom razdoblju naše prošlosti. Početak ovoga istraživanja pada u vrijeme kada je seljak-kmet (više od 90% stanovništva) bio u vlasništvu zemaljskih gospodara zajedno sa zemljom što ju je obrađivao; nezainteresiran za posao čije su plodove uživali drugi, radio je samo pod prisilom i batinama.[16] To je razdoblje osmanlijskih nadiranja, zuluma i tiranije nad većinom našega naroda. O tome se znalo i strahovalo i u brdovečkom kraju čiji stanovnici bijahu većinom potomci izbjeglica iz Bosne i Like ispred Turaka.[17]

---

a) Vjekoslav Bratulić: Rovinjsko selo — monografija jednog istarskog sela, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1959.

b) Filip Amos-Rube: Kretanje broja stanovništva zadarskih otoka, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IV—VII, Zadar 1959, 1960.

c) Ivan Erceg: Prinos poznavanju stanovništva i njegovih ekonomskih uvjeta života na području nekadašnje Istre, Ljetopis JAZU, knj. 70, Zagreb 1965, str. 265—281.

d) Josip Buturac: Stanovništvo Požege i okolice 1700—1950, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 43, JAZU, str. 205—594.

e) Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba...

[16] »Sam sustav kmetstva bio je često uzorkom što seljak-kmet ne iskorišćuje zemlju do posljednjih mogućnosti, što otklanja bolje načine rada. Čim se zaoštre odnosi između zemljovlasnika i zemljoradnika, proizvodnja opada — u svojoj borbi kmet-zemljoradnik provodi pasivan otpor, radi za svoj skroman minimum opstanka, da bi oslabio svog protivnika«. Prema: Josip Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Ljubljana 1980, str. I/375.

[17] U milenijskim tendencijama kretanja našega naroda, usmjerenim na održanje svog nacionalnog bića, uočavaju se dva osnovna pravca gibanja:
Kad zaprijete opasnosti i dolinama krenu vojske porobljivača, narod — pretpostavljajući slobodu oskudnu životu — traži spas u planinskim bespućima, o čemu I. Mažuranić u Smrti Smail-age Čengića piše:

»Oro gnijezdo vrh timora vije,
jer slobode u ravnici nije«.

Potvrda ovome jesu i masovna bježanja našega svijeta ispred fašističkih zavojevača u toku II. svjetskog rata »u partizane«, sklanjanje u šume i planine da se uščuva glava i pruži oružani otpor neprijatelju.

Dok minu pogibelji, nastaje obratan smjer kretanja. Višak onih koje planine ne mogu ishraniti spušta se (jednako trajan proces kojim se »popunjava« stanovništvo ravničarskih krajeva) u ravnicu u potrazi za lakšim kruhom i boljim životom. Potvrda ovome je i »slučaj« autora ovih redova koga je izvukla jednaka sudbina iz kraških bespuća nakon II. svjetskog rata. Često se u ravnice (i »zaštićene krajeve«) stiže i bježeći ispred neprijatelja što je slučaj brdovečkog življa — o čemu će još biti govora!

Kraj istraživanja (1857. g.) vrijeme je istinskog oslobođenja kmetova od feudalnog jarma,[18] rad seljaka na vlastitoj zemlji i za vlastiti interes. Ova etapa kao poseban način organizacije društva obilježava i specifičan način proizvodnje koji (po Marxu) »ima svoje posebne zakone stanovništva, čija je vrijednost historijska«.[19]

Područje kao osnovica življenja proučavanog stanovništva dio je teritorija banske Hrvatske kojim nakon tatarske najezde u 13. stoljeću nije kročila neprijateljska noga. U kontekstu ovih istraživanja to unosi posebnu kvalitetu življenja u odnosu na preostale regije zemlje (Vojnu krajinu i dijelove pod osmanlijskom okupacijom), gdje se trajno »glava nalazila u torbi«.

U većini naših krajeva stoljećima su Turci žarili i palili, odvodili goloruku raju u roblje, a zarobljenim »neprijateljima« odsijecali i nabijali glave na kolac. Iz tih krajeva u potrazi utočišta i nove domaje narod je bježao »glavom bez obzira« u predjele van turskih domašaja. Selidbe i pojedinačni zbjegovi orijentirani su prema sjevernim i zapadnim dijelovima zemlje.[20] Tim se prigodama mnogo našega svijeta, što u strahu pred Turcima, što u nemogućnosti pronalaženja potrebnog smještaja na domaćoj grudi, uputilo i prema inozemstvu.[21]

---

[18] Ban J. Jelačić svojim »otvorenim pismom« od 25. IV 1848. proglasio je da su seljaci »na vieke od tlake gospodarske i svake daće urbarijalne i desetine crkvene oslobođeni«, što je Hrvatski sabor potvrdio. Izvor: Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1961, str. 419.

[19] Karl Marx: Kapital, I. izdanje, Kultura, Zagreb, 1947, str. 561.

[20] Evo nekih primjera takvih selidbi:

a) Na taj način nastalo je istarsko Rovinjsko selo. Za njega Vjekoslav Bratulić utvrđuje da ga je osnovala 1525. godine (godinu dana prije bitke na Mohačkom polju i 2 godine prije izbora Ferdinanda I. Habsburškog za kralja Hrvatske) jedna grupa izbjeglica ispred turskih provala koji su stigli iz zadarske okolice. U istome radu Bratulić navodi 117 slučajeva grupnog naseljavanja Istre. Među naseljenicima bilo je Albanaca, Grka i najviše Slavena (pretežno Dalmatinaca, zatim Crnogoraca i Bosanaca). Izvor: Vjekoslav Bratulić, idem.

b) Postoji i dokumentacija o pokušaju Bečkog Dvora da naseli Crnogorce u Kraljevicu i uz Karolinu 1780—1781. (što zbog zahtjeva kojima se nije moglo udovoljiti nije uspjelo).
Izvor: Ivan Erceg, Pokušaj naseljavanja Crnogoraca u Kraljevici i uz Karolinu, Starine, JAZU, knj. 55, Zagreb 1971, str. 305.

c) Sa Carskom vojskom u povlačenju pred Turcima nakon njena prodora do Kosova u Srbiji (1687), prešlo je Savu (i Dunav) 60—70.000 Srba pod patrijarhom Arsenijem Crnojevićem. Prema: Ferdo Šišić, Povijest hrvatskog naroda, str. 313.

d) Na sličan su način stigli i Srbi u Hrvatsku, koje Ferdinand II. mami raznim povlasticama u krajeve prema turskoj granici, te im 5. X 1630. izdaje povelju da su krajiški vojnici, a ne kmetovi Hrvatske gospode. Prema: Ferdo Šišić, idem, str. 295.

e) Poznata su naselja tzv. bunjevačkih Hrvata u Vojvodini koji su tamo stigli za turskog zemana, od kojih su najbrojnija ona u okolici Subotice. Služeći u Kneževu u Baranji 1938. g. boravio sam za jednog »kermenca« među bunjevačkim Hrvatima ikavcima, s posebnim svojim igrama, svirkom, pjesmama i nošnjama u Duboševici, selu u blizini mađarske granice.

[21] Gradišćanski Hrvati u Austriji također su naš narod koji je tamo dospio bježeći pred Turcima. I uz sjevernu stranu Drave u Mađarskoj postoje čista hrvatska sela nastala u vrijeme bježanja našega svijeta preko te rijeke, ispred Turaka. Kada sam u travnju 1941. izbjegao naletu mađarskih trupa pri okupaciji Baranje, nakon par dana stigao (iz Osijeka po stvari) u Bilje, prve sam na ulici

U toku ovih selidbi stigla je iz bosansko-ličkih predjela (zajedno s fratrima koji su osnovali samostan u susjednoj Mariji Gorici 1527. g.) većina stanovništva šireg područja u trokutu Save i Sutle, gdje se nalaze i 13 sela župe sv. Vida u Brdovcu. To potvrđuju kajkavska ikavica kojom i danas govori tamošnji svijet kao i prezimena što vuku korijen iz starog kraja brdovečkih župljana.

O podrijetlu tog stanovništva, tzv. »sutlanskim ikavcima« postoje brojni radovi od kojih je i seriozna kritika Stjepana Krivošića Podrijetlo sutlanskih ikavaca. Autor u njoj dokazuje da su sutlanski »doseljenici došli iz područja koje se može ovako opisati: Pounje, krajevi istočno, zapadno i sjeverno od Pounja do Kupe«.[22]

U drugom dijelu zemlje, tzv. Vojnoj krajini koja se nalazila pod neposrednom upravom Beča, »krajišnici« su bili vojnici u civilu trajno pripravni za borbu s Turcima. Kao »odštetu« za to, a i da bi se privukli novi žitelji (u ono vrijeme naselilo se mnogo Srba u Vojnu krajinu), Bečki dvor im je dodijelio određene ekonomske privilegije u odnosu na stanovništvo banske Hrvatske. U Vojnoj krajini seljak-krajišnik bio je u posjedu zemlje bez obaveza feudalnih davanja.

U dijelu zemlje u kojem se nalazila brdovečka župa Sv. Vida, u oazi velikih feuda, nisu zabilježene neprijateljske najezde prije 1493. g.

Ova sigurnost glave (istina najdragocjenije od svega što čovjek ima) u kraju bitisanja proučavanog stanovništva, i šire, plaćena je bespoštednom feudalnom eksploatacijom. Nametnute vrste i oblici kmetskih obaveza bili su tako razvrstani da su jedva ostavljali prostor za podmirenje najosnovnijih životnih potreba seljaka.[23] Životne sokove naroda tu su izvlačili »po milosti božjoj« gospodari tijela i duše širokih masa, raznorazni veleposjednici — svjetovna i crkvena vlastela. Da ironija bude potpuna, ti su eksploatatori bili uglavnom stranci.[24]

---

susreo mađarske žandare »perjanice« (nosili su crni »halbcilinder« s postrano nabodenim unatrag povijenim perom). Koliko me začudio njihov izgled, još više me iznenadilo kada su ti žandari progovorili hrvatskim jezikom. U razgovoru su mi kazali da su oni »mađarski Hrvati« iz sela kojih ima mnogo u pograničnom pojasu Mađarske uz rijeku Dravu.

[22] Stjepan Krivošić: Porijeklo sutlanskih ikavaca, Republika 7—8, 1979, str. 760.

[23] Prema Adamčeku kmetovi (ili zavisni seljaci) pojavljuju se kao: selišnjaci, polukvartalisti, kunovnjaci, predijalci, želiri (inkvilini), frajmani, gornjaci i dr. Njihova podavanja su bila:

- kraljevski porez — »kunovina« (»marturina«)
- državni porez — »dika«
- zemaljski porez — »dimnica«
- desetina uroda plodina
- vinska desetina — »gornica«
- prigodna podavanja u namirnicama (o blagdanima) crkvi nazvana »darovi« (a morali su se davati!)
- tlaka (besplatan rad) na obradi alodijalnih površina zemaljskih i crkvenih zemljoposjednika, izgradnja i popravak utvrda, sječa i dovoz drva, popravak puteva, mostova i dr. Izvor: Josip Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

[24] Prema raznim izvorima — Šišić, Adamček, crkvene knjige, Povjesnica brdovečke župe — zemaljska gospoda su, uz rijetka naša prezimena: Drašković, Jelačić, Festetić, i u samoj brdovečkčoj župi kao feudalni posjednici bili: Hennyngh, Tahy, Moskon, Čikulini, Ratkaj, Sermage, Erdödy, Rauch, Werklein, Waterton, Corberon, Dumreich, Kulmer, Rabatha, Hyacinthy i dr.

Stanovništvo župe Brdovec sastojalo se pretežno od domaćeg hrvatskog življa. O tome najočitije govore upisana prezimena u matične knjige.[25] Analizom tih prezimena (što može biti predmet obrade posebne studije), potvrđuje se historijska istina da su dio pučanstva ovog teritorija sačinjavali potomci negdašnjih izbjeglica pred turskom najezdom iz raznih krajeva naše zemlje.[26]

Slobodarska krv gorštaka u žilama ovog pučanstva objašnjava dijelom puntarsku ćud, otpor i pobune žitelja susjedgradsko-stubičkog kraja koji se nikada nisu mirili s nasiljem i pod cijenu krvavih sudara u obrani osnovnih životnih potreba. Poznata seljačka buna 1573. očit je dokaz tome. Iako su ga ugnjetavali »i bog[27] i vrag«, ovaj se narod nije dao slomiti, hrabro je podnosio breme sudbine. O osnovici na kojoj je stasao taj »puntarski« svijet, o kraju i prilikama življenja i šire od župno-brdovečkog pučanstva slijedi prikaz kasnije.

Još dva stoljeća nakon seljačke bune hrvatski je seljak bio kmet u stvarnome vlasništvu svoga gospodara kao i zemljište što ga je obrađivao i s njega izdržavao cara, spahiju i popa, a njemu patniku malo što bi preostalo. Tek patentom cara Josipa II. 1785. ukinuto je kmetstvo, ali bivši kmet nije postao ni tada vlasnikom zemlje. Ni feudalci se nisu lako odricali svojih negdašnjih privilegija i pod cijenu prisile i batinjanja bivših podanika.[28]

Odražena prirodna kretanja davno nestalog svijeta do kojih sam došao ovom obradom u biti su zgusnuti svojevrsni prosjeci u brojke pretvorenih »umijesenih« skupnosti manifestacija tadašnjih uvjeta, prilika i načina življenja. U njima se nalaze utkane posebnosti kraja i vremena, naslijeđene osobine, izmaždanja feudalne eksploatacije[29] uz svakovrsnu neimaštinu, boli i

---

[25] Već na prvim stranicama upisa u matične knjige (krštenih) 1672. nalaze se prezimena: Pogledić, Turković, Vincek, Stolneković, Dersanić, Nikšić, Zadrović, Milić, Pauković, Perušić, Petreković, Mačković, Jelaković, itd., itd.

[26] Preci, npr. poznatog zagrebačkog kanonika i historičara Adama-Baltazara Krčelića — rođen u Šenkovcu 7. II 1715 — potječu iz Like.

[27] Praćenjem matičnih knjiga uočavamo kako i »duhovni oci« koji propovijedaju jednakost ljudi, kod jednih (1. III 1672) upisuju: »huius baptizata e filia legitima Georgy *coloni* (podvukao A. G.)...«

Nasuprot tomu, uz većinom strana prezimena (gospode i odličnika) stoje epitetoni: nobilis, domini, nobilis dominus, generosus dominus, perillustris et generosus dominus, spectabilis et magnifici domini, illustrissimi domini (liberi baroni de Rauch)..., itd.

Da li je netko bio »colonus« ili »nobilis dominus...«, bilo je važno za određene položaje na društvenoj ljestvici. Iz današnje je perspektive vječna pravda to izravnala tako da su zemni ostaci i jednih i drugih davno istrunuli. Od 13.161 ubilježenih umrlih (između 1704. i 1857. g.), od kojih je većina pokopana na groblju pored župne crkve sv. Vida u Brdovcu, danas se nalazi tek par »epitafa« s kraja zahvaćenog razdoblja.

U prosjeke ovih istraživanja ulaze na podjednak način i »jedni« i »drugi«.

[28] Primjer batinanja naših seljaka od strane zemaljske gospode opisan je u Gospodarskom listu 1854. godine. U njemu Zdenko Belošević, vlastelin iz Kali Varoši, iznosi kako je pri pobiranju gornice pred 20 godina naišao kod nekoga svog kmeta na loš mošt. Seljak se tom prigodom ispričavao, da zbog sinovljeve lijenosti nije mogao bolje obraditi vinograd. A tada, nastavlja Belošević: »Ja pozovem sina pred se, načinim mu pred više seljaka prodiku, dam ga povaliti i odmjerim mu 12 batina«, i tako »istjerao sam ja vraga iz njegova tijela. On je i sad još marljiv, ter mi hvali, što sam ga izvračio«!?
Izvor: Gospodarski list; 1854, str. 43.

[29] Uz razna feudalna podavanja svjetovnoj vlasteli o čemu je već bilo govora, kmet je plaćao i »crkvenu desetinu, prastaru daću što je zasnovana na crkvenom pravu s pozivom na neke izreke iz evanđelja«. ... Župniku se davala posebna daća, »lukno«, u prirodnim plodovima. Prema: Josip Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Ljubljana 1980, str. I/367.

patnje, pojedinačne želje, maštanja i stremljenja što ih je nosila u sebi svaka ljudska jedinka u borbi svakodnevice. Poseban faktor koji mi se nametnuo pri analizi pojedinih vidova kretanja »brdovečkog« stanovništva prema upisima u »liber baptisatorum« bili su ratovi. Iscrpniji utjecaj i veza ratnih pohoda (muškarci su odlazili u vojsku — u rat gdje su ginuli) na gibanja izučavanog pučanstva ogledaju se pri analizi pojedinih vidova kretanja na daljnim stranicama ove studije.

Kao rezultat sveukupnih aktivnosti (bolje kazano — nevolja, patnji i stradanja), prirodnih i društvenih uvjeta, na pučanstvo koje je obitavalo na teritoriju crkvene župe Brdovec odražen je porazno nizak životni vijek. U zadnjem polustoljetnom razdoblju promatranja, u vrijeme kada se narod »iskapčao« od stoljetnog feudalnog izmaždanja, te je pretpostavka da su mu se i životni uvjeti poboljšavali u odnosu na proteklo razdoblje, dobili smo za period 1801—1857.g: srednje trajanje životne dobi 24,0 godina.[30]

Objašnjenje tomu nalazi se u neshvatljivo velikom pomoru djece i omladine što zorno ilustriraju slijedeći podaci:

Od ukupno umrlih u vremenu 1801—1857. otpada na dob:
do 1 godine 21,1%
do 4 godine 38,5%
do 9 godine 46,5%
do 14 godine 49,1%

Za usporedbu te »mizerije života« s današnjim uvjetima opstanka govori podatak da su umrli u (nasumnce odabranoj) 1978. godini u SR Hrvatskoj s objavljenom dobi — ukupno 48.711 osoba — proživjeli u prosjeku 66,7 godina.[31] Ili da je očekivana dužina trajanja života novorođenčeta 1977. godine u Jugoslaviji predviđena sa 70,1 godinom.[32]

Navedeni prikazi intrigiraju se, izvlače znatiželju i nekako automatski upućuju na istraživanje uzroka što su doveli do tih katastrofalnih rezultata u životu izučavanog stanovništva. Dok je među umrlima u SR Hrvatskoj 1978. g. bilo 2,9% djece ispod godine dana,[33] u crkvenoj župi Brdovec učešće je umrlih do 365 dana iznosilo 17,1% od ukupno umrlih za cijelo promatrano razdoblje. Još je teži podatak »nestalih« do 19 godina. U Hrvatskoj (iste 1978. g.) 4,3%;[34] u župi sv. Vida u Brdovcu u razdoblju 1750—1857. g. iznosio je 47,6%. Gotovo polovica rođenih »otpadala« je (izuzev manjeg broja ranije udatih žena) prije stupanja u reprodukcijski ciklus.

Tomu bih dodao neke čudne i neobične manifestacije iz života »brdovečkog« stanovništva do kojih sam došao ovom obradom. Tako su na primjer:

— Trećinu (muškarci) i četvrtinu (žene) svih brakova sklapali su obudovjeli.
— Preko 80% svih brakova sklapano je u mjesecima studenom, siječnju i veljači.
— Ponekad su se »djedovi« ženili »unukama«.

[30] Kada se ima na umu da se među tim pomrlim svijetom nalazi i povlaštena klasa (»zemaljska gospoda« — vlastelini) čiji su životni uvjeti omogućili znatno duži »boravak« na zemlji od potlačenih masa, glavnina naroda je umirala i s nižim prosjekom trajanja života. Kasnije će se pokazati da to nije bila specifičnost jedino brdovečkog kraja.

[31] Obračunato iz podataka u SG SR Hrvatske 1980, str. 55.

[32] Prema SGJ 1980, str. 110.

[33] Obračunato, idem fusnota 31.

[34] Obračunato, idem fusnota 31.

— Bilo je desetogodišnjih razdoblja s više od 50‰ nataliteta i mortaliteta.
— Mjesec lipanj bio je razdoblje najnižeg poroda.
— U svakoj trećoj godini umiralo je više osoba od novorođene djece.
— Najmanje se umiralo u srpnju, a najviše u siječnju.
— Itd.

Prikazani odnosi otvaraju mnoga pitanja na koja će se pokušati odgovoriti u daljem toku ove studije. Oni ujedno govore o specifičnostima (i drugačijem »ponašanju« od današnjega) određenih odnosa vezanih uz opstanak ljudi kao i o postojanju nepovoljnih uvjeta življenja naroda u proteklom razdoblju[35] prema našem današnjem socijalističkom vremenu i prilikama življenja.

Nakon svega smatram da ovo izučavanje prirodnog kretanja stanovništva župe Brdovec u prošlosti stiče prerogativ za prihvaćanje i tretman istraživanja od šireg društvenog interesa.

Na kraju uvoda napominjem kako poznati 125-godišnji noviji podaci brojčanog kretanja stanovništva što ih pružaju 13 službenih popisa žitelja od 1857. do 1981. godine, u određenim aspektima prirodnog gibanja, ovom se obradom pomiču za daljnjih 186 godina unazad. Korišteni izvori omogućili su mi sagledavanje nekih temeljnih odraza življenja naših ljudi na teritoriju spomenute župe unatrag do 1672. godine.

Radi povezivanja s današnjim vremenom evo razvoja kretanja stanovništva teritorija župe sv. Vida u Brdovcu od prvih utvrđenih podataka (1771. g.) unatrag 211 godina.

Godina	Broj stanovnika	Indeks
1771.[36]	2 739	100,0
1789.[37]	2 538	92,7
1808.[38]	2 543	92,8
1857.	3 588	131,0
1869.	3 361	122,7
1880.	4 019	146,7
1890.	4 643	169,5
1900.[39]	5 092	185,9
1910.	5 449	198,9
1921.	6 102	222,8
1931.	6 742	246,1
1948.	7 851	286,6
1953.	8 319	303,7
1961.	9 711	354,5
1971.	12 257	447,5
1981[40]	16 469	601,3

[35] Iako je ovo doba propadanja feudalizma, »zemlja se obrađuje kao i u pradavna vremena; gospodarska oruđa plug i kola odreda su drveni, bez ijednog komadića željeza, istog tipa kakav se susreće na reljefima Trajanova spomenika u Rimu, na kojem je prikazan poljodjelski život podunavskih zemalja«.

»Seljak kmet sije raž ne samo radi brašna nego i radi slame kojom pokrivaju krovove i kmetovi i zemaljska gospoda. Osim raži sije ječam, zob, proso te pir. (Josip Adamček primjećuje na to da je »u ishrani seljaka najvažniju ulogu imalo proso, koje se sve do pojave kukuruza najviše i uzgajalo«). Pšenica je uglavnom gospodarski žitak. Od povrća se sadi zelje i repa, a tek u XVIII stoljeću u gornje hrvatske krajeve počima dopirati krumpir. Sije se uz to konoplja i lan za tkanje. Glavna je domaća životinja seljaka — kmeta govedo i svinja... Tipovi su stoke prastari, isti što se javljaju još u doba kulture sojenica i u rimsko doba«. Prema: Josip Horvat, idem, str. I/375.

TEMELJ OPSTANKA

Zemlja i kmet — izvori života

Definiranje teritorija ovog istraživanja (župe sv. Vida u Brdovcu) sadržano je u Kanonskim vizitacijama, Protokol 64/XX. od 20. VII 1808 — Katedrala, str. 320, i glasi: Fines Parochiae sunt ab oriente fluvius Krapina, a meridie fluvius Savus, ab occasu fluvius Szutla, a 7-trione, Sylva Veliki Verh«, s navodom slijedećih mjesta: Brdovec, Drenje, Harmica, Javorje, Ključ, Laduč Donji, Laduč Gornji, Prigorje, Prudnica, Šenkovec, Šibice, Zaprešić i Zdenci.

Područje u čiji sastav ulazi teren crkvene župe Brdovec, u kom se nalazila i seoska sučija,[41] jedan je od najprivlačnijih krajeva Hrvatske o koji su se trajno otimali strani moćnici. Plodna zemlja Sutlansko-krapinskog posavlja služila je vladarima da u sklopu donacionalno-feudalnog sistema Hrvatske dolaze do vazala plemića po vlastitoj želji. Bez ljudskih ruku bilo koja zemlja samo je »mrtvi kapital«, a o onima koji su je činili privlačnom (kmetovima), nije se vodilo računa jer su poimani i tretirani kao njen organizaciono sastavni dio.

U duhu svoga vremena i tada vladajućeg društvenog poretka, na ovom teritoriju živjeli su stoljećima u čvrstoj povezanosti i trajnoj konfrontaciji osnovnih interesa vladajući feudalci i široke mase potlačenih, obespravljenih kmetova-seljaka. »Načelno, zbog odgoja i općeg naziranja, zemljovlasnici kao društveni sloj gledaju u seljaku niže stvorenje prema kojemu su većinom ili ravnodušni, ili ga preziru, ili ga se boje. Između kmeta i nekmeta stoje u XVII. stoljeću neprolazne granice kasta, između njih ne može biti ženidbene veze... Za zemljovlasnički stalež kmet je »muž«, ali malen, neznatan zato i »mužek«, i to prost, glumpast, tupast, ali i — podmukao, a u najboljem slučaju podanici su »ubogi kmeti, ubogi muži, priprosti puk«, ... — s kmetom je najbolje kad plače, najgore kad se smije!«[42]

Na ovakova gledanja (i ponašanja) što ih je osjećao na svakom koraku pod iskonskim nagonom za opstanak ni »mužek« nije ostajao ravnodušan. »Kmet-seljak odbojan je u prvome redu prema zemljovlasniku... Sve što vlast nosi seljak-kmet upoznaje preko svoga zemaljskog gospodara. Stoljećima se izgrađuje nepovjerenje i načelna otpornost protiv vlasti, zna se da od nje dolazi

---

[36] Kanonske vizitacije Arhiđakonata Katedrala, knj. 61/XVII.

[37] Kanonske vizitacije, Protokol 213 za 1789. g.

[38] Kanonska vizitacije, Protokol 64/XX za 1808. g.

[39] Zbir podataka stanovništva 13 naselja na području župe Brdovec iz publikacije dr. Mirka Korenčića, Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971.

[40] Zbir podataka stanovništva 13 naselja na području župe Brdovec iz publikacije RZZS SR Hrvatske: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981, Prvi rezultati, Zagreb, svibnja 1981. g.

[41] »Kmetski narod nekog zemljovlasnika bio je podijeljen na 'kmetske sučije' koje su, stvarno temeljne upravne jedinice hrvatskog državnog uređenja. Sučija se sastoji od nekoliko selišta, zadruga; starješine zadruga biraju među sobom suca koji nije neki upravitelj, već je voditelj poslova u zajednici sa svim starješinama. Starješine drže svoje sastanke dvaput mjesečno, obično na klupama kraj crkve u blagdanske dane, njihova je zadaća da urede razna privatnopravna pitanja sučije, da odlučuju u raznim sporovima između stanovnika te male političko-društvene zajednice. Bio je to u prvom redu sud dobrih ljudi koji odlučuju samo svojim autoritetom, jer seljački suci nemaju nikakve kaznene vlasti«. Izvor: Josip Horvat, idem, str. I 377—379.

[42] Prema: Josip Horvat: idem, str. I/381.

seljaku, kmetu, redovito samo zlo: nova davanja, tuđi običaji koje nameće sila, svjesne i nesvjesne povrede seljakova shvaćanja pravde, sva ograničenja«.[43]

Pri svemu antagonizmu oprečnih interesa, kmet i zemaljski gospodar u ondašnjem sistemu bili su u čvrstoj organskoj vezi poput kore i drveta. Vezala ih je »zemlja«, zajednički izvor života, bez koje ni jedni ni drugi ne bi mogli opstati.[44]

Evo kratkoga povijesnog osvrta na poneke od gospodara zemlje koji su »krojili« sudbinu podaničkim masama preko čijih leđa se »valjao život«, a većina su stizali tiho i nečujno, da bi isto tako i nestajali bez trajnijeg eha. Ovi popunjavaju brojke naših istraživanja. Sudbina im se doznaje jedino traganjem za postupcima zemaljske gospode o čijim djelima je ostalo podosta ispisanih stranica.

Značajniji zemaljski gospodari

(Feudalci-nametnici na kmetovoj grbači). Daleko u prošlosti, ne dugo nakon što je postao hrvatskim kraljem (1527 g.), Ferdinand I. prodaje 1540. godine »svome savjetniku poljskom velikašu Jerolimu Laskom gradove Susjed i Stubicu s njihovim vlastelinstvima, kmetovima i dohocima za 9.000 ugarskih forinti«. Nakon skore smrti Laskog (koji je stjecajem okolnosti kao zarobljenik sultana Sulejmana prisustvovao njegovu osvajanju Ugarske), posjed dospijeva (ponovo kupnjom) 1542. u ruke »Luke Sekelja, baruna od Ormoža, inače upravitelja svih tridesetnica (carina) u kraljevini Slavoniji«.[45]

Kao gospodar dijelova vlastelinstva pojavljuje se kasnije porodica Batory, zatim zloglasni Tahy (poznat iz seljačke bune 1573) i Henningh. Diobom između porodica Tahy i Henningh (1574) otpočinje proces dezintegracije posjeda, da bi na bivšem vlastelinstvu »1598 već oko 50 velikaša i plemića držalo zemljišne parcele i kmetove«.[46] Daljnjim usitnjavanjem »sredinom XVII stoljeća bilo je rasparčano na oko 80 dijelova. Svaki je plemić stvorio alodijalni posjed svoje kurije, čak kad se radilo i o vrlo malim imanjima«.[47]

»U privrednom i društvenom razvitku sjeverne Hrvatske tijekom 18. i 19. st.« — navodi I. Karaman — »znatna uloga pripada velikom zemljišnom posjedu i njegovim vlasnicima — plemićkim i velikaškim obiteljima. Nakon uki-

---

[43] Prema: Josip Horvat, idem, str. I/380.

[44] To je »zakon« feudalnog poretka čije prednosti i koristi Tito Brezovački, prebendar Sv. Marka u Zagrebu, u svojoj pjesmi »Horvat Horvatom horvatski govori« (»Novi kalendar za leto 1801«) ovako tumači.

Izvor: Miroslav Krleža: Balade Petrice Kerempuha — Sarajevo 1973. str. 148, 149.

»Negdo gospon mora biti:
drugač kmet' ne budu siti,
gospon daje kmetu zemlju,
zat' gospoda tlaku jemlju.

Moj kmet! zemlja nije tvoja!
gospon veli: zemlja moja!
Moja zemlja tebe hrani,
od nevolje, gladi brani.

Ak' ti gospon zemlje ne da?
kaj bu onda z tebe teda?
Gde buš onda oral, kosil,
kaj buš? otkud k-hiže nosil?

Anda tlaka je pravična,
nit vu ničem ni krivična,
gospon z-gruntom kmet zderžava,
prav je, da kmet tlaku dava.

[45] Dr Rudolf Horvat: Dva priloga za povijest Susjeda i Stubice, Vjesnik zemaljskog arhiva XV, Zagreb 1913, str. 316.

[46] Adamček Josip: Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563—1574, Arhivski vjesnik VII—VIII, Zagreb 1964—1965, str. 7—15.

[47] Josip Adamček: Agrarni odnosi u Hrvatskoj, idem, str. 649.

danja feudalnih odnosa 1848. postupno je dio ranijih plemićkih imanja, doduše, prešao u ruke građanskih vlasnika, no pretežni dio krupnog vlastelinskog posjeda ostaje do prvog svjetskog rata gospodarski temelj na kojem plemstvo i aristokracija zasnivaju svoju ulogu u društveno-političkom životu zemlje. Pri tome je međutim... u krajevima Banske Hrvatske koji su tijekom razdoblja turskih ratova ostali izvan domašaja Turskog Carstva očuvan kontinuitet feudalnog zemljišnog posjeda kao i brojno domaće plemstvo, od vremena do vremena ojačavano pridošlicama sa strane, koji se ženidbenim vezama udomaćuju«.[48]

Među spomenutim mnoštvom vlasnika posjeda iskakalo je nekoliko krupnih posjednika. Tako se 1597. spominje kao gospodar dijela Susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva Ivan Ratkay. Iza njega dolazi Julije Čikulin (zapravo Talijan Ciculini). Čikulin se pojavljuje iznenada na brdovečkom području gdje se raznim transakcijama ekonomski jača i ubrzo postaje jedan od najmoćnijih zemljoposjednika tog kraja.

Za ilustraciju puteva kojima se dolazilo do slave i bogatstva u onome vremenu evo prikaza nekih »poteza« Čikulina što su doveli do izrastanja najuglednije porodice brdovečkog područja onoga doba.

Prema Adamčeku, kada su ga Zrinski 1612. g. izbacili iz službe u Vinodolu »Čikulin se nastanio u Lužnici na susjedgradskim posjedima, gdje je njegova supruga Sofija Ratkay naslijedila mali posjed«. Brzo se bogatio i »postao je ugledni feudalni posjednik Zagorja«.[49]

»Bivši riječki trgovac« — nastavlja Adamček — »i bivši gubernator vinodolskih posjeda Julije Čikulin« postao je »u drugom deceniju XVII stoljeća krupni kreditor slavonskih velikaša« i »veoma brojnih bližih i daljih rođaka svoje supruge«, te nekih nižih plemića. Dio odgovora brzog uspona Čikulina nalazi se u slijedećim Adamčekovim konstatacijama:

»Veći je dio velikaša u XVII st. gotovo neprekidno oskudijevao u novcu... Nestašica novca silila je feudalnu gospodu da zalažu i prodaju dijelove svojih posjeda«. Ponekad su gospoda trgovce plaćala naturalnim proizvodima.[50]

U gramzivosti za bogatstvom Čikulin nije prezao ni od nečasnih metoda. Prema Gj. Szabi u posjed Novih Dvora Čikulin je došao pljačkom iza pogibije Zrinskog, vjerojatno iz mržnje zbog nekadašnjeg protjerivanja.[51]

Na kraju evo još jednog Adamčekova navoda o Čikulinu:

»Nekadašnji mali trgovac iz Rijeke, porijeklom iz Ferme, platio je u Italiji »stručnjake« da mu isfabriciraju plemićku genealogiju. Godine 1613. dobio je u Hrvatskoj plemićki indigenat, a 1628. titulu baruna. Njegov je unuk 1706. proglašen grofom. Na nekadašnjem susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu Čikulin je uspio stvoriti goleme posjede«.[52] Imao je i svoj posebni urbar o kmetskim podavanjima prema kome je (1641. g.) kvartalističko selište (oko 10 jutara oranica) davalo: »2 kvarte pšenice, 4 kvarte zobi, kvartu prosa, 2 sira, 2 pileta, 6 jaja, kopuna i kokoši«.[53]

---

[48] Dr Igor Karaman: Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća, Arhivski vjesnik XVI, Zagreb 1973, str. 123.

[49] Josip Adamček: Agrarni odnosi, idem, str. 511.

[50] Josip Adamček: Agrarni odnosi, idem, str. 510, 511.

[51] Izvor: Gjuro Szabo: Kroz Hrvatsko Zagorje, str. 24. Prema Szabi Novi Dvori su od Čikulina prešli u posjed Sermagea, pa Festetića, pa Aleksandra Erdödyja, od koga ih je kupio Josip Jelačić.

[52] Josip Adamček: Agrarni odnosi, idem, str. 513.

[53] Josip Adamček: Agrarni odnosi, idem, str. 571.

Ova se porodica utrnula smrću Ivana-Franje (rođen 3. VI 1681. od oca Stjepana) koji je umro 17. VI 1746. kao posljednji Čikulin.

O kretanju zemljišnog posjeda na teritoriju crkvene župe Brdovec (i šire) govori i slijedeći Adamčekov navod: »Ženidbom Julija Čikulinija jednom od nasljednica porodice Hennyngh (unukom Uršule Meknitzer) na Susjedgrad je u prvoj polovini XVII st. došla nova porodica koja je u svojim rukama okupila veći dio posjeda nekadašnjeg vlastelinstva. Tada je u arhiv porodice Čikulini ušao priličan broj isprava o Susjedgradu iz Tahijeva doba. Taj je arhiv polovinom XVIII st. prešao u vlasništvo porodice Sermage«.[54]

Porodica Sermage slijedeći je krupni feudalni posjednik »brdovečkog« teritorija. O njima nalazimo u Vodiču XLIV A. H. u Zagrebu, str. 1, zapisano. Sermagei potječu iz Francuske. »U Hrvatsku došao je početkom XVIII st. Joseph de Sermage u Karlovac te postao tajnik komandanta Karlovačke vojne krajine generala Josipa grofa Rabatte. Godine 1723. dobio je hrvatski indigenat, koji je proglašen u Saboru. Prije toga podijeljeno mu je g. 1720. barunstvo. Ženidbom za Julijanu bar. Moscon (1682—1760) kćerku posljednje grofice Čikulini — Susjedgradske došao je on u posjed svih dobara i izumrle obitelji Čikulin[55], a na njihovog sina Petra Troila Sermagea (1722—1779), carskog generala-majora prešla je uporaba pridjevka »Susjedgradski« i uklapanje dijela grba Čikulini u grb obitelji Sermage. Od tada je do prvoga svjetskoga rata obitelj Sermage, kojoj je g. 1749. podijeljeno i grofovstvo, spadala među odličnije velikaše kraljevine Hrvatske«.[56]

Za ilustraciju klasnog lica obitelji Sermage (što može važiti i za druge feudalce) smatram od interesa slijedeće:

U »Gospodarskom listu 1850« (str. 36—42), u vrijeme dokinuća tlake i nakon što je veleposjed iznenada ostao bez vjekovne besplatne radne snage, nalazi se tužaljka jednoga od potomaka ove loze, župana križevačke županije Ota Sermagea o novonastalom stanju. Tu on govori kako je narod prije radio jer ga je zakon na to prinukavao. »No poslije, kako je novim događajima, koji svu Evropu uzdrmaše, svaka odvisnost ukinuta, posta taj isti prosti svijet nehajan, nebrižljiv, ohol i prkošljiv; ne poznaje potrebštine do domaće štibrene i to dosta neznatne«. A najveća je mana tog »prkošljivog« naroda, za grofa Sermagea, što »svom negdašnjem zemaljskom gospodaru neće u pomoć da priskoči«.[57]

Treća porodica značajna za prilike izučavanog teritorija (i šire) jest obitelj Rauch. Prema Vodiču XLIII str. 88 A. H. u Zagrebu: »Obitelj Rauch (je)

---

[54] Adamček Josip: Građa, idem, str. 10, fusnota 16.

[55] Krčelić Baltazar-Adam u svojoj Anuae ili Historija 1748—1767 (str. 405. i 406) navodi da ga je na krštenju (rođen 5. II 1715.) držala barunica Julijana Sermage rođena Moscon žena Josipa Sermagea. Imali su 16 djece. Nakon smrti podžupana Hyacinthija, čija je žena bila Julijanina sestra, nakon parničenja sa Zagrebačkim kaptolom dobiju kuriju (imanje) Lužnicu.
Josip Sermage umire 2. XI 1746. Njegova udova Julijana postala je nasljednicom imanja grofa Čikulinija (umro 16. VI 1746) Novi Dvori, Stubica, Šestine, Harmica, Krapina. Julijana Sermage umire 8. VII 1760.

[56] U Arhivu Hrvatske u Zagrebu čuva se 90 kutija arhiva obitelji Sermage (isprave iz Tahijeva doba, zatim porodica Čikulin, Moscen i drugih).

[57] Izvor: Ante Gabričević: Kretanje poljoprivredne proizvodnje i sistema iskorištavanja zemljišta u bjelovarsko-križevačkom području kroz posljednjih 100 godina (od 1860—1960) s naročitim osvrtom na utjecaj Gospodarskog učilišta u Križevcima, doktorska disertacija Zagreb — neobjavljeno, str. 2.

podrijetlom njemačko-saksonskog roda« .. U Hrvatsku je došao u polovici XVII st. Danijel Rauch koji je 1635. bio najprije tridesetničar u Nedelišću (Međimurje), a zatim nakon dobivanja indigenata od 1644—1658 vrhovni blagajnik (exactor) kraljevine Hrvatske. Njegov sin Adam Danijel bio je podban, a to je bio i njegov unuk.

Preko svoje žene Gotal Ane naslijedio je dio imanja obitelji Gotal. Njihov sin Ivan (umro 1762) bio je od g. 1743—1756 podban kraljevine Hrvatske i najutjecajnija ličnost u Hrvatskoj toga vremena. Radi severinske bune (g. 1755) optužen je kod Dvora kao glavni krivac za nasilja protiv kmetova, te je morao odstupiti sa svoga položaja.[58] Njegovu sinu Pavlu (1720—1810) podijeljeno je g. 1763. barunstvo. Unuk Pavla Levin (1819—1890) bio je »mađaron« i 1867. banski namjesnik, a 1868—1870. ban.

Iz tih navoda provlači se nit kontinuiteta (većine) zemljišnih veleposjednika »brdovečkog« kraja: Laski, Sekelj, Batory, Henningh, Tahy, Ratkay, Čikulini, Sermage, Rauch, Festetić, Erdödy, Vranican, Jelačić. Kao gospodari ljudskih sudbina svog vremena oni su nestali, ali ih se kao »nužno zlo« ne može zaobići jednako kao ni patnike kojima su gospodarili i s njima zajedno stvarali i popunjavali sadržaj življenja minulog doba. U njihovim je sudbinama sve gotovo, a nama preostaje da ih izučavamo i koristimo se po kriterijima i saznanjima današnjega vremena.

BROJNOST STANOVNIŠTVA

Prema uvodnim napomenama zadaća je ovoga rada analiza prirodnog kretanja stanovništva na teritoriju što se nalazio stoljećima pod vlašću carskog Beča i »hrvatske« vlastele, istraživanje promjena koje su nastale među

---

[58] Uvertira u to za Ivana Raucha bila su počinjena zlodjela i nasilja nad seljacima u križevačkoj županiji i okolici Zagreba, za što je čak i nagrađen. Seljake pobunjene u Ravnu 24. veljače 1755. protiv nepodnošljive eksploatacije raspršila je plemićka četa sakupljena kod Kalnikom.

O tome je zabilježio suvremenik, križevački župnik I. Josipović u svome Liber memorabilium, opisujući bunu križevačkih seljaka, i slijedeće:

»Spomenuti plemići nisu prestajali s gonjenjem seljaka ... dok nije i gospodin podban Ivan Rauch s jakim odredom plemićkih konjanika, predijalaca i slobodnjaka 5. ožujka napao seljake kod Bisage, mnoge od njih pohvatao i poslao u Zagreb, a druge dao na mjestu ubiti ...« O seljacima poslanim u Zagreb navodi kako »je nekim kolovođama odrubljena glava, pa su bili rasčetvoreni i raznijeti na razne strane, neki spaljeni, neki pogubljeni na drugi kakav način, a neki napokon osuđeni na jednogodišnji prisilan rad ...«

Zagrebački kanonik A. B. Krčelić također suvremenik, prostorno bliži ovim događajima navodi u svojoj Annuae da su podban i zemaljska vojska pljačkali seljačka imanja, a one »na koje su nailazili kod prvih pokreta, ubijali su ih bez obzira na dob, spol i krivnju, i to bez ikakvog suđenja, tako da su majke kao lude radije bacale u vodu svoju djecu, da se utope. Kasnije su zarobljenike slali u Zagreb u zatvor i ... oni, koji su se činili većim krivcima, nakon vrlo kratke rasprave bez ikakve mogućnosti obrane, izloženi najstrožem postupku, bili su najposle na vrlo okrutan način ubijeni. Kako nije bilo toliko vješala, vješahu ih o grane stabala ili bi ih objesili rasječene i raskomadane.«

Za ta zlodjela »podban nije bio samo priznat ocem domovine, osloboditeljem i spasiteljem njenim, nego je štoviše pismo, u kojem su ga preporučivali, poslano banu i samoj uzvišenoj kraljici«.

Prema: Prof. dr Josip Šidak, Historijska čitanka, Zagreb 1952, str. 150—155.

brojnim generacijama zagorskih kmetova i vlastelinskih slugu[59] na području župe sv. Vida u Brdovcu unatrag tristo godina naovamo. Izučavaju se odnosi unutar mase negdašnjeg pučanstva koji mogu poslužiti kao uzorak za sagledavanje prirodnog gibanja žiteljstva i šire zagorske regije. Osnova tome jesu podjednako teške materijalne (feudalne) obaveze nametnute regestima negdašnjeg Susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva,[60] a kasniji feudalci su ih uz sitnije izmjene produžavali na širem području od brdovečke crkvene župe.

Matične knjige — osnova istraživanja

Brojčani podaci za ovo istraživanje crpljeni su iz autentičnih svjedočanstava o rađanju-krštenju, vjenčanjima i ukopu mrtvaca što su ostala zabilježena u župskim crkvenim (ili još zvanim »matičnim«) knjigama.[61]

»Matične knjige« rođenih (liber baptisatorum), vjenčanih (liber copulatorum) i umrlih (liber mortuorum) župe sv. Vida u Brdovcu pohranjene su u Arhivu Hrvatske u Zagrebu pod rednim brojevima 81—87. U »maticama« rođenih-krštenih i vjenčanih upisivani su podaci od 1672, a za umrle od 1704. (uporabivi podaci za ovo istraživanje su tek od 1750), za svakog člana do 1857. godine. Srednji pokazatelji iz tih knjiga svrstani su u tabelama I-VIII.

U navedenim knjigama nalaze se svjedočanstva o življenju (krštenju nakon poroda, vjenčanjima, kumovanju pri krštenju i vjenčanju, ukopu nakon smrti) mnogih generacija pučanstva. Jedni uz druge tu miruju (upisani) genealoški podaci eksploatatora i njihovih »žrtava« — kmetova, slugu i njihovih gospodara. Sve strukture tadašnjeg društva — vlastodršci i potlačeni ve-

---

[59] Uz klasične kmetove na području župe obitavao je i drugi svijet. Od svih brojčano su bili najzastupljeniji vlastelinski sluge i namještenici. Prema Adamčeku, u vlastelinskoj upravi (nekih u strukturi zaposlenih na posjedima ovog područja u vrijeme istraživanja nije bilo, što ne mijenja bit) nalazili su se:
»Zapovjednik tvrđave, upravitelj vlastelinstva, vlastelinski računovođa, špan, ključar, stražari (vojna posada), kočijaš, pastiri, vrtlar, kuhar, pekar, kovač, sluge, služavke, šumar-lugar«. Izvor: Adamček Josip, Agrarni odnosi, idem, str. 715—717.
Potvrda tomu jesu i upisani atributi uz pojedina imena u crkvenim knjigama što označuju gospodare svih vrsta, i one druge čije je jedino »pravo« da rade.

[60] »Susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo obuhvaćalo je u XVI st. ogromno područje između Zagrebačke gore i rijeke Sutle. Na sjeveru je dopiralo do cesargradskih posjeda i rijeke Krapine, dok je na jugu prelazilo preko Save. To je vlastelinstvo išlo u red najvećih posjeda u Hrvatskoj.«
Izvor: Adamček Josip, Građa, idem, str. 7.

[61] Matičnim knjigama pri obradi tema iz domene kretanja stanovništva koristili su se na određeni način još slijedeći autori:

a) Dr Fedor Mikič u dva svoja rada:
Prirodno kretanje stanovništva sela Jalžabet 1758—1960, Sociologija, br. 1—2, Beograd 1962;
Prirodno gibanje stanovništva sela Brseč 1772—1956, Stanovništvo II—3, Beograd 1964.
b) Nikola Nikolić: Kronika župe Bistra i agrarno ekonomska struktura Bistranske Poljanice, Građa, JAZU, knj. 14, Zagreb 1962.
c) Ive Mažuran, idem.
d) Roman Jelić, idem,
e) Stjepan Krivošić: Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, knj. 19, JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Zagreb 1981.
f) Ante Šupuk: Anagraf župe Šibenskog varoša iz godine 1828, Arhivski vjesnik XIV, Zagreb 1971. str. 201—222.

likaši i popovi, kmetovi i sluge nalaze se ubilježeni na požutjelim listovima ovih knjiga, dok su im »zemni ostaci« davno prešli u »prah i pepeo«. Kao što su živjeli jedan uz drugoga, udišući isti zrak i jedući zajedničku hranu (što je proizvodio kmet) tako je »vječna pravda« izravnala račune između baruna i grofova, i običnog svijeta; između, »ilustrissimusa« — »nobilesa« s jedne, te »colonusa«, »famulusa«, »ancila«, »famula«, »milesa«, »mendicusa«, »peregrinusa«, sa druge strane.

Pod ljušturom odjeće, uzurpiranih prava jednih da gospodare drugima, te povijesno-kulturnih i drugih naplavina svi su ljudi jednaki — od »krvi i mesa« — isti. Podložni su jednakim prirodnim zakonitostima rođenja, življenja (kako je kome »suđeno«) i smrti, čemu kao potvrda služe i podaci proučavanog žiteljstva na području župe sv. Vida u Brdovcu. U brojkama prohujalog stanovništva nalaze se sublimirani ogoljeli, u »nirvanu« utonuli oni koji su nekada »žarili i palili« — zajedno s najbjednijom rajom, tjelesnim i duševnim bokcima. Jedne i druge vrijeme je pregazilo na isti način, svrstalo ih u istu »vreću« i danas im ni traga nema.[62]

Za života sva je ta čeljad za nečim stremila, čeznula, borila se međusobno i s poteškoćama svakodnevice, jedni za održavanje golog života, a drugi za svjetovne časti i nagomilavanje bogatstva. »Odlaskom« s ovoga svijeta nestale su i sve te brige i nevolje. Zapisi u crkvenim knjigama jedini su trag o njihovu nekadašnjem postojanju. Do sada su malo koga zanimali, što će ubuduće vjerojatno sve rjeđe biti slučaj. O povlaštenom dijelu tog stanovništva postoji, koliko znam, jedino rad brdovečkog župnika Vjekoslava Noršića: Genealoški podaci o plemićkim porodicama iz matica župe Brdovec, objavljen u Vjesniku hrv. državnog arhiva u Zagrebu, 1939. godine. Podaci iz življenja desetina hiljada običnog radnoga svijeta ne privlače ničiju pažnju, i oni će ostati i dalje anonimni bez (pojedinačnog) interesiranja bilo koga, i bilo za kim.

U ovim knjigama (podaci su unošeni za rođenja, vjenčanja i ukope) pisanim kontinuirano 186 godina, započetim pred više od tri stoljeća, ogleda se pečat minulog vremena. Mnoge stranice požutjelih listova s izblijedjelim slovima jedva su čitljive. Pri izuzimanju podataka nailaze i poneka oštećenja, istrošeni dijelovi listova. Tome se pridružuju i različite većma proizvoljne stilizacije teksta unošenih podataka, ne često neurednost i »šlamperaj« pojedinih upisivača što pričinjava podosta teškoća pri njihovu korištenju. Od početka pa do zaključno 1848. g. upisivanja su vršena latinskim, a dalje hrvat-

[62] Parafrazirajući život zagorskoga seljaka što jednako važi i za »brdovečkoga« kmeta, Krleža (Bitka kod Bistrice Lesne) o tome piše: »U vjekovnoj magli tlake i rabote, dimnice i kmetstva i batina, u onoj feudalnoj magli, koja se ... povijala nad našim selom kao žalosno velo, svi naši junaci osjećali su taj svoj život kao neku stvar još od Gospodina Boga stvorenu i njihov djed i pradjed (ne budi im potuženo) živjeli su tako, pa što tu ima da se misli i što se tu može?

Sve to kako stoji stvorio je Sam Gospodin Bog (slava Mu budi i dika), i muži i jesu bogci kada ih je Sam Gospodin Bog bogcima stvorio, i tako je to zapisano na farofu i na katastru, u paragrafima na kotaru i u zakonima kod suda, gdje je Gospodin Bog postavio Gospodu, da paze na muže bogce, da dobro vrše deset zapovijedi Gospodnjih, da plaćaju porez i prireze i namete i da idu u soldate, a kada se to Njemu svidi bogme i u rat.« Miroslav Krleža: Hrvatski Bog Mars, Zagreb 1946, str. 9, 10,

skim jezikom.[63] Zahvaljujući izvršenoj restauraciji, ove su knjige uščuvane za buduća pokoljenja kao neprocjenjiv materijal.

Dok nisu bili uvedeni tabelarni prikazi unošenja podataka rođenih, vjenčanih i umrlih 1849. (hrvatskim jezikom), izostajali su neki osnovni pokazatelji. Za sve prvo vrijeme nedostaju (osim sporadičnih navoda) podaci o starosti vjenčanih. Dosta dugo se za umrlo dijete umjesto naznake spola unosilo »proles«, tj. »dijete«. Na sličan način zamagljivane su godine i dijelu umrlih opisnim unošenjem doživjele dobi. Veoma česta su zaokruživanja na desetinske brojeve, ili su godine posvema izostavljene.

U dobivenim podacima iz matičnih knjiga ne vidi se jezgro, brojnost i osnovna struktura živućeg stanovništva (muško-žensko) čiji su se članovi rađali, vjenčavali i umirali. Bez tih veličina nisu moguća sagledavanja vitalnih pokazatelja (stopa) prirodnog kretanja stanovništva ni promjene u brojnosti ukupne mase žitelja zahvaćenog relativno dugog vremenskog perioda.

Drugi crkveni izvori podataka

Nema nekih provjerenih navoda o brojnosti žiteljstva proučavanog teritorija prije uvođenja službene statistike (1857. g.). Postoje međutim podaci o broju duša (ponekad i domaćinstava) što ih je povremeno sačinjavala crkvena hijerarhija s naslova osiguranja svojih prihoda. Nalazimo ih u knjigama Kanonskih vizitacija i Pfarr-Regulierung Agramer Diöceses. Za sve vrijeme ovoga proučavanja, u čitavom 186-godišnjem razdoblju ove podatke utvrdio sam za pet vremenskih presjeka. Među pokazateljima navedenih knjiga postoje samo veličine za ukupan broj pučanstva.[64]

Najranija brojka o stanju duša na proučavanom teritoriju datira iz 1771. S tom godinom omogućeno je kompleksnije sagledavanje nekih vidova kretanja stanovništva kao što su npr. stope nataliteta i smrtnosti. Slijedeća pronađena stanja žiteljstva potječu iz 1784, 1789, 1802. i 1808. godine. Na osnovi njih formirana su tri kraća razdoblja proučavanja, o čemu više u nastavku.

O veličini površine zemljišta (župe) na kojoj je živjelo izučavano stanovništvo nemamo podataka zbog nepoznatih terenskih međa a to bi za svrhe ovoga rada bilo od izuzetna interesa. Radi se o mogućnosti sagledavanja naseljenosti i veze među ljudima i zemljom na kojoj nastavaju i koja im služi za bazu opstanka. Tokom čitavog proučavanja raspolažemo jedino nekim pokazateljima o naseljima i broju stanovnika, čime definiramo »veličinu« župe.

Zna se da su područja crkvenih župa relativno stabilna i da rijetko nastaju teritorijalne izmjene. Kod župe sv. Vida u Brdovcu u toku ovoga proučavanja došlo je do promjena teritorija jedino 1789. godine. To smo utvrdili usporedbom pronađenih zapisa o naseljima s brojem stanovnika prije i na-

---

[63] Još ranije no što se prešlo na upisivanje podataka domaćim jezikom, krajem 1835. u knjizi umrlih utvrdio sam pri upisivanju završetka naših prezimena »č« i »ć« umjesto »ch. Brdovečki kapelan se potpisuje sa »Matković«.

[64] Za utvrđivanje broja stanovnika Kanonskim vizitacijama koristili su se i slijedeći istraživači:

a) Nevenka Božanić-Bezić izvore podataka naziva Biskupskim vizitacijama, a za njih navodi da »u nedostatku drugih točnijih i oni imaju svoju vrijednost«.

b) Filip Amos-Rube, idem, izvore podataka naziva Apostolskim vizitacijama.

kon te godine. Ustanovljena promjena osnove življenja uzrokovat će određene refleksije i na dalji tok ovih izučavanja.

Najraniji podatak o stanovništvu brdovečke parohije nalazi se u knjizi 61/XVII Kanonskih vizitacija Arhiđakonata Katedrala za 1771. godinu. Tamo sam pronašao zapisano:

»Parochia S. Viti M. in Berdovecz in Dioecesi A. Cottu Zag.
Juris patronatus D. D. Comitum a Sermage

Domus in tota hoc Parochia sunt Nro	355
In iisdem Personae Universum	2.739
Ex his confessionis capaces	1.953
Paria conjugatorum	569«

Iznesene veličine broja žitelja i domaćinstava jesu startni pokazatelji opsega istraživanog teritorija, dani za župu kao cjelinu bez navoda pojedinačnih naselja. Uz to ostala nam je nepoznata prostorna veličina župe, te je uzimamo u opsegu iznesenih podatak u Protokolu br. 1 (o čemu slijede podaci) nastalom u toku ovoga prvog razdoblja (1784). U navodima o stanovništvu nedostaju elementi o strukturi po spolu i dobi uzrasta, kojih ne nalazimo ni u jednom od daljnjih crkvenih iskaza broja duša. Navedeni su pokazatelji služili za podlogu sakupljanja prihoda župe, ali u takvome obliku zadovoljavali su datoj namjeni.

Jednaki podaci nalaze se i u Protokolu br. 211 — Tabella Parochiarum dioeceses Zagrabiensis 1771. Brojke su razvrstane u pet grupa prema teritorijalnoj pripadnosti u svrhu podavanja: središnjoj matičnoj crkvi i četirima kapelama. Ni ova podjela ne pruža elemente za sagledavanje odnosa unutar župe.

Pored svih manjkavosti i bez obzira koliko odstupaju od stvarnog stanja, za ovo su istraživanje izneseni podaci od neprocjenjive važnosti, te čine fundament svih daljnih kretanja pučanstva »našega« područja.

Slijedeći je izvor o broju stanovnika teritorija crkvene župe Brdovec Protokol Državnog arhiva Zagreb, br. 1. S današnjeg gledišta to je neuobičajeno debela (18 cm) tvrdo uvezana »knjižurina« s naslovom na hrbatu: Pfarr-Regulierung der Agramer Diöceses. U ovoj knjizi nalaze se podaci s iskazom mjesta i brojem duša za sve parohije zagrebačke nadbiskupije. Za brdovečku župu dan je popis sela s brojem stanovnika 1784. godine. U vrijeme tadašnjeg obuhvata župu Brdovec sačinjavalo je 19 naselja s 3.143 žitelja. Manjkavost je ovih podataka nepostojanje broja domaćinstava.

Naselja i stanovništvo župe Brdovec iz Protokola 1 obuhvaćaju znatno šire područje (ovoga prvog razdoblja promatranja) od svih kasnijih prikaza. Navedeni izvor odmakao se 13 godina brojem žitelja za 14,7% (ili 404 osobe) više od naseljenosti župe 1771. godine. Od slijedećega poznatog stanja pučanstva (na suženom teritoriju župe) 1789. dijeli ga 5-godišnji vremenski razmak, i za 3,4% niži (86 duša) broj stanovnika.

Kao daljnje ishodište podataka o veličini župe Brdovec poslužio nam je Protokol 213 Kan. vizitacija za 1789. godinu. U ovome izvoru naveden je manji broj naselja, i za 22% manje pučanstva od onoga 1784. godine. U sklopu provedenih izmjena među parohijama 1789. osnovana je nova fara u susjednoj Gorici, kojoj je pripalo 7 naselja sa 691 stanovnikom dotadašnjeg područja »naše« župe. Evo tih naselja s brojem duša prema zapisu u Protokolu br. 1, kojih nema u navodima Protokola 213 za 1789. godinu u novome sastavu župe sv. Vida u Brdovcu.

Naselje	Broj žitelja
Sveti Križ	149
Vukova Sela	58
Kraj	78
Gorica	72
Bela Gorica	64
Trstenik	113
Jošin Jarek	157
	691

Izlučenjem tih podataka iz obuhvata župe što ga daje Protokol br. 1, u preostalih 13 naselja (sužene župe) ubilježene su 2.452 osobe. Novo razdoblje koje nastaje s upisima 1789. (Protokol 213) iskazuje se brojnijim za 86 duša od pučanstva (slijedom Protokola br. 1) u novom sastavu župe. Evo usporednih podataka spomenutih dvaju izvora po naseljima.[65]

Designatio Loci	Naseljenost župe prema Protokolu 213 — 1789. g.	Stanovništvo iz Protokola 1 — 1784. g.	Indeks 3/2
	Numerus Animarum	Broj duša	
1	2	3	4
Berdovecz (cum Bigis Javorje)	384	381	99,2
Zapresich	599	676	112,9
Sibicze	136	156	114,7
Zdenczy	234	254	108,6
Prigorje	195	160	82,1
Prudnicze	118	96	81,4
Drenije	185	175	94,6
Laduch inf. et sup. c. Cap. s. Leonardi	364	294	80,8
Klyuch	160	119	74,4
Harmicza et Szenkovecz	163	64 77	86,5
Summa	2.538	2.452	96,6

Konfrontacija tih distancom vremena za 5 godina razmaknutih iskaza žitelja (ako se prihvate kao odraz postojećeg stanja) govori o relativno snažnim kretanjima stanovništva na teritoriju župe. Iznesene brojke mogu se promatrati iz dva odvojena ugla: s gledišta područja kao cjeline, i putem usporedbe navoda žitelja za pojedina naselja. Takva analiza ujedno će nam pružiti kritički osvrt na relevantnost korištenih pokazatelja.

Da vidimo najprije kako stoje navodi sa župom kao cjelinom!

[65] Jednaki podaci o broju stanovnika s onima u Protokolu 213 nalaze se i u knjizi 65/XXI-b za 1802. Ocjenjujući ih kao posljedicu jednostavnog prijepisa, izostavio sam ih u daljnjoj obradi.

Usporedbom podataka (šireg teritorija) 1784. godine s početnim stanjem 1771. odražen je godišnji rast stanovništva od 10,6‰. U ovome je sadržano prirodno povećanje (višak rođenih nad umrlima — prema tab. VII) od 7,0‰, ostalo su mehanička kretanja ljudi. Prema kraju razdoblja, za daljnjih 5 godina postojanja istog obuhvata župe, ispoljen je upola niži rast pučanstva (za »mjeru« krajem perioda uzeto stanje iz Protokola 213 uvećano za broj duša izdvojenih 7 naselja) od 5,4‰. Uzrok ovome usporavanju rasta stanovništva nalazim u padu prirodnog gibanja (više umrlih od rođenih za 20,7% — tabela VII) od 7,4‰.

Kretanja žitelja što ih odražavaju pojedina naselja znatno su snažnija od utvrđenih za župu kao cjelinu. Razlog ovome je, uz moguće razlike intenziteta rađanja i smrti, u drugačijim obosmjernim migracionim kretanjima između sela unutar i onih van župe. Zbog nepostojanja elemenata o broju čeljadi po naseljima 1771. za ovu analizu ostaju nam jedino podaci prijašnjih iskaza stanja duša 1784. i 1789. godine.

Pogledom indeksnih odnosa navedenih dvaju stanja naseljenosti župe dobiva se ovakva slika: u 1784. iskazani relativno ne mali višak žitelja u tri sela — u Zaprešiću za 12,9% (77 osoba), Šibicama za 14,7% i Zdencima za 8,6%, u biti je pad stanovništva. To su osobe koje su za idućih 5 godina (do 1789) »nestale«, napustile svoja dotadašnja naselja, a dijelom je uzrok ovome i (već utvrđeni) prirodni pad — više umrlih od rođenih. Sva preostala naselja ispoljavaju porast broja duša. Najviše — 70 novih mještana, uz godišnji rast od 4,8%, iskazuju oba Laduča. Istovremeno relativni najveći napredak u stanovništvu ostvario je Ključ s povećanjem žitelja za 34,5%, ili 6,9% godišnje. Značajniji rast pučanstva, iznad 4% godišnje iskazuju Prigorje i Prudnica, te nešto niže (3,1%) Harmica sa Šenkovcem.

Tom je analizom dokazana uporabivost »crkvenih« podataka za potrebe ove obrade. Iako nam poneke odražene relacije izgledaju kao »napuhane«, ne znajući ništa pobliže o kretanjima tadašnjeg svijeta, prihvaćamo ih — posebno nakon odraženih realno mogućih odnosa u okvirima župe.

Interes obrade sa ciljem ustanovljavanja — tendencija kretanja »brdovečkog« stanovništva jest što dublje sagledavanje prošlosti. Raspoloživi pokazatelji o prirodnim kretanjima (umrli!) na području fare to nam omogućuju do 1750. godine. Za neke vidove analiza (stope kretanja) toga vremena manjkaju nam stanja pučanstva prije 1771.

Da iskoristim pruženu šansu i da »zavirim« za još daljnjih dvadesetak godina u prošlost gibanja pučanstva na teritoriju župe odlučio sam se za procjenu stanja duša za period 1750—1771. To sam ostvario produženjem utvrđenoga prirodnog kretanja žitelja u vremenu 1771—1789. (šire područje župe uz pretpostavku da je postojalo i početkom razdoblja ove procjene) u vidu linearnog trenda unatrag do 1750. godine. Faktor migracionih kretanja (koja su uzela jači zamah tek nakon patenta Josipa II. o dokinuću kmetstva 1785.) pri tome je zanemaren.

Prema tabeli VII, u rasponu 1771—1789. odražen je prirodni rast od 148 duša. Godišnje (18. g.) to je 8,2 osoba. Produženjem unatrag (umanjivanje stanja 1771 za 21 × 8,2) dobiva se: *1750. godine 2.566 žitelja.*

Uz spomenuto, osnovu izvedenome postupku nalazim i u podjednakom »režimu« uvjeta življenja na početku i krajem razdoblja procjene, budući da se uklapa u vrijeme vladavine Marije Terezije (1740—1780).

Nakon toga obračuna ostao sam bez podataka o brojnom stanju pučanstva prethodnog razdoblja unatrag do 1672. godine. Na osnovi samo poznatih veličina o rađanju i ukopima iz matičnih knjiga, bez iole čvrste točke (uključivši i procjene za 1750. g.) — bilo kod podatka o brojnom stanju prije onoga iz 1771, nije se dao utvrditi neki sigurniji broj duša. Ova situacija »blokirala« mi je početno stogodišnje razdoblje za sagledavanje određenih vidova kretanja stanovništva (stope rasta, nataliteta, smrtnosti).

Treći iscrpan pregled s navodom broja domaćinstava i stanovništva (po mjestima) nalazi se u Protokolu 64/XX za 1808. godinu. Ovo je zapravo prvi detaljan prikaz osnovih obilježja za svako pojedino naselje koji će nam omogućiti, usporedbom s kasnijim popisima, sagledavanje kretanja stanovništva na području župe u jednom duljem razdoblju. Evo tih podataka:

1. Berdovecz	Domos	24	animarum	252
2. Drenye	„	23	„	202
3. Harmicza	„	23	„	85
4. Javorje	„	15	„	116
5. Kluch	„	19	„	178
6. Laduch Infer.	„	25	„	220
7. Laduch Sup.	„	19	„	146
8. Prigorje	„	20	„	175
9. Prudnicza	„	15	„	112
10. Shenkovecz	„	12	„	82
11. Shibicze	„	15	„	114
12. Zapressich	„	59	„	584
13. Zdenczy	„	26	„	277
		284		2543

Te davne podatke smatram dragocjenim materijalom za praćenje određenih kretanja tadašnjeg stanovništva.

Bez mogućnosti drugog izbora prihvatio sam brojke Kanonskih vizitacija svjestan da one nisu isto što i statističkim prikupljanjem dobiveni pokazatelji. Ali to su jedini postojeći podaci, drugoga izbora nisam imao. Mogući prigovori ovim podacima da popisivače nije ništa obavezivalo na njihovu točnost, ne bi se mogao sasvim održati. Podatke je prikupljala seriozna institucija (crkvena hijerarhija) motivirana ekonomskim interesima za svrhe podavanja župniku i crkvi i vjerojatno nisu postojala veća odstupanja od stvarnosti. U tome nalazim daljnji argument za njihovo uključivanje u analize ove studije.

Ipak začuđuje da je u rasponu od 19 godina (1789—1807) stanovništvo područja župe naraslo samo za 5 duša. No, pogledajmo što o tome govore brojke prirodnog kretanja. U istome razdoblju (prema tab. VII) rođeno je 2.400, a umrlo 2.287 osoba. Razlika je prirodnog rasta za 113 duša koje su gotovo sve »nestale« s ovoga teritorija.

Ukoliko se ispoljene pojave prihvate kao odraz stvarnih kretanja, a nema razloga za suprotno, odgovor na to nalazi se u posve drugome vidu kretanja stanovništva.

Patent Josipa II — mogući povod opadanja stanovništva

Česta talasanja pučanstva u mnogim našim krajevima tadanjeg (i ranijeg) doba bila su ponajčešće vezana uz ratne vihore bježanja ispred turske najezde, stradanja u ratnim okršajima ili odvođenje »raje« u tursko roblje. Opadanje stanovništva u mirnoj oazi kraja brdovečke župe, iako su i u tome razdoblju vođene mnoge bitke, ne može se vezati jedino uz ratne gubitke.[66]

U kontekstu društveno ekonomskih zbivanja onoga vremena, u eri narastanja kapitalističkih odnosa potkraj feudalnog razdoblja i omogućavanja seljakove pokretljivosti, odraženi pad broja žitelja na području župe Brdovec mogući je odraz pretežno mehaničkog kretanja stanovništva — iseljavanja u druge krajeve u potrazi za »lakšim« kruhom. Potvrda tome je veća brojka rođenja od porasta broja stanovnika za 108 duša. Otišli s ovoga teritorija da bi živjeli i umrli negdje drugdje jesu potvrda iseljavanja »brdovečkog« pučanstva i prihvatljivosti utvrđenih kretanja.

Za razumijevanje toga nužno je podsjetiti da je u vrijeme feudalizma do ukinuća kmetstva od strane cara Josipa II 1785. seljak bio vlastelinova imovina, vezan za zemlju koju nije mogao samovoljno napustiti.[67] Ovim je aktom (navodi povjesničar Ferdo Šišić) »zauvijek izbrisano ime kmet, on se mogao slobodno seliti i ženiti bez privole vlastelina, učiti zanat, polaziti školu, birati zvanje i slobodno raspolagati svojom pokretnom imovinom..., ali ipak ne učini bivšeg kmeta vlasnikom zemljišta«[68]

---

[66] Ratovi što ih je u tome vremenu vodila Austrija (uz učešće i »naših«) bili su (prema Šišiću):

Turski rat Josipa II. 1787—1791. u kom je sakupio ogromnu vojsku, a nije uspio. Zatim petogodišnji rat (1792—1797. Franje I. s Francuzima u kom su učestvovali: »Hrvati i Srbi krajišnici u znatnome broju« protiv Napoleona na raznim bojištima Evrope (Austrija je tada dobila Veneciju, Istru, Dalmaciju, Kvarnersko otočje, Boku Kotorsku). Iza dvije godine slijedio je drugi rat s Francuzima 1797—1801, kao i treći 1805. (nakon čega Napoleon »vraća« Dalmaciju). Izvor: Ferdo Šišić, idem, str. 332—379.

Svi ovi ratovi nisu se znatnije odrazili na pad stanovništva u župi Brdovec. U nekim je godinama ustanovljeno smanjivanje rađanja (1787, 1788, 1800, 1806), što se može vezati uz izbivanje muških u ratnim pohodima — vidi tab. I.

[67] Prodajom posjeda vlastelini su uz zemlju prodavali i svoje kmetove. Primjer za to nalazimo u slijedećem napisu Dr. Rudolfa Horvata:

»U kr. ugarskom državnom arhivu u Budimpešti (N.R.A. Fasc. 138. N rus. 7) nalazi se hrvatski spis, kojim Juraj Petričević od Miketinca, podžupan zagrebačke županije, 4. rujna 1632. u Zagrebu potvrđuje, da je kapetanu Stjepanu Berislaviću za 100 rajnskih forinti prodao svoga kmeta Broskvića u Bužimu sa svim njegovim »ostankom« (potomcima), »selom« (zemljištem), »tlakom« (besplatnim službama) i s podavanjem (daćom, koju kmet doprinosi vlastelinu svomu). Petričevićeva izvorna potvrda glasi ovako: »Ja Petričević Juraj od Mikettinecz, vicespan zagrebačke varmegje, dajem na znanje, kako ja prodah jednoga mojega kmeta u Bužimu stojećega v založno ime po imenu Brozkvića, i njegov ostanak sa vsim k onomu selu, na koterom stoji, pristajališćem, i s tlakom, s dohotki takojše navodnemi, plemenitomu knezu Štefanu Berislaviću, cesarove svitlosti arkibusierskomu kapitanu, njemu i njegovomu ostanku, za sto rajnškov u tverdeh talereh; koteru summu prijeh od imenuvanoga kneza Berislavića plenarie et sine defectu; za koteroga kmeta rečenoga evictiu na se jemljem suproti vsem i vsakomu. Actum Zagrabiae 4. septembris, anno 1632. Idem qui supra Georgius Petrichevich, manu propria«.

Prema: Dr Rudolf Horvat, Kako je vlastelin g. 1632. prodao kmeta svoga, Vjesnik Zemaljskog arhiva, god. XV, Zagreb 1913, str. 156.

[68] Ferdo Šišić, idem, str. 337.

Dobivenu slobodu da se riješi omrzlog gospodara prema odraženim podacima, iskoristio je znatan broj stanovništva. Kao da je odjednom nastala euforija oduševljenja iznenadnim dokinućem podložničkih odnosa. U tim godinama mnogi žitelji brdovečke parohije kretali su »u svijet«, najvjerojatnije prema nedalekom gradu Zagrebu.

U domaćinstvima ovoga područja 1771. g. u prosjeku je živjelo $\left(\frac{2.739}{355}\right)$ — 7,7 članova. Nakon »završenog« emigracionog procesa, u 1808. godini preostala gospodarstva raspolagala su u prosjeku s $\left(\frac{2.543}{284}\right)$ — 9 ukućana.

Iz toga se vidi da su područje župe napuštala manje brojna domaćinstva, sitna gospodarstva s nedostatnim snagama za radno intenzivnu obradu zemlje i besplatnu tlaku na alodiju vlastelina, ili ona s nedovoljno zemljišnih površina za život. Još davno (1566. g) utvrdio je Adamček na seoskoj općini Brdovec 107 gospodarstava »želira« (posjedi s 1—2 jutra oranice),[69] čiji se broj s vremenom i povećavao. Od ove grupacije regrutirala se najvjerojatnije glavnina otišlih s ovog područja.

Oraženi proces stezanja (okrupnjavanja) domaćinstava u tradicionalno primitivnoj obradi zemlje i sve višim podavanjima svjetovnoj i crkvenoj vlasteli uvjetovala je nužda za većim brojem radnih ruku. Postojanje (preko 50‰) visokog nataliteta anulirano je gotovo jednako visokom smrtnošću. Formula opstanka nalazila se u okrupnjavanju i ljudskom snaženju gospodarskih jedinica.

Uzrok osipanju domaćinstava (uz manjak radne snage za obradu zemlje) mogao je biti i narastanje privrednih djelatnosti u tome dobu, u prvome redu obrta i trgovine. Mnogi stanovnici brdovečkoga kraja poradi blizine snažnog centra raznovrsnih aktivnosti (Zagreba) odlazili su na naukovanje (ili kao radna snaga) u grad da bi se tamo zadržali ili kao izučeni zanatlije potražili »kruha« u drugim krajevima. Na obradi zemlje koja je tražila mnogo ruku[70] ostala su samo ljudstvom brojnija domaćinstva (zadruge!).

Korištenje statističkih pokazatelja

Podloga dosadašnjim analizama kretanja stanovništva bili su »crkveni« podaci koji kao jedini su autentičan izvor o broju žitelja (i domaćinstava) starijeg doba, nemaju alternative. U nastavku proučavanja s 1857. g. pojavljuju se podaci službene statistike.

Između navedenih dvaju izvora: 1808 — crkveno, i 1857 — statističko stanje broja duša, nalazi se 49-godišnji razmak u kome ne raspolažemo infor-

---

[69] Izvor: Josip Adamček, Agrarni odnosi..., str. 413.

[70] Za ilustraciju koliko je ljudskoga rada nekada zahtijevala obrada zemlje evo primjera za samo jednu fazu skidanja strnih žita. U Gospodarskom listu iz 1882. g. (str. 96) nalazi se članak pod naslovom: Bi li srpom, ili kosom? u kome stoji i: »U nas obično se strni ženju, dočim su samo neki veći posjednici uveli u uporabu »kosu«.

Za vrijeme našega istraživanja koje završava 25 godina pa dalje unatrag od objavljivanja toga članka, značenje navedene konstatacije je bilo još i veće.

Sam prijelaz od srpa na kosu povisuje produktivnost ljudskog rada u žetvi strnih žita za 5 puta. Prema: Ing Petar Marković, Vučna snaga u jugoslavenskoj poljoprivredi, Ekonomist br. 3, 1959, str. 303.

macijom o naseljenosti župe. U nastojanju da tu prazninu ispunim brojkama pučanstva iz onoga doba, u nekim godištima Calendarium Zagrabiense iz prve polovine XIX. stoljeća pronašao sam broj stanovnika po crkvenim farama. Za parohiju sv. Vida u Brdovcu (u većini godišta i za svako od 13 naselja župe) navedeno je stanje žitelja za godine 1808, 1814, 1826, 1834, 1835, 1842. i 1847. Evo tih podataka za teritorij župe:

Godine	1808.	1814.	1826.	1834.	1835.	1842.	1847.
Broj stanovnika	2.223	2.758	3.049	3.145	3.145	3.145	3.424

Ta stanja pučanstva župe, iako se pojavljuju u vremenu za koje ne raspolažemo drugim izvorima, nisam uveo u proračune ove studije. Razloga za takvu odluku ima više.

Koliko god prednji podaci u pristupu izgledali realni, ocijenio sam ih neprihvatljivim za ovaj rad. Kao treći izvor (izgleda da su i brojke u Calendarium Zagrabiense na aljkav i neodgovoran način preneseni crkveni podaci) učinili su mi se nepodobnim za konstrukciju osjetljivog niza kao što je stanje i kretanje pučanstva.

U 1808. godini razlika među »kalendarskim« navodima i onima iz Kanonskih vizitacija iznosi 320 duša manje u prvima. Zbirom žitelja pojedinih mjesta razlika narasta na 339 osoba. Kako je za naselje Javorje izostao navod broja stanovnika u ovoj godini, teško je odrediti koji je od navedenih podataka pravi.

Daljnjim pregledom uočava se upisan jednak broj stanovnika po mjestima i za župu kao cjelinu u godinama 1834, 1835. i 1842, što sigurno nije realno.

Tim brojkama pretpostavio sam interpolacijom linearnog trenda između podataka Kanonskih vizitacija 1808. i statističkog popisa 1857. ustanovljeni broj stanovnika kako slijedi:

Godina	»Kalendarski« podaci	Procjena
1814.	2.758	2.671
1826.	3.049	2.927
1834.	3.145	3.097
1835.	3.145	3.119
1842.	3.145	3.268
1847.	3.424	3.375

Prihvaćena dva »oslonca« (Kan. vizitacije i službena statistika) istraživanja sakupljale su dvije odvojene institucije za različite namjene i uz primjenu drugačijih metoda pribiranja. Radi što veće podudarnosti u suvremenim periodičnim (uglavnom desetogodišnjim) popisima stanovništva nastoji se da se prikupljanje podataka izvrši određenoga istog, tzv. »kritičnog« dana u go-

dini. U ovome našem slučaju o nečemu takvom nema ni govora. Posebno o podacima Kanonskih vizitacija ne znamo ništa pobliže. Pa ipak u namjeri daljnjeg vremenskog sagledavanja kretanja stanovništva (za razdoblje 1808—1857. g.) bio sam primoran pribjeći sučeljavanju ovih pokazatelja s podacima službene statistike.

U dnevnoj praksi, posebno pri naučnoj obradi, usporedba i povezivanje takvih podataka za podlogu analize kontinuiteta određenih pojava nije uobičajeno. Bez mogućnosti drugog izbora odlučio sam se na odustajanje od navedenoga »pravila«. Poticaj za takav postupak nalazim u logičnosti unutarnjih odnosa »crkvenih podataka smještenih u vrijeme, prostor i društveno-ekonomske prilike ovoga doba. Isto tako, prihvatljiva veza odraženog broja žitelja iz Kanonskih vizitacija prema utvrđenome stanju popisom 1857. govori u prilog da se pokazatelji navedenih dvaju različitih izvora mogu koristiti za namjenu ove obrade.

Evo pregleda brojnog stanja žitelja i domaćinstava po naseljima fare za 1808. g. po »crkvenim«, i za 1857. g. prema podacima službene statistike.

Župa sv. Vida u Brdovcu

Tabela 1

PREGLED STANJA ŽITELJA I DOMOVA

Naselja	1808. g.[a]			1857. g.[b]		
	domova	duša	stanov. na 1 dom.	kuća	stanovnika	stanov. na 1 kuću
1. Brdovec	24	252	10,5	45	470	10,4
2. Drenje	23	202	8,8	32	289	9,0
3. Harmica	12	85	7,1	20	122	6,1
4. Javorje	15	116	7,7	17	127	7,5
5. Ključ	19	178	9,4	20	236	11,8
6. Laduč Dol.	25	220	8,8	39	342	8,8
7. Laduč Gor.	19	146	7,7	26	232	8,9
8. Prigorje	20	175	8,8	29	248	8,6
9. Prudnica	15	112	7,5	14	130	9,3
10. Šenkovec	12	82	6,8	29	178	6,1
11. Šibice	15	114	7,6	25	155	6,2
12. Zaprešić	59	584	9,9	77	791	10,3
13. Zdenci	26	277	10,7	27	268	9,9
Ukupno	284	2.543	9,0	400	3.588	9,0

[a] Izvor: Protokol 64/XX za 1808. g.
[b] Izvor: Vinko Sabljar, Mjestopisni rječnik, Zagreb 1866. g.

Navedene brojke u prednjoj tabeli što prikazuju nastale promjene stanja (domaćinstava i puka) u polustoljetnom življenju naroda brdovečke parohije nepoznavaocu djeluju kao podaci od istog izvora pribiranja. Već letimičan pogled logične povezanosti istorodnih veličina upućuje na fascinantnu realnost što zrači iz njihovih međusobnih odnosa promatranih po naseljima ili župi u cjelini. Dobiveni broj čeljadi po kući 1808. i (nakon 50 godina) 1857. g. — uz odražene moguće i prihvatljive oscilacije u pojedinim selima, ali za područje župe ostaje posve isti — smatram najboljom potvrdom za mogućnost prihvaća-

nja iskazanog stanja. Tom ocjenom dokazana je ujedno i serioznost kojom su pribirani (u dva podaleka vremenska razdoblja i od strane dviju različitih institucija) »crkveni« kao i podaci državne statistike.

Valorizacijom navedenih veličina u tabeli za svrhe ove analize, krećemo u nastavak istraživanja promjena pučanstva na teritoriju župe sv. Vida u Brdovcu.

Društveni procesi i rast stanovništva

Završetkom procesa utrnuća dijela sitnijih gospodarstava nesposobnih za život vezan uz poljoprivredu, što se »prelomilo« na podacima o kretanju stanovništva (i domaćinstava) 1808. godine, nastavak 19. vijeka odražava suprotan smjer kretanja. Dolazi do naglog obrata u gibanjima pučanstva, do narastanja broja žitelja. U zahvaćenome 49 godišnjem razdoblju ukupno povećanje iznosi 1045 stanovnika, što je godišnji porast od 21,3 osobe, ili 6,9‰.

Poredba iskazanog ukupnog povećanja brojnog stanja pučanstva u razdoblju 1808—1857. g. s 203 više umrlih od rođenih po župskim maticama u istome periodu nameće zaključak da je razlika između navedenih podataka brojnog stanja mogla nastati jedino kao posljedica mehaničkog priljeva žitelja s drugih područja. Međumjesna pomicanja ljudi unutar crkvene župe u ovome razmatranju zanemarena su (i kao nepoznate veličine) jer ne utječu na promjene broja stanoviika samog teritorija.

Uzroke tome nalazim u društveno ekonomskim strujanjima onoga doba. Nadošli »smrtni ropac« tisućuljetnom teroru feudalizma nad milionskim masama obespravljenih kmetova odrazio se najvidnije u raspadu gospoštijskih posjeda. U odrazu buđenja hrvatske nacionalne svijesti (Ilirski pokret) i rastućih materijalnih prohtjeva što su ih nametali sve veća raskoš i lagodan život, zemaljska gospoda su prodavala dio po dio svojih posjeda. Kupovali su ih marljivi, radišni kmetovi koji su posudbom novca gospodi u vidu otplate uz imanje kupovali i svoju slobodu, tako su radili i mnogi pridošlice sa strane.[71]

Plodno zemljište feudalnih posjeda u raspadanju dobivalo je druge gospodare i time privlačilo nove žitelje u kraj na kome se nalazila i brdovečka crkvena župa. Tako nastali uvjeti imali su za posljedicu odraženi pozitivni trend rasta stanovništva.

Toj tezi ide u prilog i narastanje smještajnih jedinica življenja, rada i stanovanja ljudi od 284 domaćinstva 1808. na 400 kuća (indeks 141) u 1857. godini, uz održanje jednako visokog prosjeka nužne veličine gospodarstva za poljodjelske radove (od 9 ukućana). U pojedinim selima, prema iskazu brojki prednje tabele, gibanja kao rezultat prirodnog kretanja (porodi, smrt), selidbe iz jednoga mjesta u drugo, te sa i na područje župe bila su nešto drugačija, što može biti daljnja potvrda njihove realnosti.

---

[71] »Uzrok tima očigledno prvim društvenim mijenama bio je gospodarski: hrvatska su zemaljska gospoda bila prečesto loši gospodari, isprva su trošili mnogo za vojničke svrhe, a kad osmanlijska pogibao jenjava, život postaje lakši, luksuzniji — troškovi rastu! Kad su se vlastela odviše zadušila kod svojih kmetova, oslobađala su ih postupno od tlake, desetine i drugih davanja — gospodarskom evolucijom teče otkupljivanje kmetova koji postaju slobodnjaci i idu svojim zasebnim društvenim razvitkom.« Prema: Josip Horvat, idem, str. I/381.

Na osnovi podataka iz tabele br. 1 u razmatranom polustoljetnom razdoblju nastaje relativno manje ili više snažno povećanje broja žitelja (i domaćinstava) u 12 od ukupno 13 sela. Samo u Zdencima (uz porast jednog gospodarstva) prikazan je pad od 9 duša. Slična situacija odražava se i kod domaćinstava; u svim selima raste broj kuća osim u Prudnici gdje (uz povećanje od 18 pučana) trne jedan »dim«.

KONTINUITET ŽIVLJENJA

Ovom obradom zahvaćeno stanovništvo na području crkvene župe Brdovec u neprekidnosti svoga trajanja je uzak tok u hodu ljudskih masa kojim je nadošlo današnje pokoljenje. Kao skup niza proteklih generacija po biološkim zakonitostima i utjecajem prilika što su uvjetovale dob življenja svake pojedine individue ono je odavno nestalo, utonulo u nepovrat. Vremenska je distanca uzrokom da živući potomci brdovečkih kmetova i slugu ne poznaju svoje daleke pretke.

Svjedočanstvo o negdašnjem postojanju onih bez kojih ne bi bilo ni mnogih danas, pored crkvenih zdanja, oronulih vlastelinskih dvoraca, lipa sred sela i možda pokoje trošne klijeti (ili kuće) jesu zapisi u matičnim knjigama. Ovi zapisi autentični vremenom i sadržajem nastajali su kada su se zbivali i događaji koje opisuju. U njima je odražena svojevrsna slika prirodnog kretanja stanovništva na teritoriju crkvene župe u kontinuitetu od 186 godina. U ovim knjigama nalaze se rukom unošeni podaci o rođenju-krštenju, vjenčanjima i ukopu za gotovo 8 generacija (prema dobivenoj 24-godišnjoj dobi življenja) tadašnjeg stanovništva. Unosila ih je plejada svećenika — 14 župnika i 77 kapelana,[72] radi čega uz raznolikosti pri upisivanju vrve već spomenutim osebujnostima i manjkavostima unošenih obilježja. Uza sve to ove su knjige kao jedini izvor podataka za proučavanje kretanja života pojedinaca i mase ukupnog življa na teritoriju župe sv. Vida u Brdovcu od neprocjenjive vrijednosti.

Razmotrimo kako se odrazilo kretanje broja pučana (i kuća) u zahvaćenome polustoljetnom razdoblju, uz produženje do suvremenih gibanja stanovnika po mjestima i crkvenoj župi kao cjelini.

Stanovništvo u brojkama statističkih pokazatelja do naših dana

Za tu namjenu sačinjen je tabelarni prikaz stanja žitelja brdovačke parohije za svako naselje i ukupno, prema podacima Kanonskih vizitacija. Radi uspostavljanja spone kontinuiteta minulih pokoljenja s današnjim stanovništvom te brojke produžene su pokazateljima službene statistike, od svih popisa stanovništva između 1857. i 1981. godine, do naših dana. Ovime je otvorena mogućnost povezivanja i sagledavanja kretanja ljudi između davno minulih generacija i njihovih suvremenih »potomaka« na teritoriju (bivše) fare — vidi tab. br. 2.

---

[72] U župnom uredu Brdovec čuva se Povjesnica župe sv. Vida Brdovec što je napisao Josip Ciglar, kapelan župe 1877. godine. U toj, na 37 stranica rukom pisanoj Povjesnici stoje ubilježeni neki podaci o razvoju župe od 1637. godine, izgradnji crkve, kapelica te odnosu vlastelina-donatora prema crkvi. Pisac je unio i spisak župnika (jedan od njih, Josip Čolnić — 1727—1729 — postao je kasnije đakovačkim biskupom) i kapelana s godinama njihova boravka u toj župi.

Tabela 2

KRETANJE STANOVNIŠTVA NA PODRUČJU ŽUPE SV. VIDA U BRDOVCU U RASPONU 23 DECENIJA

Naselja	1750.[73]	1771.[74]	1789.[75]	1808.[76]	1857.[77]	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.[78]	Indeks 1981./1857.
1. Brdovec			384	252	470	343	394	408	462	466	497	566	652	703	827	1052	1806	384,3
2. Drenje			185	202	289	276	320	345	386	418	428	513	593	612	629	661	664	229,8
3. Harmica			163	85	122	137	161	158	181	186	152	181	163	163	181	179	270	221,3
4. Javorje			—	116	127	118	138	150	176	219	253	308	324	309	352	457	527	415,0
5. Ključ			160	178	236	210	236	271	265	295	359	397	514	518	552	581	583	247,0
6. Laduč Donji	(2566)			220	342	406	442	513	570	630	702	734	753	736	659	647	803	234,8
7. Laduč Gornji		2739	364	146	232	179	210	242	312	325	330	356	405	509	577	609	588	253,4
8. Prigorje			195	175	248	222	293	330	349	357	405	437	553	577	691	795	725	292,3
9. Prudnica			118	112	130	112	152	191	233	254	308	354	390	421	481	515	523	402,3
10. Šenkovec			—	82	178	173	179	199	195	213	235	234	277	322	416	545	537	301,7
11. Šibice			136	114	155	154	183	184	207	195	206	247	312	295	340	466	385	248,4
12. Zaprešić			599	584	791	790	988	1241	1394	1490	1803	1889	2294	2537	3311	4992	8178	1033,9
13. Zdenci			234	277	268	241	323	411	362	401	424	526	621	615	695	763	880	328,4
	(2566)	2739	2538	2543	3588	3361	4019	4643	5092	5449	6102	6742	7851	8319	9711	12257	16469	459,0

[73] Moja procjena.
[74] Kanonske vizitacije Arhiđakonata Katedrala, knjiga 61/XVII.
[75] Kanonske vizitacije Arhiđakonata Katedrala, Protokol 213; podaci Javorja iskazani s Brdovcem, a Šenkovca s Harmicom.
[76] Kanonske vizitacije Arhiđakonata Katedrala, Protokol 64/XX.
[77] Podaci za razdoblje 1857. do 1971. g. izuzeti iz knjige Hrvatske 1857—1971. koja je izašla kao 54. knjiga JAZU, Zagreb 1980.
[78] Republički zavod za statistiku SR Hrvatske — Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981, Prvi rezultati, Zagreb 1981.

Graf 1

KRETANJE STANOVNIŠTVA ŽUPE SV. VIDA BRDOVEC
1750 - 1981 god.

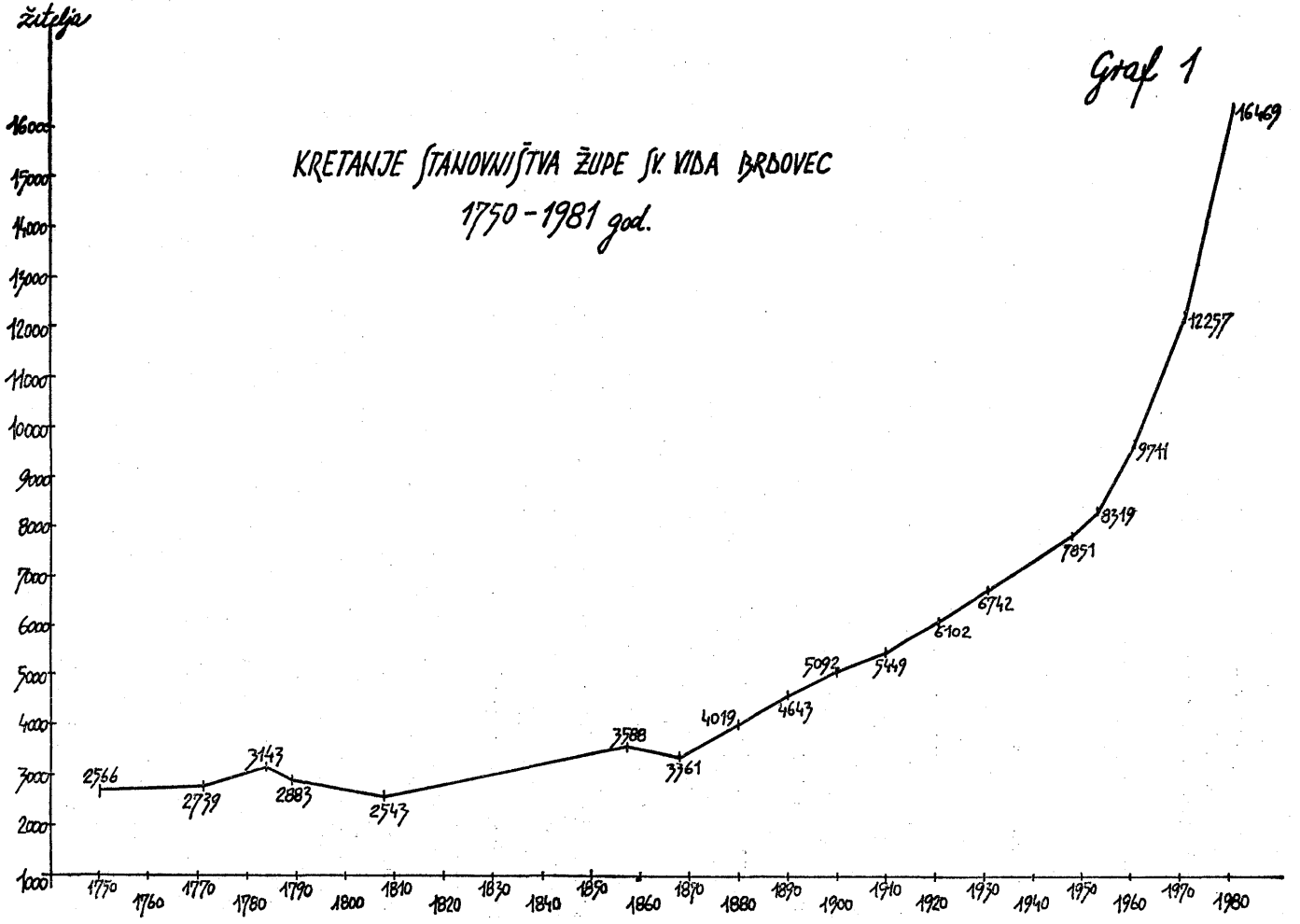

Tako sačinjena tabela odražava pokazatelje o broju čeljadi po selima, i za crkvenu župu kao cjelinu od najranije poznatog (procijenjenog) stanja duša u 1750, do zaključno s brojkama najnovijeg popisa iz 1981. godine. Evo podataka o broju žitelja na početku i kraju zahvaćenog razdoblja.

	Godina		Indeks 1981.
	1750.	1981.	1750.
Broj stanovnika	2.566	16.469	641,8

Dobiveni podaci govore da je pučanstvo fare nakon svih oscilacija — padova i uspona, uz prosječno godišnje povećanje od 59,9 osoba u vremenskom periodu od 232 godine naraslo za gotovo šest i pol puta. Ovim smo povezali dio nepoznate prošlosti uz tekuće vrijeme. Sačinili smo kontinuitet u kretanju stanovništva proučavanog teritorija (nekadašnje) crkvene župe sv. Vida u Brdovcu unatrag 23 decenija.

U prikazanome kretanju stanovništvo brdovečke parohije iza polustoljetnog rasta (do 1857. g.) proživjelo je još jedan registrirani pad. Nakon uvođenja službenih popisa već u prvome 12-godišnjem razdoblju do slijedećeg (drugoga po redu) prebrojavanja žitelja 1869. nestaje 6,3% pučanstva. Stvarni razlozi ovome padu nisu nam poznati, ali smatramo da su posljedica napuštanja teritorija od strane slabijih domaćinstava nakon posvemašnjeg razvrgnuća kmetskih veza i nastalog jačanja kapitalističkih odnosa u poljoprivredi.[79] Ovome u prilog ide i činjenica blizine urbanog središta Zagreba. »U gradskoj privredi pretežno se javlja obrtnička organizacija prerađivačke i uslužne djelatnosti« — navodi Igor Karaman[79a], što je privlačilo dio stanovništva i s područja župe Brdovec u grad.

[79] Razlozi bježanja pučanstva s inače plodnog brdovečkog područja mogu se objasniti specifičnim — po Lenjinu definiranim — tzv. »pruskim putem« razvoja kapitalizma u poljoprivredi naše zemlje.

Postojanje »pruskog puta« u razvitku kapitalizma u hrvatskoj poljoprivredi (u Provincijalu — civilnoj Hrvatskoj) nakon dokinuća tlake obradio je i dokazao dr. ing. Jura Medarić u svojoj studiji: Historijski uvjeti razvoja sistema iskorištavanja zemljišta u požeškoj kotlini od oslobođenja seljaštva do kraja segregacije (1848—1868), objavljenoj u Ekonomskom pregledu 11—12/58, str. 859—885.

Suština je tog razvojnog puta da su se bivši feudalci koji su ubrzo nakon 1848. godine prerasli u veleposjednike-kapitaliste kao članovi vladajuće klase (a velikim su dijelom i sami bili vlastodršci), koristili tim svojim položajem za iznalaženje i primjenu raznih novih oblika eksploatacije bivših svojih kmetova i nakon dokinuća kmetstva. Najmarkantniji vid te eksploatacije bio je sračunat na osiguranje potrebne manuelne radne snage (po dokinuću besplatne tlake) potrebne za obradu veleposjedničkih imanja i to uz uvjete što su ih diktirali sami veleposjednici. Ovu su radnu snagu vlastela nastojala osigurati prije svega nametanjem zabrana seljacima da proširuju uzgoj radno intenzivnih kultura, u prvome redu kukuruza.

To nije omelo, već jedino usporilo intenzifikaciju proizvodnje na seljačkim posjedima, ali je u prvo vrijeme sigurno pripomoglo da seljaštvo iz okolice Zagreba (kamo spada i naša župa) potraži kruha u drugim djelatnostima. Izvor: Ante Gabričević, idem, str. 5.

[79a] Igor Karaman: Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb 1972, str. 11.

Daljnji motiv što je mogao potaknuti pučanstvo crkvene župe Brdovec na odlazak bila je izgradnja i otvaranje željezničke pruge Zidani Most — Sisak 1862. godine.[80] Prolazom kroz Brdovec, Zaprešić i druga naselja fare, ova je pruga vjerojatno angažirala i dio ovdašnjeg življa otvorivši mu šanse da s napredovanjem izgradnje pruge i sam postepeno napušta Sutlansko-posavski kraj. Nova brza prometnica omogućila je i lakši odlazak (ne samo) brdovečkih župljana »u svijet«, u potragu za lakšim i boljim životom. Nedaleki Zagreb sada je postao još privlačniji za stanovništvo Brdovca i okolice.

Prestanak opadanja stanovništva crkvene župe ne prati istovremeni rast pučana u svim područnim naseljima. S 1869. godinom otpočinje povećanje žitelja tek u 2 sela; za popisa 1880. to se zbiva u daljnjih 8 naselja među kojima se nalazi i Zaprešić koji u daljem razdoblju »vuče« rast stanovništva parohije. Popisom iz 1890. utvrđen je prestanak pada broja duša u daljnja 2 sela[81], dok je u negda glavnome naselju područja, Brdovcu, tek (nakon 65 godina) 1921. odraženo povećanje od 27 osoba prema stanju iz 1857. godine.

Kretanje pučanstva Brdovca

Glavno mjesto područja, domicil crkvene župe i sjedište sučije-općine, Brdovec odskače kretanjem svog stanovništva od svih naselja. U prvome razdoblju (do 1857. g.) u Brdovcu dolazi gotovo do udvostručenja broja domova (od 24 na 45 — indeks 187,5) i stanovnika (od 252 na 470 duša — indeks 186,5). Od posebna je značenja pri ovome rastu činjenica da se prosječna brojčana snaga (seljačkog) domaćinstva na kraju razdoblja praktično zadržala na razini od iznad 10 ukućana kao i pred 49 godina.

Tokom daljnjeg 125-godišnjeg perioda naselje Brdovec (prema tab. br. 2) brojem od 1806 stanovnika u 1981. godini zadržava još uvijek vidan drugi položaj po veličini na teritoriju (nekadašnje) parohije. U tome vremenu dešavale su se kod njegova žiteljstva pojave kojih ne susrećemo kod ijednoga drugog prebivališta.

Odmah po nastanku ere statističkih popisa, već u prvome razdoblju do slijedećega popisa stanovnika 1869, Brdovec gubi 27% pučanstva. Istina, u tome periodu održan je pad žiteljstva u 11 od ukupno 13 naselja crkvene župe, ali daleko ispod relativnog smanjenja pučanstva Brdovca (Laduč Gornji za 22,8%, Prudnica 13,8%, Ključ 11%, Prigorje 10,5%, i Zdenci za 10,1%; dok Laduč Donji odražava porast od 18,7% žitelja.[82]

Trebalo je da prođe daljnjih više od pola stoljeća da bi postepenim rastom stanovništvo Brdovca (1921. g.) sustiglo dosegnuto stanje iz 1857 godine.

---

[80] Prema: Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb MCMLXIV-7/775.

[81] Za odraženo napuštanje sela između popisa 1869. i 1890. g. razloge nalazim dijelom u agrarnoj krizi u Hrvatskoj u razdoblju 1873—1895. g.; prema radu Rudolfa Bićanića, Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873—1895, Zagreb 1937.

Pad cijena agrarnih proizvoda i veća potražnja za novcem radi namirenja fiskalnih neelastičnih izdataka visoke granične vrijednosti (porez, sol, najnužnija hrana, zaduženja zbog krize) prisiljava seljaka na iznošenje sve većih količina proizvoda na tržište. Tko to nije uspijevao, napuštao je poljoprivredu.

Izvor: Ante Gabričević, idem, str. 43.

[82] Objašnjenje se nalazi u fusnoti br. 81.

Nakon toga nastavljenim povećanjem do 1806 žitelja u 1981. godini posebno je pridonio skok između dvaju posljednjih popisa (u rasponu 1971—1981. g. — povećanje za 71,7%). Odraženim indeksom od 384,3 poena ekspanzija je rasta stanovništva Brdovca u razdoblju 1857—1981. g. na četvrtom mjestu. Relativno brže napredovala su znatno manja sela Javorje i Prudnica, i trajno najveće naselje Zaprešić.

Rast žitelja Zaprešića

Stanovništvo Zaprešića, najbrojnijeg prebivališta na području župe sv. Vida u Brdovcu ispoljava osebujna obilježja kretanja. Već za najranijih podataka o broju žitelja (1789. g.) u njemu obitava gotovo četvrtina (23,6%) pučanstva crkvene župe. To upućuje na već tadašnji začetak kretanja za prerastanjem u privredno-administrativno središte Sutlansko-krapinskog posavlja. Odraženi pad od 15 osoba kod Zaprešića između 1789. i 1808. godine mogao je nastati kao mehaničko kretanje između pojedinih mjesta, ili emigracijom-imigracijom pošto je ukupno stanovništvo fare u tome vremenu naraslo tek za 5 duša. U daljem polustoljetnom razdoblju (do 1857. g.) uz odraženi indeks rasta od 135,4 žiteljstvo mu se povećava za samo 4,2 duše godišnje.

Do ekspanzije »žive sile« Zaprešića dolazi u posljednjih stotinu i nešto više godina. Prva dva službena popisa početkom druge polovice minulog stoljeća bilježe stagnaciju mještana. Po tome, u zadnjih 113 godina više no udesetostručenjem pučanstva nastaje relativna eksplozija (u odnosu na preostala mjesta) žitelja. Od broja 790 duša 1869. ono se povećava na 8.178 stanovnika 1981. godine, što odražava rast od 65,4 osoba godišnje.

Znatno bržim narastanjem broja duša prema ostalim naseljima, stanovništvo Zaprešića »vuče« i rast pučanstva teritorija brdovečke fare (do 1945. g.). Za posljednjih dvadeset i nešto više godina odraženome bujanju žitelja pridonijelo je formiranje općine sa sjedištem u Zaprešiću (iza 50-tih godina) i njeno uključivanje u zajednicu općina grada Zagreba.

Radi ocjene vitalnosti življenja stanovništva proučavanog teritorija evo i nekih komparativnih pokazatelja kretanja žiteljstva u rasponu od najranije poznatih (statističkih) podataka, do naših dana.[83]

INDEKSI POVEĆANJA BROJA STANOVNIKA
1857—1981. g.

Teritorij crkvene župe Brdovec	459,0
Grad Zaprešić	1.033,9
Naselje Brdovec	384,3
Općina Zaprešić	238,7
SR Hrvatska	209,9

[83] Prema izvorima:
— Dr Mirko Korenčić i suradnici, idem.
— RZZS SR Hrvatske: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981, Prvi rezultati, Zagreb 1981.

Župa sv. Vida Brdovec

Graf. 2

INDEKSI RASTA STANOVNIŠTVA
od 1750 do 1981 godine
(1857 god. = 100,0)

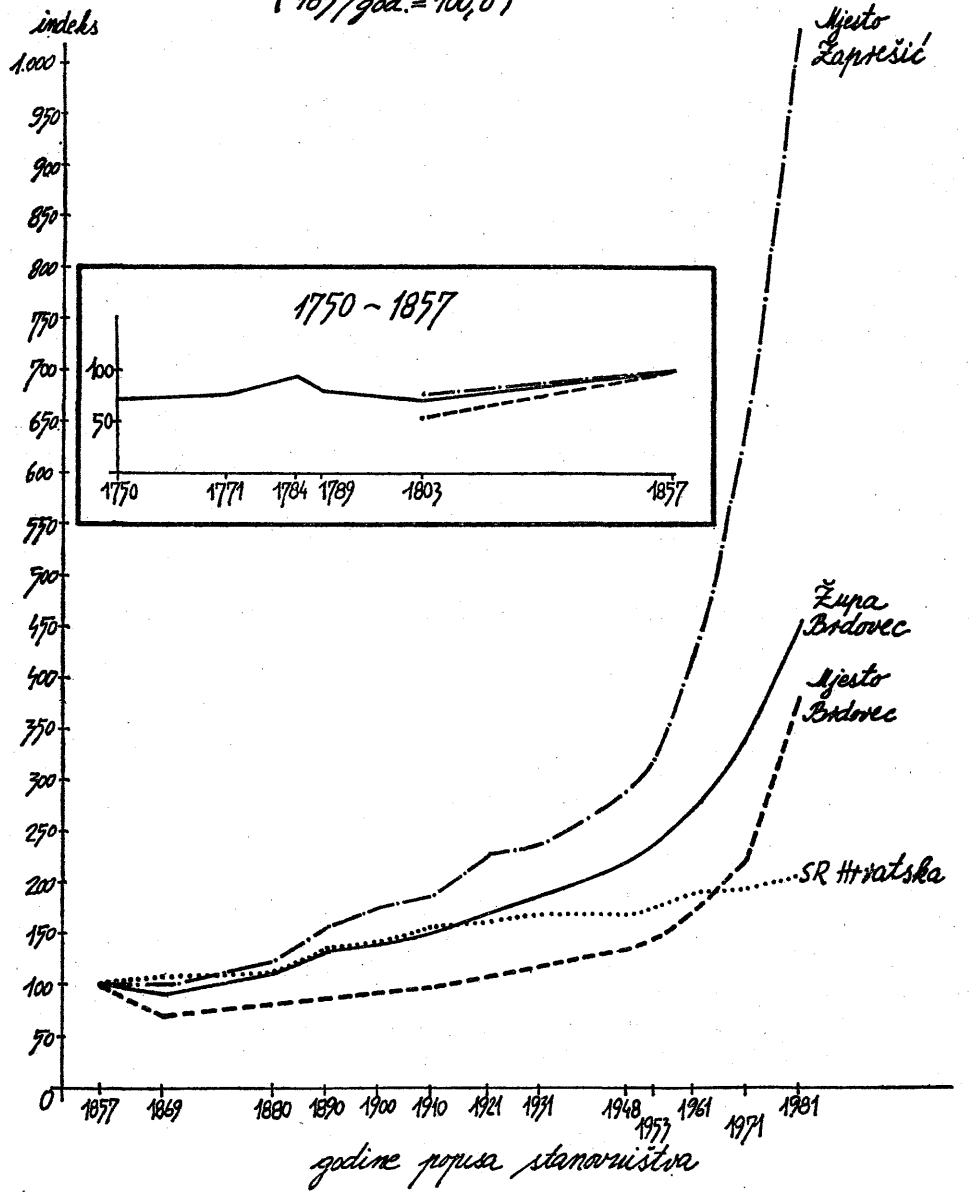

NATALITET

NOVE GENERACIJE

U tabeli I nalaze se podaci o rođenjima žitelja dobiveni vađenjem iz Liber baptisatorum župe sv. Vida u Brdovcu u razdoblju 1672. do 1857, razvrstani po godinama i spolu. Ukupno u tome vremenu bilo je kršteno 20.409 osoba, koje sam podatke, zbog nepoznavanja broja mrtvorođenih, uzeo kao broj rođenja.

U maticu rođenih-krštenih podaci su unošeni prigodom krštenja novorođenčeta: datum upisa, ime, spol, ime i prezime roditelja i svjedoka (kumova), te mjesto stanovanja. Uz navedeno stoji redovno i podatak o tome da li je dijete bračno (legitimo) ili vanbračno (ex illegitimo thoro često »spurius« — kopile) kao i o rođenjima blizanaca (gemini).

Za ova proučavanja osnovni interes bio je utvrđivanje datuma rođenja i spola djeteta. Poznato je da se datum rođenja i krštenja ne poklapaju, odnosno da se krštenje djeteta obavlja određeni broj dana nakon rođenja. U matice upisani su datumi krštenja. Iz današnje perspektive postojeći, najčešće nepoznati razmaci između rođenja i krštenja kod većine djece što se nalazi u istoj kalendarskoj godini nisu od nekog značenja.

Pri izvlačenju podataka kod dijela novorođenih odrazile su se teškoće. Jedan broj djece krštene u početku godine bio je rođen u prethodnoj, i ovim načinom postojala su godinu dana mlađa. Zbog nepoznavanja i veoma različitog vremenskog raspona između rođenja i krštenja to se ne da ustanoviti. Kako se ovdje radi o dugom kontinuiranom vremenskom rasponu od 186 godina, a prenošenja su se redovno ponavljala između svakih dviju dodiranih godina (iako u različitom broju i nejednakim vremenskim distancama), ipak ih se dio kompenzirao.

Spol djeteta utvrđivao sam pored navoda »filius« (sin) ili »filia« (kćerka) još i po upisanom imenu.

Jednako sam dobio i brojke o vanbračno rođenoj djeci, a stavio sam ih uz pokazatelje ukupno rođenih u svakoj godini.

Visoki natalitet uz pulsirajuće godišnje porode

Pokušajmo izvući određene zaključke iz srednjih godišnjih podataka o rođenjima brdovečkih župljana.

U pristupu, stavljanjem u odnos novorođenih s ukupnom masom žitelja čiji su oni porod, odrazila se snažna vitalnost stanovništva. Iz obračunatih desetogodišnjih prosjeka rađanja uokolo godina s navedenim (poznatim) brojem pučanstva u Kanonskim vizitacijama, dobivene su slijedeće stope nataliteta:

$$1771 — \frac{121{,}4}{2.739} = 44{,}3‰$$

$$1808 — \frac{131{,}1}{2.543} = 51{,}6‰$$

PARS PRIMA

CONTINET BAPTIZATOS A TEMPORE PAROCHI R: D: IOANNIS KOBBE

ANNO 1672

FEBRVARIVS

11. huius, Baptizatus est filius legitimus Georgij Pogledich et consortis eius Magdalenae, Matthias nomine, ex Prigorie, cuius Patrini Ioannes Soczy et helena Plauiska.

huius, Baptizatus ē filiꝰ legitimꝰ Matthiae kouach et consortis eiꝰ Margarethae Nomine Matthias, ex Zaprefzeche, cuiꝰ Patrini Nicol: Mlekan, Cathar: Turkouichka.

13. huiꝰ, Baptizatꝰ ē filiꝰ legitimꝰ Michaelis Skorniak et consortis eiꝰ Dorotheae, ex Zaprofzeche, nne Georgiꝰ, cuiꝰ Patrini Martinꝰ Bezuh, Cathar: Vinczek.

16 huiꝰ, Baptizatꝰ ē filiꝰ legitimꝰ G: D: Ioannis Marchinko et Dnae Consortis eius Dorotheae Natae Sztolnekouich, nne Wolffgangus, cuius Patrini G: D: Ioannes Dersanich et G: Dna Catharina Berkyska.

17 huiꝰ, baptizatꝰ ē filiꝰ legitimꝰ Petri Chernchich et consortis eiꝰ Cathr: nne Marcꝰ, ex cuius patrini Andreas bacha Magdalena Miksich.

17. huiꝰ, baptizata ē filia legitima Gaspari Skaly et consortis eiꝰ Catharinae, nne Barbara, ex Zaprefzech, cuiꝰ patrini Barthal: [illegible]

Pri daljnjem izučavanju pokazat će se da su sve do potkraj razdoblja (od 1750. nadalje, odkada postoje obračuni — procjene broja žitelja), desetogodišnji prosjeci stopa nataliteta prelazili 40‰ (usporedi tab. 14).

Ovako visoki porodi u vremenu našega proučavanja, uz gotovo podjednaku smrtnost (što će se kasnije vidjeti) imali su svoju društvenu i ekonomsku opravdanost. Daljnjim istraživanjima to će biti nesumnjivo potvrđeno.

U iznesenim brojkama niza godišnjih podataka o rođenjima u rasponu 1672—1857. na području fare Brdovec, prema tab. I, sadržane su na prvi pogled neshvatljive oscilacije. U tim podacima, od kojih je najniži 1723 — samo 10 poroda, pa do 194 najviše rođenih u 1777. godini, zgusnute su svakojake bure i vihori što ih je proživljavalo ondašnje stanovništvo, i među njima za ljudsku reprodukciju doraslo žiteljstvo.

Uz endogene činioce, uočena osciliranja poroda odraz su mnogih (nepoznatih) »stimula« i »kočnica« rađanja. Korijeni im se začinju u dubini ljudske duše i sežu preko svakodnevnih briga, radosti i nevolja do krupnih prirodnih i široko svjetskih društvenih kretanja, što je svojstveno svakome vremenu i prostoru. Kao što naš interes pobuđuje smanjivanja nataliteta sa svojim uzrocima, isto tako zanimljivi su i povremeni skokovi rađanja. Činioci ovih, iako s kontradjelovanjem, mogli su biti oni isti faktori čije su posljedice nastali padovi rođenja.

Na ljudsko razmnožavanje kao osebujan prirodni fenomen (osim nasilnih mjera) jedva je moguće utjecati. Dolazak novih pokoljenja na svijet, pored spremnosti zrelih osoba za reprodukciju, u svakodnevnici života ovisan je o mnogobrojnim faktorima. Većinu od njih jedva je moguće sagledati, posebno kada se radi o znatnijem broju učesnika (širem prostoru) i već minulom vremenu. U traganju za činiocima odraženih napadnih razlika među brojkama godišnjih rađanja u parohiji Brdovec izgleda da se jedan od uzroka ipak dade otkriti.[84]

Neki odnosi i pojave među podacima o porodu, neobičnim padovima ili rastu nataliteta smješteni u vremenska zbivanja upravo »bodu oči«. Padovi i skokovi promatrani po godinama, kao i intenzitetu takvi su da se ne mogu smatrati »normalnim« (u većini slučajeva) kretanjem pojave. Mora da su postojali neki katkada različiti (tisuće svakodnevnih malih radosti!), ponekad isti (ratovi!) učinioci što su dovodili do osciliranja rađanja koja nameću odgovarajuća razmišljanja i traže razjašnjenja, ako ga i gdje ima!

Reprodukcija stanovništva u odrazu ratnih vihora

U analizi oscilirajućih podataka godišnjih poroda nameće se određena stohastička veza s poznatim fenomenom tog doba. U mnogim godinama pad nataliteta (i ženidaba) odražava neku ovisnost o razdobljima ratnih zbivanja. S vremenom kada se dio muških i s ovog teritorija, kao pripadnici banskih jedinica, nalazio trajnije odsutan od svojih obitelji, moglo je imati za posljedicu smanjenje rađanja. Iako je presmiono povezivati navedene pojave, određena »značenja« iz dobivenih brojki nameću se sama po sebi. U to se neće

[84] Brojke nataliteta koje se primiču biološkoj granici reproduktivnosti govore, da izučavano stanovništvo nije primjenjivalo (osim uvijek mogućih skrivenih abortusa) neke restriktivne mjere za smanjivanje broja poroda. Rađalo se »koliko bog da«, što je često »viša sila« (ratovi) ometala.

biti teško uvjeriti čitajući daljnje stranice na kojima su pokušana sagledavanja nataliteta (i nupcijaliteta) »brdovečkog« žiteljstva u odrazu pojedinih značajnijih ratnih događaja.

U kontinuitetu ratnih okršaja s Turcima dolazi do spaljivanja Sulejmanova mosta preko Drave kod Osijeka od strane Nikole Zrinskog početkom 1664. g. To izaziva odmazdu rušenjem Novog Zrina (na sutoku Mure i Drave) od strane vezira Ahmeda Ćuprilića nadolazećeg ljeta.[85] U godinama koje su slijedile bila je otkrivena urota Zrinsko-Frankopanska, što je imalo za posljedicu »skidanje glava« Petru Zrinskom i Krsti Frankopanu u Bečkom Novom Mjestu 1671. godine. Nakon toga bilo je nastalo podulje zatišje, sve do rata za oslobođenje (od Turaka — od Dunava do Crne Gore) od 1683—1699.[86] Da li je i koliko visina poroda u Brdovcu i okolini bila vezana uz te i druge događaje, pokušajmo utvrditi usporedbom podataka rađanja i vjenčanja s (ratnim) zbivanjima toga vremena!

Razdoblje do vladavine »naše Kraljice«

S godinom nakon pogibije Zrinskog i Frankopana otpočeto je zavođenje u maticu krštenih u župi Brdovec. Slijedom brojki upisanih rođenja u varirajućim godišnjim podacima odraženo je u prosjeku 87 poroda do pred vojnu za progon Turaka.

Nakon 103 rođenja 1673, iza tri godine (1676. g.) dolaze samo 42 dojenčeta. Za daljnje tri godine (do 1679) broj rođenja vraća se podjednakim ritmom prema nivou iz 1673. g. Ovo je za brdovečki kraj izgledalo mirno doba i dio odgovora uočene pojave nalazi se među iznesenim brojkama sklopljenih brakova (tab. IV). Od po 23 vjenčanja u godinama 1672/4, u 1675. bilo ih je 8, po čemu slijedi rast na 14 u 1676, zatim 30 u 1677. i 47 u 1678. godine. Ostali uzroci ovome padu nataliteta kriju se u razlozima što su doveli i do smanjivanja ženidaba, a koji nam ostaju u tami povijesti nepoznati.

Iza brzog »oporavka« u slijedećih 6 godina, pet je s prosjekom od stotinu rođenih. I odjednom, s 1683-ćom godinom (poraz Turaka pod Bečom i početak njihova protjerivanja sa naših područja) nastaje pad nataliteta za 29%. U ovome 17-godišnjem ratu za koji nemamo dokaze o sudjelovanju »brdovečkih momaka« u ratnim operacijama, zaostala svjedočanstva u maticama rođenih i vjenčanih župe sv. Vida u Brdovcu, ipak to potvrđuju. U čitavom periodu samo su dvije godine (1688. i 1689) s podacima iznad stotinu rođenih. Sve ostale su niže; 1694 s tek 27, a kraj razdoblja — 1699. godina prikazuje 37 novih župljana.

Slične odraze toga nalazimo i u tabeli (br. IV) sklopljenih brakova. U prvoj 1683. godini zbio se nagli pad (od 30 u 1682) na 8 vjenčanja. Iza dvije nešto »bolje« godine, opet (1686. g.) samo s 8 novih brakova. Slijedi nagli skok na 46 i 50 vjenčanja, iza čega nastupa postepeno varirajući pad do samo 5 brakova 1696, da bi »pečat« razdoblju oslobodilačkog rata od Turaka bila 1698. godina u kojoj su objavljena samo 4 vjenčanja.

---

[85] Podrobnije o Novome Zrinu i događajima što su doveli do njegova rušenja vidi: Dragutin Feletar, Legrad, Čakovec 1971.

[86] Čiji završetak označava poznati mir u Sr. Karlovcima iste godine. Izvor: Ferdo Šišić — ibid. str. 297—316.

Po nastalom miru, već u idućoj 1700. godini natalitet se udvostručuje — 78 rođenja. Za daljnjih godina brojka poroda »se drži« sve do pred ponovni trogodišnji rat Karla III. s Turcima (1716—1718). U tome ratu, kako navodi povjesničar Šišić »banski je namjesnik za vojne poslove Ivan Drašković provalio sa svojom vojskom preko Dubice u porječje Sane i Vrbasa«,[87] u čemu nalazimo odgovor na već postavljeno pitanje. Kako su brdovečki župljani (i drugi) služili u banskoj vojsci, tri godine (vjerojatno očekivanog napada) pred ovaj rat i u njegovoj prvoj godini odražen je nagli pad rađanja. Od 100 poroda u 1712, iduće 1713. ih je 46; 1714. prikazuje 35, a godina pred sam rat — 1715. donosi samo 17 »beba«.[88] Nakon prve ratne godine slabijeg poroda natalitet se vraća normalnim tokovima da bi se 1719. g. (114 poroda) i 1721. g. (139 novorođenih) zbio pravi »baby boom«.

Uokolo vremena ovog rata odražena su simptomatična osciliranja vjenčanja, uočena već i pri opisu poroda. Dvije godine pred rat od 23 sklopljena braka u 1712, i potom 16 vjenčanja 1713, u 1714. godini ostao je upisan *najniži broj vjenčanja, samo 2 sklopljena braka u čitavom 186 godišnjem razdoblju.* Ratne 1716. godine (nakon »oporavka« 1715. na 27 vjenčanja) upisano je samo 6 novih brakova.

Da bi nepoznanica oko izbivanja (ne samo) ledičnih u ratnim pohodima bila još zagonetnija, u drugoj (1717) godini rata vjenčanja se penju do brojke 30, i potom opet (zadnja ratna godina!) 8. Kraj rata nije značio istovremeno otpuštanje iz vojske, ili je bilo potrebno određeno vrijeme »zagledavanja« mladenaca pred ženidbu, o čemu govori podatak da je još u godini nakon ovoga rata ubilježeno samo 5 vjenčanja. Sklapanje novih brakova pridošlih iz rata teklo je sporije od doživljene radosti koja je prožimala oženjene ratnike u intimi svog doma, što je pridonijelo erupciji 114 rođenih među 78 »beba« godinu prije, i 77 u 1720. godini.

U »mirnome« razdoblju do slijedećeg rata (1736. g.) uz prihvatljive cifre nataliteta *odskače 1723. godina s najnižim porodom u svih 186 godina — samo 10 beba* među nizom godina s iznad 70 rođenih godišnje. Da odraženi pad nataliteta nije »bez veze« govori istodobni pad nupcijaliteta od 24 vjenčanja 1722. na samo 8 novih brakova u 1723. godini, iza čega slijedi postepeni dvogodišnji »oporavak«. Objašnjenje ovome naglom padu rađanja i vjenčanja moglo bi se kriti u kakvu iznenadnome zlu kao što su epidemije ili pošasti, a što zbog nedostatka podataka o umrlima nismo u mogućnosti provjeriti, a isto tako i u pomanjkanju kruha, jer su nedostajale za obradu zemlje snage najvitalnijih muževa koji su »gnjili« i ginuli po raznim bojištima.

Pod slična obilježja mogle bi se podvesti i »erupcije« rađanja — 1726. g. sa 126 beba (između 72 godinu prije, i 78 godinu iza), i 1729. sa 130 poroda (96 prije i 92 nakon te godine) kao prirodni »odušci« depresiranim godinama. Još je podosta sličnih prodora nataliteta do kraja razdoblja za koje nemamo pravi odgovor.

Za ponovnog četverogodišnjeg rata Karla III. (1736—1739), uz stabilne brojke vjenčanja u tri ratne godine jedva da je uočljiv nešto slabiji porod. Ovo govori kao da brdovečki župljani u tome ratu nisu (uopće ili u znatnijem broju) učestvovali.

---

[87] Ferdo Šišić, ibid., str. 321.

[88] Među ovima 7. veljače bi kršten (kasniji zagrebački kanonik i povjesničar) Baltazar Krčelić, sin Nikole Krčelića iz Šenkovca i supruge mu Judite Darić. Kumovi su bili Daniel Rauch i Juliana Moscon.

Marija — Terezijanski period

U prvome gotovo nastavljenom »nasljednom ratu« Marije Terezije (1741—1748) u obrani protiv Pruske, Bavarske i Francuske Hrvati su nosili lavovski dio. Za ovaj rat povjesničar Šišić bilježi da su u njemu »Hrvati i Srbi sudjelovali u velikom broju ne samo kao redovita krajiška vojska nego i u dobrovoljačkim četama« (poznati Trenkovi panduri).[89]

U kakvim su se prilikama nalazili i kako su tretirani naši ljudi boreći se po evropskim bojištima za nasljedstvo »svoje carice«, doznajemo od Aleksandra Petačića, jednog od zapovjednika hrvatske vojske, koji piše »da od početka kolovoza 1744. sve do kasne zime, danju i noću, bez čadora katkad i bez kruha, lišeni odore i novca, moradoše podnositi sve ratne poteškoće. Pa ipak ih i sada po najvećoj zimi neće da namjeste u mirne stanove, nego ih stavljaju na krajnju granicu pred neprijatelja, i to u zemlji poharanoj, lišenoj svake hrane, gdje moraju pogibati od nevolje«.[90]

Gledajući posljedice ovoga rata preko brdovečkih matica, nailazimo na dva ne posve jednaka odraza. Prema knjizi vjenčanja brojka novih brakova bila je »prepolovljena« u godinama 1742. i 1744, dok je broj rođenja jedino nešto ispod »normale« u 1743. godini. Nakon toga došlo je do neobjašnjivog bujanja rođenja (u četiri godine), čime je povučen godišnji prosjek na 105 rođenih za ovoga rata prema 86 u prethodnom (1736—39).

Nakon 7 mirnih godina ponovno je izbio sedmogodišnji rat (1756—1763) Marije Terezije s pruskim kraljem Fridrichom II.[91] Bilo bi pravo čudo da je taj rat (kao i svi drugi) protekao bez nas.[92] Naprotiv, »U njemu je učestvovala i krajiška i banska vojska«.[93] Ovaj rat odrazio se nešto manje drastično od nekih prethodnih u manifestacijama radnji što dovode do reprodukcije stanovništva. Porod je spao u dvije od prvih godina (1758. i 1759) ispod stotine, dok je u svim preostalim godištima bilo rođenih iznad 130. Utjecaj rata na sklapanja brakova još je izraženiji. U početnim dvjema godinama vjenčanja su prepolovljena, što se zbilo i zadnje ratne godine, te one što je slijedi.

U nastalom 23-godišnjem mirnome vremenu (u kome 1780. g. završava razdoblje M. Terezije, a vlast preuzima njen sin Josip II) uočavaju se dvije godine izrazito depresiranog nataliteta. Dok je većina godišta ovog perioda daleko iznad stotinu poroda, rađanja u depresiranim godinama spala su ispod brojke 90. Prva (1764. g. — 85 rođenih) godina po završetku sedmogodišnjeg rata, mogla bi predstavljati odraz njegova utjecaja. Za pojavu druge (1768.

---

[89] Ferdo Šišić: idem, str. 324.

[90] Josip Horvat, idem, str. II/33.

[91] Suvremenik ovih zbivanja, historičar Baltazar Adam Krčelić piše o tome u svojim Anuaeama ili Historiji kako je 5. XII 1755. pruski kralj Fridrik kod Breslaua »porazio čitavu našu vojsku i raspršio je« — da se bježalo do granice Češke. I u nastavku: »Prema službenim izvještajima bana grofa Nadasdyja ... tom smo prilikom izgubili 70.000 što zarobljenih, što poginulih i ranjenih.«
Prema: Baltazar Adam Krčelić, idem, str. 351.

[92] Tako je bilo sve do kraja I. svjetskog rata, da su naši ljudi ginuli za tuđina, a što je inspiriralo pjesnika D. Domjanića u njegovim Krvavim ciklamama:

»I tam, gde su najgorši boji,
Gde nigdo se smrti ne straši,
I najviše gde ih pogiba,
Sigurno tam budeju naši«.

[93] Ferdo Šišić, ibid., str. 327.

g. — 87 rođenja) ne postoji drugi odgovor, osim da su je proizveli nepoznati činioci.

Kod vjenčanja nailazimo na ponešto drugačiju situaciju. Već u 1763—čoj, zadnjoj godini proteklog rata nupcijalitet se prepolovljava (u odnosu na prethodnu), i ta 24 sklopljena braka ponavljaju se 1764. godine, da bi nakon 46 kopuliranja 1765. u 1766. godini spali ponovno na 23 vjenčanja. Uzroci navedenih padova nupcijaliteta (ako isključimo subjektivni faktor spremnosti za ulazak u brak o kome ništa ne znamo) mogu biti odrazi ratnih godina, ali i nedovoljan broj doraslih ženika zbog manjka poroda muške djece pred dvadesetak godina.

Od Josipa II. do slobodnog seljaka

Razdoblje s pretežno mirnim godinama započeto za M. Terezije nastavlja se i nakon preuzimanja vlasti Josipa II. Bez poznavanja povijesti o tome najočitije govore ubilježena rođenja (krštenja) u crkvenoj župi Brdovec. Od već spominjane 1768. u matične je knjige upisivano u neprekidnome nizu od 18 godina iznad stotinu rođenja godišnje — sve do ponovnog rata.

Pri vjenčanju u ovome vremenu nije bilo izražajnijih odstupanja, uz opasku da za 6 godišta (1779—1784) tog perioda nedostaju podaci o sklopljenim brakovima.

Za slijedećeg »turskog rata« Josipa II. (1787—1791) fenomen utjecaja ratnih zbivanja na rađanja u brdovečkoj župi nastavlja se. Počinje s 1786-tom godinom pred vojnu u kojoj je brojka nataliteta već niža za 31 od prethodne (pad od 149 na 118). U prvoj ratnoj godini podaci o rađanju slijede padom za 44 »bebe« (ili 37,3%) u odnosu na prethodnu, tj. godinu uoči rata. Druga se godina rata »popravlja« za 12 više rođenih, ali je još daleko ispod »normale«. U trećoj godini prestaje utjecaj ratnih zbivanja na porod, natalitet se vraća u normalne okvire evidentnim skokom od 86 rođenih u 1788. na 135 u 1789. i produžetkom na toj razini.

Pri razmatranju brojnosti pučanstva utvrdili smo da je 1789. godine došlo do promjene veličine teritorija župe i pada žitelja za 22% (ili 691 osobe). Odraz tih promjena nije vidljiv u matičnim knjigama u podacima rođenih.

U prvoj godini »turskog rata« Josipa II. vjenčanja su spala na posve nisku granu. U »liber copulatorum« ubilježeno je samo 8 novih brakova, da bi registracijom od 35 vjenčanja u slijedećoj godini stanje krenulo prema normalizaciji.[94]

---

[94] Tih godina sručili su se prirodni saveznici »rat, grad, glad i smrt« na zemlju Hrvatsku.

Uz pad nataliteta, na »našem« stanovništvu odražen je 1787. g. i neobično visok. za 3,1 puta veći mortalitet od broja živorođenih.

Krivošić ubraja pomor zagrebačkog stanovništva 1787—1789 g. (u već spomenutoj studiji Zagreb i njegovo stanovništvo) među »prave kataklizme«. O tim godinama zapisao je (prema: Nikola Nikolić, Kronika župe Bistra) plebanuš Jakov Czerovzky: »Letto 1786. opet je tuča vsu stern« i vinograde potukla. »K — ovoj nesreči jošće ovo isto letto nadošla jesu Oblakoterja (Nubifragia) iz kojih sila vode izlejana« koja je isprala svu bolju zemlju i gnoj.

Ratni front između Austrije i Turaka (prema: Dr Lovre Katić, Pregled povijesti Hrvata, str. 178) u dužini od Dalmacije do Galicije je vodio preko Hrvatske. »Oko 50.000 Hrvata stajalo je uz Unu i Savu«. Neke odraze tog rata nalazimo u Memoarima grofa Adama Oršića, kad piše: »Godine 1786. Karl Lichtenstein ležao je pred

U ratovima što ih je Franjo I. vodio s francuskom revolucijom i »Napoleonovim carstvom« (1792—1797) prema Šišiću: »Hrvati i Srbi krajišnici u znatnome broju vojevali su na raznim bojištima u sjevernoj Italiji, Nizozemskoj i Njemačkoj.[95] Ovaj rat nije se vidno odrazio kako na »prinovu« tako ni na pad brojnog stanja žiteljstva župe Brdovec. Objašnjenje nalazim u Šišićevu navodu »krajišnici«, iz čega slijedi kao da u tim ratovima nisu učestvovali »zagorski momci« (banska vojska!). Ovome zaključku idu u prilog i brojke rođenih i vjenčanih na području župe.

Za drugoga (trogodišnjeg) rata s Francuzima (1799—1801) upadljiva središnja cifra od 91 novorođenčeta između 115 godinu prije i 113 zadnje godine rata nameće pomisao o mogućem izbivanju dijela »brdovečkih« muških u toj vojni, o čemu ostaje da nagađamo. Indikativan je podatak u prilog navedenome i brojka od 20 sklopljenih brakova u prvoj godini rata koja se nalazi između 31 vjenčanja 1798. i 37 parova mladenaca u 1800-toj godini. Ova je godina obilježena (a da nam nije poznato što se iza toga krije) i najvišim mortalitetom u čitavom razdoblju promatranja — s 312 »nestalih« duša među daleko nižim brojem umrlih u okolnim godinama.

Slične su se pojave odrazile i za trećega rata s Napoleonovom 1805.[96] Napadno niža brojka od 93 rođena u godini iza tog sukoba, prema 140 dojenčadi prije i 153 nakon te godine, »nudi« objašnjenje i toj pojavi u odsutnosti muških na ratištu. Da navedeno nije »bez veze« s ratnim zbivanjima, potvrđuje i pogled u podatke nupcijaliteta. Od niza brojki 49, 37, 59 (u 1802/4) u 1805. odjednom samo 20 brakova. Ovako nizak broj vjenčanja reflektirao se preskokom u još dvjema od narednih godina (1807—20 i 1809—39 brakova).

Slijedilo je dugo polustoljetno razdoblje mira, bez zabilježenih vojnih sukoba. Oscilacije među dobivenim brojkama rođenih i vjenčanih tog doba što odražavaju fundamentalne procese u trajanju svakoga stanovništva, nisu toliko izražajne kao u prethodnom razdoblju. Ipak nužno se osvrnuti na nekoliko ekscesnih godišnjih padova, iako određeni čvršći povodi za to nedostaju.

Kao prve nameću se 1816. i 1817-godine za redom s ispod 90 rođenih u dužem nizu nad stotinu poroda godišnje. Dvije godine ranije prepolovljen je i broj ženidaba — 1814. sa 14 brakova između 35 vjenčanih godinu prije i 31 u 1815. godini (jednako je u toj godini spao i broj rođenih od 139 u 1813. g. na 113). Za ova kretanja postoji realna osnova o mogućnosti da su stajala

---

Dubicom, ušančio se i nije izveo ništa znatna. Brojne su mu čete ležale po bolnicama i umirale. Seljak je zbog podvoza i drugih nepogodnih stvari krajne stisnut. Bio je dao za podvoz konje i stoku, konačno mu je ova još i zaražena, pa je nakon toga uslijedila opća stočna zaraza. Ja sam, koji to pišem, izgubio sam u deset dana 96 komada najljepše švicarske pasmine. Po cestama je ležala ljeti djelomično carska, djelomično privatna rogata marva i krepani konji, i nije bilo dovoljno marve za obrađivanje zemlje. Zemlju se većinom kopalo i tako sijalo žito. Strašna nerodna godina prouzrokovala je veliku glad, tako da su seljaci pekli kruh iz drvene kore i kukuruznih klasunjaca, a nadjeni su mnogi i njihova djeca mrtvi od gladi na cestama, po šumama i pašnjacima«. Izvor: Josip Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina idem, str. II/83.

[95] Ferdo Šišić, idem, str. 379.

Ovim ratom Austrija je dobila od Venecije (koju je Napoleon porazio) Istru, Kvarnersko otočje, Dalmaciju i Boku kotorsku.

[96] Oba ova rata Austrija je izgubila, te je mirom u Požunu 1805. morala odstupiti Dalmaciju Napoleonu. Nakon toga Francuzi su 1806. ušli u Dubrovnik čime je je prestala tisućljetna sloboda ovoga grada.

u vezi s izbivanjem muških »u kasarnama«. Na tu pomisao navodi nas Šišićev opis nekih zbivanja u to doba. Po obnovljenom apsolutizmu Franje I. pod Metternichovim uputama poslije 1815. (navodi Šišić), vlada »je vojničkom silom provodila kraljevske naredbe«. I dalje, kako je »Franjo pokušao da naredbenim putem sakupi 30.000 novaka po Ugarskoj i Hrvatskoj, pošto je buknula revolucija u Italiji i Španiji.[97]

Slijede oscilacije padova i uspona rođenja i vjenčanja (poneke u tandemima) za koje smatram, u nemogućnosti pronalaženja bližih uzroka, da su odraz svakodnevnih briga i nevolja čiji nam uzroci nisu poznati. Evo nekih izraženijih pojava.

U 1826. broj od 17 vjenčanja označio je tek polovinu brakova među godinom prije (35) i slijedećom (27), da bi u nastavnoj bio odražen skok na 55 pari mladenaca.

Fenomenu pada nataliteta 1832. u nizu brojki:

1830 — 169 rođenja
1831 — 117 dojenčadi
1832 — 86 poroda
1833 — 135 »beba«

prethodi splasnuće vjenčanja u 1831. (godinu prije) na 19 brakova među 38 i 41 u dodirnim godinama. Postoji li, i kakova veza među odrazima navedenih pojava vjenčanja i rođenja, brojke na to upućuju, ostaje (za sada) bez odgovora.

Posljednji u maticama župe Brdovec odraženi uočljivi pad rađanja zbio se je 1851; od 133 u 1850. na 80 u 1851. i ponovni uspon na 114 poroda u 1852. godini. Ovu pojavu dovodim u neposrednu vezu s događajima »mađarske revolucije 1848—49« (u kojoj je učestvovao ban Jelačić s hrvatskom vojskom). Za potvrdu neka posluži ovo:

U »liber mortuorum« br. 87 župe Brdovec nalazi se pismo općine Brdovec br. 965 od 9. studenog 1853. naslovljeno župniku Nikoli Bellaku kao »verodostojni izvadak vrhu pomerlih u magjarskom ratu ovostranih momakah do znanja i ravnanja glede udovih ženitbe kako slediju«.

Nakon ovoga dan je spisak imena »pomerlih« po mjestima: Zdenci 8, Brdovec 3, Prudnica 3, Šibice 1, Drenje 1, Šenkovec 1, Laduč Dolnji 1, Zaprešić 5 — sveukupno 23 »momakah«.

Vanbračni porodi

Iz podataka tab. I uočava se još jedna zanimljiva pojava: lagano, postepeno narastanje vanbračnih ili nezakonitih poroda.

Vanbračna su djeca bez svoje krivnje bivala kriva što su došla na ovaj svijet po prirodnim zakonitostima koje se nisu podvrgavale važećim društvenim konvencijama, pa su rođena bez prethodnog »blagoslova« veze muškarca i žene (vjenčanje-brak) od strane »svete matere crkve«. Rađanje vanbračne djece društvo je žigosalo, i smatrano je ne samo grijehom (pred bogom) već

[97] Ferdo Šišić: idem, str. 393.

i ljudskom sramotom. Naročito se upiralo prstom u majke takve djece,[98] a ona su bila nazivana raznim posprdnim imenima: »kopile«, »fačuk« i sl.

Već pri ulasku u život vanbračna su djeca bila hendikepirana. Sudbina im je bila manje sklona i drugačija od ostale djece. Većinom su »odlazili« odmah nakon poroda, najčešće zbog lošijih uvjeta pri rađanju i izostanku njege. Ne rijetko i same majke su ih uništavale (bacale u Savu, davile, ostavljale kojekuda).

Crkva je vodila strogu kontrolu o tome da li je dijete (s njena aspekta) »zakonito« ili »nezakonito«, što je redovno unošeno u matične knjige s ostalim podacima o krštenom novorođenčetu. Pri upisu češće je bilo ispušteno (»zaboravljeno«) ime djeteta, oznaka spola ili koji drugi od osnovnih podataka (ime roditelja, kumova), nego što bi izostalo obilježje »legitimus« — »illegitimus!« Ovim podacima zahvaljujemo i mogućnost današnjeg praćenja te pojave.

Vanbračni porodi na teritoriju župe Brdovec počeli su stidljivo s po jednim, dva i do tri nezakonita djeteta u ponekim godinama tamo negdje do oslobodilačkog rata (1683—1699). U tome vremenu odjednom je nastalo (1687) šest uzastopnih godišta s po jednim do 4 spurijusa. Nakon slijedećih dviju godina uz začeća »ex legitimo Thoro« nailazi brojka od 5, i za njom (1696 g.) 6 vanbračne djece (ponavlja se tek 1778. g.).

Pojava vanbračnih poroda nastavila se. U slijedećih 13 godina, računajući s posljednom godinom navedenog rata, u samo jednoj nisu zabilježena vanbračna djeca: a u daljnjih 7 godina bio je samo jedan »fačuk«.

Razdoblje upornog zadržavanja vanbračnih poroda s gotovo svakim trećim izostalim godištom (u 86 godina — 25 bez) otpočinje 1719. (pet poroda) i traje sve do 1804 godine.

S 1805. godinom vanbračni porodi prešli su u svakogodišnju pojavu.

Život je oduvijek trgao nametnute okove ma od koje strane stizali. Tako je dolazilo i do postepenog labavljenja crkvenih zabrana održavanja intimnih odnosa među spolovima prije »sakramenta ženidbe«, jednako, i bez straha »odlaska u pakao« nakon kršenja zapovijedi »Ne poželi žene bližnjega svoga«.

Bilo je i drugih »zabrana«, što su doprinosile širenju pojave rađanja vanbračne djece. Poznata je i jedna naredba Josipa II. (u okviru vojničke politike) po kojoj su »svi muškarci iz austrijskih nasljednih zemalja (ex haereditariis ditionibus Germanicis), kada su se stalno nastanili u Ugarskoj (uključujući Hrvatsku i Slavoniju) i htjeli sklopiti brak, morali imati dozvolu pokrajinske vlade i vojne prefekture«.[99] Pogledom na podatke vanbračnih poroda (u tab. I), ova naredba nije proizvela neki snažniji odraz na padanje vanbračne djece na teritoriju (seoske) crkvene župe Brdovec.

U pokušaju otkrivanja eventualnog uzroka pojavi rađanja nezakonite djece u višku žena nad muškarcima nismo raspolagali strukturom spolova. Za takvo sagledavanje još je značajniji koeficijent feminiteta u fertilnoj dobi žene (redovno je iznad 1000) od 15—50 godina. Prema dobivenim podacima o rođenju u 131-noj od 186 godina (70%) bilo je rođeno više muškaraca od žena. Za čitavo razdoblje dolazi u prosjeku 921 žena na 1000 muških. Na temelju

[98] Bilo da su ih rađale djevojke ili udate žene (i udovice), okolina ih je nazivala bestidnicama, bludnicama, kurvama; tjerane su iz »poštena« društva, a njihov porod ostajao je tokom cijelog života žigosan posprdnim nazivima.

[99] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba, str. 102.

toga ne bi se moglo reći da je na području 13 brdovečkih sela postojao višak žena nad muškarcima. Isto tako u tome odnosu nije moguće tražiti ni (sporadičnu i nisku) pojavu vanbračnih poroda.

Postoje ipak razdoblja u kojima je koeficijent feminiteta u fertilnoj dobi žena rastao, a što je moglo imati nekog odraza na rađanja nezakonite djece. To su (opet) bili ratovi, doba kada su žene ostajale doma, dok su muškarci tumarali (i sijali kosti) po raznim bojištima. Za ratnih vremena uočava se rast broja vanbračnih poroda.

Od snaženja navedene pojave u vrijeme oslobodilačkog rata (1683—1699) još je upečatljiviji odraz narastanja vanbračnih poroda u periodu koji počinje četverogodišnjom vojnom Karla III. (1736—1739), a završava nasljednim ratom M. Terezije (1741—1748). U ovome 13-godišnjem razdoblju samo su tri godine bez vanbračne djece.

Nakon što su se »udomaćili« s početka povremeni slučajevi vanbračnih rađanja, učvrstili su se i prerastali sve više u svakogodišnju realnost. Za sagledavanje toga procesa neka posluži slijedeća periodizacija razvoja vanbračnih poroda.

Razdoblje	Godina		Nezakonita djeca	
	Ukupno	s nezak. porodima	ukupno	Godišnji prosjek
1672—1700.	29	16	40	1,4
1701—1725.	25	17	31	1,2
1726—1750.	25	20	43	1,7
1751—1775.	25	16	33	1,3
1776—1800.	25	18	48	1,9
1801—1825.	25	22	79	3,2
1826—1857.	32	32	358	11,2
	186	141	631	3,4

Gotovo zanemariv udio vanbračnih poroda pri rađanju djece u fari Brdovec »grabio« je prema deset i više posto na kraju razdoblja. Najviša dostignuta brojka je 17 nezakonite djece godišnje, dok prosjek u zadnjih deset godina iznosi 11,7%.

Nasuprot tomu, rađanje vanbračne djece u gradovima bilo je mnogo izraženije. Prema Krivošićevim istraživanjima u zagrebačkom Gradecu u nekim je godinama iznosilo i preko 50%, da bi za prosjek grada dobio:

1841/44 — 41,1% (u župi Brdovec — 9,0%)
1845/48 — 46,5%[100] " " —7,9%).

Za usporedbu evo nešto kasnijih (1874. g.) podataka o udjelu vanbračne djece u okolnim župama, da bi se uočilo kako je okolica Brdovca i po ovim pokazateljima sastavni dio šire zagrebačke regije.[101]

[100] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba, str. 103.
[101] Izvor: Statistički ljetopis za godinu 1874, Zagreb 1876.

djecom. U razdoblju ovog proučavanja to se zbilo u 70% slučajeva. U tome relativno dugom (186-godišnjem) vremenu došlo je na svijet u prosjeku 1087 dječaka na 1000 djevojčica, ili 921 žena na 1000 muškaraca. Godišnji pregled navedenih podataka za čitavo razdoblje nalazi se u tabeli I.

Radi usporedbe evo nekih izvora o učešću spolova u rađanjima.

Višak rođenja dječaka nad djevojčicama utvrdio je i Stjepan Krivošić pri proučavanju tendencija kretanja zagrebačkog stanovništva. Na širem području Gradeca (varoš i naselja) u toku XVIII. i do polovine XIX. stoljeća nalazi u dvije trećine godina više rođenja muške djece. Nakon toga za razdoblje 1803—1850. konstatira 1024 rođenja muška na 1000 ženske djece.[106] Po mojem obračunu za crkvenu župu Brdovec u istom periodu bila su rođena 1043 muškarca na 1000 žena.

Prema Serdaru, u Jugoslaviji između 1921. i 1937. godine broj (živorođene) muške djece kretao se u rasponu od 1071 do 1085 na 1.000 ženskih.[107]

Najnoviji podaci o rađanju od 1970. do 1978. u SR Hrvatskoj (za 597.478 osoba) odražavaju relaciju 1063 muškaraca na 1.000 žena. Najviša je u tome razdoblju bila 1971. godina s 1077 muških prema 1.000 ženskih beba.[108]

Višak se rođenih muških — prema Serdaru »kompenzira jačim mortalitetom dječaka u prvoj godini života, a i općenito *većim mortalitetom muških*« (podvukao A. G.).[109]

Uočenu pojavu dugoročnog odraza ratnih strahota i bojazni za glave obitelji na uvećano rađanje (živorođene) muške djece nalazimo i u podacima muških na 1000 ženskih rođenih 1929. g., što ih je iznio V. Serdar.[110]

Jugoslavija	1083	Danska	1054
Čehoslovačka	1066	Finska	1052
Bugarska	1064	Italija	1047
Mađarska	1063	Francuska	1045
Austrija	1063	Engleska	1043
Nizozemska	1060	Belgija	1040
Švedska	1054	Švicarska	1036

Od svih navedenih zemalja, u Jugoslaviji se u prošlosti najviše, a u Švicarskoj najmanje ratovalo, patilo i ginulo. Odraz toga su i prednje brojke. Prihvati li se iznesena teza utjecaja straha uslijed ratnih zbivanja na povećano začeće muških plodova, podaci ostalih zemalja također su u određenoj korelaciji s tim fenomenom.

Uz mnoga karakteristična obilježja zasnovana na brojčanim podacima matičnih knjiga, posebno zanimljivim smatram odraženi prirodni fenomen veze između ugroženosti opstanka ljudi i frekvencije rađanja spolova. Da vidimo što o tome fenomenu kazuju brdovečke »matice«.

Iz osvrta na iskazane godišnje brojke nataliteta (u crkvenoj župi Brdovec — tab. I), zapaža se velika šarolikost u odrazu vremenskih omjera rađanja djece prema spolu. Vladimir Serdar doduše ističe kako »odnos rođenih

---

[106] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba, str. 100—103.
[107] Dr. Vladimir Serdar, idem, str. 57.
[108] Izvor: SG SR Hrvatske 1980, str. 53, Obračunato iz podataka o živorođenima.
[109] Vladimir Serdar, idem, str. 56.
[110] Serdar Vladimir, idem, str. 57.

muških prema rođenim ženskim je relativno stabilan.«[111] On može biti »stabilan« u stabilnim prilikama, što pri ovom istraživanju nije slučaj. U našemu primjeru on se kreće između 429 (1723. g.) i 1724 (1743. g.) muških na 1.000 žena. Pored »nestabilna« vremena, odraženim oscilacijama odnosa rađanja muške i ženske djece na području brdovečke fare mogle su doprinijeti i brojke relativno niskog uzorka, što se za dugih vremenskih razdoblja kompenzira.

Amplitude rađanja

Nema mjere za »težinu vremena«, za bojazan i jačinu straha što se odražavala u srcima ljudi za muški rod. To se ne da izraziti nikakvim »decibelima« ni »boforima«. Kao »mjere« za opasnosti, stradanja i stvarni gubitak muških glava (i muške djece nakon poroda) mogle bi poslužiti visine amplituda frekvencija rađanja dojenčadi prema spolu; pojedine grupe godina s različitom koncentracijom muške i ženske djece. U daljnoj analizi rađanja »muško-žensko« koristićemo se tom »mjerom«.

Visoki odnos nataliteta muške nad ženskom djecom, kao i njihove vremenske varijacije, naveli su me na sačinjavanje slijedećeg pregleda dugoročnije periodizacije rađanja.

Razdoblje	Živorođena djeca			Muških na 1.000 ženskih
	muška	ženska	ukupno	
1672—1700.	1.139	1.039	2.178	1.096
1701—1750.	2.352	2.105	4.457	1.117
1751—1800.	3.382	3.061	6.443	1.105
1801—1857.	3.755	3.576	7.331	1.050
1672—1857.	10.628	9.781	20.409	1.087

Dobivene brojke rađanja muških na 1000 žena odražavaju se kao parametri određene sferne krivulje što predstavlja dugoročnu tendenciju kretanja ove pojave. U njoj su zgusnute »prilike vremena«: jačina terora, pritisci i opasnosti kojima su bile izložene ljudske duše. Dobiveni nam podaci ujedno govore (ako se prihvati postavljena ovisnost rađanja dječaka u strukturi nataliteta o pogibijama muških) da u se amplitude krivulje rađanja mijenjale ovisno o težini vremena. To je u vezi s vječnim gibanjima u prirodi kao i poznatim događajima iz naše prošlosti.

Potvrdu ovisnosti frekvencije rađanja muških i ženskih o prilikama u kojima svijet živi nalazimo i u razlici prije iznesenih Krivošićevih i mojih podataka nataliteta za razdoblje 1803—1850. g. Dok Krivošić u relativno sigurnijem gradu Zagrebu utvrđuje 1024 rođena muškarca na 1000 žena, moji podaci na otvorenom ne-dalekom seljačkom području župe Brdovec u istome vremenu gotovo su dvostruko viši. Oni iznose 1043 muškaraca prema 1000 žena.

[111] Dr. V. Serdar, idem, str. 56.

Prvo od zacrtanih razdoblja istraživanja odražava visoku frekvenciju u rađanju muških kao posljedicu nagomilanih opasnosti i strahovanja iz dotadašnjeg kao i tekućega vremenskog perioda. Ono je kraj duge prethodne ere nepoznatih odnosa pri rađanju spolova. S »mjerom« (1096 : 904) od 21,2% više rođenih muških izražava snagu prenesenih napetosti minulog vremena spojenu s tekućim bolima i stradanjima.

Vezno prvo polustoljeće XVIII. vijeka s najvišim dometom od 1.117 rođene muške djece (prema 883 žene), ili sa 26,5% višim rađanjem dječaka od djevojčica, odražava intenzitet nesigurnosti življenja uzrokovanih neprekidnim ratnim pustolovinama. Pri tome nije bitno jesu li strahovanja bila uzrokovana odlaskom muških u rat, očekivanjem rata, ili terorom i stradanjima što su vršeni na drugim područjima, a predstavljali su trajnu potencijalnu opasnost da bi se mogli sručiti i na ovaj teritorij.

U oba navedena razdoblja (počevši negdje od potkraj XV. stoljeća naovamo) postojale su snažne turske najezde i pustošenja uz ratove što su ih vodili Habsburgovci. Otud i ovako visoki odraz »brige« majke prirode za održanje muškoga roda.

U slijedećoj etapi, drugoj polovici XVIII. vijeka kao da intenzitet opasnosti po muške nešto opada, ali još uvijek iznosi 23,5% više rađanja muških prema ženskoj djeci. To je doba sedmogodišnjeg rata M. Terezije (u kome su pod banskom zastavom učestovali zasigurno i brdovečki momci) i dugotrajnih borbi oko protjerivanja Turaka. Smanjivanje duševnih napetosti prema onima u vrijeme turskih najezda našlo je odraza u smanjivanju učešća dječaka među novorođenom djecom.

Za posljednje ere, u prvoj polovini XIX. vijeka s napoleonskim ratovima — početkom i Mađarskom revolucijom pri kraju tog perioda (što se odvijalo daleko od Brdovca), ispoljava se »normalizacija« vremena. Očekivalo se (i dočekalo) posvemašnje dokinuće stoljetne tlake-kmetstva, pa je svijet »omlohavio«. Ovo je razdoblje u kome je nakon stoljetnih borbi i stradanja naroda nastupilo doba relativno mirnog življenja. Odraženi podaci od 1050 rođenih muških prema 950 žena, ili 10,5% više rođenih dječaka govore o »opuštanju« naroda.[112]

Uslijed pokretljivosti stanovništva, za ovo istraživanje nije od posebna značenja okolnost što se (nakon seljačke bune) niti jedan od poznatih okršaja nije zbivao na teritoriju župe Brdovec. Turska nadiranja »srećom« su zaobilazila ovo područje (od 1493 — godinu dana po Kolumbovu otkriću Amerike — kada su Turci nadirući u Kranjsku i Štajersku opustošili dolinu Sutle), iako su postojale trajne opasnosti od njihovih provala. Zbog toga ne manji strah proživljavalo je pučanstvo na teritoriju naše župe kao i živalj kuda su Turci prolazili. Ovo daje naslutiti da bi odražene brojke frekvencije rađanja (barem njihovi relativni odnosi) mogli imati i šire teritorijalno značenje.

Na kraju, pokušajmo utvrditi dugoročni trend kretanja poroda muške djece iz podataka što nam ih pružaju matične knjige župe sv. Vida u Brdovcu. Da bi smo došli do odgovarajuće »krivulje rađanja« muškaraca, godišnji podaci stegnuti su u desetogodišnje prosjeke, pa smo dobili brojke slijedeće tabele:

[112] Najnoviji podaci za SR Hrvatsku — već smo naveli — u razdoblju 1970—1978. iznose 1063 rođena muškarca na 1000 žena.

Župa sv. Vida u Brdovcu Tabela 3

DESETOGODIŠNJI PODACI RAĐANJA DJECE PREMA SPOLU U RAZDOBLJU 1672—1857. g.

Razdoblje	Muški	Ženski	Muški : 1000 ženskih
1672—1680.	388	359	1.087,8
1681—1690.	475	411	1.155,7
1691—1700.	276	269	1.026,0
1701—1710.	483	385	1.254,5
1711—1720.	366	314	1.165,6
1721—1730.	455	441	1.031,7
1731—1740.	481	444	1.090,7
1741—1750.	567	521	1.088,3
1751—1760.	667	632	1.055,4
1761—1770.	639	576	1.109,4
1771—1780.	742	694	1.069,2
1781—1790.	667	554	1.204,0
1791—1800.	667	605	1.102,5
1801—1810.	669	577	1.159,4
1811—1820.	584	626	932,9
1821—1830.	670	677	989,7
1831—1840.	685	614	1.115,6
1841—1850.	732	696	1.051,7
1851—1857.	415	386	1.075,1
Ukupno	10.628	9.781	1.087

Nakon provedenog zgušnjavanja sačinjeni 10-godišnji prosjeci još uvijek odražavaju snažne oscilacije pojave rađanja »viška« muške nad ženskom djecom. U njima nije teško prepoznati pojedina uža razdoblja s različitim intenzitetom odraza tekućih i potencijalno mogućih prijetnji za muške glave. Posebno onu iza napoleonskih ratova kada se narod bio »opustio« da predahne iza stoljetnih (turskih i drugih) opasnosti što su mu se nadvijale nad glavama. Tada je bio odražen čak i »višak« nataliteta žena nad muškarcima.

Dobivene brojke 10-godišnjih rađanja muške djece iz prednje tabele pretvorili smo u mrežni prikaz u grafikonu br. 3. Gledana kao cjelina, razmatrana pojava odražava snažne amplitudne oscilacije, s naziranjem sfernog trenda. Da bi se to još jasnije odrazilo, prišli smo daljem vremenskom stezanju.

U isti grafikon (br. 3) unesene su vrijednosti polustoljetnih (osim početnog i završnog razdoblja) prosjeka rađanja muške djece s prije istraženim podacima kao ordinatama. Nastale horizontalne linije očit su dokaz postojanja sfernog trenda kretanja pojave. Nakon toga više ga nije bilo teško sačiniti.

Za ilustraciju i svojevrsnu potvrdu dobivenim brojkama rađanja muške i ženske djece na teritoriju župe sv. Vida u Brdovcu evo odnosa živorođene muške na 1000 ženske djece u Hrvatskoj i Slavoniji.[113]

Prosjek 1874—1880. g. na 1000 djevojčica rođeno je 1.051 dječak
Prosjek 1881—1890. g. na 1000 djevojčica rođeno je 1.055 dječaka
Prosjek 1891—1900. g. na 1000 djevojčica rođeno je 1.058 dječaka

[113] Izvor: Statistički Godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije I, Zagreb 1905, str. 180.

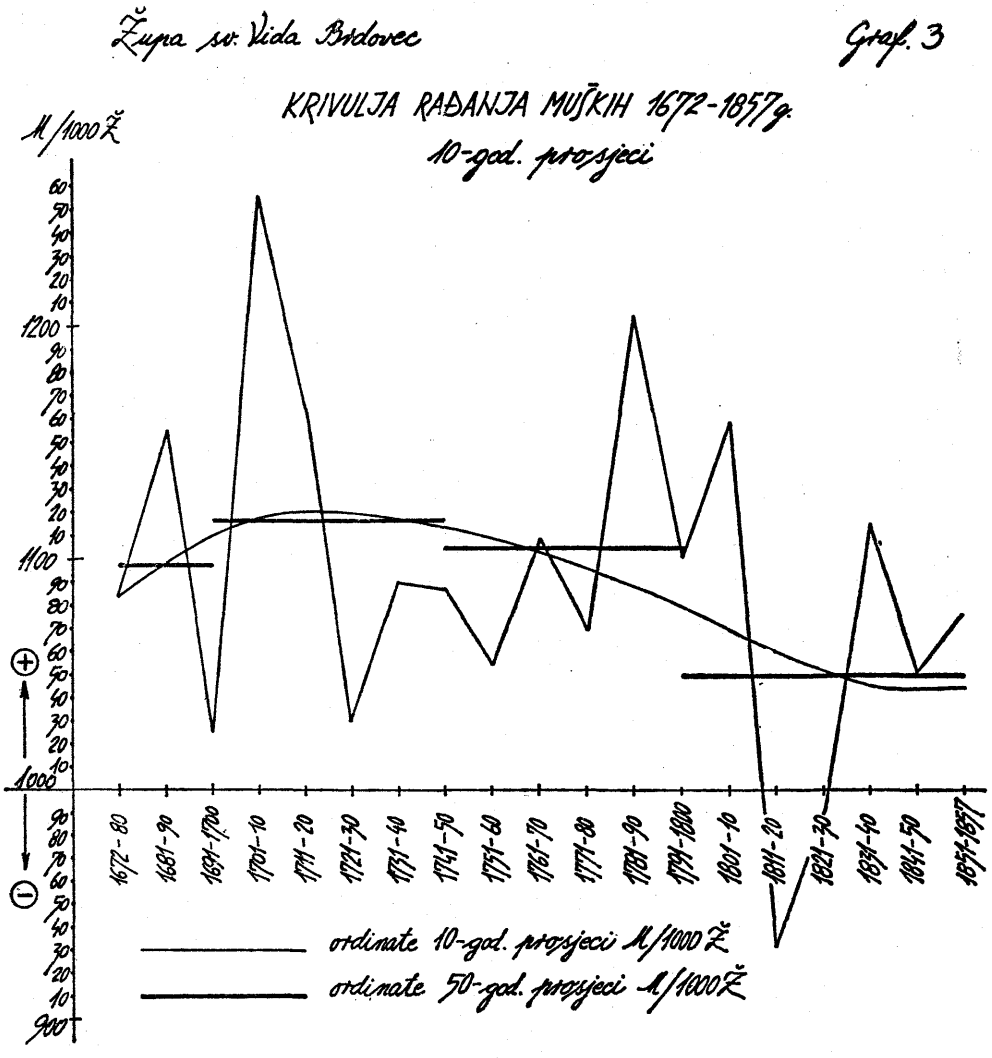

PORODI U FUNKCIJI ŽIVLJENJA

Obradom brojki rođenih duša na teritoriju župe sv. Vida u Brdovcu uočio sam zanimljiv vremenski ciklus poroda. Zapanjuje odražena pravilnost vremenskog ritma pristizanja novih pokoljenja gledano u 186-godišnjem razdoblju kao cjelini, ili većini godina. Za potvrdu neka posluže u tab. 4 razvrstani desetogodišnji podaci rađanja po mjesecima.

Kao sukus skupnih kretanja temeljem prednje tabele odražava se najmanji broj poroda u čitavom 186-godišnjem razdoblju sredinom ljeta (u VI. mj.), a najveći sred zime (I. mjes.).

Smjestiv uočene »zakonitosti« poroda u (feudalno) vrijeme i (ruralni) prostor zbivanja, nametnula su mi se daljnja razmišljanja.

Župa sv. Vida u Brdovcu Tabela 4

RAĐANJE PO MJESECIMA — DESETOGODIŠNJI PREGLED

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ukupno
1672—1680.	92	69	92	55	61	32	38	50	66	71	60	61	747
1681—1690.	89	102	98	77	75	50	41	60	80	69	67	78	886
1691—1700.	50	44	41	55	44	34	39	42	56	64	48	28	545
1701—1710.	101	78	68	90	64	38	56	57	86	72	86	72	868
1711—1720.	67	79	67	60	51	34	46	51	46	50	63	66	680
1721—1730.	90	104	80	107	59	46	47	54	67	76	94	72	896
1731—1740.	112	98	103	77	66	54	46	55	71	91	73	79	925
1741—1750.	119	87	123	78	66	59	75	83	98	105	100	95	1.088
1751—1760.	137	113	114	109	87	78	80	110	116	134	112	109	1.299
1761—1770	121	103	139	102	86	69	61	73	106	128	121	106	1.215
1771—1780.	155	119	142	132	118	79	79	111	130	123	113	135	1.436
1781—1790.	138	151	106	113	76	55	69	82	113	117	113	88	1.221
1791—1800.	125	133	131	111	78	66	81	78	124	121	114	110	1.272
1801—1810.	147	101	114	107	94	71	97	96	95	133	100	91	1.246
1811—1820.	103	126	121	105	98	79	65	109	106	104	101	93	1.210
1821—1830.	152	131	126	143	98	78	96	101	116	103	94	109	1.347
1831—1840.	113	116	143	128	106	68	84	123	108	111	115	84	1.299
1841—1850.	117	129	118	133	122	117	95	144	131	112	108	102	1.428
1851—1857.	76	67	78	74	72	45	48	83	71	88	57	42	801

Za rađanje kao prirodni fenomen dnevnog nadolaska novih ljudskih generacija ne postoje pravila. Uz 9-mjesečno sazrijevanje djeteta u majčinoj utrobi vrijeme rođenja prepušteno je ljudskoj volji. Razni pokušaji (crkvenih vlasti — bez uspjeha) nametanja zabrana »spavanja sa ženom« u određenim razdobljima godine, i time usmjeravanja poroda, nisu imali uspjeha. To je područje intime čovjekova življenja čija regulativa ovisi isključivo o volji partnera u ljubavnoj igri.

Rađanje je istovremeno izuzetno stanje kojim se rodilja onesposobljava poduže vrijeme za obavljanje (težih) fizičkih poslova. U familijama gdje je za održanje porodice nužna i ženska radna snaga, što je najčešći slučaj u seljačkim domaćinstvima, o tome se vodi posebna briga. Što je broj ukućana manji i potreba za manuelnim radom svakog člana veća, to se više dolazak potomka »usmjerava« u doba godine u kome će se privremeni izostanak žene — majke manje osjećati. U kontekstu toga običan mali čovjek kmet-sluga pronalazi »svoj« termin rađanja djece čiji će se odraz najmanje osjećati u kućnom gospodarstvu.

Kao potvrda djelovanja trajnog (ekonomskog) usmjerivača vremenskog odvijanja poroda neka posluže brojke strukture (prijašnje tab. br. 4) desetogodišnje periodizacije rađanja po mjesecima za čitavo razdoblje promatranja, kako je prikazano u Tabeli 5.

Podaci iz te tabele još su očitiji dokaz trajne polarizacije rađanja (pretežno) seljačkog stanovništva crkvene župe Brdovec na dva termina — sredinu ljeta i zimu. Po sačinjenim desetogodišnjim razdobljima, od 19 vremenskih raspona, 17 »dekada« s najnižim rađanjem pada u vrijeme ljetnih mjeseci (VI—12; VII—5). Tek u dva vremenska perioda, pri kraju 17. stoljeća i koncem zahvaćenog razdoblja odrazilo se iskakanje iz tog »pravila«.

Župa sv. Vida u Brodovcu Tabela 5

STRUKTURA DESETOGODIŠNJE PERIODIKE RAĐANJA PO MJESECIMA

Razd. Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ukup.
1672—1680.	12,3	9,2	12,1	7,4	8,2	4,3	5,1	6,7	8,8	9,5	8,0	8,4	100,0
1681—1690.	10,0	11,5	11,1	8,7	8,5	5,6	4,6	6,8	9,0	7,8	7,6	8,8	100,0
1691—1700.	9,2	8,1	7,5	10,1	8,1	6,2	7,2	7,7	10,3	11,7	8.8	5,1	100,0
1701—1710.	11,6	9,0	7,8	10,4	7,4	4,4	6,4	6,6	9,9	8,3	9,9	8,3	100,0
1711—1720.	9,8	11,6	9,8	8,8	7,5	5,0	6,8	7,5	6,8	7,4	9,3	9,7	100,0
1721—1730.	10,1	11,6	8,9	12,0	6,6	5,1	5,2	6,0	7,5	8,5	10,5	8,0	100.0
1731—1740.	12,2	10,6	11,2	8,3	7,1	5,8	5,0	5,9	7,7	9,8	7,9	8,5	100,0
1741—1750.	10,9	8,0	11,3	7,2	6,1	5,4	6,9	7,6	9,0	9,7	9,2	8,7	100,0
1751—1760.	10,6	8,7	8,8	8,4	6,7	6,0	6,1	8,5	8,9	10,3	8,6	8,4	100,0
1761—1770.	10,0	8,5	11,4	8,4	7,1	5,7	5,0	6,0	8,7	10,5	10,0	8,7	100,0
1771—1780.	10,8	8,3	9,9	9,2	8,2	5,5	5,5	7,7	9,1	8,5	7,9	9,4	100,0
1781—1790.	11,3	12,4	8,7	9,3	6,2	4,5	5,6	6,7	9,3	9,6	9,2	7,2	100,0
1791—1800.	9,8	10,5	10,3	8,7	6,1	5,2	6,4	6,1	9,7	9,5	9,0	8,7	100,0
1801—1810.	11,8	8,1	9,1	8,6	7,6	5,7	7,8	7,7	7,6	10,7	8,0	7,3	100,0
1811—1820.	8,5	10,4	10,0	8,7	8,1	6,5	5,4	9,0	8,8	8,6	8,3	7,7	100,0
1821—1830.	11,3	9,7	9,3	10,6	7,3	5,8	7,1	7,5	8,6	7,6	7,0	8,2	100,0
1831—1840.	8,7	8,9	11,0	9,8	8,2	5,2	6,5	9,5	8,3	8,5	8,9	6,5	100,0
1841—1850.	8,2	9,0	8,3	9,3	8,5	8,2	6,6	10,1	9,2	7,8	7,6	7,2	100,0
1851—1857.	9,5	8,4	9,7	9,2	9,0	5,6	6,0	10,4	8,9	10,9	7,2	5,2	100,0
Prosjek	10,3	9,6	9,8	9,1	7,5	5,6	6,1	7,6	8,8	9,2	8,5	7,9	100,0

Nasuprot ustanovljenome najnižem vremenskom (ljetnom) pragu, koncentracija rađanja zbivala se zimi. U 16 dekada od 19 prikazanih vremenskih grupacija najveći broj poroda je bio u prva tri mjeseca u godini (I—7; II—6; III—3), u vrijeme kada selo ima najmanje posla. Odražena tri slučaja otklona, od kojih se jedan zbio u VIII, a 2 u X. mjesecu, kao iznimka potvrđuju ustanovljenu pravilnost.

Promatrano kao cjelina u čitavom 186 godišnjem razdoblju, najniži porod se zbio u toku VI, a najviši u I. mjesecu. Slikovit prikaz utvrđenih kretanja pruža krivulja rođenih 1672—1857. u grafikonu 4.

Znajući da su podloga odraženoj strukturi u toj tabeli više od 20 tisuća poroda što su se zbili slobodnom voljom očeva i majki širom crkvene župe u dugom 186 god. razdoblju, u vremenu kada su (prema već iznesenim navodima) svakojake nevolje tištile taj svijet, upravo frapira ustanovljena pravilnost godišnjeg ritma poroda kroz čitavo vrijeme promatranja.

U traženju objašnjenja navedene pojave jedno je sigurno; ona nije mogla nastati kao posljedica bilo kakvih utjecaja sa strane. Nikakovi propisi, bilo »božji« ili »carski«, ne bi mogli u ovako dugome vremenu odraziti i održati ispoljena kretanja poroda. Uzroci se nalaze u samim okolnostima (teškoga) života i rada budućih očeva i majki, s tendencijom osmišljenog usmjeravanja vremena nadolaska potomstva. U prilikama sirotinjskog domaćinstva, kakva su bila većina kmetskih selišta, gdje su jedino bolesni i djeca imali pravo na kruh bez rada (kako je to kazao Mijo Mirković) težilo se da od povremenog izbivanja majki s posla nakon poroda novoga člana nastanu što manje »štete«.

Župa sv. Vida Brdovec Graf. 4

GODIŠNJA KRIVULJA ROĐENIH 1672-1857
-"- -"- UMRLIH 1751-1857

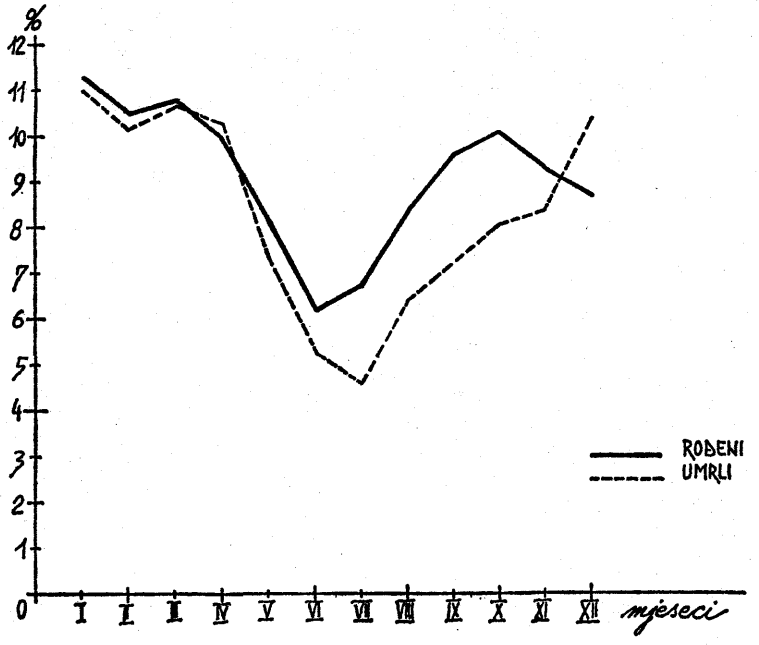

NUPCIJALITET

NUPCIJALITET — VJENČANJA

Prema društvenim konvencijama, što nije prirodna nužnost kao ni uvjet, nadolazak novih generacija vezan je uz prethođenje ceremonije sklapanja bračnih veza supružnika. Kod proučavanog stanovništva za sve vrijeme promatranja važio je crkveni brak. Toj činjenici možemo zahvaliti što raspolažemo podacima ove analize.

Brak je zajednica življenja muškarca i žene kome je povod privlačnost, ljubav među spolovima, a prirodni zadatak je rađanje potomstva. Da bi se to što povoljnije odrazilo na pristizanje novih pokoljenja, nužno je da partneri prigodom stupanja u bračnu zajednicu budu što bliže donjoj granici fertilnosti. Plodnost ili sposobnost za rađanje (fertilitet) kod žena se kreće između 15-te i 49-te, a kod muškaraca traje od 15-te, do 65-te godine života.[114]

[114] Prema: Dr. Alica Wertheimer — Baletić, idem, str. 131.

187

PARS SECVNDA.

CONTINET COPVLATOS A TEMPORE PAROCHI R: D: IOANNIS KOBBE

ANNO 1672

FEBRVARIVS.

11 Huius, Per me Ioannem Kobbe Parochum loci huius Ioannes Poleschak ex Opachnik, cum Catharina Saffran, praemissis 3bus denuntiationibus inter Missar Solemnia, nulloq inuento Impedimento, mutuo illor habito consensu de praesenti per uerba expresso, in Matrimonium e Coniunctus: Praesentibus testibus, Stephano Poleschak, Ioanne Soczy et Petro Klinchich.

14 Huius, Per me Ioannem Kobbe Parochum loci huius, Nicolaus Hergouich cum Catharina Bolohan, praemissis 3bus denuntiationibus inter Missar Solemnia, nulloq inuento Impedimento, mutuo illor habito consensu, de praesenti per uerba expresso, in Matrimonium e coniunctus: praesentibus testibus, Michaele Machkouich, Thoma Machkouich et Georgio Siuoder. ex Prigoria.

14 Huius, Per me Ioannem Kobbe Parochum loci huius Ioannes Kerpet cum Catharina Hergouich ex Zaprefechie, praemissis 3bus denuntiationibus inter Missarum Solemnia, nulloq inuento Impedimento, mutuo illor habito consensu de praesenti per uerba expresso in Matrimonium e coniunctus: praesentibus testibus, Nicolao Turkouich, Georgio Sandar, Ioanne Zbukich.

O vjenčanjima, kako se popularno naziva taj čin, crkva je vodila strogu evidenciju upisivanjem u matice vjenčanih (liber copulatorum). U te knjige unošeni su podaci o ženicima; ime i prezime, datum vjenčanja, imena kumova, te neredovito upisivano je i prethodno bračno stanje i dob mladenaca.

U župi sv. Vida u Brdovcu takve zabilježbe datiraju od 1672, tj. od godine kada su počeli i upisi o rođenjima djece. Podaci su unošeni u zajedničke knjige s rođenima i umrlima. Pri sređivanju podataka vjenčanih ustanovio sam da nedostaju dva kraća razdoblja; 1779—1784. (6 godina) i 1795—1797. (3 godine), što nije imalo vidnijeg odraza na rezultate ove analize.

Pregled sklopljenih brakova ili nupcijalitet po godinama prikazan je u tabeli III.

Stavljanjem u odnos sklopljene brakove s brojem stanovnika, dobiva se društveni pokazatelj spremnosti za ulazak u brak kao uobičajeni preduvjet nataliteta. Broj sklopljenih brakova u nekome mjestu, gradu, zemlji tokom godine prema 1.000 stanovnika daje »opću stopu bračnosti«.[115] Uz stope nupcijaliteta stanovništva župe Brdovec (u godinama s poznatim brojem žitelja — uz desetogodišnji prosjek sklopljenih brakova) radi usporedbe stavljam stope što ih je oko istoga razdoblja utvrdio Stjepan Krivošić za grad Zagreb.

Župa Brdovec	Grad Zagreb[116]
1771 — 15,5‰	1785 — 15,7‰
1808 — 13,5‰	1810 — samo Gradec 19,0‰
1857 — 9,5‰	1857 — 8,6‰

Spremnost za sklapanje braka opada s rastom blagostanja i dizanjem kulturno-obrazovnog nivoa stanovništva. Za primjer navodim kretanje stope bračnosti (prema Serdaru — na 10.000 stanovnika) koja je u staroj Jugoslaviji od 130 u 1921, uz stalan godišnji pad, u 1939. iznosila 79.[117]

Oko 4 desetljeća nakon toga stopa nupcijaliteta (na 1000 stanovnika) u Jugoslaviji i Hrvatskoj kreće se još uvijek oko prije navedene.[118]

	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.
SFR Jugoslavija	8,6	8,4	8,1	8,2	8,0
SR Hrvatska	8,0	8,0	7,7	7,8	7,8

Ponovljeni brakovi

U tabeli III nalaze se obilježja ženika da li su prigodom stupanja u brak bili ledični ili obudovjeli. Podaci o ranijem bračnom stanju ne postoje za čitavo vrijeme, iako je zasnivanje ponovnih bračnih veza bila trajna pojava.

[115] Dr. Vladimir Serdar, idem, str. 77.
[116] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba, str. 112.
[117] Dr. Vladimir Serdar, idem, str. 78.
[118] Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske: Prirodno kretanje stanovništva 1978, Dokumentacija 384, godina 1979, str. 12.

Nakon unesenih nekoliko sporadičnih upisa u početnome razdoblju promatranja, s ubilježavanjem predbračnog stanja nastavilo se tek sredinom 18. stoljeća, da bi i ovi podaci izostali u godinama kada nije bilo upisa vjenčanja (1779—1784. i 1795—1797).

Iz analize slučajeva ponovnog sklapanja braka obudovjelih opaža se prevaga na muškoj strani. U novu bračnu zajednicu ulazi veći broj udovaca od udovica. Ne mala osciliranja ove pojave što je život nametnuo u pojedinim godinama, stegnuta u desetogodišta održavaju smirenija kretanja. Ona se trajno zadržavaju oko prosjeka koeficijenta obudovjelosti pri vjenčanjima (ponovljeni ulazak u brak) koji u promatranome razdoblju (1751—1857) kod muških iznosi 29,6%, a kod žena 24,5%.

Za ilustraciju toga navoda neka posluže odraženi podaci desetogodišnjih prosjeka učešća obudovjelih u sklopljenim brakovima prema slijedećoj tabeli:

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 6

UČEŠĆE OBUDOVJELIH U SKLOPLJENIM BRAKOVIMA
— DESETOGODIŠNJI PROSJECI —

Razdoblje	Sklopljeni brakovi — svega	Obudovjeli			
		muški		ženski	
		broj	%	broj	%
1751—1760.	322	103	32,0	76	23,6
1761—1770.	413	96	23,2	76	18,4
1771—1778.	308	86	27,9	78	25,3
1785—1790.	176	58	33,0	55	31,2
1791—1800.	241	79	32,8	69	28,6
1801—1810.	367	113	30,8	94	25,6
1811—1820.	328	99	30,2	90	27,4
1821—1830.	342	87	25,4	71	20,8
1831—1840.	351	113	32,2	87	24,8
1841—1850.	350	100	28,6	77	22,0
1851—1857.	302	102	33,8	83	27,5
1751—1857.	3.500	1.036	29,6	856	24,5

Razlozi ovako visokom učešću partnera s ponovoljenim brakom — svaka četvrta »mlada« bila je udovica, a udovci kao ženici još i više, zasigurno su pripadali sferi ekonomskih odnosa. Kada se zna da je za brak i porodicu, uz erotsku podlogu od presudnog značenja materijalna strana življenja, razumljiva je i usmjerenost kretanja pri zasnivanju braka što vodi u tome pravcu.

Za proteklih stotinu i dvadeset godina nastale su ogromne promjene u odnosima ponovljenog ulaska u brak. Ne samo da se sklapanje ponovnih bračnih veza (u odnosu na razdoblje ovoga proučavanja) više nego prepolovilo već je među ženicima i znatno veće učešće nove kategorije »razvedenih« od obudovjelih. Poznati socijalni uzroci toj pojavi predmet su drugih studija, a za dokaz neka posluže slijedeći statistički podaci (preračunati iz apsolutnih brojeva) za 1978. godinu.

Već utvrđena pojava većeg ulaska u ponovljeni brak muškaraca prisutna je i danas.

PONOVLJENI ULAZAK U BRAK

u%

Područje	Muški		Ženske	
	udovci	udovci i razvedeni	udovice	udovice i razvedene
SR Hrvatska	3,0	12,0	2,4	9,7
Gradska zajed. općina Zagreb	3,0	16,4	2,4	13,2
Općina Zaprešić	5,2	15,5	2,1	12,9

Izvor: Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, idem, str. 137—140.

Pri ženidbi obudovjelih s djevojkama, pored »ljubavi« vjerojatno se krila i namjera za dovođenjem u domaćinstvo svježe radne snage. Kao potvrda mogu poslužiti slučajevi kada se na primjer (1851. g.) udovac star 56 godina ženi s (po godinama unukom) 21-godišnjom djevojkom. Ili nešto manje izraženo neprirodno sklapanje braka (1857. g.) između 50-godišnjeg obudovjelog i 23-godišnje mladenke. Bilo je i obrnutih slučajeva, mladići se žene (vjerovatno bogatim?) starijim ženama. Kao primjer navodim slučaj (1849. g.) da 23-godišnji mladić uzima 48 godišnju udovicu.

Pri udaji djevojaka za obudovjele mogli su da postoje razlozi većeg broja udavača (zbog ranije fertilnosti, te izbivanja momaka u vojno-ratnim pohodima), kao i želja da se smjeste u već uhodana domaćinstva.

Vremenska distribucija vjenčanja

Uočivši neravnomjernosti vremenskog rasporeda ženidbe i udaje, u tabeli IV dao sam pregled vjenčanih po mjesecima u toku godine. Već na prvi pogled opaža se koncentracija uspostavljanja bračnih veza u I, II. i XI. mjesecu kao pravilo za sve vrijeme promatranja. U navedena tri mjeseca bilo je obavljeno više od četiri petine (81,9%) vjenčanja.

Izvor ovakvu ponašanju pri vjenčanjima nalazim u postojećem običaju da se ovaj »preduvjet« za pristizanje novih ljudskih naraštaja dolično proslavi (slave se i rođenja-krštenja, ali u manjem opsegu), kao i u crkvenim propisima. »Svatovi« — naziv za uhodanu formu vjenčanja — neka je vrsta pučkog igrokaza čiji su akteri, uz mladence, ukućani, rodbina i svi pozvani »svati«. Svatovi su najznačajnija od svih prigoda ljudskog življenja da se narod proveseli, da se »ispuca«, tuga zamijeni veseljem. U svatovima se jede i pije (ždere i opija) od tri do 8 dana; tim prigodama se i najveća sirotinja »dokazuje« i troši, pa ma iza toga i gladovala.

Za sve navedeno u toku zime ima najviše raspoloživa vremena, i hrane. Nadalje, dovedena mladenka tokom zime u kuću već je nova radna snaga u »dojdućem« ljetu.

Zašto baš XI, I. i II. mjesec, regulirala je crkva. U prosincu je tzv. »advent«, vrijeme od četiri tjedna prije Božića u kome su zabranjena veselja poput ženidaba, bez kojih nema svatova. U III. mjesecu nastupa redovno 40-dnevno trajanje »korizme«, nekada strogog preduskrsnog posta. Kako bez mrsa svatovi ne mogu, nije ih bilo ni u korizmi. Ugovorene ženidbe i udaje

Župa sv. Vida Brdovec Graf. 5

GODIŠNJA KRIVULJA VJENČANJA

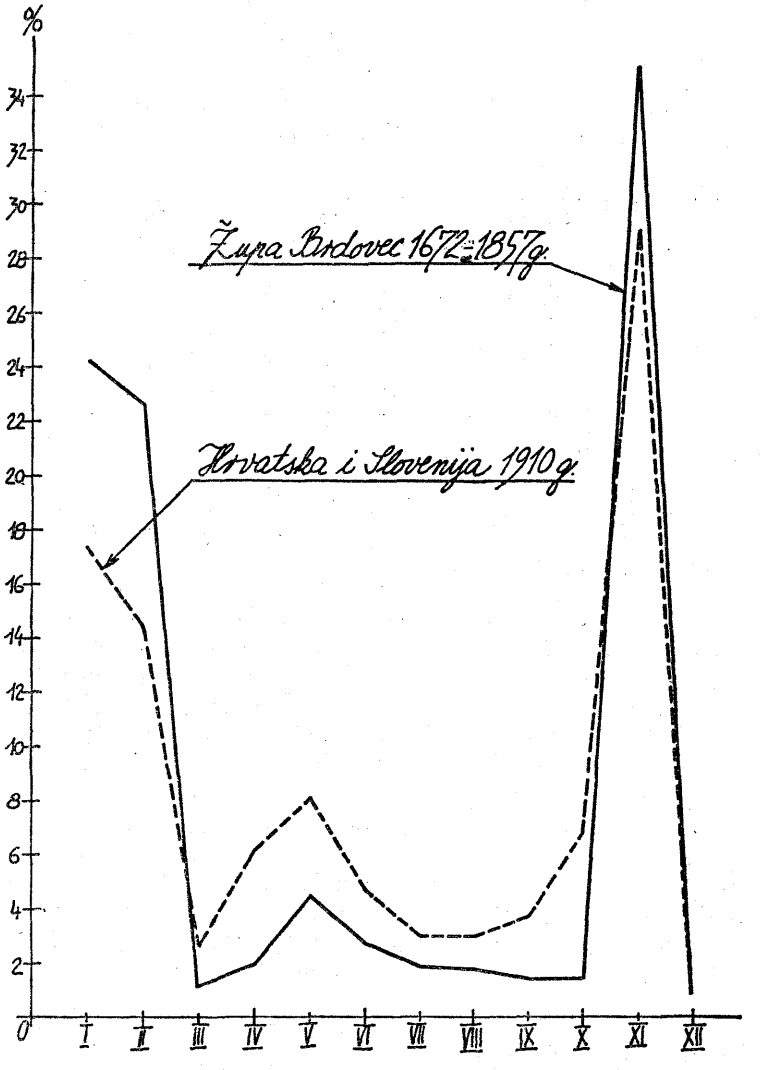

Uslijed spleta navedenih, kao i mnogih drugih okolnosti, u »bračnu luku« ulazili su partneri istih godina pa do vremena različite dobi, uz prevagu mladih na ženskoj strani.

O dobi vjenčanih (kako sam prije naveo) nema podataka sve do 1848. godine. Starost mladenaca upisivana je u matičnu knjigu tek pri kraju razdoblja, u vremenu od 1849. pa do 1857. godine. Sputan tim ograničenjem, a sa željom za sagledavanjem strukture zaručnika prema životnoj dobi pri ulasku u brak, dajem prikaz raspoloživih pokazatelja za navedenih 9 godina. Iz »Matice« br. 87 dobiveni podaci o starosti vjenčanih svrstani su u slijedećoj tabeli s dva ulaza. Brojka od 370 brakova dovoljno je velika da prezentira dobnu strukturu mladenaca prigodom sklapanja braka.

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 7

SKLOPLJENI BRAKOVI PREMA DOBI ZARUČNIKA
1849—1857. g.

Ž. \ M.	do 19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60	Nepoznato	Ukupno
do 19	14	36	23	13	6							92
20—24	7	34	34	12	8	5	3	1	1			105
25—29		9	18	16	14	4	2	4				67
30—34		1	6	7	8	7	6	3				38
35—39		1	1	4	7	3	4	4	1			25
40—44			2	1	3	3	4	2		2		17
45—49		2		2	2	3	1	4		4		18
50—54				1		1		2	1			5
55									1			1
Nepoznato											2	2
Ukupno	21	83	84	56	48	26	20	20	4	6	2	370

Izneseni podaci govore da su žene stupale u brak znatno mlađe od muškaraca. U dobi s navršenom 19-om godinom na 1 zaručnika dolazilo je 4,4 zaručnica. U isto vrijeme Krivošić je za grad Zagreb utvrdio 11,1 zaručnica ispod 20 godina na 1 zaručnika mlađeg od 20 godina. (Stjepan Krivošić: Građa . . ., str. 114). Očito, različite su potrebe stanovništva jer na selu momci trebaju da se što prije »smire«, da dovedu novu radnu snagu u domaćinstvo, i da bi se što prije rađali nasljednici.

Daljnji je odraz iz navedene tabele: oko četvrtine od ukupnog broja mladenki udavalo se prije dvadesete, a više od polovice (53,2%) do navršene 24 godine života. Kod muškaraca u prvoj grupi do 19 godina bilo je oko 5%,[121] a do navršene 24-te godine stupa u brak tek nešto iznad četvrtine (28,1%) od ukupnog broja ženika. Iz toga slijedi da se veliki broj žena udavao za starije muškarce od sebe. Dobiveni podaci zaostaju uvelike za Hrvatskom i Slavoni-

[121] Danas ulazi u brak znatno veći broj ženskih najmlađe dobi (do 19 g.), dok je učešće muškaraca nešto opalo. Prema već navedenom izvoru: RZZS Hrvatske (Prirodno kretanje stanovništva 1978, str. 136) u općini Zaprešić, u koju se »utapa« crkvena župa Brdovec, od ukupno sklopljenih brakova u 1978. godine bilo je 37,8% mladenki i 3,9% muškaraca do 19 godina starosti.

jom 1857. kada je (prema Krivošiću, Građa, str. 113) od ukupnog broja mladenaca bilo 55,6% zaručnika i 69,2% zaručnica mlađih od 24 godine.

Prosjek životne dobi svih mladenki u prikazanoj tabeli iznosi 26,5 godina, a kod zaručnika je za 5 godina viši — 31,6 godina.

Odražene relacije sklopljenih brakova u tabeli, prema dobi zaručnika, ne pružaju realnu sliku ulaska u (prvi) brak mladenaca. U svim dobnim grupama (pa i najnižoj, 1851. g., npr. 39-godišnji udovac uzima 18-godišnju mladenku) prema rastu dobi nailazi relativno sve više ponovljenih ulazaka u brak, udova i udovaca međusobno ili miješano. O ekstremima, gotovo neprirodnim dobnim razlikama pri sklapanju braka, bilo je govora. Navodim da je koeficijent ponovoljenih brakova obudovjelih za ovih 9 godina viši od prosjeka čitavog razdoblja, uz izraženu tendenciju snažnijeg rasta kod udovica. Kod žena on iznosi 27,3 (za čitavo razdoblje 24,5%), a kod muškaraca 30,8 (prosjek 29,6%).

MORTALITET

UMIRANJE — KRAJ ŽIVOTA

Kao prirodni fenomen kraja života umiranje je ljudska sudbina kojoj nitko ne umače. Uzroci umiranja mnogostrani su i kreću se oko naslijeđenih genetskih osobina, loše ishrane[122] i stanovanja, slabih higijensko-zdravstvenih prilika, raznih bolešćura, te kojekakvih iznenadnih (nesretnih, ratnih) slučajeva.

Na pojavu umiranja, pored biološkog faktora da se »putuje kada se za to sazrije«, djelovali su u znatnome broju i razni »prisilni« činioci.

Pri analizi poroda i vjenčanja, odražene padove i uspone vezali smo u velikom broju uz zbivanja »rata i mira« dotičnoga vremena. To nam je omogućila najčešće odražena (postojeća) stohastička veza među tim pojavama. Uspoređujući brojke umrlih s ratnim zbivanjima, slična veza nije se dala otkriti. Povremeno izginuli na raznim frontovima nisu uključeni među umrle (registrirani ukopi) po matičnim knjigama crkvene župe Brdovec, a ratni vihori za sve vrijeme promatranja zaobilazili su ovaj kraj. Uz faktor »dozrelosti« na umiranje su djelovali mnogi nama danas nepoznati (konkretni radno-ekonomski, socijalni, zdravstveni) činioci — ponegdje se nešto uspjelo i napabirčiti a čije odraze nalazimo u brojkama tabele V.

»Liber mortuorum« — izvor podataka o smrti i životu

U tabeli V prikazani su osnovni podaci o umrlima, dobiveni iz matičnih knjiga župe sv. Vida u Brdovcu. S ubilježavanjem pokopa započeto je oko tri decenija (1704. g.) iza početka registracije rođenih i vjenčanih. Uz to, u prvo

[122] Kao posljedica toga trajna je pojava umiranja od gladi što prati ljudski rod od njegova nastanka.
Velika »sramota« današnjeg čovječanstva je da jedni (bogati) umiru od presitosti, dok drugi (u nerazvijenim dijelovima Azije i Afrike) skapavaju od fizičke gladi u pomanjkanju i šačice riže na dan.

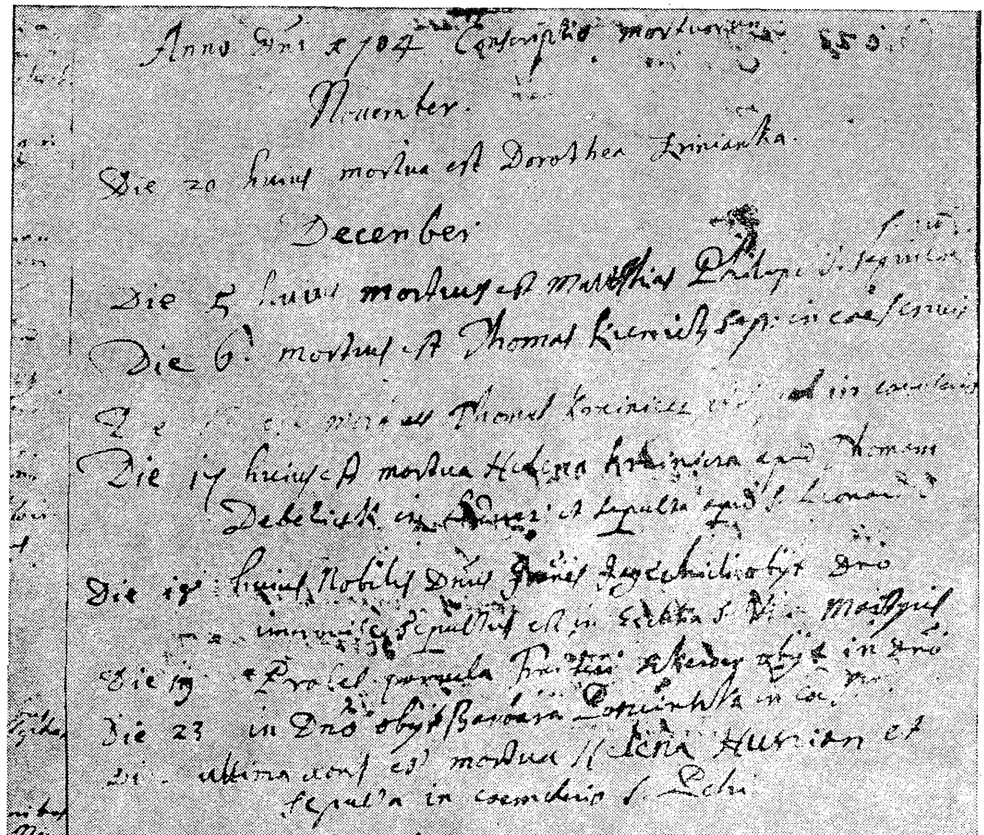
Anno Dni 1704 Conscriptio mortuorum [illegible]

November.

Die 20 huius mortua est Dorothea Krivanka.

December

Die 5 huius mortuus est Matthias [illegible] sepultus [illegible]

Die 6 mortuus est Thomas [illegible] sep. in coemeterio [illegible]

[illegible]

Die 17 huius est mortua Helena [illegible] apud Thomam Debelisk in [illegible] et sepulta apud S. Leonard.

Die 18 huius Nobilis Dnus Joannes [illegible] obijt in Dno [illegible] sepultus est in Ecclesia S. Viti [illegible]

Die 19 Proles parvula [illegible] obijt in Dno

Die 23 in Dno obijt Barbara [illegible] in coe.

Die [illegible] ultima huius est mortua Helena Hurian et sepulta in coemeterio S. [illegible]

Anno Dni 1705.

Die 3 Januarii Helena [illegible] obijt in Dno

Die 4 huius Joannes [illegible] moritur et sepelitur in coemeterio S. Crucis.

Die 6 Georgij [illegible] filia moritur Katharina

Die 8 Moritur huius Gregorij [illegible] nomine et sepelitur in coemeterio S. Crucis

Die 11 huius mortuus est [illegible] Zemliak [illegible] et sepultus in coemeterio [illegible]

Die 20 January Nobilis D. Gasparus [illegible] moritur et sepelitur ad S. Crucem.

vrijeme upisi su vršeni neredovito, više je godina bez podataka negoli s njima. To je uvjetovalo uporabivost podataka za analizu smrtnosti tek od 1750. godine.

Uz razvrstavanje muško — žensko i navoda broja umrle dojenčadi (djeca do godine dana), kolona »nepoznato« sadrži umrle bez naznake podatka o spolu. To su oni slučajevi gdje umjesto obilježja spola, ili imena iz čega bi se dalo zaključiti da li je umrli muško ili žensko, stoji upisano »proles«, tj. »dijete«. Ovakvo obilježavanje naročito je bilo učestalo između 1760. i 1771. kada je kategorija »proles« iznosila gotovo trećinu (31,4%) od svih ukopa. To će se odraziti kasnije u analizama strukture životne dobi umrlih.

Usporedbom godišnjih podataka rođenih (tab. I) i umrlih (tab. V) kao najuvjerljivijeg odraza stanja i prilika življenja, uočavamo kako je pučanstvo (ne samo) crkvene župe Brdovec prolazilo kroz svakojaka burna razdoblja. Teške životne prilike kmetova u ovome kasno-feudalnom dobu[123] s besplatnim radom na vlastelinskome i popovskom alodiju (prema Urbaru M. Terezije) »od sunca ishoda do zapada«[124] i podavanja u naturi od uroda na selišnom zemljištu (u Brdovečkom kraju bila je posebno značajna »gornica« — desetina od vina),[125] bile su pojačane svakovrsnim nedaćama. Danas ih je teško sagledati, no zna se da su to bila učešća u ratovima, rad bez radnoga vremena do iznemoglosti, loša ishrana[126] i stanovanje, prirodne nepogode iza kojih su nerijetko slijedili glad i raznorazne bolesti.

Bilo je uzroka visokog pomora koji su po nekim indicijama mogli biti šireg regionalnog odraza. Pretpostavka tome jesu poklapanja među nekim brdovečkim i zagrebačkim razdobljima visoke brojnosti umiranja. Takve su npr. godine 1787—1789. (u Gradecu) koje Krivošić ubraja među »prave kataklizme«,[127] a mogle su nastati kao posljedica prirodnih nepogoda opisanih u »Bistranskoj kronici«.

---

[123] Za ilustraciju evo opisa turobne slike hrvatskog gospodarstva onoga doba što ga za prilike u Slavoniji (Vojnoj krajini!) daje M. A. Reljković (1732—1798) u posljednjem pjevanju Satira. Govoreći »od gazdaluka« navodi:
»Ljudi stanuju u lomnim kolibama, bez prozora; u kući nema ni stolca, ni ormara, sjedi se na zemlji po turski. Stočarstvo je na najprimitivnijem stupnju, od njega je slabe koristi, nitko ne umije timariti marvu, nitko je pravo ne umije potpreći pod plug«. Vjerovatno da bolje nije bilo ni kod »brdovečkog« kmeta. Prema: Josip Horvat, Kultura Hrvata unazad 1000 godina, Zagreb 1980, str. 73.

[124] Prof Dr. J. Šidak: Historijska čitanka, Zagreb 1952, str. 161.

[125] »Neki novi izvori... pokazuju da je susjedgradsko stubično vlastelinstvo dobijalo glavne prihode eksploatacijom seljaka na području vinogradarstva, tj. da je osnovna naturalna daća bila gornica-daća u vinu«. Izvor: Adamček Josip, Građa, idem, str. 11.

[126] Dosta po izminuću našega razdoblja promatranja nalazi se u Gospodarskome listu 1892. g. prikaz (kukavne) ishrane seoskog stanovništva što ga daje učitelj Teodor Prodanović. Tu se pri opisu ishrane i njenu odrazu na ljudski organizam govori kako u seoskim baščama »osim luka, krumpira i kupusa ne opaža se drugih plodina«, a nisu rijetki slučajevi da »prođe po više tjedana, da se u mnogoj kući ne jede nikakovo varivo«.
»Tamo se živi o suhom kruhu, a ukućani radeći teška poljodjelska djela veoma naglo istrošavaju svoju fizičku snagu, te podliježu teretu još u mladosti«... »A konac svemu tomu — zaključuje pisac — je taj, da je rijetko na selu naći desetak ljudi, koji prežive pol stotine godina. Izmučeni poljodjelac radom i glađu — kaže Prodanović — mora u grob onda da legne, kad bi prema njegovu ustrojstvu tijela trebao pokazati najveću duševnu i fizičku djelatnost.«
Izvor: Prodanović Teodor: Naš seljak i njegovo zanimanje, Gospodarski list 1892, str. 49.

[127] Stjepan Krivošić: Zagreb i njegovo stanovništvo, str. 115.

Tragom podataka umrlih (i rođenih), kao posljedice teških prilika življenja, nailazimo na zanimljive pojave. Prvo što se uočava, jest da je od 108 zahvaćenih godina u 37- ili gotovo svakoj trećoj umiralo više osoba od broja novorođene djece. U tim godinama padao je broj žitelja koji su godine s viškom poroda izvlačili i to veoma skromno (s 2,67‰ godišnje). Među ovima postoje godine s neobično visokim, dva, tri i više puta većim pomorom od novorođenih. Evo nekih od takvih godina:

Godina	Živorođeni	Umrli	Indeks — 3/2
1	2	3	4
1782.	125	267	2,1
1787.	74	232	3,1
1800.	91	312	3,4
1816.	74	179	2,4
1817.	83	184	2,2
1831.	117	267	2,3
1832.	86	216	2,5
1851.	80.	163	2,0
1854.	108	232	2,1

U inače stabilnome stanovništvu (kmet »vezan« uz zemlju ne može se seliti kad mu se prohtije) uz prihvatljiva godišnja osciliranja u toku procesa umiranja pojavljuju se i prave erupcije brojki napuštanja ovozemaljskoga života (među koje spadaju i neke od prije navedenih).

Tako sred 5 godina od kojih 4 ne prelaze devedeset jednu umrlu osobu iskače 1776. godina s 229 ukopa. Ne dugo iza toga slijede dvije godine zaredom s »nenormalnim« umiranjem. »Kosa smrti« uzela je 1781. dvjesta deset, 1782. dvjesta šezdeset sedam pučana brdovečke parohije među 108 u prethodnoj i 98 umrlih u godini što slijedi.

Najviša brojka umrlih u svom proučavanom razdoblju od 312 ukopa odražena je u godini na prelomu 18. u 19. stoljeće. Za ilustraciju neuklapanja toga podatka u normalne tokove evo reda veličina umrlih oko te godine:

Godina	Broj umrlih
1798.	110
1799.	183
1800.	312
1801.	118
1802.	76

U sklopu toga u toku 1800. godine zbio se prije navedeni 3,4 puta viši pomor što se odrazilo na prirodnom smanjivanju (najviše u svom razdoblju) broja žitelja od 221 osobe. Mjerenjem s 2.541 procijenjenih duša (u Kanonskim vizitacijama), iste 1800. godine visokim je pomorom došlo do pada proučavanog stanovništva za 8,7%. Bilo je i daljnjih nenormalno visokih umiranja među kojima posebno strše:

1831. godina s 267 i 1832. s 216 ukopa, među 124 umrla 1830. i 122 »otišla« 1833. godine, te

1853. s 201 i 1854. s 232 pogreba između 150 umrlih 1852. i 170 pogreba 1855. godine.

Konačna bilanca poroda i umiranja ispala je veoma mršava. Od broja ukupno rođenih između 1750. i 1857. godine u istome razdoblju je umrlo 93,5%.

Prije uočena pojava većeg rađanja muškaraca odrazila se i u njihovu višem umiranju. U promatranome razdoblju (1750—1857) na 1000 žena umrlo je 1077 muških, dok ih je u istome vremenu rođeno 1075 na 1000 žena. Iz prednjeg obračuna izostala je kategorija »proles-djeca« — 2,75% svih ukopa, vjerojatno podjednakog odnosa »muško« — »žensko« kao i kod glavnine umrlih, čime, smatram, nije bitnije poremećena odražena relacija umiranja spolova.

Iskazanome visokom pomoru uvelike je doprinio snažan mortalitet dojenčadi. U nekim godinama umiralo je više od trećine djece prije navršene godine dana, o čemu slijedi posebna analiza.

Vremenski ciklusi umiranja

U tabeli VI prikazani su podaci umiranja razvrstani po mjesecima u toku svih godina. Već na prvi pogled vidljivo je da se uz velika osciliranja broja ukopa među pojedinim godinama, učinak »kose smrti« različito odražava i među godišnjim dobima. Taj odraz se u vidu nekoga pravila — godišnjeg ciklusa — uz manja odstupanja ponavlja iz godine u godinu za sve vrijeme promatranja. Opaža se usmjerenost koncentracije umiranja prema docnijim zimskim i ranim proljetnim mjesecima. To su razdoblja surovih prirodnih uvjeta življenja kad hrane ponestaje, a bolesti lakše obaraju oslabljen organizam.

Radi lakšeg sagledavanja navedene pojave prikazani podaci umiranja na području župe sv. Vida u Brdovcu svrstani su u desetogodišta u slijedećoj tabeli.

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 8

UMRLI U RAZDOBLJU 1751—1857.
— desetogodišnji pregled po mjesecima —

Razd. Mj.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1751—1760.	112	96	95	87	55	54	51	63	64	61	58	84
1761—1770.	68	96	67	96	67	39	28	57	67	58	63	68
1771—1780.	104	99	107	131	102	62	48	64	78	77	84	117
1781—1790.	167	166	182	164	115	58	69	81	99	120	125	167
1791—1800.	100	118	162	153	86	52	67	88	101	107	108	111
1801—1810.	148	118	148	95	88	57	42	44	64	67	99	121
1811—1820.	134	134	120	124	95	86	68	81	82	95	90	121
1821—1830.	122	99	115	90	67	64	50	88	89	128	105	132
1831—1840.	184	158	153	169	99	73	49	93	112	131	139	166
1841—1850.	135	111	118	103	69	73	73	88	100	98	117	148
1851—1857.	140	120	118	114	106	68	53	80	75	97	101	104

U devet od jedanaest perioda, najniža smrtnost bila je u toku VII. mjeseca, a najviša — 5 razdoblja — u mjesecu siječnju. Sumarni pregled godišnjeg rasporeda umrlih po mjesecima iskazan u postotnim relacijama odražava za razdoblje 1751—1857. slijedeći red veličina:

Mjesec	% umrlih
VII	4,6
VI	5,3
VIII	6,4
IX	7,2
V	7,4
X	8,1
XI	8,4
II	10,2
IV	10,3
XII	10,4
III	10,7
I	11,0
12 mjeseci	100

Sliku godišnjeg rasporeda mortaliteta prikazuje zorno u grafikonu 4. sačinjena vremenska krivulja umiranja. Iznenađuje sličnost ponašanja ove krivulje s, u istom grafikonu prikazanom, vremenskom gustoćom (krivuljom) rađanja. Iako su uzroci navedenih pojava sasvim različiti, odraz im je frapantno sličan. I tu kao da se priroda poigrala ljudskim sudbinama povezujući vremenski intenzitete faktora što život potiču i onih koji ga gase.

Doživjela dob stanovništva

Umiranje je trajan svakodnevni proces isto kao i rađanje, u koji pojedinci »upadaju« s različitom dobi. Za ljudski opstanak vrijeme umiranja presudnije je od procesa rađanja. Što je više umrlih u mladim godinama, to je i prosjek doživjele dobi nekog stanovništva niži. Brojčani »otpad« mlade dobi do uzrasta plodnosti smanjuje šanse za potrajnost opstanka i razvitak nekoga društva. U slučaju da sve jedinke koje se rode umiru u dobi prije fertilne zrelosti, to bi označavalo početak kraja određene ljudske zajednice.

Kao rijeka što teče »naše« žiteljstvo je (bilo) sastavljeno od ljudskih jedinki starih od jednoga dana pa do najviše doživjelih godina bilo kog ljudskoga bića. U čitavom razdoblju »dolazak« novih članova — rađanje, nadomještalo je »odlazak« — umiranje živućih. Visoka smrtnost gotovo je posvema anulirala visok natalitet. Prema 13.889 rođenih na području župe sv. Vida u Brdovcu (u vremenu 1750—1857) u istome je razdoblju umrlo 12.984 osobe, ili za 905 manje od »novopridošlih« članova. Preračunato na 1.000 stanovnika, to je povećanje za 0,295‰ godišnje, ili nešto manje od jednoga žitelja u tri godine. Prirodno obnavljanje stanovništva isključivši imigraciju odvijalo se tek nešto iznad nivoa proste reprodukcije.

Pri svim daljnjim analizama mortaliteta nužno je poznavanje životne dobi umrlih. Nju sam izvlačio iz knjiga ukopa tamo gdje je postojala. Mnogi pogrebi su bilježeni bez naznake dobi mrtvaca, ili uz navod: »secundum aeta-

tis«, »aetatis media«, »provectus aetatis«, »aliquot mensium«, »semialterius«, »proles«, što je za ovo istraživanje jednako kao i bez upisane dobi. Takvih slučajeva u pojedinim godinama bilo je i kod više od polovice preminulih. Pojavljuju se tokom svog razdoblja uz osjetno smanjenje početkom 19. stoljeća, a da bi pri kraju promatranja posve nestali. U slijedećoj tabeli dan je desetogodišnji pregled umrlih razvrstanih po kriteriju poznavanja doživjele životne dobi.

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 9

DESETOGODIŠNJI PREGLED UMIRANJA
POZNATA — NEPOZNATA DOB — «PROLES«

Razdoblje	Poznata dob			Nepoznata dob				Sve-ukupno
	M.	Ž.	ukupno	M.	Ž.	»proles«	svega	
1751—1760.	374	339	713	75	64	28	167	880
1761—1770.	235	215	450	48	33	243	324	774
1771—1780.	407	398	805	106	96	66	66	1073
1781—1790.	544	527	1071	277	162	3	442	1513
1791—1800.	495	476	971	152	119	11	282	1253
1801—1810.	535	488	1023	35	32	1	68	1091
1811—1820.	560	546	1106	56	65	3	124	1230
1821—1830.	544	583	1127	8	14	—	22	1149
1831—1840.	804	690	1494	14	18	—	32	1526
1841—1850.	621	606	1227	3	3	—	6	1233
1851—1857.	611	565	1176	—	—	—	—	1176

Prema iznesenim brojkama u prednjoj tabeli, starosnu dob nisam uspio ustanoviti za 13,5% od ukupno registriranih ukopa. Promatranjem strukture vidi se da su to muškarci i žene bez upisanih godina smrti, i kategorija »proles-djeca«, bez oznake spola i životne dobi.

Za odrasle »žene-muškarci« (10,7% umrlih) dobni prosjek moguće je pretpostaviti prema odnosima doživjele dobi u vremenskim razredima s poznatim godinama smrti. Na isti način postojala bi mogućnost njihova uvlačenja u odgovarajuće analize (doživjela dob!) da nije kategorije »proles«.

U grupaciji umrlih s navodom »proles-dijete« (2,8% svih umrlih) mogao je biti obuhvaćen širok raspon životne dobi, od tek rođene bebe pa do djeteta od 10 i više godina dobi. Pri tome svaki »upisivač« (bilo ih je nekoliko desetina) vjerojatno je imao vlastiti kriterij raspona života za pojam »proles«. Pri našem razvrstavanju ova kategorija (ako se uzme do 9 godina) ulazi u najmanje 5 dobnih razreda — 3 kod dojenčadi, i dalje 1—4, te 5—9 godina životne dobi. Izostanak iz obračuna u toj tabeli navedenog broja »djece« nepoznatog spola i doživjele dobi remeti (kasnije) dobivenu stvarnu dužinu životnog vijeka umrlih utoliko znatnije ukoliko je više učešće »prolesa«.

Zbog navedenih razloga obračuni doživjele dobi temeljeni su na broju umrlih »poznate dobi« i godinama što su ih proživjeli.

Nakon toga nužno je upozoriti na daljnu nemarnost upisivača u liber mortuorum. Pri unošenju dobi umrlih česta je pojava zaokruživanje godina na desetinske brojke. Postoje razdoblja u kojima narod kao da je (prema upisima) čekao da navrši 20, 30, 40 ... godina, pa da umre. Jednako je upisi-

vano napadno mnogo stogodišnjaka, što posebno u onim teškim vremenima i lošim životnim prilikama (na selu) nije mogao biti tako čest slučaj.

Suočen s navedenom situacijom bez mogućnosti da se bilo što mijenja prihvatio sam zaokružene veličine životne dobi kao srednje vrijednosti ispod i nad tim pragom. Ova okolnost mogla bi imati određenog utjecaja pri razvrstavanju umrlih u dobne grupe, prvenstveno u perifernim razredima, zbog smanjenog potiranja viših i nižih godina pri zaokruživanju. Na utvrđivanje prosječne dobi življenja to će se manje odražavati. U svjetlu tih odrednica slijede daljnja istraživanja.

Radi uvida u kretanje doživjele dobi evo pregleda 10-godišnjih prosjeka starosti umiranja.

Župa sv. Vida u Brdovcu Tabela 10

KRETANJE DOŽIVJELE DOBI UMRLIH
DESETOGODIŠNJI PROSJECI

— u godinama —

Razdoblje	Prosječna dob života		
	muški	ženski	ukupno
1751—1760.	29,6	28,9	29,3
1761—1770.	37,4	36,6	37,0
1771—1780.	25,1	26,3	25,7
1781—1790.	32,3	32,5	32,4
1791—1800.	23,8	24,9	24,3
1801—1810.	24,4	23,2	23,8
1811—1820.	22,2	22,5	22,3
1821—1830.	22,3	20,8	21,5
1831—1840.	24,7	26,6	25,6
1841—1850.	24,2	24,0	24,1
1851—1857.	26,9	24,9	25,9
1751—1857.	25,9	25,7	25,8

U brojkama prosjeka životne dobi ukupno umrlih (poznate dobi smrti) u razdoblju 1751—1857, što ih odražava prednja tabela, potvrđena je već spominjana mizerno niska dob negdašnjeg stanovništva na području fare Brdovec. Pomnijim razmatranjem uspostavljenih vremenskih grupacija upada u oči da je taj naoko niski prosjek čitavog zahvaćenog razdoblja od 25,8 godina još uvijek previsok. Na to nas upućuje nerealno odraženi »stršeći« podatak dobi umrlih u desetogođu 1761—70, od 37,0 godina.

Uzroci izobličavanju prosjeka starosti umrlih u vremenu 1761—1770. već su nam poznati. Nalaze se u izostajanju iz analiza preko dvije petine (41,9% od ukupnoga broja) umrlih s nepoznatom životnom dobi. Četvrtinu ovih (10,5% svih) čine odrasli oba spola bez navedenih doživjelih godina pri registraciji ukopa u liber mortuorum. Njihovo nedostajanje u obračunu, ako pretpostavimo dobnu strukturu podjednaku ostalim umrlima, ne bi trebalo da se znatnije odrazi na prosjek doživjele dobi. Ostatak (31,4%) umrlih nepoznate dobi tvori kategorija »proles-dijete«, koji bi trebali niskom dobi umiranja »povući« prosjek godina smrti naniže. Ovo važi kako za godine ukupno umrlog stanovništva, tako i za grupacije muških i ženskih. Slično, s manjim izobličenjem

— poradi nižeg učešća kategorije »proles« — odrazilo se i kod prileţećih desetogodišta.

Nastalu deformaciju predvidio sam pri analizi podataka umrlih s poznatim i nepoznatim godinama smrti u tab. 9. Kao odraz realnih brojki te su veličine, neovisno o ukazanim manjkavostima, osnova i svih daljnjih analiza — što se nije dalo mijenjati.

Realnija će se slika doživjele dobi pučanstva župe sv. Vida u Brdovcu postići analizom podataka umrlih u zadnjih oko pola stoljeća. To je razdoblje (1801—1857) sa zanemarivo niskim brojem »prolesa« (4 prema 7.405) i nevelikim učešćem umrlih bez poznate dobi (246 prema 7.405) od samo 3,3%. U ovome vremenu odražena prosječna dob umrlog stanovništva na području brdovečke fare iznosi 24,0 godine.

Iz usporedbe brojki pojedinih desetogodišta (tab. 10) razdoblja od početka 19. stoljeća vidljive su osjetnije oscilacije odraženih prosjeka dobi umiranja. Začuđuje opadanje godina umrlih tokom prvih triju dekada, što može biti posljedica (već spomenute) povećane smrtnosti izazvane nekim epidemijama što su kosile mlađe, kao i (tek malim dijelom) neulaska u proračune umrlih nepoznate dobi. Krajem razdoblja ispoljena tendencija rasta prosjeka dobi umrlih prema 25,9 godina mogla bi biti realna slika prosjeka starosti i mnogo širih prostora sredinom prošlog stoljeća.

Promatranjem životne dobi umiranja spolova po zacrtanim razdobljima zapažaju se bitnije razlike. Variranja doživjele dobi između muških i ženskih u pojedinim desetogođima (najviše odstupanje iznosi 2 godine u prilog muških u zadnjem sedmogodištu) gotovo su se izjednačila podjednakim prosjekom dobi umiranja — muškarci 24,2, žene 23,8 godina. Iste (teške) nevolje uzrokovale su jednake odraze trajanja životne dobi kod obaju spolova.

Usporedbom umiranja spolova (za razdoblje 1801—1857) utvrdili smo omjer 1057 umrlih muškaraca na 1.000 žena. To je u suglasnosti s prije ustanovljenim višim rađanjem muških (1050 dječaka na 1.000 djevojčica) u istome razdoblju.

Praćenjem umrlih po dobnoj strukturi nailaze drugačiji odnosi. Umjesto očekivanog većeg pomora muških i po zacrtanim starosnim razredima, ispoljene su tri dobne grupe s prevagom smrtnosti ženskoga dijela stanovništva. Evo pregleda umrlih spolova u razdoblju 1801—1857. g. po dobnim razredima:

Dob života	Muški	Ženski	Umrlo ž. na 1000 M.
	broj umrlih		
Do 0 g.	829	683	824
1— 4	608	637	1 048
5— 9	288	281	976
10—14	99	90	909
15—19	111	125	1 126
20—29	230	272	1 183
30—39	321	295	919
40—49	376	374	995
50—59	386	366	948
60—69	278	265	953
70—79	119	66	555
80	30	24	800
	3 675	3 478	946

Nešto slabija otpornost ženskog dijela »brdovečkog« pučanstva odražena je već kod djece između 1—4 godine (1048 žena na 1000 muških). Prava ranjivost »slabijeg spola« nastupa u godinama kada žene većim dijelom postaju majke. Ispoljene brojke povećanog umiranja u prvih 15 godina fertilne dobi (15—19 g.: 1.126 i 20—29: 1.183 Ž. na 1.000 M.) to nedvojbeno potvrđuju.

Sagledavanjem uzroka odražene pojave vremenski niskog prosjeka »odlaska« s ovoga svijeta, proučavano žiteljstvo (poznate dobi smrti) razvrstano je u 11 dobnih grupa. Od tih podataka sačinjena je slijedeća prosječna struktura umrlih po desetljećima i starosnim razredima na teritoriju brdovečke fare u razdoblju 1750—1857. g.

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 11

DOBNA STRUKTURA SMRTNOSTI PO DESETOGODIŠTIMA
1750 — 1857 g.

u %

Razdoblje	Struktura umrlih po doživjelim godinama											
	0	1—4	5—9	10—14	15—19	20—29	30—39	40—49	50—59	60—69	70—79	80
1750.	17,7	26,0	9,6	1,4	5,5	4,1	9,6	15,1	4,1	5,5	1,4	—
1751—1760.	11,1	13,7	8,6	3,8	2,5	6,1	12,8	12,8	17,1	8,8	2,0	0,7
1761—1770.	3,1	4,2	4,9	4,7	4,4	9,8	16,4	18,0	18,8	12,9	1,8	0,7
1771—1780.	14,3	19,3	8,0	3,1	3,5	8,3	8,7	14,0	9,7	6,8	2,6	1,7
1781—1790.	6,7	9,8	6,1	3,3	3,5	8,7	18,0	16,7	12,0	11,9	2,5	0,8
1791—1800.	12,5	20,5	9,9	3,3	3,1	9,2	10,2	12,8	8,9	6,9	1,3	1,4
1801—1810.	21,7	16,1	8,2	2,5	2,2	8,0	10,3	10,3	10,0	7,3	2,3	1,1
1811—1820.	21,1	19,3	9,5	3,1	3,4	6,0	6,0	11,5	10,6	7,6	1,1	0,8
1821—1830.	22,6	21,0	9,4	2,1	3,4	6,1	6,4	9,1	10,1	7,6	1,6	0,6
1831—1840.	18,2	18,3	7,0	2,5	4,3	7,8	8,7	9,6	10,2	8,4	4,1	0,9
1841—1850.	25,5	15,2	7,7	2,0	2,6	5,8	7,7	11,2	11,5	6,6	3,2	1,0
1851—1857.	18,3	14,6	6,4	3,7	3,6	8,3	12,6	11,4	10,8	7,7	2,6	—
1750—1857.	17,1	16,4	7,9	2,9	3,3	7,5	10,2	12,0	11,2	8,2	2,4	0,9

Dijelu brojki te tabele isto kao i u prethodnoj nedostaju sadržaji za analizu utvrđivanja realne dobi umiranja. To se odnosi u prvome redu na razdoblje 1761—1770 i oko njega. Razlog je tomu u već poznatoj velikoj zastupljenosti među umrlima kategorije »djeca-proles« bez poznate dobi, koja su ispuštena u ovim proračunima. Izostajanje »prolesa« imalo je za posljedicu neprihvatljivo nisko odraženo učešće dojenčadi i omladine (do 19 g.), što je na drugoj strani izazvalo povišenje udjela starijih godišta.

S podacima kako ih prikazuje prednja tabela ni sačinjeni prosjek strukture umiranja za čitavo promatrano razdoblje (1750—1857) nije realan. Izostajanje dijela umrle djece i njihovih niskih godina povuklo je učešće umrlih u više dobne razrede na uštrb dojenčadi i omladine, a isto tako i na prosjek životne dobi ukupno umrlog stanovništva.

Razmatranjem reda veličina u tabeli dobne zastupljenosti umrlih po desetogodištima, uočavaju se pravilnosti u strukturi po dobnim razredima tek u vremenu od 1801 g. naovamo — do 1857. godine.

To je period s poznatim godinama života pretežnog dijela (96,7%) umrlih. U nastojanju za postizanjem što realnijih odnosa u trajanju doživjelog vijeka

pojedinih dobnih kategorija proučavanog stanovništva, na tim podacima (koji u prijašnjim razdobljima mogu biti još nepovoljniji) temeljit ćemo daljnje analize.

Radi ocjene (i provjere) prednjim podacima dodajem u slijedećem pregledu iznesenu strukturu sačinjenu iz Krivošićeve tabele umrlog stanovništva župe sv. Marka u Gradecu (Zagreb) 1772—1814. g. — grupiranu po jednakim dobnim razredima. S nešto užim vremenskim obuhvatom koji se dijelom uklapa u razdoblje našega proučavanja, dobiveni odnosi strukture umrlih žitelja Gradeca podupiru moguću postojanost »brdovečkih« relacija starosti umiranja. U jednim i drugima nalaze se jezikom brojki zapisane istovrsne životne nedaće vremena čiji su odraz prikazani učinci »kose smrti«.

Brojkama strukture umiranja davno nestalog svijeta sučeljene su odražene veličine dobnog sastava umrlog stanovništva na području SR Hrvatske u nasumce odabranoj 1978. godini. Namjera je ukazivanje na gigantski napredak u svim vidovima ljudskog trajanja što kao potvrda zrači iz odnosa dvaju istorodnih — vremenski više od stotinu godina razmaknutih podataka.

PREGLED DOBNE STRUKTURE UMRLOG STANOVNIŠTVA — U %

Dob umiranja u godinama	Župa sv. Vida u Brdovcu 1801—1857.	Župa sv. Marka[a] u Gradecu 1772—1814.	Hrvatska i Slavonija[b] 1901—1905.	SR Hrvatska[c] 1978.
0	21,1	21,6	29,2	2,9
1— 4	17,4	16,7	18,2	0,4
5— 9	8,0	5,6	5,6	0,3
10—14	2,6	2,3	2,4	0,3
15—19	3,3	2,9	2,8	0,5
20—29	7,0	9,3	5,5	1,8
30—39	8,6	12,4	4,5	2,4
40—49	10,5	12,8	5,2	6,6
50—59	10,5	8,6	6,9	10,4
60—69	7,6	5,0	10,0	18,2
70—79	2,6	2,0	7,0	33,0
80 i više	0,8	0,8	2,7	23,2

(a) Moja obrada iz Krivošićevih podataka tabele X — »Umrli po godinama starosti 1772—1814. župe sv. Marka Gradec«; izvor: Stjepan Krivošić: Zagreb i njegovo stanovništvo ..., str. 139.

(b) Izvor: Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije I, Zagreb 1905, str. 204—205.

(c) Moja obrada iz podataka umrlog stanovništva SR Hrvatske u 1978. godini. Izvor: SG Hrvatske za 1980, str. 55.

Analizom brojki dobne strukture umrlog pučanstva otkriva se »tajna« prije ustanovljenoga niskog prosjeka doživjelih godina stanovništva na području crkvene župe Brdovec. Iznad dvije petine (46,5%) svih ukopa tvorila su djeca (u Gradecu 43,9%), tj. umrli do navršene devete godine života, čija dob pokriva oko trećine odraženog prosjeka doživjelog ljudskog vijeka. Među ovima visoko strši kategorija umrlih ispod navršene prve godine. To su dojenčad koja čine 45,7% sve umrle djece do 9 godina, ili 21,1% (u Gradecu frapantno-gotovo jednako — 21,6%) od ukupno umrlog stanovništva. U SR Hrvatskoj 1978. g. — 2,9%!

Pokehdob več puti pripreča se po vulicah i na jurisdikciji Gospode Slavnoga Kaptoloma priprostešem ljudem potuči i kerv prolijati, od kojetakvih ljudi fiskuš Novoveški s drugemi ostalemi nekteremi purgarmi kervavice prijemlje i pri kojem, kaj čuti, njega prez reda birsaži. Kojega pak vidi siromaha i nikaj od njega ne ufa se dobiti, takvoga na moj sud i stroške, ali on je kriminalista, ali ni, odpušča. Stimam pako, quod causae criminales et enormes sanguinis effusiones k mojemu sudu slišaju. Zverhu česa pokorno suplikujem milostivnoj Gospodi Kaptolomu, da pravično previditi dostojaju, koj od jedne stranke podnaša stroške i kvar, bi mi od druge moral spoznavati kakvu takvu hasen. Kaj ako milostivna Gospoda Kaptolom sude, tak prosim ponizno da imenovanim purgarom takva dugovanja, koja na špana slišaju i za jus gladii Slavnoga Kaptoloma zadivaju se, milostivno suditi, prepovedati dostojaju.

Zverhu česa milostivne Gospode Kaptoloma ponizno prosim dekretuma, da se budem mogel na dalje bolje ravnati. I ostajem vu milošču preporučajuči vsegdar veren i ponizen sluga i špan Slavnoga Kaptoloma

Nicolaus Sudetič.

Prilog 8.

1766. »Hižari« novoveškog župnika tuže se Stolnom kaptolu da plaćaju veću »štibru« nego »purgari«

Molba naša ponizna da je preporučena vu milošču milostivne Gospode Kaptoluma.

Pred dvemi leti dali smo supliku pred milostivnu Gospodu suprot purgarom Novoveškem navlastito zarad štibre, da vekšu štibru na nas postavljaju nego purgari daju. Odredili su bili milostivna Gospoda da Gospodin Kukuljević to previdi, ale jošče ni vezda ni previđeno. Dobro znano je milostivni Gospodi, da mi na purgarskeh fundušev ne stojimo i od fundušev naših Gospodi Plebanušem Novoveškem vsaki tjeden težaka 1, velim jednoga, davati moramo, zoseb hiže platiti, poleg toga na vse purgarske službe i terhe nas podganjaju, koje i podnašati moramo. Da kakvu takvu poleščicu imamo življenja, dosta na veliku našu nepriliku nekoji hižare deržimo, koj takaj zoseb štibru plačaju, natuliko da od nas nekojega hiže dojde Rajnički jeden groši sedem, na purgare pako samo groš 15. Zato ponizno se vtečemo pod obrambu milostivne Gospode da nam sirotam vučine poleščicu.

Milostivne Gospode

ponizni i pokorni podložniki
Anton Bigant, Jakob Robida,
Štefan Mayprusz sv. Ivana hižari

SMRTNOST DOJENČADI

Smrtnost dojenčadi ocjenjuje se kao jedan od predominantnih indikatora dostignutog nivoa životnog standarda određenih ljudskih zajednica. Kod proučavanog stanovništva crkvene župe Brdovec u dosadašnjim razmatranjima utvrdili smo visoku zastupljenost dojenčadi u strukturi umrlog pučanstva. U prosjeku za razdoblje 1801—1857. g. to je iznosilo 21,1%, ili više od svakoga petog umrlog žitelja koji je pripadao prednjoj kategoriji.

S namjerom da bismo saznali nešto podrobnije o visokom pomoru djece do godinu dana, a time ujedno i umiranju žitelja, pokušajmo utvrditi osnovne izvore uzroka smrtnosti ove najmlađe dobne skupine. Kako su gledano vremenski i tu nastajale nemale oscilacije po intenzitetu mortaliteta kao i njihovu odnosu prema ukupno umrlom pučanstvu, jedva da su dugoročno nastupile znatnije promjene. Na to upućuje slijedeći 10-godišnji pregled umiranja djece ispod jedne godine života.

Razdoblje godina	Dojenčad od ukupno umrlih — %
1801—1810.	21,7
1811—1820.	21,1
1821—1830.	22,6
1831—1840.	18,2
1841—1850.	25,5
1851—1857.	18,3
1801—1857.	21,1

Iznesene brojke kazuju da su postojala razdoblja u kojima su (1841—1850. g.) više od četvrtine umrlih sačinjavala djeca do godine dana. Odraženi visoki pomor dojenčadi kome su uzroci najvjerojatnije u naslijeđenoj kulturnoj neprosvijećenosti i pomanjkanju najosnovnije higijensko-zdravstvene zaštite zaslužuju podrobnije razmatranje. Najprije, evo godišnjih odnosa umrle dojenčadi prema ukupno umrlima u posebno snažno ispoljenoj petoj dekadi proteklog stoljeća.

Godina	Umrla dojenčad	Ukupno umrli	2 : 3
1841.	26	108	24,1
1842.	40	150	26,7
1843.	24	99	24,2
1844.	40	115	34,8
1845.	25	75	33,3
1846.	30	128	23,4
1847.	27	136	20,0
1848.	43	138	31,1
1849.	28	133	21,1
1850.	30	145	20,7

To je razdoblje s najvišim učešćem djece ispod godine dana u strukturi umiranja. Između svakoga petog, pa do trećeg umrlog zaredom u pojedinim godinama bila su dojenčad.

Krivošićevi podaci za stanovništvo zagrebačkog Gradeca, drugačije sredine u istome vremenu, govore da se po uvjetima življenja nije odmaklo daleko od »našega« seoskog pučanstva. To dokazuje slijedeći udjel dojenčadi u strukturi umrlog žiteljstva u Gradecu koje (moj obračun) donosi:[134]

1801—1810. — 17,9%
1841—1850. — 20,0%
1851—1857. — 19,8%

Za potvrdu ovisnosti umiranja dojenčadi o uvjetima življenja navodim kako je u današnjem vremenu visoko dostignutog nivoa svih oblika življenja učešće umrle djece ispod godine dana u SR Hrvatskoj — prosjek za 1970—78. g. — iznosilo tek 3,7%.[135]

»Jedan od ključnih pokazatelja smrtnosti... i dostignute razine životnog standarda jest *mortalitet dojenčadi*«.[136] To je odnos umrle djece u prvoj godini života i živorođene djece u jednoj godini. Prigovori ovom pokazatelju, zvanom i »stopa mortaliteta dojenčadi« da uspoređuje dio umrle dojenčadi koja su rođena u prethodnoj kalendarskoj godini s rođenima u tekućoj, u našemu slučaju dugoročnog promatranja gubi na težini.

U tabeli V izneseni su za područje župe sv. Vida u Brdovcu podaci umrle dojenčadi na 1000 živorođene djece u svim godinama. Ove brojke variraju u rasponima od godina bez ove pojave (1760, 1763, 1766—8, 1778. i 1786. g), pa do najviše odraženog odnosa od 376 (1776. i 1831. g.) umrle dojenčadi na 1000 živorođene djece (vidi graf. 7).

Umiranja dojenčadi prema Krivošićevim podacima u Zagrebu bila su s mnogo većim varijacijama. U ponekim godinama dostizala su do 983 (Vlaška ulica, 1757), pa 903 (Nova Ves, 1847) i Gradec 458 (1787) umrle djece do godine života na 1000 živorođenih.[137]

Iznosim 10-godišnje prosjeke stopa mortaliteta za teritorij fare Brdovec u razdoblju 1801—1857. jer su u prijašnjem vremenu zbog kategorija »proles« i »nepoznata dob« podaci umrle dojenčadi nepotpuni. Ovima suprotstavljam i dva podatka iz zagrebačkog Gradeca — vidi str. 267.

Najnoviji podaci umrle dojenčadi prema rođenima u SR Hrvatskoj za razdoblje 1970—1978. niži su za oko 10 puta, te iznose 25,5‰.[138]

Za daljnje praćenje smrtnosti dojenčadi (u razdoblju 1801—1857) iznosim strukturu umrle djece u prosjeku desetljeća po uobičajenoj vremenskoj klasifikaciji: do 6 dana — rani neonatalni 7—28 dana — kasni neonatalni, i 29—365 dana — postneonatalni mortalitet. Svrha je ovakvu razvrstavanju nastojanje za otkrivanjem grupa uzroka smrti. Pripadaju li oni endogenim — neonatalnim

---

[134] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba..., tab. X, XI, str. 139, 140.
[135] Moj obračun iz podataka SG SRH 1980, str. 55.
[136] Prema: Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 161.
[137] Stjepan Krivošić: Stanovništvo Zagreba..., str. 106.
[138] Moj obračun iz podataka SG SR Hrvatske 1980, str. 53, 55.

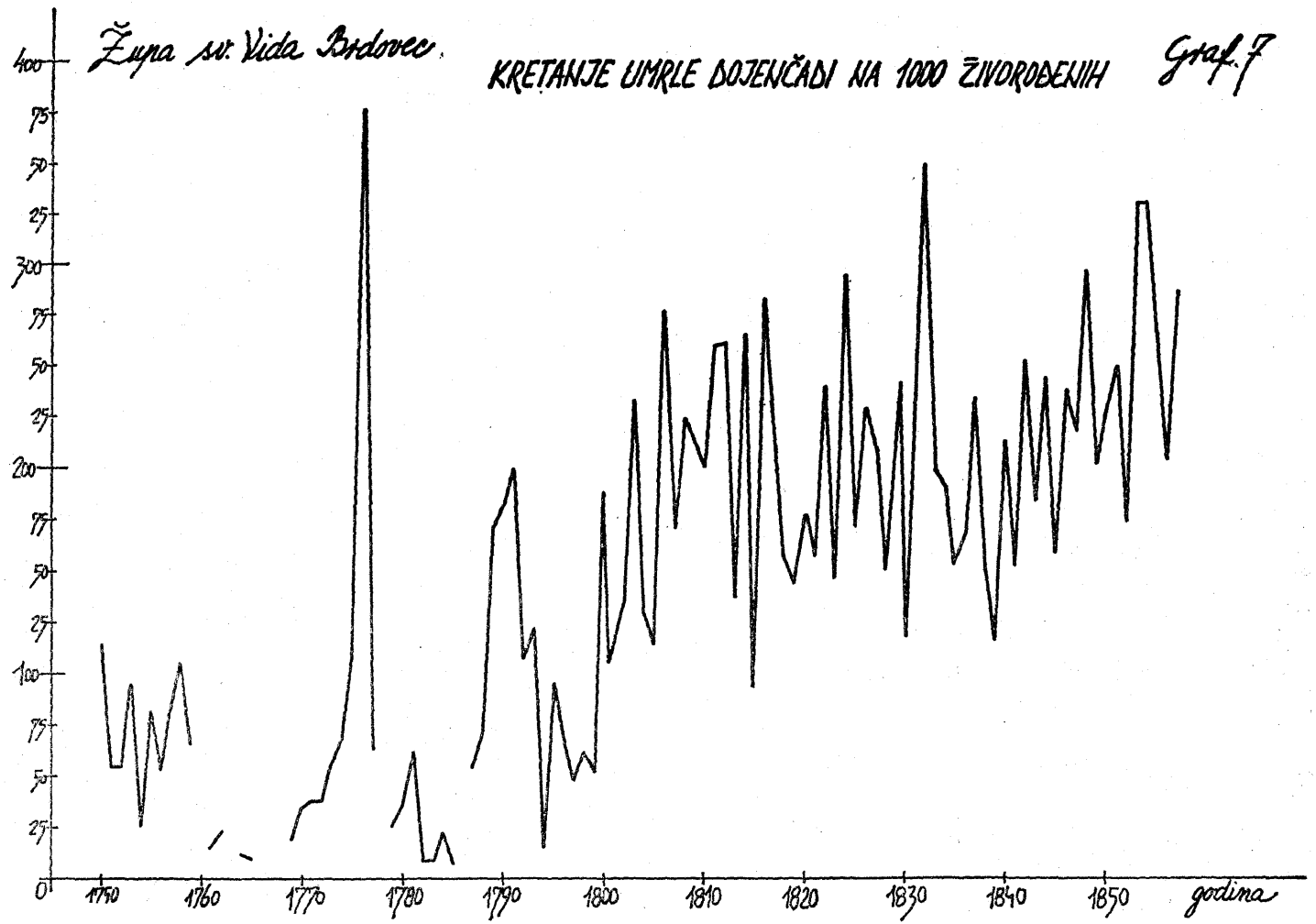
Župa sv. Vida Brdovec
KRETANJE UMRLE DOJENČADI NA 1000 ŽIVOROĐENIH
Graf 7
400
75
50
25
300
75
50
25
200
75
50
25
100
75
50
25
0
1750
1760
1770
1780
1790
1800
1810
1820
1830
1840
1850
godina

Razdoblje	Rođeni	Umrla dojenčad	Umrli na 1 000 živorođenih	
			župa sv. Vida u Brdovcu	župa sv. Marka* Gradec
1801—10.	1 246	222	178	267
1811—20.	1 210	235	194	—
1821—30.	1 347	255	189	—
1831—40.	1 299	272	209	—
1841—50.	1 428	313	219	246
1851—57.	801	215	268	—
1801—57.	7 331	1 512	206	—

* Moj obračun iz: Stjepan Krivošić, Stanovništvo Zagreba..., tab. II, str. 121/130. i tab. X, str. 139/140.

činiocima (prerani porod, oštećenja pri porodu) ili egzogenim — postneonatalnim faktorima »među (koje) ulaze socio-ekonomski a posebno higijensko-zdravstveni uvjeti života dojenčeta odnosno njegove obitelji.«[139]

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 12

DOBNA STRUKTURA UMRLE DOJENČADI

Razdoblje	Vrijeme nastale smrti — dana		
	0—6	7—28	29—365
1801—1810.	16,7	24,8	58,5
1811—1820.	12,3	24,7	63,0
1821—1830.	18,0	22,7	59,3
1831—1840.	19,9	23,5	56,6
1841—1850.	9,3	22,7	68,0
1851—1857.	15,8	20,0	64,2
1801—1857.	15,1	23,1	61,8

Pogledom na te veličine uočavamo kako su trajno iznad polovice, u nekim razdobljima više od dvije trećine uzroka smrti djece prije navršene godine života činili egzogeni činioci. Ovo potvrđuje da su uzroci visokog pomora dojenčadi u strukturi umrlog stanovništva izvirali iz opće zaostalosti i loših higijensko-zdravstvenih uvjeta života.[140]

Slično stanje još je dugo vladalo o čemu govore odnosi dobnog sastava djece umrle prije navršene prve godine u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1900—1905. koji (moj obračun) iznose — u%:[141]

umrli	do 6 dana	17,4
„	7—30 „	22,4
„	do 1 godine	60,2

[139] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 164.

[140] Slične odnose s nešto izraženijim kasnim neonatalnim mortalitetom utvrđuje i Krivošić za stanovništvo Zagreba u navedenom djelu, str. 109, 110.

[141] Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije I, Zagreb 1905, str. 204.

Primjenu pokazatelja dobne strukture umrle dojenčadi valoriziraju i današnji odnosi udjela pojedinih dobnih grupa. U eri visoko ostvarenoga dometa svih vidova životnog standarda u SR Hrvatskoj odražena je u 1978. godini slijedeća dobna struktura umrle dojenčadi — u%:[142]

umrli	do 6 dana	60,0
„	7—28 „	11,8
„	do 1 godine	28,2

Te su relacije odraz strukture inače niske stope smrtnosti dojenčadi od 20,9‰, deset puta niže od smrtnosti u fari Brdovec u prosjeku 1801—1857. g. One se mogu smatrati i svojevrsnim pokazateljem ostvarenog dometa životnih uvjeta ovoga našega današnjeg vremena. U tako niskoj smrtnosti djece ispod jedne godine starosti na endogene činioce (na koje se jedva ili nikako ne može utjecati — pomor do 6 dana koji »nose« 60% svih umrlih) otpada više od 70% svih uzroka. Socio-ekonomski i higijensko-zdravstveni uvjeti, zvani i postneonatalni faktori umiranja dojenčadi, (28,2% od 20,9‰ = 5,9‰ u SR Hrvatskoj 1978 g.) svedeni su na gotovo beznačajnu mjeru.

Ostaje nam još da razmotrimo strukturu, »gustoću« i odnose umiranja muške i ženske dojenčadi po zacrtanim vremenskim razdobljima. Tome cilju neka posluži slijedeća tabela:

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 13

DOBNA STRUKTURA I DANI UMIRANJA DOJENČADI — PROSJEK 1801—1857.

Razdoblje		Muški		Ženski		Ukupno	
dana	%	struktura %	prosjek dana	struktura %	prosjek dana	struktura %	prosjek dana
1—6	1,6	16,2	3,0	13,9	2,8	15,1	2,9
7—28	6,0	24,5	13,6	21,4	15,3	23,1	14,3
29—365	92,4	59,3	127,7	64,7	132,0	61,8	129,8
1—365	100,0	100,0	79,6	100,0	89,1	100,0	84,0

U brojkama te tabele odražene su značajne karakteristike mortaliteta muške i ženske dojenčadi. Zajedničko im je da »vuku« gustoću umiranja prema činu rođenja. Za samo 1,6%-tni djelić (prvih 6 dana) godine umire oko deset puta veći postotak novorođenčadi, kod čega ženska dojenčad predvodi za 2,3% ispred muške. I doživljena je dob ženske djece od 0,2 dana kraća od muške.

Za slijedećeg nešto duljeg perioda (22 dana) koji čini 6,0% godine, uz nižu gustoću mortaliteta od prethodne odražava se još uvijek za oko četiri puta viša brojčana zastupljenost umrlih. Ovi tvore oko četvrtine ukupnog godišnjeg pomora dojenčadi. Vijek ženske dojenčadi tu je za 1,7 dana dulji od

[142] RZZS SR Hrvatske: Prirodno kretanje stanovništva 1978, — Dokumentacija 384, Zagreb 1980, str. 86.

muškaraca, koji uz kraću dob odražavaju i za 3,1% više učešće u brojčanoj strukturi ukupno umrlih.

U trećem najduljem razdoblju umiranja su splasnula ispod opsega relativnog vremenskog udjela (92,4% godine) i iznose u prosjeku za oba spola tek nešto iznad 3/5 od ukupnog broja umrle dojenčadi. I tu je prosjek životnog vijeka muškoga spola bio kraći za 4,5 dana uz istodobno niže brojačano učešće za 5,4%.

Odraženo »sabijanje« pomora dojenčadi prema ranijoj dobi imalo je za posljedicu prosječni vijek života od samo 84 dana, što je daleko ispod polovice godine, za slučaj ravnomjernog vremenskog rasporeda.

Prije utvrđeni kraći životni vijek ženskog dijela stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu, kod pomora djece ispod doživljene godine života pruža suprotan odraz. Muška dojenčad u prosjeku umirala su za oko 10 dana prije ženske.

KRETANJE STANOVNIŠTVA

Kretanje pučanstva nekoga kraja ili zemlje, pa tako i »naših žitelja« sačinjavaju dvije temeljne komponente: prirodno i mehaničko gibanje. Prirodno kretanje već smo upoznali u njegova dva osnovna vida; nastanak rađanjem i kraj smrću. Mehaničko kretanje ispoljava se u ljudskoj pokretljivosti dolaska ili (trajnog) napuštanja nekoga prebivališta.

Stanje žitelja u određenome času (danu ili godini) uvjetovano navedenim pojavama daje razlika (ili zbir) između prirodnog i mehaničkoga kretanja. Imamo tek nekoliko »oslonaca« koje čine poznate brojke stanovnika (1771, 1784, 1787, 1808. i 1857). Podaci tih stanja kao i godišnja kretanja poroda i smrti (tab. VII) poslužit će nam da primjenom odgovarajućih demografskih postupaka iznađemo temeljne indikatore kretanja stanovništva župe sv. Vida u Brdovcu.

Za svrhu ovoga proučavanja nužno je ponajprije utvrditi stope prirodnog kretanja u godinama s poznatim stanjem žitelja, a potom za vremenska razdoblja — intervale omeđene tim godinama. Da bi se osvijetlio još djelić prošlosti, prišao sam iznalaženju koeficijenata prirodnog kretanja stanovništva za daljnjih dvadesetak godina unatrag, od kada sežu podaci o umiranju. Nakon (već prije) obrazložene mogućnosti i danog postupka, procjenom je utvrđeno brojno stanje duša 1750. godine.

Uz stope prirodnog gibanja namjeravamo ukazati i na tendencije općeg — prirodnog i mehaničkog kretanja zajedno.

U tabeli VII izneseni su godišnji podaci o živorođenoj djeci, umrlima, te kao njihova razlika — porast ili pad stanovništva za svaku od iskazivanih godina. Ispoljene relativne godišnje varijacije između broja rođene djece i umrlih znatne su i kreću se u redu veličina od 1 (rast 1772. g.) pa do 221 (pad 1800. g.). U 37 od proučavanih 108 godina (ili 34,2%) pomor je viši od poroda; u čitavome razdoblju umrlo je 93,5% svih živorođenih iz tog vremena.

Da bi se od tih veličina došlo do fundamentalnog uopćavajućeg pokazatelja, do koeficijenta (stopa) kretanja stanovništva, potrebna nam je »vaga«, brojno stanje duša toga istog područja. Za čitavo razdoblje našega promatra-

nja na raspolaganju nam je tek 5 pronađenih i jedno procijenjeno brojno stanje žitelja s neujednačenim rasponima između pojedinih godina. To su već navedena godišta u kojima nam je proteklo doba ostavilo podatke o broju župljana brdovečke parohije. Ovima pridajem i procijenjeno stanje duša 1750. godine. Uz variranja brojnog stanja pučanstva i razlike vremenskih distanca (21, 13, 5, 19, 50 godina), prate ih raznolikosti intenziteta i kontrasmjerovi mehaničkog kretanja stanovništva.

Razrješavanje ove podosta složene i nesvakidašnje pojave nametnulo je potrebu višeslojnog prilaza pri iznalaženju indikatora prirodnog (i mehaničkog) kretanja stanovništva.

U samome početku »nude« nam se godine s poznatim stanjem duša. Mjerenjem uokolnih desetogodišnjih prosjeka nataliteta, smrtnosti i njihovih razlika s (pronađenim) stanjem broja žitelja dobiveni su relativni pokazatelji (stope) prirodnog gibanja pučanstva u tim godinama. Kao stupovi graničnici što povezuju etape različitih intervala ove stope trebaju da nam posluže za ocjenu indikatora prirodnog kretanja stanovništva fare Brdovec u čitavom proučavanom razdoblju.

Slijedeći je korak mogućnost iznalaženja stopa prirodnog kretanja stanovništva za intervalna razdoblja s većim — različitim brojem godina (između poznatih stanja pučanstva) svođenjem pokazatelja prirodnog kretnja na jednu (središnju) godinu.[143]

U stopama, dobivenim tim načinom, kojima je pokriveno čitavo vrijeme našega proučavanja sadržane su nejednake gustoće (različita već spominjana godišnja razdoblja) prosjeka godina.

Da bi se postigli vremenski ravnomjerni i time uporedivi koeficijenti prirodnog kretanja proučavanog stanovništva s takvim pokazateljima drugih regija, nužno je iznaći odgovarajuće peto- ili desetogodišnje prosjeke indikatora ovih gibanja. Rješenje je u iznalaženju otpadajućih (interpoliranih) brojnih stanja žitelja sredinom zacrtanih razdoblja i obračunu stopa pomoću već spomenute Serdarove formule.

Krenimo u te obračune s poznatim stanjima žitelja!

Polazeći od broja pučanstva 1771, evo iscrpnog obračuna pokazatelja kretanja stanovništva temeljenih na 10-godišnjem prosjeku (poradi oscilacija u pojedinim godinama) rođenih i umrlih uz tu godinu — vidi str. 271.

Daljnji period sagledavanja indikatora prirodnog kretanja žitelja jest razdoblje između brojnih stanja 1771. i 1784. godine. U ovome vremenu (prema tab. VII) rođeno je 2.103, a umrlo 1.838 župljana. Razlika od 265 više rođenih odražava rast za 20,4 osoba ili 7,0‰ godišnje.

Na temelju podataka tabele VII i stanja pučanstva 1771. i 1784. (prosjek razdoblja 2.925 duša) za ovo (13-godišnje) vrijeme iskazuju se slijedeće stope prirodnog gibanja.

---

[143] Prema Serdaru: »U demografiji najčešće kao jedinica vremena služi godina, te se pokazatelji prirodnog kretanja stanovništva svode na jednu godinu na slijedeći način:

$$\frac{\text{broj slučajeva u određenom vremenskom razdoblju}}{\text{prosječan broj stanovnika} \times \text{dužina vremena razdoblja u godinama.}}$$

Prema: Dr. Vladimir Serdar: Uvod u demografsku statistiku, Zagreb, 1950, str. 46.

Godina	Živorođeni	Umrli	Broj stanovnika	Stope
1766—(1/2)	58	25		Nataliteta
1767.	113	72		$\frac{121,4}{2\,739} = 44,3‰$
1768.	87	95		
1769.	154	39		
1770.	119	74		Mortaliteta
1771.	101	120	2 739	$\frac{84,9}{2\,739} = 31,0‰$
1772.	101	100		
1773.	124	86		
1774.	135	48		Porasta
1775.	152	75		$\frac{36,5}{2\,739} = 13,3‰$
1776—(1/2)	70	115		
	1 214	849		

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{2103}{13 \times 2925}\right) = 55,3‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{1838}{13 \times 2925}\right) = 48,3‰$$

$$\text{Rast} \quad \left(\frac{265}{13 \times 2925}\right) = 7,0‰$$

Prikazane visoke stope prirodnog kretanja pučanstva crkvene župe Brdovec, uz godišnji rast od 7‰ odraz su prilika življenja toga vremena. Razdoblje bez rata (između završenoga »sedmogodišnjeg« M. Terezije 1763. i »turskog rata« Josipa II. 1787—1791) pogodovalo je razvoju stanovništva. Zbog privlačnosti ove »oaze mira« i čvrste vezanosti kmeta uz zemlju već obavljenim proračunima utvrđen je godišnji porast žitelja za 10,6‰, što govori o njihovu nadolasku s drugih područja.

U zahvaćenome vremenu na području župe povećan je broj stanovnika za 404 osobe (31,1 godišnje) od čega su 265 prirodni prirast, a 139 priliv sa strane.

Služeći se jednakim postupkom što je prikazan pri utvrđivanju koeficijenata prirodnog kretanja župljana za 1771, evo i stope istih gibanja za 1784. godinu. Podloga su nam i ovdje 10-godišnji podaci živorođenih i umrlih iz tabele VII, i brojno stanje duša iz Kanonskih vizitacija. Provedenim obračunima dobiveni su slijedeći pokazatelji prirodnog gibanja 1784. godine.

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{138,1}{3.143}\right) = 43,9‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{98,4}{3.143}\right) = 31,3‰$$

$$\text{Rast} \quad \left(\frac{39,7}{3.143}\right) = 12,6‰$$

Kao prosjeci desetogodišnjih kretanja poroda i smrti dobivene stope (za 1784. g.) odražavaju nešto povoljnije odnose od ispoljenoga prirodnog gibanja

stanovnika u prethodnome razdoblju. Ova je godina i svojevrsna prekretnica u tendencijama kretanja pučanstva ove župe, što će potvrditi daljnje analize.

Drugo intervalno praćenje prirodnog gibanja »naših« žitelja relativno je kratki period 1784—1789. godine. U ovome 5-godišnjem razdoblju dolazi do naglog obrata smjera kretanja »brdovečkog« pučanstva. Nastavljajući smanjenje nataliteta čemu glavnog »krivca« nalazim u ratu 1787—1791, visoka smrtnost (za koju su već navedeni mogući uzroci) dovela je do značajnog pada prirodnog gibanja stanovništva. Rast ukupne naseljenosti iznosi 86 osoba, dok je u istome vremenu obavljeno (rođeno 566, umrlo 683) 117 ukopa više od rođenja. Nižim povećanjem žiteljstva za 31 osobu od prirodnog porasta (6,2 godišnje) otpočeo je proces odlaska ljudi s ovoga teritorija. Povod tome uz ostalo je i patent Josipa II. iz 1785, koji (prema Šišiću) omogućuje bivšem kmetu slobodu kretanja, biranje zvanja, da uči zanat i slobodno raspolaganje pokretnom imovinom.

U razdoblju 1784—1789. ispoljene su slijedeće stope prirodnog kretanja stanovništva župe Brdovec.

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{566}{5 \times 3.177}\right) = 35{,}6‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{683}{5 \times 3.177}\right) = 43{,}0‰$$

$$\text{Pad} \quad \left(\frac{-117}{5 \times 3.177}\right) = -7{,}4‰$$

Zbog provedenih teritorijalnih izmjena 1789. pri ovoj obradi izostavljam desetljeće uokolo te godine smatrajući da ispoljene stope (osloncem na razlike u veličini »baza«) ne bi odražavale realnu sliku.

Daljnji je period istraživanja koeficijenata prirodnog kretanja stanovništva 19-godišnje razdoblje između poznatih stanja žitelja 1789. i 1808. godine. U tome je vremenu rođeno 2.400, a umrlo 2.287 duša. Razlika je tih veličina odraženi rast od 113 osoba ili 5,9 čeljadi na godinu.

Korištenjem iznijetih podataka i poznatih stanja broja ljudi dobivaju se kao odraz 19-godišnjega perioda življenja »brdovečkih« župljana 1789—1808. (uz stanje od 2.540 duša sredinom razdoblja) slijedeće stope prirodnog kretanja stanovništva:

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{2.400}{48.260}\right) = 49{,}7‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{2.287}{48.260}\right) = 47{,}4‰$$

$$\text{Rast} \quad \left(\frac{113}{48.260}\right) = 2{,}3‰$$

U kretanju stanovništva između 1789. i 1808. odražen je rast od samo 5 duša. Usporedbom sa 113 rođenih nad umrlima, ovaj podatak indicira da je područje župe u ovome vremenu napustilo 108 osoba ili 5,7 godišnje. Nastav-

ljena su emigraciona kretanja započeta u prethodnom periodu jednakim intenzitetom. Uzroke ovih pojava već smo pokušali objasniti u poglavlju Brojnost stanovništva.

Za 1808. godinu s poznatim stanjem pučanstva dobiveni su koeficijenti prirodnog kretanja stanovništva (na osnovi 10-god. prosjeka živorođenih i umrlih) na jednak način kao i u 1771. i 1784. godini. I podaci su im iz istih izvora. Evo tih indikatora — stopa prirodnog kretanja žitelja parohije Brdovec za 1808 g.

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{131,1}{2.543}\right) = 51,6‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{110,8}{2.543}\right) = 43,6‰$$

$$\text{Priraštaj} \quad \left(\frac{20,3}{2.543}\right) = 8,0‰$$

Razmotrimo ponašanje kretanja žitelja u trećem — najbližem, najduljem i ujedno najdinamičnijem intervalu ovoga proučavanja, u razdoblju 1808—1857. Neočekivano nam se nametnuo zaokret ukupnog gibanja, od dotadašnjeg »bježanja«, u snažan priljev stanovništva na ovaj teritorij, uz istodobnu opadajuću stopu prirodne obnove.

Ukoliko nisu postojali neki dublji, nama danas nedostupni uzroci, na smanjivanje poroda mogla su utjecati i komešanja uvjetovana priljevom novih stanovnika na teritoriju brdovačke župe. To bi se prvenstveno moglo odnositi na doseljenike koji su u prvo vrijeme bili zaokupljeni uređivanjem novih gospodarstava i »privikavanjem« zatečenoj sredini, pa su im dnevne brige zatomljavale želju i volju za snažnijim porodom.

U prednjemu, višim pomorom od rađanja ispoljen je pad broja pučanstva za 203 duše (rođeno 6.332, umrlo 6.535). Zbilo se niže rađanje od umiranja za 4,1 osoba, ili 1,3‰ godišnje. Rezultanta je navedenih kretanja ispoljeni porast broja stanovnika krajem razdoblja u odnosu na početno stanje od ukupno 1045 lica. Iz toga slijedi zaključak da je na područje »naše« župe u 50-godišnjem periodu doselilo (1045+203) — 1248 osoba. To je 25,0 duša godišnje ili oko polovice (49,1%) stanovništva 1808. godine. O toj pojavi vidi još i navedeno pod naslovom: Društveni procesi i rast stanovništva.

Slijedeće stope što odražavaju prirodno kretanje pučanstva u zahvaćenome razdoblju 1809—1857. očita su potvrda tih zapažanja. Izvor podataka je tab. VII, Kanonske vizitacije i statistički popis 1857 — stanje žitelja sredinom razdoblja — 3066 lica).

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{6332}{50\times3066}\right) = 41,3‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{6535}{50\times3066}\right) = 42,6‰$$

$$\text{Pad} \quad \left(\frac{203}{50\times3066}\right) = -1,3‰$$

Stavljanjem u odnos prosjeka broja rođenih i umrlih zadnjih 5 godina s petogodišnjim prosjekom žitelja istoga razdoblja utvrdio sam za kraj razdoblja slijedeće stope prirodnog kretanja stanovništva fare — za stanje oko 1857. godine.

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{121{,}4}{3545}\right) = 34{,}2‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{172{,}6}{3545}\right) = 48{,}6‰$$

$$\text{Pad} \quad \left(\frac{51{,}2}{3545}\right) = -14{,}4‰$$

Preostaje nam još da ustanovimo dvije grupe indikatora prirodnog gibanja stanovništva za najranije razdoblje u kome sam procjenom utvrdio brojno stanje žitelja sve dokle sežu podaci o umrlima. To je 1750, početna godina ovih analiza, i razdoblje — interval što kreće s 1750-om, a seže do prve godine pronađenog stanja duša.

U 1750. godini odražene su »vaganjem« prosjeka kretanja rođenih i umrlih u prvih 5 godina s procijenjenim stanjem pučanstva iste godine slijedeće stope prirodnog kretanja:

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{126{,}8}{2583}\right) = 49{,}0‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{57{,}2}{2583}\right) = 22{,}1‰$$

$$\text{Rast} \quad \left(\frac{69{,}6}{2583}\right) = 26{,}9‰$$

Za 21-godišnjeg intervala koji počinje 1750. a završava s (1770) godinom ispred prvoga pronađenog brojnog stanja žitelja, korištenjem podataka iz tab. VII i srednjeg (linearnom interpolacijom procijenjenog) broja duša, odraženi su niže navedeni indikatori prirodnog kretanja »brdovečkog« pučanstva:

$$\text{Natalitet} \quad \left(\frac{2629}{21\times2657}\right) = 47{,}1‰$$

$$\text{Mortalitet} \quad \left(\frac{1740}{21\times2657}\right) = 31{,}2‰$$

$$\text{Rast} \quad \left(\frac{889}{21\times2657}\right) = 15{,}9‰$$

Nakon provedenoga dvojnog proračuna godišnjih, i usporedo s ovima intervalnih pokazatelja, evo ispoljenih stopa kretanja stanovništva crkvene župe Brdovec u vremenu 1750—1857. godine u ‰.

Godina Razdoblje	Osnova-interval — godina	Natalitet	Mortalitet	Prirodni: rast, pad (—)
1750.	5	49,0	22,1	26,9
1750—1770.	21	47,1	31,2	15,9
1771.	10	44,3	31,0	13,3
1771—1783.	13	55,3	48,3	7,0
1784.	10	43,9	31,3	12,6
1784—1788.	5	35,6	43,0	—7,4
1789—1807.	19	49,7	47,4	2,3
1808.	10	51,6	43,6	8,0
1808—1857.	50	41,3	42,6	—1,3
1857.	5	34,2	48,6	14,4

Utvrđena godišnja osciliranja brojčanih podataka ljudskog »pristizanja« i »odlaska« uz visok natalitet i pomor odražavaju se i u proračunatim indikatorima prirodnog kretanja stanovništva čija su vremenska razdoblja diktirale godine s poznatim stanjem duša. Kod toga se potvrdilo da pulsirajuće godišnje brojke rođenja i smrti prelijevanjem iz jednoga u drugi vremenski interval formiraju drugačije sklopove podataka što dovode i do različitih prosjeka visina stopa kretanja stanovništva.

Radi zavođenja uobičajenoga »reda« među dobivenim stopama prišli smo izradi vremenski ujednačenih obuhvata indikatora kretanja proučavanog stanovništva. Izradili smo peto- i desetogodišnji niz koeficijenata prirodnog gibanja brdovečkih župljana. To smo postigli »vaganjem« pokazatelja o rođenjima i umiranju iz tab. VII s linearnom interpolacijom utvrđenim stanjem žitelja za određena razdoblja. Ispoljeni rezultati petogodišnjih stopa prikazani su u grafikonu 8, a desetogodišnje dajemo u slijedećoj tabeli:

Župa sv. Vida u Brdovcu — Tabela 14

STOPE PRIRODNOG KRETANJA STANOVNIŠTVA
— DESETOGODIŠNJI PROSJECI —

u ‰

Vrijeme promatranja	Natalitet	Mortalitet	Prirodni	
			priraštaj	pad
1751—1760.	49,7	33,7	16,0	—
1761—1770.	45,1	28,7	16,4	—
1771—1780.	49,9	37,3	12,6	—
1781—1790.	39,5	49,0	—	9,5
1791—1800.	50,0	49,3	0,7	—
1801—1810.	48,9	42,8	6,1	—
1811—1820.	44,8	45,5	—	0,7
1821—1830.	46,2	39,4	6,8	—
1831—1840.	41,5	48,7	—	7,2
1841—1850.	42,7	36,9	5,8	—
1851—1857.	32,5	47,7	—	15,2

Svođenjem faktora iz te tabele na dulja, polustoljetna razdoblja, kao prosjeci se odražavaju nešto drugačije — ujednačenije stope kretanja stanovništva.

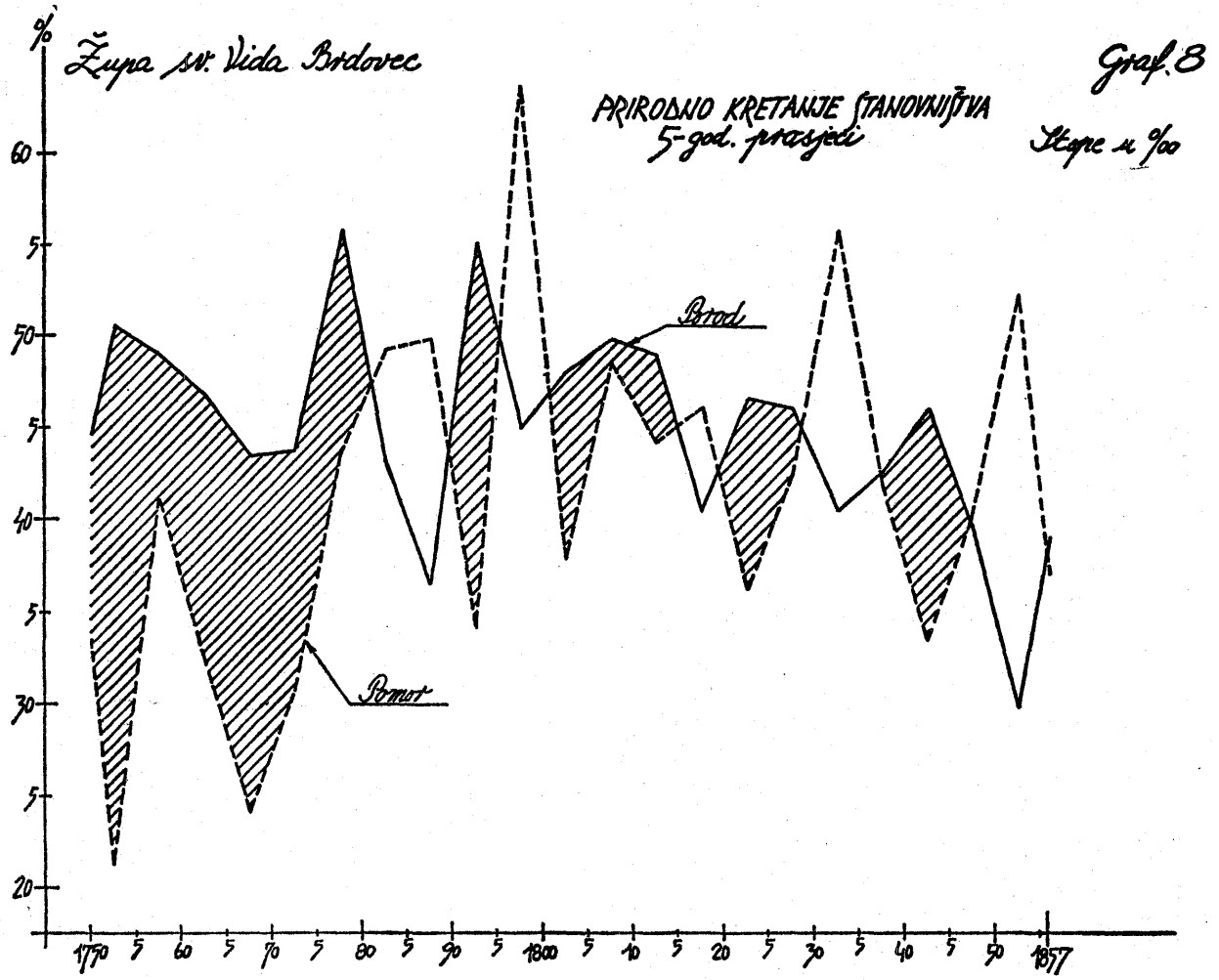
%
Župa sv. Vida Brdovec
Graf. 8
PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA
5-god. prosjeci
Stope u %o
Brod
Pomor
60
5
70
5
40
5
30
5
20
1750
5
60
5
70
5
80
5
90
5
1800
5
10
5
20
5
30
5
40
5
50
1857

Obrazloženje dobivenih visokih stopa nataliteta i mortaliteta »brdovečkog« stanovništva nalazimo kao priređeno za ovu studiju u Demografiji A. Wertheimer-Baletić. Tamo stoji: »da je visok broj rođenja i smrti bio usko povezan i uz temeljne ekonomske značajke agrarnog društva i da se ne može analizirati izdvojeno od ekonomskih i socijalnih karakteristika dotičnih društveno-ekonomskih formacija u kojima je glavnu privrednu granu predstavljala poljoprivreda. Visoka smrtnost kao funkcija nepovoljnih uvjeta života i zdravstvene zaštite — odnosila je poljoprivrednim gospodarstvima velik broj radnih ruku zavisno od jačine djelovanja pojedinih njenih uzročnika u pojedinim godinama. Nizak stupanj razvitka proizvodnih snaga, u kojima je osnovnu snagu i izvor porasta proizvodnosti rada sačinjavao broj radnika angažiranih u proizvodnji, uz postojeću oštru klasnu diferencijaciju u... feudalnom društvu, zahtijevao je porast radne snage kao neminovan preduvjet porastu godišnje proizvodnje. U uvjetima parcelarne seljačke svaštarske poljoprivrede, veći broj djece predstavljao je značajnu proizvodnu akviziciju. Veći broj djece u okolnostima svojstvenim naturalnoj i sitnorobnoj agrarnoj privredi, predstavljao je za obitelj istodobno rentabilnu investiciju, a i element veće socijalne sigurnosti (hranitelji roditelja u starosti, organizatori posla i radnici na gospodarstvu). Logika ekonomskog rezoniranja imanentna agrarno zaostalim sitno seljačkim sredinama glasila je: što više djece u obitelji to su veće šanse da će ih više preživjeti, to su veće mogućnosti korištenja u buduće ekonomskih i socijalnih prednosti koje djeca pružaju obiteljskoj proizvodnoj zajednici u pojedinim stadijima svoga života. Tako je dakle ekonomska situacija u uvjetima visoke smrtnosti posebno male djece, stvorila odgovarajuće psihološke i društvene predispozicije za visok natalitet«.[145]

U tome otkrivamo životnu filozofiju i zakonitosti prirodnog gibanja širokih masa puka u feudalnome društvu. Pritisnut morom životne svakodnevice ojačane neumitnostima sudbine, u neznanju da se brani od surovosti prirode kao i nemogućnosti da se otarasi izmaždanja svoje subraće od gospodara, cara, vlastelina i popa naš je čovjek prilazio svim raspoloživim sredstvima za osiguranje svojega kontinuiteta. Najdjelotvornije pomagalo kojim je suvereno gospodario bila je sposobnost reprodukcije nasljednika, pomoćnika u radu da se preživi, zalog starosti — rađanje djece.

Rađalo se bez umjetnog ograničavanja »koliko bog da«. Prema A. Wertheimer-Baletić stopa rađanja »ne može preći 65 živorođenih na 1000 stanovnika« (biološki maksimum), dok se uglavnom kreće do 55 promila.[146] U navedene relacije uklapaju se i odraženi indikatori nataliteta »brdovečkog« stanovništva, što je argument više za njihovu (moguću realnost) prihvatljivost.

»Rijeka nebrojenih izvora i...«

Proučavano žiteljstvo crkvene župe Brdovec sastavljeno pretežno od patničkog seljačko-kmetskog staleža uklapa se u šire relacije hrvatskog, pa i svjetskoga stanovništva.

Surove životne prilike; rvanje s prirodom za opstanak i međusobna uništavanja uzrokovali su sporo širenje čovječanstva. Prema Colin Clarku svjetsko stanovništvo za gotovo 1600 godina nije se ni udvostručilo, naraslo je od 256

[145] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 78.
[146] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 136.

milijuna 14-te na 498 milijuna 1600-te godine nove ere. Od 1750. do 1850. (procjena po Carr-Saudersu i Wilcoxu) povećalo se od 711 na 1311 milijuna[147] — indeks 194,5. Pučanstvo župe Brdovec kao dio našega i svjetskog stanovništva, iako s raznolikim parametrima, u istome vremenu je raslo sporije; od 2536 duša 1750. povećalo se u 1850-oj godini na 3.439 žitelja — indeks 135,6. U zadnjih stotinu-trideset godina (1850—1980) svjetsko stanovništvo odražava (predviđeni) indeks porasta od 382,8,[148] dok je indeks rasta »brdovečkog« pučanstva u istome vremenu (zaključno s 1981) znatno veći — 478,9. Stanovništvo SR Hrvatske u tome razdoblju nešto je više od udvostručenog — indeks 210,9.[149]

Popratna je pojava brzog rasta stanovništva i produljenje trajanja životnog vijeka. Pitanje je da li je prosječna dob »našega« feudalnog bokca od 24 godine bila znatnije nad prosjekom življenja špiljskog čovjeka! Uzmu li se u obzir tisućljeća što dijele te dvije ljudske skupine, izlazi kao da je po ukupnosti ispoljenih uvjeta življenja »brdovečko« pučanstvo (i šire!) za sve to vrijeme gotovo tapkalo na mjestu.

Na svome razvojnom putu žiteljstvo župe Brdovec prolazilo je kroz raznolike faze razvoja. slično onome sa širih prostora, pa i svjetskom stanovništvu. Odraženim visokim stopama nataliteta uz nešto nižu smrtnost u zahvaćenom 108-godišnjem razdoblju ono se može svrstati u tzv. predtranzicionu etapu. »Stopa prirodnog prirasta stanovništva ovdje se formira iz visokog nataliteta i visokog mortaliteta, — način formiranja prirasta stanovništva u predtranzicionoj razvojnoj etapi nazivamo stacionarnim načinom ili stacionarnim tipom formiranja stanovništva«.[150]

U ovoj studiji analizirali smo neke odraze ispoljenih tendencija prirodnog gibanja pučanstva na jednom od rijetkih područja naše zemlje gdje nije harala turska sila. Nazivali su ga »reliquiae reliquiarum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae« iako su od 1102. g. njime (kao i ostalim krajevima Hrvatske) upravljali tuđinski vladari, Arpadovići i Habsburgovci. To je krajni jugozapadni dio Hrvatskog zagorja sa župom sv. Vida u Brdovcu na kome, od »domaće« vlastele izmaždan provodi svoj bijedni vijek naš čovjek, zagorski kmet.

Vrijeme proučavanja spada u feudalnu eru naše povijesti, kada se o ljudima vodila samo povremeno briga kao proizvođačima hrane i vojnicima. To je 186-godišnje razdoblje neposredno prije naučno fundiranoga prebrojavanja stanovništva u našim krajevima 1857. godine. Dobiveni rezultati imaju zasigurno i šire (vremensko i teritorijalno) značenje od područja obitavanja ovoga puka.

Provedenim istraživanjima uspostavljen je kontinuitet trajanja podosta generacija brdovečkih župljana. Raspoloživim brojkama povremenih stanja duša sačinjena je veza, formiran niz kretanja ove ljudske mase za dvijestotine

---

[147] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 66—67.

[148] Od 1.131 milijun 1850. (procjena po Carr-Saudersu i Wilcoxu) na 4.330 milijuna 1980. (procjena U. N.). Prema: Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 67.

[149] Izvori: Za 1857. g. (2,181.499 žitelja) Mirko Korenčić, idem.
Za 1981. g. (4,601.469 žitelja) RZZS SR Hrvatske — Popis stanovništva 1981, Dokumentacija 500, Zagreb 1982.

[150] Dr. Alica Wertheimer-Baletić, idem, str. 78. Teorija demografske tranzicije (prijelaza) razmatra etape razvoja stanovništva vezane uz etape društveno-ekonomskog razvitka. Opširnije o tome vidi: Proces razvitka stanovništva — povijesne etape, str. 65—118. istoga djela.

trideset godina unatrag. Na osnovi upisa u »matične knjige« otkrivene su zakonitosti prirodnog gibanja žitelja u vremenu naturalne prisile, tlake i batina. Vezanjem uz suvremene tokove, za oko tri puta ispoljeno duže trajanje današnjeg ljudskoga vijeka kao sumarnog pokazatelja životnih prilika nepobitan je dokaz nekadašnjih teških uvjeta življenja kao i progresa što ga je proizvelo novo doba na uvjete ljudskog opstanka.

Sa željom što vjernijeg prikaza suštine teških životnih prilika našega svijeta na škrtim brežuljkastim terenima Hrvatskog zagorja, gdje se stoljećima »kalio«, od kojih je crpio žilavu bezgraničnu volju za opstankom i spremnost za podnošenjem svakojakih nedaća i patnji s ma koje god strane dolazile, najboljim završetkom ovoga rada smatram — uz dosada navedeno — daljnji briljantan prikaz življenja zagorskog muža — kmeta patnika kako ga je oslikao bard naše književne riječi Miroslav Krleža.

Odražavajući stoljećima posebnom životnom mudrosti i upornošću svoje trajanje na ovome dijelu zemlje zagorski kmetovi (prema Krleži): »Orali su i kopali, sijali pšenicu i ječam, raž i heljdu, repu i kukuruz, okapali vinograd, kosili sijeno, otavu i otavicu (ako je bila jesen sretna i topla) i to uvijek od jutra do noći da su ih krsta probadala, jer je naša zemlja jalova i visi, pak treba da se duboko ore i ljudski gnoji da ne izda i ne zataji.«

»A sve je to teško. Jer: orati je teško. Po brazdama gacati mokrim, sijući i drljajući je teško. Blago dvoriti je teško. Vol je vol, a svinja je svinja, i njima treba sve da se postavi gotovo. I slama i sijeno i sječka i djetelina! Gnoj treba da se ispred njih ostruže i da im se nastre i da se marva očešlja, a mora se sve to, mora se, jer ako se propusti jedan jedini dan, već je eto drugi zinuo kao propast, pak se zato mora! A sve stoji zlo i sve mora čovjek sam! I voće treba da obere i ocat da preša i konoplju da bije i platno prede, jer je sve fabričko skupo, pak mora da se nategnu sve sile, da ne bi krepao čovjek gol i bos. Jer: čovjek vrta zdenac (bez zdenca se ne može), to proguta hiljade. Bijeli kuću, to odere; i klijet treba da natkrije ritkom, pa mlatci požderu desetinu, a ako hoće da obuče sebe i družinu, treba da štalu isprazni. A gdje su još obveze, stari dugovi, hipoteke, advokati? Nikad brigam kraj! Kramar odnese pune korpe jaja i graha za dvije-tri zdjele, za stakleni cilindar i pantlike; opančar na sajmu odere kožu s čovjeka za te proklete opanke; porezi natiču, nameti vuku na jednu stranu, financi i žandari na drugu, lugari, kancelisti, oficijali, kapelani, učitelji, svi oni nose i kradu: jaja, živad, rakiju i vino, slaninu i orahe (kao tvorovi i kune), a svi biju po mužu kao po marvi. I vidi muž dobro, da je on nekako najdonji i da su na njega silu toga navalili, ali kad i vidi — to što vidi — šta ima od toga da mu je to sve jasno?«

»I činovnici i žandari, kasarne i oblasti, općine, spisi, uredi, sve je to... izgledalo kao stroj, koji je po gospodi doktorima samo zato izmišljen, da bi se bogečkom životu napipala žila i da bi se pobrojale seljačke vreće i svinje i kobile: ali sav taj gospodski, doktorski, kraljevsko trojedni stroj i sve te kraljevske uredbe tog činovničkog stroja, omalovažavale su onaj silan i nesavladiv život u njima, i kad su ti naši junaci razmišljali o sebi i o svome životu, to je onda od prilike izgledalo ovako: ovo je moja koliba, kojoj je krov strm i kišnica se slijeva lijevo i desno i ne curi mi to na glavu. To je dobar izum da mi voda ne curi na glavu i to mi je dao djed moj pokojni u baštinu, taj moj čađavi topli krov, a ja ću ga ostaviti sinu, jer je to mudra stvar: krov nad glavom. (Čovjek bi bio ko marvinče, da nema krova). Sjedim ja pod tom svojom gljivom i gledam dim kako kulja, voda nebeska teče i natapa oranicu.

I to je dobro. Žena mi liže povijesmo kao pauk, u loncu mi se kotrlja krompir, a našlo bi se i koje rebarce u dimu na tavanu. To je sve. Više mi zapravo i ne treba. Dobro je živjeti! Čovjek zapali lulu u sumrak i gleda žute oči mačje u volovskoj pari u štali, gdje blistaju kao krijesnice! Dobro je živjeti!«[151]

Tabela I

ROĐENI U RAZDOBLJU 1672—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

Godina	Muški	Ženski	Ukupno	Vanbračni	Muških na 1000 ženskih
1672.	56	40	96	—	1 400
1673.	48	55	103	—	727
1674.	53	40	93	1	1 325
1675.	23	38	61	2	605
1676.	25	17	42	—	1 470
1677.	29	33	62	—	788
1678.	46	43	89	1	1 070
1679.	62	40	102	3	1 550
1680.	46	53	99	1	868
1681.	63	42	105	—	1 500
1682.	56	51	107	2	1 098
1683.	43	33	76	—	1 303
1684.	49	34	83	—	1 441
1685.	33	32	65	—	1 031
1686.	28	24	52	—	1 167
1687.	48	40	88	1	1 200
1688.	64	61	125	3	1 049
1689.	55	49	104	4	1 122
1690.	36	45	81	2	800
1691.	40	47	87	4	851
1692.	30	23	53	1	1 304
1693.	31	22	53	—	1 409
1694.	13	14	27	—	929
1695.	41	38	79	5	1 079
1696.	23	23	46	6	1 000
1697.	25	18	43	—	1 389
1698.	19	23	42	—	826
1699.	16	21	37	1	762
1700.	38	40	78	3	950
1701.	55	39	94	4	1 410
1702.	51	36	87	—	1 417
1703.	57	51	108	1	1 118
1704.	48	47	95	3	1 021
1705.	46	27	73	1	1 704
1706.	36	33	69	1	1 091
1707.	50	38	88	2	1 316
1708.	56	44	100	2	1 273
1709.	50	37	87	1	1 351
1710.	34	33	67	1	1 030
1711.	48	38	86	1	1 263
1712.	50	50	100	—	1 000
1713.	27	19	46	—	1 421
1714.	20	15	35	1	1 333
1715.	8	9	17	—	888
1716.	26	21	47	—	1 238

[151] Miroslav Krleža: Hrvatski bog Mars, str. 10—12.

Godina	Muški	Ženski	Ukupno	Vanbračni	Muških na 1000 ženskih
1717.	45	35	80	—	1 286
1718.	34	44	78	—	773
1719.	63	51	114	5	1 235
1720.	45	32	77	1	1 406
1721.	65	74	139	1	878
1722.	40	38	78	2	1 053
1723.	3	7	10	—	429
1724.	38	37	75	2	1 027
1725.	39	33	72	2	1 182
1726.	54	72	126	3	750
1727.	41	37	78	4	1 108
1728.	55	41	96	2	1 341
1729.	65	65	130	—	1 000
1730.	55	37	92	1	1 486
1731.	51	52	103	—	981
1732.	60	50	110	1	1 200
1733.	44	39	83	3	1 128
1734.	58	35	93	1	1 657
1735.	52	49	101	1	1 061
1736.	38	49	87	—	776
1737.	55	53	108	3	1 038
1738.	36	43	79	3	837
1739.	34	36	70	—	944
1740.	53	38	91	3	1 395
1741.	52	39	91	2	1 333
1742.	39	55	94	2	709
1743.	50	29	79	—	1 724
1744.	62	59	121	4	1 051
1745.	54	61	115	3	885
1746.	51	48	99	1	1 063
1747.	72	55	127	2	1 309
1748.	67	49	116	2	1 367
1749.	61	70	131	1	871
1750.	59	56	115	1	1 054
1751.	54	57	111	4	947
1752.	61	51	112	2	1 196
1753.	66	62	128	4	1 065
1754.	83	85	168	2	976
1755.	71	65	136	3	1 092
1756.	83	67	150	1	1 239
1757.	79	88	167	—	898
1758.	53	43	96	1	1 232
1759.	52	46	98	—	1 130
1760.	65	68	133	3	956
1761.	73	71	144	1	1 028
1762.	81	53	134	—	1 528
1763.	78	63	141	1	1 238
1764.	47	38	85	—	1 237
1765.	67	54	121	1	1 241
1766.	66	51	117	—	1 294
1767.	51	62	113	—	823
1768.	45	42	87	2	1 071
1769.	76	78	154	3	974
1770.	55	64	119	—	859
1771.	50	51	101	1	980
1772.	54	47	101	—	1 149
1773.	65	59	124	1	1 102
1774.	70	65	135	3	1 077

Godina	Muški	Ženski	Ukupno	Vanbračni	Muških na 1000 ženskih
1775.	81	71	152	—	1 141
1776.	65	76	141	—	855
1777.	95	99	194	5	960
1778.	82	74	156	6	1 108
1779,	90	72	162	1	1 250
1780.	90	80	170	1	1 125
1781.	74	58	132	2	1 276
1782.	60	65	125	2	923
1783.	70	56	126	6	1 250
1784.	82	57	139	3	1 439
1785.	93	56	149	1	1 661
1786.	62	56	118	1	1 107
1787.	39	35	74	—	1 114
1788.	50	36	86	2	1 389
1789.	71	64	135	—	1 109
1790.	66	71	137	4	930
1791.	89	66	155	1	1 348
1792.	67	54	121	—	1 241
1793.	72	66	138	1	1 091
1794.	76	62	138	4	1 226
1795.	67	81	148	2	827
1796.	69	52	121	2	1 327
1797.	62	67	129	—	925
1798.	57	59	116	4	966
1799.	58	57	115	—	1 018
1800.	50	41	91	—	1 220
1801.	63	50	113	—	1 260
1802.	58	53	111	1	1 094
1803,	65	55	120	—	1 182
1804.	66	60	126	—	1 100
1805.	71	59	140	1	1 029
1806.	52	41	93	3	1 268
1807.	80	73	153	2	1 096
1808.	81	62	143	7	1 306
1809.	67	60	127	5	1 117
1810.	66	54	120	3	1 222
1811.	73	73	146	6	1 000
1812.	63	70	133	3	900
1813.	64	75	139	6	853
1814.	52	61	113	3	852
1815,	67	53	120	5	1 264
1816.	38	36	74	1	1 056
1817.	30	53	83	2	566
1818.	51	50	101	4	1 020
1819.	69	85	154	8	812
1820.	77	70	147	1	1 100
1821.	55	59	114	6	932
1822.	47	66	113	4	712
1823.	67	55	122	4	1 218
1824.	75	80	155	1	938
1825.	84	78	162	3	1 077
1826.	78	65	143	9	1 200
1827,	58	62	120	5	935
1828.	60	62	122	7	968
1829.	66	61	127	3	1 082
1830.	80	89	169	8	899
1831.	64	53	117	9	1 208
1832.	45	41	86	4	1 098

Godina	Muški	Ženski	Ukupno	Vanbračni	Muških na 1000 ženskih
1833.	72	63	135	10	1 143
1834.	62	74	136	6	838
1835.	79	70	149	13	1 129
1836.	79	74	153	11	1 068
1837.	97	69	166	14	1 406
1838.	66	73	139	10	904
1839,	62	49	111	17	1 265
1840.	59	48	107	7	1 229
1841.	98	71	169	17	1 380
1842.	71	68	139	11	1 044
1843.	70	59	129	17	1 186
1844.	73	90	163	9	811
1845.	84	73	157	6	1 151
1846.	53	71	124	15	746
1847.	74	57	131	8	1 298
1848.	72	73	145	15	986
1849.	69	69	138	17	1 100
1850.	68	65	133	16	1 046
1851,	47	33	80	13	1 424
1852.	63	51	114	12	1 235
1853.	50	58	108	12	862
1854.	56	52	108	14	1 077
1855.	67	45	112	12	1 489
1856.	56	56	112	16	1 000
1857.	76	91	167	15	835

Izvor: AHZ, Matične knjige rođenih, knj. 81—87.

Tabela II

ROĐENI PO MJESECIMA U RAZDOBLJU 1672—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

Mjes. God.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1672.	—	6	13	2	11	3	8	8	12	15	11	7
1673.	12	13	15	13	7	6	3	7	11	8	4	4
1674.	12	13	12	9	7	5	1	6	2	12	6	8
1675.	15	7	6	6	6	—	3	3	8	7	—	—
1676.	9	6	7	3	2	—	3	—	2	2	4	4
1677.	5	—	4	2	7	6	4	6	10	9	4	5
1678.	10	6	12	7	5	2	6	5	7	9	10	10
1679.	4	8	15	4	9	8	5	8	7	5	10	9
1680.	15	10	8	9	7	7	2	5	7	4	11	14
1681.	10	5	17	8	15	9	1	5	3	17	11	4
1682.	16	17	15	8	5	11	6	6	6	2	4	11
1683.	9	10	4	13	3	5	—	5	7	8	5	7
1684.	12	13	1	5	3	5	7	9	8	7	4	9
1685.	5	9	8	3	10	5	1	3	8	3	8	2
1686.	3	4	6	5	10	4	4	3	2	2	3	6
1687.	2	2	3	6	5	4	9	7	18	11	10	11
1688.	17	14	15	11	10	—	7	12	14	5	9	11
1689.	5	16	21	10	7	5	4	7	8	5	10	6
1690.	10	12	8	8	7	2	2	3	6	9	3	11
1691.	6	11	7	11	8	4	7	4	7	7	8	7

Mjes. God.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1692.	3	4	9	3	2	—	2	5	3	8	7	7
1693.	7	2	5	4	5	3	2	3	9	10	2	1
1694.	1	3	8	1	—	2	3	—	—	3	—	6
1695.	6	9	7	9	3	7	4	6	9	11	7	1
1696.	10	3	1	2	5	6	3	3	4	4	3	2
1697.	1	7	3	3	3	2	5	5	6	4	4	—
1698.	6	—	—	5	6	2	5	4	3	5	3	3
1699.	6	1	1	9	—	4	3	2	5	1	5	—
1700.	4	4	—	8	12	4	5	10	10	11	9	1
1701.	15	6	1	7	5	3	8	6	10	5	17	11
1702.	5	11	7	15	5	1	4	8	11	12	8	—
1703.	13	2	9	7	9	3	8	6	12	14	13	12
1704.	11	10	4	5	14	10	4	7	2	4	13	11
1705.	1	2	7	8	6	1	9	9	3	13	8	6
1706.	8	8	9	8	6	8	5	4	4	6	2	1
1707.	8	7	5	8	2	4	8	4	16	8	6	12
1708.	16	15	9	12	6	5	3	5	6	8	11	4
1709.	16	7	17	13	3	3	5	3	5	1	2	12
1710.	8	10	—	7	8	—	2	5	17	1	6	3
1711.	2	12	6	6	2	2	8	13	6	6	13	10
1712.	16	10	12	8	14	3	7	5	4	4	10	7
1713.	8	16	5	—	—	—	1	—	3	3	7	3
1714.	6	5	5	4	4	—	1	4	2	1	1	2
1715.	1	2	—	1	—	1	1	2	2	7	—	—
1716.	5	4	5	6	3	3	3	8	4	2	2	2
1717.	3	6	9	10	7	5	6	3	5	8	2	16
1718.	7	8	7	5	4	5	9	3	7	5	9	9
1719.	6	8	12	15	13	6	4	9	10	8	15	8
1720.	13	8	6	5	4	9	6	4	3	6	4	9
1721.	10	16	15	15	6	10	11	7	8	14	16	11
1722.	10	15	8	12	6	3	5	4	8	7	—	—
1723.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	9	—
1724.	9	12	7	2	1	2	1	3	7	4	14	13
1725.	7	10	8	12	5	3	2	5	3	5	4	8
1726.	11	8	14	13	5	7	8	11	9	14	16	10
1727.	7	7	3	18	9	3	5	4	6	4	10	2
1728.	9	15	8	8	10	6	2	9	7	8	7	7
1729.	14	10	12	17	8	8	7	8	15	7	15	9
1730.	13	11	4	10	9	4	6	3	4	13	3	12
1731.	11	8	19	10	7	4	10	4	9	6	6	9
1732.	12	14	7	9	6	3	5	6	7	12	11	18
1733.	10	9	11	8	5	7	4	3	8	5	6	7
1734.	12	5	11	6	4	4	3	4	9	17	13	5
1735.	15	10	14	10	6	4	4	6	8	9	10	5
1736.	11	16	12	8	7	4	3	6	8	6	3	3
1737.	14	15	10	9	13	5	5	2	4	12	8	11
1738.	7	7	8	7	5	6	7	11	4	3	6	8
1739.	10	6	7	6	7	3	3	4	8	9	2	5
1740.	10	8	4	4	6	14	2	9	6	12	8	8
1741.	15	10	12	9	10	5	4	5	8	7	1	5
1742.	9	7	11	4	3	4	7	8	7	10	9	15
1743.	10	6	7	6	8	5	5	5	5	9	3	10
1744.	7	7	6	9	5	5	17	9	15	13	15	13
1745.	17	12	15	9	6	5	5	8	13	9	9	7
1746.	8	12	11	6	11	7	10	6	6	5	13	4
1747.	11	8	14	11	2	4	7	13	9	21	17	10
1748.	11	9	18	9	5	4	5	15	12	6	11	11
1749.	16	9	19	6	7	6	8	10	14	17	11	8

Mjes. God.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1750.	15	7	10	9	9	14	7	4	9	8	11	12
1751.	10	15	8	5	11	4	9	5	12	11	9	12
1752.	11	9	12	16	8	6	4	10	9	13	5	9
1753.	12	10	9	9	7	5	10	14	10	15	12	15
1754.	16	14	11	11	12	24	7	11	20	14	15	13
1755.	18	17	12	10	4	9	10	8	15	12	11	10
1756.	12	11	15	20	13	7	9	11	9	18	11	14
1757.	18	16	18	11	10	7	8	21	12	18	17	11
1758.	16	8	11	7	5	6	5	14	5	7	4	8
1759.	10	5	5	12	9	5	8	6	9	10	11	8
1760.	14	8	13	8	8	5	10	10	15	16	17	9
1761.	13	11	17	15	9	7	9	12	10	14	13	14
1762.	10	10	15	11	10	4	6	7	15	17	15	14
1763.	25	10	15	13	11	5	7	7	10	11	17	10
1764.	6	9	13	9	3	4	4	3	9	11	8	6
1765.	11	11	12	5	8	7	5	5	14	19	16	8
1766.	15	14	17	9	7	8	6	8	8	5	6	14
1767.	12	5	11	10	7	6	8	11	8	10	9	16
1768.	14	5	10	5	5	5	3	8	9	12	7	4
1769.	4	20	13	17	17	13	8	7	13	14	14	14
1770.	11	8	16	8	9	10	5	5	10	15	16	6
1771.	14	8	11	12	6	4	5	11	13	9	3	5
1772.	4	6	5	8	10	5	3	10	11	11	13	15
1773.	18	11	13	6	7	7	4	12	11	15	11	9
1774.	9	7	12	12	14	6	9	11	11	15	15	14
1775.	17	10	13	16	12	9	15	7	10	13	16	14
1776.	16	13	15	13	15	10	5	9	15	13	9	8
1777.	23	14	21	25	27	4	14	14	11	15	13	13
1778.	12	18	18	13	8	10	12	13	13	11	14	14
1779.	24	21	21	11	5	11	2	16	10	5	12	24
1780.	18	11	13	16	14	13	10	8	25	16	7	19
1781.	19	18	8	10	9	4	9	5	16	14	9	11
1782.	16	6	13	11	9	8	7	11	11	15	15	3
1783.	4	18	10	13	7	8	11	4	13	13	14	11
1784.	17	21	12	12	8	9	6	8	6	9	20	11
1785.	18	15	17	20	12	6	5	12	12	18	7	7
1786.	15	13	10	11	6	7	2	7	15	17	5	10
1787.	10	10	14	5	6	—	6	3	4	4	4	8
1788.	10	13	6	6	5	3	3	9	8	8	7	8
1789.	14	17	4	8	5	3	14	13	12	13	20	12
1790.	15	20	12	17	9	7	6	10	16	6	12	7
1791.	10	14	10	10	11	20	8	12	13	20	15	12
1792.	11	13	16	8	11	4	7	5	17	9	10	10
1793.	11	11	17	19	3	6	11	11	12	11	12	14
1794.	16	12	14	13	9	4	12	14	14	9	11	10
1795.	13	20	15	14	10	6	7	7	13	17	12	14
1796.	14	16	17	11	8	3	7	3	11	12	10	9
1797.	10	8	7	12	11	6	6	9	19	14	14	13
1798.	14	8	10	10	7	5	13	10	8	9	13	9
1799.	17	15	9	11	3	5	6	6	9	10	12	12
1800.	9	16	16	3	5	7	4	1	8	10	5	7
1801.	13	3	11	10	8	6	9	13	10	9	13	8
1802.	14	7	14	7	8	7	10	11	9	11	6	7
1803.	25	12	11	12	10	6	12	6	7	9	6	4
1804.	14	16	11	12	9	5	6	7	10	19	6	11
1805.	15	13	12	14	11	5	7	9	10	16	13	15
1806.	12	8	11	10	9	8	9	3	5	7	5	6
1807.	5	9	10	13	11	9	20	22	14	16	14	10

Mjes. God.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1808.	15	14	10	11	12	8	11	9	12	19	13	9
1809.	17	9	14	11	6	6	9	6	11	17	8	13
1810.	17	10	10	7	10	11	4	10	7	10	16	8
1811.	15	18	17	13	15	6	4	11	12	10	16	9
1812.	12	17	16	11	12	9	10	10	12	8	4	12
1813.	3	15	22	15	7	6	6	12	9	17	11	16
1814.	15	14	8	12	9	5	5	12	11	12	3	7
1815.	7	13	5	10	15	11	7	17	7	7	12	9
1816.	2	3	4	5	8	9	2	9	13	5	6	8
1817.	12	15	1	6	7	2	6	4	5	6	5	4
1818.	2	2	4	5	3	11	6	13	17	16	14	8
1819.	17	14	19	17	15	14	8	7	9	14	10	10
1820.	18	15	15	11	7	6	11	14	11	9	20	10
1821.	13	6	10	12	9	6	8	7	9	7	11	16
1822.	24	11	5	11	10	5	8	5	7	13	4	10
1823.	11	7	16	12	5	8	12	13	8	8	9	13
1824.	16	21	14	27	10	8	5	8	12	13	8	13
1825.	13	9	21	14	15	12	13	14	10	13	18	10
1826.	16	13	22	17	13	7	9	13	16	6	4	7
1827.	21	12	11	13	8	5	8	6	11	7	7	11
1828.	6	16	13	6	7	6	10	10	14	12	6	16
1829.	12	13	5	12	12	11	9	13	10	11	13	6
1830.	20	23	9	19	9	10	14	12	19	13	14	7
1831.	10	12	11	15	10	5	11	12	13	6	6	6
1832.	11	13	8	3	1	—	3	1	6	11	11	18
1833.	18	8	19	16	5	12	8	5	10	13	13	8
1834.	13	10	11	18	10	5	10	13	14	7	16	9
1835.	11	14	15	13	16	10	8	14	9	13	19	7
1836.	12	9	15	13	19	7	13	21	13	17	8	6
1837.	13	16	28	18	17	8	8	19	11	12	9	7
1838.	13	14	17	13	12	8	6	10	11	12	15	8
1839.	8	8	11	12	5	7	10	14	12	8	10	6
1840.	4	12	8	7	11	6	7	14	9	12	8	9
1841.	14	13	16	18	21	9	10	18	12	14	10	14
1842.	11	11	13	13	12	9	6	12	14	17	12	9
1843.	9	19	11	8	13	6	8	8	14	11	11	11
1844.	15	11	13	18	11	15	10	15	13	16	15	11
1845.	8	12	8	15	11	22	14	24	11	11	7	14
1846.	15	13	9	8	11	10	9	15	13	5	7	9
1847.	10	13	5	11	10	13	8	13	15	12	15	6
1848.	12	11	16	17	11	7	12	15	10	7	13	14
1849.	12	14	18	7	13	7	11	12	19	10	8	7
1850.	11	12	9	18	9	19	7	12	10	9	10	7
1851.	12	11	13	5	5	1	3	8	8	7	5	2
1852.	13	8	13	8	12	4	7	13	12	8	8	8
1853.	9	8	4	11	15	9	6	15	6	13	6	6
1854.	10	11	15	11	5	4	7	9	9	11	8	8
1855.	7	8	7	12	6	12	4	10	15	16	11	4
1856.	15	7	12	8	9	3	13	11	8	15	6	5
1857.	10	14	14	19	20	12	8	17	13	18	13	9

Tabela III

SKLOPLJENI BRAKOVI 1672—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

Godina	Sklopljeni brakovi svega	Ranije bračno stanje			
		muža		žene	
		neož.	ud.	neož.	ud.
1672.	23	.	.	.	.
1673.	23	.	.	.	.
1674.	23	.	.	.	.
1675.	8	.	.	.	.
1676.	14	.	.	.	.
1677.	30	.	.	.	.
1678.	47	.	.	.	.
1679.	48	.	.	43	5
1680.	41	.	.	37	4
1681.	46	.	.	44	2
1682.	30	.	.	27	3
1683.	8	.	.	.	.
1684.	12	.	.	.	.
1685.	15	.	.	11	4
1686.	8	.	.	5	3
1687.	46	.	.	45	1
1688.	50	.	.	49	1
1689.	26	.	.	.	.
1690.	31	.	.	.	.
1691.	15	.	.	.	.
1692.	27	.	.	26	1
1693.	18	.	.	.	.
1694.	11	.	.	.	.
1695.	10	.	.	.	.
1696.	5	.	.	.	.
1697.	13	.	.	.	.
1698.	4	.	.	.	.
1699.	31	.	.	.	.
1700.	11	.	.	.	.
1701.	23	.	.	.	.
1702.	6	.	.	.	.
1703.	10	.	.	.	.
1704.	19	.	.	.	.
1705.	11	.	.	.	.
1706.	7	.	.	.	.
1707.	13	.	.	.	.
1708.	24	.	.	.	.
1709.	9	.	.	.	.
1710.	19	.	.	.	.
1711.	22	.	.	.	.
1712.	23	.	.	.	.
1713.	16	.	.	.	.
1714.	2	.	.	.	.
1715.	27	.	.	.	.
1716.	6	.	.	.	.
1717.	30	.	.	.	.
1718.	8	.	.	.	.
1719.	5	.	.	.	.
1720.	14	.	.	.	.
1721.	16	.	.	.	.
1722.	24	.	.	.	.
1723.	8	.	.	.	.

Godina	Sklopljeni brakovi svega	Ranije bračno stanje			
		muža		žene	
		neož.	ud.	neož.	ud.
1724.	13	.	.	.	.
1725.	26	.	.	.	.
1726.	40	.	.	.	.
1727.	23	.	.	.	.
1728.	36	.	.	.	.
1729.	29	.	.	.	.
1730.	26	.	.	.	.
1731.	24	.	.	.	.
1732.	21	.	.	.	.
1733.	27	.	.	.	.
1734.	43	.	.	.	.
1735.	30	.	.	.	.
1736.	27	.	.	.	.
1737.	21	.	.	.	.
1738.	22	.	.	.	.
1739.	23	.	.	.	.
1740.	32	.	.	.	.
1741.	32	.	.	.	.
1742.	14	.	.	.	.
1743.	36	.	.	.	.
1744.	15	.	.	.	.
1745.	21	.	.	.	.
1746.	28	.	.	.	.
1747.	29	.	.	24	5
1748.	27	.	.	.	.
1749.	34	27	7	28	6
1750.	32	31	1	30	2
1751.	22	15	7	17	5
1752.	30	21	9	26	4
1753.	52	40	12	41	11
1754.	43	34	9	38	5
1755.	32	27	5	27	5
1756.	18	13	5	17	1
1757.	12	8	4	8	4
1758.	35	20	15	26	9
1759.	38	20	18	24	14
1760.	40	21	19	22	18
1761.	57	45	12	51	6
1762.	48	36	12	40	8
1763.	24	13	11	15	9
1764.	24	16	8	15	9
1765.	46	36	10	38	8
1766.	23	15	8	17	6
1767.	38	33	5	35	3
1768.	55	46	9	48	7
1769.	48	37	11	34	14
1770.	50	40	10	44	6
1771.	21	13	8	14	7
1772.	45	31	14	33	12
1773.	44	27	17	29	15
1774.	62	42	20	49	13
1775.	30	25	5	24	6
1776.	42	33	9	35	7
1777.	33	26	7	24	9
1778.	31	25	6	22	9
1779.	.	.	.	.	.
1780.	.	.	.	.	.

Godina	Sklopljeni brakovi svega	Ranije bračno stanje			
		muža		žene	
		neož.	ud.	neož.	ud.
1781.	.	.	.	.	.
1782.	.	.	.	.	.
1783.	.	.	.	.	.
1784.	.	.	.	.	.
1785.	11	6	5	8	3
1786.	16	5	11	9	7
1787.	8	3	5	4	4
1788.	35	25	10	20	15
1789.	47	34	13	34	13
1790.	59	45	14	46	13
1791.	44	36	8	41	3
1792.	35	27	8	27	8
1793.	37	27	10	27	10
1794.	37	26	11	28	9
1795.	.	.	.	.	.
1796.	.	.	.	.	.
1797.	.	.	.	.	.
1798.	31	22	9	19	12
1799.	20	12	8	14	6
1800.	37	12	25	16	21
1801.	39	29	10	29	10
1802.	49	34	15	36	13
1803.	37	17	20	25	12
1804.	59	39	20	44	15
1805.	20	15	5	15	5
1806.	41	26	15	31	10
1807.	20	14	6	12	8
1808.	31	26	5	26	5
1809.	19	15	4	14	5
1810.	52	39	13	41	11
1811.	41	34	7	30	11
1812.	25	20	5	21	4
1813.	35	27	8	24	11
1814.	14	9	5	13	1
1815.	31	16	15	21	10
1816.	30	20	10	20	10
1817.	20	14	6	16	4
1818.	45	27	18	30	15
1819.	42	29	13	32	10
1820.	45	33	12	31	14
1821.	25	22	3	22	3
1822.	25	17	8	21	4
1823.	49	30	19	37	12
1824.	33	25	8	25	8
1825.	35	29	6	27	8
1826.	17	11	6	13	4
1827.	27	21	6	22	5
1828.	55	45	10	45	10
1829.	38	28	10	28	10
1830.	38	27	11	31	7
1831.	19	13	6	16	3
1832.	41	23	18	26	15
1833.	46	33	13	38	8
1834.	53	41	12	36	17
1835.	31	24	7	24	7
1836.	42	25	17	28	14
1837.	33	24	9	27	6

Godina	Sklopljeni brakovi svega	Ranije bračno stanje			
		muža		žene	
		neož.	ud.	neož.	ud.
1838.	19	9	10	12	7
1839.	28	19	9	26	2
1840.	39	27	12	31	8
1841.	40	29	11	33	7
1842.	33	23	10	24	9
1843.	34	25	9	27	7
1844.	32	20	12	26	6
1845.	23	19	4	19	4
1846.	42	25	17	37	5
1847.	38	24	14	30	8
1848.	40	30	10	28	12
1849.	34	28	6	25	9
1850.	34	27	7	24	10
1851.	60	40	20	44	16
1852.	49	33	16	39	10
1853.	23	13	10	17	6
1854.	31	18	13	15	16
1855.	45	31	14	34	11
1856.	70	48	22	52	18
1857.	24	17	7	18	6

Izvor: AHZ, Matične knjige vjenčanih, knj. 81—87.

Tabela IV

VJENČANI PO MJESECIMA 1672—1857
Župa sv. Vida u Brdovcu

God. / Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1672	—	18	—	—	—	—	—	1	—	—	4	—
1673.	8	11	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—
1674.	13	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1675.	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1676.	—	—	—	—	1	—	—	1	1	1	—	10
1677.	2	9	1	—	2	3	4	2	—	—	7	—
1678.	14	23	—	1	—	—	—	1	3	—	5	—
1679.	6	18	—	3	6	5	—	2	—	—	8	—
1680.	6	17	7	—	7	—	1	—	—	—	3	—
1681.	9	24	—	3	3	4	—	—	—	—	3	—
1682.	10	15	—	1	1	2	—	1	—	—	—	—
1683.	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1684.	4	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1685.	1	6	2	—	2	—	—	1	2	—	1	—
1686.	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1687.	11	10	—	2	—	—	—	1	1	1	20	—
1688.	12	31	—	—	5	—	—	—	—	—	2	—
1689.	5	16	—	—	—	3	—	—	—	—	2	—
1690.	10	13	—	3	1	1	—	—	1	—	2	—
1691.	6	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1692.	4	11	—	—	4	1	1	—	—	—	6	—
1693.	13	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
1694.	—	1	—	2	—	—	—	—	8	—	—	—

God. Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1695.	3	3	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—
1696.	3	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
1697.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1698.	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3
1699.	1	16	—	—	1	—	—	—	—	1	12	—
1700.	4	5	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
1701.	11	4	—	—	—	—	—	1	1	—	6	—
1702.	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
1703.	3	1	—	—	1	2	3	—	—	—	—	—
1704.	9	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
1705.	7	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1706.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—
1707.	2	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	6
1708.	6	12	—	—	—	1	—	—	—	—	5	—
1709.	7	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
1710.	3	4	—	—	1	1	—	1	—	—	9	—
1711.	11	7	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—
1712.	6	10	—	3	—	—	1	1	—	—	2	—
1713.	—	8	—	—	3	—	2	—	—	3	—	—
1714.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
1715.	—	3	7	—	3	—	5	—	—	—	9	—
1716.	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
1717.	3	8	—	—	2	—	—	2	—	1	14	—
1718.	6	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
1719.	—	3	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—
1720.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	—
1721.	3	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1722.	5	13	—	2	—	1	—	—	—	—	3	—
1723.	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—
1724.	7	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1725.	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	23	—
1726.	4	9	3	—	—	1	—	—	1	22	—	—
1727.	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1728.	25	—	—	—	—	1	—	—	—	1	9	—
1729.	8	18	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—
1730.	5	7	1	1	—	2	1	1	—	—	7	1
1731.	9	4	—	3	1	—	—	—	—	—	7	—
1732.	3	4	—	—	3	—	2	—	—	1	8	—
1733.	1	11	—	1	3	—	2	—	—	—	9	—
1734.	5	13	9	—	4	2	1	1	1	—	7	—
1735.	5	11	—	1	4	—	1	—	—	—	8	—
1736.	5	13	—	2	2	—	1	—	—	—	4	—
1737.	7	7	2	—	1	1	1	—	—	—	2	—
1738.	1	10	—	—	5	1	2	—	—	—	3	—
1739.	—	7	—	—	4	1	2	—	1	1	7	—
1740.	4	16	—	1	1	3	2	—	—	—	5	—
1741.	11	5	—	1	2	1	1	2	1	—	8	—
1742.	1	6	—	1	1	—	—	—	1	1	3	—
1743.	6	6	—	2	—	—	—	1	—	—	21	—
1744.	3	3	—	—	—	—	1	—	—	—	8	—
1745.	4	4	—	2	2	—	1	1	1	—	6	—
1746.	4	4	—	1	—	—	—	1	—	—	—	18
1747.	7	1	—	1	2	3	1	—	—	—	14	—
1748.	2	6	—	—	4	2	—	1	—	1	11	—
1749.	9	13	—	—	1	—	—	—	1	—	10	—
1750.	16	5	—	—	—	—	—	2	—	—	9	—
1751.	1	13	—	1	1	2	2	—	—	—	2	—

God. Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1752.	8	2	—	2	—	—	1	1	—	—	16	—
1753.	14	14	5	—	5	—	—	—	1	—	13	—
1754.	18	11	—	1	1	—	1	—	—	—	11	—
1755.	14	8	—	—	1	—	2	1	—	—	6	—
1756.	8	4	—	—	2	1	1	—	—	—	2	—
1757.	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
1758.	14	3	—	2	1	—	—	2	7	—	6	—
1759.	6	13	—	2	4	1	—	—	1	1	10	—
1760.	7	6	—	—	6	2	2	1	1	—	15	—
1761.	28	2	—	4	3	2	—	2	—	—	16	—
1762.	19	18	—	—	4	—	—	2	1	1	3	—
1763.	7	10	—	1	1	1	—	—	—	—	4	—
1764.	3	4	—	—	—	—	1	—	—	—	16	—
1765.	20	15	—	3	3	—	—	—	—	—	5	—
1766.	2	2	—	2	—	—	1	—	—	1	15	—
1767.	8	6	2	—	—	—	5	11	—	—	6	—
1768.	9	3	—	—	1	—	—	2	2	2	36	—
1769.	16	4	—	2	1	—	1	—	2	1	21	—
1770.	29	13	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—
1771.	4	1	—	3	—	—	2	1	1	—	9	—
1772.	15	16	—	1	1	1	—	2	—	1	8	—
1773.	12	8	—	1	2	4	—	1	—	1	15	—
1774.	36	1	—	2	2	—	1	1	1	—	18	—
1775.	20	4	—	—	—	—	1	—	—	—	5	—
1766.	16	9	—	1	2	2	1	—	—	1	10	—
1777.	11	3	—	1	—	—	2	1	—	—	15	—
1778.	31	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1779.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1780.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1781.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1782.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1783.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1784.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1785.	.	.	.	.	.	.	2	—	—	—	9	—
1786.	3	4	—	—	—	—	—	—	—	1	8	—
1787.	2	—	—	—	—	—	1	—	—	5	—	—
1788.	4	3	—	—	—	2	—	—	1	—	25	—
1789.	13	15	—	—	—	—	2	—	—	—	17	—
1790.	29	9	—	—	2	1	—	—	—	—	18	—
1791.	29	12	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
1792.	15	4	—	—	2	1	—	—	—	—	13	—
1793.	22	3	—	2	—	—	—	—	—	—	10	—
1794.	12	3	—	—	1	—	—	1	—	—	20	—
1795.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1796.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1797.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1798.	13	2	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—
1799.	13	—	—	1	—	—	2	—	—	—	4	—
1800.	1	4	—	1	1	4	1	—	—	—	25	—
1801.	8	3	—	—	—	—	—	—	—	—	28	—
1802.	13	13	—	—	2	—	2	—	—	1	13	—
1803.	5	1	—	—	2	1	1	—	—	—	27	—
1804.	20	2	—	2	4	1	—	1	—	—	29	—
1805.	6	5	—	—	2	—	—	—	1	—	6	—
1806.	1	3	—	—	1	1	—	1	—	1	33	—
1807.	5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—
1808.	11	4	—	—	—	1	1	1	—	—	13	—

God. Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1809.	7	5	—	—	—	1	—	—	—	—	6	—
1810.	12	17	1	—	1	—	—	—	—	—	21	—
1811.	13	6	—	—	1	—	—	—	—	3	18	—
1812.	6	—	—	1	—	1	—	—	2	—	15	—
1813.	18	5	1	—	1	2	1	1	—	6	—	—
1814.	5	3	—	—	1	—	—	1	1	—	3	—
1815.	3	4	—	1	1	1	—	—	1	—	20	—
1816.	3	8	—	1	2	1	1	—	1	—	13	—
1817.	4	4	—	—	1	1	—	—	—	—	10	—
1818.	13	—	—	2	1	—	1	1	—	1	26	—
1819.	7	6	—	—	—	—	1	—	1	—	27	—
1820.	3	9	—	2	2	2	1	—	4	—	22	—
1821.	10	2	4	—	—	2	—	—	1	—	6	—
1822.	—	4	—	1	1	2	—	—	—	1	15	1
1823.	5	5	—	—	2	3	—	—	—	—	34	—
1824.	8	9	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—
1825.	4	13	—	2	—	—	—	1	—	—	15	—
1826.	4	3	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—
1827.	3	4	—	—	—	—	1	—	—	—	19	—
1828.	5	8	—	—	2	2	—	2	1	1	34	—
1829.	7	6	1	—	2	—	—	1	1	1	19	—
1830.	4	6	—	—	2	—	2	—	—	—	24	—
1831.	4	2	—	—	1	1	—	—	—	—	11	—
1832.	5	11	2	1	2	3	2	1	—	—	14	—
1833.	4	8	—	—	3	1	1	—	2	—	27	—
1834.	8	15	—	—	1	1	2	—	1	—	25	—
1835.	7	6	—	—	2	—	—	—	—	—	16	—
1836.	7	15	—	—	2	2	1	1	—	—	14	—
1837.	7	7	—	2	2	—	—	—	1	—	14	—
1838.	—	7	—	—	2	2	—	2	1	—	5	—
1839.	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	25	—
1840.	—	6	3	2	3	—	—	—	—	—	25	—
1841.	11	14	—	—	2	—	—	—	—	—	13	—
1842.	2	2	—	—	4	1	—	1	—	—	23	—
1843.	1	13	—	—	1	1	—	1	—	1	16	—
1844.	5	8	—	—	2	2	—	—	—	—	15	—
1845.	7	2	—	—	—	2	1	1	—	1	9	—
1846.	—	6	—	—	1	5	1	—	—	—	29	—
1847.	—	8	—	1	2	1	1	5	1	1	18	—
1848.	—	4	2	—	1	9	1	4	—	—	19	—
1849.	2	3	—	—	3	1	4	4	3	—	14	—
1850.	7	2	—	2	8	2	1	—	3	—	9	—
1851.	2	7	5	—	6	7	2	3	—	—	28	—
1852.	8	7	—	—	4	3	—	—	—	4	23	—
1853.	2	3	—	6	3	1	—	—	—	1	7	—
1854.	1	6	—	—	4	6	—	1	1	—	12	—
1855.	2	6	—	—	6	2	—	1	1	1	26	—
1856.	10	7	—	2	6	2	2	1	1	3	36	—
1857.	—	9	—	1	—	—	—	—	—	—	14	—

Tabela V

UMRLI U RAZDOBLJU 1704—1857.

Župa sv. Vida u Brdovcu

Godina	Muški	Ženski	Nepoznato »proles«	Ukupno	Dojenčad	Umrla dojenčad na 1000 živorođenih
1704.	4	4	1	× 9		113
1705.	27	12		× 39		
1706.	18	21		× 39		
1707.	8	14	1	× 23		
1708.	11	4		× 15		
1709.	6	4		× 10		
1710.	2	—		× 2		
1718.	—	1		× 1		
1721.	6	5	1	× 12		
1723.	3	5		× 8		
1724.	2	4		× 6		
1735.	1	—		× 1		
1749.	4	8		× 12		
1750.	40	46		86	13	113
1751.	29	16		45	7	63
1752.	22	30	1	53	7	63
1753.	32	30		62	12	94
1754.	29	11		40	4	24
1755.	33	41		74	11	81
1756.	26	29		55	8	53
1757.	68	74	4	146	14	84
1758.	95	74	7	176	10	104
1759.	64	72	4	140	6	61
1760.	51	26	12	89	—	—
1761.	23	15	18	56	2	14
1762.	39	37	45	121	3	22
1763.	31	30	29	90	—	—
1764.	46	22	55	123	1	12
1765.	16	22	15	53	1	8
1766.	20	17	14	51	—	—
1767.	19	25	28	72	—	—
1768.	35	41	19	95	—	—
1769.	24	14	1	39	3	19
1770.	30	25	19	74	4	34
1771.	43	37	40	120	4	40
1772.	40	51	9	100	4	40
1773.	37	47	2	86	7	56
1774.	26	22	—	48	9	67
1775.	38	34	3	75	16	105
1776.	119	105	5	229	53	376
1777.	32	32	2	66	12	62
1778.	48	41	2	91	—	—
1779.	83	65	2	150	4	25
1780.	47	60	1	108	6	35
1781.	116	94	—	210	8	61
1782.	141	125	1	267	1	8
1783.	47	51	—	98	1	8
1784.	38	32	—	70	3	22
1785.	76	42	2	120	1	7
1786.	66	62	—	128	—	—
1787.	136	96	—	232	4	54
1788.	61	72	—	133	6	70

Godina	Muški	Ženski	Nepoznato »proles«	Ukupno	Dojenčad	Umrla dojenčad na 1000 živorođenih
1789.	81	75	—	156	23	170
1790.	59	40	—	99	25	182
1791.	36	38	—	74	31	200
1792.	38	42	3	83	13	107
1793.	32	30	2	64	17	123
1794.	65	42	1	108	2	14
1795.	59	59	—	118	14	95
1796.	67	52	—	119	8	66
1797.	44	37	1	82	6	47
1798.	51	58	1	110	7	60
1799.	93	87	3	183	6	52
1800.	162	150	—	312	17	187
1801.	56	62	—	118	12	106
1802.	44	32	—	76	15	135
1803.	47	47	—	94	28	233
1804.	56	53	—	109	16	127
1805.	45	39	—	84	16	114
1806.	92	86	—	178	26	280
1807.	56	64	—	120	26	170
1808.	57	34	—	91	32	224
1809.	45	46	—	91	27	213
1810.	72	57	1	130	24	200
1811.	55	50	—	105	38	260
1812.	54	58	1	113	35	263
1813.	41	39	—	80	19	137
1814.	106	84	—	190	30	265
1815.	61	45	—	106	11	92
1816.	90	88	1	179	21	284
1817.	87	96	1	184	17	205
1818.	46	66	—	112	16	158
1819.	37	48	—	85	22	143
1820.	39	37		76	26	177
1821.	36	37		73	18	158
1822.	50	58		108	27	239
1823.	47	58		105	18	148
1824.	71	73		144	36	295
1825.	38	52		90	28	173
1826.	62	56		118	33	231
1827.	49	60		109	25	208
1828.	52	40		92	19	156
1829.	98	88		186	31	244
1830.	49	75		124	20	118
1831.	137	130		267	44	376
1832.	112	104		216	30	349
1833.	73	49		122	27	200
1834.	65	55		120	26	191
1835.	76	59		135	23	154
1836.	58	44		102	26	170
1837.	62	61		123	39	235
1838.	77	69		146	21	151
1839.	66	65		131	13	117
1840.	92	72		164	23	215
1841.	58	51		109	26	154
1842.	78	72		150	40	288
1843.	50	50		100	24	186
1844.	58	59		117	40	245

Godina	Muški	Ženski	Nepoznato »proles«	Ukupno	Dojenčad	Umrla dojenčad na 1000 živorođenih
1845.	42	33		75	25	159
1846.	64	64		128	30	242
1847.	59	77		136	27	206
1848.	73	66		139	43	297
1849.	72	61		133	28	203
1850.	70	76		146	30	226
1851.	88	75		163	20	250
1852.	77	73		150	20	175
1853.	108	93		201	36	333
1854.	115	117		232	38	352
1855.	91	79		170	30	268
1856.	72	64		136	23	205
1857.	60	64		124	48	287

Izvor: AHZ, Matične knjige umrlih, knj. 81—87.
× Označene godine — nepotpuni podaci

Tabela VI

UMRLI PO MJESECIMA 1704—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

God. / Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1704.											2	8
1705.	8	4	10	4	4	1	—	—	3	—	4	1
1706.	1	10	15	1	2	—	1	—	—	3	5	1
1707.	2	6	3	5	—	—	—	—	—	—	4	3
1708.	—	3	2	—	1	—	—	—	1	—	—	8
1709.	5	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
1710.	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1718.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1721.	—	3	—	—	—	—	3	—	—	4	2	—
1723.	—	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—
1724.	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1735.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1749.	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	3	1
1750.	12	5	2	4	4	2	9	14	12	7	8	7
1751.	9	9	4	1	4	2	5	4	—	—	—	7
1752.	8	1	6	10	4	1	3	3	1	2	5	9
1753.	**8**	**2**	**10**	**7**	**3**	3	5	4	5	7	6	2
1754.	7	5	8	—	—	—	—	—	4	7	6	3
1755.	12	5	6	5	5	6	1	3	7	7	11	6
1756.	10	7	3	9	4	3	2	7	1	3	—	6
1757.	14	8	5	12	11	10	11	17	23	13	12	10
1758.	13	25	27	20	10	11	9	12	14	13	5	17
1759.	18	21	14	14	13	11	4	7	8	4	9	17
1760.	13	13	12	9	1	7	11	6	1	5	4	7
1761.	5	13	5	6	3	—	5	3	4	2	3	7
1762.	15	11	12	18	9	8	6	8	6	11	9	8
1763.	7	12	11	7	7	3	2	4	9	9	8	11
1764.	12	10	6	20	19	11	2	15	9	6	11	2
1765.	5	11	—	7	5	6	1	2	1	4	4	7

God. / Mjes.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1824.	7	12	14	11	8	4	2	12	16	18	17	23
1825.	19	14	12	11	3	6	1	6	3	5	5	5
1826.	3	9	8	4	9	7	8	14	13	20	7	16
1827.	11	10	10	15	8	6	4	7	4	2	11	21
1828.	9	11	7	9	4	5	6	8	10	3	7	13
1829.	25	17	18	9	9	15	9	17	15	26	15	11
1830.	16	6	14	2	8	5	8	9	11	19	13	13
1831.	13	12	10	21	7	11	5	19	35	49	34	51
1832.	49	37	23	17	16	9	3	6	9	14	15	18
1833.	34	14	9	11	9	7	4	4	6	4	9	11
1834.	12	7	10	14	7	6	6	12	7	10	16	13
1835.	13	19	20	24	11	7	6	5	7	7	6	10
1836.	16	10	4	8	8	5	1	12	9	5	10	14
1837.	11	14	16	16	10	3	3	4	13	12	9	12
1838.	11	13	16	14	12	12	10	16	13	8	13	8
1839.	14	13	19	14	6	4	4	6	5	12	16	18
1840.	11	19	26	30	13	9	7	9	8	10	11	11
1841.	9	7	11	8	7	6	8	8	7	9	15	14
1842.	17	27	11	13	11	6	5	12	9	12	14	13
1843.	6	10	10	14	4	10	7	8	5	5	7	14
1844.	30	14	11	12	7	5	7	7	7	8	3	6
1845.	3	3	13	2	3	5	8	11	5	7	9	6
1846.	18	9	9	10	6	8	8	4	11	9	13	23
1847.	16	10	16	12	5	8	6	8	11	9	12	23
1848.	24	14	11	8	9	7	10	8	9	11	14	14
1849.	6	11	18	15	13	11	9	10	15	12	3	10
1850.	6	6	8	9	4	7	5	12	21	16	27	25
1851.	27	18	13	16	7	13	10	2	9	11	18	19
1852.	11	12	17	17	16	14	5	11	5	13	13	16
1853.	29	13	18	14	19	7	9	20	16	22	12	22
1854.	24	26	29	21	24	18	9	17	13	20	19	12
1855.	28	17	12	21	18	1	10	9	13	8	18	15
1856.	12	23	23	12	10	8	3	11	8	8	9	9
1857.	9	11	6	13	12	7	7	10	11	15	12	11

Tabela VII

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA 1750—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodni	
			rast	pad
1750.	115	86	29	
1751.	111	45	66	
1752.	112	53	59	
1753.	128	62	66	
1754.	168	40	128	
1755.	136	74	62	
1756.	150	55	95	
1757.	167	146	21	
1758.	96	176		80
1759.	98	140		42
1760.	133	89	44	
1761.	144	56	88	
1762.	134	121	13	

Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodni	
			rast	pad
1763.	141	90	51	
1764.	85	123		38
1765.	121	53	68	
1766.	117	51	66	
1767.	113	72	41	
1768.	87	95		8
1769.	154	39	115	
1770.	119	74	45	
1771.	101	120		19
1772.	101	100	1	
1773.	124	86	38	
1774.	135	48	87	
1775.	152	75	77	
1776.	141	229		88
1777.	194	66	128	
1778.	156	91	65	
1779.	162	150	12	
1780.	170	108	62	
1781.	132	210		78
1782.	125	267		142
1783.	126	98	28	
1784.	139	70	69	
1785.	149	120	29	
1786.	118	128		10
1787.	74	232		158
1788.	86	133		47
1789.	135	156		21
1790.	137	99	38	
1791.	155	74	81	
1792.	121	83	38	
1793.	138	64	74	
1794.	138	108	30	
1795.	148	118	30	
1796.	121	119	2	
1797.	129	82	47	
1798.	116	110	6	
1799.	115	183		68
1800.	91	312		221
1801.	113	118		5
1802.	111	76	35	
1803.	120	94	26	
1804.	126	109	17	
1805.	140	84	56	
1806.	93	178		85
1807.	153	120	33	
1808.	143	91	52	
1809.	127	91	36	
1810.	120	130		10
1811.	146	105	41	
1812.	133	113	20	
1813.	139	80	59	
1814.	113	190		77
1815.	120	106	14	
1816.	74	179		105
1817.	83	184		101
1818.	101	112		11
1819.	154	85	69	

Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodni	
			rast	pad
1820.	147	76	71	
1821.	114	73	41	
1822.	113	108	5	
1823.	122	105	17	
1824.	155	144	11	
1825.	162	90	72	
1826.	143	118	25	
1827.	120	109	11	
1828.	122	92	30	
1829.	127	186		59
1830.	169	124	45	
1831.	117	267		150
1832.	86	216		130
1833.	135	122	13	
1834.	136	120	16	
1835.	149	135	14	
1836.	153	102	51	
1837.	166	123	43	
1838.	139	146		7
1839.	111	131		20
1840.	107	164		57
1841.	169	109	60	
1842.	139	150		11
1843.	129	100	29	
1844.	163	117	46	
1845.	157	75	82	
1846.	124	128		4
1847.	131	136		5
1848.	145	139	6	
1849.	138	133	5	
1850.	133	146		13
1851.	80	163		83
1852.	114	150		36
1853.	108	201		93
1854.	108	232		124
1855.	112	170		58
1856.	112	136		24
1857.	167	124	43	

Tabela VIII

UMRLI PO GODINAMA STAROSTI 1750—1857.
Župa sv. Vida u Brdovcu

Godina	Dobni razredi												Nepoznato	Svega	Prosječna dob po godinama
	0	1-4	5-9	10-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80			
1750.	13	19	7	1	4	3	7	11	3	4	1	—	13	86	19,5
1751.	7	5	—	1	1	4	8	6	8	2	—	—	3	45	28,9
1752.	7	2	2	1	1	4	4	3	9	8	1	1	10	53	35,2
1753.	12	7	3	3	3	2	5	6	9	7	1	1	3	62	28,0
1754.	4	4	1	3	2	1	1	3	15	3	—	—	3	40	33,9
1755.	11	10	10	1	1	3	6	8	10	5	4	—	5	74	26,8

Godina	Dobni razredi												Nepoznato	Svega	Prosječna dob po godinama
	0	1-4	5-9	10-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80			
1756.	8	6	4	3	1	4	6	4	6	8	—	1	4	55	28,4
1757.	14	30	17	2	2	5	10	10	15	6	3	—	32	146	21,6
1758.	10	24	11	6	2	10	22	25	18	10	4	—	34	176	28,7
1759.	6	6	9	3	1	8	19	16	22	8	—	1	41	140	34,0
1760.	—	4	4	4	4	3	10	10	10	6	1	1	32	89	35,8
1761.	2	—	1	—	1	7	7	5	5	6	1	—	22	56	38,1
1762.	3	2	5	3	3	14	9	8	12	5	1	1	55	121	34,2
1763.	—	—	4	3	2	2	4	4	18	4	—	1	48	90	42,7
1764.	1	5	3	4	3	3	9	7	6	8	—	—	74	123	33,1
1765.	1	—	1	1	1	2	5	10	3	6	6	—	22	53	40,9
1766.	—	1	1	2	2	3	6	6	7	5	—	—	18	51	38,1
1767.	—	—	1	4	3	4	11	6	7	4	—	—	32	72	36,0
1768.	—	—	—	3	3	6	15	24	6	10	5	—	23	95	40,1
1769.	3	3	2	—	—	1	7	6	9	5	—	1	2	39	38,0
1770.	4	8	4	1	2	2	3	5	12	5	—	—	28	74	30,6
1771.	4	9	5	4	4	5	7	15	15	8	—	—	44	120	32,2
1772.	4	19	4	6	3	5	8	20	7	7	1	1	15	100	29,1
1773.	7	3	3	3	4	11	6	13	20	3	5	4	4	86	37,3
1774.	9	3	2	—	—	2	7	8	5	—	2	—	10	48	28,6
1775.	16	14	5	1	2	5	2	6	3	5	2	2	12	75	21,7
1776.	53	74	28	4	4	10	12	8	3	3	2	1	27	229	10,1
1777.	12	—	2	1	4	9	4	—	4	1	1	2	26	66	23,5
1778.	—	3	2	1	2	10	9	9	3	10	2	1	39	91	38,1
1779.	4	15	5	3	4	8	9	22	7	7	4	1	61	150	31,2
1780.	6	15	8	2	1	2	6	12	11	11	2	2	30	108	32,0
1781.	8	13	8	4	7	10	19	24	20	22	3	3	69	210	35,6
1782.	1	4	1	6	11	16	48	34	21	21	3	—	101	267	37,7
1783.	1	1	—	1	—	4	14	22	12	4	2	—	37	98	41,3
1784.	3	4	2	—	2	6	8	6	4	7	1	1	26	70	34,7
1785.	1	6	3	—	3	4	9	16	6	7	3	1	61	120	37,1
1786.	—	2	1	6	4	9	21	8	8	15	2	1	51	128	38,5
1787.	4	21	11	4	4	17	27	29	19	28	5	2	61	232	33,2
1788.	6	16	12	8	1	14	23	14	19	9	2	—	9	133	28,6
1789.	23	20	19	5	4	8	13	19	13	9	4	—	19	156	23,1
1790.	25	18	8	1	1	5	12	7	6	5	2	1	8	99	19,3
1791.	31	13	5	4	1	3	4	—	2	3	—	—	8	74	9,5
1792.	13	13	6	4	1	8	9	10	7	3	2	1	6	83	23,9
1793.	17	4	2	—	2	4	4	7	8	7	1	—	8	64	27,3
1794.	2	5	8	2	2	2	6	8	4	5	—	1	63	108	29,2
1795.	14	25	3	1	4	5	14	7	9	9	1	2	24	118	25,2
1796.	8	27	2	4	1	7	14	19	13	6	1	3	14	119	28,3
1797.	6	15	2	1	2	3	9	17	9	5	—	1	12	82	30,1
1798.	7	19	7	1	5	12	6	10	4	8	1	—	30	110	23 4
1799.	6	11	9	6	2	11	13	20	15	4	3	2	81	183	31,0
1800.	17	68	52	9	10	34	20	28	15	17	4	2	36	312	21,2
1801.	12	17	10	4	2	11	8	10	8	9	3	1	23	118	26,0
1802.	15	6	4	3	2	9	6	6	8	7	4	—	6	76	28,0
1803.	28	8	3	—	3	8	8	9	8	9	2	3	5	94	26,4
1804.	16	24	5	2	5	15	12	8	12	7	1	1	1	109	23,5
1805.	16	12	7	2	—	6	15	10	3	6	2	—	5	84	23,7
1806.	26	34	29	9	3	12	14	11	14	13	1	4	8	178	21,0
1807.	26	33	13	4	1	5	12	5	8	7	4	—	2	120	17,8
1808.	32	3	4	1	2	7	4	13	14	7	2	—	2	91	25,1
1809.	27	8	4	1	—	5	10	11	11	5	2	1	6	91	25,3
1810.	24	20	5	—	4	4	16	22	16	5	3	1	10	130	26,3

Godina	Dobni razredi												Nepoznato	Svega	Prosječna dob po godinama
	0	1-4	5-9	10-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80			
1811.	38	17	3	3	2	3	4	12	7	8	—	1	7	105	18,6
1812.	35	24	7	2	6	4	5	6	9	6	—	1	8	113	16,2
1813.	19	9	5	2	1	5	8	13	8	4	—	—	6	80	23,3
1814.	30	49	35	8	2	6	6	13	12	11	1	1	16	190	16,6
1815.	11	17	5	6	2	2	7	13	15	13	2	1	12	106	30,3
1816.	21	19	7	4	6	20	11	23	23	17	3	2	23	179	30,6
1817.	17	44	16	2	7	10	10	25	18	10	4	1	20	184	24,2
1818.	16	9	18	4	5	4	6	7	11	5	1	2	24	112	22,1
1819.	22	17	7	—	3	6	9	9	9	3	1	—	5	85	18,9
1820.	26	8	2	3	4	6	6	6	5	7	—	—	3	76	19,5
1821.	18	18	1	1	—	5	7	6	11	2	1	—	3	73	21,1
1822.	27	20	5	3	4	6	10	6	12	10	1	1	3	108	22,0
1823.	18	18	9	4	9	6	4	9	13	7	3	1	4	105	24,2
1824.	36	37	17	1	5	6	4	6	14	12	2	2	2	144	18,7
1825.	28	13	5	2	3	7	8	4	9	9	1	—	1	90	21,0
1826.	33	31	5	2	4	8	7	9	11	4	1	1	2	118	17,2
1827.	25	15	5	—	3	7	9	25	8	7	2	—	3	109	26,2
1828.	19	13	9	—	2	6	8	11	13	7	2	1	1	92	26,7
1829.	31	52	34	9	5	8	6	17	10	10	3	—	1	186	16,6
1830.	20	18	16	2	3	10	9	10	13	18	2	1	2	124	26,2
1831.	44	51	18	7	6	20	20	20	25	28	12	—	14	267	25,0
1832.	30	30	10	5	7	24	12	21	30	33	—	—	4	216	31,4
1833.	27	16	9	1	10	10	2	7	15	10	5	1	4	122	25,5
1834.	26	15	8	3	6	12	12	7	13	8	6	2	2	120	26,2
1835.	23	19	11	4	7	10	18	9	12	7	9	5	1	135	27,8
1836.	26	15	4	4	3	6	7	19	9	4	2	—	3	102	23,4
1837.	39	24	6	3	5	7	9	7	10	7	3	2	1	123	19,6
1838.	21	33	13	3	7	7	15	22	11	11	3	—	—	146	24,5
1839.	13	34	12	4	5	6	13	9	15	10	7	—	3	131	25,8
1840.	23	37	13	4	8	14	17	22	11	8	5	2	—	164	23,5
1841.	26	25	5	3	6	6	7	8	14	6	2	—	1	109	20,7
1842.	40	34	12	7	2	5	8	15	17	7	2	1	—	150	19,3
1843.	24	11	9	3	4	7	9	14	7	8	2	1	1	100	24,7
1844.	40	18	9	1	2	7	9	11	8	3	5	2	2	117	19,6
1845.	25	6	8	1	1	7	10	6	5	4	2	—	—	75	20,2
1846.	30	13	8	3	3	7	13	15	19	10	4	3	—	128	28,4
1847.	27	25	16	1	3	10	12	24	8	7	2	1	—	136	22,1
1848.	43	19	8	3	4	4	7	15	17	10	7	1	1	139	24,2
1849.	28	13	11	1	4	7	11	16	23	10	8	1	—	133	30,3
1850.	30	22	9	1	3	11	9	14	23	16	5	2	1	146	29,0
1851.	20	38	11	5	4	14	13	24	13	13	8	—	—	163	26,7
1852.	20	22	11	2	6	11	20	16	16	21	5	—	—	150	30,2
1853.	36	23	16	5	8	13	25	28	26	15	5	1	—	201	27,8
1854.	38	37	12	14	9	22	27	27	27	16	3	—	—	232	25,1
1855.	30	22	14	11	5	15	30	15	12	13	3	—	—	170	23,4
1856.	23	11	6	2	4	13	24	19	22	7	5	—	—	136	30,6
1857.	48	19	5	4	6	10	9	5	11	6	1	—	—	124	16,9

POPIS LITERATURE I IZVORA

1. Adamček, Josip: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

2. Adamček, Josip: Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563—1574, Arhivski vjesnik VII—VIII, Zagreb 1964/65.

3. Amos-Rube, Filip: Kretanje broja stanovništva zadarskih otoka, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IV—VII, Zadar 1959, 1960.

4. Arhiv Hrvatske Zagreb: Matične knjige župe sv. Vida Brdovec, br. 81—87.

5. Arhiv Hrvatske Zagreb: Vodič XLIII.

6. Arhiv Hrvatske Zagreb: — Protokol br. 1 — Pfarr — Regulierung der Agramer Diöceses.

7. Bićanić, Rudolf: Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873—1895, Zagreb 1937.

8. Božanić-Bezić, Nevenka: Popisi i struktura stanovništva krajem XVIII i početkom XIX stoljeća u Visu, (objavljeno u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 46/1975, JAZU, Zagreb)

9. Bratulić, Vjekoslav: Rovinjsko selo — monografija jednog istarskog sela, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1959.

10. Buturac, Josip: Stanovništvo Požege i okolice 1700—1950, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 43, JAZU,

11. Ciglar, Josip: Povjesnica župe sv. Vida Brdovec, Brdovec 1877.

12. Domjanić, Dragutin: Kipci i popevke, Zagreb, 1969. — str. 21.

13. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sv. 7, Zagreb 1964.

14. Erceg, Ivan: Stanovništvo Dalmacije na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, Acta historico — oeconomica Iugoslaviae, Vol II, Zagreb 1975.

15. Erceg, Ivan: Prinos poznavanju stanovništva i njegovih ekonomskih uvjeta života na području Istre, Ljetopis JAZU, knj. 70, Zagreb 1965.

16. Erceg, Ivan: Pokušaj naseljavanja Crnogoraca u Kraljevici i uz Karolinu, Starine JAZU, knj. 55, Zagreb 1971.

17. Feletar, Dragutin: Legrad, Čakovec 1971.

18. Foretić D(inko): Tabella enciclopedica del regno di Dalmazia, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. X, Zadar 1963.

19. Gabričević, Ante: Kretanje poljoprivredne proizvodnje i sistema iskorištavanja zemljišta u bjelovarsko-križevačkom području kroz posljednjih 100 godina (od 1860—1960) s naročitim osvrtom na utjecaj Gospodarskog učilišta u Križevcima, doktorska disertacija — Zagreb, neobjavljeno.

20. Gospodarske novine 1854.

21. Gospodarski list 1882.

22. Gospodarski list 1892.

23. Horvat, Josip: Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Ljubljana 1980.

24. Horvat, Rudolf: Dva priloga za povijest Susjeda i Stubice, Vjesnik Zemaljskog arhiva XV, Zagreb 1913.

25. Horvat, Rudolf: Kako je vlastelin g. 1632 prodao kmeta svoga, Vjesnik Zemaljskog arhiva XV, Zagreb 1913.

26. Jelić, Roman: Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI i početkom XVII st. gledano kroz matice vjenčanih, Starine JAZU, knj. 49 Zagreb 1959.

27. Josipović I., križevački župnik: Liber memorabilium

28. Jutronić, Andre: Razvoj naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knj. 34 — 1950.

29. Kanonske vizitacije Arhiđakonata Katedrala, knj. 61/XVII.

30. Kanonske vizitacije, Protokol 211 za 1771. g.
31. Kanonske vizitacije, Protokol 213 za 1789. g.
32. Kanonske vizitacije, knj. 65/XXI-6 za 1802. g.
33. Kanonske vizitacije, Protokol 64/XX za 1808. g.
34. Karaman, Igor: Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća, Arhivski vjesnik XVI, Zagreb 1973.
35. Karaman, Igor: Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb 1972.
36. Katić, dr. Lovro: Pregled povijesti Hrvata, Zagreb 1938.
37. Korenčič, dr. Mirko i suradnici: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971.
38. Krčelić, Baltazar-Adam: Anuae ili Historija 1748—1767. (Prijevod V. Gortana, Zagreb, 1952)
39. Krivošić, Stjepan: Porijeklo sutlanskih ikavaca, Republika 7—8, 1979.
40. Krivošić, Stjepan: Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, knj. 19, JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, Zagreb 1981.
40.a Krleža Miroslav: Balade Petrice Kerempuha, Sarajevo 1973.
40.b Krleža Miroslav: Hrvatski bog Mars, Zagreb, 1946.
41. Lenjin: Pruski put u razvoju kapitalizma, vidi Medarić dr ing Juraj, Ekonomski pregled 11—12/58.
42. Marković, ing. Petar: Vučna snaga u jugoslavenskoj poljoprivredi, Ekonomist, br. 3, 1959.
43. Matković, dr. Petar: O potrebi statističkog odbora« — Rad JAZU, knj. III, Zagreb 1868.
44. Marx, Karl: Kapital I, Kultura, Zagreb 1947.
45. Mažuran, Ive: Stanovništvo Osijeka 1693—1703, Građa za historiju Osijeka i Slavonije, Osijek 1974.
46. Medarić, dr. ing. Juraj: Historijski uvjeti razvoja sistema iskorištavanja zemljišta u požeškoj kotlini od oslobođenja seljaštva do kraja segregacije (1848—1868), Ekonomski pregled 11—12, 58.
47. Mikič, dr Fedor: Prirodno kretanje stanovništva sela Jalžabet 1758—1960, Sociologija, Beograd 1962.
48. Mikič, dr Fedor: Prirodno gibanje stanovništva sela Brseč 1772—1956, Stanovništvo II — 3, Beograd 1964.
49. Mirković, Mijo: Ekonomska historija Jugoslavije, Zagreb 1958.
50. Nikolić, Nikola: Kronika župe Bistra i agroekonomska struktura Bistranske Poljanice, Građa JAZU, knj. 14, Zagreb 1962.
51. Noršić, Vjekoslav: Genealoški podaci o plemićkim porodicama iz matice župe Brdovec, Vjesnik hrv. drž. arhiva, Zagreb 1939.
52. Prodanović, Todor: Naš seljak i njegovo zanimanje, Gospodarski list 1892.
53. RZZS SR Hrvatske: Dokumentacija 384, Prirodno kretanje stanovništva 1978.
54. RZZS SR Hrvatske: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. ožujka 1981, Prvi rezultati, Zagreb 1981.
55. RZZS SR Hrvatske: Popis stanovništva 1981, Dokumentacija 500, Zagreb 1982.
56. Sabljar, Vinko: Mjestopisni rječnik, Zagreb 1866.
57. Serdar, dr Vladimir: Uvod u demografsku statistiku, Zagreb 1950.
58. Sermage, Oto: Tužaljka, Gospodarski list, 1850.
59. Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije I, Zagreb 1905.
60. SG SR Hrvatske za 1980.
61. Statistički godišnjak Jugoslavije — 1980.
62. Statistički godišnjak SR Hrvatske za 1981.
63. Statistički ljetopis za 1874, Zagreb 1876.
64. Stipetić, dr Vladimir: Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske, Zagreb 1959.

65. Stipetić, dr Vladimir: Predgovor knjizi — dr Mirko Korenčić i suradnici: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971, izašlo kao 54. knj. JAZU, Zagreb 1980.
66. Stipetić, dr Vladimir: Predgovor knjizi Stjepana Krivošića: Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, izašlo u Građa za gospodarsku povijest Hrvatske JAZU — Knjiga 19, JAZU, Zagreb 1981.
67. Szabo, prof. Đuro: Kroz Hrvatsko Zagorje.
68. Šidak, prof. dr Josip: Historijska čitanka, Zagreb 1952.
69. Šišić, Ferdo: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962.
70. Šupuk, Ante: Anagraf župe Šibenskog varoša iz godine 1828, Arhivski vjesnik XIV, Zagreb 1971.
71. Wertheimer-Baletić, dr Alica: Demografija, Zagreb 1973.
72. Calendarium Zagrabiense za godine 1808, 1814, 1826, 1834, 1835, 1842, 1847.

Ante Gabričević

LE MOUVEMENT NATUREL DE LA POPULATION SUR LE TERRITOIRE DE LA PAROISSE DE SV. VID BRDOVEC ENTRE 1672 ET 1981

Résumé

C'est une étude démographique faite dans le cadre du programme de l'Académie Yougoslave des Arts et des Sciences sur la recherche du mouvement naturel de la population avant le premier recensement absolument moderne de 1857 effectué en Croatie et en Slavonie.

Les matériaux de base utilisés pour cette étude étaient jusqu'à une époque assez récente les registres d'état civil »oubliés« que tenaient les presbytères. Utilisant ces registres, Ante Gabričević a élaboré une présentation du mouvement de la population sur le territorie de 13 villages de la paroisse de Sv. Vid Brdovec (non loin de Zagreb) pendant un laps de temps de 310 ans, soit de 1672 à 1981. Dans la paroisse de Brdovec, les registres d'état civil sont tenus et conservés depuis 1672 jusqu'à 1857. C'est une époque où il n'y a pas encore de données précises sur le nombre des naissances — garçons-filles, légitimes-illégitimes; sur les décès, la mortalité infantile — notamment des nouveau-nés, la durée de la vie, les mariages — le nombre des mariages, l'âge auquel on se marie — célibataires — veufs, veuves; sur le rapport entre les sexes et autres. Les statistiques officielles sont utilisées depuis 1857 jusqu' à nos jours.

Les enregistrements prélevés dans le »Liber baptisatorum« ont permis d'établir les naissances par mois et années, le sexe, légitimes-illégitimes; le »Liber copulatorum« a fourni les données sur les mariages par mois et années, célibataires-veufs, vers la fin de la vie l'âge des époux; le »Liber mortuorum« la date des enterrements par mois et années, le sexe, pour un plus grand nombre d'années l'âge des défunts; le mouvement naturel de la population a

été établi depuis le début de la période faisant l'objet de cette étude jusqu'au premier recensement officiel de la population en Croatie et en Slavonie en 1857.

La réalisation de cette étude a été rendu possible du fait que bien que dans les Balkans exposés à tous les vents, la paroisse de Sv. Vid Brdovec était située dans une partie de ce que l'on appelait »Banska Hrvatska«, qui est restée durablement épargnée des dévastations et de la tyrannie séculaires turques. Mais elle n'a pu éviter ni les effervescences ni les guerres menées par l'Autriche. Une circonstance favorable contribuant à la réussite des travaux est l'immobilité de la population bien connue à l'époque féodale, ce que confirment également les données sur notre population (en 1750, le territorie de 13 villages de cette paroisse avait 2 566 habitants, et en 1808 même un peu moins — 2 543). Dans le système féodal, le paysan était attaché à la terre qu'il cultivait jusqu'à l'Ordonnance de Joseph II, qui mit fin au servage en 1785 (le paysan-serf avait obtenu sa liberté de mouvement, mais non celle de quitter le lieu où il vivait; il ne deviendra propriétaire de la terre qu'en 1848).

Pour déterminer le volume de la masse humaine qui a été à l'origine des naissances, des mariages et des décès enregistrés — ces derniers fermant le cycle du mouvement naturel — Gabričević fait également usage des données de l'église sur l'état numérique des âmes provenant de ce que l'on pourrait appeler »les visites des chanoines«. En l'absence d'autres sources, l'application de ces données est établie après certaines vérifications, en vue de cette élaboration. En définissant la fréquence du nombre des naissances, des mariages et des décès au moyen de l'état constaté de la population, on obtient d'importants indices démographiques — taux de natalité, de nuptialité et de mortalité.

En étendant ces données à la population par villages, selon l'état constaté de la population au cours de 13 recensements officiels (entre 1857 et 1981), a été établie la continuité du développement démographique pour chacun des villages; de même, entre 1750 et 1981, l'indice de croissance de la population sur le territorie de la paroisse a été établi à 641,8. Comparée au mouvement de la population sur le territorie de la R.S. de Croatie entre 1857 et 1981, l'augmentation établie du nombre des paroissiens de Brdovec est plus de deux fois plus rapide — —459,0 — que celle de Croatie pour la même période — —209,9.

Appliquant les méthodes connues du traitement des statistiques, l'auteur de cette étude découvre au moyen des chiffres provenant des sources précitées — en supposant qu'elles expriment également les rapports d'une région plus étendue que leterritoire de la paroisse — de nombreux phénomènes inconnus de la vie de la population à cette époquelà. Ainsi, entre 1801 et 1857 (période ayant enregistré le moins de décès, mais sans indication de l'âge auquel survenaient les décès enregistrés), la durée moyenne de vie est évaluée à 24,0 ans, en comparant ceci aux relations actuelles en R.S. de Croatie, la durée moyenne de vie était de 66,7 ans en 1978. La raison en est l'importante mortalité infantile et des jeunes. Au cours de cette période précitée, 21,1% de la mortalité totale représentaient des enfants jusqu'à un an; 38,5% jusqu'à 4 ans; 46,5% jusqu'à 9 ans; 49,1% jusqu'à 14 ans, soit quasiment la moitié de tous les nouveau-nés.

En ce qui concerne les mariages contractés en tant que rapport social et condition de l'église pour la venue au monde de nouvelles générations, on constate au taux de mariages de 15,5‰ en 1771, de 13,5‰ en 1808, de 9,5‰ en

1857, corroborant les résultats obtenus par Krivošić pour la ville de Zagreb. Puis le pourcentage des veufs (une femme mariée sur quatre était veuve, et puis les veufs en tant qu'épouseurs encore plus), dans la période 1849—1857, l'âge des fiancés (un grand nombre de femmes épousent des hommes plus âgés), et la répartition annuelle des mariages. Il s'est avéré qu'à la suite de l'influence des règlements de l'église, 81,9% de tous les mariages étaient contractés au cours de trois mois seulement: en janvier (24,2%), en février (22,6%) et en novembre (35,1%).

L'instinct naturel du maintien et de la continuité de la famille et d'une main-d'oeuvre suffisante au sein de celle-ci pour les travaux physiques pénibles qu'imposent aux régestes certaines remises au seigneur féodal, au curé, et les besoins de leur propre subsistance, obligent la paysannerie de cette époque-là, ainsi que les paroissiens de Brdovec (en plus d'une importante mortalité — tous les trois ans la mortalité était supérieure à la natalité) à de nombreuses naissances. En un laps de temps d'un siècle, considéré par périodes de dix ans, le taux de natalité n'a été en dessous de 40% (39,5%) que durant la période 1781—1790. En ramenant les facteurs exprimés de naissances et de décès à une période d'un demi siècle, on a obtenu les taux ci-après de mouvement de la population.

Période considérée	Natalité en %	Mortalité	Accroissement
1751—1800	46,8	39,9	6,9
1801—1850	44,6	42,6	2,0
soit pour l'ensemble de la période considérée			
1750—1857	44,6	41,7	2,9

A la suite d'une légère baisse de la natalité et d'une mortalité un peu plus accentuée, une baisse sensible de la croissance de la population s'est produite.

UDK 949.713 »1782« : 314.9 (497.13—16)

Ivan Erceg

STANJE I STRUKTURA STANOVNIŠTVA U HRVATSKO-SLAVONSKIM ŽUPANIJAMA GODINE 1782.

Uvod

Hrvatska nije imala jedinstvene i jednoobrazne popise stanovništva koji su prethodili modernim popisima 2. polovice 19. stoljeća. Uzroke tome valja tražiti u nepostojanju jedinstvene državne organizacije za čitav hrvatski teritorij. Njene su se zemlje nalazile tada u okviru više državnih tvorevina. Stoga su se popisi, ako ih je bilo, koncipirali i provodili kako je to odgovaralo interesima i potrebama dotične države. Nije onda nipošto čudno da se popisi iz jedne države jako odvajaju od popisa iz druge. Potrebe i kriteriji koji su ih uvjetovali bili su različiti. Uspoređivati i svoditi ih na zajedničke kriterije nije lako i pritom se jedva mogu izbjeći greške.

Gledano povijesno, svaka je hrvatska feudalna zemlja tvorila zasebno popisno područje. Čak štaviše sama Istra bila je podijeljena u dva područja: Istra pod mletačkom upravom i Istra u okviru Habsburške Monarhije. Dalmacija je također činila posebno popisno područje u Mletačkoj Republici. Za Hrvatsku, Slavoniju i Vojnu krajinu vrijedilo je uređenje Habsburške Monarhije, ali u njoj se nije za ondašnje vrijeme (izuzevši Jozefinskog popisa) provodio jedinstveni popisni režim.[1] Bilo je određenog odstupanja u drugoj polovici Monarhije — Translataniji; i ne samo to već je Ugarska, Hrvatska i Erdelj, dakle, svaka od tih zemalja imala određenu samostalnost u evidentiranju pučanstva. U njima se nisu izvodili popisi uvijek istovremeno i po istom kriteriju. Prema tome kobna i dugotrajna dezintegracija hrvatskoga povijesnog i etničkog teritorija ostavila je duboke tragove na ukupni život pučanstva, pa tako i na demografske i slične popise.

Otkrivati i prikupljati te popise vezano je uz velike teškoće jer su uglavnom rasuti po inozemnim arhivima i arhivskim zbirkama te bibliotekama. Nji-

[1] »Laut Hofdekret vom 21. April 1781 sollte eine jährliche Prüfung der Zählergebnisse während der Monate März bis Mai stattfinden, 1784 wurde die Volkszählung auch auf Ungarn und seine Nebenländer ausgedehnt, 1787 auf die Bukowina. 1786 und 1787 wurden die Ergebnisse der Zählung des Jahres 1785 geprüft. Der Türkenkrieg 1788/89 sowie der Tod Josefs II, dem die Zurücknahme der meisten seiner Anordnungen folgte, aber auch der Widerstand der ungarischen Stände führten zu einem neuerlichen Rückgang im Zählungswesen«. »Die altkonskribierten Länder: sie umfassten die Kronländer Nieder- und Oberösterreich, Salzburg, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz und Gradiska, Istrien, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien (ab 1846 mit Einschluss Krakaus) und der Bukowina« (Brigit Bolognese-Leuchtenmüller, Bevölkerungsentwicklung und Berufsstruktur, Gesundheits- und Fürsorgewesen in Österreich 1750—1918, R. Oldenbourg Verlag — München 1978, str. 35). Malo je poznato da je i sama Rijeka sa svojim kotarom u to vrijeme bila u nekoliko navrata zasebna popisna jedinica.

hova upotrebljivost nije također uvijek prikladna jer su često nekompletni, bilo da su pojedini dijelovi oštećeni, bilo da su izgubljeni.

Iz više popisa 18. stoljeća izdvajamo popis iz godine 1782. na koji bismo se htjeli ovdje osvrnuti; on je gotovo ostao nepoznat, a svojim se sadržajem ponešto odvaja od sličnih popisa toga doba. To je vrijeme kada se nastojalo sve registrirati i evidentirati, pa tako i pučanstvo kao nezamjenljiv čimbenik u svakom društvenom i ekonomskom pothvatu. Očito je da se tim popisom nastojalo provjeriti i pripremiti teren za veliki jozefinski popis (1784/87). Popis je stoga koncipiran tako da ne dira povlastice plemstva i time se ono pridobiva, a otpor njegov neutralizira (barem što se tiče Translatanije). Osim toga, nema u njemu izričitih ni prećutnih nagovještaja o evenutalnom opterećivanju kmetova, čime bi se indikretno diralo u prihode plemstva.

Rukopis se popisa čuva u *Biblioteci mađarskog centralnog statističkog ureda u Budimpešti.*[2] To je zapravo »Summarium vom Jahre 1782« koji sadrži 56 popisnih jedinica — *županija* i to 46 mađarskih, 7 hrvatskih i slavonskih, te 3 banatske. Nedostaju, nažalost, podaci za našu križevačku županiju (Comitatus Crisiensis) i dvije mađarske. Njegov je naslov »Tabella conscriptionis animarum« i time pruža uvid u samu prirodu popisa; težište je, dakle, na osobama (dušama). A podnaslov »Plebei domicilliati« upućuje na to da se radi o popisu kmetskog (plebejskog) pučanstva. Po svom sadržaju popis odaje koncepcije crkvenih popisa, koji je kao i obično obavljen u okviru crkvene organizacije uz asistenciju svjetovnih (županijskih) organa vlasti.

Veličina i spol stanovništva

Utvrđivanje i iznošenje veličine i spola stanovništva pruža osnovu za daljnju i dublju analizu našeg predmeta.

Tablica 1

PREGLED STANOVNIŠTVA I NJEGOVO RAZVRSTAVANJE PO SPOLU[3]

Županije	Broj osoba	Broj osoba po spolu			
		muški	%	ženski	%
Severinska[3a]	59 925	29 663	49,50	30 262	50,50
Varaždinska	83 978	42 346	50,43	41 632	49,57
Zagrebačka	163 921	82 645	50,42	81 276	49,58
Požeška	58 914	30 824	52,33	28 090	47,67
Srijemska	75 593	39 404	52,13	36 189	47,87
Virovitička	106 562	54 849	51,47	51 713	48,53
Ukupno	548 893	279 731	50,96	269 162	49,04

[2] MAGYAR KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖNYVTARA (Tabella conscriptionis animarum — 1782). Usporedi: Kovacsics Jozef, A Törteneti Statisztika Forrásai, Budapest 1857, 13 tábla, (Ostala arhivska dokumentacija o županijama u obradi).

[3] Ibidem.

[3a] Za razliku od drugih naših županija severinska županija bila je kratkog vijeka (1776—1786), stoga su pisci o njoj slabo informirani i pokatkad donose krive podatke (Ivan Erceg, Konfiskacija zrinsko-frankopanskih imanja — postanak i ukinuće Severinske županije u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, Jadranski zbornik V, Rijeka—Pula 1962, str. 36—79).

Tadašnja civilna Hrvatska i Slavonija imale su u ovih 5 županija (jer križevačka nedostaje) blizu 550 tisuća kmetskog pučanstva, (bez plemstva). To je oko 11% cjelokupnog žiteljstva ondašnje prostrane Translatanije. Broj stanovnika varirao je u županijama; najveći broj bio je u zagrebačkoj, a najmanji u požeškoj županiji. Minimalno je bio veći broj muških nego ženskih u svim županijama osim u severinskoj, gdje je bilo više žena za 1% nego muškaraca. U čitavom zbroju bilo je 10 569 ili 1,92% više muškaraca nego žena. Takav ekvilibrij među spolovima nije bio rijedak u ono vrijeme. 12 godina ranije (1770) utvrđen je slijedeći odnos između spolova u vinodolskim kaštelanatima: muški 50,56%, a ženski 49,44%.[4] Iste godine postojao je identičan odnos među spolovima u mletačkom dijelu Istre: muški 51,82%, a ženski 48,18%.[5]

Površina i gustoća naseljenosti

Utvrđivanje površina ovećih teritorijalno-administrativnih jedinica za ondašnje vrijeme nije lako. Postojala su povremena organizacijska razdjeljenja tako da su pojedina mjesta ulazila ili izlazila iz okvira određene jedinice. Nisu bile rijetke »ekskorporacije« i »inkorporacije« na granicama županija koje su graničile s Vojnom krajinom. Tu su upravo zbog granice često izbijali okršaji i trvenja. I nesavršene mjere (mjerenja) donosile su različite rezultate za istu površinu određene jedinice. Nešto egzaktnije izračunavanje površine ili površina počinje zapravo s jozefinskim premjerom i izradbom katastra. Iz toga vremena potječu i naši podaci o površinama županija koji se iznose:[6]

Tablica 2

PROSTRANSTVO I GUSTOĆA NASELJENOSTI ŽUPANIJA

Županije	Površina km²	Broj stanovnika	Gustoća naseljenosti na 1 km² osoba
Severinska	1 670	59 925	35,8
Varaždinska	1 899	83 978	44,2
Zagrebačka	4 582	163 921	35,7
Požeška	2 474	58 914	23,8
Srijemska	2 359	75 593	32
Virovitička	4 603	106 562	23,1
Ukupno	17 587	548 893	31,2

Površina pojedinih županija bila je vrlo različita. Među njima bila je najmanja severinska, a najveća virovitička županija. Svojim prostranstvom znatno su bile veće slavonske županije nego hrvatske, a površina prvih i drugih

[4] Ivan Erceg, Kmetsko-feudalni odnosi na komorskim imanjima u Vinodolu i Gorskom kotaru neposredno prije Marijoterezijanske regulacije, Zbornik Hist. instituta JAZU, vol. 4, Zagreb 1961, tablica I.

[5] Isti, Dva i pol stoljeća kretanja stanovništva Istre (1554—1807), Gunjačin zbornik, Zagreb 1980, str. 239.

[6] Az Elsö Magyarorszagi népszamlálás (1784—1787), Budapest 1960, str. 55 (uredili Danyi Dezsö i David Zoltan); Wolfgang Kessler, Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, München 1981, str. 117—134. (tu je djelomičnčo navedena starija literatura o predmetu.)

bila je manja od površine Hrvatsko-slavonske vojne krajine. Površina županije zapremala je 6,1% od ukupnog prostranstva Translatanije. U gustoći se naseljenosti županija odražavaju povijesna zbivanja vezana uz demografska kretanja. Turski upadi, zatim osvajanja pojedinih krajeva i napokon decimiranje stanovništva ostavili su duboke tragove na gustoću pučanstva. Najrjeđe je bila naseljena virovitička županija. Naseljenost slavonskih županija u cjelini nosi pečat nedavno oslobođenih krajeva ispod turskog gospodstva, a zatim obilježja postepene demografske konsolidacije. U svemu tome varaždinska županija izbila je na prvo mjesto. U njoj je bilo oko 9 stanovnika na jednom četvornom kilometru više nego u druge dvije hrvatske županije. Bilo je to uvjetovano višestoljetnim povijesnim okolnostima i taj se trend održavao sve do kraja 19. stoljeća. Prosječna pak gustoća naseljenosti hrvatsko-slavonskih županija bila je iznad naseljenosti ostalog dijela Translatanije, i kretala se oko 19 stanovnika na jedan četvorni kilometar.[7]

Dobna struktura

Starosna struktura stanovništva koncipirana je uglavnom u smislu crkvenih popisa u kojima se dob nije detaljizirala, a niti su utvrđivane oštre granice između godišta. Stoga se ona odvaja od tadašnjeg uobičajenog razvrstavanja stanovništva po životnoj dobi.

Tablica 3

ODNOS IZMEĐU ODRASLIH I MLADEŽI[8]

Županije	Odrasli		Svega	Postotak	Mladež		Svega	Postotak
	muški	ženski			muški	ženski		
			B	r	o	j		
Severinska	17 231	17 740	34 971	58,36	12 432	12 522	24 954	41,64
Varaždinska	24 956	24 834	49 790	59,28	17 390	16 798	34 188	40,72
Zagrebačka	49 594	50 857	100 451	61,28	33 051	30 419	63 470	38,71
Požeška	17 375	16 045	33 420	56,72	13 449	12 045	25 494	43,28
Srijemska	23 145	21 774	44 919	59,42	16 259	14 415	30 674	40,58
Virovitička	31 016	29 634	60 650	56,91	23 833	22 079	45 912	43,09
Ukupno	163 317	160 884	324 201	59,06	116 414	108 278	224 692	40,94

Odrasli (»Adulti«) i mladež (»Minores«) omeđuju dobnu granicu pučanstva na dvije nejednake polovice. Zorno je to fiksirano i potkrijepljeno u tablici 3. U njoj otpada na odrasle 59,06%, a na mladež (djecu) 40,94%, dok za čitavu Translataniju otpada na odrasle 57,65%, a 42,35% na mladež. Pritom je izostalo navođenje točne godine (ili točnih godina) između te dvije kategorije stanovnika. A iz samih rezultata nije lako izvesti neku graničnu godinu. Tokom posljednjih desetljeća feudalizma dioba stanovništva na odrasle i mla-

[7] Bilješka 2 i 6.
[8] Bilješka 2.

dež (djecu) jako je varirala. Tako su djeca i mladež obuhvaćena ovim godinama: 1—12, 13—25 (1770—1772), 1—16 (1804), 18—60 (1828. porezni obveznici), 1—17 (1843).[9] Navest ćemo podatke koji su posve blizu našima i iz kojih se može izvesti barem približna granična godina. 3 godine, naime, nakon našeg popisa nastao je jozefinski iz kojeg se mogu navesti komparativni podaci, pri čemu se ograničavamo samo na varaždinsku županiju. Tada je njeno stanovništvo (uključivši i plemstvo) bilo grupirano ovako:[10]

djeca 1—12 godina	16 431	osoba
mladež 13—17 "	3 036	"
odrasli	70 491	"
Ukupno	89 958	osoba

Prema tome djeca su i mladež brojili 19 467 osoba ili 21,64%, dok su odrasli brojili 70 491 osobu ili 78,36%. Ti podaci pružaju drugačije proporcije negoli podaci iz 1782. godine. Te godine, kao što smo vidjeli, broj djece i mladeži iznosio je 34 188 ili 40,72%, a odraslih 49 790 ili 59,28%. Brojke i njihove međusobne relacije sugeriraju da se u grupu mladeži može ubrojiti stanovništvo nešto iznad 20 godina života. U tome se donekle ogledaju opće demografske tendencije toga vremena koje istovremeno nose oznake konkretne agrarne sredine.

Konfesije

Pučanstvo je bilo grupirano, kako je bio običaj kod popisivanja, i po konfesionalnoj pripadnosti.

Iz tablice 4 jasno se razabire broj vjernika pojedinih konfesija i njihove međusobne proporcije. U slavonskim županijama egzistira više konfesija jed-

Tablica 4

PRIPADNICI RAZLIČITIH VJEROISPOVIJESTI[11]

Županije	Katolici	Pravoslavni	Protestanti	Židovi	Nepoznate vjeroispovijesti	Svega
			B r o j			
Severinska	58 550	9	1	1	1 364	59 925
Varaždinska	80 811			3	3 164	83 978
Zagrebačka	156 396	2 595			4 930	163 921
Požeška	34 066	24 262		13	573	58 914
Srijemska	19 834	53 034	1 033		1 692	75 593
Virovitička	69 865	33 230	1 158		2 309	106 562
Ukupno	419 522	113 130	2 192	17	14 032	548 893

[9] Bilješka 4 (tablica I, X); Manfred Straka, Die soziale und wirtschaftliche Lage der steirischen Bevölkerung im Spiegel der Seelenzählung vor 1770, Zeitschrist des historischen Vereines für Steiermark, LXX Jahrgang, Graz 1979, str. 5; Gorski kotar (zbornik), Delnice 1981, str. 70—71. (faksimil).

[10] Bilješka 6 (Az Elsö . . ., str. 218—219).

[11] Bilješka 2.

na pored druge, dok je to u hrvatskim županijama bilo znatno manje. Evidentiran je relativno mali broj protestanata i Židova, kojih je vjerojatno bilo u rubrici nepoznate vjeroispovijesti. U nju je uključen strani — imigrantski element i domaća nezbrinuta i nemoćna sirotinja.

Tablica 5

OSOBE ZASEBNIH SOCIJALNIH OBILJEŽJA

Županije	Stranci s boravkom	Sluge	Sluškinje	Prosjaci	Osobe u ubožnicama	Osobe u zakladama	Svega
			B r o j				
Severinska	279	402	414	267		2	1 364
Varaždinska	785	1 132	1 176	40	31		3 164
Zagrebačka	1 745	1 723	1 234	114	53	61	4 930
Požeška	249	173	83	68			573
Srijemska	538	819	193	142			1 692
Virovitička	727	900	424	251	7		2 309
Ukupno	4 323	5 149	3 524	882	91	63	14 032

Za razliku od iznijetih podataka u tablici 4, utvrđeni podaci u tablici 5 nose socijalno-ekonomska obilježja. Njima se nastojalo iznijeti ne samo broj i stanje siromašnih i nemoćnih slojeva već i naglasiti brigu crkvene organizacije za njih. Bilo je to potrebno u doba Josipa II. (1780—1790), kada je sumnja sve više obavijala ulogu crkve u svjetovnim stvarima.

Strani živalj koji se udomaćivao (»Extranei quasi domicilliantes«) bio je u županijama negdje više, a negdje manje prisutan. U odnosu na cjelokupno stanovništvo iznosio je 0,46% u severinskoj županiji, 0,93% u varaždinskoj, 1,06 u zagrebačkoj, 0,42% u požeškoj, 0,71 u srijemskoj i 0,68% u virovitičkoj. Nema dvojbe da je taj živalj, bez obzira na njegov broj, bio djelotvoran za demografski rast u našim krajevima. U svih šest županija bio je gotovo jednak broj muških (2 160) i ženskih (2 163), a to je kod imigracija rijetkost jer se najprije i najviše preseljavaju muškarci, onda za njima obično dolaze žene. U našem slučaju ostvaren je ekvilibrij među njima, vjerojatno i zato što je taj proces bio odavno trasiran. Među njima bilo je manje mladeži (djece) (1 307 ili 30,23%) negoli odraslih (3 016 ili 69,97%). Takve relacije između mladeži i odraslih nema nijedna županija.

Sluge i sluškinje (»Servi« i »Ancilae«) tvore posebnu socijalno-ekonomsku kategoriju u demografskoj strukturi. Od ukupnog pučanstva 8 673 ili 1,58% osoba održavalo je svoju egzistenciju služeći i obavljajući različite poslove kod drugih. Njihov je broj svjedočanstvo o širini najnižeg sloja društva. Među njima je bilo 7 076 odraslih i 1 597 mladeži.

Prosjaci su kružili po županijama i tražili milostinju od vrata do vrata (»Pauperes ostiatim mendicantes«). Iz teške nevolje, čini se, da je prosjačenje dobilo neku vrstu legalizacije. Prosili su muškarci (401) i žene (325) kao odrasli, te mladež (156).

Nalazilo se još 91 osoba u ubožnicama (»in Xenodochiis«), te 63 u zakladama (»in Fundationibus«). Među njima je bilo 74 muških i 80 ženskih osoba. U popisu je posebno evidentirano svećenstvo, župe i crkve.

Tablica 6

SVEĆENSTVO, ŽUPE I CRKVE*

Županije	Svećenstvo			Katoličke:		Bogomolje, hramovi (različiti)
	Katoličko	Pravoslavno	Protestantsko	Župe	Kapelanije	
			Broj			
Severinska	104			26	73	
Varaždinska	126			42		
Zagrebačka	260	7		74		
Požeška	62	30				
Srijemska	230	102	1	33	9	19
Virovitička	176	48	3			
Ukupno	958	187	4	175	82	19

*) 3 župe u zagrebačkoj županiji bile su bez župne crkve, a u srijemskoj 4 kapelanije nisu imale crkve. Ostale župe i kapelanije imale su svoje crkve.

Ako se zna da je crkva kao krupna i moćna institucija sa svojim svećenstvom jako utjecala na čitav tadašnji život, pa tako i na demografska kretanja, onda ne može biti irelevantan kontigent svećenstva u populaciji. U njegovoj pastoralnoj djelatnosti bijahu porođaji (krštenja), sklapanje brakova i pokop mrtvih, a o tome je napokon i vodilo evidenciju. Udjel svećenstva u čitavom pučanstvu kretao se oko 0,21%, a u pojedinim županijama bio je nešto drugačiji: 0.1,7% u severinskoj županiji, 0.1,5% u varaždinskoj, 0.1,6% u zagrebačkoj, 0.1,5% u požeškoj, 0.4,4% u srijemskoj i 0.2,1% u virovitičkoj.

Tablica 7

STANJE I PROMJENE U BRAKOVIMA[12]

Županije	Sklopljeni brakovi 1782.	Brakovi iz prijašnjih godina	Pridošli bračni parovi	Svega	Razbijeni brakovi smrću	Iseljeni bračni parovi	Svega	Stvarno stanje
				Broj				
Severinska	478	11 477	67	12 022	307	25	332	11 690
Varaždinska	812	16 199	56	17 067	937	39	976	16 091
Zagrebačka	2 030	37 301	44	39 375	1 550	38	1 588	37 787
Požeška	656	12 015	39	12 710	554	37	591	12 119
Srijemska	507	16 926	209	17 642	973	101	1 074	16 568
Virotitička	975	21 626	137	22 738	1 001	79	1 080	21 658
Ukupno	5 458	115 544	552	121 554	5 322	319	5 641	115 913

[12] Ibidem.

Stanje brakova

Upoznavanje bračnog stanja u županijama uvelike upotpunjuje naša razmatranja. Broj brakova i njihova dobna struktura uvjetuju opseg reprodukcije ljudskih bića. Stoga bračno stanje ima odlučnu ulogu u kretanju pučanstva.

Prva polovica tablice 7 donosi evidentiranje, uvećanje i stanje brakova tokom 1782. godine, a druga smanjivanje broja brakova, te konačno stanje. Svaka je kolona zanimljiva po svom svjedočanstvu o kretanju bračnih parova.

Godine 1782. sklopljeno je 5 458 brakova ili prosječno preko 9 brakova na 1 000 stanovnika. Smrću su razbijena 5 322 braka ili 9,69‰. Samo je 136 brakova više sklopljeno nego je ugašeno. Doista neznatno povećanje! Na sreću nije to bio jedini saldo jer k tomu valja pribrojiti *razliku* između brakova iseljenika i brakova doseljenika koja je bila pozitivna.

Kretanje brakova u pojedinim županijama pruža zanimljive proporcije.

Tablica 8

UVEĆAVANJE I NESTAJANJE BRAKOVA

Županije	Povećanje brakova		Svega	‰	Nestajanje brakova		Svega	‰	Razlika
	sklapanjem	doseljenjem			smrću	iseljenjem			
	Broj								
Severinska	478	67	545	9,09	307	25	332	5,54	+ 213
Varaždinska	812	56	868	10,33	937	39	976	11,62	— 108
Zagrebačka	2 030	44	2 074	12,65	1 550	38	1 588	9,68	+ 486
Požeška	656	39	695	11,79	554	37	591	10,03	+ 104
Srijemska	507	209	716	9,47	973	101	1 074	14,20	— 358
Virovitička	975	137	1 112	10,43	1 001	79	1 080	10,13	+ 32
Ukupno	5 458	552	6 010		5 322	319	5 641		+ 369

Četiri županije severinska, zagrebačka, požeška i virovitička iskazuju pozitivne rezultate, višak sklopljenih i brakova doseljenika nad ugašenima i brakovima iseljenika. Naprotiv, varaždinska i srijemska županija iskazuju negativne rezultate; u njima je bilo više umrlih i odseljeničkih negoli sklopljenih i doseljeničkih negoli sklopljenih i doseljeničkih brakova. U svemu tome ipak pozitivni rezultati nadmašuju negativne za 369 bračnih parova. A to znači da se godišnje povećavao broj brakova za 136 sklopljenih i za 233 doseljeničkih. Upravo je za toliko bilo manje brakova prethodne godine 1781. Evo sada razdiobe stanovnika na bračne parove.

Iz iznijetih podataka izlazi da je na svaki bračni par dolazilo nešto iznad 5 osoba u severinskoj i varaždinskoj županiji, a u ostale četiri između 4 i 5 osoba. A u čitavom području Translatanije dolazilo je prosječno 4,91 osoba na 1 bračni par.

Tablica 9

BROJČANI ODNOS IZMEĐU BRAKOVA I STANOVNIŠTVA

Županije	Broj brakova	Na 1 brak dolazilo je osoba
Severinska	11 690	5,12
Varaždinska	16 091	5,21
Zagrebačka	37 787	4,33
Požeška	12 119	4,86
Srijemska	16 568	4,56
Virovitička	21 658	4,92
Ukupno	115 913	4,73

Natalitet

Od poroda zavisi prinova i veličina stanovništva, pa stoga svojom prirodnom ulogom privlači pažnju pojedinaca, obitelji i društva.

Tablica 10

BROJ ROĐENJA GODINE 1782.[13]

Županije	Rođeni		Svega	Od toga						Svega
				vanbračni		umrlo u porodu novorođenčadi		nahočadi		
	muški	ženski		muš.	žen.	muš.	žen.	muš.	žen.	
	Broj					Broj				
Severinska	1 279	1 280	2 559	2	1	5	3			11
Varaždinska	2 124	2 009	4 133	47	31	16	13			107
Zagrebačka	4 284	4 184	8 468	30	20	25	28			103
Požeška	1 388	1 397	2 785	5	3	2	2			12
Srijemska	1 579	1 536	3 115	2	1		3			6
Virovitička	2 853	2 654	5 507	12	12	7	3	1	3	38
Ukupno	13 507	13 060	26 567	98	68	55	52	1	3	277

Rođeni (»Nati«) u godini 1782. uvode nas u dinamiku rasta koju je stanovništvo moglo bilježiti tokom jedne godine (tablica 10). Pritom prirast nije bio sasvim jednak za oba spola. I u svih šest županija evidentirana je opća tadašnja pojava; više se, naime, rađalo muške negoli ženske djece. U ukupnom pak zbroju bilo je 447 ili 1,69‰ više muške djece. U odnosu na populaciju županija varirao je broj novorođenčadi. Utvrđeni su ovi promili: 42,70‰ u severinskoj županiji,[14] 49,24‰ u varaždinskoj, 51,65‰ u zagrebačkoj, 47,27‰ u

[13] Ibidem.

[14] Gotovo isti (42,33‰) bio je natalitet godine 1770. u vinodolskim kaštelanatima (bilješka 4, str. 293).

požeškoj, 41,20‰ u srijemskoj i 51,78‰ u virovitičkoj. Najmanji je natalitet bio u srijemskoj, a najveći u virovitičkoj županiji. Za čitavo stanovništvo iznosio je 48,40‰. Translatanija je imala u isto vrijeme natalitet 46,07‰.[15] Sve te dobivene proporcije i promili odražavaju zapravo socijalni i ekonomski ambijent feudalnog društva, u kojem je egzistirala relativno visoka stopa nataliteta.

Uz razmatranje nataliteta valja još istaknuti da je 107 novorođenčadi umrlo u porodu (»Foetus in partu enecti«), a to znači 4 na 1 000 novorođenčadi. Među novorođenima bilo je 166 ili 0,62% vanbračne djece (»Spurii«). Evidentirana su 4 nahočeta (»Expositi«), ali to nije brojka koja bi imala neku posebnu težinu u čitavom natalitetu.

Pored prirodnog povećanja broja pučanstva postojalo je i mehaničko — imigracija.

Tablica 11

IMIGRACIJSKI ŽIVALJ

Županije	Stranci su došli				Svega
	na stalan boravak		zbog službi i zarade		
	muški	ženski	muški	ženski	
	Broj				
Severinska	77	54	75	55	261
Varaždinska	73	95	102	103	373
Zagrebačka	66	53	239	191	549
Požeška	76	94	25	10	205
Srijemska	82	59	161	34	336
Virovitička	129	126	151	61	467
Ukupno	503	481	753	454	2 191

Vidljivo je iz navedenih podataka da je broj imigranata u županijama bio različit. Najviše ih se uselilo u zagrebačku, a najmanje u požešku županiju. Među njima bilo je onih koji su se stalno naselili (»Pro figendo domicillio«) (984 ili 44,91%), a zatim onih koji su došli posla (službe) radi (»Servitii causa«) (1207 ili 55,09%). U obje skupine bilo je više muškaraca nego žena, a napose među onima koji su dolazili zbog zapošljavanja. Razlozi i motivi koji su stavili tu migraciju u pokret bili su, po našem sudu, prije svega ekonomske prirode.

Udjel imigracije u jednogodišnjem povećanju pučanstva iznosio je 2 191 osobu ili 7,61‰ u odnosu na prirodni kontingent povećanja, a 0,4‰ u odnosu na čitavo žiteljstvo. U svemu je povećanje iznosilo bilo prirodno (26 567), bilo doseljavanjem (2 191) 28 758 osoba ili 52, 39‰. Gotovo tipična stopa povećanja za razinu feudalno-poljoprivrednog razvitka, na kojoj su se nalazile feudalna Hrvatska i Slavonija.

[15] U Štajerskoj je natalitet bio niži, iznosio je 33,5‰ god. 1784, i 34,2‰ god. 1785. (Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, Tiskala Učiteljska Tiskarna v Ljubljani 1936, str. 44).

Dovedu li se takvi podaci u odnos pučanstva županijā, dobivaju se, naravno, različite i zanimljive proporcije.

Tablica 12

KVANTITATIVNI PODACI O UVEĆAVANJU STANOVNIŠTVA

Županije	Porast		Svega	‰ od ukupnog broja stanovnika (tablica 2)
	prirodni	mehanički		
	Broj			
Severinska	2 559	261	2 820	47,05
Varaždinska	4 133	373	4 506	53,65
Zagrebačka	8 468	549	9 017	55
Požeška	2 785	205	2 990	50,75
Srijemska	3 115	336	3 451	45,65
Virovitička	5 507	467	5 974	56,06
Ukupno	26 567	2 191	28 758	52,39

Povećanje pučanstva imalo je svoje djelotvorne učinke u demografskom kretanju. Oni su, istina, bili limitirani strukturom feudalnog društva, pa ipak može se naglasiti da su naše županije imale *atrakcijsku snagu* za strani element. U njima su imigranti nalazili mogućnost za stalni boravak i za zaradu. Nije to bilo neznatno za zemlje koje su ulazile u stadij oporavljanja od turskog gospodstva od kojega opasnost nije sasvim minula. Može se stoga istaknuti da je život i rad bio još uvijek obavijen strahom koji je dolazio od različitih zala, pa i od samih Turaka.

Mortalitet

Smrtnost kao prirodna činjenica smanjuje pučanstvo, njena je masovnost u ono vrijeme zatirala ne samo ljudske živote već i socijalna i ekonomska dostignuća.

Tablica 13

PREGLED UMRLIH[16]

Županije	Umrli					Od toga su								
	muški		ženski		Svega	smrću kažnjeni		nađeni mrtvi		neočekivano umrli		umrli u porodu		Svega
	odrasli	mladež	odrasli	mladež		muški	ženski	muški	ženski	muški	ženski	muški	ženski	
	Broj													
Severinska	378	445	359	492	1 674					5	1	1	2	9
Varaždinska	892	1 108	861	1 056	3 917			8	5	7	9	11	12	52
Zagrebačka	1 872	1 854	1 695	1 736	7 157	8		21	2	26	7	32	29	125
Požeška	430	673	555	657	2 315			1	1	3	1	2	3	11
Srijemska	1 133	831	965	881	3 810			9	2	12	1	15	15	54
Virovitička	973	1 126	898	955	3 952		1	5	2	12	5	5	5	35
Ukupno	5 678	6 037	5 333	5 777	22 825	8	1	44	12	65	24	66	66	286

[16] Bilješka 2.

U mortalitetu (»Mortui«) razabiru se razlike u broju umrlih s obzirom na spolove i dob. U svih šest županija, *osim* severinske, umrlo je više muških ((11 715 ili 51,33%) negoli ženskih osoba (11 110 ili 48,67%). Prema tome umrlo je 605 više muških osoba. U županijama je, izuzetak je srijemska, više umiralo mladeži nego odraslih. U svima je umrlo 803 ili 3,51% više mladih osoba. Stopa smrtnosti također je varirala po županijama. Ona se kretala u promilima ovako: 27,93‰ u severinskoj županiji[17], 46,64‰ u varaždinskoj, 43,66‰ u zagrebačkoj, 39,29‰ u požeškoj, 50,40‰ u srijemskoj, i 37,08‰ u virovitičkoj. Broj umrlih u odnosu na čitavo pučanstvo daje stopu od 41,38 dok je smrtnost u Translataniji iznosila 45,30. Među županijama postojale su velike razlike u stopi smrtnosti, ali prosječna stopa za čitavo pučanstvo uglavnom se uklapa u kretanje smrtnosti kasnofeudalnog uređenja.

Između svih umrlih evidentirani su i posebni slučajevi smrti čiji broj nije velik, u svemu 286 ili 1,25%. Njime se ipak osvjetljava društveni ambijent u kojem je dolazilo do posebnih slučajeva smrti. Kažnjeni su smrću ili drugim riječima presudom su osuđeni (»supplicio affecti«) 8 muškaraca i 1 žena. Bilo je 44 muškarca i 12 žena koji su nađeni mrtvi (»inventi mortui«). Nađeni su, dakle, mrtvi izvan »normalnih« prilika. Neočekivano umrli ili umoreni (»casu fortuito enecti«) može u sebi sadržavati različite oblike smrti. Pod tim nazivom smrt je pogodila 65 muškaraca i 24 žene. U porodu je umrlo (ili umoreno) (»in partu enecti«) 66 muške i 66 ženske djece.

Evidentiran je nadalje mehanički gubitak pučanstva.

Tablica 14

EVIDENTIRANE OSOBE KAO MEHANIČKI GUBITAK

Županije	Iselili		Protjerani		Stupili u vojsku	Stupili u sv. red		Svega
	muški	ženski	muški	ženski		muški	ženski	
	Broj							
Severinska	179	104			3	2		288
Varaždinska	109	127			8			244
Zagrebačka	116	113	6		8			243
Požeška	91	139			6	1	1	238
Srijemska	109	91			2	3		205
Virovitička	159	130			13			302
Ukupno	763	704	6		40	6	1	1 520

Tako koncipiran mehanički gubitak vrlo je zanimljiv jer je izjednačio sve osobe koje su pod različitim uvjetima izišle iz svoje zajednice. Njihov broj bio je različit od županije do županije. Tako je emigriralo iz severinske županije 4,72‰, varaždinske 2,81‰, zagrebačke 1,39‰, požeške 3,90%, srijemske 2,64‰ i virovitičke 2,71. Omjere li se ti promili na pučanstvo pojedinih županija, onda se iseljavalo najviše iz severinske i požeške županije. Iselilo se

[17] Prije 12 godina (1770) na području vinodolskih kaštelanata bila je smrtnost 24,88‰. Stopa smrtnosti bila je još niža u trgovačkoj gospoštiji, koja je tada zauzimala prostor uz Karolinu od Vrbovskog do Mrkoplja (v. I. Erceg djelo nav. u bilješci 4, str. 293, 321, 336 i tablica X).

više muškaraca (763 ili 52%) nego žena (704 ili 48%). Jedino je u varaždinskoj županiji bilo obratno. A to valja vezati uz žensku služinčad koja se selila u gradove izvan naših županija (»alio migrantes«).

Pored standardnog gubitka pučanstva *iseljavanjem* navedeno je kao gubitak 6 muškaraca koji su protjerani (»relegati«), 40 pak koji su stupili u vojsku (»militiam secuti«), a zatim su 6 muškaraca i 1 žena stupili u sv. red (»sacrum ordinem ingressi«) u svemu dakle 53 osobe.

Ukupan mehanički gubitak bio je 1 520 osoba ili 6,24% od prirodnog gubitka. Inače je taj gubitak u odnosu na čitavo pučanstvo iznosio 2,76‰.

Tablica 15

JEDNOGODIŠNJI GUBITAK PUČANSTVA

Županije	Prirodni gubitak pučanstva	Mehanički gubitak pučanstva	Svega	Promila
		Broj		
Severinska	1 674	288	1 962	32,74
Varaždinska	3 917	244	4 161	49,54
Zagrebačka	7 157	243	7 400	45,14
Požeška	2 315	238	2 553	43,33
Srijemska	3 810	205	4 015	53,11
Virovitička	3 952	302	4 254	39,92
Ukupno	22 825	1 520	24 345	44,35

Varirao je gubitak pučanstva među županijama. Najveća je razlika između severinske (32,74‰) i srijemske županije (53,11‰). Što smrću, a što iseljavanjem i slično nestajale su 44 osobe na 1 000 stanovnika. Brisanjem i otpisivanjem toga broja od 24 345 osoba to je prelazilo veličinu pučanstva iz preko 100 sela s obzirom na njihovu tadašnju prosječnu naseljenost.

Povećanje (prirast, porast) stanovništva

Kretanje, promjene, rast i pad pučanstva ogleda se u slijedećoj tablici.

Tablica 16

REZULTATI KRETANJA I PROMJENA U STRUKTURI PUČANSTVA[18]

Županije	Rođeni	Doselili	Svega	Umrli	Iselili	Svega	Prirast plus	Prirast minus	Prirast promila
				Broj					
Severinska	2 559	261	2 820	1 674	288	1 962	858		14,31
Varaždinska	4 133	373	4 506	3 917	244	4 161	345		4,10
Zagrebačka	8 468	549	9 017	7 157	243	7 400	1 617		9,86
Požeška	2 785	205	2 990	2 315	238	2 553	437		7,41
Srijemska	3 115	336	3 451	3 810	205	4 015		564	—7,46
Virovitička	5 507	467	5 974	3 952	302	4 254	1 720		16,14
Ukupno	26 567	2 191	28 758	22 825	1 520	24 345	4 977 = 4 413		

[18] Tablica 10, 11, 12, 13, 14 i 15.

HRVATSKO-SLAVONSKE ŽUPANIJE 1776-1786.

PODACI ZA 1782. GODINU

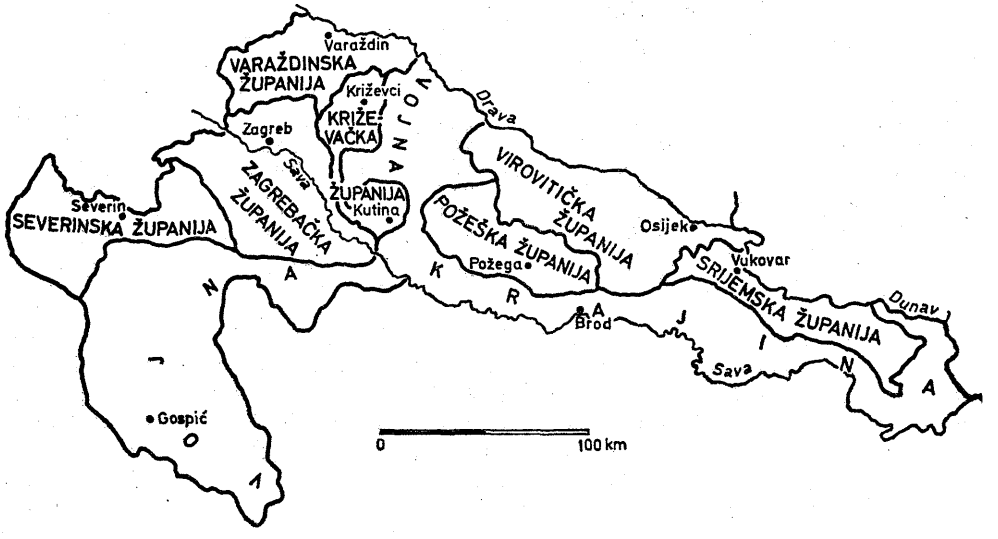

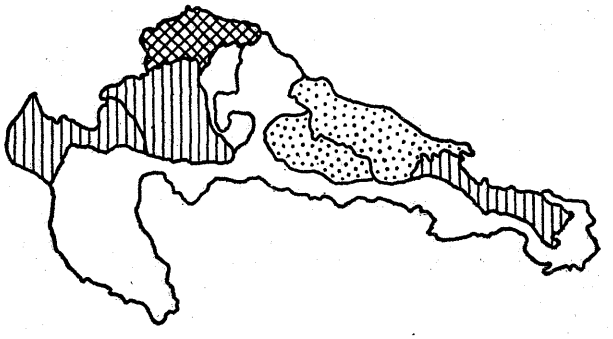

Stanovnika na km²

20 - 29

30 - 39

40 - 45

Crtala: ing. V. Banfić

Iz tablice 16 vidljive su relacije i međuzavisnosti nataliteta i imigracije s jedne strane, a s druge, mortaliteta i emigracije. Njihov međusobni odnos i interakcija uvjetuje kretanje i oblikovanje strukture pučanstva. Usporede li se njihovi kvantitativni podaci, izlazi da je prirodni *prirast* bio 3 742, a mehanički *porast* 671 osoba. To povećavanje pučanstva rezultat je viška nataliteta nad mortalitetom, te viška imigracije nad emigracijom, a on je donio 4 413 novih članova ili 8,03‰ u odnosu na čitavo stanovništvo. I županije su, *osim* srijemske,[19] bilježile povećanje pučanstva, ali u nejednakoj mjeri. Višak rođenih nad umrlima utvrđen je za severinsku županiju 885, varaždinsku 216, zagrebačku 311, požešku 470, virovitičku 1 555. Doseljenici imali su prevagu nad iseljenicima, ali ne posvuda. Doseljenika je bilo više 129 u varaždinskoj županiji, 306 u zagrebačkoj, 131 u sremskoj, 165 u virovitičkoj, a iseljenika 27 u severinskoj i 33 požeškoj županiji. Samo je u srijemskoj županiji registriran *pad* stanovnika za 564 osobe i to zbog toga, što je više umrlo nego se rodilo. U ukupnom zbroju bio je prirodni prirast 6,81‰,[20] dok je u vinodolskim kaštelanatima bio 17‰.[21] Razlika nipošto nije bila neznatna.

[19] Godine 1782. bio je mortalitet iznad nataliteta u još nekim ugarskim županijama (bilješka 2).

[20] Prosječna stopa rasta kretala se od 1750. do 1800. 0,6% u razvijenim zemljama, a 0,47% u nedovoljno razvijenim zemljama (Alica Wertheimer-Baletić, Demografija — stanovništvo i ekonomski razvitak, Informator, Zagreb 1973, str. 67). Rezultati rasta, koji su dobiveni za naše županije, bili su malo veći od pokazatelja općeg rasta.

[21] U bilješci 4 nav. djelo, str. 293, 321, 336, tablica I. i X.

Ivan Erceg

BEVÖLKERUNGSZAHL UND -STRUKTUR IN DEN KROATISCH-SLAWONISCHEN GESPANSCHAFTEN (1782)

Zusammenfassung

In dieser Arbeit stellt der Autor zunächst sest, daß bis zur 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts die kroatischen Länder in Volkszählungen getrennt, jeweils im Rahmen der staatlichen Organisation, der sie angehörten, erfaßt wurden. Daher unterscheiden sich die Volkszählungen, falls sie überhaupt durchgeführt wurden, von Land zu Land in hohem Maß. Darüber hinaus sind die entsprechenden Materialien noch nicht alle aufgefunden worden, und das wird erschwert durch die Tatsache, daß sie sich überwiegend in ausländischen Archiven, also außerhalb Jugoslawiens befinden. Das erklärt weiterhin den erschwerten Vergleich der Angaben da sie nach unterschiedlichen Kriterien und für verscihedene Bedürfnisse gesammelt wurden. Derart heterogene Angaben bilden leider keine zuverlässige Grundlage für einen globalen Einblick in die Bevölkerungsentwicklung der kroatischen Länder im Ganzen.

Das Manuskript der Volkszählung, das in dieser Arbeit untersucht wird, war bis in die heutige Zeit nahezu unbekannt. Es enthält zuverlässige Angaben nach demographischen Kriterien, wie sie gewöhnlich von kirchlichen Volkszählern mit Unterstützung durch weltliche konzipiert wurden.

Aus diesem Manuskript geht die Bevölkerungszahl der einzelnen Gespanschaften hervor: Severin 59925, Varaždin 83978, Zagreb 163921, Požega 58914, Srijem 75593 und Virovitica 106562; der gesamte Bereich der kroatisch-slawonischen Gespanschaften ohne die Gespanschaft Križevac zählte 548893 Einwohner (ohne Adel). Das männliche Geschlecht war mit 10569 oder 1,92% geringfügig stärker vertreten als das weibliche. Das zeigt ein deutliches zahlenmäßiges Gleichgewicht zwischen den Geschlechtern.

Die Bevölkerungsdichte war in den einzelnen Gespanschaften unterschiedlich; für den gesamten kroatisch-slawonischen Bereich ergibt sich eine durchschnittliche Bevölkerungszahl von 31,2 Einwohnern pro 1 km.^{2}

Die Altersstruktur der Bevölkerung wurde global erfaßt, d. h. in Erwachsene (324201 oder 59,06%) und Jugendliche (224692 oder 40,94%) unterteilt. Eine solche Aufgliederung der Bevölkerung nach Altersgruppen weicht sehr von der üblichen Klassifizierung nach Jahrgängen oder Jahrgangsgruppen ab.

Wie damals üblich, enthalten die Unterlagen Angaben über das Glaubensbekenntnis der Bevölkerung, außerdem wurde eine kleinere Anzahl von Einwohnern verschiedener sozialer Kategorien angeführt.

Die Zahl der Eheschließungen bzw. Ehepaare variierte. Der Familienstand war von entscheidendem Einfluß auf die Geburtenziffer. Durchschnittlich wurden 9 Ehen pro 1000 Einwohner geschlossen. Die Zahl der Eheschließungen

lag um 136 über der Zahl der erloschenen Ehen. Damit ist die Zahl der Ehen geringfügig angestigen. Darüber hinaus wurden 233 zugezogene Ehen registriert, es gab also insgesamt 369 mehr bestehende Ehen als erloschene. Damit kamen auf ein Ehepaar im Durchschnitt 4,73 Personen.

Die Zahl der Neugeborenen variierte ebenfalls von Gespanschaft zu Gespanschaft; für den gesamten Bereich betrug sie 26 566 oder 48,40‰. Ebenso war die sterbeziffer in den einzelnen Gespanschaften unterschiedlich; im gesamten Bereich betrug sie 22 825 oder 41,38‰ der Gesamtbevölkerung. Einen guten Einblick in die Veränderungen der Bevölkerungsstruktur gibt Tabelle 16.

Aus dieser Arbeit ist also die Bevölkerungszahl, das Zahlenverhältnis zwischen den Geschlechtern, den Altersgruppen und den verschiedenen Bevölkerungsschichten zu ersehen. Sie stellt damit einen wichtigen Beitrag zur Erforschung der demographischen Geschichte Kroatiens dar.

Aus dem Kroatischen von Heide Zimmermann

SADRŽAJ

Lujo Margetić
Bizantsko pravo prvokupa i otkupa i njegov utjecaj na hrvatsko pravo 1

Zusammenfassung
Das byzantinische Vorkaufs-und Rückkaufrecht und dessen Einfluss auf das kroatische Recht 40

Josip Buturac
Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine 43

Zusammenfassung
Volkszählungen der Pfarren des Bistums Zagreb 1334 und 1501 . 108

Miroslav Bertoša
Mletački žitni tranzit i zapadnoistarske luke: izvještaj iz godine 1528 . 109

Summary
Venetian Grain Transit and West Istrian Harbours: A Report from the Year 1528 126

Ivan Golub
Juraj Križanić u dnevniku pape Aleksandra VII 129

Summary
Juraj Križanić in the Diary of Pope Alexander VII 134

Ive Mažuran
Organizacija i djelovanje gradskog magistrata u Požegi od 1698. do 1703. godine 135

Summary
The Organization and Actions of the Town Magistracy in Požega from 1698 to 1703 183

Ante Gabričević
Prirodno kretanje stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine 187

Résumé
Le mouvement naturel de la population sur le territoire de la paroisse de sv. Vid Brdovec entre 1672 et 1981 306

Ivan Erceg
Stanje i struktura stanovništva u hrvatsko-slavonskim županijama godine 1782 309

Zusammenfassung
Bevölkerungszahl und struktur in den kroatisch — slawonischen Gespanschaften (1782) 324

Izdavač: JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZAGREBU. Za izdavača: akademik HRVOJE POŽAR. Tehnički urednik: ANTUN JURIĆ. Korektor: MIRJANA MATIJEVIĆ-SOKOL. Naklada 1.000 primjeraka. Dano u tisak 29. veljače 1984. godine. Tisak: Štamparski zavod »OGNJEN PRICA« Zagreb, Savska cesta 31

UDC 343.2/7 + 347.454 (497.13) (091)

BYZANTINE PRE-EMPTION AND RETRACT LAW AND ITS INFLUENCE ON CROATIAN LAW

Lujo MARGETIĆ, ord. prof., Law Faculty in Rijeka, YU, 51000 Rijeka, ul. Hahlić 6

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
59 1—41 (1984) Zagreb
YU ISSN 0351—272 X

The author analyzes the novels of the Byzantine Emperors of the X Century, regarding the Byzantine preemption law, primarily Novel 2 of Roman Lecapen (922); and in discussing the theories of other authors, proposes his own solution to various problems. Accordingly, he then analyzes the medieval Croatian preemption and retract law separatly in various regions of Croatian law (Istria, Dalmatia, Croatia, Slavonia and Quarnero) and discusses its provenience, dwelling especially on the important circumstance that the medieval preemption law in Dalmatia did not have its origin in the Byzantine law.

UDC 949.713 »13/15« : 262.2 (497.13—16)

LIST OF PARISHES FROM THE ZAGREB DIOCESE IN 1334 AND 1501.

Josip BUTURAC YU, 43216 Lovrečina Grad, Vrbovec

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Here published for the third time are two of the oldest and most complete topographical lists of the parish churches of northwestern Croatia. The classification of the settlements in the western part was completely carried out, while the eastern portion only partially, since during the Turkish wars of the sixteenth century, many villages were completely destroyed and after the fighting ended the newly settled places were given new names. Out of 412 villages the author has catalogued over 300, while some 100 remain unclassified for the time being.

UDK 33 : 949.713 »1528« : 339.565 : 613.15

MLETAČKI ŽITNI TRANZIT I ZAPADNOISTARSKE LUKE: IZVJEŠTAJ IZ GODINE 1528.

Miroslav BERTOŠA, viši znanstveni suradnik, Zavod za povijesne i društvene znanosti JAZU, YU, 51000 Rijeka, Braće Šupak 5

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984,
YU ISSN 0351—272 X

Na temelju izvorne građe u Archivio di Stato di Venezia (fond Consiglio dei X: Lettere dei Rettori ai Capi) autor donosi nove podatke o dopremanju žitarica s Levanta za mletačko tržište preko luka na zapadnoj obali Istre. Zbog velike oskudice živežnih namirnica koja je pogodila Veneciju, Senat je vršio strogi nadzor nad tovarima žitarica i zabranjivao njihovu prodaju u Istri, iako je glad harala i na njezinom području.

UDK 929 Križanić : 929 : 262.13 Alexander VII

JURAJ KRIŽANIĆ U DNEVNIKU PAPE ALEKSANDRA VII

Ivan GOLUB, historičar, YU, 41000 Zagreb, Tuškanac 21

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984
YU ISSN 0351—272 X

U vatikanskoj Apostolskoj knjižnici u rukopisnom dnevniku pape Aleksandra VII. našao sam pod nadnevkom od 8. III. 1657. ovaj zapis o Jurju Križaniću: »Otac Virgilio Spada = hrvatski svećenik kod Sv. Jeronima od milosrđa htio bi ići u Moskoviju ali ga Propaganda zapostavlja [?]«. Na istoj stranici papa bilježi Gain Lorenza Berninija u vezi s izgradnjom kolonada pred bazilikom sv. Petra. Tako su se skupa našli papa iz doba baroka Aleksandar VII, knez likovnog baroka Bernini i hrvatski barokni duh Juraj Križanić.

UDK 949.713 »13/15« : 262.2 (497.13—16)

POPIS ŽUPA ZAGREBAČKE BISKUPIJE 1334. i 1501. GODINE

Josip BUTURAC viši arhivist u miru, YU, 43216 Lovrečina Grad Vrbovec

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Ovdje su objavljena po treći put dva najstarija kompletna topografska popisa crkvenih župa sjeverozapadne Hrvatske. Za zapadni dio ubiciranje naseljā izvršeno je uspješno, a za istočni dio samo djelomično, jer su za turskih ratova u XVI stolj. mnoga naselja uništena, a poslije turskih ratova novonaseljeno stanovništvo dalo je svojim naseljima nova imena. Od 412 naselja autor ubicirao preko 300 naselja, a oko 100 ostaje za sada neubicirano.

UDK 343.2/7 + 347.454 (497.13) (091)

BIZANTSKO PRAVO PRVOKUPA I OTKUPA I NJEGOV UTJECAJ NA HRVATSKO PRAVO

Lujo MARGETIĆ, red. prof., Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, YU, 51000 Rijeka, ul. Hahlić 6

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
59 1—41 (1984) Zagreb
YU ISSN 0351—272 X

Autor analizira novele bizantskih careva iz X. stoljeća što se odnose na bizantsko pravo prvokupa, a u prvom redu Novelu 2 Romana Lekapena iz 922. god., te u diskusiji s do sada iznijetim stanovištima iznosi svoje prijedloge rješenja pojedinih problema. Nakon toga autor analizira srednjovjekovno hrvatsko pravo prvokupa i otkupa po regijama (Istra, Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Kvarner) i istražuje njegove izvore, a osobito se zadržava na značajnoj okolnosti da u srednjovjekovnoj Dalmaciji pravo prvokupa nije poteklo iz bizantskog prava.

UDC 929 Križanić : 929 : 262.13 Alexander VII

JURAJ KRIŽANIĆ IN THE DIARY OF POPE ALEXANDER VII

Ivan GOLUB, historian, YU, 41000 Zagreb, Tuškanac 21

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984
YU ISSN 0351—272 X

In the diary of Pope Alexander VII in the Vatican Apostolic Library (call number Chigi O. IV. 58) I found the following entry for 8 March 1657 concerning (Juraj) Križanić. Padre Virgilio Spada »Croatian priest at San Girolamo della Carità, who would go to Muscovy, but Propaganda despises him«. On the same page we find mention also of Gain Lorenzo Bernini, in connection with the building of the colonades of St. Peter's Basilica. Thus we find in one place the Baroque Pope, the leading Baroque architect Bernini and the Croatian Baroque visionary Križanić.

UDC 33 : 949.713 »1528« : 339.565 : 633.15

VENETIAN GRAIN TRANSIT AND THE WEST ISTRIAN HARBOURS: A REPORT FROM 1528.

Miroslav BERTOŠA, higher scientific collaborator, Zavod za povijesne i društvene znanosti JAZU, YU, 51000 Rijeka, Braće Šupak 5

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984,
YU ISSN 0451—272 X

Using sources from Archivio di Stato di Venezia (fund Consiglio dei X: Lettere dei Rettori ai Gapi) the author provides new data about corn transport from the Levant for Venetian markets through the harbours on the western coast of Istria. Because of the great lack of food in Venice, the Senate maintained strict supervision of corn cargo and forbad the sale of corn in Istria although famine was ravaging even on its own territory.

UDC 949.713 »1698/1703« : 347.962 (497.13 Požega)

THE ORGANIZATION AND ACTIONS OF THE TOWN MAGISTRACY IN POŽEGA FROM 1698 TO 1703.

Ive MAŽURAN, historian, YU, 41000 Zagreb, Socijalističke revolucije 29/II

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Following the models given in Osijek and Virovitica, a special comission to the Emperor issued in 1698, a Magisterial Code of twenty five articles (translated by Don Ferdinand Carl Count Caraffa di Stigliano) for the town of Požega. According to this edict the first Požega magistrates were Marijan Hunalić, Miho Gvardijan, Luka Šimunčević and Grgo Radijelović. In terms of their administrative jurisdiction, the basic standards of the organization and work of the justices were enacted, although their public activity was totally dependent on the Royal Chamber in Vienna and the inspection by the Slavonian Chamber with its seat in Osijek. The works ends with the author providing the original archival source materials which were used for this study.

UDC 949.713 »1672/1857« : 314.8.061.2 (497.13 Brdovec)

NATURAL FLUCTUATION POPULATION ON THE TERITORY OF ST. VIDA'S DISTRICT IN BRDOVEC

Ante GABRIČEVIĆ, Ph. D., YU, 41000 Zagreb, Baradin Prilaz 3

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Studying the natural oscillation of the population of 13 villages from the parish St. Vid, Brdovec, during the period 1672—1857, based on birth records and canon visitations and adding other statistical sources found through 1981, the author finds many peculiarities. As a reflection of the way of life at that time the main characteristic was a very high infant-child mortality rate — 49.1% of all children born alive died before reaching their fourteenth birthday. The consequence of this is seen in the very low average age of the population — only 24 years. To ensure their existence the population increased the birth rate significantly — in some periods (1791—1800) up to 50‰. At the same time the mortality rate was only a bit lower — 49.3‰. This resulted in the following average rate given per thousand: 44.6 natality, mortality 41.7, crude rate of natural increase 2.9. In the period of 232 years (1750—1981) the population increased from 2566 to 16,469, thus, at an average of 59.9 souls yearly.

UDC 949.713 »1782« : 314.9 (497.13—16)

THE SITUATION AND STRUCTURE OF THE POPULATION IN THE ŽUPANIJA DISTRICTS OF CROATIA AND SLAVONIA (1782)

Ivan ERCEG, Senior Researcher of the Institute of Historical Sciences, Yugoslav Academy of Arts and Sciences, YU, 41000 Zagreb, Strossmayerov trg 2

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984
YU ISSN 0351—272 X

The paper sheds light on the situation and structure of the population in the Croatian and Slavonian Županija districts in 1782. The number of inhabitants for all the districts (548.892), the breakdown of population by sex and a global relationship between the adult population (324.201 or 59.06%) and youth (224.692 or 40.94% have been established). The number of these married varied from district to district; it greatly influenced the birth rate. The birth rate was 48.40‰ while the death rate was 41.38‰ in relation to the total population in the entire territory studied.

UDK 949.713 »1672/1857« : 314.8.061.2 (497.13 Brdovec)

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA NA PODRUČJU ŽUPE SV. VIDA U BRDOVCU

Ante GABRIČEVIĆ, dr sci., YU, 41000 Zagreb, Baradin Prilaz 3

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Istražujući prirodno kretanje stanovništva na području 13 sela župa sv. Vida sa sjedištem u Brdovcu u rasponu od 1672. do 1857. na osnovi upisa u matične knjige i Kanonske vizitacije, te pomoću drugih statističkih izvora do 1981, autor utvrđuje mnoge osebujnosti. Kao odraz prilika svoga doba osnovno je obilježje života tadašnjeg pučanstva visoki mortalitet djece — u razd. 1801—1857. umire do navršene 14-e godine 49,1% svih živorođenih. Posljedica je toga veoma niska prosječna dob života (u istom vremenu) od samo 24,0 godina. Da bi se održalo, stanovništvo pribjegava visokom rađanju, u nekim razdobljima (1791—1800) ono iznosi i 50‰. Istodobno, mortalitet je tek nešto niži — 49,3‰. Posljedica su toga dugoročne stope kretanja (u vremenu 1750—1857) — u promilima: natalitet 44,6; mortalitet 41,7; priraštaj 2,9. U odrazu navedenih kretanja u 232 godine (1750—1981) pučanstvo se povećava od 2566 na 16469 žitelja — u prosjeku 59,9 duša godišnje.

UDK 949.713 »1698/1703« : 347.962 (497.13 Požega)

ORGANIZACIJA I DJELOVANJE GRADSKOG MAGISTRATA U POŽEGI OD 1968. DO 1703. GODINE

Ive MAŽURAN, historičar, YU, 41000 Zagreb, Socijalističke revolucije 29/II

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 59/1984.
YU ISSN 0351—272 X

Po uzoru na Osijek i Virovitica izdala je 1698. godine carska komisija, koju je predvodio Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stigliano, magistratsku instrukciju u 25 članova i gradu Požegi. Prema toj instrukciji prvi požeški suci bili su Marijan Hunalić, Miho Gvardijan, Luka Šimunčević i Grgo Radijelović. Za njihova sudovanja postavljeni su temelji organizacije i rada magistrata, iako je njegovo javno djelovanje u svemu ovisilo o Dvorskoj komori u Beču i Slavonskoj komorskoj inspekciji sa sjedištem u Osijeku. Na kraju rasprave autor donosi izvorno arhivsku građu koju je upotrijebio u svom radu.

UDK 949.713 »1782« : 314.9 (497.13—16)

STANJE I STRUKTURA STANOVNIŠTVA U HRVATSKO-SLAVONSKIM ŽUPANIJAMA GODINE 1782.

Ivan ERCEG, znanstveni savjetnik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, YU, 41000 Zagreb, Strossmayerov trg 2

Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 59/1984
YU ISSN 0351—272 X

U radu je znanstveno obrađeno i rasvijetljeno stanje i struktura stanovništva u hrvatskim i slavonskim županijama (1782). Utvrđen je broj stanovnika za sve županije (548.892), proporcije među spolovima, zatim globalni broj između odraslih (324.201 ili 59,06%) i mladeži (224.692 ili 40,94%). Bračno stanje bilo je od županije do županije promjenljivo; ono je uvelike utjecalo na natalitet. Na čitavom razmatranom teritoriju natalitet je iznosio 48,40‰, a mortalitet 41,38‰ u odnosu na ukupnu populaciju.